Ministar obrazovanja, znanosti, kulture i športa Županije Zapadnohercegovačke na temelju članka 10. stavak (3) Zakona o srednjem školstvu („Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke“, broj: 6/04, 8/04, 8/08, 14/08, 12/11 i 6/13) d o n o s i

RJEŠENJE
o donošenju Nastavnog plana i programa na hrvatskome jeziku za gimnazije u Bosni i Hercegovini za Županiju Zapadnohercegovačku

I.

Ovim Rješenjem donosi se Nastavni plan i program na hrvatskome jeziku za gimnazije u Bosni i Hercegovini za Županiju Zapadnohercegovačku.

II.

Nastavni plan i program iz točke 1. ovog Rješenja primjenjivat će se od početka školske 2014./2015. godine.

III.

Nastavni plan i program iz točke 1. ovog Rješenja sastavni je dio ovog Rješenja.

IV.

Danom početka primjene Nastavnog plana i programa na hrvatskome jeziku za gimnazije u Bosni i Hercegovini za Županiju Zapadnohercegovačku prestaje važiti Odluka o usvajanju Nastavnog plana i programa za gimnazije Broj: 07-01-260/99 od 16. 7. 1999. godine.

V.

Ovo Rješenje stupa na snagu osmoga dana od dana objave u „Narodnim novinama Županije Zapadnohercegovačke.“

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine

MINISTAR

ŽUPANIJA ZAPADNOHERCEGOVAČKA

Ministarstvo obrazovanja, znanosti,
kulture i športa

Helena Lončar

Broj: 07-01-1181/13
Široki Brijeg, 23. listopada 2013. godine

NASTAVNI PLAN I PROGRAM NA HRVATSKOME JEZIKU ZA GIMNAZIJE U BOSNI I HERCEGOVINI ZA ŽUPANIJU ZAPADNOHERCEGOVAČKU

I. UVOD

I.1. Gimnazijsko obrazovanje u Bosni i Hercegovini u svjetlu suvremenoga europskog obrazovanja

Ovaj gimnazijski kurikulum ili *Nastavni plani i program na hrvatskome jeziku za gimnazije u BiH* polazi od činjenice da je suvremeno globalno i pluralno društvo u trajnoj mijeni te se svakodnevno stvaraju nove potrebe na razini društvenoga života i života pojedinca u svim područjima: kulturi, znanstvenomu i tehnološkomu razvoju, gospodarstvu, društvenoj povezanosti, položaju i ulozi pojedinca kao građanina te njegovu osobnomu razvoju. Stoga su i nacionalni odgojno-obrazovni sustavi u europskim zemljama u stalnom procesu moderniziranja, prilagođavanja i usklađivanja s tim brzim promjenama, pogotovo što život i rad u tom društvu zahtijeva nova znanja, vještine, sposobnosti, vrijednosti i stavove, odnosno **kompetencije** koje stavljaju naglasak na razvoj **inovativnosti, stvaralaštva, rješavanja problema, razvoj kritičkoga mišljenja, poduzetnosti, informatičke pismenosti, socijalnih i drugih kompetencija.** Kompetentan čovjek treba znati kritički i stvaralački razmišljati i treba se znati odgovorno sučeljavati, na individualnoj i društvenoj razini, s novi problemima, izazovima i zadaćama. Modernizacija se temelji na holističkoj paradigmi cjelovita odgoja i obrazovanja učenika, cjeloživotnoga učenja u „društvu koje uči", čime se obuhvaćaju, usavršavaju i usklađuju različite razine, oblici i procesi učenja u svim životnim razdobljima, od predškolskog odgoja do visokoškolskog obrazovanja i daljnjeg usavršavanja. U tom vidu treba promatrati i razne konvencije i dokumente Ujedinjenih naroda i Europske Unije i njihovih relevantnih tijela (UNESCO, Vijeće Europe, OESS/OSCE) o odgoju i obrazovanju. Premda ti dokumenti nemaju obvezujuću notu za zemlje članice, ipak predstavljaju temeljni okvir unutar kojega pojedine zemlje kreiraju vlastitu odgojno-obrazovnu politiku i daju interpretacijski ključ za njezino razumijevanje.[1]

I.2. Temeljne obrazovne kompetencije u društvu koje se mijenja

Da bi suvremeno obrazovanje uspješno odgovorilo potrebama pojedinca i izazovima razvoja društva na svim razinama, Europska je Unija donijela osam temeljnih kompetencija za cjeloživotno obrazovanje. Ona izdvaja sljedeće kompetencije: a) **komunikacija na materinskomu jeziku** koja se odnosi na osposobljenost za pravilno i stvaralačko usmeno i pisano izražavanje i tumačenje koncepata, misli, osjećaja, stavova i činjenica te jezično međudjelovanje u cjelini društvenih i kulturnih prilika; b) **komunikacija na stranim jezicima** radi komunikacije i međukulturnoga djelovanja u nizu različitih kultura i društvenih činjenica; c) **matematička kompetencija i osnovne kompetencije u prirodoslovlju i tehnologiji** radi razvijanja i primjene matematičkoga mišljenja u rješavanju problema te osposobljenost za primjenu prirodoslovnoga znanja i metodologije kao odgovor na ljudske potrebe i želje; d) **digitalna kompetencija** radi osposobljenost za sigurnu i kritičku uporabu informacijsko-komunikacijske tehnologije za rad u osobnomu i društvenomu životu; e) **učiti kako učiti** radi osposobljenosti za procese kritičkoga učenja i usvajanja znanja, stavova i vrjednota koje mu se nude; f) **socijalne i građanske kompetencije** koje se odnose na odgojne vrijednosti i obuhvaćaju osposobljenost za odgovorno ponašanje, pozitivan i tolerantan odnos prema drugima, međuljudsku i međukulturnu suradnju, uzajamno pomaganje i prihvaćanje različitosti sve do aktivna sudioništva u razvoju demokratskih odnosa u školi, zajednici i društvu, te djelovanje na načelima pravednosti i mirotvorstva; g) **inicijativnost i poduzetnost** koja se odnosi na stvaralaštvo, inovativnost i spremnost na

[1] Vidi primjerice: *La Convenzione Europea dei Diritti dell'Uomo* (1986.); *Adult education at the Council of Europe. Challenging the future* (1995.); *Growth, Competitiveness, Employment: The Challenges and Ways Forward into the 21st Century - White Paper. Bulletin of the European Communities (1993.)*; White Paper on Education and Training – Teaching and Learning – Torverds the Learning Society (1995.).

preuzimanje rizika i sposobnost planiranja i vođenja projekata radi ostvarivanja ciljeva i h) **kulturna svijest i izražavanje** koja se odnosi na svijest o važnosti stvaralačkoga izražavanja ideja, iskustva i emocija u nizu umjetnosti i medija, te poznavanje i svijest o lokalnoj, nacionalnoj i europskoj kulturnoj baštini i njihovu mjestu u svijetu. Pritom je također od ključne važnosti osposobljavanje učenika za razumijevanje kulturne i jezične raznolikosti Europe i svijeta.[2]

Međutim, suvremeno društvo, koje se redovito predstavlja kao „društvo znanja", često iz vida gubi istinsko značenja znanja i ne pronalazi pravi odgovor na odnos između smisla znanja i ljudske kulture, između istinskih čovjekovih potreba i ponuda suvremenoga društva. Drugi problem i izazov su „brza i korisna znanja", a često je na djelu i „bankovna pedagogija".[3] Ne pravi se ni nužna razlika između sposobnosti kao postizanja učinkovitosti na nekom području od kompetencija koje nadilaze usvajanje i prenošenje ljudskoga znanja te podučavanje određenih umijeća i vještina, nego označavaju složen proces koji teži cjelovitu odgoju i obrazovanju kojim subjekt kritički usvaja i organizira ono što je naučio kako bi to mogao prenijeti u nove aktivnosti, odnose i situacije. Stoga se danas u odgojnom i obrazovnom smislu nastoji prevladati funkcionalna usmjerenja odgoja i obrazovanja i nastoje se aktualizirati, razvijati i proširivati ukupne vlastitosti ljudskoga bića, na individualnom i socijalnom planu.

Relevantne znanstveno-obrazovne ustanove i značajni mislioci posve su suglasni oko uloge škole koja se ne smije svesti na usvajanje niza kompetencija, koliko god one bile nužne, nego na uvođenje učenika u procese kritičkoga razmišljanja i usvajanja spoznaja, sposobnosti i vrjednota. Pogotovo što se kompetencije često reduciraju na praktičnu razinu, a one bi se poglavito trebale odnositi na razvijanje, proširenje i nadilaženje materijalnosti, prakticizma i funkcionalizma. Problem postaje tim veći što učenici odrastaju u društvu u kojem postoji pogrješno mišljenje da znanstveni i tehnološki napredak omogućuje znanje bez učenja. U aktualnoj europskoj odgojno-obrazovnoj politici, koja ima različite inačice u pojedinim zemljama, postoji niz opasnosti koje ukazuju na krizu, ali i pokušaja da se ona prevlada. Ponajprije, škola ima središnje i najvažnije mjesto u procesu humanizacije čovjeka. Suvremena pedagogija upućuje na odgojni i kulturalni, radni i profesionalni, društveni i osobni scenarij za odgoj temeljnih kompetencija. Jednako tako, da bi učenik zaista uspješno ostvario proces očovječenja (temeljnu humanost), važno je uz znanje i racionalnu dimenziju, razvijati i integrirati odgojnu dimenziju odnosno socijalnu, etičku i duhovno-religioznu dimenziju.[4] Riječ je o takvu školskom odgojno-obrazovnom sustavu koji ostvaruje cjelovit proces poučavanja i učenja, odgoja i obrazovanja, odnosno ciljeve i zadaće suvremene demokratske i pluralne škole radi istinskoga dobra učenika. Stoga se traži redefiniranje temeljnih ciljeva škole od koje se očekuje da pedagoškim sredstvima odgovori na probleme naše civilizacije, a odnose se na odnos između obitelji i škole, na smisao znanja, stanje autoriteta i mjesto škole u društvu.[5] Stoga se odgojna i obrazovna zadaća škole ne može pojednostavljeno svesti na formalno stjecanje i razvijanje znanja, sposobnosti i vještina, nego ona istodobno obuhvaća usvajanje vrijednosti, stavova i navika na individualnoj i društvenoj razini koji omogućuju sveobuhvatan razvitak ljudske osobe odnosno učenika.

I.3. Modernizacija obrazovanja u BiH i gimnazijski kurikulum na hrvatskome jeziku u BiH

U svjetlu navedenih promjena i temeljnih kompetencija, kvalitetan odgoj i obrazovanje u

[2] Vidi: *Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December for lifelong learning (2006/962/EC.*

[3] Contre l'idéologie de la compétence, l'education doit apprendre à penser, intervju s Marcelom Gauchet i Philippe Meirieu, objavljen u: *Le Monde*, 2. rujna 2011.

[4] Usp. Ignace VEHRACK, "L'educazione in dimensione europea. La prospettiva culturale", u: *Per un progetto di scuola alle soglie del XXI secolo,* Brescia, 2000., 71-89.

[5] Contre l'idéologie…, u: *Le Monde*, 2. rujna 2011.

gimnazijama u BiH nije moguće ostvariti bez usavršavanja i dorađivanja postojećega odgojno-obrazovnoga sustava koji nadilazi tradicionalnu školu posredovanja i prenošenja znanja. Obrazovna politika u BiH dinamički radi na modernizaciji obrazovanja, ona načelno prihvaća nove obrazovne paradigme i temeljne kompetencije Europske Unije, imajući u vidu sve prigovore i upozorenja glede cjelovita pristupa odgojno-obrazovnim ciljevima i zadaćama koje mu se pridaju, osobito kad je riječ o tendencijama njegova odgojno-obrazovnoga redukcionizma na funkcionalnu dimenziju i tržišne interese. U cjelovitu se pristupu u prvi plan stavlja dobro učenika, dobrobit zajednice, humaniziranje škole i razvijanje njezine osjetljivosti u pristupima učeniku. Međutim, Bosna i Hercegovina ima svoje povijesne, društvene, kulturne i civilizacijske posebnosti koje njezina politika obrazovanja mora obuhvaćati, poštivati i utkati u svoj odgojno-obrazovni sustav na svim razinama.

Upravo se na tom području stvaraju prijepori, posebice odnos između općeljudskih i etničkih, nacionalnih i građanskih, jezičnih i kulturnih prava. BiH kao multietnička, multikulturalna i multireligijska država ima ustavom i zakonima zajamčene posebnosti, pa njezina obrazovna politika mora svim učenicima osnovnih i srednjih škola, pripadnicima triju konstitutivnih naroda i nacionalnih manjina, omogućiti ostvarenje jednakih odgojno-obrazovnih prava i mogućnosti. Bitno je da ni jedan učenik ne bude obespravljen niti zakinut u svojim pravima, pojedinačnim i kolektivnim, ljudskim i nacionalnim, u svome jeziku, u svome kulturnome i religijskom identitetu. Stoga odgojno-obrazovni sustav u BiH mora prepoznati, priznati, posredovati i afirmirati postojeće etničke i jezične, tradicijske i kulturološke posebnosti kao vlastito bogatstvo i put izgradnje cjelovita i usklađena odgoja i obrazovanja svih učenika, kao jednakopravnih građana BiH, pripadnika konstitutivnih naroda i nacionalnih manjina. U tom duhu i tim okvirima koncipiran je i izrađen ovaj gimnazijski plan i program na hrvatskome jeziku u BiH.

Modernizacija obrazovanja u BiH, koju prate spomenuti prijepori i poteškoće, teče sporo, ali ipak slijedi europske odgojne i obrazovne poticaje i načela koji utječu na stvaranje nove odgojno-obrazovne paradigme i utječu na doradu školskih kurikuluma te nastavnih planova i programa. To vrijedi i za izradu dorađenoga *Plana i programa na hrvatskome jeziku za gimnazije u BiH.* On u temeljnim polazištima i načelima slijedi bogatu školsku i obrazovnu tradiciju u BiH, ustavna prava hrvatskoga naroda u BiH da ima obrazovanje na svome hrvatskome jeziku i latiničnom pismu, utemeljen je na potrebama i pravima učenika i njihovih roditelja te drugim relevantnim međunarodnim i domaćim dokumentima. On u isto vrijeme slijedi suvremena europska odgojna i obrazovna načela i zadaće. U tom vidu posebno naglašava dobro učenika, opredijeljenost za društvo znanja, etičnosti, humanosti i vrjednota, te za odgojno-obrazovnu paradigmu i politiku koja je usmjerena na stvaralaštvo, inovativnost, uspješnost, konkurentnost, osposobljenost za trajno usavršavanje i potrebu cjeloživotnoga obrazovanja. Tomu teži na svim razinama i stupnjevima formalnoga odgoja i obrazovanja, pa tako i u srednjim školama odnosno gimnazijama.

I.4. Programska obilježja gimnazijskoga plana i programa na hrvatskome jeziku u BiH

Nastavni plan i program na hrvatskome jeziku za gimnazije u BiH promiče opća načela humane, pluralne i demokratske škole te omogućuje poštivanje jezične, tradicijske i kulturne posebnosti triju konstitutivnih naroda i nacionalnih manjina u BiH. Program na hrvatskome jeziku u isto vrijeme sadrži i osigurava opće odgojno-obrazovne ciljeve, sadržaje, načela i standarde te jezične i kulturne posebnosti u BiH. On također po tzv. *Zajedničkoj jezgri* omogućuje ostvarenje obrazovnih standarda i slobodno kretanje i prelaske učenika iz jedne u drugu školu, te priznanje istovrijednosti stečenog stupnja obrazovanja i diplome na cijelom prostoru BiH, što propisuje *Okvirni zakon osnovom i srednjem obrazovanju u BiH.* U skladu s tim, poštuju se ustavna prava triju konstitutivnih naroda u BiH i dogovorena zajednička strategija i načela o izradi nastavnih planova i programa na hrvatskom, srpskom i bosanskom jeziku, kako bi nastavni planovi te ciljevi i sadržaji nastavnih programa bili međusobno usklađeni. Dvije su bitne sadržajne odrednice nastavnog plana

i programa, bez obzira na kojem se jeziku ostvaruje, pa tako i za program na hrvatskome jeziku. Te kurikularne i programske odrednice jesu:

a) Opći dio i/ili *Zajednička jezgra* nastavnoga programa. Opći dio programa obuhvaća temeljne programske sadržaje svakog nastavnog predmeta koji mu daju identitet, jer se bez njih taj predmet u školi ne može ostvariti ni znanstveno-epistemološki niti pedagoško-didaktički. Osnovni sadržaj predmeta čini opći dio programa, koji se izučava u svakoj europskoj školi, što se osobito odnosi na prirodoslovno-matematičku i tehničko-informatičku skupinu predmeta. U opći dio programa ulazi i *Zajednička jezgra* ili nastavni sadržaji koji osiguravaju kvalitetnu i objektivnu informaciju o jezičnim, etničkim, kulturnim, povijesnim, geografskim, gospodarskim i drugim posebnostima važnim za konstitutivne narode i nacionalne manjine u BiH. Time srednje škole i programi na hrvatskome jeziku omogućuju svim učenicima, bez obzira na jezičnu i kulturnu pripadnost, slobodan pristup i izbor škole, te osigurava prohodnost učenika na cijelom prostoru BiH. Osobito se to odnosi na tzv. „nacionalnu skupinu predmeta“, da se i tu ostvari programska ravnoteža i usklađenost. Opći dio programa, sa zajedničkom jezgrom, osigurava ne samo jednaku mogućnost obrazovanja i kretanja djece i mladih na prostoru BiH, nego su ti isti programski ciljevi i sadržaji (stečene kompetencije) u istom godištu i na istom stupnju školovanja, kompatibilni i usporedivi s ciljevima i sadržajima nastavnih programa zemalja Europske Unije.

b) Posebni dio nastavnoga programa. On obuhvaća etničke, jezične, tradicijske i kulturne posebnosti konstitutivnih naroda u BiH, kao i nacionalnih manjina, uključujući posebnosti lokalne zajednice. Posebni dio gimnazijskoga školskog kurikuluma, odnosno nastavnog plana i programa obuhvaća nacionalne i kulturne posebnosti koje svaki od konstitutivnih naroda smatra posebno važnima za promicanje vlastitoga kulturnog identiteta, a nisu obuhvaćeni općim dijelom, odnosno ***Zajedničkom jezgrom*.** Posebni dio programa obuhvaća i županijsku razinu kurikuluma, tj. obrazovne standarde, programske ciljeve i sadržaje koji imaju odgojnu i obrazovnu važnost na razini županija. Naime, konstitutivni narodi, pa tako i hrvatski narod u BiH, na razini županija ostvaruju svoja posebna individualna i kolektivna prava i donose nastavne planove i programe na svome jeziku koji čuvaju i promoviraju nacionalne, jezične, tradicijske i druge kulturne posebnosti u BiH, integrirajući u njih *Zajedničku jezgru*.

Posebni dio nastavnoga programa, uz opći dio, nužni je i bitni dio županijskoga školskog kurikuluma, odnosno županijskih gimnazijskih nastavnih planova i programa na standardnom jeziku konstitutivnog naroda, pa tako i hrvatskog naroda u BiH. Taj posebni dio ne osigurava niti *Zajednička jezgra* niti lokalna zajednica, jer svaki od konstitutivnih naroda tek na razini planova i programa na svome jeziku, s ugrađenim sadržajnim dijelom (građom) iz područja vlastitoga jezika, tradicije i kulture, i to na vlastitome jeziku i pismu, čuva i izgrađuje kulturne posebnosti koje su svakom od konstitutivnih naroda jezično, tradicijski, kulturno i životno važne, na individualnoj i društvenoj razini. U poseban dio programa stoga nužno ulaze razne tradicijske, povijesne, znanstvene, kulturne, religijske i druge posebnosti koje ne donosi *Zajednička jezgra* niti ih može donijeti lokalna zajednica. Lokalna zajednica ima svoje posve lokalne, tj. općinske, gradske, mjesne i školske posebnosti koje promovira i obilježava svaka pojedina škola, odnosno gimnazija. Lokalna razina ustvari samo je onaj dio školskog programa koji se odnosi na neku srednju školu u njezinu posebnom društvenom okružju, a te sadržaje i aktivnosti školama u lokalnoj zajednici omogućuje županijski nastavni plan i program.

I.5. Polazišta i načela *Nastavnoga plana i programa na hrvatskome jeziku za gimnazije u BiH*

Nastavni plan i program na hrvatskom jeziku za gimnazije u BiH nudi prije svega suvremene programske ciljeve i sadržaje učenja svih nastavnih predmeta koji su prilagođeni interesima, potrebama i sposobnostima učenika u gimnazijama, imajući u vidu njihove kognitivne, emocionalne, duhovne i djelatne sposobnosti, te njegovu ucijepljenost u obiteljski i širi društveni

ambijent. On omogućuje stjecanje znanja, vještina, sposobnosti, vrijednosti i stavova, tj. suvremenih kompetencija koje omogućuju razvoj inovativnosti, stvaralaštva, rješavanja problema, razvoj kritičkoga mišljenja, poduzetnosti, informatičke pismenosti, socijalnih i drugih kompetencija. On je koncepcijski, po svom planiranju i provođenju odgoja i obrazovanja u školi, kurikularno strukturiran, s naglaskom na cjelovito i skladno stjecanje i usvajanje različitih kompetencija na razini znanja, vještina, stavova i vrjednota, važnih za osobni i društveni život učenika. Radi se o obnovljenom i dorađenom *Nastavnom planu i programu* koji se strukturno, tematski (sadržajno), pedagoški i metodološki oslanja na dosadašnji gimnazijski nastavni plan i program na hrvatskome jeziku za gimnazije u BiH.

U izradi *Nastavnog plana i programa na hrvatskome jeziku za gimnazije u BiH* vodili smo se stečenim spoznajama i iskustvima odgoja i obrazovanja, razvoja školskih kurikuluma u BiH te načelima i primjerima suvremenoga europskog obrazovanja. Posebno smo se oslonili na dobre primjere i poticaje brojnih europskih zemalja, osobito Republike Hrvatske, Slovenije i Finske. Koristili smo i postojeće gimnazijske planove i programe na bosanskom jeziku u pojedinim kantonima Federaciji BiH i srpskom jeziku u Republici Srpskoj. Suvremena gimnazijska odgojno-obrazovna načela i ciljeve preuzimamo iz hrvatskoga *Nacionalnoga okvirnog kurikuluma* i integriramo ih u pojedina predmetna područja. Od obrazovnih načela posebno izdvajamo visoku kvalitetu, jednakost i mogućnost obrazovanja za sve učenike, znanstvenu utemeljenosti, vertikalnu i horizontalnu prohodnost učenika u BiH, demokratičnost i samostalnost škole, interkulturalizam, školski i pedagoški pluralizam. Od općih ciljeva odgoja i obrazovanja u gimnazijama, posebno izdvajamo:

- osigurati sustavan način poučavanja učenika, poticati i unapređivati njihov intelektualni, tjelesni, estetski, društveni, moralni i duhovni razvoj u skladu s njihovim potrebama, sposobnostima i sklonostima,
- razvijati svijest učenika o očuvanju materijalne i duhovne povijesno-kulturne baštine hrvatskoga naroda i drugih naroda u Bosni i Hercegovini radi čuvanja i razvijanja nacionalnoga identiteta, promičući svijest o hrvatskomu jeziku kao bitnomu čimbeniku hrvatskoga identiteta, sustavno njegovati hrvatski standardni (književni) jezik na svim područjima i razinama gimnazijskoga odgojno-obrazovnoga sustava,
- odgajati i obrazovati učenike u skladu s općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima, ljudskim pravima te pravima učenika, osposobiti ih za življenje u višenacionalnom, multikulturnom i multireligijskom društvu, za poštivanje različitosti i toleranciju te za aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskomu razvoju društva,
- osigurati učenicima stjecanje temeljnih (općeobrazovnih) i strukovnih kompetencija, osposobiti ih za život i rad u promjenjivu društveno-kulturnomu kontekstu prema zahtjevima njihova osobnoga i društvenoga života te zahtjevima tržišnoga gospodarstva, suvremenih informacijsko-komunikacijskih tehnologija, znanstvenih spoznaja i dostignuća,
- poticati i razvijati samostalnost, samopouzdanje, odgovornost i kreativnost u učenika,
- osposobiti učenike za cjeloživotno učenje.

Navedeni ciljevi i sadržaji povezani su sa svakodnevnim životom u školi, sa ciljevima i sadržajima osnovnoga obrazovanja i na njega se naslanjaju, te vode daljnjem visokoškolskom obrazovanju.

I.6. Gimnazijski nastavni plan za provedbu nastavnoga programa

Suvremeno obrazovanje nije moguće ostvariti bez interdisciplinarnog povezivanje različitih područja i predmeta učenja i poučavanja što omogućuje integriran i cjelovit (holistički) pristup razvoju učeničkih kompetencija. To se na poseban način ostvaruje oblikovanjem cjelovita gimnazijskoga kurikuluma koji podrazumijeva skladno povezivanje odgojno-obrazovnih područja i srodnih nastavnih predmeta, izborne nastave i međupredmetnih tema što omogućuje ne samo stjecanje novih kompetencija, nego i učinkovitije planiranje i bolju konceptualnu povezanost

odgojno-obrazovnih sadržaja. Takav pristup omogućuju učenicima kritički sagledavati probleme o kojima uče s motrišta različitih disciplina odnosno predmeta i uvidjeti njihovu životnu važnost te usmjerenost na njihove interese i potrebe.

Gimnazijski kurikulum odnosno plan i program obuhvaća sljedeća odgojno-obrazovna područja:

- jezično-komunikacijsko područje,
- matematičko područje,
- prirodoslovno područje,
- tehničko i informatičko područje,
- društveno-humanističko područje,
- umjetničko područje,
- tjelesno i zdravstveno područje.

Nastavni plan i program na hrvatskome jeziku za gimnazije u BiH obuhvaća i strukturira navedena područja u skladne cjeline koje se međusobno povezuju, prožimaju i nadopunjuju. Odgojno-obrazovna područja obuhvaćaju temeljne kompetencije učenika u svakom pojedinom području. One su izražene u očekivanim učeničkim postignućima ili odgojno-obrazovnim ishodima koji predstavljaju očekivana znanja, vještine, sposobnosti i stavove koje učenici trebaju steći po završetku srednjoškolskoga odgoja i obrazovanja odnosno gimnazijskoga obrazovnog programa. U skladu s njima određuju se očekivana postignuća učenika, odnosno ciljevi i postignuća za svaki gimnazijski razred u skladu s razvojnim mogućnostima učenika i opterećenjem učenika. Određivanje učeničkih postignuća na razini pojedinoga područja i pojedinih predmeta po razredima omogućuje racionalnije strukturiranje i usklađivanje predmetne strukture u svakom pojedinom području. Uza svako odgojno-obrazovno područje postavljeni su opći ciljevi odgoja i obrazovanja učenika u tomu području. Predmetna struktura razrađuje se po godištima. Ona obuhvaća sadržajnu, odgojno-obrazovnu i didaktičko-metodičku cjelinu potrebnu za provođenje naznačenih ciljeva učenja i poučavanja. U županijama i školama na cijelom prostoru BiH, u kojima se nastava izvodi na hrvatskome jeziku, u skladu s relevantnim županijskim, federalnim, državnim dokumentima koji reguliraju srednjoškolsko i gimnazijsko područje, određuje se sljedeći *Nastavni plan na hrvatskome jeziku za gimnazije u BiH*:

II. NASTAVNI PLANOVI ZA GIMNAZIJE

Nastavni plan i program *na hrvatskome jeziku za gimnazije u BiH* obuhvaća pet vrsta gimnazija:

- **OPĆA GIMNAZIJA**
- **JEZIČNA GIMNAZIJA**
- **KLASIČNA GIMNAZIJA**
- **PRIRODOSLOVNO-MATEMATIČKA GIMNAZIJA**
- **PRIRODOSLOVNA GIMNAZIJA**

II.1. NASTAVNI PLAN ZA OPĆE GIMNAZIJE

NASTAVNI PREDMET	PRVI RAZRED	DRUGI RAZRED	TREĆI RAZRED	ČETVRTI RAZRED
Hrvatski jezik	4	4	4	4
I. Strani jezik	3	3	3	3
II. Strani jezik	2	2	2	2
Latinski jezik	2	2	-	-
Glazbena umjetnost	1	1	1	1
Likovna umjetnost	1	1	1	1
Povijest	2	2	2	3
Logika	-	-	1	-
Filozofija	-	-	-	2
Psihologija	-	1	1	-
Sociologija	-	-	2	-
Vjeronauk / Etika	1	1	1	1
Matematika	4	4	3	3
Fizika	2	2	2	2
Kemija	2	2	2	2
Biologija	2	2	2	2
Zemljopis	2	2	2	2
Informatika	2	-	-	-
Politika i građansko društvo, gospodarstvo	-	-	-	1
Tjelesna i zdravstvena kultura	2	2	2	2
IZBORNA NASTAVA				
Izborna nastava	-	2	2	2
UKUPNO	32	33	33	33

II.2. NASTAVNI PLAN ZA JEZIČNE GIMNAZIJE

NASTAVNI PREDMET	PRVI RAZRED	DRUGI RAZRED	TREĆI RAZRED	ČETVRTI RAZRED
Hrvatski jezik	4	4	4	4
I. Strani jezik	4	4	4	4
II. Strani jezik	4	3	3	3

Latinski jezik	2	2	-	-
Glazbena umjetnost	1	1	1	1
Likovna umjetnost	1	1	1	1
Povijest	2	2	2	2
Logika	-	-	1	-
Filozofija	-	-	-	2
Psihologija	-	-	2	-
Sociologija	-	-	2	-
Vjeronauk / Etika	1	1	1	1
Matematika	3	3	3	3
Fizika	2	2	2	2
Kemija	2	2	2	2
Biologija	2	2	2	2
Zemljopis	2	2	1	2
Informatika	-	2	-	-
Politika i građansko društvo, gospodarstvo	-	-	-	1
Tjelesna i zdravstvena kultura	2	2	2	2
IZBORNA NASTAVA				
Izborna nastava	-	-	2	2
UKUPNO	32	33	35	34

Napomena: Učenici jezične gimnazije u trećem i četvrtom razredu mogu birati **prošireni program** stranih jezika umjesto jednoga predmeta iz prirodne skupine (fizika, kemija, biologija). Odluku o tome donosi Školski odbor nakon dobivena mišljenja Nastavničkoga vijeća, Učeničkoga vijeća i Roditeljskoga vijeća.

II.3. NASTAVNI PLAN ZA KLASIČNE GIMNAZIJE

NASTAVNI PREDMETI	PRVI RAZRED	DRUGI RAZRED	TREĆI RAZRED	ČETVRTI RAZRED
Hrvatski jezik	4	4	4	4
I. Strani jezik	3	3	3	3
II. Strani jezik	-	-	-	-
Latinski jezik	3	3	3	3
Grčki jezik	3	3	3	3
Glazbena umjetnost	1	1	1	1
Likovna umjetnost	1	1	1	1
Povijest	2	2	2	2
Logika	-	-	1	-
Filozofija	-	-	-	2
Psihologija	-	-	1	-
Sociologija	-	-	2	-
Vjeronauk / Etika	1	1	1	1
Matematika	4	4	3	3

Fizika	2	2	2	2
Kemija	2	2	2	2
Biologija	2	2	2	2
Zemljopis	2	2	1	2
Informatika	-	2	-	-
Politika i građansko društvo, gospodarstvo	-	-	-	1
Tjelesna i zdravstvena kultura	2	2	2	2
IZBORNA NASTAVA				
Izborna nastava	-	-	-	-
UKUPNO	32	34	34	34

II.4. NASTAVNI PLAN ZA PRIRODOSLOVNO-MATEMATIČKE GIMNAZIJE

NASTAVNI PREDMETI	PRVI RAZRED	DRUGI RAZRED	TREĆI RAZRED	ČETVRTI RAZRED
Hrvatski jezik	4	4	4	4
I. Strani jezik	3	3	3	3
II. Strani jezik	2	2	2	2
Latinski jezik	2	2	-	-
Glazbena umjetnost	1	1	-	-
Likovna umjetnost	1	1	-	-
Povijest	2	2	2	2
Logika	-	-	1	-
Filozofija	-	-	-	2
Psihologija	-	-	1	-
Sociologija	-	-	1	-
Vjeronauk / Etika	1	1	1	1
Matematika	4	4	5	5
Fizika	3	3	3	3
Kemija	2	2	2	2
Biologija	2	2	2	2
Zemljopis	2	2	2	2
Informatika	2	2	2	2
Politika i građansko društvo, gospodarstvo	-	-	-	1
Tjelesna i zdravstvena kultura	2	2	2	2
IZBORNA NASTAVA				
Matematika ili informatika	2	2	2	2
UKUPNO	32	36	37	39

Napomena: Učenici prirodoslovno-matematičke gimnazije mogu izbornu nastavu matematike ili informatike prilagoditi svojim interesima i potrebama, primjerice u izbornoj nastavi uzeti jedan sat izborne nastave iz matematike, a drugi iz informatike.

II.5. NASTAVNI PLAN ZA PRIRODOSLOVNE GIMNAZIJE

NASTAVNI PREDMETI	PRVI RAZRED	DRUGI RAZRED	TREĆI RAZRED	ČETVRTI RAZRED
Hrvatski jezik	4	4	4	4
I. Strani jezik	3	3	3	3
II. Strani jezik	-	-	-	-
Latinski jezik	2	2	-	-
Glazbena umjetnost	-	-	-	2
Likovna umjetnost	-	-	2	-
Povijest	2	2	2	2
Logika	-	-	1	-
Filozofija	-	-	-	2
Psihologija	-	-	1	-
Sociologija	-	-	1	-
Vjeronauk / Etika	1	1	1	1
Matematika	4	4	3	3
Fizika	2+1	2+1	2+1	2+1
Kemija s vježbama	2+2	2+2	2+2	2+2
Biologija	2+1	2+1	2+1	2+1
Zemljopis	2	2	2	-
Geologija	-	-	-	2
Informatika	2	2	-	-
Politika i građansko društvo, gospodarstvo	-	-	-	1
Tjelesna i zdravstvena kultura	2	2	2	2
IZBORNA NASTAVA				
Strani jezik ili Osnove ekologije	2	2	2	2
UKUPNO	34	34	34	34

III. Provedbena odgojno-obrazovna i didaktička načela

Kurikulumski pristup usmjeren na razvoj kompetencija traži promjene metoda i oblika rada. Ovdje se predlaže otvoreni didaktičko-metodički sustav koji učenicima i nastavnicima, pruža

mogućnost suradničkoga izbora sadržaja, metoda, oblika i uvjeta za ostvarivanje programskih ciljeva. Radi se o interaktivnom sustavu koji je otvoren dijalogu, izboru i odlučivanju te omogućuju samostalno učenje i učenje na temelju suodlučivanja. Svoju punu potvrdu nalaze ove metode, oblici i načini rada: istraživačka nastava, nastava temeljena na učenikovom iskustvu, projektna nastava, multimedijska nastava, individualizirani pristup učeniku, interdisciplinarni pristup, tj. povezivanje programskih sadržaja prema načelima međupredmetne povezanosti, problemsko učenje, učenje u parovima, učenje u skupinama i slično. Prednost se daje pedagoškom holizmu te socijalnomu i humanističkom konstruktivizmu u kojemu učenik, uz potporu nastavnika i profesora, sam istražuje, kritički propituje i vrjednuje znanje i spoznaje, stavove i vrijednosti te ih integrira u osobni i društveni život. Budući da je nastava u školama odnosno u gimnazijama usredotočena na dobro učenika, na pedagoškom i didaktičko-metodičkom području to podrazumijeva sljedeće:

- prilagođavanje odgojno-obrazovnih i nastavnih oblika, metoda i sredstava rada pojedinačnim potrebama i sposobnostima učenika, kako bi se osigurao odgojno obrazovni uspjeh svakoga pojedinca,
- odabir i primjenu odgojno-obrazovnih oblika, metoda i sredstava koji će poticajno djelovati na razvoj svih područja učenikove osobnosti,
- planiranje i pripremu školskoga i nastavnoga rada prema sposobnostima učenika, pripremajući različite sadržaje, različitu organizaciju i tempo nastave,
- prihvaćanje različitih stilova učenja učenika, kao i razvojnih razlika između pojedinih učenika,
- uvođenje primjerenih oblika i metoda poučavanja i učenja koji će omogućiti aktivno, samostalno učenje i praktičnu primjenu naučenoga,
- uporabu različitih relevantnih izvora znanja i nastavnih sredstava koji potiču sudjelovanje, promatranje, samostalno istraživanje, eksperimentiranje, otkrivanje, zaključivanje, znatiželju te učenje „kako učiti“,
- stvaranje ugodna odgojno-obrazovnoga, razrednoga i školskoga ozračja koje će poticati zanimanje i motivaciju učenika za učenje, pružajući mu osjećaj sigurnosti i međusobnoga poštivanja,
- prepoznavanje i praćenje darovitih učenika, odnosno učenika s teškoćama u učenju i ponašanju,
- pružanje pomoći učenicima s teškoćama i senzibiliziranje ostalih učenika za njihove potrebe, pružanje pomoći i suradnju.

U ostvarivanju takva odgoja i obrazovanja, odnosno složenih multimetodičkih i multimedijalnih pristupa, oblika, aktivnosti i postupaka u izravnoj nastavi, potrebna je stalna suradnja i dogovor srednjoškolskih nastavnika. Postižu se redovitim susretima i raspravama o povezanosti odgojno obrazovnih sadržaja iz različitih odgojno-obrazovnih područja ili predmeta, te razmjenom mišljenja o metodama, sredstvima poučavanja i mogućnostima organizacije nastave. Jednako tako kvalitetno odgojno-obrazovno djelovanje u gimnazijama podrazumijeva redovitu i trajnu suradnju s roditeljima i skrbnicima u smislu jasno podijeljene odgovornosti glede ostvarivanja ciljeva odgoja i obrazovanja u školi.

IV. Provedba obveznoga nastavnoga plana i programa i izborne nastave

Nastavni plan na hrvatskome jeziku za gimnazije u BiH obuhvaća obvezni nastavni plani i program koji se izvodi u svim vrstama gimnazija, te programe izborne nastave. Izborna nastava ne obuhvaća neke nove nastavne predmete nego ona omogućuje učenicima izbor, u okviru nastavnih predmeta koji se izvode u redovitoj nastavi, obrazovnog područja i predmeta u kojemu žele steći proširena i produbljena znanja. Izborna nastava također omogućuje učenicima ponudu i izbor nekog posebnoga obrazovnog modula unutar pojedinoga obrazovnoga područja. Osnovni je cilj izborne nastave omogućiti učenicima stjecanje još većih kompetencija, još temeljitija i produbljena znanja, vještine, umijeća, stavove i vrijednosti na odabranom obrazovnom području s pripadnim obrazovnim predmetima, ili pak posebnim obrazovnim modulima. Odabir izborne nastave povezan je također s pripremom učenika za polaganje državne mature. Navedeni programsko-provedbeni

aspekti pobliže se uređuju školskim kurikulima koje donosi svaka gimnazija, imajući u vidu vlastita usmjerenja i projekte, odgojne i obrazovne ciljeve, obrazovne strukture i organizaciju u cjelini gimnazijskoga kurikuluma.

V. Stručna sprema i kadrovski uvjeti

Za provođenje *Nastavnoga plana i programa na hrvatskome jeziku za gimnazije u BiH* odnosno za kompetentno izvođenje redovite i izborne nastave pojedinoga gimnazijskoga nastavnog predmeta traži se visoka stručna sprema (VSS - VII/1) stečena prije provedbe Bolonjskoga procesa ili završen drugi (diplomski) ciklus visokoškolskoga obrazovanja (master studij) s ukupno ostvarenih 300 ECTS bodova u skladu s Bolonjskom deklaracijom i suvremenom reformom visokoškolskoga obrazovanja.

Obvezna stručna sprema i kvalifikacija profesora odnosno nastavnika za pojedini gimnazijski nastavni predmet donosi se na kraju ovoga Nastavnoga plana i programa i njegov je integralni i provedbeno-obvezujući dio.

Ukoliko osoba u tijeku studija nije polagala ispite iz pedagoško-psihološko-didaktičko-metodičke skupine predmeta (npr. dipl. ing.), obvezna je prethodno ove ispite položiti, da mi mogla izvoditi nastavu prema ovome nastavnom planu i programu.

Potrebnim pedagoško-psihološkim obrazovanjem nastavnika odnosno profesora, stručnih suradnika i suradnika u srednjim školama smatra se pedagoško-psihološko obrazovanje koje obuhvaća obrazovna područja opće pedagogije, didaktike, metodike i psihologije odgoja i obrazovanja.

Što se smatra potrebnom stručnom spremom nastavnika odnosno profesora, stručnih suradnika i suradnika u srednjim školama koji nisu navedeni u ovome dokumentu (promjena naziva ili uvođenje novog nastavnog predmeta, akademskog ili stručnog naziva, promjena nastavnog plana i programa, ekvivalentni i sinonimni akademski nazivi i slično) utvrđuje se posebnim aktom, koji donosi ministar nadležan za poslove obrazovanja, koji se objavljuje i primjenjuje na sve osobe koje ispunjavaju uvjete iz donesenog akta.

VI. NASTAVNI PROGRAMI PO ODGOJNO-OBRAZOVNIM PODRUČJIMA I PREDMETIMA

JEZIČNO-KOMUNIKACIJSKO PODRUČJE HRVATSKI JEZIK I STRANI JEZICI (ŽIVI I KLASIČNI)

Svrha jezično-komunikacijskoga područja

Temeljna je svrha jezično-komunikacijskoga područja omogućiti učenicima stjecanje znanja, razvoj vještina i sposobnosti te usvajanje vrijednosti i stavova povezanih s jezikom, komunikacijom i kulturom. Na taj način učenici stječu jezična i komunikacijska znanja, sposobnosti i vještine na standardnomu hrvatskomu i drugim jezicima, razvijaju čitateljske interese, literarne sposobnosti, potrebu za sadržajima medijske kulture te sposobnost kritičkoga pristupa različitim medijima i njihovim sadržajima.

Hrvatski jezik i strani jezici

U okviru jezično-komunikacijskoga područja, u gimnaziji se uče hrvatski kao materinski jezik, moderni strani jezici i klasični strani jezici. Jezik kao sredstvo izražavanja podloga je svim ostalim područjima i predmetima tijekom odgoja i obrazovanja. Na jeziku se učenicima posreduje sadržaj nastavnoga predmeta te izravno utječe na uspjeh u njihovu ovladavanju. U predmetima jezično-komunikacijskoga područja hrvatski jezik je ujedno i sadržaj i sredstvo učenja i poučavanja, što ima posebno značenje i vrijednost za njegove govornike u BiH. Usvajanje materinskoga jezika, ali i stranih jezika, stječu se kompetencije za kvalitetno učenje tijekom cijeloga života. Jezik je bitno povezan s ljudskom mišlju, osjećajima i različitim djelatnostima te on kao sredstvo izražavanja i sporazumijevanja postaje osnovom za intelektualni, moralni, emocionalni, duhovni, društveni, estetski, kulturni i tjelesni razvoj pojedinca. Jezik i kultura koju učenik stječe pomoću jezika pomaže mu u izgradnji osobnosti, u napredovanje u osobnomu i društvenome životu te odgovorno djelovanje u društvu i prirodi. Jezikom se ujedno izražava kulturno nasljeđe i prenosi kultura življenja, što uključuje i vrijednosti, norme i običaje pojedine zajednice. Zato jezik pripada temeljnoj duhovnoj i kulturnoj baštini svakoga naroda, pa tako i hrvatskoga naroda u BiH.
Hrvatski jezik je temelj za ovladavanje drugim jezicima. Poučavanjem, učenjem i usvajanjem modernih i klasičnih stranih jezika i upoznavanjem njihovih kultura širi se slika svijeta u skladu s općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima. Stjecanjem višejezične i međukulturne kompetencije razvija se svijest pojedinca o potrebi ovladavanja drugim jezicima i upoznavanja njihovih kultura te potiče poštivanje različitosti i toleranciju.

Poučavanje i učenje hrvatskoga jezika u školi

Poučavanje, učenje, poznavanje hrvatskoga jezika i znanja o njemu pripada općem nacionalnom i kulturnom dobru hrvatskoga naroda u BiH. Hrvatski jezik i književnost te jezična komunikacija imaju primarnu ulogu u cijelom školskom odgojno-obrazovnom sustavu. Poučavanje i učenje hrvatskoga jezika u školi znak je poštovanja prema samom narodu, njegovoj književnosti i kulturi u BiH te doprinosi očuvanju i razvoju njegova nacionalnoga i kulturnoga identiteta, u suradnji s drugim narodima i kulturama u ovoj zemlji.
Govornici tri službena materinska jezika u BiH, hrvatski jezik, bosanski jezik i srpski jezik, kao i jezika nacionalnih manjina, upućeni su jedni na druge i dužni su poštivati svaki od tih jezika. Hrvatski jezik s latiničnim pismom ustavno je zajamčen i jednakopravan na svim područjima, ustanovama i razinama društvenoga, političkoga, obrazovnoga, gospodarskoga, kulturnoga i duhovnoga života u BiH, te ga njegovi govornici i pripadnici trebaju upoznati, učiti i naučiti, njegovati ga i trajno razvijati. Uz tu jezičnu odrednicu, nužno je kod svih građana, pripadnika konstitutivnih naroda i nacionalnih manjina u BiH, razvijati poštovanje prema svim jezicima, književnostima i kulturama pripadnika svih naroda koji žive u Bosni i Hercegovini, Europi i svijetu.
Nastava u srednjoj školi obuhvaća hrvatski jezik u uskoj povezanosti s književnim tekstovima te u skladnu cjelinu spaja misaone, doživljajne, djelatne i estetske momente povezujući u cijelost jezično-komunikacijske ciljeve, sadržaje, metodičke pristupe, oblike, metode i sredstva. Stoga ovaj gimnazijski Program, uza svako jezično područje, razvija različite jezične aspekte s općim ciljevima i ishodima poučavanja i učenja kao što su slušanje, govorenje, čitanje i pisanje (te razumijevanje i prevođenje za strane jezike) koji ujedno predstavljaju i jezične kompetencije učenika.

HRVATSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

Očekivanja postignuća ili ishodi učenja i poučavanja

I. SLUŠANJE

1. Pripremanje za slušanje

Učenici će:

- odabrati temu, oblik, izvore i namjenu za slušanje neknjiževnih i književnoumjetničkih tekstova različite složenosti, zadanih i samostalno odabranih;
- obrazložiti spontano slušanje i slušanje s namjerom neknjiževnih i književnoumjetničkih tekstova različite složenosti, zadanih i samostalno odabranih, zbog vlastitoga zanimanja i potrebe u svakodnevnomu životu;
- raščlaniti, protumačiti i procijeniti ključne riječi, ideje, jezična i stilska obilježja neknjiževnih i književnoumjetničkih tekstova različite složenosti, zadanih i samostalno odabranih.

2. Primjenjivanje strategija za slušanje

Učenici će:

- odabrati i primijeniti kognitivne, metakognitivne i društveno-afektivne strategije prije slušanja i tijekom slušanja (i gledanja) neknjiževnih i književnoumjetničkih tekstova različite složenosti, zadanih i samostalno odabranih;
- izdvojiti i organizirati različite vrste podataka prema modelu i sastavljajući model prije slušanja i tijekom slušanja (i gledanja) neknjiževnih i književnoumjetničkih tekstova različite složenosti, zadanih i samostalno odabranih;
- primijeniti i obrazložiti uporabu strategija samostalnoga i suradničkoga učenja u interaktivnoj didaktičkoj situaciji i izvan nje.

3. Razumijevanje različitih slušnih predložaka (različiti izvori: tradicionalni i elektronički)

Učenici će:

- raščlaniti i protumačiti ključne riječi, ideje i jezična obilježja te razlikovati i procijeniti prema modelu i sastavljajući model neknjiževne i književnoumjetničke tekstove različite složenosti, zadane i samostalno odabrane;
- tijekom slušanja procijeniti u različite svrhe sadržajne, jezične i teorijske podatke u neknjiževnim i književnoumjetničkim tekstovima različite složenosti, zadanima i samostalno odabranima.

4. Slušanje iz potrebe, sa zanimanjem i zadovoljstvom

Učenici će:

- steći zanimanje i pozitivan odnos prema slušanju u različitim situacijama te u skladu s ciljevima obrazovanja;
- steći kulturu slušanja u različitim situacijama i s obzirom na ciljeve obrazovanja;
- obrazložiti svoj izbor tekstova i razloge zadovoljstva tijekom slušanja i onih vezanih za slušanje.

5. Upoznavanje i poštivanje hrvatske kulture, kultura drugih naroda i nacionalnih manjina u BiH i drugih kultura u europskom okruženju

Učenici će:

- uočiti i poštivati različitosti i vrijednosti hrvatske kulture i kulture drugih naroda i nacionalnih manjina u BiH te u širemu okružju i na temelju neknjiževnih i književnoumjetničkih tekstova, zadanih i samostalno odabranih, s obzirom na prostor i vrijeme njihova nastanka;
- ponašati se u skladu s općeprihvaćenim humanističkim vrijednostima.

II. GOVORENJE

1. Pripremanje za govorenje

Učenici će:

- isplanirati oblik govorene cjeline različite složenosti, zadane i samostalno odabrane, i njezinih dijelova u skladu s temom i namjenom te slušateljstvom ili publikom odabrati i procijeniti ključne riječi i ideje u skladu s temom, namjenom i oblikom te slušateljstvom ili publikom i razlikovati stilska obilježja govorenih cjelina, zadanih i samostalno odabranih, različite složenosti u skladu s ciljevima obrazovanja.

2. Primjenjivanje strategija za govorenje

Učenici će:

- primijeniti i procijeniti kognitivne, metakognitivne i društveno-afektivne strategije prije i tijekom govorenja cjelina, zadanih i samostalno odabranih, različite složenosti;
- sastaviti prema modelu i organizirati sastavljajući model govorene cjeline, zadane i samostalno odabrane, različite složenosti te odabrati i primijeniti različite vrste podataka i važne pojedinosti;
- izdvojiti i organizirati različite vrste podataka prema modelu i sastavljajući model za oblikovanje govorenih cjelina, zadanih i samostalno odabranih, različite složenosti radi pridobivanja slušateljstva ili publike;
- primijeniti, osmisliti i obrazložiti uporabu strategija samostalnoga i suradničkoga učenja u međudjelatnoj didaktičkoj situaciji i izvan nje.

3. Ostvarivanje govorenja

Učenici će:

- oblikovati i izgovoriti govorene cjeline različite složenosti, zadane i samostalno odabrane, popraćene primjerenim neverbalnim elementima s obzirom na namjenu i slušateljstvo ili publiku;
- ovladati u govoru govorenih cjelina različite složenosti, zadanih i samostalno odabranih, pravogovornom normom i rječnikom s obzirom na namjenu, ciljeve obrazovanja te slušateljstvo ili publiku.

4. Govorenje s potrebom i zadovoljstvom

Učenici će:

- steći zanimanje, pozitivan odnos prema angažiranom sudjelovanju govorenjem i oblikovanju rješenja problema u različitim situacijama te u skladu s ciljevima obrazovanja;
- steći kulturu govorenja u različitim situacijama i s obzirom na ciljeve obrazovanja;
- izreći vlastito mišljenje, doživljaj i stav;
- procijeniti i samovrjednovati govorenje i prilagoditi ga slušateljstvu ili publici u različitim situacijama;
- preuzeti odgovornost za izgovoreno u različitim situacijama.

5. Upoznavanje i poštivanje hrvatske kulture, kultura drugih naroda i nacionalnih manjina u BiH i drugih kultura

Učenici će:

- razlikovati, obrazložiti i prihvatiti obilježja hrvatske kulture i kultura drugih naroda i nacionalnih manjina u BiH te ih izraziti govorenjem, verbalno i neverbalno;
- uočiti, obrazložiti i prihvatiti različitosti i općeprihvaćene humanističke vrijednosti hrvatske i drugih kultura u BiH te ih izraziti govorenjem, verbalno i neverbalno.

III. ČITANJE

1. Pripremanje za čitanje

Učenici će:

- odabrati temu, oblik, izvore i namjenu za čitanje zadanih i samostalno odabranih neknjiževnih i književnoumjetničkih tekstova različite složenosti;

- obrazložiti važnost čitanja zadanih i samostalno odabranih neknjiževnih i književnoumjetničkih tekstova različite složenosti s namjerom zbog vlastitoga zanimanja i potrebe u svakodnevnomu životu;
- raščlaniti, protumačiti i procijeniti ključne riječi, ideje, jezična i stilska obilježja neknjiževnih i književnoumjetničkih tekstova različite složenosti, zadanih i samostalno odabranih.

2. Primjenjivanje strategija za čitanje

Učenici će:

- odabrati i primijeniti kognitivne, metakognitivne i društveno-afektivne strategije prije čitanja i tijekom čitanja zadanih i samostalno odabranih neknjiževnih i književnoumjetničkih tekstova različite složenosti;
- izdvojiti i organizirati različite vrste podataka prema modelu i sastavljajući model prije čitanja i tijekom čitanja neknjiževnih i književnoumjetničkih tekstova različite složenosti, zadanih i samostalno odabranih;
- ovladati tehnikama različitih vrsta čitanja neknjiževnih i književnoumjetničkih tekstova različite složenosti, zadanih i samostalno odabranih;
- primijeniti i obrazložiti uporabu strategija samostalnoga i suradničkoga učenja u međudjelatnoj didaktičkoj situaciji i izvan nje.

3. Razumijevanje različitih vrsta tekstova (tradicijski i elektronički oblik)

Učenici će:

- raščlaniti i protumačiti sadržajne podatke i jezična obilježja te razlikovati i procijeniti prema modelu i sastavljajući model zadane i samostalno odabrane neknjiževne i književnoumjetničke tekstove različite složenosti;
- tijekom čitanja procijeniti u različite svrhe sadržajne, jezične i teorijske podatke u zadanim i samostalno odabranim neknjiževnim i književnoumjetničkim tekstovima različite složenosti
- protumačiti i samostalno procijeniti nepoznate tekstove u skladu s ciljevima vrste obrazovanja.

4. Čitanje iz potrebe, sa zanimanjem i sa zadovoljstvom

Učenici će:

- steći zanimanje i pozitivan odnos prema čitanju u različitim situacijama i s obzirom na ciljeve obrazovanja;
- steći kulturu čitanja i s obzirom na ciljeve obrazovanja;
- obrazložiti svoj izbor tekstova i razloge zadovoljstva tijekom čitanja i onih vezanih za čitanje.

5. Upoznavanje i poštivanje hrvatske kulture, kultura drugih naroda i nacionalnih manjina u BiH i drugih kultura

Učenici će:

- uočiti i prihvatiti različitosti i vrijednosti hrvatske i drugih kultura u BiH i u širemu okružju i na temelju neknjiževnih i književnoumjetničkih tekstova s obzirom na prostor i vrijeme njihova nastanka;
- ponašati se u skladu s općeprihvaćenim humanističkim vrijednostima.

IV. PISANJE

1. Pripremanje za pisanje tekstova

Učenici će:

- isplanirati oblik funkcionalnih i stvaralačkih, zadanih i samostalno odabranih, vezanih tekstova različite složenosti i njihovih dijelova u skladu s temom i namjenom te čitateljstvom, slušateljstvom ili publikom;
- odabrati i procijeniti ključne riječi i ideje u skladu s temom, namjenom i oblikom te čitateljstvom, slušateljstvom ili publikom i razlikovati stilska obilježja funkcionalnih i stvaralačkih, zadanih i samostalno odabranih, vezanih tekstova različite složenosti u skladu s ciljevima obrazovanja.

2. Primjena strategija za pisanje
Učenici će:
- primijeniti i procijeniti kognitivne, metakognitivne i društveno-afektivne strategije prije pisanja i tijekom pisanja funkcionalnih i stvaralačkih, zadanih i samostalno odabranih, tekstova različite složenosti;
- sastaviti prema modelu i organizirati sastavljajući model funkcionalne i stvaralačke, zadane i samostalno odabrane, vezane tekstove različite složenosti te odabrati i primijeniti različite vrste podataka i važne pojedinosti;
- izdvojiti i organizirati različite vrste podataka prema modelu i sastavljajući model za oblikovanje funkcionalnih i stvaralačkih, zadanih i samostalno odabranih, vezanih tekstova različite složenosti radi pridobivanja čitateljstva, slušateljstva ili publike;
- primijeniti, osmisliti i obrazložiti uporabu strategija samostalnoga i suradničkoga učenja u međudjelatnoj didaktičkoj situaciji i izvan nje.

3. Ostvarivanje pisanih tekstova
Učenici će:
- oblikovati i napisati funkcionalne i stvaralačke, zadane i samostalno odabrane, vezane tekstove različite složenosti s obzirom na namjenu, čitateljstvo, slušateljstvo ili publiku i ciljeve obrazovanja;
- ovladati u pisanju jezičnom normom i rječnikom te obilježjima funkcionalnih i stvaralačkih, zadanih i samostalno odabranih, vezanih tekstova različite složenosti s obzirom na namjenu, ciljeve obrazovanja te čitateljstvo, slušateljstvo ili publiku.

4. Pisanje s potrebom i zadovoljstvom
Učenici će:
- steći zanimanje, pozitivan odnos prema pisanju i kulturu pisanja u didaktičkoj situaciji i izvan nje te u skladu s ciljevima obrazovanja;
- pisanjem izreći vlastito mišljenje, doživljaj i stav;
- procijeniti i samovrjednovati pisanje i prilagoditi ga čitateljstvu, slušateljstvu ili publici u različitim situacijama;
- preuzeti odgovornost za napisano u različitim situacijama.

5. Upoznavanje i poštivanje hrvatske kulture, kultura drugih naroda i nacionalnih manjina u BiH i drugih kultura
Učenici će:
- razlikovati, obrazložiti i poštovati obilježja hrvatske i drugih kultura u BiH te ih izraziti pisanjem;
- uočiti, obrazložiti i prihvatiti različitosti i općeprihvaćene humanističke vrijednosti hrvatske i drugih kultura te ih izraziti pisanjem.

V. SADRŽAJNE I PROVEDBENE ODREDNICE
- Upoznavanje sustava hrvatskoga jezika na fonološkoj, morfološkoj, leksikološkoj, sintaktičkoj i diskurznoj razini te usvajanje toga (gramatičkog) sustava kao organizatora kompetencija u učenika.
- Upoznavanje povijesti jezika radi stjecanja sposobnosti za semantičko razlikovanje i zbog poimanja bogatstva opće povijesti hrvatske kulture, kao i povijesti kulture Hrvata u BiH.
- Razumijevanje ostalih narječja (kajkavskoga, čakavskoga, staroštokavskoga), u povezanosti s matičnim razvojnim tijekovima hrvatskoga književnog jezika.
- Usmeno i pismeno služenje jezikom u svakodnevnom ophođenju te u situacijama koje se u suvremenoj civilizaciji i društvu očituju kao tipične i najvažnije.
- Usvajanje pravopisnih i ortoepskih pravila i konvencija, a u skladu sa suvremenom, odnosno vladajućom normom.
- Upoznavanje i pohrana u pamćenju najvažnijih tekstova hrvatske i zavičajne književnosti te

najznačajnijih izabranih djela iz svjetske književnosti.

- Upoznavanje života i djela svih važnijih pisaca hrvatske i zavičajne književnosti te velikih osobnosti svjetske književnosti, kao stvaratelja jezičnih umjetnina i kao djelatnih osobnosti u općoj povijesti kulture.
- Upoznavanje s pojedinim pojavama društvene, fizičke, psihičke i metafizičke zbilje, što su ih na umjetnički način jezikom izrazila velika djela književnosti, a u povijesti su suodređivali pitanja opstanka, društvenog života i kolektivnih vjerovanja na hrvatskim prostorima.
- Poticanje čitateljske sposobnosti, tj. razumijevanje književnih i jezičnih činjenica, a na temelju učenikovih mentalnih psihičkih sposobnosti, znanja i uvjerenja; razvijanje, nadalje, sposobnosti za kritičko sučeljavanje s jezičnim i inim umjetninama te za njihovo estetsko i kulturološko vrednovanje.
- Upoznavanje medija i kanala kojima su se tijekom povijesti prenosile i naraštajima predavale jezične i književne činjenice; rukopisa, knjiga, časopisa, manifestacija, književnih i jezikoslovnih pokreta i skupina, modernih sredstava masovnog priopćavanja.
- Razumijevanje znanstvenog obzora na kojemu se tumače književne i jezične činjenice s obzirom na jezični kod i na povijesne presjeke, a u skladu s modernim poimanjem retorike, estetike, teorije komunikacije i semiotike.
- Razvijati i učvršćivati brigu i ljubav za hrvatski jezik, književnu i kulturnu baštinu Hrvata u BiH, u susretu i poštovanju s jezicima, književnom i kulturnom baštinom drugih naroda u BiH.

VI. POSEBNE NAPOMENE

Planom i programom okvirno se donosi gradivo neophodno za stjecanje spoznaja o hrvatskome jeziku, za praktično služenje jezikom u svim oblicima komuniciranja riječju te za upoznavanje književnih djela kao duhovnih, kulturnih, estetičkih i povijesnih pojava. Njime se predviđa, osobito glede znanosti o književnosti, sustavni i povijesni raspored srednjoškolskog gradiva što uključuje međuovisnost i usklađenost njegova teorijskog (poetičkog, odnosno jezikoslovnog) i povijesnog (historijski sukcesivnog) izlaganja. U ovaj ***Nastavni plan i program hrvatskoga jezika*** integrirana je tzv. *Zajednička jezgra* za srednjoškolske odnosno gimnazijske programe u BiH.

Plan i program donosi nastavno gradivo po godištima u strukturiranim sadržajnim i nastavnim sklopovima i cjelinama, ali ne donosi "metodičke ili nastavne jedinice" niti pobliže naznačuje njihovu izravnu didaktičko-metodološku provedbu. Nastavne teme i nastavne jedinice pobliže se, po svojim ciljevima, sadržajima i didaktičko-metodičkim instrumentarijem, određuju provedbenim programom, mjesečnim i tjednim planiranjem i neposrednom pripravom za izvođenje nastave. Temeljne programske varijable također su dijelom sadržane i u udžbenicima. Stoga je potrebno da nastavnici samostalno i u suradničkom radu povežu u (vertikalna i horizontalna korelacija) nastavne cjeline, teme i jedinice radi cjelovita i integrirana ostvarenja ciljeva i sadržaja koje donosi program po pojedinim godištima i u cjelini predmetnoga kurikuluma, u korelacijskoj poveznici s drugim predmetima i predmetnim područjima.

Stoga ovaj ***Nastavni plani i program hrvatskoga jezika***, u svjetlu načela otvorenoga kurikuluma i spomenutih odrednica, naglasak stavlja na povezivanje i kreativnu suradnju više čimbenika u izvedbenom programiranju i provedbi kako nastavnoga programa tako i izravnih nastavnih procesa učenja i poučavanja, a oni su: sadržajni kurikularni odnosno programski okvir, udžbenici za hrvatski jezik, školske čitanke i drugi didaktički materijali koji ih prate, teorijski i didaktički prilozi teoretičara nastave te samostalan, kreativan i suradnički rad nastavnika u izravnoj nastavi, u suradnji s učenicima.

U ovom planu i programu za svako godište navedeni su **autori i književna djela koja ulaze u područje obvezne lektire**, ali tako da se ti autori i djela **predlažu** prema književnim razdobljima, stilovima i književno-umjetničkim obilježjima, pa će nastavnici to imati u vidu pri **odabiru predloženih djela za obveznu lektiru**. U tom odabiru treba imati u vidu učenike, njihove mogućnosti, potrebe i interese te opremljenost školske knjižnice.

VII. PROGRAMSKA GRAĐA HRVATSKOGA JEZIKA OD PRVOGA DO ČETVRTOGA RAZREDA GIMNAZIJE

PRVI RAZRED

A. JEZIK

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- objasniti jezik kao sustav znakova i kao sredstvo sporazumijevanja i komuniciranja;
- razlikovati književni i standardni jezik, književni jezik i narječje (dijalekt);
- imenovati, razlikovati i objasniti pojmove: fon, fonetika i fonologija te fonem, alofon, grafem i morfem te ih prepoznati na primjerima;
- prepoznati fonetske i fonološke jedinice hrvatskoga standardnoga jezika;
- na primjerima prepoznati i razumjeti sljedeće glasovne promjene: sibilarizaciju, palatalizaciju, jotaciju, nepostojano a, vokalizaciju, jednačenje glasova po tvorbenom mjestu i po zvučnosti, gubljenje glasova i alternacije ije/je/e/i;
- prepoznati znakove naglasnoga sustava i primjere za pojedine glasove;
- objasniti pojam idioma i prepoznati glavne značajke fonemskog i naglasnog sustava kajkavskog i čakavskog narječja u odnosu na hrvatski književni jezik;
- prepoznati funkcionalne stilove hrvatskoga jezika;
- prepoznati i razlikovati vrste pisama i pisanih spomenika na području BiH.

Pregled programskih sadržaja:

Jezik i priopćavanje (komunikacije). Jezik kao sustav znakova. Narav jezičnoga znaka. Izraz i sadržaj. Supstancija i forma. Jezična ekonomija i zalihost (redundancija).

Fonem. Razlikovna (distinktivna) obilježja fonema. Fonem, alofon (fonemska inačica) fon (glas). Fonetska (akustička i artikulacijska) te fonološka (funkcionalna) svojstva fonema. Fonetika i fonologija.

Razdioba fonema. Samoglasnici (vokali) i suglasnici (konsonanti). Vokali po mjestu i načinu tvorbe: prednji i stražnji te visoki, srednji i niski. Sonantni (zvonki) i šumni suglasnici. Suglasnici po tvorbenom mjestu (dvousneni, zubnousneni, zubni, alveolarni, tvrdonepčani i mekonepčani). Suglasnici po tvorbenom načinu (zatvoreni, poluzatvoreni i tijesnačni). Zvučni i bezvučni suglasnici. Slogotvorni i neslogotvorni fonemi.

Pismo. Grafem (slovo) i fonem. Govorni i pisani jezik. Pravopis (ortografija) i pravogovor (ortoepija). Fonemi č, dž, ć i đ s pravopisnog i pravogovornog stajališta.

Fonem kao sastavni dio morfema. Morfo(fo)nem kao alternanta fonema. Morfo(fo)nologija.

Alternacija fonema i fonemskih skupina: jednačenje (asimilacija) po zvučnosti i po mjestu tvorbe, gubljenje suglasnika i/ili pojednostavljivanje suglasničkih skupina, palatizacija i sibilarizacija, jotacija, alternacije ije/je/e/i te alternacije l/o.

Segmentna (odsječna) i suprasegmentna (nadodsječna) obilježja. Naglasak (akcent) i dužina (kvantiteta). Naglasni sustav hrvatskoga književnog jezika. Naglašene i nenaglašene riječi. Enklitike i proklitike. Suprasegmentna (intonativna) obilježja na razini rečenice: rečenični

naglasak, rečenična melodija, tempo, intenzitet, stanka (vrjednote govornoga jezika), upitnik, usklični k te usklični k i upitnik u kombinaciji. Ostali interpunkcijski znakovi. Hijerarhija interpunkcijskih znakova.

Fonostilistika. Stilska obilježenost (markiranost) fonoloških jedinica. Impresivna i ekspresivna svojstva fonema, naglasaka i intonacije. Grafostilistika.

Pojam idioma. Organski i neorganski idiomi. Književni (standardni) jezik. Norma i kodifikacija. Književni jezik s povijesnog stajališta. Književni jezik i narječje. Glavne značajke fonemskog i naglasnog sustava kajkavskog i čakavskog narječja i usporedbe s hrvatskim standardnim jezikom.

Suvremeni i povijesni aspekt jezika (sinkronija i dijakronija). Glavne značajke hrvatskoga jezika od prvih pisanih spomenika do kraja 15. stoljeća. Analiza važnijih pisanih spomenika. Glagoljski, ćirilički i latinički spomenici. Djelatnost hrvatskih glagoljaša i latinista.

Pismo, jezik i književnost Hrvata BiH (od XI. do XV. stoljeća).

B. KNJIŽEVNOST
Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- razumjeti pojam književnosti i književnoga stvaralaštva kao umjetnosti i njihov odnos prema drugim umjetnostima i umjetničkim izričajima;
- prepoznati i razumjeti književnopovijesna i književnoteorijska obilježja književnih i neknjiževnih tekstova;
- imenovati i objasniti obilježja književnih rodova i vrsta s obzirom na sadržaj i izraz: lirski, epski i dramski rod;
- prepoznati i razumjeti književno-povijesna razdoblja;
- prepoznati i razumjeti književnopovijesna razdoblja europske odnosno svjetske književnosti (vremenske odrednice, predstavnike i poetiku) od staroga vijeka do suvremene književnosti u kronološkome slijedu, prema programskim sadržajima u pojedinim godištima;
- prepoznati i razumjeti književnopovijesna razdoblja hrvatske književnosti (vremenske odrednice, predstavnike i poetiku) od staroga vijeka do suvremene književnosti u kronološkom slijedu (prema godišnjem programu);
- prepoznati tekstove, autore i razdoblja hrvatske, bosanskohercegovačke i svjetske književnosti;
- razumjeti posebnosti stvaralaštva pojedinih autora;
- razlikovati, analizirati i interpretirati lirske, epske, dramske, književno znanstvene i publicističke tekstove te prepoznati njihov povijesni razvoj;
- u oblasti lirske poezije znati bitna obilježja lirike i lirske pjesme i znati analizirati lirsku pjesmu (prepoznati lirski subjekt, osjećaje; izreći svoj emotivni doživljaj; odrediti temu i temeljnu misao, motive i kompoziciju, ritam i obilježja pjesničkoga jezika te pronaći stilske figure; prepoznati i usporediti lirsku poeziju iz različitih povijesnih razdoblja i jezično-stilskih obilježja);
- u oblasti epske književnosti znati bitna obilježja epskih rodova i vrsta te znati analizirati književno umjetničko djelo: ep, crticu, basnu, pripovijest, novelu, roman (odrediti temu, motive, kompoziciju; navesti i analizirati likove /glavne, sporedne, epizodne/, prepoznati i otkriti idejni svijet djela;
- iznijeti svoja zapažanja i tvrdnje te ih potkrijepiti citatima; iznijeti vlastiti doživljaj i kritički stav s obzirom na djelo i njegovu temeljnu poruku);
- u oblasti dramske književnosti prepoznati i razlikovati pojedine dramske oblike, razumjeti obilježja i bit dramske radnje, dramskoga sukoba /zaplet-rasplet/, razne oblike dramskoga govora /monolog, dijalog/, odrediti kompoziciju dramskog djela, analizirati likove i njihove odnose te izreći svoj doživljaj, misao i stav o dramskom djelu;

- razumjeti Bibliju kao temeljnu knjigu europske civilizacije (naziv, struktura, jezici i prijevodi, temeljni tekstovi predviđeni programom) te svete knjige drugih velikih religija;
- interpretirati izabrana djela i ulomke antičke i srednjovjekovne književnosti predviđena programom prvoga razreda;
- navesti obilježja hrvatske srednjovjekovne književnosti i jezika, te prepoznati narodnu usmenu predaju i srednjovjekovnu književnost u BiH, u skladu s programom;
- poznavati tekst Baščanske ploče i Humačke ploče te razumjeti njihovu važnost za hrvatsku pismenost, tradiciju i kulturu.

Pregled programskih sadržaja:

1. TEMELJNI POJMOVI ZNANOSTI O KNJIŽEVNOSTI

Književni i neknjiževni tekstovi. Književno djelo kao osebujan način jezične uporabe. Stih i proza. Udio autora. Udio prikazane (fizičke, psihičke, društvene, metafizičke) zbilje. Udio čitatelja. Udio posrednika. Udio jezičnoga koda, tj. jezičnoga sustava na danu presjeku. Književnost u odnosu prema drugim umjetnostima: prema glazbi (ritam, falagozvučje), prema likovnim umjetnostima (likovnost i kompozicija), prema graditeljstvu (arhitektonika) i prema kazalištu (prikazana zbilja, likovi).

Književni rodovi i njihove vrste s obzirom na sadržaj i na izraz. Lirski, epski, dramski i diskurzivni rod.

Lirika. Povijest naziva i pojma "lirika" (vs. "melika"). Vrste lirike s obzirom na sadržaj: lirika prirode, ljubavna, domoljubna, misaona, religiozna, anakreonska, humorna. Lirsko sjećanje. Stih. Ritam kao načelo organizacije stiha. Kvantiteta i kvantitativni stih. Naglasak i akcenatski stih. Jednakosložnost i silabički stil. Naglasno-silabički stih. Fonetska riječ, naglasna (akcenatska) cjelina i besjedovni stih. Jezične mikrostrukture. Tropi. Metafora, metonimija, sinegdoha, oksimoron, ironija, eufemizam, litota. Alegorija. Figure. Sintaktičke i fonetičke figure. Safička strofa, alkejska strofa, tercina, četvorostih, šestina, rima ottava. Stalni oblici pjesme. Sonet.

Antun Mihanović, *Horvatska domovina* (himna)
Petar Preradović, *Rodu o jeziku* (oda)
Albije Tibul, *Delije (*I., III.)(elegija)
Vladimir nazor, *Cvrčak* (ditiramb)
Hasanaginica (narodna balada)
Marcijal, *Siromašni pjesnik*
I. Čežmički, *Prosperu*
I. Crijević, *Epigrami knjižnici*
Stanko Vraz, *Nadriknjištvo*
Antun Gustav Matoš, *Djed unuku*
Po Svetom Pismu, *Ad hominem* (epigrami)
Stećci - Mak Dizdar, *Zapis o zemlji* (epitafi)
Josip Pupačić, *Zaljubljen u ljubav* (ljubavna)
Dobriša Cesarić, *Pjesma mrtvog pjesnika, Vagonaši* (misaona-socijalna)
S. S. Kranjčević, *Moj dom (domoljubna)*
Ivo Andrić, *Nemiri,* I. IV.*/ Bog izbija kao svjetlo/*
Nikola Šop, *Isus čita novine* (duhovno- religiozna)
Vladimir Vidrić, *Jutro* (pejzažna)
A. G. Matoš, *Jesenje veče* (sonet)
A. G. Matoš; Tin Ujević; Miroslav Krleža: *Notturno* (primjeri usporednih motiva)
Anakreont, *Pijuckajmo*
France Prešern, *Zdravica* (anakreontska)

Fran Mažuranić, *Svemir* (misaona)
Ivo Andrić, *Exsponto I.,V./poimam i shvaćam/* (pjesma u prozi)
Drago Gervais, *Tri nonice*
Dragutin Domjanić, *Ciklame, krvave ciklame* (dijalektna)

Epika. Povijest naziva i pojma "epika". Ustaljeni oblik stiha. Formulativnost. Epsko predočavanje. Načelo pridruživanja raznolikih i disparatnih sadržaja. Jezična slikovnost. Fabuliranje. Epski junak. Epski lik. Pripovijedanje bitnog događaja i nizanje epizoda. Pripovijedanje. Proza kao nasljednica epike. Povijest naziva pojmova roman, novela, pripovijest, crtica. Jednostavni oblici. Legenda, mit, saga, biografija, žitije, život svetaca (hagiografija). Pjesma u prozi. Izrazne i sadržajne pojave proznih vrsta. Fabula. Govori. Pripovjedač. Gradivo. Tema. Motiv. Lik, Prostor. Vrijeme. Ideja.

Homer (8. st. pr. k.) *Ilijada,* pjevanje I., VI., XVI., XVIII., XXIV. (ep)
Ezop – I. A. Krilov ili J. De la Fontaine: *Basne* (po izboru)
H. C. Andersen, *Kraljevo novo ruho* (bajka)
I. B. Mažuranić, *Kako je potjeh tražio istinu* (bajka)
August Šenoa, *Zlatarevo zlato* (povijesni roman)
J. D. Salinger, *Lovac u žitu* (moderni roman)
Vjenceslav Novak, *U glib* (pripovijetka)
Mile Budak, *Opanci dida Vidurine* (pripovijetka)
A. G. Matoš, *Cvijet sa raskršća*
Vjekoslav Kaleb*, Gost* (novela)
Pavao Pavličić, *Dobri duh Zagreba* (izbor)

Drama. Povijest naziva i pojma "drama", dramsko, dramatično. Sučeljenost dvaju ili više načela djelovanja i njihova ustrojna napetost. Problem i zanos. Raspored aktanata (protagonista, antagonista, tvorca zapleta i raspleta, vrijednost zastupnika), aktera, uloga. Dramski lik. Tragični junak. Tragedija. Komedija. Drama. Mim. Lakrdija. Commedia dell'arte. Improvizacija. Pantomima. Antikomad.

Sofoklo, *Antigona (tragedija)*
Marin Držić, *Skup* (komedija)
Ivo Vojnović, *Ekvinocijo* (drama)

Diskurzivni oblici. Udio znanstvenog i udio osobnog poimanja zbilje. Vrste raspravljanja. Monolog. Dijalog. Opis. Rasprava. Književno znanstveni (metajezični) tekst. Esej. Feljton. Slobodni sastav. Novinske podvrste. Putopis.

Antun Nemčić, *Putositnice (* Porod putne misli, Zagreb, Grobničko polje, Padova...) (putopis)
M.de Montaigne, *O odgoju* (ulomci; O cilju odgoja, O učenju klasičnih jezika (esej)
Rainer Marija Rilke, *Pisma mladom pjesniku* (I., Pariz, 17. 2. 1903.) (esej)

POSERBNA NAPOMENA. U skladu s izloženom programiranom problematikom, pisci čitanki i nastavnici izabirat će uzorne tekstove iz književnosti od antike do danas te niz djela iz hrvatske i zavičajne književnosti, osobito suvremene. Piscima udžbenika odnosno nastavnicima stoji na raspolaganju sav korpus predviđen u povijesnim odjeljcima ovoga programa, u svim njegovim fazama (razredima). Među inim, time se postiže i koherentnost svih elemenata programa.

2. OBRADA DJELA IZ OPĆE POVIJESTI KNJIŽEVNOSTI

KLASIČNA KNJIŽEVNOST (temelji kulture)

Biblija - Stari zavjet, *Knjiga Postanka, Knjiga Izlaska, Judita, Pjesma nad pjesmama, Psalmi,*
Biblija - Novi zavjet, *Evanđelje po Ivanu ili Apokalipsa*
Talmud(ulomak)
Kur'an(ulomak)
Gilgameš(ulomak)
Homer, *Odiseja* (pjevanje I., XIX., XXI.,)
Alkej, *Lađi*
Sapfa, *Ljubavna strast*
Pindar, *Pjesnik o ratu*
Eshil, *Okovani Prometej*
Sofoklo, *Kralj Edip ili Antigona*
Euripid, *Medeja ili Elektra*
Plaut, *Tvrdica*
Katul, *Jadni Katule*
Vergilije, *Eneida* (pjevanje II., IV.)
Ovidije, *Metamorfoze* (Piram i Tizba, IV. knjiga)
Horacije, *Poslanica Pizonima*; *Lidiji*

Srednjovjekovna književnost

Engleski Beowulf, njemački minnesang i minnesangeri, trubadurska lirika – najstariji hrvatski pisani spomenici – ćirilometodska tradicija, biblijski i liturgijski tekstovi – povijesni i pravni tekstovi – crkvena i svjetovna proza – drama, prikazanja.

Viteška lirika (npr. *Jaufre Rudel, Walter von der-Vogehveide*),
Roman o Tristanu i Izoldi, (viteški roman, izbor)
Pjesan o Rolandu (francuski ep)
Pjesan o Nibelunzima (njemački ep)
Pjesan o Cidu (španjolski ep)
Sv. Augustin, *Ispovijesti* (1. i 9)(autobiografija)

3. USMENA KNJIŽEVNOST

Pojava usmeno književnoga teksta tijekom razvoja ljudske duhovnosti. "Prirodna komunikacija" u malim skupinama. Antropološka protega usmeno književnoga govora. Usmeno književni tekst - izravna veza s mitom. Više funkcionalnost tekstova usmenoga podrijetla. Tekstovi u izvođenju. Stvoritelji, izvoditelji, primatelji. Zapis usmeno književnoga teksta.
Temeljne odrednice usmenoknjiževnoga teksta po određenjima moderne europske folkloristike, unutar usmenoknjiževnih oblika: lirska pjesma, epska pjesma, bajka, predaja/legenda, basna, folklorni teatar, sitni (jednostavni) oblici.
Usmena hrvatska književna baština i hrvatska srednjovjekovna književnost (prožimanja, dodiri, tragovi zapisa). Folklorni teatar i crkvena prikazanja. Homiletičari i prispodoba. Usmena književna baština na prostorima BiH (sakupljači: I. F. Jukić, G. Martić, I. Zovko, Ć. Truhelka). Usmene lirske pjesme - sevdalinke.

4. POČECI SLAVENSKE PISMENOSTI

Konstantin-Ćiril i Metod: njihovo djelovanje među Slavenima. Glagoljica i ćirilica. Preslavska književna škola - temelj buduće bugarske književnosti. Ohridska književna škola - temelj makedonske književnosti.

Tekstovi:
Trakat Crnorisca Hrabra (cijeli, i to na općeslavenskom književnom jeziku).

5. HRVATSKA SREDNJOVJEKOVNA KNJIŽEVNOST I JEZIK

Najstariji hrvatski pisani spomenici. Liturgijski i neliturgijski korpus. Ćirilometodska tradicija. Širenje tematskoga i motivskog obzorja u 14. i 15. stoljeću. Zapadni utjecaji. Hrvatska srednjovjekovna književnost kao stvaralački sudionik u razmjeni tekstova između Istoka i Zapada. Tropismenost i trojezničnost hrvatske srednjovjekovne književnosti: glagoljica-bosančica-latinica. Općeslavenski književni (staroslavenski) jezik hrvatske redakcije - hrvatski amalgam (čakavski, kajkavski, staroslavenski). Prvotisak iz 1483. - vrhunac hrvatskoga srednjovjekovlja. Biblijski i liturgijski tekstovi. Povijesni i pravni. Proza (poučna, crkvenoretorička, svjetovna pripovijest i roman, polemika). Lirika. Drama - prikazanja.
Jezik, povijesne i kulturne specifičnosti kod Hrvata u BiH.

Tekstovi:
Bašćanska ploča, Humačka ploča (XI. st.), Povelja Kulina Bana (XII. st.), Kočerinska ploča (XV. st.), Stećci (Bilizi), Hrvojev misal (jedna stranica), Prvotisak iz 1483. (jedna stranica). Ljetopis popa Dukljanina (dio o smrti kralja Zvonimira), te druge povelje i darovnice (Kralja Dabiše i Tvrtkova darovnica Hrvoju Vukšiću-Hrvatiniću). Zapis popa Martinca iz 1493. Vinodolski zakonik, ili Poljički statut, ili Istarski razvod, ili Krčki statut, Bosanska kronika ili povijest kuće Kotromanića, Šibenska molitva. Svit se konča. Spasi, Marie, tvoih vernih. Narodil se kralja nebeski, ili Bog se rodi v Vitliomi, ili Va se vrime godišća. Muka Svete Margarite ili Plač Marijin. Fiziolog, ili Lucidar, ili Knjiga Kata mudroga. Pismo Nikole Modruškoga. Rumanac Trojski ili Aleksandrida.

Prijedlog autora književnih djela za lektiru

1. Biblija - Stari zavjet, *Knjiga Postanka,Knjiga Izlaska, Judita,*
   Biblija - Novi zavjet, *Evanđelje po Ivanu ili Apokalipsa*
2. Lirika (interpretirati 5 lirskih pjesama po izboru
3. H. C. Andersen, *Carevo novo ruho*
4. I. B. Mažuranić, *Kako je Potjeh tražio istinu*
5. August Šenoa, *Zlatarovo zlato*
6. J. D. Salinger, *Lovac u žitu*
7. Vjenceslav Novak, *U glib*
8. Homer, *Ilijada*
9. A. G. Matoš, *Cvijet sa raskršća*
10. Sofoklo, *Antigona*
11. Marin Držić, *Skup*
12. Tit Makcije Plaut, *Škrtac*
13. Ivo Vojnović, *Ekvinocij*
14. Homer, *Odiseja*
15. Eshil, *Okovani Prometej*
16. Euripid, *Elektra*

C. JEZIČNO IZRAŽAVANJE

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- samostalno primjenjivati različite postupke u oblikovanju tekstova (pisano i govorno izražavanje, interpretaciju, logičnu i jezičnu raščlambu teksta, opis, monolog i dijalog);
- povezano, jezgrovito, jasno i jezično pravilno sastaviti i oblikovati traženi pisani oblik i tekst;
- sintetizirati i uobličiti misli i spoznaje u tekst (esej) te sastaviti vezani tekst (uvod, razradba, zaključak);
- razumijevati, primjenjivati i uvježbavati kroz školske i domaće zadaće, učeničke aktivnosti i didaktičke vježbe različite oblike jezičnoga izražavanja i stvaranja;
- tijekom školske godine pišu se tri školska uratka (zadaće) s ispravcima;

- poznavati i primjenjivati pravopisnu normu.

Pregled programskih sadržaja:

Pisano i govorno izražavanje kao jezična djelatnost. Glavna obilježja pisanja kao jezične djelatnosti. Pisanje kao priopćavanje (komunikacija) i kao umjetničko stvaralaštvo. Pisanje, pravopis i grafostilistika.
Govorenje kao jezična djelatnost. Govorenje i pravogovor. Neutralno i stilski obilježeno govorenje. Uloga i važnost vrjednote govornoga jezika (intonacija, intenzitet, stanka, rečenični tempo, mimika i geste). Govorenje, slušanje i šutnja.

Tekst. Način oblikovanja teksta. Vrste teksta: opis, raščlamba (analiza), tumačenje (interpretacija), samogovor (monolog), dvogovor (dijalog) i nutarnji monolog.

Opis kao vrsta teksta. Glavna obilježja logične i jezične organizacije opisa. Umjetnički i znanstveni opis: jezične i stilske razlike i sličnosti. Usmeni i pisani oblik. Dinamični i statični opis. Opis vanjskog i unutarnjeg svijeta.

Tumačenje (interpretacija, eksplikacija). Logična i jezična organizacija tumačenja. Usmeno i pisano tumačenje. Analitičko i sintetičko tumačenje. Tumačenje umjetničkog djela.

Raščlamba (analiza). Logičko i jezično ustrojavanje raščlambe. Usmena i pisana raščlamba. Navodi, polunavodi i prepričavanje tuđih mišljenja u raščlambi.

Dijalog. Vrste dijaloga. Uspostava dijaloga. Vođenje dijaloga. Dijalog u razgovoru i u umjetničkom djelu (drami, televizijskoj drami, filmu). Jezično oblikovanje dijaloga.

Monolog i unutarnji monolog. Monolog u razgovoru i u umjetničkom djelu. Unutarnji monolog kao pripovjedački postupak.

Obvezan je tjedno jedan domaći uradak (zadaća)
Učenici tijekom školske godine pišu tri školske zadaće s ispravcima.

DRUGI RAZRED

A. JEZIK

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:
- poznavati i primjenjivati pravopisnu normu;
- razlikovati temeljne jezikoslovne pojmove;
- imenovati i objasniti pojam morfologija, morfem, morf, alomorf i prepoznati ih na primjerima;
- razumjeti pojam gramatičke kategorije i imenovati tipove gramatičkih kategorija;
- poznavati i razlikovati promjenjive i nepromjenjive riječi i prepoznati ih na primjerima;
- imenovati i odrediti jednostavne i složene glagolske oblike;
- razumjeti stilsku obilježenost padežnih oblika, glagolskih oblika, načina te ostalih oblika;
- razlikovati gramatičke kategorije promjenjivih vrsta riječi (rod, broj, padež, lice, vrijeme, vid, način, stupanj i određenost) i funkcionalno ih primjenjivati;

- razlikovati padežni sustav, sustav glagolskih oblika i drugih riječi u kajkavskoga i čakavskoga narječja u usporedbi s hrvatskim standardnim jezikom;
- poznavati i primjenjivati pravopisnu normu
- poznavati osnovne podatke, osobe i događaje iz povijesti hrvatskoga književnoga jezika od XVI. do kraja XVIII. stoljeća;

Pregled programskih sadržaja:

Morfem. Morfemi po značenju: gramatički i leksički. Morfemi po položaju: korijenski, prefiksalni i sufiksalni. Rječotvorni (derivacijski) i oblikotvorni (relacijski) morfemi. Morfem, morf i alomorf (morfemska inačica). Izraz i sadržaj gramatičkih i leksičkih morfema. Morfemska analiza.

Morfem i oblik. Morfem i osnova. Osnova i korijen. Struktura osnove. Alterniranost osnove (aloosnove). Supletivni oblici.

Pojam gramatičke kategorije. Tipovi gramatičkih kategorija: kategorije vrste riječi, kategorije oblika riječi, kategorije položaja riječi i kategorije riječi.

Kategorije vrste riječi. Kriteriji podjele riječi na vrste. Promjenljive i nepromjenljive vrste riječi. Imenice (supstantivi). Gramatika i leksička predmetnost. Sklonidba (deklinacija) imenica. Gramatička obilježja imenica: rod, broj i padež.

Pojedinačna (singulativna) i zbirna (kolektivna) množina. Vlastite i opće imenice. Pisanje imenica (veliko i malo početno slovo). Pisanje stranih vlastitih imena, posebno osobnih i zemljopisnih.

Zamjenice (pronomina). Rod, broj, padež i lice. Funkcije zamjenica! Zamjenice kao imeničke, pridjevske ili priložne riječi. Zamjenice po značenju: lične ili osobne, povratne, posvojne, pokazne, upitne, odnosne i neodređene.

Pridjevi (adjektivi). Rod, broj, padež, stupanj. Pridjevi i kategorija određenosti/neodređenosti. Deklinacija neodređenih i određenih pridjeva. Stupnjevanje (komparacija). Podjela pridjeva po značenju: kvalitativni, diferencijalni, posvojni i odnosni pridjevi.

Brojevi (numeralia). Rod, broj i padež (djelomično). Glavni i redni brojevi. Umnožni i dijelni brojevi. Brojevi kao imeničke, pridjevske i priložne riječi.

Glagoli (verba). Vrijeme, način, vid (svršenost, nesvršenost i dvovidnost), lice.

Stanje (aktiv, pasiv i medij), (ne)prijelaznost odnosno povratnost. Lični i bezlični glagolski oblici.

Jednostavni i složeni glagolski oblici: infinitiv, prezent, aorist, imperfekt, pluskvamperfekt, futur I i II., kondicional I, kondicional II, imperativ, glagolski pridjev radni, glagolski pridjev trpni, glagolski prilog sadašnji, glagolski prilog prošli, pasivni glagolski oblici.
Pisanje i izgovor složenih glagolskih oblika.

Nepromjenljive vrste riječi: prijedlozi i prilozi

Nepromjenljive vrste riječi. veznici, uzvici i čestice.
Povezivanje riječi : morfosintaksa

Morfološka sinonimija odnosno homonimija. Stilska obilježenost padežnih oblika, vremena i načina te ostalih oblika.

Glavne značajke oblikotvornoga ustrojstva kajkavskog i čakavskoga narječja (dijalekta) u odnosu na hrvatski književni jezik (padežni sustav, sustav glagolskih oblika i drugih oblika promjenljivih riječi).

Glavne osobitosti hrvatskoga jezika od početka 16. do kraja 18. stoljeća. Analiza jezika reprezentativnih književnih djela iz dotičnoga razdoblja. Gramatike B. Kašića i M. A. Reljkovića. Rječnici F. Vrančića i I. Belostenca, Ardelio Della Bella, Rječnik, Lovro Šitović, Gramatika.

B. KNJIŽEVNOST

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- prepoznati tekstove, autore, razdoblja i poetike hrvatske, bosanskohercegovačke i svjetske književnosti;
- prepoznati književnopovijesna i književnoteorijska obilježja književnih i neknjiževnih tekstova;
- prepoznati i razumjeti književnopovijesna razdoblja europske odnosno svjetske književnosti (vremenske odrednice, predstavnike i poetiku) od staroga vijeka do suvremene književnosti u kronološkome slijedu, prema programskim sadržajima u pojedinim godištima;
- prepoznati i razumjeti književnopovijesna razdoblja hrvatske književnosti (vremenske odrednice, predstavnike i poetiku) od staroga vijeka do suvremene književnosti u
- kronološkom slijedu (prema godišnjem programu); prepoznati i usporediti poetike i estetike književnopovijesnih razdoblja od staroga vijeka do suvremene književnosti;
- prepoznati i razumjeti obilježja književnih rodova i vrsta;
- razumjeti posebnosti stvaralaštva pojedinih autora;
- prepoznati i razumjeti književno-povijesna razdoblja, u skladu s godišnjim programom;
- prepoznati i razumjeti obilježja humanističke, renesansne, barokne i prosvjetiteljske književnosti i poznavati stvaralaštvo glavnih predstavnika (književnika) tih pravaca prema godišnjem programu;
- poznavati glavna obilježja humanizma, renesanse, baroka i prosvjetiteljstva u svjetskoj i hrvatskoj književnosti;
- razumjeti i interpretirati stvaralaštvo (neka djela) znamenitih europskih (svjetskih) i hrvatskih latinista, humanista i renesansnih književnika;
- poznavati tematsku i žanrovsku raznolikost hrvatskoga baroka i razumjeti barokni odnos prema temi života, smrti i ljubavi;
- razumjeti tematsku specifičnost hrvatskoga prosvjetiteljstva;
- razlikovati, analizirati i interpretirati lirske, epske, dramske, književnoznanstvene i publicističke tekstove te prepoznati njihov povijesni razvoj;
- u oblasti lirske poezije znati bitna obilježja lirike i lirske pjesme i znati analizirati lirsku pjesmu (prepoznati lirski subjekt, osjećaje;
- izreći svoj emotivni doživljaj; odrediti temu i temeljnu misao, motive i kompoziciju, ritam i obilježja pjesničkoga jezika te pronaći stilske figure;
- prepoznati i usporediti lirsku poeziju iz različitih povijesnih razdoblja i jezično-stilskih obilježja);
- u oblasti epske književnosti znati bitna obilježja epskih rodova i vrsta te znati analizirati književnoumjetničko djelo: ep, crticu, basnu, pripovijest, novelu, roman (odrediti temu, motive, kompoziciju; navesti i analizirati likove /glavne, sporedne, epizodne/, prepoznati i otkriti idejni svijet djela; iznijeti svoja zapažanja i tvrdnje te ih potkrijepiti citatima; iznijeti vlastiti doživljaj i kritički stav s obzirom na djelo i njegovu osnovnu poruku);
- u oblasti dramske književnosti prepoznati i razlikovati pojedine dramske oblike, razumjeti obilježja i bit dramske radnje, dramskoga sukoba /zaplet-rasplet/, razne

oblike dramskoga govora /monolog, dijalog/, odrediti kompoziciju dramskog djela, analizirati likove i njihove odnose te izreći svoj doživljaj, misao i stav o dramskom djelu.

Pregled programskih sadržaja:

1. PREDRENESANSA I HUMANIZAM

Humanizam kao kulturni pokret u Europi i u Hrvatskoj. Latinski i grčki jezik Filologija. Otkrivanje antike. Sedam slobodnih umijeća. Humanistička središta u Europi i u Hrvatskoj, posebice na kraljevu dvoru. Književni život u Dubrovniku, Šibeniku, Splitu, Zadru, Trogiru. Vrste i oblici hrvatske humanističke književnosti: mitološki i biblijski ep, poslanice, elegije, epigrami. Oblici govorništva. Traktati. Historiografija.

Tekstovi:

D. Alighieri, *Božanstvena komedija (Pakao, I. –V.)*
F. Petrarca, *Kanconijer* (I.,III., V., XIII.,LXI., CVI., CCCLX ., CCCLXIV.)
G. Boccaccio, *Decameron* (izbor)
Marko Marulić, *Ulomci iz Davidijade*, *Pismo papi Hadrijanu VI.*
Ivan Česmički, *U smrt majke Barbare, Bolovanje u taboru*
Juraj Šižgorić, *Elegija o pustošenju Šibenskog polja, Elegija o smrti dvojice braće*

2. RENESANSA

Pad Carigrada 1453. i otkriće Amerike 1492. Gutenberg i tisak. Renesansa kao kulturni pokret u Europi i Hrvatskoj. Vremenske (16. st.) i prostorne (Južna Hrvatska) koordinate renesansne književnosti. Najvažnija središta: Dubrovnik, Split, Hvar, Šibenik, Zadar. Otkriće perspektive. Duh istraživanja prirode i svijeta.
Hedonizam. Dominantna svojstva renesansnih poetika: skladnost, simetričnost, humanitas kao ideja teksta, oslon na antičke retoričke i poetičke koncepcije. Uloga talijanske književnosti kulture. Petrarkizam i bembizam. Vrste i oblici u hrvatskoj renesansnoj književnosti: biblijski ep, religiozno-alegorijski ep, poslanica, putopis pjesanca, ribarska ekloga ili poslanica, začetnik romana. Dvanaesterac dvostrukog sroka kao stihovni kanon hrvatskog pjesništva. Maskerata pastirska igra, učena komedija, crkvena prikazanja autorskog podrijetla, pučka drama.

Pisci i djela:

Lodovico Ariosto, *Bijesni Orlando* (ulomak)
Francois Rabelais, *Gargantua i Pantagruel* (ulomak)
Miguel de Cervantes, *Don Quijote* (ulomak)
William Shakespeare, *Hamlet, San ivanjske noći, Romeo i Julia, Soneti, Oluja*
Marko Marulić, *Judita, Molitva suprotiva Turkom*
Džore Držić, *U čem se tko vidi, Moje čisto zlato, Grem, si, grem, Radmio i Ljubimir*
Šiško Menčetić, *Višnji Bog na nebi vladalac od zvizda, Blaženi čas i hip, Prvi pogled*
Ranjinin, *Zbornik*. (izbor)
Hanibal Lucić, *Jur nijedna na svit vila, U vrime ko čisto, Robinja, I. čin*
Mavro Vetranović, *Posvetilište Abrahamovo, Pjesanca u pomoć poetam*
Petar Zoranić, *Planine* (proslov i ulomci)
Petar Hektorović, *Ribanje i ribarsko prigovaranje*
Brne Karnarutić, *Vazetje Sigeta grada* (ulomci)
Marin Držić, *Dundo Maroje, Novela od Stanca* (ulomak)
Mikša Pelegrinović:, *Jeđupka*

3. BAROK I MANIRIZAM

Naziv i pojam "barok". Manirizam kao prijelazni stupanj između renesanse i baroka. Vremenske i prostorne odrednice barokne i maniričke književnosti. Barok kao stil i kao razdoblje. Naziv marinismo, Manierismus, preciosite, conceptualismo ili gongorizam, jufjuizam, Schvvulst. Odnos baroka prema renesansi i srednjem vijeku. Rasprostranjenost baroka na hrvatskome kulturnom i zemljopisnom prostoru. Nejednaka porazdijeljenost baroknih vrijednosti na hrvatskom tlu: razlika između ažurnijeg Juga i Dubrovnika i tradicionalnijeg Sjevera. Artificijelnost baroka.
Retoričnost. Metafizičnost i alegoričnost. Katolička obnova nakon prodora protestantizma. Zanimanja za pitanja egzistencije, za moderno poimanje čovjeka. Psihologijsko iznošenje tema. Odnos zbilje i izmišljaja. Elementi začudnosti i fantastike. Rodovi i vrste barokne književnosti: religiozna, metafizička i maniristička lirika. Pastirska ekloga. Parodija petrarkističke lirike. Povijesni ep, religiozna poema. Buđenje zanimanja za jezikoslovlje, posebno za leksikologiju. Udjel protestantizma. Kajkavska književnost.
Hrvatska književna tradicija na bosanskohercegovačkim prostorima (XV. do XVIII. stoljeće).

Pisci i djela:

Luis de Gongora, *Romanca, Izabelina postojanost, Sat na zvoniku, Pješčani sat, Nad grobom vojvotkinje od Lerme*
Pedro Calderon de la Barca, *Život je san*
Gianbattista Marino, *Pjevač ili Ljudski život*
Torquatto Tasso, *Oslobođeni Jeruzalem* (ulomak)
Ivan Gundulić, *Suze sina razmetnoga, Dubravka, Osman* (ulomci)
Dživo Bunić Vučić, *Prilijepa Helena, Slatka dušo mom životu, Tvrda je vil moja, Život slikovan plavi u valima morskijem, Mandalijena pokornica, Vrhu smrti*
Junije Palmotić, *Pavlimir* (ulomak)
Ignjat Đurđević, *Slici svojoj u ruci gospode, Ljubovnik rasrčeni, Vili neharnoj, Osvjetljava se gospođa, Suze Marunkove* (ulomci)
Fran Krsto Frankopan, *Napojnice pri stolu, Človičstvo zove se prava lipota,Cvitja razmišljenje i žalosno protuženje*
Ana Katarina Frankopan Zrinski, *Vsakomu onomu, ki štal bude ove knjižice*
Juraj Habdelić, *Pervi oca našega Adama greh (Gizdost ženska ili Gizdost mladeh ljudi)*
Antun Kanižlić, *Sveta Rožalija (početak)*

4. HRVATSKI LATINISTI U BIH DO XIX. STOLJEĆA

Matija Divković, *Nauk kristjanski za narod slovinski, Koliko su slatke pjesni nebeske*
Filip Lastrić, *Kratak pregled starina Bosanske provincije (Epitome vetustatum Bosnensis provinciae), Svetnjak, Nediljnik dvostruk*
Petar Bakula, *Shematismus (Imena pokrajina)*

5. KLASICIZAM, RACIONALIZAM I PROSVJETITELJSTVO

Klasicizam kao europski pokret. Francuska drama. Temelji racionalizma. René Descartes. Prosvjetiteljstvo. Voltaire. Predromantizam. Obnavljanje latinizma. Pluralizam kulturnih ideja i eklekticizam tipova kulture u hrvatskome književnom životu 18. stoljeća. Ulazak Slavonije u književnost. Rad bosanskih franjevaca. Prodor epskog deseterca u Kačića i Grabovca. Kazališni život u isusovačkim sjemeništima. Uspon kajkavske književnosti i oblikovanje Zagreba kao kulturnoga i književnog središta svih Hrvata.

Pisci i tekstovi:

Pierre Corneille, *Cid*
Jean Racine, *Fedra*
Jean Baptiste Pogueline Moliere, *Tartuffe (Škrtac),*
Voltaire, *Candide* (I., II., VI.)
Carlo Goldoni, *Krčmarica Mirandolina* (ulomak)
Matija Petar Katančić, *Jesenji plodovi (Ševa; Vinobera u zelenoj Molbice dolini)*
Antun Matija Reljković, *Satir iliti divlji čovik* (*Kazuje lipotu ležaja Slavonije ili Porušenje Slavonije kroz česte rate i bojeve,)*
Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (izbor)
Tituš Brezovački, *Diogeneš ili Matijaš grabancijaš dijak* (izbor)

6. USMENA KNJIŽEVNOST

Mogućnost rekonstrukcije života usmena teksta u ruralnoj i urbanoj sredini u doba renesanse i u sklopu renesansnoga svjetonazora. Usmene lirske pjesme, počašnice, bugarščice. Baroknost usmenoknjiževnih struktura na primjerima rukopisnih zbirki iz 17. i 18. st. Pavlinska pjesmarica i Cithara octochorda. Kačićev stvaralački postupak: rekonstrukcija nastanka epskog modela, uzorak za rješavanje homerskog pitanja, formulativnost. Hrvatska usmena književnost u ozračju europskoga predromantizma. Fortis. Lovrić, Herder, Bajamonti i naša usmena književnost. Ferićev stvaralački postupak transformacije. Hasanaginica. Antropološka studija o "morlačkom fenomenu".
Epske narodne pjesme o Mijatu Tomiću i druge vrste hrvatske usmene tradicije na ovim prostorima.
Pored ovih navedenih - poznatih, tu je i čitav niz anonimnih sastavljača molitvenika, katekizama, liječničkih i ljekarničkih priručnika, zbirki sentencija i uglazbljenih djela, crkvenih prikazanja, uputa kako se liječi travama - čuvene "Ljekaruše" i niz drugih zapisa koji su uzdizali ćudoredni lik i produbljivali estetske sklonosti hrvatskoga puka na ovim prostorima.

7. PREDROMANTIZAM I ROMANTIZAM

Europski romantizam. Vremenske odrednice. Francuski, engleski i njemački korijeni romantizma. J.-J. Rousseau, J. W. von Goethe, Fr. Schiller, Lord Byron, Mickiewicz, Puškin, Manzoni, V. Hugo. Francuska revolucija i filozofija idealizma. Tri naraštaja romantičara. 1827. g. kao objava zrelog romantizma: Hugo Manzoni, Heine. Uloga pojedinca, uloga (nacionalne) povijesti, uloga prirode, uloga narodnosti, uloga mistike i metafizike, uloga smjene društvene formacije. Pojam materinskoga jezika.

Pisci i djela:

Johan W. Goethe, *Patnje mladoga Werthera ili Faust*
Friedrich Schiller, *Razbojnici*
Lord Byron, *Putovanje Childea Harolda (ulomak)*
Aplhonse de Lamartine, *Jezero*
W. Wordsworth, *Sunovrati*
Edgar Alan Poe, *Gavran ili Crni mačak*
Aleksandar S. Puškin, *Evgenija Onjegin*
Mihail J. Ljermontov, *Junak našeg doba*
France Prešern, *Sonetni vijenac*
Petar Petrović Njegoš, *Gorski vijenac*

8. KNJIŽEVNA I KULTURNA OSTAVŠTINA I DRUGIH NARODA U BiH

Muslimanska (bošnjačka) književnost XVII. I XVIII. stoljeća
Alhamiado književnost - lirika (izbor)
Hasan Kaimija, *Kasida*
Muhamed Hevaji Uskufi, *Ilahija*

Prijedlog autora književnih djela za lektiru

1. D. Alighieri, *Božanstvena komedija (Pakao)*
2. Miguel de Cervantes, *Don Quijote*
3. William Shakespeare, *Hamlet ili Oluja*
4. Marko Marulić, *Judita*
5. Petar Zoranić, *Planine*
6. Marin Držić, *Dundo Maroje, Novela od Stanca*
7. Ivan Gundulić, *Suze sina razmetnoga, Dubravka*
8. Jean Baptiste Pogueline Moliere, *Tartuffe*
9. Jean Racine*, Fedra*
10. Carlo Goldoni, *Krčmarica Mirandolina*
11. Aleksandar S. Puškin, *Evgenija Onjegin*
12. Anton Matija Reljković*, Satiri iliti divlji čovik*
13. Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*

C. JEZIČNO IZRAŽAVANJE

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- samostalno primjenjivati različite postupke u oblikovanju tekstova (pisano i govorno izražavanje, interpretaciju, logičnu i jezičnu raščlambu teksta, opis, monolog i dijalog);
- samostalno primijeniti različite postupke u oblikovanju teksta (interpretacija, obavijest, prikaz, sažetak)
- povezano, jezgrovito, jasno i jezično pravilno sastaviti i oblikovati traženi pisani tekst prema ponuđenim smjernicama;
- sintetizirati i uobličiti misli i spoznaje u tekst te sastaviti vezani tekst (uvod, razradba, zaključak);
- razumijevati, primjenjivati i uvježbavati kroz školske i domaće zadaće, učeničke aktivnosti i didaktičke vježbe različite oblike jezičnoga izražavanja i stvaranja;
- tijekom školske godine pišu se tri školska uratka (zadaće) s ispravcima;
- poznavati i primjenjivati pravopisnu normu.

Pregled programskih sadržaja:

Životopis (biografija) kao vrsta teksta. Vlastiti životopis (autobiografija) i životopis poznate osobe (književnika, umjetnika, znanstvenika, pjevača, športaša). Logička i jezična organizacija životopisa. Uloga činjenica u oblikovanju životopisa. Razlikovanje činjenica po važnosti. Životopis prema stilskim značajkama: subjektivni (literarni i literalizirani) i objektivni (poslovni, službeni). Enciklopedijski prikaz životopisa: *Hrvatski biografski leksikon*.

Prikaz kao vrsta teksta. Objasnidbeno-obavijesna narav prikaza. Usmeni i pisani prikaz: sličnosti i razlike. Prikaz i mediji: novinski, radijski, televizijski, mrežni. Tematska raznolikost prikaza: prikaz knjige, kazališne predstave, filma, stripa, televizijske emisije, koncerta, izložbe i drugo.

Sažetak kao vrsta teksta i kao izraz potrebe za značenjskim zbijanjem teksta. Sažimanje kao razlučivanje bitnoga od manje važnoga u tekstu. Temeljna obilježja jezičnoga, stilskoga i

obavijesnog ustrojavanja sažetka. Sažetak članka i sažetak knjige.

Upućivanje (instrukcija) kao vrsta teksta kojim se planira bilo kakvo ponašanje u budućnosti: upravne, tehničke, poslovne, metodičke i druge upute – glagoli i glagolski oblici zahtijevanja, zapovijedanja,poticanja upozoravanja kao nositelji upućivačkih (instruktivnih) rečenica. Linearni odnos rečenica u upućivačkom tekstu.

Obvezan je tjedno jedan domaći uradak (zadaća)
Učenici tijekom školske godine pišu tri školske zadaće s ispravcima.

TREĆI RAZRED

A. JEZIK

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- razlikovati temeljne jezikoslovne pojmove;
- razumjeti i objasniti pojmove sintaksa i rečenice te nazive rečeničnih jedinica od kojih se tvori rečenica;
- razumjeti tipove odnosa među sastavnicama spojeva riječi odnosno sintaktičkim jedinicama: sročnost, upravljanje i pridruživanje i prepoznati ih na primjerima;
- znati i analizirati rečenično ustrojstvo: predikat, subjekt, objekt, priložne oznake, atribut i apoziciju;
- znati i razumjeti vrste nezavisno složenih i zavisno složenih rečenica i prepoznati ih na primjerima;
- znati povezati rečenicu u tekstu, razumjeti red riječi u rečenici, prepoznati tipove teksta;
- tvoriti rečenične modele svih vrsta rečenica;
- razumjeti osnovne sintaktičke osobitosti kajkavskoga i čakavskoga narječja u usporedbi sa štokavskim narječjem i hrvatskim književnim jezikom;
- poznavati i primjenjivati pravopisnu normu.

Pregled programskih sadržaja:

Pojam sintakse (kao gramatičke discipline u kojoj se proučavaju odnosi među jedinicama u nizu). Jedinice sintakse: riječ (oblik), skup riječi (sintagma) i rečenica. Tipovi odnosa među sintaktičkim jedinicama: sročnost (kongruencija), upravljanje (rekcija) i pridruživanje.

Riječi u rečenici. Spojevi riječi. Tipovi odnosa među sastavcima spojeva riječi: sročnost (kongruencija), upravljanje (rekcija) i pridruživanje.

Pojam rečenice (sintaktička jedinica kojoj su svojstveni članjivost, ciljna usmjerenost, modalnost i predikativnost). Rečenice po ustrojstvu: jednostavne, proširene i složene.

Rečenice po ciljnoj usmjerenosti: izjavne, upitne i usklične. Modalnost rečenice: značenje sadašnjosti, prošlosti, budućnosti; izvjesnosti (indikativnosti), mogućnosti ili nemogućnosti (potencijalnosti ili irealnosti), zapovjednosti (imperativne). Obavijesna članjivost rečenice (tema i rema odnosno dato i novo).

Članovi rečeničnog ustrojstva (primarni i sekundarni). Predikat i subjekt. Glagolski i neglagolski predikat. Glagolski oblici u predikatu: sintaktički indikativ (apsolutna poraba) i sintaktički relativ.

Objekt (kao glagolska dopuna) i priložna oznaka (kao predikatni dodatak). Predikatni proširak (kao osobita predikatsko-subjekatska dopuna).

Atribut i apozicija. Padežni oblici i sintaktičke funkcije: subjekta, imenskog dijela predikata, objekta, priloške oznake, atributa, apozicije.

Rečenice po sastavu: sklapanje rečenica nizanjem i povezivanjem. Nezavisnosložene (koordinirane) rečenice. Tipovi odnosa među dijelovima sastavnih ("čista sastavnost", uzročnost, zaključnost, temporalnost...) i suprotnih rečenica ("čista suprotnost", isključnost, dopusnost).

Sklapanje uvrštavanjem. Zavisnosložene (subordinirane) rečenice: subjektne, predikatne i objektne.

Atributne i apozitivne rečenice.

Priložne (adverbne**) rečenice**: namjerne, pogodbene i dopusne).

Sklapanje rečenica bez veznika. Nezavisnosložene asindetske rečenice. Zavisnosložene asidentske rečenice.

Rečenica i tekst. Povezivanje rečenica u tekstu. Tekstni prilozi asindetske rečenice konektori (suprotnosti, pojašnjenja, zaključivanja, uzroka itd.). Tipovi teksta.

Intonacija rečenice: rečenični naglasak, stanke, rečenična melodija, intenzitet, tempo. Interpunkcijski znakovi u složenoj rečenici i tekstu (točka, zarez, dvotočje, trotočje, uskličnik, upitnik, točka-zarez).

Red riječi u rečenici (osnovni i aktualizirani)

Osnovne sintaktičke osobitosti kajkavskoga i čakavskoga narječja u usporedbi sa štokavskim narječjem i hrvatskim književnim jezikom.

Hrvatski jezik u 19. stoljeću (Završna etapa standardizacije). Antun Mihanović, Ljudevit Gaj. Djelatnost Antuna Mažuranića, Vjekoslava Babukića te predstavnika Zagrebačke filološke škole (A. Veber Tkalčević i Bogoslav Šulek). Fran Kurelac. Vatroslav Jagić. Brozov Hvatski pravopis (1892.), Maretićeva Gramatika (1899.), Broz-Ivekovićev Rječnik (1902.) i Rječnik JAZU.

B. KNJIŽEVNOST

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- prepoznati i razumjeti književnopovijesna razdoblja europske odnosno svjetske književnosti (vremenske odrednice, predstavnike i poetiku) od staroga vijeka do suvremene književnosti u kronološkome slijedu, prema programskim sadržajima u pojedinim godištima;
- prepoznati i razumjeti književnopovijesna razdoblja hrvatske književnosti (vremenske odrednice, predstavnike i poetiku) od staroga vijeka do suvremene književnosti u kronološkom slijedu (prema godišnjem programu);
- prepoznati i usporediti poetike i estetike književnopovijesnih razdoblja od staroga vijeka do suvremene književnosti;
- prepoznati i razumjeti obilježja književnih rodova i vrsta;
- prepoznati tekstove, autore, razdoblja i poetike hrvatske, bosanskohercegovačke i svjetske književnosti;

- razumjeti posebnosti stvaralaštva pojedinih autora;
- prepoznati i razumjeti književno-povijesna razdoblja, u skladu s godišnjim programom;
- prepoznati i razumjeti obilježja romantizma, ilirizma, protorealizma, realizma i moderne književnosti i poznavati stvaralaštvo glavnih predstavnika (književnika) tih pravaca prema godišnjem programu;
- poznavati glavna obilježja hrvatskoga narodnoga preporoda, (proto)realizma i moderne u hrvatskoj književnosti;
- poznavati tematsku i žanrovsku raznolikost hrvatskoga preporoda, realizma i moderne;
- poznavati stvaralaštvo hrvatskih književnika u 19. stoljeću i interpretirati neka književna djela i autore toga razdoblja, u skladu s programom;
- razumjeti ulogu lirike u hrvatskome narodnome preporodu, osobito i djelima nekih hrvatskih književnika, u skladu s programom;
- razlikovati, analizirati i interpretirati lirske, epske, dramske, književnoznanstvene i publicističke tekstove te prepoznati njihov povijesni razvoj;
- u oblasti lirske poezije znati bitna obilježja lirike i lirske pjesme i znati analizirati lirsku pjesmu (prepoznati lirski subjekt, osjećaje;
- izreći svoj emotivni doživljaj; odrediti temu i osnovnu misao, motive i kompoziciju, ritam i obilježja pjesničkoga jezika te pronaći stilske figure; prepoznati i usporediti lirsku poeziju iz različitih povijesnih razdoblja i jezično-stilskih obilježja);
- u oblasti epske književnosti znati bitna obilježja epskih rodova i vrsta te znati analizirati književnoumjetničko djelo: ep, crticu, basnu, pripovijest, novelu, roman (odrediti temu, motive, kompoziciju; navesti i analizirati likove /glavne, sporedne, epizodne/, prepoznati i otkriti idejni svijet djela; iznijeti svoja zapažanja i tvrdnje te ih potkrijepiti citatima; iznijeti vlastiti doživljaj i kritički stav s obzirom na djelo i njegovu osnovnu poruku);
- u oblasti dramske književnosti prepoznati i razlikovati pojedine dramske oblike, razumjeti obilježja i bit dramske radnje, dramskoga sukoba /zaplet-rasplet/, razne oblike dramskoga govora /monolog, dijalog/, odrediti kompoziciju dramskog djela, analizirati likove i njihove odnose te izreći svoj doživljaj, misao i stav o dramskom djelu.

Pregled programskih sadržaja:

1. HRVATSKI ROMANTIZAM

ILIRIZAM I HRVATSKI NARODNI PREPOROD

Dopreporodno razdoblje. Maksimilijan Vrhovac, Juraj Matija Šporer, Janko Drašković, Ivan Derkos, Antun Mihanović. Gajeva reforma pravopisa, uvođenje štokavskoga jezika kao norme, pokretanje Novina Horvatzkih, Slavonzkih y Dalmatinzkih te Danice. Uloga Ljudevita Gaja kao središnje pokretačke osobnosti. Osnutak ilirskih čitaonica, Matice hrvatske (ilirske),
Gospodarskog društva i časopisa Kolo. Uvođenje hrvatskoga jezika kao službenog (Ivan Kukuljević). Značenje 1848. godine. Ban Jelačić. Zalaganje za usmeno narodno stvaralaštvo te za stariju književnost kao temelja na kojemu valja zasnovati umjetničku književnost. Vatroslav Lisinski, Vjekoslav Karaš.
Hrvatski narodni i kulturni preporod u BiH.

Pisci i djela:

Ljudevit Gaj, *Kratka osnova horvatsko-slavenskog pravopisanja ili Horvatov sloga i zjedinjenje* (budnica)
Dimitrija Demeter, *Teuta, Grobničko polje (Pjesma Hrvata)* (davorija)
Pavao Stoos, *Nut novo leto - mati, sin, zorja (Kip domovine)*
Stanko Vraz, *Đulabije (slobodan izbor)*
Petar Preradović, *Zora puca, Putnik, Mrtva ljubav, Pjesnik, Ljudsko srce*

Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića*
Matija Mažuranić, *Pogled u Bosnu*

2. USMENA KNJIŽEVNOST

Vrhovčeva okružnica i sustavno skupljanje hrvatske usmene književnosti. Oblikotvorno načelo ilirizma: stvarati prirodnu, naravnu poeziju, kakva se čuje "iz ust' naroda". Hrvatske publikacije u ilirizmu i usmeni tekstovi. Zanimanje za pučki književni fenomen. Ilirci zapisivači. Zbirke pjesama: Vrazova, Kukuljevićeva, Valjavčeva, Kurelčeva (među Gradišćanskim Hrvatima)
Književna proizvodnja "na narodnu" od pedesetih godina. Maretićeva interpretacija usmene književnosti. Rad hrvatskih "vukovaca".
Zapisivači u BiH: I. F. Jukić, G. Martić, I. Zovko i Ć. Truhelka.

3. PROTOREALIZAM (ŠENOINO DOBA)

(Mirko Bogović, A. V. Tkalčević, Bogoslav Šulek, Vatroslav Jagić, J. E. Tomić, Luka Botić,
Franjo Marković, Đuro Arnold, publicistika A. Starčevića, pučka drama i J. Freudenreich)

August Šenoa, *Budi svoj!, Propast Venecije, Prijan Lovro, Seljačka buna*

4. REALIZAM

Pozitivizam i scijentizam. Nova teorija društva. Sociologija i Auguste Comte. Hippolyte Taine. Roman prostora. Roman lika. Povijesni roman kao nasljeđe romantizma, ali s analitičkim pretenzijama. Opisivanje detalja kao temeljni poetički postupak. Društvena uloga.
Nacionalna težnja. Objektivni pripovjedač. Pokušaji s naturalizmom.

Pisci i djela:

J. W. von Goethe, *Patnje mladog Vertera* ili *Faust*
Honore del Balzac, *Otac Goriot*
Stendhal: *Crveno i crno*
Gustave Flaubert, *Gospođa Bovari*
Ivan S. Turgenjev, *Očevi i djeca ili Lovčevi zapisi (Šuma i stepa; Nadstojnik)*
Nikolaj V. Gogolj, *Mrtve duše ili Kabanica*
Fjordov M. Dostojevski, *Zločin i kazna ili Braća Karamazovi*
Charles Dickens: *Oliver Twist*
Lav N. Tolstoj, *Ana Karenjina*
Emile Zola, *Germinal ili Therese Raguin*
Guy de Maupassante, *Na vodi*

Eugen Kumičić, *Kraljica Lepa ili Urota zrinsko-frankopanska, Začuđeni svatovi, (izbor)*
Ksaver Šandor Gjalski, *Illustrissimus Battorych ili Perillustris ac generossus Cintek, U noći*
Josip Kozarac, *Tena, Mrtvi kapitali, Slavonska šuma*
Vjenceslav Novak, *Posljednji Stipančići, Tko je to?*
Fran Mažuranić, *Lišće*
Silvije Strahimir Kranjčević, *Mojsije, Eli! Eli! Lama azavtani, Gospodskom Kastoru, Iza spuštenijeh trepavica*

5. ESTETICIZAM I HRVATSKA MODERNA

Razlaganje realizma u nekim sastavnicama ustroja. Parnasovstvo. Simbolizam. Neonaturalizam. Bečka moderna. Estetizam, secesija, Jugendstil, art nouveau. Hrvatska secesija. Stari i mladi.

Bečka i praška skupina mladih pisaca. Značenje godine 1895. Hrvatsko narodno kazalište. Društvo hrvatskih književnika, 1900. Dvije faze moderne i razdjelnica 1903. Časopisi. Procvat ilirike: simbol, zatvoren oblik, naglasno-silabički stih. „Zaključna koda“: Hrvatska mlada lirika.

Pisci i djela:

Parnasovci (L. De Lisle, Slonovi, T. Gautier, Pastel)
Charles Baudelaire, *Suglasja, Albatros, Stranac*
Paul Verlaine, *Jesenja pjesma, Pjesnička umjetnost*
Arthur Rimbaud, *Samoglasnici, Alkemija slova, Pijani brod*
Henrik Ibsen, *Lutkina kuća (Nora)*
A. P. Čehov, *Tri sestre ili Ujak Vanja*

Janko Leskovar, *Misao na vječnost*
Ivan Kozarac: *Djuka Begović*
Ivo Vojnović, *Dubrovačka trilogija*
Antun Gustav Matoš, *Jesenje veče, Utjeha kose, 1909., Camao, Umjetnost i nacionalizam*
Dinko Šimunović, *Muljika ili Alkar ili Mrkodol*
Fran Galović, *Childe Harold, Crn-bel, Jesenski veter*
Dragutin Domjanić, *Bele rože, Otmjena dosada*
Vladimir Vidrić, *Dva pejzaža, Adieu, Dva levita*
Antun Barac, *Umjetnost i bol (esej)*
Vladimir Nazor, *Zvonimirova lađa, Seh duš dan*
Milan Begović, *Bez trećega ili Pustolov pred vratima*
Milutin Nehajev, *Bijeg*
Ivan Kozarac, *Đuka Begović*
Janko Polić Kamov, *Pjesma nad pjesmama, Brada ili Bitanga*

6**. KNJIŽEVNA I KULTURNA TRADICIJA DRUGIH NARODA U BiH**

Izbor iz kulturne tradicije Bošnjaka i Srba i drugih građana BiH u skladu s gimnazijskim planovima i programima za treći razred na jezicima tih naroda.

Ivan Milićević, *Trule dubine* (ulomak)
Jagoda Truhelka, *Zlatni danci* (ulomak)
Aleksa Šantić, *Pjesme* (izbor)
Branislav Nušić, *Sumnjivo lice*
Hamza Humo, *Grozdani Kikot*
Radoje Domanović, *Vođa*
Bora Stanković, *Koštana* ili *Nečista krv*
Musa Ćazim Ćatić: *Pjesme* (izbor)
Edhem Mulabdić, *Na obali Bosne, pripovijetke*

Prijedlog autora književnih djela za lektiru:

1. J. W. von Goethe, *Patnje mladog Vertera* ili *Faust*
2. Friedrich Schiller, *Razbojnici*
3. Petar Preradović, Izbor iz poezije
4. Ivan Mažuranić: Smrt Smail-age Čengića
5. August Šenoa, Prijan Lovro ili Seljačka buna
6. Honore del Balzac, Otac Goriot
7. Gustave Flaubert, *Madame Bovari*
8. N. V. Gogolj, *Kabanica*
9. Emile Zola, Germinal

10. F. M. Dostojevski, *Zločin i kazna*
11. L. N. Tolstoj, *Ana Karenjina*
12. Vjenceslav Novak, *Posljednji Stipančići*
13. Henrik Ibsen, *Nora*
14. A. P. Čehov, *Tri sestre*
15. Ante Kovačić, *U registraturi*
16. Ivan Kozarac, *Đuka Begović*
17. Ivo Vojnović, *Dubrovačka trilogija*

C. JEZIČNO IZRAŽAVANJE

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- potkrijepiti stavove i sudove valjanim argumentima i primjerima (citati ili parafraze);
- iznijansirano čitati i analizirati ponuđeni tekst (sadržaj, strukturu, podatke, izraz i stilska obilježja);
- povezano i jasno oblikovanje usmenih predavanja prema ponuđenim smjernicama (odabir teme, skupljanje i sređivanje građe, izrada nacrta i oblikovanje predavanja);
- jezgrovito i jasno oblikovanje javnoga govora prema ponuđenim smjernicama (pisani predložak s bilješkama, navodima i citatima);
- sažeto i jasno oblikovanje usmenoga i pisanoga priopćenja;
- razumijevati, primjenjivati i uvježbavati kroz školske i domaće zadaće, učeničke aktivnosti i didaktičke vježbe različite oblike jezičnoga izražavanja i stvaranja;
- tijekom školske godine pišu se tri školska uratka (zadaće) s ispravcima;
- poznavati i primjenjivati pravopisnu normu.

Pregled programskih sadržaja:

Dokazivanje (argumentacija). Što je dokaz? Vrste dokaza. Važnost dokaza u raspravljačkim tekstovima.

Recenzija kao vrsta raspravljačkoga teksta. Važnost podataka i argumenata u recenziji. Kritika i vrijednosni sud u recenziji. Recenzija stručnog i umjetničkog teksta.

Usmeno predavanja. Glavne faze oblikovanja usmenoga predavanja: obradba teme, skupljanje građe o temi, sređivanje građe, izrada nacrta (predloška) predavanja. Uporaba podataka i stručnih naziva.

Javni govor. Priprema javnoga govora. Pisana podloga za javni govor (bilješke, navodi, podaci). Neutralan i emocionalno obilježen govor. Uvažavanje vrjednota govornog jezika i poznavanje govorničkih figura.

Priopćenje (saopćenje). Jezična i stilska obilježja priopćenja. Usmeno i pisano priopćenje. Priopćenje namijenjeno medijima: novinsko, radijsko i televizijsko priopćenje.

Obvezan je tjedno jedan domaći uradak (zadaća)
Učenici tijekom školske godine pišu tri školske zadaće s ispravcima.

ČETVRTI RAZRED

A. JEZIK

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja

- razumjeti značenje čestih frazema u hrvatskome jeziku te njihov odnos prema frazemima u drugim jezicima;
- imenovati intonativna svojstva složene rečenice i znati ih primijeniti; razumjeti strukturu rječnika i leksikografske jedinice;
- razumjeti leksičko-semantičke pojmove: metafora, metonimija, sinonimi, antonimi, homonimi, arhaizmi i historizam, antroponimi, toponimi;
- razumjeti razloge jezičnoga posuđivanja, razlikovati vrste posuđenica i pravilno pisati posuđenice;
- znati temeljne pojmove iz sociolingvistike i razumjeti funkcionalne stilove hrvatskoga jezika;
- prepoznati i tvoriti osnovne, polusložene i složene riječi;
- razumjeti semantička, gramatička i tvorbena obilježja svih vrsta riječi.
- poznavati osnovne podatke, osobe i događaje iz povijesti hrvatskoga književnoga jezika u 20. stoljeću;
- na primjerima prepoznati temeljna obilježja čakavskoga, kajkavskoga i štokavskoga narječja te razumjeti njihovu ulogu u hrvatskoj kulturi, njihovu odnosu prema standardu i položaj etnografskih dijalektizama u standardnome jeziku.

Pregled programskih sadržaja:

Znak i sustav znakova. Jezični sustav i jezični znak. Struktura jezičnog znaka. Označitelj, označenik i izvan – jezična zbilja. Riječ i leksem. Leksikologija i semantika.

Izraz i sadržaj leksema. Jednoznačnost i višeznačnost. Metafora i metonimija. Vrste metafore. Značenjske sastojnice. Osnovno i izvedeno značenje. Denotativno i konotativno značenje. Podruštvljeno i individualno značenje.

Sinonimija i sinonimi. Istoznačnice i bliskoznačnice. Standardnojezični i nestandardnojezični sinonima. Općejezični i individualni sinonimi. Funkcionalna vrijednost sinonima.

Antonmija i antonimi. Pravi tvorbeni antonimi. Binarni, stupnjeviti i obratni antonimi. Funkcionalna vrijednost antonima. Oksimoron.

Homonimija homonimi. Morfološka i leksička homonimija. Homografi i homofoni. Načini sastavka homonima.

Vremenska raslojenost leksika. Aktivni i pasivni leksik. Vrste pasivnih leksema. Arhaizam i zastarjelica. Pomodnice i novotvorenice.

Područna raslojenost leksika. Lokalizmi, regionalizmi i dijalektizmi.Vrste dijalektizama. Stilska obilježenost dijalektizama.

Funkcionalna raslojenost leksika. Stil i stilistika. Funkcionalni stilovi hrvatskoga standardnog jezika. Glavne leksičke značajke književnoumjetničkoga, publicističkog i razgovornoga stila. Kolokvijalizmi i žargonizmi. Vulgarizmi.

Međujezični dodiri i leksičko posuđivanje. Razlozi leksičkoga posuđivanja. Vrste leksičkoga posuđivanja: izravno, posredno i kružno. Vrste posuđenica. Prevedenice i značenjske posuđenice.

Prilagodba posuđenica. Vrste prilagodbe: grafijska, pravopisna, fonološka, morfološka i značenjska.Tuđice.

Leksička norma prema ostalim normama hrvatskoga standardnog jezika. Jezični purizam i jezična kultura. Osnovna pravila jezičnoga purizma. Jezični savjetnik.

Opće imenice i imena. Onomastika. Vrste imena: osobna imena (antroponimi) i imena mjesta (toponimi).Vrste, podrijetlo i glavne značajke hrvatskih osobnih imena. Vrste toponima. Hrvatski egzonimi. Stilska obilježenost imena.

Tvorba riječi. Tvorbeno motiviranje i tvorbeno nemotivirane riječi. Tvorbena veza i tvorbeni šav. Tvorbeni načini: prefiksalna, sufiksalna, prefiksalno-sufiksalna i složeno-sufiksalna tvorba te slaganje i srastanje. Preobrazba.

Tvorba imenica. Tvorba pridjeva. Tvorba priloga. Tvorba glagola.

Frazeologija i frazem. Uvjeti postanka frazema. Frazemska višeznačnost i jednoznačnost. Frazemska sinonimija i antonimija. Jezični purizam i frazemi.

Vrste frazema. Frazemi sintagme i frazemi rečenice. Frazemi po središnjoj punoznačnici: imenički, glagolski, pridjevni i priložni. Frazemske sraslice. Podrijetlo frazema: posuđeni i nacionalni frazemi.

Leksikografija. Glosari i aneksni rječnici. Rječnik. Enciklopedijska i jezična leksikografija. Vrste rječnika. Leksikografski članak. Natuknica i odrednica. Vrste odrednica. Vrste leksikografskih poredaka natuknica.

Hrvatska leksikografija. Najstariji hrvatski rječnici. Važniji hrvatski rječnici do kraja XIX. stoljeća (Vrančićev, Mikaljin, Habdeličev, Belostenčev, Jambrešićev, Stullijev, Šulekovi, Parčićevi).

Hrvatski jezik u XX. stoljeću. Periodizacija. Glavne značajke svakoga razdoblja. Društveni i politički položaj hrvatskoga standardnog jezika. Nastojanja jezičnih unitarista: Skerlićeva anketa i novosadski sastanak. Borba za ravnopravnost hrvatskoga jezika. Deklaracija.
Odnos između hrvatskog i srpskog jezika. Pravopisna problematika. Važnija leksikografska djela.

B. KNJIŽEVNOST

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- prepoznati i razumjeti književnopovijesna razdoblja hrvatske književnosti (vremenske odrednice, predstavnike i poetiku) od staroga vijeka do suvremene književnosti u kronološkom slijedu (prema godišnjem programu);
- prepoznati i razumjeti književnopovijesna razdoblja europske odnosno svjetske književnosti (vremenske odrednice, predstavnike i poetiku) od staroga vijeka do suvremene književnosti u kronološkome slijedu, prema programskim sadržajima u pojedinim godištima;
- prepoznati i usporediti poetike i estetike književnopovijesnih razdoblja od staroga vijeka do suvremene književnosti;
- prepoznati i razumjeti obilježja književnih rodova i vrsta;
- prepoznati tekstove, autore, razdoblja i poetike hrvatske, bosanskohercegovačke i svjetske književnosti, u skladu s programom;
- razumjeti posebnosti stvaralaštva pojedinih autora u hrvatskoj modernoj i suvremenoj književnosti, u skladu s programom;
- razumjeti obilježja moderne lirike i znati interpretirati tekstove hrvatskih pjesnika, u skladu s programom;

- razumjeti obilježja dijalektalnoga pjesništva hrvatske moderne;
- poznavati stvaralački opus pojedinih svjetskih i hrvatskih književnika 20. stoljeća, i interpretirati njihova djela, u skladu s programom;
- razlikovati, analizirati i interpretirati lirske, epske, dramske, književnoznanstvene i publicističke tekstove te prepoznati njihov povijesni razvoj;
- u oblasti lirske poezije znati bitna obilježja lirike i lirske pjesme i znati analizirati lirsku pjesmu (prepoznati lirski subjekt, osjećaje; izreći svoj emotivni doživljaj; odrediti temu i temeljnu misao, motive i kompoziciju, ritam i obilježja pjesničkoga jezika te pronaći stilske figure; prepoznati i usporediti lirsku poeziju iz različitih povijesnih razdoblja i jezično-stilskih obilježja);
- u oblasti epske književnosti znati bitna obilježja epskih rodova i vrsta te znati analizirati književnoumjetničko djelo: ep, crticu, basnu, pripovijest, novelu, roman (odrediti temu, motive, kompoziciju; navesti i analizirati likove /glavne, sporedne, epizodne/, prepoznati i otkriti idejni svijet djela; iznijeti svoja zapažanja i tvrdnje te ih potkrijepiti citatima; iznijeti vlastiti doživljaj i kritički stav s obzirom na djelo i njegovu osnovnu poruku);
- u oblasti dramske književnosti prepoznati i razlikovati pojedine dramske oblike, razumjeti obilježja i bit dramske radnje, dramskoga sukoba /zaplet-rasplet/, razne oblike dramskoga govora /monolog, dijalog/, odrediti kompoziciju dramskog djela, analizirati likove i njihove odnose te izreći svoj doživljaj, misao i stav o dramskom djelu.

Pregled programskih sadržaja:

1. KNJIŽEVNA AVANGARDA
MODERNISTIČKI POKRETI I SOCIJALNA KNJIŽEVNOST (1919.-1929.)

Kriza europskoga mišljenja. Nastanak Države SHS, kasnije Jugoslavije, i začeci velikosrpske politike. Pokušaj nametanja filozofije barbarogenija. Duh poraza hrvatske književnosti, začeci "lijeve" misli i seljačkoga pokreta.
Nastanak modernističkih (avangardnih) pokreta. Ekspresionizam, dadaizam, nadrealizam, imaginizam, kubizam, futurizam, simultanizam, konstruktivizam. Ekspresionizam kao svojstveni smjer hrvatske književnosti. Časopisi A. B. Šimića. Časopisi Miroslava Krleže. Raspad estetiziranih poetičkih oblika. Prodor dokumentarnosti. Analitička drama. Esejistika u službi političkih i socijalnih pokreta.

Pisci i djela:
RAZDOBLJE (1914. -1929)

Marcel Proust*, Put k Swanu ili Combray* (ulomak)
Luigi Pirandello, *Patarenska hereza ili Šest lica traži Autora, O humorizmu*
Sergej Jesenjin, *Pismo majci, Doviđenja, dragi, doviđenja*
P. Neruda, *Ljubavna pjesma (Noćas bih mogao napisati najtužnije stihove)*
Federico Garcia Lorca, *Oproštaj, Konjanikova pjesma*
Franz Kafka, *Proces, Preobražaj*
Ernest Hemingway, *Zbogom oružje, Komu zvono zvoni, Starac i more*

Hrvatski ekspresionizam

Antun Branko Šimić, *Preobraženja, Tehnika pjesme*
Miroslav Krleža, *Kraljevo, Snijeg, Baraka Pet Be*
Ivo Andrić, *„Hrvatska mlada lirika", 1914; Jadni nemir, Ex Ponto: Epilog*
Milan Begović: *Bez trećega*

2. KNJIŽEVNI AKTIVIZAM - U SLUŽBI SOCIJALNIH I POLITIČKIH POKRETA (1929.-1950.)

Uspon europskih totalitarizama: fašizam, komunizam, nacionalsocijalizam. Ubojstvo Stjepana Radića i hrvatskih zastupnika u beogradskoj Skupštini. Šestosiječanjska monarhofašistička srpska diktatura. Osvješćivanje hrvatskih intelektualaca i pisaca. Razvijanje "lijeve" i "desne" političke struje. Humanistički aktivizam Hrvatske književnosti između obiju krajnosti. Nacionalna misao. Socijalna tendencija. Kršćanska usmjerenja. Probuđeni regionalizam i misao o zemlji kao tlu i kao domovini. Lirika razboljena srca. Povratak zemlji. Narječje (dijalekt) kao osporavanje unitarističkog standarda. Povratak realističkim zasadama u romanu i noveli. Začeci egzistencijalističke misli. Analitička drama. Književnost u NDH.
Nastup socijalističkog realizma nakon uvođenja komunističke diktature.

Pisci i djela:

Miroslav Krleža, *Povratak Filipa Latinovicza, Gospoda Glembajevi, Predgovor Podravskim motivima Krste Hegedušića*
Ivo Andrić, *Prokleta avlija ili Travnička kronika*
Tin Ujević, *Oproštaj, Naše vile, Svakidašnja jadikovka, Blažena ženo, gospo nepoznata, Visoki jablani, Pobratimstvo lica u svemiru*
Mate Balota, *Koza, Dvi daske*
Dobriša Cesarić, *Oblak, Povratak, Balada iz predgrađa*
Dragutin Tadijanović, *Dugo u noć, u zimsku bijelu noć, Večer nad gradom, Prsten*
Ivan Goran Kovačić, *Jama, Moj grob*

3. DRUGA MODERNA: KNJIŽEVNOST U OTPORU, OD SOCREALISTIČKIH MODELA DO DEKLARACIJE O NAZIVU I POLOŽAJU HRVATSKOG JEZIKA

Komunistička diktatura poslije drugoga svjetskog rata. Hladni rat u svijetu, Europi i Hrvatskoj. Jugoslavenski komunistički sustav i jezični i kulturni unitarizam. Otpor jugounitarizmu: Deklaracija o položaju hrvatskoga jezika iz 1967., lipanjska gibanja 1968., Praško i Hrvatsko proljeće. Književnost kao „subverzivna djelatnost". Egzistencijalizam, fenomenologija i kritička teorija. A. Camus, J. P. Sartre, K. Jaspers, Martin Heidegger (filozofija egzistencije). Usud hrvatske književnosti: Hrvatska, Bosna i Hercegovina, europska dijaspora, iseljeništvo u prekomorskim zemljama). Šegedinova i Krležina kritika socrealističkih modela mišljenja i pisanja. Mladi naraštaj pisaca oko "Krugova" 1952. Prodor svakodnevnoga govora ulice i grada, angloameričkih i španjolskih pisaca. Uloga intenzivnog prevođenja. Naraštaj oko časopisa "Razlog" nakon 1960. god. Utjecaj francuskih i njemačkih pisaca. Prodor filozofijskoga i književnoteorijskoga mišljenja. Kraći prozni oblici, poezija modernističkih struja iz 20-ih i 30-ih godina, drama filozofske usmjerenosti, esejistika s osloncem o filozofiju i znanost o književnosti.

Pisci i djela:

William Faulkner, *Krik i bijes*
Bertolt Brech, *Majka Hrabrost i njezina djeca*
Albert Camus, *Stranac*
Eugène Ionesco, *Ćelava pjevačica ili Stolice*
Samuel Beckett, *U očekivanju Godota*

Danilo Kiš, *Enciklopedija mrtvih ili Grobnica za Borisa Davidoviča*
Milorad Pavić, *Hazardski rječnik*
Slobodan Novak, *Mirisi, zlato i tamjan*
Petar Šegedin, *Crni smiješak*
Vladan Desnica, *Proljeća Ivana Galeba*
Ranko Marinković, *Ruke, Kiklop*
Jure Kaštelan, *Tifusari ili (Tvrđava koja se ne predaje – Konjic bez konjika – ili Jadikovka kamena)*

Vesna Parun, *Mati čovjekova, Ti koja imaš nevinije ruke*
Josip Pupačić, *More, Tri moja brata ili Moj križ svejedno gori*

4. POSTMODERNIZAM
KNJIŽEVNOST KAO SLUTNJA SLOBODE: SUVREMENA KNJIŽEVNOST

Raspad velikih ideoloških, totalitarističkih, političkih i misaonih sustava u Europi. Prestanak hladnoga rata. Pad Berlinskoga zida. Slom komunističkoga totalitarizma i jugounitarizma. Jezik kao sustav mišljenja, kao politika i sloboda, kao Domovina. De Saussure, Hjelmslev, Chomskv, Trubeckoj, Austin. Semiotika. Teorija komunikacije. Prevlast sinkronije u izrazu i sadržaju. Strukturalizam. Postmoderna. Književnost u oblikovanju kulturnoga i duhovnoga identiteta hrvatskoga naroda i stvaranja nacionalne države. Prodor fantastike i povijesti u prozna djela. Poezija jezika na razini izraza. "Raspad jezičnoga znaka". Manji i sitni oblici, mrvljenje makrostruktura. Intermedijalnost. Intertekstualnost. Aluzivnost i alegoričnost. Hrvatska književnost u Domovinskom ratu.

Pisci i djela. Pjesništvo

Ivan Slamnig, *Barbara ili Ubili su ga ciglama*
Slavko Mihalić, *Približavanje oluje, Majstore, ugasi svijeću, Prolazim Zrinjevcem, dotiče me more*
Danijel Dragojević, *Plan grada, Karta, Ako se jednom*
Luko Paljetak, *Licitarsko srce, Uputa kako se gradi kula od karata*

U pregledu: Zlatko Tomičić, Ljerka Car-Matutinović, Stijepo Mijović-Kočan, Višnja Stahuljak, Stanislav Bašić, Željko Knežević, Andrijana Škunca, Drago Štambuk, Zvonimir Mrkonjić, Borislav Arapović, Antun Mladen Vranješ, Vlado Smoljan, Marko Matić, Dijana Burazer, Mile Pešorda, Ivan Tolj, Gojko Sušac, Šimun Šito Ćorić, Vladimir Čerkez, Nikola Martić, Vlado Puljić, Andrija Vučemil, Mirko Vidović, Stojan Vučičević, Vinko Grubišić, Mile Stojić, Mile Maslać, Mile Pešorda, Krešimir Šego, Željko Ivanković, Miro Petrović, Pero Pavlović, Zdravko Kordić, Mijo Tokić, Miljenko Mića Stojić, Marko Tokić, Sonja Jurić, Antun Lučić.

Pisci i djela. Proza

Hermann Hesse, *Stepski vuk*
Ivan Aralica, *Psi u trgovištu, Duše robova*
Nedjeljko Fabrio, *Vježbanje života ili Smrt Vronskoga*
Pavao Pavličić, *Koraljna vrata*
Dubravko Horvatić: *S koljena na koljeno*, *Zemljo,*
Petar Gudelj: *Pjesme* (izbor),
Stjepan Čuić: *Orden*

U pregledu: Dalibor Cvitan, Goran Tribuson, Višnja Stahuljak, Alojz Majetić, Ante Matić, Veljko Barbieri, Mirko Marjanović, Marko Martinović, Željko Ivanković, Jozo Mašić, Darko Lukić, Petar Miloš.

Pisci i djela. Drama

Ivo Brešan, *Predstava Hamleta u selu Mrduša Donja*
Pero Budak, *Mećava*
Dubravko Jelačić Bužinski: *Gospodar sjena*

Esejistika i kritika

Vlatko Pavletić, Tomislav Ladan, Zvonimir Mrkonjić, Dubravko Jelčić, Vlado Gotovac, Nedjeljko

Mihanović, Veselko Tenžera, Zdravko Zima, Branimir Donat, Ivan Kušan, Stanislav Šimić, Boris Ćorić, Veselko Koroman.

Znanost i književnost:

Ivo Frangeš, Zdenko Škreb, Aleksandar Flaker, Stanko Lasić, Miroslav Šicel, Branko Hećimović, Zoran Kravar, Mirko Tomašević, Cvjetko Milanja, Viktor Žmegač, Milivoj Solar, Miroslav Beker, Stipe Botica, Krešimir Nemec, Nikola Ivanišin, Zdenko Lešić, Herta Kuna, Šimun Musa, Miroslav Palameta, Pero Šimunović, Antun Lučić.

5. SUVREMENA KULTURNA ZBIVANJA U BiH

Poglavlje suvremene književnosti još je u razdoblju formiranja. Ni znanost o književnosti niti kritika nisu sasvim utvrdili pravo značenje razdoblja i svih protega programiranih pisaca. Stoga provoditeljima programa (nastavnicima) stoji na raspolaganju mogućnost izbora. Poželjno je da neke pisce i tekstove uzmu za polazište (primjerice Vuletića, Šopa, Koromana, Lukića, Bubala, Kordića, Dizdara) koji bi imali središnji, temeljni status, a ostale suvremene pjesnike s ovog područja bi valjalo svesti na mjeru koju omogućuju praktični uvjeti (stupanj predznanja, lokalna smještenost, trenutna popularnost i slično).

Anđelko Vuletić, *Kad budem velik kao mrav* (izbor)
Nikola Šop, *Krov, Kišobran, Isus u posjeti kod nas*
Janko Bubalo, *Kad slušam bilo izvora, Na pojilima*
Lucijan Kordić, *Pjesme*
Jozo Laušić*: Bogumil,*
Veselko Koroman: *Mihovil*
Vladimir Pavlović: *Kad su se koze smicale*
Vitomir Lukić, *Hodnici svijetloga praha*
Mak Dizdar, *Kameni spavač, Modra rijeka*
Meša Selimović, *Derviš i smrt*
Ćamil Sijarić, *Pripovijetke (izbor)*

Prijedlog autora književnih djela za lektiru

1. Marcel Proust, *Combray*
2. Franz Kafka, *Preobražaj ili Proces*
3. Luigi Pirandello, *Šest osoba traži pisca*
4. Miroslav Krleža, *Baraka Pet Be ili Kraljevo*
6. Ernest Hemingway, *Starac i more*
7. Bertolt Brecht, *Majka Hrabrost i njezina djeca*
8. Eugène Ionesco, *Stolice*
9. Samuel Beckett, *U očekivanju Godota*
10. Albert Camus, *Stranac*
11. Ivo Andrić, *Prokleta avlija*
12. Miroslav Krleža, *Povratak Filipa Latinovicza, Gospoda Glembajevi*
13. Pavao Pavličić, *Koraljna vrata*
14. Ivo Brešan, *Predstava Hamleta u selu Mrduša Donja*

C. JEZIČNO IZRAŽAVANJE

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- potkrijepiti dokazivanje i odbacivanje teze u raspravi o valjanim argumentima (dokazi, primjeri);
- prikladno rabiti stručno nazivlje;

- sintetizirati i uobličiti misli i spoznaje u esej te sastaviti vezani tekst (uvod, razradba, zaključak);
- samostalno primijeniti različite postupke u oblikovanju teksta: interpretacija, analiza, sinteza, dokazivanje, rasprava, opis, uspoređivanje;
- strukturalno izlagati (pisati) temu u zadanim veličinama (vrijeme i broj riječi);
- povezano, jezgrovito i jasno oblikovanje referata prema ponuđenim smjernicama (odabir teme, izbor primarne i sekundarne literature, izrada referata uz navođenje literature i unošenje bilježaka);
- razumijevati, primjenjivati i uvježbavati kroz školske i domaće zadaće, učeničke aktivnosti i didaktičke vježbe različite oblike jezičnoga izražavanja i stvaranja;
- poznavati i primjenjivati pravopisnu normu;
- tijekom školske godine pišu se tri školska uratka (zadaće) s ispravcima.

Pregled programskih sadržaja:

Rasprava (diskusija). Strukturna trodijelnost rasprave: teza, antiteza i sinteza ili postavljanje teze, dokazivanje teze i prihvaćanje ili odbacivanje, odnosno modificiranje teze. Stručno nazivlje i profesionalizmi u raspravi. Usmena i pisana rasprava.

Esej (ogled). Znanstvene, publicističke i umjetničke značajke eseja. Otvorenost eseja kao tekstualne vrste. Subjektivni i objektivni elementi u eseju. Uloga navoda.

Komunikacijski tekstovi: vijest, obavijest, oglas, reklama, zahvalnica, pozivnica, sažalnica... Privatni i javni komunikacijski tekstovi. Razlike u oblikovanju komunikacijskih tekstova namijenjenih medijima: novinama, radiju i televiziji.

Referat kao vrsta teksta. Glavne faze oblikovanja (pisanja) referata: izbor teme, izbor primarne i sekundarne literature, proučavanje gradiva, uzimanje bilježaka o pročitanome, izrada nacrta referata. Način navođenja literature i unošenja bilježaka. Uvažavanje gramatičke pravopisne i stilističke norme hrvatskoga standardnog jezika u pisanju referata. Osnovni sociolingvistički pojmovi: govorna situacija, govorni čin, jezik i druge društvene kategorije, retorika, retoričke vrste (i njihova povijest).
Obvezatan je tjedno jedan domaći uradak (zadaća). Učenici tijekom godine pišu tri školska uratka (zadaće) s ispravcima.

PROGRAMSKA GRAĐA - PRVI STRANI JEZIK

ENGLESKI, NJEMAČKI I FRANCUSKI

Program prvoga stranog jezika u gimnazijama, u skladu s načelom vertikalnoga i horizontalnoga strukturiranja programskih ciljeva i sadržaja, naslanja se na program osnovne škole. U dijelu prve godine učenja prvoga jezika, u gimnaziji se težište stavlja na sistematiziranje gradiva s prethodne razine s ciljem izjednačavanja nejednakoga znanja s kojim učenici dolaze iz osnovne škole i tako stvaranje solidne osnovice za daljnji uspješan rad i nadogradnju.

U gimnazijama s većim brojem sati, kao što je to u jezičnim gimnazijama, program se proširuje u smislu produbljivanja sadržaja i djelatnosti koje se odnose na unapređivanje svih oblika komuniciranja.

STRANI JEZICI

Važnost učenja stranih jezika

Učenje stranih jezika zauzima važno mjesto u obrazovnim sustavima razvijenih zemalja. Razvojem odnosa u društvenim, političkim, ekonomskim i kulturološkim kontaktima među narodima te napredovanjem znanosti i tehnologije, a osobito prometa i javnoga komuniciranja, došlo se do svijestio potrebi poznavanja stranog jezika i kod pojedinca i kod cijele društvene zajednice.

Današnjem položaju stranih jezika u obrazovnim sustavima doprinijele su i spoznaje lingvističkih znanosti te učinci psiholoških i glotodidaktičkih istraživanja, po kojima učenje stranih jezika ima znatne općeobrazovne vrijednosti. Njime se, naime, od najranije dobi, aktiviraju učeničke sposobnosti kojima može naučiti i više stranih jezika. Time se djeluje na cjelovit učenikov razvoj i sazrijevanje, od intelektualnog dozrijevanja i razvoja misaonih operacija do stjecanja govornih sposobnosti, od širenja spoznaja o kulturi i razvoja lingvističkoga mišljenja koje pomaže učenju i razumijevanju sustava hrvatskoga i stranih jezika do formiranja cjelovite učeničke osobnosti. Sve stečene kompetencije na području jezika služe očuvanju bogatstva različitosti mnogojezične Europe te kulturoloških sličnosti i razlika u stvaranju osjećaja građanske pripadnosti Europi.

Temeljni cilj učenja stranoga jezika jest osposobljavanje učenika za govornu i pisanu komunikaciju na stranom jeziku, za samostalnu primjenu izvora znanja i na stranom jeziku u sklopu mogućnosti svoje dobi kako bi mu to pomoglo u daljnjem stjecanju znanja u nastavku školovanja i u njegovim općim životnim i profesionalnim uvjetima. Oni omogućuju učeniku širu komunikaciju u prostoru i vremenu, a time bolje razumijevanje i raznolikije djelovanje u svom okružju. Nastava stranih jezika uvodi učenike u životnu stvarnost drugih zemalja, a susret sa stranom zemljom proširuje njihove spoznaje.

U vrijeme kada se europski narodi i države ujedinjuju u Europsku Uniju, nastava stranih jezika dobiva veću težinu jer pomažu razvoju svijesti pripadništva i zajedništva. Nastavom stranih jezika učenici stječu spoznaje o odnosima i životu u zemljama drugoga jezičnoga područja - u povijesti, kulturi, gospodarstvu, ali i spoznaje o zajedničkom udjelu u europskoj tradiciji. U gimnaziji, također, učenje stranih jezika djeluje i na jezični i na intelektualni razvoj učenika te na kulturološko bogaćenje.

Cilj učenja stranih jezika u gimnaziji

Cilj je učenja stranih jezika u gimnaziji da se na postupan i progresivan način, koji odgovara dobnom, spoznajnom, afektivnom i djelatnom razvoju učenika, postigne svjesna i samostalna primjena znanja o jeziku i kulturi te vještina razumijevanja i istraživanja na stranom jeziku, u govornom i pisanom obliku, u prigodnoj komunikacijskoj situaciji.

Očekivanja postignuća ili ishodi učenja i poučavanja

I. SLUŠANJE

1. Pripremanje za slušanje

Učenici će:

- steći pozitivan odnos prema aktivnomu slušanju na stranomu jeziku i samopouzdanje pri slušanju;
- razumjeti i svladati posebnosti izgovora i intonacije stranoga jezika;
- uočiti razlike između standardnoga govora i tekstova izgovorenih u jezičnim registrima/varijetetima.

2. Primjenjivanje strategija za slušanje

Učenici će:

- primijeniti širok spektar kognitivnih, metakognitivnih i društveno-afektivnih strategija za planiranje i upravljanje slušanjem;
- samostalno se koristiti različitim izvorima na stranomu jeziku, uključujući elektroničke medije i obrazovne programe;
- primijeniti različite strategije suradničkoga i individualnoga učenja te oblike samoprocjene i međusobne procjene.

3. Razumijevanje različitih slušnih predložaka

Učenici će:

- globalno, selektivno, a po potrebi i detaljno, razumjeti različite složenije tekstove na standardnomu jeziku vezane uz svakodnevni život i teme od osobnoga, općega i stručnoga interesa;
- verbalno i neverbalno reagirati na složenije slušne poticaje;
- verbalnim i neverbalnim reakcijama pokazati razumijevanje složenijih slušnih poticaja;
- kritički procijeniti sadržaj teksta i namjere autora te tumačiti dobivene informacije i na temelju njih samostalno zaključivati.

4. Slušanje sa zanimanjem i zadovoljstvom

Učenici će:

- izraziti zadovoljstvo slušanjem te aktivnim sudjelovanjem i primjerenim reakcijama pokazati razumijevanje slušnih tekstova;
- pratiti sadržaj različitih složenijih slušnih i slušno-vidnih književnih i neknjiževnih tekstova te reagirati na poticaje sadržane u njima;
- verbalnim i neverbalnim reakcijama pokazati radoznalost i pozitivan odnos prema slušanju raznovrsnih složenijih tekstova.

5. Slušanje radi upoznavanja i poštivanja vlastite i drugih kultura

Učenici će:

- slušanjem usvojiti bitna sociokulturna orijentacijska znanja te ih usporediti s vlastitim životom i širim okružjem;
- usvojiti i primjenjivati obrasce uljudnoga ophođenja na stranomu jeziku;
- poštivati vlastitu kulturu i druge kulture;
- usvojiti humanističke vrijednosti kao što su prijateljstvo, suradnja, altruizam i tolerancija te htjeti aktivno i odgovorno sudjelovati u pitanjima bitnima za zajednicu.

II. GOVORENJE

1. Pripremanje za govorenje

Učenici će:

- steći pozitivan odnos prema govorenju na stranomu jeziku i samopouzdanje u govorenju;
- usvojiti posebnosti izgovora i intonacije stranoga jezika te pravilno artikulirati glasove, izgovarati i naglašavati riječi i fraze te poštivati ritam i intonaciju složenijih izričaja;
- razlikovati pisanje od izgovaranja složenijih izričaja.

2. Primjenjivanje strategija za govorenje

- Učenici će:
- primjenjivati širok spektar kognitivnih, metakognitivnih i društveno-afektivnih strategija pri ostvarivanju govorenih iskaza kao i različite strategije suradničkoga i individualnoga učenja;
- rabiti dvojezične i jednojezične rječnike te se služiti različitim izvorima, uključujući i elektroničke medije i obrazovne programe.

3. Ostvarivanje govorenih tekstova

Učenici će:

- verbalno reagirati na različite složenije slušne, pisane i slikovne poticaje vezane uz svakodnevni život i teme od osobnoga, općega i stručnoga interesa služeći se pritom prikladnim složenijim jezičnim strukturama;
- tumačiti dobivene informacije i na temelju njih samostalno zaključivati te argumentirati;
- tečnim i jasnim govorom samostalno sudjelovati u različitim oblicima složenije govorne produkcije i interakcije, uključujući i spontani razgovor sa sugovornikom.

4. Govorenje s potrebom i zadovoljstvom

Učenici će:

- steći interes i pozitivan odnos prema govorenju te primjerenim verbalnim i neverbalnim reakcijama pokazati razumijevanje i zadovoljstvo govorenjem;
- govorenjem, pjevanjem i dramatizacijom tekstova različitih vrsta osjetiti zadovoljstvo u učenju stranoga jezika te verbalnim i neverbalnim sredstvima pokazati radoznalost i kreativnost u jezičnomu izražavanju;
- sudjelovati u nizu suradničkih govornih aktivnosti smještenih u stvarni kontekst jezika koji se uči te pritom izraziti svoja iskustva, osjećaje i vlastito mišljenje.

5. Govorenje radi upoznavanja i poštivanja vlastite i drugih kultura

Učenici će:

- u govorenim iskazima koristiti se usvojenim sociokulturnim orijentacijskim znanjima o zemlji jezika koji se uči te ih usporediti s vlastitim životom i širim okružjem;
- primjenjivati obrasce uljudnoga ophođenja na stranomu jeziku u raznovrsnim situacijama;
- poštivati vlastitu kulturu i druge kulture;
- usvojiti humanističke vrijednosti kao što su prijateljstvo, suradnja, altruizam i tolerancija te htjeti aktivno i odgovorno sudjelovati u pitanjima bitnima za zajednicu.

III. ČITANJE

1. Pripremanje za čitanje

Učenici će:

- steći pozitivan odnos prema čitanju na stranomu jeziku i samopouzdanje pri čitanju;
- čitati s pozornošću i održati pozornost tijekom čitanja;
- razlikovati pisanje od izgovaranja složenijih izričaja;
- sigurno vladati pravopisnim pravilima na stranomu jeziku te rečeničnom intonacijom pri glasnu čitanju.

2. Primjenjivanje strategija za čitanje

Učenici će:

- primjenjivati širok spektar kognitivnih, metakognitivnih i društveno-afektivnih strategija za planiranje i upravljanje čitanjem;

- rabiti dvojezične i jednojezične rječnike te se služiti različitim izvorima pisanih tekstova, uključujući i elektroničke medije i obrazovne programe;
- utvrditi i prepoznati ključne ideje teksta te utvrditi tijek argumentacije;
- primijeniti različite strategije suradničkoga i individualnoga učenja te oblike samoprocjene i međusobne procjene.

3. Razumijevanje različitih vrsta tekstova

Učenici će:

- globalno, selektivno i detaljno razumjeti složenije izvorne i didaktičke tekstove o temama od osobnoga, općega i stručnoga interesa;
- kritički procijeniti sadržaj teksta i namjere autora te tumačiti dobivene informacije i na temelju njih samostalno zaključivati;
- razlikovati značajke širokoga spektra književnih i neknjiževnih tekstnih vrsta.

4. Čitanje sa zanimanjem i zadovoljstvom

Učenici će:

- verbalnim i neverbalnim reakcijama pokazati radoznalost i želju za čitanjem;
- odabrati i, sa zanimanjem, samostalno čitati književne i neknjiževne, izvorne i didaktičke tekstove u prozi ili stihovima te osjetiti zadovoljstvo u čitanju na stranomu jeziku;
- povezati tekst s vlastitim iskustvom i znanjem o svijetu.

5. Čitanje radi upoznavanja i poštivanja vlastite i drugih kultura

Učenici će:

- čitanjem tekstova na stranomu jeziku usvojiti bitna sociokulturna orijentacijska znanja te ih usporediti s vlastitim životom i širim okružjem;
- poštivati vlastitu kulturu i druge kulture;
- usvojiti humanističke vrijednosti kao što su prijateljstvo, suradnja, altruizam i tolerancija te htjeti aktivno i odgovorno sudjelovati u pitanjima bitnima za zajednicu.

IV. PISANJE

1. Pripremanje za pisanje

Učenici će:

- steći pozitivan odnos prema pisanju na stranomu jeziku i samopouzdanje pri pisanju;
- uočiti razlike između govorenih i različitih složenijih pisanih tekstova te razlike u pisanju na stranomu i materinskomu jeziku;
- sigurno vladati pravopisnim pravilima na stranomu jeziku.

2. Primjena strategija za pisanje

Učenici će:

- primjenjivati širok spektar kognitivnih, metakognitivnih i društveno-afektivnih strategija pri planiranju i ostvarivanju pisanih tekstova kao i strategija suradničkoga i individualnoga učenja;
- rabiti dvojezične i jednojezične rječnike te se služiti različitim izvorima, uključujući i elektroničke medije i obrazovne programe.

3. Ostvarivanje pisanih tekstova

Učenici će:

- napisati različite vrste složenijih tekstova, uključujući i tekstove u svakodnevnoj komunikaciji služeći se pritom složenijim jezičnim strukturama;
- pisati tekstove opisane u prethodno navedenoj točki, i to na različitim stupnjevima samostalnosti (dopuniti, pisati prema slušnomu, pisanomu ili slikovnomu predlošku, pisati slobodno);
- tumačiti dobivene informacije i na temelju njih samostalno zaključivati;
- izraziti svoja iskustva, osjećaje, sadašnje, prošle i buduće događaje, stavove, planove i vlastito mišljenje te ih obrazložiti.

4. Pisanje iz potrebe i zadovoljstva
Učenici će:

- steći interes i pozitivan odnos prema pisanju raznovrsnih tekstova i pokazati zadovoljstvo pisanjem;
- verbalnim i neverbalnim sredstvima pokazati radoznalost i kreativnost u jezičnom izražavanju;
- primjenjivati naviku pisanja u svakodnevnoj komunikaciji.

5. Pisanje radi upoznavanja i poštivanja vlastite i drugih kultura
Učenici će:

- usvojiti bitna sociokulturna orijentacijska znanja o zemlji jezika koji se uči te ih usporediti s vlastitim životom i širim okružjem;
- primjenjivati obrasce uljudnoga ophođenja pisanjem na stranomu jeziku te napisati složeniji tekst u svakodnevnoj komunikaciji u skladu s uvriježenim pravilima kulture jezika koji se uči;
- poštivati vlastitu kulturu i druge kulture;
- usvojiti humanističke vrijednosti kao što su prijateljstvo, suradnja, altruizam i tolerancija te htjeti aktivno i odgovorno sudjelovati u pitanjima bitnima za zajednicu.

V. MEĐUKULTURNO DJELOVANJE

1. Pripremanje za primjereno međukulturno djelovanje
Učenici će:

- prihvatiti potrebu tolerantnoga i empatičnoga ophođenja u kontaktima s osobama iz drugih kultura te postojanje stereotipa i predrasuda te potrebu da ih se razgradi;
- osvijestiti utjecaj vlastite kulture na doživljavanje vlastite i strane kulture, kulturnu uvjetovanost komunikacijskih i kulturnih obrazaca te raznolikost, promjene i razvoj kao bitne značajke kultura;
- osvijestiti proturječja i nesigurnosti u međukulturnoj komunikaciji.

2. Primjenjivanje strategija za primjereno međukulturno djelovanje
Učenici će:

- uočavati sličnosti i razlike između vlastite i kulture jezika koji se uči u aspektima svakodnevnoga života i šireg okružja te u značenju i uporabi pojedinih jezičnih izričaja i načina ponašanja;
- samostalno tvoriti i provjeriti točnost pretpostavka o razlozima za sličnosti i razlike između vlastite i kulture jezika koji se uči;
- samostalno primijeniti različite strategije za održanje i ponovno uspostavljanje prekinute komunikacije te za izbjegavanje i prevladavanje nesporazuma, uključujući i prepoznavanje i uočavanje stereotipa i predrasuda o vlastitoj i stranoj kulturi;
- fleksibilno reagirati u komunikaciji te samostalno zatražiti, potražiti i istražiti dodatne informacije radi razumijevanja kulturološki uvjetovanih sadržaja uključujući i proširenje stereotipnih predodžaba;
- prepoznati i uočiti eksplicitno i implicitno prisutne, kulturno uvjetovane vrijednosti u komunikacijskim situacijama, izvorima i pojavama.

3. Primjenjivanje znanja, vještina i stavova radi uspješne međukulturne komunikacije
Učenici će:

- rabiti poznate informacije o vlastitoj, stranoj i drugim kulturama te ih povezati s novim situacijama i kontekstima i kritički razmišljati;
- upotrebljavati stečena znanja o obilježjima kultura i međukulturne komunikacije te tumačiti pojave strane kulture bez donošenja vrijednosnih prosudaba;
- primijeniti prikladne obrasce ponašanja u poznatim situacijama te iskušati nove obrasce ponašanja u nepoznatim situacijama;
- otvoreno, radoznalo i empatično reagirati na strane i nerazumljive sadržaje, ponašanja i

situacije.

ENGLESKI JEZIK

CILJEVI (ISHODI) UČENJA I ZADAĆE

Tijekom gimnazijskoga obrazovanja trebalo bi ostvariti sljedeće ciljeve i zadaće:

- kvalitetan izgovor i intonacija u spontanom govornom izražavanju;
- razvijena jezična vještina (slušanje, govorenje, čitanje, pisanje) potrebna za receptivno i produktivno služenje jezikom u govornom i pisanom kontekstu sa stranim govornikom;
- razumjeti ono što je izrečeno standardnim govornim jezikom, uživo ili putem medija o poznatim i nepoznatim temama koje se obično susreću u osobnome, društvenome ili obrazovnom području;
- razumjeti glavne misli jezično zahtjevnoga govora o konkretnim i apstraktnim temama ako je izrečen standardnim govorom;
- usvajanje u komunikacijskom kontekstu određenog lingvističkog i sociolingvističkog inventara (lingvistički: vokabular, strukture na fonetskoj, morfološkoj, sintaktičkoj i semantičkoj razini; sociolingvistički: komunikacijske uzorke, osobitosti u interakcijama);
- sudjelovanje u razgovoru i raspravi o zadanoj temi;
- sposobnost usmenog komuniciranja u sklopu poznatih sadržaja, leksika, komunikacijskih uzoraka (prepričavanje, izražavanje osobnoga stava, osjećaja, interesa, opisivanje i sl.);
- razumijevanje usmenog izlaganja, uputa ili snimljenog teksta s primjerenim brojem nepoznatih riječi u sklopu poznatih sadržaja iz raznih kulturološko-civilizacijskih područja i posebnih interesa učenika;
- razumijevanje pisanog teksta s određenim brojem nepoznatih riječi;
- pisanje vođenih i slobodnih sastava, sažetaka i bilježaka uz čitanje i slušanje te natuknica za vođenje razgovora i drugih oblika govornog izražavanja;
- sastavljanje kraćih pisama, poruka i izvješća služeći se dovoljno bogatim i prikladnim vokabularom iz tematike o kojoj piše;
- napisati sastavak ili izvješće u kojem sustavno razvija neku temu, navodi bitne argumente i pojedinosti koje podržavaju iznesena shvaćanja, objašnjava razloge i navodi prednosti i nedostatke;
- pisati duže tekstove u kojima izražava osjećaje, opisuje razne stvarne i izmišljene događaje, vlastite doživljaje i iskustva, izriče svoje mišljenje, daje komentare i kritičke osvrte;
- prevođenje kraćih tekstova s engleskog jezika na hrvatski i obrnuto;
- prilično samostalno čitati razne vrste tekstova prilagođavajući način i brzinu čitanja tekstu i svrsi čitanja;
- izvući i sažeti informacije, ideje i mišljenja iz stručnih izvora unutar vlastitoga područja interesa;
- razumjeti članke i izvještaje koji se bave stručnim i aktualnim problemima u kojima autori tekstova izražavaju određena shvaćanja, gledišta i stavove;
- čitati djela (lektira) poznatih autora engleskoga jezičnog područja iz različitih vremenskih razdoblja;
- razumijevanje posebnosti gramatičkoga sustava u sklopu propisanih gramatičkih sadržaja: sposobnost pravilne uporabe gramatičkih struktura na morfološkoj i sintaktičkoj razini u govornom i pisanom izražavanju;
- uočavanje zakonitosti tvorbe i uporabe gramatičkih struktura; razvijanje lingvističkoga mišljenja;
- sposobnost traženja, organiziranja i primjene informacija dobivenih pomoću raznih izvora (tekst, snimka, slika, televizija, udžbenik, rječnik, gramatički i drugi priručnici) u samostalnom rješavanju složenih zadataka iz područja jezika i civilizacije;
- poznavanje elemenata kulture i civilizacije zemalja engleskoga govornog područja (u

sklopu svih jezičnih djelatnosti) radi razumijevanja jezične i kulturne poruke, razvijanja osjećaja tolerancije među kulturama, kao i sposobnosti kritičkog vrednovanja primjene informacije te usporedbe s našom stvarnošću;
- poznavanje nekih sastavnica kulture i civilizacije zemalja, koje se uz svoj autohtoni jezik služe engleskim kao jezikom u javnom općenju;
- samostalno učenje engleskog jezika i osposobljavanje za samostalnu primjenu raznih izvora znanja radi daljnje izobrazbe i usavršavanja (npr. stručna literatura, enciklopedija, časopis i ostale medijske obavijesti);
- školska putovanja te razredne ili pojedinačne razmjene sa školama iz zemalja engleskoga govornog područja (ako je moguće).

PRVI RAZRED

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- sposobnost kvalitetnijeg razumijevanja slušanja, govora, čitanja i pisanja standardnoga engleskoga jezika;
- uporaba izgovora i intonacije u govornom izražavanju;
- usmeno komuniciranje u sklopu poznatih sadržaja, leksika i komunikacijskih uzoraka (prepričavanje, izražavanje vlastitoga mišljenja, doživljaja, osjećaja i interesa);
- pravilna uporaba gramatičkih struktura potrebnih za usmenu i pissanu komunikaciju;
- uočavanje zakonitosti uporabe i tvorbe gramatičkih struktura;
- uočavanje i prošireno korištenje gramatičkih sadržaja (imenice, zamjenice, glagoli, pridjevi, prilozi, rečenice);
- razvijenost lingvističkoga mišljenja;
- sposobnost traženja i primjene informacija dobivenih iz raznih izvora na engleskome jeziku (Internet, rječnici, časopisi, novine, računalo...);
- prevođenje kraćih i lakših tekstova s engleskoga na hrvatski jezik;
- prevođenje jednostavnih rečenica s hrvatskog na engleski jezik;
- pisanje kraćih sastava uz primjereno korištenje stečenog vokabulara;
- poznavanje temeljnjih činjenica kulture i civilizacije zemalja engleskoga govornoga područja;
- poznavanje odabranih odlomaka književnih djela (poezija i proza).

Pregled programskih sadržaja:

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje:
- praćenje i razumijevanje zvučnoga teksta, koji emitira izvorni govornik stranoga jezika izravno ili pomoću komunikacijskih medija (radio, TV, telefonska poruka, poruka preko razglasa na željezničkoj postaji).

Govorenje:
- postavljanje pitanja i davanje odgovora o zadanom sadržaju
- govorne vježbe po modelu
- kreativne govorne vježbe
- opisivanje likova i situacija
- interpretacija tablica, shema, planova, uputa
- prepričavanje pročitanoga ili odslušanog teksta, svojega ili tuđeg doživljaja, filma i si.
- izvješćivanje o obavljenoj zadaći ili prikupljenim informacijama.

Čitanje:

- čitanje i razumijevanje jednostavnoga izvornog teksta (novinski članak, upute, književni tekst) koji je lingvistički i tematski dostupan učenicima
- čitanje i razumijevanje uputa o priručnicima, koji sadrže informacije o jeziku
- čitanje natuknica o dvojezičnim i jednojezičnim rječnicima
- znati prevesti riječ iz jednojezičnog rječnika na temelju opisa te riječi u rječniku.

Pisanje:

- preoblikovanje rečenica i teksta
- pisanje bilješki iz odslušanog ili pročitanog teksta
- pisanje natuknica za opis, prepričavanje, vođenje razgovora
- sastavljanje lakših tekstova po natuknicama
- sastavljanje poruka i prigodnih pisama.

Prevođenje:

- korektno pismeno i usmeno prevođenje s hrvatskog na engleski jezik
- korektno pismeno prevođenje lakših tekstova s engleskoga na hrvatski jezik
- uočavanje i spoznavanje razlike u ustrojima i načinim izražavanja u hrvatskom i engleskom jeziku.

JEZIČNI SADRŽAJI

Kultura i civilizacija:

- teme iz kulture i civilizacije zemalja engleskoga govornog područja
- gradovi i regije
- škola i učenje (u školskim sustavima)
- slobodno vrijeme (film, kazalište, tv, lektira, strip, glazba)
- sport, rekreacija, ekologija
- stanovanje
- posao (zapošljavanje)
- reklama i njezin utjecaj na življenje
- tradicionalni blagdani.

Komunikacijski uzorci:

- normirani oblici jezičnoga ponašanja - formalni i neformalni
- komunikacijski uzorci ovise o komunikacijskim situacijama/koje se javljaju u razredu ili temama što se obrađuju.

Fonološke i ortografske osobine:

- fonetske vježbe u vezi s fonemima koji učenicima čine osobite teškoće
- temeljni obrasci intonacije rečenice
- uočavanje i pravilno interpretiranje samostalnih cjelina.

Vokabular:

Izbor i uvođenje novih riječi ovisi o komunikacijskom kontekstu, potrebama učenika, frekvenciji i konceptualnoj bliskosti.

Gramatika:

Ponavljanje, proširivanje i sistematiziranje sljedećih gramatičkih sadržaja:

Imenice:

- vrste, broj, rod, posvojni oblik i fraza „of“ (izražavanje obiteljskih odnosa, mjesta i djela)
- nepravilna množina imenica.

Zamjenice:
- osobne (padež subjekta i objekta)
- upitne (padež subjekta i objekta)
- pokazne (jednina i množina), „one“ kao zamjenica
- bezlično“it“, „there is“, „there are“, relativne (*who,which,whose, that).*

Glagoli:
Glagolska vremena i glagolski vid, pojam aktiva i pasiva; pravilni i nepravilni glagoli. Ponavljanje glagolskih vremena:
- tvorba i uporaba: *Present Simple Tense* i *Present Continuous Tense*
- tvorba i uporaba: *Past Simple Tense i Past Continuous Tense*
- tvorba i uporaba: *Present Perfect Simple Tense i Present Perfect Continuous Tense*
- tvorba i uporaba budućih vremena *„going to“ + infinitive, shall, will*, *Present Continuous Tense* za budućnost)
- pomoćni glagoli za tvorbu glagolskih vremena (*be, have, do, will, shall*),
- modalni glagoli (*can, may, must, have* to, (dodano) *will, shall*); tvorba vremena i uporaba.
- konstrukcije s pomoćnim glagolima (*shan't, won't*,)
- konstrukcija "used to" i "have got".

Pridjevi i determinatori:
- osnovne uporabe određenoga i neodređenog člana, odsutnost određenoga člana
- pokazni pridjevi
- jednina i množina
- posvojni pridjevi (*my/your, his, her, our, their*)
- brojevi: glavni i redni
- pridjevi neodređene količine (*some, any, much, more*)
- opisni pridjevi**:** pravi pridjevi, participni pridjevi, pravilna i nepravilna komparacija, jednosložni i višesložni pridjevi.

Prilozi:
- mjesta
- određenog i neodređenog vremena (*now, at the moment, every, on Sunday, yesterday, ago, yet, already, since, for, ever, never)*

Veznici:
- *and, or, so, when, until, if, although*

Učestali idiomi, s "a", "the" i bez člana

Rečenica:
- red riječi u nezavisnosloženoj rečenici
- mjesto izravnog i neizravnog objekta, mjesto priloga
- zavisnosložene rečenice: vremenske, izrične, kondicionalne I. tipa.

DRUGI RAZRED

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- sposobnost kvalitetnijeg razumijevanja slušanja, govora, čitanja i pisanja standardnoga engleskoga jezika;
- korektna uporaba izgovora i intonacije u govornom izražavanju;
- usmeno komuniciranje u sklopu poznatih sadržaja, leksika i komunikacijskih uzoraka (prepričavanje, izražavanje vlastitoga mišljenja, doživljaja, osjećaja i interesa);
- pravilna uporaba gramatičkih struktura potrebnih za usmenu i pisanu komunikaciju;
- uočavanje zakonitosti uporabe i tvorbe gramatičkih struktura;
- uočavanje i prošireno korištenje gramatičkih sadržaja (zamjenice, glagoli, pridjevi, članovi, rečenice);
- razvijenost lingvističkoga mišljenja;
- sposobnost traženja i primjene informacija dobivenih iz raznih izvora na engleskome jeziku (rječnici, časopisi, novine, računalo...);
- prevođenje kraćih i lakših tekstova s engleskoga na hrvatski jezik;
- prevođenje složenih rečenica s hrvatskog na engleski jezik;
- pisanje kraćih sastava uz primjereno korištenje stečenog vokabulara;
- poznavanje osnovnih činjenica kulture i civilizacije zemalja engleskoga govornoga područja;
- poznavanje odabranih odlomaka književnih djela (poezija i proza).

Pregled programskih sadržaja:

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje:
- razumijevanje jezično i sadržajno jednostavnih tekstova, koje govori izvorni govornik umjerenim tempom, u njihovoj cjelokupnosti (globalno) i u bitnima informacijskim sadržajima
- praćenje nastave na standardnom engleskom jeziku bez većih poteškoća u razumijevanju.

Govorenje:
- u jezično i sadržajno primjerenom obliku odgovoriti na pitanja o sadržaju pročitana ili odslušanog teksta kao i vizualnim materijalima
- preoblikovanje teksta u zadani oblik (npr. ispričati priču, prepričati jednostavne sadržaje, dati kraća izvješća i opise)
- izraziti se sigurno i slobodno u jednostavnom obliku o poznatim tekstovima
- korektno izgovarati i ispravno intonirati riječi i rečenice.

Čitanje:
- tihim čitanjem doći do informacije na različitim razinama (grubo i fino razumijevanje)
- korektno i smisleno čitanje tekstova iz udžbenika i jednostavnih izvornih materijala
- ovladavanje ispravnim izgovorom i pravilnom intonacijom.

Pisanje:
- u jezično jednostavnom obliku napisati o odslušanom ili pročitanom tekstu, o nečemu, što se promatralo ili naučilo
- preoblikovanje teksta u zadanom obliku (npr. napisati pismo prema natuknicama)
- ispravno primijeniti ortografska pravila.

Prevođenje:
- ispravno pisano i usmeno prevođenje teksta s engleskoga na hrvatski jezik
- ispravno pisano i usmeno prevođenje rečenica s hrvatskog na engleski jezik**.**

JEZIČNI SADRŽAJI

Kultura i civilizacija:

- teme iz kulture i civilizacije zemalja engleskoga govornog područja
- gradovi i regije
- škola i učenje (u školskim sustavima)
- slobodno vrijeme (film, kazalište, TV, lektira, strip, glazba)
- sport, rekreacija, ekologija
- stanovanje
- posao (zapošljavanje)
- reklama i njezin utjecaj na življenje
- tradicionalni blagdani.

Komunikacijski uzorci:

- normirani oblici jezičnoga ponašanja-formalni i neformalni
- komunikacijski uzorci ovise o komunikacijskim situacijama, koje se javljaju u razredu ili teme koje se obrađuju.

Fonološke i ortografske osobine:

- fonetske vježbe u vezi s fonemima, koji učenicima čine osobite teškoće
- temeljni obrasci intonacije rečenice
- uočavanje i pravilno interpretiranje samostalnih cjelina.

Vokabular:
Izbor i uvođenje novih riječi ovisi o komunikacijskom kontekstu, potrebama učenika, frekvenciji i konceptualnoj bliskosti.

Gramatika:
Ponavljanje, proširivanje i sistematiziranje gramatičkih sadržaja iz prethodnoga razreda:

Zamjenice:

- refleksivne
- posvojne
- neodređene.

Glagoli:

- tvorba i uporaba glagolskih vremena
- odnos: *Present Perfect Simple i Present Perfect Continuous Tense*
- odnos: *Past Simple i Past Continuous Tense*
- *Future Continuous Tense*
- *Past Perfect Simple Tense*
- kombinacija *Past Simple Tense* i *Past Perfect Simple Tense*
- načelo tvorbe upitnih i negativnih oblika u jednostavnim i složenim vremenima
- *subjunctive -were you (idiomatsko iskazivanje savjeta)* (u vezi s pogodbenim rečenicama).

Pridjevi:

- poredba jednakosti (*as….as).*

Prilozi:

- tvorba priloga načina, pravilna i nepravilna, položaj priloga u rečenici.

Članovi:

- uporaba neodređenog i određenog člana.

Prijedlozi:
- **za** vrijeme (on, at, in, by, from...)
- mjesto i pravac (on, at, above, under, into..)
- uzrok (because, for).

Tvorba riječi

Rečenica:
- upravni i neupravni govor (neupravna pitanja)
- red riječi u rečenici
- slaganje vremena upravnog i neupravnog govora
- zavisnosložene rečenice; vremenske, uzročne, pogodbene,odnosne
- kondicionalne rečenice II. tipa.

TREĆI RAZRED

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- sposobnost komuniciranja na standardnome engleskome jeziku u svjetlu usvajanja novih leksičkih formi i proširenoga vokabulara;
- analizirati sustave praktične primjene jezika nizom tekstova tijekom njihova čitanja, slušanja i razumijevanja;
- usmeno komuniciranje u sklopu poznatih sadržaja, leksika i komunikacijskih uzoraka (prepričavanje, izražavanje mišljenja, stavova, doživljaja, osjećaja i interesa);
- izražavanje vlastitoga mišljenja, iskustava i osjećaja u ostvarivanju precizne i pouzdane uporabe jezika;
- pravilna uporaba gramatičkih struktura potrebnih za usmenu i pisanu komunikaciju;
- prepoznavanje i korištenje gramatičkih struktura u okviru obrađivanih tema;
- uočavanje i korištenje gramatičkih sadržaja (slaganje vremena, pogodbene rečenice, pasivne rečenice, modalni glagoli, prijedlozi...);
- prevođenje tekstova s engleskoga na hrvatski jezik
- prevođenje kraćih tekstova s hrvatskog na engleski jezik;
- pisanje sastava, pisma, kraćih opisa, preoblikovanje teksta u zadani oblik ili slobodno sastavljanje teksta iz druge perspektive, primjereno korištenje stečenog vokabulara
- poznavanje činjenica iz područja kulture različitih naroda s naglaskom na englesko govorno područje, u poveznici s hrvatskom nacionalnom kulturom
- poznavanje odabranih odlomaka književnih djela (poezija i proza).

Pregled programskih sadržaja:

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje:
- u potpunosti razumjeti jezično i sadržajno jednostavne tekstove, koje govori izvorni govornik
- razumijevanje bitnih informacija u razgovoru s izvornim govornikom (svakodnevni razgovor, jednostavni sadržaji).

Govorenje

- usmeno prikazivanje odslušanih ili pročitanih tekstova kao i vizualnih materijala u obliku, koji je jezično i sadržajno primjeren
- preoblikovanje teksta u zadani oblik, ili slobodno (npr. pričati priču, izmijeniti perspektivu pričanja, prepričati jednostavne sadržaje te dati kratka izvješća i opise)
- naučeno samostalno iskušati u novim situacijama, primijeniti jezično na novim sadržajima
- pravilno izgovaranje i intoniranje rečenica.

Čitanje:

- doći tihim čitanjem do raznih informacija (grubo, fino i selektivno čitanje)
- pravilno, smisleno i tečno čitanje tekstova iz udžbenika i izvornih materijala, koji odgovaraju po težini tekstovima u udžbeniku.

Pisanje:

- u jezično primjerenom obliku napisati o odslušanom ili pročitanom tekstu, o onome što se promatralo ili učilo (npr. pisma, odgovori na složenija pitanja, prepričavanje, kraći opisi, opisi slika, podaci o sadržaju iz većih tekstova)
- preoblikovanje teksta u zadani oblik ili slobodno (sastavljanje teksta iz druge perspektive, izmisliti novu priču)
- pravljenje bilježaka
- ispunjavanje formulara na engleskom jeziku
- pravopisno pravilno pisanje.

Prevođenje:

- prevođenje kraćih tekstova s engleskoga na hrvatski jezik.
- prevođenje lakših tekstova s hrvatskoga na engleski jezik te lakši tekst uz pomoć rječnika.

JEZIČNI SADRŽAJI

Kultura i civilizacija:

- produbljivanje i proširivanje tema iz prethodnoga razdoblja
- rad s raznim vrstama pisanih tekstova (dijaloga, novinskih članaka, književnih proznih i tekstova poezije, tekstova s radija, interneta, tv i filma, itd.)

Komunikacijski uzorci:

- normirani oblici jezičnog ponašanja - formalni i neformalni
- komunikacijski uzroci bit će u uskoj vezi s planiranim djelatnostima i oblicima rada kroz razgovore, rasprave, simulacije, izvješćivanja, obrazlaganja o određenim temama

Fonološke i ortografske osobine:

- fonetske vježbe u vezi s fonemima, koji učenicima čine osobite teškoće
- pravilna intonacija i ritam rečenice uz uočavanje i pravilno interpretiranje smislenih cjelina.

Vokabular:

Izbor i uvođenje novih riječi ovisi o predstavljenom materijalu, komunikacijskom kontekstu, potrebama učenika, frekvenciji i konceptualnoj bliskosti.

Gramatika:

- glagolska vremena - ponavljanje

- slaganje vremena
- pogodbene rečenice (ponavljanje I. i II. tipa te III. tip)
- modalni glagoli
- pasivne rečenice
- -*ing* oblik glagola
- prijedlozi
- frazalni glagoli.

ČETVRTI RAZRED

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- sposobnost komuniciranja na standardnome engleskome jeziku u svjetlu usvajanja novih leksičkih formi i proširenoga vokabulara;
- analizirati sustave praktične primjene jezika nizom tekstova tijekom njihova čitanja, slušanja i razumijevanja, uz usvajanje proširenoga leksika;
- usmeno komuniciranje u sklopu poznatih sadržaja, leksika i komunikacijskih uzoraka (prepričavanje, izražavanje mišljenja, stavova, doživljaja, osjećaja i interesa);
- izražavanje vlastitoga mišljenja, iskustava i osjećaja u ostvarivanju precizne i pouzdane uporabe jezika;
- pravilna uporaba gramatičkih struktura potrebnih za usmenu i pisanu komunikaciju, uz usvajanje novoga vokabulara;
- prepoznavanje i korištenje gramatičkih struktura u okviru obrađivanih tema;
- uočavanje i korištenje gramatičkih sadržaja (slaganje vremena, pogodbene rečenice, pasivne rečenice, modalni glagoli, prijedlozi...);
- prevođenje tekstova s engleskoga na hrvatski jezik;
- prevođenje tekstova s hrvatskog na engleski jezik;
- pisanje sastava, pisma, kraćih opisa, preoblikovanje teksta u zadani oblik ili slobodno sastavljanje teksta iz druge perspektive, primjereno korištenje stečenog vokabulara
- poznavanje činjenica iz područja kulture različitih naroda s naglaskom na englesko govorno područje, u poveznici s hrvatskom nacionalnom kulturom
- poznavanje odabranih odlomaka književnih djela (poezija i proza).

Pregled programskih sadržaja:

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje:
- razumijevanje partnera u razgovoru
- davanje informacija iz različitih tekstova za slušanje (dijalog, intervju, telefonski razgovor, priča, razglas, reklama, vremenska prognoza i si.)
- razumijevanje tekstova s raznim smetnjama: prirodni tempo govora, inačice osobite za pojedine slojeve, regije, između ostaloga i uz lake šumove i smetnje i sl.

Govorenje:
- jezično izražavanje osobnog iskustva, predodžbe, mišljenja
- jezično svladavanje simulirane situacije u dijaloškom obliku (primjereno situaciji i uz uvažavanje nakana uloga i vremensko-prostornih zadanosti)
- jednostavno argumentiranje s primjenom odgovarajućih jezičnih izraza
- davanje jednostavnih mišljenja o tekstovima. pričanje priča, mijenjanje perspektive

pričanja
- pravilno izgovaranje glasova i intoniranje rečenice.

Čitanje:
- u izvornom neknjiževnom tekstu pronaći određene informacije prema postavljenim zadaćama
- iz kratkoga teksta izvaditi detaljne informacije (pojačano čitanje)
- uz didaktičke tekstove čitati i razumjeti izvorne tekstove (uporabni tekstovi, pisma, novinski članci, izvješća, mali književni oblici)
- čitanje i razumijevanje duljih tekstova (lektira)
- samostalno vađenje informacija iz teksta, podcrtavanje i obilježavanje značajnih mjesta u tekstu, utvrđivanje ključnih pojmova
- uočavanje ustroja teksta, podjela teksta u odlomke i davanje naslova odlomcima.

Pisanje:
- sažeti i napisati sadržaj obrađenoga teksta
- preoblikovati tekst u drugu vrstu teksta
- napisati kratko osobno stajalište (komentar)
- napraviti uz pomoć usmjerenih pitanja jednostavnu raščlambu teksta
- pisati privatna i jednostavna formalna pisma (npr. traženje informacija)
- pisati osobna kraća izvješća i priče

Prevođenje:
- prevođenje pojedinih težih mjesta u tekstu s engleskoga na hrvatski jezik
- prevođenje lakših tekstova s hrvatskoga na engleski jezik, uz pomoć rječnika
- reagirati u jednostavnim situacijama, gdje je potrebito prevođenje.

JEZIČNI SADRŽAJI

Kultura i civilizacija:
- produbljivanje i proširivanje tema iz prethodnoga razdoblja
- rad s raznim vrstama pisanih tekstova (dijaloga, novinskih članaka, književnih proznih i tekstova poezije, tekstova s radija, TV i filma itd.).

Komunikacijski uzorci:
- normirani oblici jezičnog ponašanja - formalni i neformalni
- komunikacijski uzroci bit će u uskoj vezi s planiranim djelatnostima i oblicima rada kroz razgovore, rasprave, simulacije, izvješćivanja, obrazlaganja o određenim temama.

Fonološke i ortografske osobine:
- fonetske vježbe u vezi s fonemima, koji učenicima čine osobite teškoće
- pravilna intonacija i ritam rečenice uz uočavanje i pravilno interpretiranje smislenih cjelina.

Vokabular:
- Izbor i uvođenje novih riječi ovisi o predstavljenom materijalu, komunikacijskom kontekstu, potrebama učenika, frekvenciji i konceptualnoj bliskosti.

Gramatika:
- glagolska vremena - ponavljanje
- slaganje vremena
- pogodbene rečenice -I., II. i III. tip

- pasivne rečenice
- odnosne rečenice
- *-ing* oblik glagola
- složenice
- prijedlozi
- *Causative"have/get".*

NJEMAČKI JEZIK

CILJEVI (ISHODI) UČENJA I ZADAĆE

Tijekom gimnazijske izobrazbe trebalo bi ostvariti sljedeće ciljeve i zadaće:

- solidan odnosno kvalitetan izgovor i intonaciju u spontanom govornom izražavanju;
- razvijena jezična vještina (slušanje, govorenje, čitanje, pisanje), potrebna za receptivno i produktivno služenje jezikom u govornom i pismenom kontekstu sa stranim govornikom;
- razumjeti ono što je izrečeno standardnim govornim jezikom, uživo ili putem medija o poznatim i nepoznatim temama koje se obično susreću u osobnome, društvenome ili obrazovnom području;
- razumjeti glavne misli tematski u jezično zahtjevnoga govora o konkretnim i apstraktnim temama ako je izrečen standardnim govorom;
- usvajanje u komunikacijskom kontekstu određenoga lingvističkog i sociolingvističkog inventara (lingvistički: vokabular, građu na fonetskoj, morfološkoj i sintaktičkoj razini; sociolingvistički: komunikacijske uzorke, osobitosti u interakcijama);
- sudjelovanje u razgovoru i raspravi o zadanoj temi;
- sposobnost usmenog komuniciranja u sklopu poznatih sadržaja, leksika, komunikacijskih uzoraka (prepričavanje, izražavanje osobnoga stava, osjećaja, interesa, opisivanje i sl.);
- razumijevanje usmenog izlaganja, uputa ili snimljenog teksta s primjerenim brojem nepoznatih riječi u sklopu poznatih sadržaja iz raznih kulturološko-civilizacijskih područja i posebnih interesa učenika;
- razumijevanje usmenoga izlaganja, uputa ili snimljenoga teksta s primjerenim brojem nepoznatih riječi u sklopu poznatih sadržaja iz raznih kulturološko-civilizacijskih područja i posebnih interesa učenika;
- razumijevanje pisanoga teksta s određenim brojem nepoznatih riječi;
- sastavljanje kraćih pisama, poruka i izvješća služeći se dovoljno bogatim i prikladnim vokabularom iz tematike o kojoj piše;
- napisati sastavak ili izvješće u kojem sustavno razvija neku temu, navodi bitne argumente i pojedinosti koje podržavaju iznesena shvaćanja, objašnjava razloge i navodi prednosti i nedostatke;
- pisanje vođenih i slobodnih sastava, sažetaka i bilježaka uz čitanje i slušanje te natuknica za vođenje razgovora i drugih oblika govornoga izražavanja;
- pisati duže tekstove u kojima izražava osjećaje, opisuje razne stvarne i izmišljene događaje, vlastite doživljaje i iskustva, izriče svoje mišljenje, daje komentare i kritičke osvrte;
- prevođenje kraćih tekstova s njemačkoga jezika na hrvatski i obrnuto;
- prilično samostalno čitati razne vrste tekstova prilagođavajući način i brzinu čitanja tekstu i svrsi čitanja;
- izvući i sažeti informacije, ideje i mišljenja iz stručnih izvora unutar vlastitoga interesnog područja;
- razumjeti članke i izvješća koja se bave stručnim i aktualnim problemima u kojima autori tekstova izražavaju određena shvaćanja, gledišta i stavove;
- čitati djela (lektira) poznatih autora njemačkoga jezičnoga područja iz različitih vremenskih razdoblja;
- razumjeti posebnosti gramatičkoga sustava u sklopu propisanih gramatičkih sadržaja: sposobnost pravilne uporabe gramatičkih struktura na morfološkoj i sintaktičkoj razini u govornom i pisanom izražavanju;
- uočavanje zakonitosti tvorbe i uporabe gramatičkih struktura;
- razvijanje lingvističkoga mišljenja;

- sposobnost traženja, ustroja i primjene informacija dobivenih pomoću raznih izvora (tekst, snimka, slika, televizija; udžbenik, rječnik, gramatički i drugi priručnici) u samostalnom rješavanju složenih zadataka iz područja jezika i civilizacije;
- poznavanje elemenata kulture i civilizacije zemalja određenoga govornog područja (u sklopu svih jezičnih djelatnosti) radi razumijevanja jezične i kulturne poruke, razvijanja osjećaja tolerancije među kulturama, i sposobnost kritičkoga vrednovanja primljene informacije te usporedba s našom stvarnošću, upoznavanje nekih elemenata kulture i civilizacije zemalja, koje se uz svoj autohtoni jezik služe jednim od stranih jezika kao jezikom u javnom komuniciranju;
- samostalno učenje jezika i osposobljavanje za samostalnu primjenu raznih izvora znanja radi daljnje izobrazbe i usavršavanja (npr. stručna literatura, enciklopedija, časopis i ostale medijske obavijesti);
- školska putovanja te razredne ili pojedinačne razmjene sa školama u zemljama njemačkoga govornog područja (ako je moguće).

PRVI RAZRED

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- sposobnost kvalitetnijeg razumijevanja slušanja, govora, čitanja i pisanja standardnoga njemačkoga jezika;
- uporaba izgovora i intonacije u govornom izražavanju;
- usmeno komuniciranje u sklopu poznatih sadržaja, leksika i komunikacijskih uzoraka (prepričavanje, izražavanje vlastitoga mišljenja, doživljaja, osjećaja i interesa);
- pravilna uporaba gramatičkih struktura potrebnih za usmenu i pismenu komunikaciju;
- uočavanje zakonitosti uporabe i tvorbe gramatičkih struktura;
- uočavanje i prošireno korištenje gramatičkih sadržaja (imenice, član, pridjevi, zamjenice, glagoli, aktiv i pasiv, brojevi, prilozi, prijedlozi, rečenica);
- razvijenost lingvističkoga mišljenja;
- sposobnost traženja i primjene informacija dobivenih iz raznih izvora na njemačkome jeziku (rječnici, časopisi, novine, računalo...);
- prevođenje kraćih i lakših tekstova s njemačkoga na hrvatski jezik;
- pisanje kraćih sastava uz primjereno korištenje stečenog vokabulara;
- poznavanje temeljnih činjenica kulture i civilizacije zemalja njemačkoga govornoga područja;
- poznavanje odabranih odlomaka književnih djela (poezija i proza).

Pregled programskih sadržaja:

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje
Praćenje i razumijevanje zvučnoga teksta, koji odašilje izvorni govornik stranoga jezika izravno ili pomoću komunikacijskih medija (radio, TV, telefonska poruka, poruka preko zvučnika na željezničkoj postaji).

Govorenje
Postavljanje pitanja i davanje odgovora o zadanom sadržaju.
Govorne vježbe po modelu.
Stvaralačke govorne vježbe.
Opisivanje likova i situacija.

Interpretacija tablica, shema, planova, uputa.
Prepričavanje pročitanoga ili odslušanoga teksta, osobnoga ili tuđeg doživljaja, filma i si.
Izvješćivanje o izvršenoj zadaći ili prikupljenim informacijama.

Čitanje
Čitanje i razumijevanje jednostavnoga izvornog teksta (novinski članak, upute, književni tekst), koji je lingvistički i tematski dostupan učenicima.
Čitanje i razumijevanje uputa u priručnicima, koji sadrže informacije o jeziku.
Čitanje natuknica o dvojezičnima i jednojezičnima rječnicima.
Znati prevesti riječ iz jednojezičnoga rječnika na osnovi opisa te riječi u rječniku.

Pisanje
Preoblikovanje rečenica i teksta.
Pisanje bilješki iz odslušana ili pročitana teksta.
Pisanje natuknica za opis, prepričavanje, vođenje razgovora.
Sastavljanje lakših tekstova po natuknicama.
Sastavljanje poruka i prigodnih pisama.
Prevođenje
Pravilno pismeno prevođenje lakših tekstova s njemačkoga na hrvatski jezik. Uočavanje i spoznavanje razlike u strukturama i načinima izražavanja u hrvatskom i njemačkom jeziku.

JEZIČNI SADRŽAJI

Kultura i civilizacija
Život u školi. Kuća i obitelj. Prirodne ljepote i znamenitosti Bosne i Hercegovine, Hrvatske i zemalja njemačkoga govornog područja. Blagdani i neki značajniji datumi.
Situacije vezane za boravak u stranoj zemlji: putovanje, snalaženje u nepoznatom gradu, smještaj, uslužne djelatnosti i dr.
Situacije i podaci iz života mladih u Austriji, Njemačkoj i Švicarskoj te našoj zemlji.
Adaptirani tekstovi iz njemačke suvremene književnosti i lakše pjesme.

Komunikacijski uzorci
- Vođenje razgovora u sklopu sljedećih komunikacijskih uzoraka:
- Normirani oblici jezičnoga ponašanja, formalni i neformalni,
- Traženje i davanje uputa,
- Izražavanje osobnih i prenošenje tuđih osjećaja, molbi, želja itd.,
- Izražavanje i prenošenje zapovijedi, zabrana itd.

Fonološke i ortografske osobine
Ponavljaju se i utvrđuju izgovor i pisanje glasova i fonema koji čine poteškoće.

Vokabular
Vokabular iz osnovne škole proširuje se i prilagođuje zrelosti učenika ove dobi. Izbor riječi za pasivno odnosno aktivno svladavanje podliježe kriterijima učestalosti i praktične primjenjivosti. Tematski, riječi su iz svakodnevnih situacija bliskih učeniku, primjerenih dobi i interesima, a tipične za njemačko govorno područje. Uzimaju se i idiomatski izrazi, koji odgovaraju situacijskim kontekstima.

Gramatika
Ponavljanje i sistematiziranje gradiva iz osnovne škole uvijek povezano s tekstom. Proširivanje i uvođenje novih sadržaja.

Morfologija:
Imenice. Rod. Deklinacija svih imenica. Vrste imenica. Deklinacija tuđica, osobnih imena i geografskih imena.

Član. Određeni i neodređeni. Najvažnije o njegovoj uporabi i izostavljanju. Upotreba člana uz osobna i geografska imena.

Pridjevi. Uporaba i deklinacija. Deklinacija komparativa i superlativa.

Zamjenice. Deklinacija svih vrsta zamjenica. Naročitu pažnju obratiti na deklinaciju i uporabu odnosnih zamjenica der, die, das.

Glagoli. Posebnu pažnju posvetiti glagolima s naglašenim prefiksom i na njihovu uporabu u zavisnoj i nezavisnoj rečenici.

Aktiv i pasiv. Konjunktiv preterita pomoćnih i modalnih glagola. Ponavljanje i nadogradnja glagolskih vremena (prezent, preterit, perfekt, pluskvamperfekt, futur) s naglaskom na glagolima s naglašenim prefiksom i nepravilnim glagolima.

Brojevi. Glavni i redni, ostale vrste kako se jave u tekstu.

Prilozi. Sistematiziranje.

Prijedlozi. Ponavljati i proširivati broj prijedloga.

Sintaksa

- Red riječi u zavisnoj i nezavisno- složenoj rečenici (veznici: wenn, weil, dass).
- Neupravni govor, pitanja, zapovijedi (konjunktiv). (Samo: izražavanje zapovijedi-imperativ).
- Izražavanje želje (Hätte ich Zeit, Könnte ich heute tanzen gehen).
- Izričnе rečenice i njihovo skraćivanje.

DRUGI RAZRED

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- sposobnost kvalitetnijeg razumijevanja slušanja, govora, čitanja i pisanja standardnoga njemačkoga jezika;
- korektna uporaba izgovora i intonacije u govornom izražavanju;
- usmeno komuniciranje u sklopu poznatih sadržaja, leksika i komunikacijskih uzoraka (prepričavanje, izražavanje vlastitoga mišljenja, doživljaja, osjećaja i interesa);
- pravilna uporaba gramatičkih struktura potrebnih za usmenu i pisanu komunikaciju;
- uočavanje zakonitosti uporabe i tvorbe gramatičkih struktura;
- uočavanje i prošireno korištenje gramatičkih sadržaja (imenice, član, zamjenice, prijedlozi, pridjevi, glagoli, rečenice);
- razvijenost lingvističkoga mišljenja;
- sposobnost traženja i primjene informacija dobivenih iz raznih izvora na njemačkome jeziku (rječnici, časopisi, novine, računalo...);
- prevođenje kraćih i lakših tekstova s njemačkoga na hrvatski jezik;
- pisanje kraćih sastava uz primjereno korištenje stečenog vokabulara;

- poznavanje temeljnih činjenica kulture i civilizacije zemalja njemačkoga govornoga područja;
- poznavanje odabranih odlomaka književnih djela (poezija i proza).

Pregled programskih sadržaja:

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje
Razumijevanje jezično i sadržajno jednostavnih tekstova, koje govori izvorni govornik umjerenim tempom, u njihovoj cjelokupnosti (globalno) i u bitnim informacijskim sadržajima.
Razumijevanje izričaja na stranom jeziku i opširnijega teksta s primjerenim udjelom nepoznatih riječi (reportaže, emisije vijesti i si.). Praćenje nastave na stranom jeziku bez većih poteškoća u razumijevanju.

Govorenje
U jezično i sadržajno primjerenom obliku odgovoriti na pitanja o sadržaju pročitana ili odslušana teksta i vizualnim materijalima. Preoblikovanje teksta u zadani oblik (npr. ispričati priču, prepričati jednostavne sadržaje, dati kraća izvješća i opise).
Izraziti se sigurno i slobodno u jednostavnom obliku o poznatim tekstovima.
Vođenje razgovora o obrađenim temama, povezivanje i stavljanje u suodnose različitih sadržaja.
Zauzimanje stava o određenim temama, obrazlaganje osobnoga mišljenja te izdvajanje bitnoga od nebitnoga. Pravilno izgovaranje i ispravno intoniranje riječi i rečenica.

Čitanje
Tihim čitanjem doći do informacije na različitim razinama (grubo i fino razumijevanje).
Ispravno i smisleno čitanje tekstova iz udžbenika i jednostavnih izvornih materijala.
Ovladavanje ispravnim izgovorom i pravilnom intonacijom.

Pisanje.
U jezično jednostavnom obliku napisati o odslušanom ili pročitanom tekstu, o nečem što se promatralo ili naučilo. Preoblikovanje teksta u zadanom obliku (npr. napisati pismo prema natuknicama). Pisanje kratkih prikaza nekoga doživljaja iz svakodnevnoga života. Pravljenje natuknica, bilježaka i sažetaka. Ispravno primjenjivanje ortografskih pravila.

Prevođenje
Pravilno pisano i usmeno prevođenje teksta s njemačkoga na hrvatski jezik. Prevođenje na hrvatski jezik odlomaka tekstova i kraćih tekstova. Usmeno prevođenje komunikacijskih modela (davanje i traženje uputa, informacija i si.) iz svakodnevnog života. Pismeno prevođenje pojedinih rečenica ili vezanoga teksta, koji su prethodno obrađeni.

JEZIČNI SADRŽAJI

Kultura i civilizacija
Škola i učenje (školski sustav); izbor zanimanja. Slobodno vrijeme (hobi, sport, čitanje, domaće životinje). Putovanja - promet.
Život mladih u Njemačkoj, Austriji i Švicarskoj.
Svakodnevni život i običaji.
Ovisnost (pušenje, droga, alkohol) i zdravlje.
Ekologija.
Mediji (tisak, radio, televizija).
Poznate osobe u zemljama njemačkoga govornog područja.
Anegdote, priče, legende, basne, lakši odlomci iz književnih djela.
Komunikacijske situacije

Normirani oblici jezičnog ponašanja.
Jezične funkcije su usklađene s obrađenima situacijama (predstavljanje, traženje obavijesti, izražavanje osobnog stajališta, ispričavanje i si.) receptivno i produktivno.
Uvježbavanje frazeologije i idioma.

Fonološke i ortografske osobine
Uvježbava se progredijentna rečenična intonacija. Rastavljanje riječi.
Naglašavanje jednostavnih riječi, složenica, smislenih skupina i intonacija rečenice.
Glasovi: r, Vokaleinsatz, afrikate i teške suglasničke skupine. Stanke.

Vokabular
Kao i u prvom razredu, definicijski i temeljni vokabular koji se može proširiti riječima posebnoga značenja, osobito za pasivno svladavanje, budući da teme postaju nešto posebno i tipično za njemačko govorno područje. Idiomatski izrazi u danima situacijskim kontekstima.

Gramatika
Gramatički se sadržaji ponavljaju i proširuju, uvode se formalno i značenjski kompliciraniji ustroji.
Proširivanje i novo uvođenje odnosi se na sljedeće sadržaje:

Morfologija:
Imenice. Deklinacija imenica izvedenih od pridjeva te glagolskih participa, složene imenice i njihov rod, deminutivi.

Član. Uporaba određenoga, neodređenoga i nultog člana u određenim situacijskim kontekstima.

Zamjenice. Deklinacija neodređenih zamjenica (man, einer, keiner, etwas, nichts, jemand, niemand) te drugih vrsta, gdje se oblici razlikuju od determinatora, poput meiner, was für einer.

Pridjevi. Pridjev kao imenica. Stupnjevanje pridjeva (atributna uporaba). Pridjevi izvedeni od participa glagola. Predikativna uporaba pridjeva.

Prilozi. Sve vrste priloga. hin i her i njihove složenice u kombinciji s glagolima. Zamjenički i upitni prilozi za osobe i stvari.

Prijedlozi s genitivom (za agens u pasivu). Partikule i rečenični ekvivalenti ja, nein, doch, bitte, danke. Nekoliko Abtonungspartikeln.

Glagoli. Pasiv, transformacija aktiv - pasiv. Imperativ. Pluskvamperfekt te slaganje vremena. Konjunktiv 2. preterita modalnih i pomoćnih glagola za izražavanje nestvarnosti, želje i sl. Kondicional obraditi u najčešćim frazama. Particip prezenta i perfekta (tvorba i atributna primjena). Futur II - obraditi uporabu i značenje samo povezano s tekstom.

Sintaksa
- **Rečenice** Vremenske za istovremenost, prijevremenost i poslijevremenost s pripadajućim veznicima. Uzročne: weil, da Pogodbene: realne i irealne za sadašnjost i budućnost. Namjerne s dann te skraćene s um+zu+Infinitiv. Dopusne. Načinske. Posljedične: so dass, als dass, dass. Poredbene: wie, als, als ob, als wenn, je-desto. Odnosne i skraćivanje pomoću participijalnih skupina. Neupravni govor (s konjunktivom samo prepoznavanje, produkcija s indikativom). Infinitivna grupa kao obvezna dopuna određenim glagolima i glagolskim izrazima.

TREĆI RAZRED

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- sposobnost komuniciranja na standardnome njemačkome jeziku u svjetlu usvajanja novih leksičkih formi i proširenoga vokabulara;
- analizirati sustave praktične primjene jezika nizom tekstova tijekom njihova čitanja, slušanja i razumijevanja;
- usmeno komuniciranje u sklopu poznatih sadržaja, leksika i komunikacijskih uzoraka (prepričavanje, izražavanje mišljenja, stavova, doživljaja, osjećaja i interesa);
- izražavanje vlastitoga mišljenja, iskustava i osjećaja u ostvarivanju precizne i pouzdane uporabe jezika;
- pravilna uporaba gramatičkih struktura potrebnih za usmenu i pisanu komunikaciju;
- prepoznavanje i korištenje gramatičkih struktura u okviru obrađivanih tema;
- uočavanje i korištenje gramatičkih sadržaja (složene rečenice, modalni glagoli, rekcija glagola);
- prevođenje tekstova s njemačkoga na hrvatski jezik;
- pisanje sastava, pisma, kraćih opisa, preoblikovanje teksta u zadani oblik ili slobodno sastavljanje teksta iz druge perspektive, primjereno korištenje stečenog vokabulara;
- poznavanje činjenica iz područja kulture različitih naroda s naglaskom na njemačko govorno područje, u poveznici s hrvatskom nacionalnom kulturom;
- poznavanje odabranih odlomaka književnih djela (poezija i proza).

Pregled programskih sadržaja:

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje

Razumijevanje u potpunosti jezično i sadržajno jednostavnih tekstova, koje govori izvorni govornik. Slušanje izvornih govornika (TV i radio emisije). Razumijevanje bitnih informacija u razgovoru s izvornim govornikom (svakodnevni razgovor, jednostavni sadržaji). Izlaganje najvažnijih poruka odslušanog teksta.

Govorenje

Usmeno prikazivanje odslušanih ili pročitanih tekstova i vizualnih materijala u obliku, koji je jezično i sadržajno primjeren.
Preoblikovanje teksta u zadani oblik ili slobodno (npr. pričati priču, izmijeniti perspektivu pričanja, prepričati jednostavne sadržaje te dati kratka izvješća i opise).
Samostalno iskušati naučeno u novim situacijama i primijeniti jezično na novim sadržajima.
Jednostavni razgovori o događajima u Bosni i Hercegovini, Republici Hrvatskoj i u svijetu.
Vođenje rasprave te iznošenje i obrana osobnih stavova i interpretiranje tuđih stavova.
Ispravno izgovaranje i pravilno intoniranje rečenice.

Čitanje

Tihim čitanjem doći do raznih informacija (grubo, fino i selektivno čitanje). Pravilno, smisleno i tečno čitanje tekstova iz udžbenika i izvornih materijala, koji odgovaraju po težini tekstovima u udžbeniku. Obrađivanje tekstova o kulturnom i društvenom životu u zemljama njemačkoga govornog područja. Čitanje odlomaka iz književnih djela 19. i 20. stoljeća. Uz obradu književnog teksta dati i kraću obavijest o autoru i vremenu u kojem je živio. Teme su kognitivno i informacijski na višoj razini, koja odgovara dobi učenika. Tekstovi su zahtjevni i duži.

Pisanje

Pisanje je jezično primjerenom obliku o odslušanom ili pročitanom tekstu, o onome što se promatralo ili učilo (npr. pisma, odgovori na složenija pitanja, prepričavanje, kraći opisi, opisi slika, podaci o sadržaju iz većih tekstova). Uspoređivanje dvaju tekstova, likova, situacija. Postavljanje naslova i podnaslova, reagiranje na tekst u obliku pisma, nadopunjavanje teksta (početak, sredina, kraj), sastavljanje oglasa i odgovaranje na njih, dramatizacija narativnoga teksta, precizan opis slike, crteža, karikatura.
Ispunjavanje obrazaca na njemačkom jeziku. Ispravno pravopisno pisanje.

Prevođenje
Kraći prijevodi pojedinih rečenica ili vezanoga teksta s hrvatskoga na njemački jezik. Prevođenje neobrađenog teksta s njemačkoga na hrvatski jezik, uz pomoć rječnika. Uporaba jednojezičnoga rječnika.

JEZIČNI SADRŽAJI

Kultura i civilizacija
Slike iz suvremenoga života zemalja njemačkoga govornog područja i naše zemlje s područja znanosti, umjetnosti, tehnike, športa i politike. Promet i njegov povijesni razvoj (automobilizam, zrakoplovstvo, željeznički promet). Ekologija, izvori energije. Običaji i ljudi njemačkoga govornog područja. Svijet kompjutora (računala). Komunikacijske situacije. Izbor iz jezičnih funkcija odgovarajućih situacija, npr. leksičko izražavanje modalnosti, osobnoga stava, nagovaranje, savjeti, preporuke i sl.

Vokabular
Budući da tekstovi pružaju potpuniju informaciju o pojavama u austrijskom, njemačkom i švicarskom društvu, znanosti i kulturi, to su i riječi, naročito one predviđene samo za razumijevanje, sve posebnije. Odgovarajući idiomatski izrazi.

Gramatika
Intenzivno se ponavljaju i proširuju temeljni gramatički sadržaji, koji u produkciji uzrokuju najveće teškoće. Ponavljanje se ostvaruje na temelju analize pogrešaka u sastavcima i pogrešaka, koje se javljaju u usmenoj produkciji. Gramatički sadržaji obrađuju se uvijek povezano s tekstom. Posebna pažnja posvećuje se složenim rečenicama te dugim i složenim konstrukcijama. Obrađuje se sljedeća gramatička građa:

- Participi prezenta i perfekta kao prošireni atributi i rekonstrukcija rečenice odnosnom rečenicom i obratno. Izražavanje tvrdnje, naslućivanja, vjerojatnosti pomoću modalnih glagola.
- Modalni glagoli u perfektu i konjunktivu pluskvamperfekta s infinitivom drugoga glagola u glavnoj i zavisnoj rečenici.
- Posljedične rečenice s veznikom als dass i skraćivanje.
- Rekcija glagola na odgovarajućoj jezičnoj razini.

ČETVRTI RAZRED

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- sposobnost komuniciranja na standardnome njemačkome jeziku u svjetlu usvajanja novih leksičkih formi i proširenoga vokabulara;
- analizirati sustave praktične primjene jezika nizom tekstova tijekom njihova čitanja, slušanja i razumijevanja, uz usvajanje proširenoga leksika;

- usmeno komuniciranje u sklopu poznatih sadržaja, leksika i komunikacijskih uzoraka (prepričavanje, izražavanje mišljenja, stavova, doživljaja, osjećaja i interesa);
- izražavanje vlastitoga mišljenja, iskustava i osjećaja u ostvarivanju precizne i pouzdane uporabe jezika;
- pravilna uporaba gramatičkih struktura potrebnih za usmenu i pisanu komunikaciju, uz usvajanje novoga vokabulara;
- prepoznavanje i korištenje gramatičkih struktura u okviru obrađivanih tema;
- uočavanje i korištenje gramatičkih sadržaja (ponavljanje i proširenje morfologije i sintakse);
- prevođenje tekstova s njemačkoga na hrvatski jezik;
- pisanje sastava, pisma, kraćih opisa, preoblikovanje teksta u zadani oblik ili slobodno sastavljanje teksta iz druge perspektive, primjereno korištenje stečenoga vokabulara;
- poznavanje činjenica iz područja kulture različitih naroda s naglaskom na njemačko govorno područje, u poveznici s hrvatskom nacionalnom kulturom;
- poznavanje odabranih odlomaka književnih djela (poezija i proza).

Pregled programskih sadržaja:

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje
Razumijevanje partnera u razgovoru. Davanje informacija iz različitih tekstova za slušanje (dijalog, intervju, telefonski razgovor, priča, razglas, reklama, vremenska prognoza i si.). Razumijevanje tekstova s raznim smetnjama: prirodni tempo govora, inačice osobite za pojedine slojeve, regije, među ostalim i uz lake šumove i smetnje i si.

Govorenje
Jezično izražavanje osobnog iskustva, predodžbe, mišljenja.
Jezično svladavanje simulirane situacije u dijaloškom obliku (primjereno situaciji uz uvažavanje nakana uloga i vremensko-prostornih zadanosti). Jednostavno argumentiranje s primjenom odgovarajućih jezičnih izraza. Davanje jednostavnih mišljenja o tekstovima. Govornim vježbama proširuje se vokabular te njeguju pravilan izgovor i intonacija. I dalje se posvećuje pozornost pravilnom izražavanju i razgovoru iz svakodnevnoga života te prepričavanju obrađenih i neobrađenih tema i tekstova. Usmeno prenošenje sadržaja članaka iz dnevnoga tiska i časopisa.

Čitanje
Čitanje izvornih tekstova (novinski članci, mali oglasi, programi, planovi, vodiči, izvješća, uporabni tekstovi i si.). U izvornom neknjiževnom tekstu pronaći određene informacije prema postavljenim zadaćama. Iz kratkoga teksta izvaditi detaljne informacije (pojačano čitanje). Samostalno izvaditi informacije iz teksta, podcrtati i obilježavati značajna mjesta u tekstu, utvrditi ključne pojmove. Čitanje tekstova iz suvremenoga života zemalja njemačkoga govornog područja, značajnih djela iz književnosti 19. i 20. stoljeća (kraći književni oblici u cijelosti, veća djela u odlomcima), pri čemu prednost ima suvremena poslijeratna književnost (originalni tekstovi).

Pisanje
Sažimanje i pisanje sadržaja prorađenoga teksta. Preoblikovanje teksta u drugu vrstu teksta. Pisanje kratkoga osobnog stajališta (komentara). Uz pomoć usmjerenih pitanja, pravljenje jednostavnih analiza teksta. Pisanje privatnih i jednostavnih formalnih pisama (npr. traženje informacija).
Pisanje osobnih kraćih izvješća i priča.

Prevođenje

Prevođenje pojedinih težih mjesta u tekstu s njemačkoga na hrvatski jezik. Prevođenje lakših tekstova s hrvatskoga na njemački jezik, uz pomoć rječnika. Reagiranje u jednostavnim situacijama, gdje je potrebito prevođenje.

Rad s tekstom
Određivanje vrste teksta (opis, argumentacija, pripovjedni književni tekstovi i si.). Određivanje teme, glavnih i sporednih informacija. Analiza logičke kompozicije teksta i jezičnih sredstava, koja je ostvaruju (konektori i drugo). Razumijevanje riječi međunarodnoga značenja, iz tvorbe, iz konteksta.

JEZIČNI SADRŽAJI

Kultura i civilizacija
Proširivanje znanja o kulturnom životu zemalja njemačkoga govornog područja. Stvaralačke djelatnosti i dostignuća naroda u književnosti, slikarstvu, kiparstvu, glazbi, kazalištu, športu, tehnici i si. Aktualna zbivanja u učenikovoj sredini i društvenoj zajednici. Socijalni odnosi u društvu. Političke stranke, promidžba, strani radnici i njihov položaj u zemljama njemačkoga govornog područja. Rat, obitelj, medicina.
Ekologija i izvori energije.

Komunikacijski uzorci
Razvijanje vještina, koje su se uvježbavale u prethodnim razredima. Vođenje rasprava s argumentima za i protiv. Zastupanje i obrana - osobnoga mišljenja, slaganje ili neslaganje na višoj razini jezičnih vještina.

Vokabular
Budući da u završnom razredu teme trebaju zaokružiti i upotpuniti sliku njemačke civilizacije u njezinima najvišim dometima na području kulture, znanosti i tehnike, jedino je ograničenje za izbor vokabulara to što se ne uvode posebne nomenklature pojedinih struka i grana, osim koliko je potrebito da se na primjeru osobitih stručnih izraza učenik osposobi za recepciju stručnih informacija tijekom kasnijega studija i profesionalnoga usavršavanja.

Gramatika
Ponavljanje i proširivanje morfologije i sintakse. Posebna pozornost posvećuje se osposobljavanju za recepciju, a djelomično i za produkciju zahtjevnijih tekstova.

Sintaksa: Ponavljanje i nadopuna svih vrsta zavisno- složenih rečenica: vremenske, modalne, uzročne, posljedične, kondicionalne (realne i irealne)

FRANCUSKI JEZIK

CILJEVI I ZADAĆE

Tijekom gimnazijske izobrazbe trebalo bi ostvariti sljedeće zadaće i ciljeve (ishode) učenja:

- solidan odnosno kvalitetan izgovor i intonaciju u spontanom govornom izražavanju;
- razvijena jezična vještina (slušanje, govorenje, čitanje, pisanje), potrebna za receptivno i produktivno služenje jezikom u govornom i pismenom kontekstu sa stranim govornikom;
- razumjeti ono što je izrečeno standardnim govornim jezikom, uživo ili putem medija o poznatim i nepoznatim temama koje se obično susreću u osobnome, društvenome ili obrazovnom području;
- razumjeti glavne misli tematski u jezično zahtjevnoga govora o konkretnim i apstraktnim temama ako je izrečen standardnim govorom;
- usvajanje u komunikacijskom kontekstu određenoga lingvističkog i sociolingvističkog inventara (lingvistički: vokabular, građu na fonetskoj, morfološkoj i sintaktičkoj razini; sociolingvistički: komunikacijske uzorke, osobitosti u interakcijama);
- sudjelovanje u razgovoru i raspravi o zadanoj temi;
- sposobnost usmenog komuniciranja u sklopu poznatih sadržaja, leksika, komunikacijskih uzoraka (prepričavanje, izražavanje osobnoga stava, osjećaja, interesa, opisivanje i sl.);
- razumijevanje usmenog izlaganja, uputa ili snimljenog teksta s primjerenim brojem nepoznatih riječi u sklopu poznatih sadržaja iz raznih kulturološko-civilizacijskih područja i posebnih interesa učenika;
- razumijevanje usmenoga izlaganja, uputa ili snimljenoga teksta s primjerenim brojem nepoznatih riječi u sklopu poznatih sadržaja iz raznih kulturološko-civilizacijskih područja i posebnih interesa učenika;
- razumijevanje pisanoga teksta s određenim brojem nepoznatih riječi;
- sastavljanje kraćih pisama, poruka i izvješća služeći se dovoljno bogatim i prikladnim vokabularom iz tematike o kojoj piše;
- napisati sastavak ili izvješće u kojem sustavno razvija neku temu, navodi bitne argumente i pojedinosti koje podržavaju iznesena shvaćanja, objašnjava razloge i navodi prednosti i nedostatke;
- pisanje vođenih i slobodnih sastava, sažetaka i bilježaka uz čitanje i slušanje te natuknica za vođenje razgovora i drugih oblika govornoga izražavanja;
- pisati duže tekstove u kojima izražava osjećaje, opisuje razne stvarne i izmišljene događaje, vlastite doživljaje i iskustva, izriče svoje mišljenje, daje komentare i kritičke osvrte;
- prevođenje kraćih tekstova s francuskoga jezika na hrvatski i obrnuto;
- prilično samostalno čitati razne vrste tekstova prilagođavajući način i brzinu čitanja tekstu i svrsi čitanja;
- izvući i sažeti informacije, ideje i mišljenja iz stručnih izvora unutar vlastitoga područja interesa;
- razumjeti članke i izvještaje koji se bave stručnim i aktualnim problemima u kojima autori tekstova izražavaju određena shvaćanja, gledišta i stavove;
- razumjeti posebnosti gramatičkoga sustava u sklopu propisanih gramatičkih sadržaja: sposobnost pravilne uporabe gramatičkih struktura na morfološkoj i sintaktičkoj razini u govornom i pisanom izražavanju;
- uočavanje zakonitosti tvorbe i uporabe gramatičkih struktura;
- razvijanje lingvističkoga mišljenja;
- sposobnost traženja, ustroja i primjene informacija dobivenih pomoću raznih izvora

(tekst, snimka, slika, televizija; udžbenik, rječnik, gramatički i drugi priručnici) u samostalnom rješavanju složenih zadataka iz područja jezika i civilizacije;
- poznavanje elemenata kulture i civilizacije Francuske i zemalja frankofonskoga govornog područja (u sklopu svih jezičnih djelatnosti) radi razumijevanja jezične i kulturne poruke, razvijanja osjećaja tolerancije među kulturama, i sposobnost kritičkoga vrednovanja primljene informacije te usporedba s našom stvarnošću;
- čitati djela (lektira) poznatih autora frankofonskoga jezičnoga područja iz različitih vremenskih razdoblja;
- samostalno učenje jezika i osposobljavanje za samostalnu primjenu raznih izvora znanja radi daljnje izobrazbe i usavršavanja (npr. stručna literatura, enciklopedija, časopis i ostale medijske obavijesti);
- poznavanje ulomaka iz književnih djela.

PRVI RAZRED

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- sposobnost kvalitetnijeg razumijevanja slušanja, govora, čitanja i pisanja standardnoga francuskoga jezika;
- uporaba izgovora i intonacije u govornom izražavanju;
- usmeno komuniciranje u sklopu poznatih sadržaja, leksika i komunikacijskih uzoraka (prepričavanje, izražavanje vlastitoga mišljenja, doživljaja, osjećaja i interesa);
- pravilna uporaba gramatičkih struktura potrebnih za usmenu i pisanu komunikaciju;
- uočavanje zakonitosti uporabe i tvorbe gramatičkih struktura;
- uočavanje i prošireno korištenje gramatičkih sadržaja (imenice, član, zamjenice, pridjevi, glagoli, prilozi,prijedlozi, rečenica);
- razvijenost lingvističkoga mišljenja;
- sposobnost traženja i primjene informacija dobivenih iz raznih izvora na francuskome jeziku (rječnici, časopisi, novine, računalo...);
- prevođenje kraćih i lakših tekstova s francuskoga na hrvatski jezik;
- pisanje kraćih sastava uz primjereno korištenje stečenog vokabulara;
- poznavanje temeljnih činjenica kulture i civilizacije zemalja frankofonskoga govornoga područja;
- poznavanje odabranih odlomaka književnih djela (poezija i proza).

Pregled programskih sadržaja:

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje
Praćenje i razumijevanje zvučnoga teksta, koji odašilje izvorni govornik stranoga jezika izravno ili pomoću komunikacijskih medija (radio, TV, telefonska poruka, poruka preko zvučnika na željezničkoj postaji).

Govorenje
Postavljanje pitanja i davanje odgovora o zadanom sadržaju.
Govorne vježbe po modelu.
Stvaralačke govorne vježbe.
Opisivanje likova i situacija.
Interpretacija tablica, shema, planova, uputa.
Prepričavanje pročitanoga ili odslušanog teksta, osobnoga ili tuđeg doživljaja, filma i si.

Izvješćivanje o izvršenoj zadaći ili prikupljenim informacijama.

Čitanje
Čitanje i razumijevanje jednostavnoga izvornog teksta (novinski članak, upute, književni tekst), koji je lingvistički i tematski dostupan učenicima.
Čitanje i razumijevanje uputa o priručnicima, koji sadrže informacije o jeziku.
Čitanje natuknica o dvojezičnima i jednojezičnim rječnicima.
Znati prevesti riječ iz jednojezičnog rječnika na osnovi opisa te riječi u rječniku.

Pisanje
Preoblikovanje rečenica i teksta.
Pisanje bilješki iz odslušana ili pročitana teksta.
Pisanje natuknica za opis, prepričavanje, vođenje razgovora. Sastavljanje lakših tekstova po natuknicama. Sastavljanje poruka i prigodnih pisama.
Diktati.

Prevođenje
Pravilno pismeno prevođenje lakših tekstova s francuskoga na hrvatski jezik.
Uočavanje i spoznavanje razlika u građi i načinima izražavanja u hrvatskom i francuskom jeziku.

JEZIČNI SADRŽAJI

Teme, kulturološki i civilizacijski sadržaji:
- Ljetovanje, blagdani,
- Putovanje i prometala (npr. TGV, auto-stop),
- Radio, televizija,
- Šport (npr. biciklizam, tenis...),
- Gradovi i regije Francuske. Pariz,
- Francuska tradicionalna i suvremena šansona; strip.

Komunikacijski uzorci:
- Traženje i davanje informacije (npr. obavijesti o putovanju, voznom redu i si.),
- Izražavanje osobnog mišljenja,
- Predlaganje, prihvaćanje ili odbijanje prijedloga,
- Izrazi nezadovoljstva i zadovoljstva,
- Opisivanje (osobe, stvari, atmosferske prilike),
- Opisivanje prošlih događaja,
- Korištenje različitih stilova jezika u pisanom i govornom obliku,
- Epistolarne forme (čestitke i si.), obavijest.

Fonološke i ortografske osobine
Ponavljaju se i utvrđuju izgovor i pisanje osobitih fonema (npr. nazali); naglasak i njegova uloga u izgovoru.
Vezivanje riječi. Gramatička ortografija. Povezivanje riječi unutar ritmičke skupine.

Gramatička građa:
- Ponavlja se i utvrđuje stanje iz osnovnoškolskih programa,
- imenička skupina - determinacije,
- uporaba i izostavljanje članova; partitivni član (ponavljanje) množina imenica,
- osobne zamjenice kao izravan i neizravan objekt i mjesto u rečenici,
- odnosne zamjenice: *qui, que, dont, on* i posvojni pridjevi u kontrastu s hrvatskim,
- posvojne zamjenice (ponavljanje); priloške zamjenice *en i y*; posvojne zamjenice i prijedložni izraz: *a moi...,*

- glagolska skupina, prošla vremena, uporaba *passe-compose-imparfait*,
- glagolski načini - indikativ, konjunktiv,
- slaganje participa prošlog s glagolom *etre* te slaganje participa prošlog s izravnim objektom kod glagola *avoir*,
- stupnjevanje pridjeva,
- postavljanje pitanja (inverzija, intonacija, upitne riječi).

DRUGI RAZRED

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- sposobnost kvalitetnijeg razumijevanja slušanja, govora, čitanja i pisanja standardnoga francuskoga jezika;
- korektna uporaba izgovora i intonacije u govornom izražavanju;
- usmeno komuniciranje u sklopu poznatih sadržaja, leksika i komunikacijskih uzoraka (prepričavanje, izražavanje vlastitoga mišljenja, doživljaja, osjećaja i interesa);
- pravilna uporaba gramatičkih struktura potrebnih za usmenu i pismenu komunikaciju;
- uočavanje zakonitosti uporabe i tvorbe gramatičkih struktura;
- uočavanje i prošireno korištenje gramatičkih sadržaja (imenice, član, prilozi, rečenice);
- razvijenost lingvističkoga mišljenja;
- sposobnost traženja i primjene informacija dobivenih iz raznih izvora na francuskome jeziku (rječnici, časopisi, novine, računalo...);
- prevođenje kraćih i lakših tekstova s francuskoga na hrvatski jezik;
- pisanje kraćih sastava uz primjereno korištenje stečenog vokabulara;
- poznavanje temeljnih činjenica kulture i civilizacije zemalja francuskoga govornoga područja;
- poznavanje odabranih odlomaka književnih djela (poezija i proza).

Pregled programskih sadržaja:

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje
Razumijevanje jezično i sadržajno jednostavnih tekstova, koje govori izvorni govornik umjerenim tempom u njihovoj cjelokupnosti (globalno) i u bitnim informacijskim sadržajima.
Praćenje nastave na stranom jeziku bez većih poteškoća u razumijevanju.

Govorenje
U jezično i sadržajno primjerenom obliku odgovoriti na pitanja o sadržaju pročitana ili odslušana teksta i vizualnim materijalima.
Preoblikovanje teksta u zadani oblik (npr. ispričati priču, prepričati jednostavne sadržaje, dati kraća izvješća i opise).
Izraziti se sigurno i slobodno u jednostavnom obliku o poznatim tekstovima.
Pravilno izgovaranje i ispravno intoniranje riječi i rečenica.

Čitanje
Tihim čitanjem doći do informacije na različitim razinama (grubo i fino razumijevanje).
Pravilno i smisleno čitanje tekstova iz udžbenika i jednostavnih izvornih materijala.
Ovladavanje pravilnim izgovorom i ispravnom intonacijom.

Pisanje

U jezično jednostavnom obliku napisati o odslušanom ili pročitanom tekstu, o nečem što se promatralo ili naučilo.
Preoblikovanje teksta u zadanom obliku (npr. napisati pismo po natuknicama).
Ispravno primijeniti ortografska pravila, diktati.

Prevođenje
Pravilno pisano i usmeno prevođenje teksta s francuskoga na hrvatski jezik.

JEZIČNI SADRŽAJI

Teme, kulturološki i civilizacijski sadržaji:
- Škola i učenje - školski sustav Francuske,
- Upoznavanje jedne od francuskih pokrajina,
- Blagdani u Francuskoj,
- Znanost, otkrića; zdrav život i način ishrane ("francuska kuhinja"),
- Šport (npr. Tour de France; tenis).

Komunikacijski uzorci:
- Pozivanje; telefonski razgovor,
- Prihvaćanje, odbijanje,
- Izražavanje osobnoga mišljenja, argumentiranje,
- Davanje savjeta,
- Izražavanje zapovijedi, zabrane,
- Prenošenje poruke; pisanje pisma, brzojava (različiti jezični registri),
- Ispunjavanje obrazaca.

Fonološke i ortografske osobine:
- Usmjeriti pozornost na ritam i melodiju rečenice, intonaciju (npr. izražavanje nezadovoljstva i sl.),
- Morfosintaktička ortografija (slaganje participa, kondicional, futur).

Vokabular:
- Proširivanje vokabulara glede tematike,
- Višeznačnost riječi, tvorba riječi (prefiksi, složenice),
- Sinonimi.

Gramatička građa:
- Množina imenica (nepravilnosti),
- Rod imenica i značenje,
- Član i ostali determinanti (pokazni, upitni pridjevi),
- Neodređene zamjenice i pridjevi (*tout, chaque, chacun*),
- Prilozi (tvorba i stupnjevanje),
- Izricanje prošlosti; *passe simple*, korelacija *passe simple-imparfait*,
- Uporaba konjunktiva, kondicionala,
- Izricanje namjere (rečenica, infinitiv),
- Pogodbena rečenica.

TREĆI RAZRED

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- sposobnost komuniciranja na standardnome francuskome jeziku u svjetlu usvajanja novih leksičkih oblika i proširenoga vokabulara;
- analizirati sustave praktične primjene jezika nizom tekstova tijekom njihova čitanja, slušanja i razumijevanja;
- usmeno komuniciranje u sklopu poznatih sadržaja, leksika i komunikacijskih uzoraka (prepričavanje, izražavanje mišljenja, stavova, doživljaja, osjećaja i interesa);
- izražavanje vlastitoga mišljenja, iskustava i osjećaja u ostvarivanju precizne i pouzdane uporabe jezika;
- pravilna uporaba gramatičkih struktura potrebnih za usmenu i pisanu komunikaciju;
- prepoznavanje i korištenje gramatičkih struktura u okviru obrađivanih tema;
- uočavanje i korištenje gramatičkih sadržaja (imenice, složene zamjenice, pogodbene rečenice, slaganje vremena);
- prevođenje tekstova s francuskoga na hrvatski jezik;
- pisanje sastava, pisma, kraćih opisa, preoblikovanje teksta u zadani oblik ili slobodno sastavljanje teksta iz druge perspektive, primjereno korištenje stečenog vokabulara;
- poznavanje činjenica iz područja kulture različitih naroda s naglaskom na frankofonsko govorno područje, u poveznici s hrvatskom nacionalnom kulturom;
- poznavanje odabranih odlomaka književnih djela (poezija i proza).

Pregled programskih sadržaja:

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje
U potpunosti razumjeti jezično i sadržajno jednostavne tekstove koje govori izvorni govornik.
Razumijevanje bitnih informacija u razgovoru s izvornim govornikom (svakodnevni razgovor, jednostavni sadržaji).

Govorenje
Usmeno prikazivanje odslušanih ili pročitanih tekstova i vizualnih materijala u obliku, koji je jezično i sadržajno primjeren.
Preoblikovanje teksta u zadani oblik ili slobodno (npr. pričati priču, izmijeniti perspektivu pričanja, prepričati jednostavne sadržaje te dati kratka izvješća i opise).
Naučeno samostalno iskušati u novim situacijama, primijeniti jezično na novim sadržajima.
Pravilno izgovaranje i ispravno intoniranje rečenica.

Čitanje
Doći tihim čitanjem do raznih informacija (grubo, fino i selektivno čitanje).
Ispravno, smisleno i tečno čitanje tekstova iz udžbenika i izvornih materijala, koji odgovaraju po težini tekstovima u udžbeniku.

Pisanje
U jezično primjerenom obliku napisati u odslušanom ili pročitanom tekstu, o onome što se promatralo ili učilo (npr. pisma, odgovori na složenija pitanja, prepričavanje, kraći opisi, opisi slika, podaci o sadržaju iz većih tekstova).
Preoblikovanje teksta u zadani oblik ili slobodno (sastavljanje teksta iz druge perspektive, izmisliti novu priču).
Pravljenje bilježaka.
Ispunjavanje formulara na francuskom jeziku. Pravopisno ispravno pisanje. Diktati.

Prevođenje

Prevođenje kraćih tekstova s francuskoga na hrvatski jezik.
Prevođenje pojedinačnih rečenica s hrvatskoga na francuski jezik te lakši tekst uz pomoć rječnika.

JEZIČNI SADRŽAJI

Teme, kulturološki i civilizacijski sadržaji:
Francuska i naše veze s Francuskom,
Francuska viđena očima stranaca (stereotipi),
Slobodno vrijeme; planiranje. Problemi mladih; mladi i posao, perspektive,
Francuska kinematografija. Kazalište,
Frankofonske zemlje (europske i izvaneuropske),
Pariz - nove građevine. Neki elementi suvremene arhitekture,
Upoznavanje sa značajnijim piscima francuske književnosti i bar 2-3 cjelovita djela, npr. kraće pripovijetke (Daudet, Maupassant i sl.) ili primjeri iz suvremene francuske književnosti.

Komunikacijski uzorci:
Izražavanje mišljenja, ideja, slaganja i neslaganja, pozitivnog ili negativnog stava prema nečemu,
Izražavanje zapovijedi, zabrane,
Davanje i traženje savjeta.

Fonološke i ortografske osobine:
Sustavni rad na izgovoru i ortografiji. Skraćivanje riječi, pojednostavljenja u pisanju - neformalni načini.

Vokabular:
Izbor i uvođenje novoga vokabulara ovisi o tematskim sadržajima i komunikacijskom kontekstu. Vokabular se proširuje svim vrstama vježbi:

- Uočavanje višeznačnosti riječi,
- Tvorba riječi,
- Sinonimija,
- Antonimi, itd.

Gramatička građa:

- Gramatički i prirodni rod imenica - zanimanja,
- Atributi i apozicija,
- Složene zamjenice (upitne, odnosne) s prijedlozima a, de,
- Prijedlozi i prijedložni izrazi,
- *Futur anterieur - futur simple*,
- Pogodbene rečenice (pogodbe - rečenice i konektivi),
- Izricanje uzroka, posljedice,
- Kompletna slaganja vremena (u indikativu i konjunktivu).

ČETVRTI RAZRED

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- sposobnost komuniciranja na standardnome francuskome jeziku u svjetlu usvajanja novih leksičkih formi i proširenoga vokabulara;
- analizirati sustave praktične primjene jezika nizom tekstova tijekom njihova čitanja,

slušanja i razumijevanja, uz usvajanje proširenoga leksika;
- usmeno komuniciranje u sklopu poznatih sadržaja, leksika i komunikacijskih uzoraka (prepričavanje, izražavanje mišljenja, stavova, doživljaja, osjećaja i interesa);
- izražavanje vlastitoga mišljenja, iskustava i osjećaja u ostvarivanju precizne i pouzdane uporabe jezika;
- pravilna uporaba gramatičkih struktura potrebnih za usmenu i pisanu komunikaciju, uz usvajanje novoga vokabulara;
- prepoznavanje i korištenje gramatičkih struktura u okviru obrađivanih tema;
- uočavanje i korištenje gramatičkih sadržaja (ponavljanje i proširenje morfologije i sintakse);
- prevođenje tekstova s francuskoga na hrvatski jezik;
- pisanje sastava, pisma, kraćih opisa, preoblikovanje teksta u zadani oblik ili slobodno sastavljanje teksta iz druge perspektive, primjereno korištenje stečenoga vokabulara;
- poznavanje činjenica iz područja kulture različitih naroda s naglaskom na njemačko govorno područje, u poveznici s hrvatskom nacionalnom kulturom;
- poznavanje odabranih odlomaka književnih djela (poezija i proza).

Pregled programskih sadržaja:

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje
Razumijevanje partnera u razgovoru.
Davanje informacije iz različitih tekstova za slušanje (dijalog, intervju, telefonski razgovor, priča, razglas, reklama, vremenska prognoza i sl.).
Razumijevanje tekstova s raznim smetnjama: prirodni tempo govora, inačice osobite za pojedine slojeve, regije, medu ostalim i uz lake šumove i smetnje i si.

Govorenje
Jezično izražavanje osobnoga iskustva, predodžbe, mišljenja.
Jezično svladavanje simulirane situacije u dijaloškom obliku (primjereno situaciji i uz uvažavanje nakana uloga i vremensko-prostornih zadanosti).
Jednostavno argumentiranje s primjenom odgovarajućih jezičnih izraza.
Davanje jednostavnih mišljenja o tekstovima. Pričanje priča, mijenjanje perspektive pričanja. Pravilno izgovaranje glasova i intoniranje rečenica.

Čitanje
U izvornom neknjiževnom tekstu pronaći određene informacije prema postavljenim zadaćama. Iz kratkoga teksta izvaditi detaljne informacije (pojačano čitanje).
Uz didaktizirane tekstove čitati i razumjeti izvorne tekstove (uporabni tekstovi, pisma, novinski članci, izvješća, mali književni oblici).
Čitanje i razumijevanje duljih tekstova (lektira).
Samostalno vađenje informacija iz teksta, podcrtavanje i obilježavanje značajnih mjesta u tekstu, utvrđivanje ključnih pojmova.
Uočavanje ustroja teksta, podjela teksta na ulomke i davanje naslova ulomcima.

Pisanje
Sažeti i napisati sadržaj prorađenoga teksta. Preoblikovati tekst u drugu vrstu teksta. Napisati kratko osobno stajalište (komentar). Napraviti uz pomoć usmjerenih pitanja jednostavnu raščlambu teksta.
Pisati privatna i jednostavna formalna pisma (npr. traženje informacija).
Pisati osobna kraća izvješća i priče.

Prevođenje
Prevođenje pojedinih težih mjesta u tekstu s francuskoga na hrvatski jezik.
Prevođenje lakših tekstova s hrvatskoga na francuski jezik uz pomoć rječnika.
Reagirati u jednostavnim situacijama, gdje je potrebito prevođenje.

JEZIČNI SADRŽAJI

Teme, kulturološki i civilizacijski sadržaji:
Tisak i ostali mediji javnoga priopćavanja. Francuzi i prehrana (francuska kuhinja). Reklame u Francuskoj.
Problemi suvremenoga društva (obrazovanje, zaposlenost, proizvodi koji pomažu zaposlenoj ženi, ekologija, stanovanje itd.).
Suvremena i tradicionalna šansona - audio i video primjeri.
Upoznavanje s pojedinim francuskim piscima i bar 2-3 cjelovita kraća djela s primjerima iz suvremene literature.

Komunikacijski uzorci:
- Traženje i davanje informacija,
- Davanje savjeta,
- Izražavanje mišljenja; izražavanje sklonosti
- Izražavanje žalosti, očaja, dosade,
- Izražavanje slaganja i neslaganja,
- Razine govora - govor mladih, književni, familijarni,
- Razlike između pisanoga i govornoga teksta.

Vokabular:
- Uvođenje novog vokabulara ovisi o tematskim sadržajima,
- Služenje jednojezičnim rječnikom,
- Definicija riječi; antonimi, itd.
- Rad na prijevodima.

Gramatika:
- Ponavljanje usvojene građe; sintaktičko spajanje,
- Rečenica u ekspanziji (imenski i glagolski dodaci),
- Složene rečenice i odgovarajući konektivi.

PROGRAMSKA GRAĐA – DRUGI STRANI JEZIK

ENGLESKI, NJEMAČKI, FRANCUSKI, TALIJANSKI

Cilj je početnoga učenja drugoga stranog jezika u gimnaziji učenika osposobiti za razumijevanje lakšega pisanog i zvučnog teksta, za elementarno govorno i pismeno izražavanje i daljnje učenje stranoga jezika.

Učenici ovoga odgojno-obrazovnog razdoblja imaju predodžbu o jezičnom sustavu materinskoga jezika i jednoga stranog jezika, koji uče od osnovne škole, pa se zato skraćuje razdoblje stvaranja jezičnih navika. Pristup je učenju kognitivan, čime se nastoji učenicima u prve dvije godine učenja omogućiti dobivanje sustavna pregleda osnovne lingvističke građe, bar na razini prepoznavanja, kako bi se osposobili za dobivanje informacija, služeći se pisanim ili izgovorenim tekstom. Zato je težište rada na uvođenju učenika u samostalno učenje i uporabu raznih izvora znanja.

ENGLESKI JEZIK
KAO DRUGI STRANI JEZIK

CILJEVI(ISHODI) UČENJA I ZADAĆE

Ciljevi su i zadaće početnoga učenja drugoga stranog jezika:

- razviti jezične vještine za receptivno i produktivno služenje stranim jezikom (slušanje, čitanje, govorenje, pisanje)
- usvojiti određeni lingvistički i sociolingvistički inventar, koji će omogućiti osnovnu komunikaciju i na drugom stranom jeziku (lingvistički: vokabular, građe na fonetskoj, morfološkoj i sintaktičkoj razini; sociolingvistički: komunikacijski uzorci, osobitosti u interakciji)
- uočiti posebnosti sustava drugoga stranog jezika u odnosu na hrvatski i prvi strani jezik.

Ostali ciljevi i zadaće u programu, koje se odnose na teme o civilizaciji i kulturi te na rad povezan s osposobljavanjem učenika za daljnje i samostalno učenje i na primjenu raznih izvora znanja (strana literatura, enciklopedije, medijske informacije) iste su kao i za prvi strani jezik.

NASTAVNA GRAĐA

PRVI RAZRED
(1. godina učenja)

Pregled programskih sadržaja:

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje

Učenik treba:

- pravilno reagirati na upute nastavnika u svakodnevnom komuniciranju u razredu;
- razumjeti jednostavnu zvučnu poruku i to dokazati odgovorima na pitanja.

Govorenje
Učenik treba:

- pravilno izgovarati rečenice;
- dati odgovore na pitanja;
- izreći osnovne podatke o sebi, svojoj obitelji, o drugima;
- pravilno primjenjivati temeljne uzorke u komuniciranju;
- rabiti poznati vokabular u opisivanju likova i situacija u svom okružju ili na slici;
- pravilno izgovarati nove glasove.

Čitanje
Učenik treba:

- nakon čitanja odgovoriti na pitanja o pročitanu tekstu;
- pri glasnom čitanju ispravno izgovarati riječi (poglavito nove glasove) i pravilno intonirati rečenicu;
- razumijevanje pročitanoga teksta dokazati rješavanjem zadaća uz taj tekst.

Pisanje
Učenik treba:

- ispravno pisati jednostavne rečenice, a osobito posebne oblike kojih nema u hrvatskom jeziku;
- dopuniti rečenicu i jednostavniji tekst;
- preinačiti rečenicu, odnosno kraći i jednostavniji tekst po zadanom uzorku;
- pismeno odgovoriti na pitanja;
- opisati sliku o obrađenoj temi.

JEZIČNI SADRŽAJI

Kultura i civilizacija:

- teme iz kulture i civilizacije zemalja engleskoga govornog područja
- gradovi i regije
- slobodno vrijeme i razonoda zanimanja i kompjutori (računala)
- zdrav i sretan život (ekologija)

Komunikacijski uzorci:

- normirani oblici jezičnoga ponašanja - formalni i neformalni
- norme lijepoga ponašanja u ulozi svakodnevnoga ophođenja
- stvarni komunikacijski uzorci ovisit će o situaciji u razredu i temama, koje će se obrađivati.

Fonološke i ortografske osobine:

- usvajanje pravilnoga naglaska i izgovora pojedinačnih riječi u rečenici, ritma rečenice Usvajanje pravilnoga pisanja (spelling).

Vokabular:

- Izbor i uvođenje novih riječi ovisi o komunikacijskom kontekstu, potrebama učenika, frekvenciji i konceptualnoj bliskosti.

Gramatika:

- imenice: broj, rod, posvojni oblik, fraza "of", nepravilna množina imenica
- zamjenice:osobne (padež subjekta i objekta), upitne, pokazne, posvojne, odnosne (*who, which, whose, that)*, "one" kao zamjenica
- pridjevi: stupnjevanje (pravilna i nepravilna komparacija), posvojni pridjevi,

participijelni pridjevi, pridjevi neodređene količine
- brojevi: glavni i redni
- članovi:osnovne uporabe određenoga i neodređenoga člana
- prilozi: mjesta, vremena i načina
- veznici*: and, or, but, when* itd.
- fraze : *there is, there are*, bezlično „it“
- glagoli: tvorba i uporaba: *Present Simple Tense , Present Continuous Tense, Present Perfect Tense, Past Simple Tense, Future Forms ("going to", shall/will),* modali *(can, must).*

Rečenica:
- osnovni pojmovi o redu riječi i rečenici
- mjesto izravnoga i neizravnog objekta
- mjesto priloga mjesta i vremena
- upitna rečenica s "*who*" kao subjektom i s "*who*" kao objektom.

DRUGI RAZRED
(2. godina učenja)

Pregled programskih sadržaja:

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje
Učenik treba:
- odgovoriti na pitanja o kratkom tekstu koji je slušao (jednostavni snimljeni tekstovi što ih govore izvorni govornici).

Govorenje
Učenik treba:
- uz natuknicu kratko prepričati odslušani ili pročitani tekst;
- voditi razgovor po zadanom uzorku;
- dati odgovore na postavljena pitanja o obrađenoj temi;
- pravilno postaviti pitanje u sklopu zadanog teksta;
- pravilno izgovarati nove glasove;
- primijeniti ispravnu intonaciju rečenica.

Čitanje
Učenik treba:
- razumjeti upute na engleskom jeziku u udžbeniku i priručniku;
- dokazati razumijevanje pročitana teksta rješavanjem zadaća, kojima se provjeravaju sadržaj i poruka teksta.

Pisanje
Učenik treba:
- dopuniti i preinačiti rečenice i kraći tekst;
- napisati prikladno pismo i čestitku za blagdane, odnosno rođendan;
- sastaviti kraći jednostavni tekst o zadanoj i prethodno obrađenoj temi;
- pisati po diktatu (dopustive su manje pogreške).

JEZIČNI SADRŽAJI

Kultura i civilizacija:

- teme iz kulture i civilizacije zemalja engleskoga govornog područja, gradovi i regije
- slobodno vrijeme i razonoda, zanimanja i računala, zdrav i sretan život (ekologija).

Komunikacijski uzorci:

- normirani oblici jezičnoga ponašanja - formalni i neformalni
- norme lijepoga ponašanja u ulozi svakodnevnoga ophođenja
- konkretni komunikacijski uzorci ovisit će o situaciji u razredu i temama, koje će se obrađivati.

Fonološke i ortografske osobine:

- usvajanje pravilnoga naglaska i izgovora pojedinačnih riječi u rečenici, ritma rečenice

Vokabular:

- Izbor i uvođenje novih riječi ovisi o komunikacijskom kontekstu, potrebama učenika, frekvenciji i konceptualnoj bliskosti.

Gramatika

- ponavljanje iz prethodnoga razreda uz uvođenje novoga:
- imenice: brojive i nebrojive
- zamjenice: posvojne i povratne
- pridjevi: posvojni, stupnjevanje pridjeva
- prilozi: tvorba i uporaba, stupnjevanje priloga
- glagoli: tvorba i uporaba glagolskih vremena:
- *Present Simple* i *Present Continuous Tense*
- *Past Simple* i *Past Continuous Tense*
- *Future "going to"* za izricanje budućnosti
- *Present Perfect Simple Tense*
- modalni glagoli
- glagolske imenice.

Sintaksa:

- načela tvorbe upitnih i negativnih oblika u jednostavnim rečenicama:
- pogodbene rečenice (I. i II. tip)
- odnosne rečenice.

TREĆI RAZRED
(3. godina učenja)

Pregled programskih sadržaja:

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje

Učenik treba:

- razumjeti tekst s izvornim govornikom dostupan ovoj razini učenja, a to razumijevanje dokazati rješavanjem različitih zadaća na temelju odslušanoga teksta.

Govorenje

Učenik treba:

- razgovarati (voditi dijalog) po natuknicama;

- pravilno postaviti pitanje;
- ispravno prepričati pročitani ili odslušani tekst;
- opisati sliku ili crtež (likove i situacije);
- po bilješkama izvijestiti o zadaći u sklopu zadane teme.

Čitanje
Učenik treba:
- bez većih teškoća čitati tekstove iz udžbenika;
- pročitati kraći odlomak jezično lakšega književnog teksta i prepričati ga.

Pisanje
Učenik treba:
- uz pročitani ili odslušani tekst napisati natuknice za opis, prepričavanje ili vođenje razgovora;
- kratko sastaviti obrađeni tekst;
- napisati sastav o zadanoj temi.

Prevođenje
Učenik treba:
- prevesti pojedinačne rečenice i laganiji tekst s engleskoga na hrvatski jezik, uz uporabu rječnika.

JEZIČNI SADRŽAJI

Kultura i civilizacija:
- produbljuju se teme obrađene u prethodnom razdoblju i dodaju neke nove
- umjetnost, film
- suvremena tehnologija - u službi boljega i sretnijeg življenja
- lijepa književnost.

Komunikacijski uzorci:
- normirani oblici jezičnoga ponašanja - formalni i neformalni
- komunikacijski uzorci ovisit će o situaciji u razredu i obrađenim temama (davanje kratkih ocjena u smislu kritika, izlaganja o određenoj temi i rasprave)

Fonološke i ortografske osobine:
- usvajanje pravilnoga izgovora riječi u rečenici i ritma rečenice
- usvajanje pravilnoga pisanja.

Vokabular:
Izbor i uvođenje novih riječi ovisi o komunikacijskom kontekstu, potrebama učenika, frekvenciji i konceptualnoj bliskosti.

Gramatika:
- ponavljanje i sistematiziranje građe iz prethodnih godina i uvođenje nove
- zamjenice: povratne i odnosne
- pridjevi: ponavljanje komparacije, primjena *much, many, some, any*
- glagoli: tvorba i uporaba (ponavljanje)
- *Past Perfect Simple Tense*
- *Passive Form*
- modalni glagoli (*can, must, mustn't, have to, don't have to, may, might, ought to*)
- zapovjedni način.

Rečenica:

- upravni i neupravni govor
- neizravna pitanja
- *question tags*
- *kondicionalne rečenice II. tipa.*

ČETVRTI RAZRED
(4. godina učenja)

Pregled programskih sadržaja:

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje

Učenik treba:

- razumjeti tekstove prilagođene ovoj jezičnoj razini;
- dati informacije o sadržaju izravnoga teksta o izvornim govornicima (obavijesti preko razglasa na željezničkoj ili autobusnoj stanici i uzletištu, u turističkoj agenciji).

Govorenje

Učenik treba:

- postavljati pitanja i odgovarati na njih;
- izvoditi govorne vježbe po natuknicama;
- izvješćivati po bilješkama;
- opisivati likove, predmete i situacije;
- prepričati pročitani ili odslušani tekst.

Čitanje

Učenik treba:

- čitati tekstove dostupne i prilagođene ovoj jezičnoj razini;
- čitati i razumjeti izvorne tekstove kao što su kraći i jednostavniji novinski članci, tablice, sheme, vozni red i sl.

Pisanje

Učenik treba:

- preoblikovati rečenice i tekst;
- pisati bilješke iz odslušanog ili pročitanog teksta;
- pisati natuknice za opis, prepričavanje i vođenje razgovora;
- sastaviti prigodno pismo i poruku.

Prevođenje

Učenik treba:

- prevoditi lakši tekst s engleskoga na hrvatski jezik, uz uporabu rječnika;
- prevesti pojedinačne rečenice na engleski jezik.

JEZIČNI SADRŽAJI

Kultura i civilizacija:

- produbljuju se teme obrađene u prethodnom razdoblju i dodaju neke nove
- umjetnost, film
- suvremena tehnologija - u službi boljega i sretnijeg življenja
- lijepa književnost.

Komunikacijski uzorci:

- normirani oblici jezičnoga ponašanja - formalni i neformalni
- komunikacijski uzorci ovisit će o situaciji u razredu i obrađenim temama (davanje kratkih ocjena u smislu kritika, izlaganja o određenoj temi i rasprave).

Fonološke i ortografske osobine:

- usvajanje pravilnoga izgovora riječi u rečenici i ritma rečenice
- usvajanje pravilnoga pisanja.

Vokabular:

Izbor i uvođenje novih riječi ovisi o komunikacijskom kontekstu, potrebama učenika, frekvenciji i konceptualnoj bliskosti.

Gramatika:

- ponavljanje i sistematiziranje gradiva iz prethodnih godina
- glagolska vremena i njihova pravilna uporaba
- slaganje vremena
- pogodbene rečenice sva tri tipa
- upravni i neupravni govor te neizravna pitanja
- pasivne rečenice.

NJEMAČKI JEZIK
KAO DRUGI STRANI JEZIK

CILJEVI (ISHODI) UČENJA I ZADAĆE

Ciljevi su i zadaće početnoga učenja njemačkoga kao drugoga stranog jezika:

- razviti jezične vještine za receptivno i produktivno služenje stranim jezikom (slušanje, čitanje, govorenje, pisanje),
- usvojiti određeni lingvistički i sociolingvistički inventar (lingvistički: vokabular, građu na fonetskoj, morfološkoj i sintaktičkoj razini, sociolingvistički: komunikacijski uzorci, osobitosti u interakciji),
- uočiti posebnosti sustava njemačkoga jezika u odnosu na hrvatski i prvi strani jezik.

Ostali ciljevi i zadaće u programu, koje se odnose na obradu tema o civilizaciji i kulturi, osposobljavanje učenika za daljnje i samostalno učenje te primjenu raznih izvora znanja (strane literature, enciklopedije, medijskih informacija), iste su kao i za prvi strani jezik.

NASTAVNA GRAĐA

PRVI RAZRED
(1. godina učenja)

Pregled programskih sadržaja:

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje
Učenik treba:

- pravilno reagirati na upute nastavnika u svakodnevnom komuniciranju u razredu,
- razumjeti jednostavnu zvučnu poruku i to dokazati odgovorima na pitanja.

Govorenje
Učenik treba:

- pravilno izgovarati rečenice,
- dati odgovor na pitanja,
- izreći osnovne podatke o sebi, svojoj obitelji, o drugima,
- pravilno uporabiti osnovne uzorke pri komuniciranju,
- koristiti poznati vokabular u opisivanju likova i situacija u svom okružju ili na slici,
- pravilno izgovarati nove glasove.

Čitanje
Učenik treba:

- nakon čitanja odgovoriti na pitanja o pročitanu tekstu,
- pri glasnom čitanju pravilno izgovarati riječi (poglavito nove glasove) i pravilno intonirati rečenicu,
- razumijevanje pročitanoga teksta dokazati rješavanjem zadaća uz taj tekst.

Pisanje
Učenik treba:

- ispravno pisati jednostavne rečenice, a poglavito posebne oblike, kojih nema u hrvatskom jeziku,
- dopuniti rečenicu i jednostavniji tekst,
- preoblikovati rečenicu, odnosno kraći i jednostavniji tekst po zadanome modelu,
- pismeno odgovoriti na pitanja,
- opisati sliku o obrađenoj temi.

JEZIČNI SADRŽAJI

Kultura i civilizacija

Teme i situacije izabiru se iz života mladih u zemljama njemačkoga govornog područja i u našoj zemlji. Učenikova najbliža okolina, obitelj, svakodnevne situacije (kupovanje, put do škole, promet), godišnja doba, klimatske prilike, slobodno vrijeme.

Komunikacijski uzorci
Vođenje razgovora u sklopu ovih komunikacijskih uzoraka:
- normirani oblici jezičnoga ponašanja, formalni i neformalni,
- traženje i davanje uputa,
- izražavanje želja, molbi i osobitih osjećaja.

Fonološke i ortografske osobine
Uvježbavanje pojedinih glasova, koji se ne nalaze u hrvatskom glasovnom sustavu (dužina i kratkoća samoglasnika, posebni njemački glasovi ä, ö, ü, äu, r na kraju riječi, -ich, -ach aspirativni p, t, z), uvježbavanje pravilnoga izgovora riječi i pravilne intonacije rečenice.

Vokabular
Temeljni vokabular povezan sa svakodnevnim zbivanjima i najpotrebniji idiomi. Tematski su riječi iz situacija bliskih učeniku, primjerenih dobi i interesima, a tipične za njemačko govorno područje.

Gramatika
Morfologija:
Imenice: deklinacija imenica muškog, ženskog i srednjeg roda, n-deklinacija.

Član: određeni i neodređeni i najvažnije o njegovoj uporabi i izostavljanju.

Zamjenice: Osobne, posvojne, pokazna dieser, upitne was für ein, welcher, wer, was i bezlična man.

Pridjevi: predikativna i atributivna uporaba, deklinacija pridjeva s određenim i neodređenim članom (nominativ i akuzativ).

Prijedlozi: svi s dativom. S akuzativom für. S dativom i akuzativom in, an, auf.

Prilozi: upitni wo, wie, wohin, woher, wann.

Glagoli: pomoćni, modalni, složeni s naglašenim i nenaglašenim prefiksom u prezentu. Imperativ. Osnove perfekta i nekoliko najfrekventnijih glagola u perfektu. Preterit od haben i sein.

Sintaksa: red riječi u samostalnoj rečenici: izričnoj i upitnoj. Nekoliko kratkih zavisnih rečenica s weil i da (na stupnju razumijevanja).

DRUGI RAZRED
(2. godina učenja)

Pregled programskih sadržaja:

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje
Učenik treba:
- odgovoriti na pitanja o kratkom tekstu koji je slušao (jednostavni snimljeni tekstovi što ih govore izvorni govornici).

Govorenje
Učenik treba:
- uz natuknice kratko prepričati odslušani ili pročitani tekst,
- voditi razgovor po zadanome modelu,
- odgovoriti na postavljena pitanja o obrađenoj temi,
- pravilno postaviti pitanje u sklopu zadanoga teksta,
- pravilno izgovarati nove glasove,
- primijeniti ispravnu intonaciju rečenica.

Čitanje
Učenik treba:
- razumjeti upute na njemačkom jeziku u udžbeniku i priručniku,
- dokazati razumijevanje pročitana teksta rješavanjem zadaća, kojima se provjeravaju sadržaj i poruka teksta.

Pisanje
Učenik treba:

- dopuniti i preoblikovati rečenice i kraći tekst,
- napisati prigodno pismo i čestitku za blagdana, odnosno rođendan,
- sastaviti kraći jednostavni tekst o zadanoj i prethodno obrađenoj temi,
- pisati po diktatu /uz dopuštene manje pogreške).

JEZIČNI SADRŽAJI

Kultura i civilizacija
Slike iz zemalja njemačkoga govornog područja. Putovanja i prometala, postaje, hotel, pošta. Moda - odijevanje mladih. Slobodno vrijeme. Blagdani i njihovo obilježavanje.

Komunikacijski uzorci
Uz vježbe iz prvoga razreda, uvode se i novi oblici. Traženje i davanje obavijesti. Potvrđivanje i nijekanje. Predlaganje i odbijanje. Izražavanje zapovijedi. Normirani oblici uljudnoga priopćavanja.

Fonološke i ortografske osobine
Ponavljanje izgovora i pisanja osobitih fonema. Utvrđivanje izgovora glasova, koji učenicima zadaju osobite teškoće te usvajanje pravilnoga ritma i intonacije rečenice.

Vokabular
Izbor i uvođenje novih riječi ovisi o potrebama učenika, frekvenciji i konceptualnoj bliskosti. Idiomatski izrazi uče se u danim situacijskim kontekstima.

Gramatika
Gramatičko gradivo obrađuje se u kontekstu, uz naglašeno osvješćivanje uloga gramatičke građe u jezičnom sustavu te uz njihovu usporedbu s hrvatskim jezikom.
Morfologija:
Zamjenice: neodređene. Upitne: Was für ein?, welcher?

Pridjevi: deklinacija. Stupnjevanje.

Glagoli: pregled konjugacije u prezentu. Povratni glagoli. Preterit pomoćnih i modalnih glagola. Preterit pravilnih i nepravilnih glagola. Perfekt pravilnih i nepravilnih glagola i glagola na -ieren. Konjunktiv preterita pomoćnih i modalnih glagola. Futur. Kondicional i njegova najčešća uporaba.

Prijedlozi: s akuzativom. S dativom i akuzativom.

Sintaksa: rečenice, nezavisne s denn. Zavisne s wenn, dass, weil.

TREĆI RAZRED
(3. godina učenja)

Pregled programskih sadržaja:

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje
Učenik treba:
- razumjeti tekst s izvornim govornikom, dostupan ovoj razini učenja, a to razumijevanje dokazati rješavanjem različitih zadaća na temelju odslušanoga teksta.

Govorenje
Učenik treba:
- razgovarati (voditi dijalog) po natuknicama,
- pravilno postaviti pitanje,
- ispravno prepričati pročitani ili odslušani tekst,
- opisati sliku ili crtež (likove i situacije),
- po bilješkama izvijestiti o zadaći u sklopu zadane teme.

Čitanje
Učenik treba:
- bez većih teškoća čitati tekstove iz udžbenika,
- pročitati kraći odlomak jezično lakšega književnog teksta i prepričati ga.

Pisanje
Učenik treba:
- uz pročitani ili odslušani tekst napisati natuknice za opis, prepričavanje ili vođenje razgovora,
- kratko sastaviti obrađeni tekst,

- napisati sastav o zadanoj temi.

Prevođenje
Učenik treba:
- prevesti pojedinačne rečenice i laganiji tekst s njemačkoga na hrvatski jezik,uz uporabu rječnika.

JEZIČNI SADRŽAJI

Kultura i civilizacija
Život mladih u zemljama njemačkoga govornog područja, njihov odnos prema roditeljima, školi, mladi u slobodnom vremenu, njihov rad i učenje, slobodne djelatnosti, športske aktivnosti, rad za vrijeme blagdana. Boravak mladih u stranoj zemlji, smještaj, snalaženje, traženje raznih usluga, putovanja.
Ovisnosti: droga, pušenje, alkohol. Uloga medija u životu mladih.

Fonološke i ortografske osobine
Utvrđivanje izgovora glasova, koji učenicima zadaju osobite poteškoće te usvajanje pravilnoga ritma i intonacije rečenice.

Vokabular
Uz stalno ponavljanje već usvojenoga leksičko se gradivo proširuje osobitim izrazima i idiomima govornoga jezika na lakšim izvornim tekstovima.

Gramatika
Ponavljanje, utvrđivanje i proširivanje gramatičkoga gradiva obrađenoga na trećem stupnju (1. i 2. razred).
Morfologija:
Deklinacija imenica po pridjevskoj deklinaciji.
Prijedlozi s genitivom.
Zamjenički prilozi.
Glagoli: pasiv - sva vremena. Rekcija glagola. Particip prezenta i perfekta - značenje i deklinacija substantiviranih participa.

Sintaksa: vremenske rečenice s als, wenn, bevor, solange. Namjerne rečenice s dann i um zu+Infinitiv. Infinitiv sa zu. Neizravne upitne rečenice. Odnosne rečenice.

ČETVRTI RAZRED
(4. godina učenja)

Pregled programskih sadržaja:

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje
Učenik treba:
- razumjeti tekstove prilagođene ovoj jezičnoj razini,
- dati informacije o sadržaju izvornoga teksta s izvornim govornicima (obavijesti preko razglasa na željezničkoj ili autobusnoj postaji i uzletištu, u turističkoj agenciji).

Govorenje
Učenik treba:

- postavljati pitanja i odgovarati na njih,
- izvoditi govorne vježbe po natuknicama,
- izvješćivati po bilješkama,
- opisivati likove, predmete i situacije,
- prepričavati pročitani ili odslušani tekst.

Čitanje
Učenik treba:
- čitati tekstove dostupne i prilagođene ovoj jezičnoj razini,
- čitati i razumjeti izvorne tekstove, kao što su kraći i jednostavniji novinski članci, tablice, sheme, vozni red i si.

Pisanje
Učenik treba:
- preoblikovati rečenice i tekst,
- pisati bilješke iz odslušanog ili pročitanog teksta,
- pisati natuknice za opis, prepričavanje i vođenje razgovora,
- sastaviti prigodno pismo i poruku.

Prevođenje
Učenik treba:
- prevoditi lakši tekst s njemačkoga na hrvatski jezik, uz uporabu rječnika,
  prevesti pojedinačne rečenice na njemački jezik.

JEZIČNI SADRŽAJI

Kultura i civilizacija
Tekstovi koji sadrže elemente kulture i civilizacije zemalja njemačkoga govornog područja.
Mladi i potrošnja, mladi i obitelj, prijateljstva. Školski sustavi, matura, izbor zanimanja, fakulteti.
Putovanja, prometala, vozni redovi, željezničke postaje, uzletišta.

Vokabular
Izbor leksika ovisi o tematskim jedinicama i komunikacijskom kontekstu. Proširivanje vokabulara, obrada kraćih tekstova (razne legende, anegdote) pomoću rječnika. Prijevodi.

Komunikacijski uzorci
Slušanje i razumijevanje vremenske prognoze te davanje informacija o vremenu. Davanje i traženje informacija o mjestu stanovanja. Kupovanje i unajmljivanje / iznajmljivanje stana. Izražavanje osobnoga mišljenja. Prihvaćanje i odbijanje poziva. Telefonski razgovor. Ustroj putovanja, snalaženje na prospektima, razgovor u turističkoj agenciji. Opisivanje prošlih događaja.

Vokabular
Izbor vokabulara ovisi o tematskim sadržajima i komunikacijskom kontekstu. Sustavna obrada vokabulara. Tvorba riječi (deminutivi). Sinonimija i antonimija. Njegovati pismeno izražavanje. Prijevodi.

Gramatika
Perfekt modalnih glagola, ponavljanje konjuktiva, konjuktiv perfekta i pluskvamperfekta. Neupravni govor, sve vrste zavisno složenih rečenica koje nisu dosad obrađene, npr. kondicionalne, poredbene, posljedične, modalne...
Uporaba glagola „ lassen/sich lassen“ (pasiv modalnih glagola).

FRANCUSKI JEZIK
KAO DRUGI STRANI JEZIK

CILJEVI (ISHODI) UČENJA I ZADAĆE

Ciljevi su i zadaće početnoga učenja francuskoga kao drugoga stranog jezika:

- razviti jezične vještine za receptivno i produktivno služenje stranim jezikom (slušanje, čitanje, govorenje, pisanje),
- usvojiti određeni lingvistički i sociolingvistički inventar (lingvistički: vokabular, građu na fonetskoj, morfološkoj i sintaktičkoj razini, sociolingvistički: komunikacijski uzorci, osobitosti u interakciji),
- uočiti posebnosti sustava francuskoga jezika u odnosu na hrvatski i prvi strani jezik.

Ostali ciljevi i zadaće u programu, koje se odnose na obradu tema o civilizaciji i kulturi, osposobljavanje učenika za daljnje i samostalno učenje te primjenu raznih izvora znanja (strane literature, enciklopedije, medijskih informacija), iste su kao i za prvi strani jezik.

NASTAVNA GRAĐA

PRVI RAZRED
(1. godina učenja)

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje
Učenik treba:

- pravilno reagirati na upute nastavnika u svakodnevnom komuniciranju u razredu,
- razumjeti jednostavnu zvučnu poruku i to dokazati odgovorima na pitanja.

Govorenje
Učenik treba:

- pravilno izgovarati rečenice,
- dati odgovore na pitanja,
- izreći osnovne podatke o sebi, svojoj obitelji, o drugima,
- pravilno rabiti osnovne uzorke u komuniciranju,
- koristiti se poznatim vokabularom u opisivanju likova i situacija u svom okruženju ili na slici,
- pravilno izgovarati nove glasove.

Čitanje
Učenik treba:

- nakon čitanja odgovoriti na pitanja o pročitanom tekstu,
- pri glasnom čitanju pravilno izgovoriti riječi (poglavito nove glasove) i pravilno intonirati rečenicu,
- razumijevanje pročitanoga teksta dokazati rješavanjem zadaća uz taj tekst.

Pisanje
Učenik treba:

- ispravno pisati jednostavne rečenice, a osobito posebne oblike kojih nema u hrvatskom jeziku,
- dopuniti rečenicu i jednostavniji tekst,
- preoblikovati rečenicu, odnosno kraći i jednostavniji tekst po zadanom uzorku,
- pismeno odgovoriti na pitanja,
- opisati sliku o obrađenoj temi.

JEZIČNI SADRŽAJI

Kultura i civilizacija
Život u obitelji. Kupovanje. Putovanje. Pariz - znamenitosti grada. Prehrana. Slobodno vrijeme, blagdani. Moda, odijevanje. Film.

Komunikacijski uzorci
Predstavljanje i pozdravljanje. Traženje i davanje osnovne informacije; postavljanje pitanja (npr. o osobi, vremenu, interesima). Predlaganje i prihvaćanje poziva. Izražavanje zadovoljstva, divljenja.
Izražavanje zapovijedi. Pisanje pisma, razglednice, čestitke.

Fonološke i ortografske osobine
Posebne pojave francuskoga jezika (nazali, poluvokali). Osnovna pravila izgovora i pisanja.
Međunarodna transkripcija. Vezivanje u izgovoru. Grafički akcenti, apostrof.

Vokabular
Izbor vokabulara ovisi o tematskim sadržajima i komunikacijskom kontekstu. Temeljne razlike između svakodnevnoga govora i pisanoga teksta.

Gramatička građa:
- Imenice s determinacijama, množina imenica;
- Određeni i neodređeni član; partitivni član. *Adjectifs possessifs*. *Adjectifs demonstratifs*, brojevi.
- Ženski rod. Samostalne i nesamostalne osobne zamjenice. Mjesto opisnih pridjeva u rečenici; tvorba ženskoga roda; stupnjevanje.
- Glagoli: prezent, imperativ, *passe compose*, *futur simple*, povratni i nepravilni glagoli.
- Nijekanje, pitanja.

DRUGI RAZRED
(2. godina učenja)

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje
Učenik treba:
- odgovoriti na pitanja o kratkom tekstu koji je slušao (jednostavni snimljeni tekstovi što ih govore izvorni govornici).

Govorenje
Učenik treba:
- uz natuknicu kratko prepričati odslušani ili pročitani tekst,
- voditi razgovor po danome modelu,
- dati odgovor na postavljena pitanja o obrađenoj temi,

- pravilno postaviti pitanje u sklopu zadanoga teksta,
- pravilno izgovarati nove glasove, primijeniti ispravnu intonaciju rečenica.

Čitanje
Učenik treba:
- razumjeti upute na francuskom jeziku u udžbeniku i priručniku,
- dokazati razumijevanje pročitana teksta rješavanjem zadaća, kojima se provjeravaju sadržaj i poruku teksta.

Pisanje
Učenik treba
- dopuniti i preoblikovati rečenice i kraći tekst,
- napisati prigodno pismo i čestitku za blagdane, odnosno rođendan,
- sastaviti kraći jednostavni tekst o zadanoj i prethodno obrađenoj temi,
- pisati po diktatu (dopustive su manje pogreške).

JEZIČNI SADRŽAJI

Kultura i civilizacija
Francuska - raznolikost zemlje, pokrajine, gradovi, praznici, putovanja, promet (TGV, autostop i sl.),
šport (npr. tenis, biciklizam), zdravlje i bolesti, novine, časopisi, radio i slobodno vrijeme, proslave, blagdani.

Komunikacijski uzorci
traženje i davanje informacija (npr. glede prometa, snalaženje u gradu ili na javnom mjestu);
traženje informacija telefonom, izražavanje mišljenja, davanje informacija o vremenu, izrazi slaganja, neslaganja, predbacivanja, uporaba različitih razina jezika u različitim situacijama.
Fonološke i ortografske osobine stalno utvrđivanje izgovora, rečenični ritam i melodija, gramatička ortografija.

Vokabular
Izbor vokabulara ovisi o tematskim sadržajima i komunikacijskom kontekstu. Sustavno raditi na vokabularu (riječi suprotnoga značenja). Navikavanje na uporabu rječnika.

Gramatička građa
- Determinacija imenica:
- Uporaba i izostavljanje člana. Uporaba člana uz zemljopisna imena. Izražavanje pripadnosti - posvojni pridjevi i prijedložni izrazi.
- Tvorba i uporaba futura, imperfekta. Uporaba *passe compose* - imperfekt - kontrasti s hrvatskim jezikom.
- Nepravilni glagoli.
- Odnosne zamjenice *qui, que, dont, ou.* Posvojne zamjenice. Pridjevi s dva oblika u muškom rodu. Stupnjevanje.
- Prilozi načina, tvorba.
- Upravno i neupravno pitanje.

TREĆI RAZRED
(3. godina učenja)

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje
Učenik treba:

- razumjeti tekst s izvornim govornikom dostupan ovoj razini učenja, a to razumijevanje dokazati rješavanjem različitih zadaća na temelju odslušanoga teksta.

Govorenje
Učenik treba:

- razgovarati (voditi dijalog) po natuknicama,
- pravilno postaviti pitanje,
- pravilno prepričati pročitani ili odslušani tekst,
- opisati sliku ili crtež (likove i situacije),
- po bilješkama izvijestiti o zadaći u sklopu zadane teme.

Čitanje
Učenik treba:

- bez većih teškoća čitati tekstove iz udžbenika,
- pročitati kraći odlomak jezično lakšega književnog teksta i prepričati ga.

Pisanje
Učenik treba:

- uz pročitani ili odslušani tekst napisati natuknice za opis, prepričavanje ili vođenje razgovora,
- kratko sastaviti obrađeni tekst,
- napisati sastav o zadanoj temi.

Prevođenje
Učenik treba:

- prevesti pojedinačne rečenice i laganiji tekst s francuskoga na hrvatski jezik, uz uporabu rječnika.

JEZIČNI SADRŽAJI

Kultura i civilizacija
Škola, obrazovni sustav u Francuskoj. Šport i športske manifestacije. Blagdani u Francuskoj. Jedna od francuskih pokrajina. Prehrana i zdrav život. Znanost (upoznavanje s nekima od francuskih znanstvenika). Francuski strip i plakat. Francuska suvremena i tradicionalna šansona. Komunikacijski uzroci izražavanje osobnoga gledišta, izražavanje želje, davanje savjeta, opisivanje osjećaja, osobnoga stanja, molba, ispunjavanje obrazaca, pisanje brzojava, čestitanje.

Fonološke i ortografske osobine
sustavan rad na pravilnom izgovoru, ritam i melodija rečenice, morfosintaktička ortografija.

Vokabular
Izbor vokabulara ovisi o tematskim sadržajima i komunikacijskom kontekstu. Sustavno se radi na vokabularu (tvorba riječi, sinonimija, višeznačnost riječi). Uporaba rječnika. Prijevodi.

Gramatička građa

- Složene imenice, rod i značenje, tvorba množine složenih imenica.
- Neodređene zamjenice i pridjevi - kontrast s hrvatskim
- jezikom. Osobne zamjenice kao objekti.
- Glagoli u pasivu, prošla vremena. Pluskvamperfekt. Konjunktiv (prezenta i perfekta). Nepravilni glagoli.

- Tvorba i stupnjevanje priloga.
- Pogodbena rečenica.

ČETVRTI RAZRED
(4. godina učenja)

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje
Učenik treba:
- razumjeti tekstove prilagođene ovoj jezičnoj razini,
- dati informacije o sadržaju izgovornoga teksta s izvornim govornicima (obavijesti preko razglasa na željezničkom ili autobusnom kolodvoru i uzletištu, u turističkoj agenciji).

Govorenje
Učenik treba:
- postavljati pitanja i odgovarati na njih,
- izvoditi govorne vježbe po natuknicama,
- izvješćivati po bilješkama,
- opisivati likove, predmete i situacije,
- prepričati pročitani ili odslušani tekst.

Čitanje
Učenik treba:
- čitati tekstove dostupne i prilagođene ovoj jezičnoj razini,
- čitati i razumjeti izvorne tekstove, kao što su kraći i jednostavniji novinski članci, tablice, sheme, vozni red i si.

Pisanje
Učenik treba:
- preoblikovati rečenice i tekst,
- pisati bilješke iz odslušanoga ili pročitanoga teksta,
- pisati natuknice za opis, prepričavanje i vođenje razgovora,
- sastaviti prigodno pismo i poruku.

Prevođenje
Učenik treba:
- prevoditi lakši tekst s francuskoga na hrvatski jezik, uz uporabu rječnika,
- prevesti pojedinačne rečenice na francuski jezik.

JEZIČNI SADRŽAJI

Kultura i civilizacija
Mladi i njihovi problemi, slobodno vrijeme. Frankofonske zemlje. Ujedinjena Europa. Pariz - nove građevine - život u gradu. Film, televizija, kazalište (značajna imena francuskoga filma). Tisak. Reklama. Šansona (audio i video primjeri).

Komunikacijski uzorci
Izražavanje osobnoga mišljenja, argumentacija. Traženje i davanje informacija. Izražavanje osjećaja zadovoljstva, žaljenja. Izražavanje slaganja i neslaganja. Predlaganje i prihvaćanje, odbijanje.

Vokabular
Ovisi o tematskim sadržajima i komunikacijskom kontekstu. Sustavno se radi o usvajanju i proširivanju vokabulara (tvorba riječi, definicija, sinonimija). Uporaba dvojezičnoga i jednojezičnoga rječnika. Prijevodi u oba smjera.

Gramatička građa

- Složene upitne i odnosne zamjenice, kontrakcije s prijedlozima.
- Infinitiv - kompariranje i kontrasti u odnosu na hrvatski jezik.
- Kondicional prošli. *Passe simple*.
- Slaganje vremena. Izražavanje vremena, uzroka, posljedice - dodaci i složena rečenica.
- Uporaba konjunktiva prezenta i perfekta, tvorba konjunktiva imperfekta i pluskvamperfekta.
- Ponavljanje gramatičkih sadržaja.

TALIJANSKI JEZIK
KAO DRUGI STRANI JEZIK

CILJEVI (ISHODI) UČENJA I ZADAĆE

Ciljevi su i zadaće početnoga učenja talijanskoga kao drugoga stranog jezika:

- razviti jezične vještine za receptivno i produktivno služenje stranim jezikom (slušanje, čitanje, govorenje, pisanje),
- usvojiti određeni lingvistički i sociolingvistički inventar (lingvistički: vokabular, građu na fonetskoj, morfološkoj i sintaktičkoj razini, sociolingvistički: komunikacijski uzorci, osobitosti u interakciji),
- uočiti posebnosti sustava talijanskoga jezika u odnosu na hrvatski i prvi strani jezik.

Ostali ciljevi i zadaće u programu, koje se odnose na obradu tema o civilizaciji i kulturi, osposobljavanje učenika za daljnje i samostalno učenje te primjenu raznih izvora znanja (strane literature, enciklopedije, medijskih informacija), iste su kao i za prvi strani jezik.

NASTAVNA GRAĐA

PRVI RAZRED
(1. godina učenja)

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje
Učenik treba:

- pravilno reagirati na upute nastavnika u svakodnevnom komuniciranju u razredu, razumjeti jednostavnu zvučnu poruku i to dokazati odgovorima na pitanja.

Govorenje
Učenik treba:

- pravilno izgovarati rečenice,
- odgovoriti na pitanja,
- izreci osnovne podatke o sebi, svojoj obitelji, o drugima,
- pravilno primjenjivati osnovne uzorke u komuniciranju,
- uporabiti poznati vokabular u opisivanju likova i situacija u svom okruženju ili na slici,
- pravilno izgovarati nove glasove.

Čitanje
Učenik treba:

- nakon čitanja odgovoriti na pitanja o pročitanu tekstu,
- pri glasnom čitanju ispravno izgovarati riječi (poglavito nove glasove) i pravilno intonirati rečenicu,
- razumijevanje pročitanog teksta dokazati rješavanjem zadaća uz taj tekst.

Pisanje
Učenik treba:

- ispravno pisati jednostavne rečenice, a poglavito posebne oblike, kojih nema u hrvatskom jeziku,
- dopuniti rečenicu i jednostavniji tekst,
- preoblikovati rečenicu, odnosno kraći i jednostavniji tekst po zadanome modelu,
- pismeno odgovoriti na pitanja,
- opisati sliku o obrađenoj temi.

JEZIČNI SADRŽAJI

Kultura i civilizacija
Obitelj i njezini članovi, rodbinski odnosi u obitelji, stan i stanovanje, život u kući, osobna higijena, obroci, ustroj slobodnoga vremena. Izricanje sata, odlasci na izlete, ples, u kino, kazalište, na odmor, na more ili u planinu. Promet u gradu. Telefoniranje. Pisanje pisama i čestitaka. Prigodni blagdani u nas i u Italiji. Stalno se povezuju sva osobna iskustva iz života učenika.

Komunikacijski uzorci
Pozdravi i uspostavljanje kontakata na formalnoj i neformalnoj razini. Izražavanje zadovoljstva, zahvaljivanje. Traženje i davanje informacija o sebi i svojoj obitelji, Telefonski razgovor na formalnoj i neformalnoj razini. Prihvaćanje i odbijanje poziva. Zapovijedi na formalnoj i neformalnoj razini. Pisanje čestitaka i kratkih pisanih poruka.

Fonološke i ortografske osobine
Usvajanje na receptivnom i produktivnom planu fonološkoga sustava talijanskoga jezika. Usvajanje značajki talijanske grafije, odnos fonem-grafem (digramma-trigramma). Usvajanje rečeničnoga ritma i akcenta u izjavnoj i u upitnoj rečenici, naglaska riječi (poglavito onih, koje služe i u našem jeziku, a razlikuju se samo akcentom). Izgovor zvučnog i bezvučnog -s, izgovor grafema qu- i drugih osobitosti talijanskog jezika.

Leksik
Odabir leksika uvjetovan je izborom tematskih sadržaja. U odabiru se valja držati načela frekvencije uporabljivosti riječi u stvaralačkoj jezičnoj produkciji učenika.

Gramatička struktura
Član: određeni i neodređeni član i njegova uporaba, uporaba člana uz pridjeve i imenice za rodbinske odnose, partitivni član.

Zamjenice: osobne zamjenica - naglašene i nenaglašene u nominativu, akuzativu i dativu. Čestica -ne-

Imenice: muški i ženski rod, jednina i množina, slaganje imenice i pridjeva.

Pridjevi: muški i ženski rod, jednina i množina, *aggettivi possessivi* (posvojne zamjenice).

Brojevi: glavni i redni, datumi.

Glagoli:

- Prezent glagola I., II. i III. konjugacije, prezent na -*isc*-, prezent najučestalijih nepravilnih i povratnih glagola, npr. *avere, essere, fare, andare, dare, sapere, dovere*, itd.
- Imperativ i imperativ povratnih glagola,

- Perfekt (s *avere i essere*) pravilnih i najučestalijih nepravilnih glagola, perfekt povratnih glagola. Slaganje participa prošloga sa subjektom glagola i sa zamjenicom u akuzativu,
- Futur I., II. i III. konjugacije i najpovoljnijih nepravilnih i povratnih glagola,
- Imperfekt I., II. i III. konjugacije, uporaba imperfekta u odnosu na perfekt.

Prijedlozi: *di*, *a*, *da*, *in*, *con*, itd. Padežni prijedlozi i njihova uporaba.

Prilozi: najučestaliji prilozi vremena, mjesta, itd.

DRUGI RAZRED
(2. godina učenja)

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje
Učenik treba:
- odgovoriti na pitanja o kratkom tekstu koji je slušao (jednostavni snimljeni tekstovi što ih govore izvorni govornici).

Govorenje
Učenik treba:
- uz natuknice kratko prepričati odslušani ili pročitani tekst,
- voditi razgovor po zadanome modelu,
- odgovoriti na postavljena pitanja o obrađenoj temi,
- pravilno postaviti pitanja u sklopu zadanoga teksta,
- pravilno izgovarati nove glasove,
- primijeniti ispravnu intonaciju rečenica.

Čitanje
Učenik treba:
- razumjeti upute na talijanskom jeziku u udžbeniku i priručniku,
- dokazati razumijevanje pročitana teksta rješavanjem zadaća, kojima se provjeravaju sadržaj i poruka teksta.

Pisanje
Učenik treba:
- dopuniti i preoblikovati rečenice i kraći tekst,
- napisati prigodno pismo i čestitku za blagdane, odnosno rođendan,
- sastaviti kraći jednostavni tekst o zadanoj i prethodno obrađenoj temi,
- pisati po diktatu (dopuštene su manje pogreške).

JEZIČNI SADRŽAJI

Kultura i civilizacija
Škola, život u školi, raspored radnoga dana, školski sustav u nas i u Italiji. Kupovanje u prodavaonici, u ljekarni, u restoranu. Banka i mjenjačnica. Promet i prometala, putovanje, odlazak u inozemstvo.
Osnove zemljopisa Italije, obrada jednoga talijanskoga grada, npr. Rima, Venecije ili Trsta. Izbor izvornih materijala - slikovnih, humorističkih, literarnih.

Komunikacijski uzorci
Uspostavljanje kontakata, usmenih i pismenih, na formalnoj i neformalnoj razini. Opisivanje

događaja, narativni stil. Izricanje zapovijedi i molbe u formalnom i neformalnom registru. Izricanje osobnoga izbora, želje, prijedloga. Upućivanje, prihvaćanje, odbijanje poziva.

Fonološke i ortografske osobine
Posebnu pozornost valja obratiti na jezični tečnost i ispravnost izgovora te točnost u pismenom izrazu, na ovom stupnju uvode se i neki elementi svojstveni pismenom izrazu (zavisne rečenice, gerundiv).

Leksik
Odabir leksika ovisi o tematskim sadržajima, o učestalosti i uporabljivosti riječi. U drugoj se godini posebna pozornost posvećuje parafrazi i uvođenju sinonima i antonima.

Gramatička struktura
Član: ponavljanje i sistematizacija iz I. godine.

Imenice: tvorba ženskoga roda nekih imenica, koje označavaju zanimanja i zanate.

Pridjevi: pravilno i nepravilno stupnjevanje. Uporaba *aggettivi possessivi*.

Zamjenice: nenaglašene i naglašene osobne zamjenice, združeni oblici osobnih zamjenica, spajanje združenih oblika s imperativom, infinitivom i gerundivom i s ecco, združeni oblici s česticom -ne-, odnosne zamjenice: *che, chi, cui* itd.

Glagoli: kondicional prezenta - tvorba i uporaba, gerundiv, konjunktiv prezenta pravilnih i najpovoljnijih nepravilnih glagola - tvorba i uporaba.

Prilozi: stupnjevanje načinskih priloga.

Brojevi: glavni i redni brojevi. Računske operacije. Uporaba za nadnevke i razdoblja.

Prijedlozi: uporaba padežnih prijedloga s članom i bez njega. Prijedlozi u nekim izrazima.

TREĆI RAZRED
(3. godina učenja)

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje
Učenik treba:
- razumjeti tekst s izvornim govornikom dostupan ovoj razini učenja, a to razumijevanje dokazati rješavanjem različitih zadaća na temelju odslušanoga teksta.

Govorenje
Učenik treba:
- razgovarati (voditi dijalog) po natuknicama,
- pravilno postaviti pitanje,
- ispravno prepričati pročitani ili odslušani tekst,
- opisati sliku ili crtež (likove i situacije),
- po bilješkama izvijestiti o zadaći u sklopu zadane teme.

Čitanje

Učenik treba:

- bez većih teškoća čitati tekstove iz udžbenika,
- pročitati kraći odlomak jezično lakšega književnog teksta i prepričati ga.

Pisanje

Učenik treba:

- uz pročitani ili odslušani tekst napisati natuknice za opis, prepričavanje ili vođenje razgovora,
- kratko sastaviti obrađeni tekst,
- napisati sastav o zadanoj temi.

Prevođenje

Učenik treba:

- prevesti pojedinačne rečenice i laganiji tekst s talijanskog na hrvatski jezik, uz uporabu rječnika.

JEZIČNI SADRŽAJI

Kultura i civilizacija

Ustroj slobodnoga vremena, hobi, šport i športski život. Putovanja u zemlji i inozemstvu.
Putovanje u Italiju, priprema i planiranje puta s pripremama iz zemljopisnih i kulturoloških podataka o Italiji. Poznate osobe iz talijanske kulture i znanosti. Običaji i tradicije u Italiji i u nas u prigodnim blagdanima, svetkovinama, životu u gradu i na selu. Zapošljavanje i planovi za budućnost. Sredstva javnoga priopćavanja TV, radio, novine, film, itd.

Komunikacijski uzorci

Pozivanje, prihvaćanje i odbijanje poziva. Prihvaćanje ili odbijanje prijedloga. Traženje usluge i informacije. Izražavanje oduševljenja, straha, kolebanja. Rasprave, pravila uljudne rasprave. Izražavanje razočarenja, nade, zahvalnosti.

Fonološke i ortografske osobine

Razvijati tečnost izražavanja u usmenoj i točnost u pisanoj komunikaciji. Njegovati stil pismenoga izražavanja. Pravilna primjena znakova interpunkcije.

Leksik

Proširivanje leksika novim sadržajima. Obrada porodice riječi, tvorba deminutiva, parafraze.

Gramatičke strukture

Član: sistematiziranje uporabe člana.

Imenice: s posebnim oblicima za množinu i ženski rod. Nepravilnosti u množini imenica i tvorbi ženskoga roda.

Pridjevi: stupnjevanje, sistematizacije.

Zamjenice: združeni oblici nenaglašenih osobnih zamjenica. Spajanje združenih oblika osobnih . Odnosne zamjenice, upitne i pokazne zamjenice.
Zamjenica s glagolima (infinitivom, imperativom i gerundivom).

Glagoli: pluskvamperfekt - tvorba i uporaba, konjunktiv imperfekta - tvorba i uporaba, pogodbene rečenice u sadašnjosti, slaganje vremena - istovremenost u prošlosti, futur u prošlosti, bezlični glagoli.

ČETVRTI RAZRED
(4. godina učenja)

JEZIČNE VJEŠTINE

Slušanje
Učenik treba:
- razumjeti tekstove prilagođene ovoj jezičnoj razini,
- dati informacije o sadržaju izvornog teksta s izvornim govornicima (obavijesti preko razglasa na željezničkoj ili autobusnoj postaji i uzletištu, u turističkoj agenciji).

Govorenje
Učenik treba:
- postavljati pitanja i odgovarati na njih,
- izvoditi govorne vježbe po natuknicama,
- izvješćivati o bilješkama,
- opisivati likove, predmete i situacije,
- prepričati pročitani ili odslušani tekst.

Čitanje
Učenik treba:
- čitati tekstove dostupne i prilagođene ovoj jezičnoj razini,
- čitati i razumjeti izvorne tekstove, kao što su kraći i jednostavniji novinski članci, tablice, sheme, vozni red i si.

Pisanje
Učenik treba:
- preoblikovati rečenice i tekst,
- pisati bilješke iz odslušanog ili pročitanog teksta,
- pisati natuknice za opis, prepričavanje i vođenje razgovora,
- sastaviti prigodno pismo i poruku.

Prevođenje
Učenik treba:
- prevoditi lakši tekst s talijanskog na hrvatski jezik uz uporabu rječnika,
- prevesti pojedinačne rečenice na talijanski jezik.

JEZIČNI SADRŽAJI

Kultura i civilizacija
Čovjek i njegov rad, problemi zapošljavanja u Italiji i u nas. Život u malome mjestu i velikom gradu. Upoznavanje sa zemljopisnim, povijesnim i kulturološkim osobitostima Italije. Davanje informacija o našoj zemlji, suradnji među zemljama. Škola i školski sustav u Italiji i u nas. Poznati događaji iz kulturnoga, znanstvenog i političkog života Italije. Italija i njena regionalna podjela. Problemi ekologije, Jadran - zajednički problem, turizam i agroturizam. Primjenjivati izvorne materijale - zvučne, pisane i slikovne.

Komunikacijski uzorci
Posebnu pozornost posvetiti izricanju osobnoga gledišta i mišljenja. Važno je razumijevanje različitih jezičnih registara u usmenoj i pisanoj primjeni.

Fonološke i ortografske osobine.
Sistematiziranje i uvježbavanje.

Leksik
Proširivanje leksika s obzirom na sadržaje. Privikavanje na traženje riječi i uporabu rječnika i drugih izvora znanja o jeziku.

Gramatička građa

- Sistematizacija i utvrđivanje već obrađene građe.
- Slaganje vremena u sadašnjosti i prošlosti, uz uporabu indikativa i konjunktiva .
- Aorist pravilnih i nepravilnih glagola - tvorba i uporaba, predaorist- tvorba i uporaba.
- Futur II. - tvorba i uporaba,
- Pasivna konstrukcija rečenice,
- Upravni i neupravni govor, zavisne rečenice u indikativu i konjunktivu.

KLASIČNI JEZICI
LATINSKI I GRČKI JEZIK

Važnost učenja klasičnih jezika

Kod učenja stranih jezika već je naglašena njihova općeobrazovna, komunikacijska i stručna dimenzija. To vrijedi i za klasične jezike odnosno za latinski i grčki jezik. Osobito je učenje latinskoga jezika u zapadnoj kulturi jedna od najstarijih školskih disciplina, s tradicijom duljom od dva tisućljeća. Tijekom te obrazovne prakse nastale su dvije temeljne koncepcije, koje su polazile od suprotnih polazišta. Prvu bismo mogli nazvati koncepcijom pošiljatelja. Polazila je od latinskoga kao živoga jezika te je učenike podučavala u oblicima njegove aktivne uporabe. Dominirala je Europom negdje do sredine 19. stoljeća, od kada se napušta u svim europskim zemljama. Druga je koncepcija polazila od potrebe za razumijevanjem gotovoga latinskog teksta. Tu bismo koncepciju mogli nazvati koncepcijom primatelja. Ona dominira nastavnom praksom do danas, naravno, nikada sasvim "čista" od nastojanja da se, bar u najmanjoj mjeri, zadrži i komponenta aktivnoga vladanja latinskim jezikom. U hrvatskoj nastavnoj praksi razvila se koncepcija primatelja koja je imala dva pravca. Prvi je polazio od pretpostavke da najprije treba naučiti gramatičke oblike koji se potom "slažu u gramatički čiste rečenice (primat paradigme nad sintagmom), dok je drugi pristup krenuo od teksta u kojem se "očitavaju" oblici i uloga, pa se tako dobivene kategorije slažu u paradigme (primat sintagme nad paradigmom).

U ovom planu i programu izabire se koncepcija koja polazi od primatelja jezične poruke na latinskom odnosno grčkome jeziku (tzv. pasivno znanje jezika) pretpostavljajući onaj pristup, koji polazi od teksta (primat sintagme nad paradigmom), ali ne zanemarujući i sve one vrijednosti koje su u školsku praksu ušle iz drugih pristupa i koncepcija (vježbe rečenica, elementi aktivnog vladanja jezikom).

Očekivanja postignuća ili ishodi učenja klasičnih jezika u gimnazijama

I. ČITANJE I PISANJE

1. Razumijevanje pravila za čitanje i pisanje

Učenici će:

- pravilno rabiti pravila izgovora i pravopisa klasičnoga jezika;
- steći pozitivan stav prema čitanju i pisanju;
- usvojiti potrebu za čitanjem jednostavnijih i složenijih originalnih tekstova na klasičnomu jeziku.

2. Ovladavanje znanjima o jeziku

Učenici će:

- ovladati jednostavnim, složenim i osobitim gramatičkim kategorijama;
- razumjeti i znati određeni fond riječi prema jednostavnijim i složenijim originalnim obrađenim tekstovima;
- povezati i objasniti veze gramatike vlastitoga jezika, ostalih stranih jezika (koje učenik uči) i gramatike klasičnoga jezika.

3. Primjena znanja o jeziku
Učenici će:

- samostalno, i uz pomoć, primijeniti jednostavne, složene i osobite gramatičke kategorije;
- samostalno, i uz pomoć, sastavljati sve vrste rečenica i konstrukcija, nadopunjavati i povezivati dijelove predložena prilagođenoga i originalnoga teksta;
- samostalno se služiti popisom riječi u dvojezičnomu i višejezičnomu rječniku te usporediti etimologiju riječi koja se temelji na klasičnomu jeziku.

II. RAZUMIJEVANJE, PREVOĐENJE I INTERPRETACIJA TEKSTOVA

1. Pripremanje za čitanje, analizu i razumijevanje teksta
Učenici će:

- ispravno pročitati i odrediti funkcije riječi u rečenicama, znati morfološki i sintaktički analizirati rečenice;
- samostalno, i uz pomoć, razumjeti sadržaj i znati izdvojiti bitne podatke iz rečenice i jednostavnijega i složenijega originalnoga teksta;
- uočiti civilizacijske sadržaje u rečenicama u jednostavnim i složenijim originalnim tekstovima.

2. Ostvarivanje prijevoda
Učenici će:

- samostalno, i pomoću rječnika, prevesti rečenice, fraze ili izreke te jednostavniji i složeniji originalni tekst s klasičnoga jezika na vlastiti, i obrnuto;
- usvojiti i primjenjivati strategije suradničkoga i individualnoga učenja;
- steći interes za razumijevanje teksta te radoznalost i kreativnost u ostvarivanju prijevoda s klasičnoga jezika na vlastiti, i obrnuto.

3. Pripremanje za analizu i shvaćanje tekstualne podloge
Učenici će:

- samostalno, i uz pomoć, prepoznati suodnose u tekstu te poruku i nakanu jednostavnijega i složenijega originalnoga teksta te je primijeniti, povezati ili svrstati u civilizacijski, književnopovijesni i filozofski kontekst;
- objasniti poruku i prevesti izreke i poučne rečenice;
- staviti jednostavniji i složeniji originalni tekst u odnos s civilizacijskim i književno-povijesnim kontekstom te usporediti i povezati konkretne situacije iz svakodnevnoga života s primjerima iz književno-povijesnoga konteksta i originalnoga teksta na klasičnomu jeziku.

III. MEĐUKULTURNO DJELOVANJE

1. Istraživanje kulture i nasljeđa
Učenici će:

- čitati mitološke priče i tekstove civilizacijskoga, književno-povijesnoga i filozofskoga sadržaja iz raznih izvora, uključujući i elektroničke medije;
- samostalno istraživati kulturu i nasljeđe te uspoređivati veze vlastite kulture s kulturom klasičnoga jezika;
- izvesti zaključke i osmisliti prezentacije o isprepletenosti kultura prošlosti sa suvremenim iskustvom.

2. Primjena znanja o kulturi i nasljeđu
Učenici će:

- navoditi, prepričati i upotrijebiti u konkretnoj situaciji priče iz mitologije te podatke iz povijesti, književnosti, filozofije i civilizacije;

- citirati, upotrijebiti i znati smjestiti izreke u civilizacijski, književno-povijesni i filozofski kontekst:
- samostalno koristiti različite izvore, uključujući i elektroničke medije u pripremi prezentacije civilizacijskih, književno-povijesnih i filozofskih sadržaja.

3. Uspoređivanje i razumijevanje znanja o kulturi i nasljeđu
Učenici će:
- uočiti i promicati važnost poštivanja vlastite kulture i drugih kultura;
- prepoznati i znati prezentirati sličnosti i razlike između vlastite kulture i kulture klasičnoga jezika;
- usvojiti i primijeniti humanističke vrijednosti kao što su prijateljstvo, suradnja, altruizam i tolerancija te važnost aktivna sudjelovanja u pitanjima bitnima za zajednicu.

LATINSKI JEZIK
Program za dvogodišnje učenje

OPĆI CILJEVI I ZADAĆE

Opći su ciljevi nastave latinskog jezika osposobljavanje učenika za prepoznavanje, spoznju i razumijevanje jezične građe latinskoga jezika, upoznavanje i razumijevanje civilizacijskoga konteksta u kojemu ta građa postoji kao prenositelj određenih obavijesti i, napokon, razumijevanje konkretnih tekstova na latinskom jeziku te da ih može prevesti na hrvatski jezik.

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:
- razumijevanje izvornoga teksta pisanoga latinskim jezikom;
- prepoznati, razlikovati i povezati gramatičke strukture u tekstu; razlikovati odnose unutar rečenice;
- prepoznati poruku i razumjeti sadržaj teksta;
- prevesti tekst s pomoću komentara;
- ovladati temeljnim gramatičkim oblicima i strukturama;
- primijeniti pravila naglašavanja riječi;
- prepoznati i primijeniti osnove morfologije te prevesti i navesti tražene oblike na pojedinoj razini učenja (imenice, pridjeve, zamjeničke pridjeve, brojeve, glagole i priloge);
- prepoznati i odrediti strukturu rečenice (aktivne i pasivne te funkciju riječi);
- ovladati sintaksom glagola;
- vladati sintaksom zavisne rečenice;
- prevesti (navesti značenje) riječi iz propisanoga vokabulara;
- prepoznati, razlikovati i navesti sinonime i antonime riječi;
- prepoznati etimologiju riječi;
- uočiti latinski korijen u suvremenoj riječi;
- poznavati osnove rimske kulture i civilizacije osobito okolnosti povezane sa sadržajem književnoga teksta i okolnosti u kojima je tekst nastao;
- prepoznati i navesti poznate sentencije autora;
- navesti i opisati najvažnije likove iz rimske mitologije i rimske povijesti;
- navesti i opisati obilježja rimske svakodnevice (obitelj, odjeća, obrazovanje, običaji, zanimanja, stanovanje, kalendar, imena i kratice);
- prepoznati i navesti rimsko nasljeđe (tragove antike nakon pada Carstva) i povezati s atičkim nasljeđem na prostoru BiH;
- uočiti i navesti obilježja rimske političke i kulturne povijesti, primjerice arhitektura i

umjetnost.

Pregled programskih sadržaja:

JEZIČNO PODRUČJE

- Glasovni sustav, pismo, pravopis i izgovor.
- Rečenica, padež i deklinacija, konjugacija, stupnjevanje pridjeva i priloga (bez rjeđih osobitosti).
- Prijedlozi i brojevi.
- Izabrani dijelovi sintakse padeža.
- Sintaksa konstrukcija.
- Sintaksa zavisnih rečenica.
- Neupravni govor.

JEZIČNI SADRŽAJI - KULTURNO I CIVILIZACIJSKO PODRUČJE

- Rimska civilizacija na našem tlu.
- Rim, život u Rimu, rimska država.
- Obiteljski odnosi.
- Rimski običaji.
- Zanimanja.
- Antička Italija.
- Trgovina i gospodarstvo.
- Putovi, transport, pošta.
- Povijest rimske države od osnutka do Augusta.
- Odnos grada i sela.
- Obrazovanje u Rimu.
- Pompeji - slika provincijskoga grada.
- Rimska kuća i vila.
- Rimska mitologija.
- Rimski junaci i velikani.
- Državno uređenje u doba Republike.
- Senat i Skupština.
- Pregled rimskih magistratura.
- Rimska religija.

Jezični i izvan-jezični obrazovni ciljevi i zadaci objedinjeni su u konkretnim latinskim tekstovima i pristupa im se kao jedinstvu obrazovnih zadataka.

PREGLED TEMA

PRVA GODINA UČENJA

TJEDAN	TEMA	CIVILIZACIJA	GRAMATIKA
1.	Tko je govorio latinski?	Rimljani i latinski jezik	Glasovni sustav latinskoga jezika
2.	Tko je govorio latinski?	Latinica i njezin razvoj	Glasovni sustav, pismo,

			pravopis i izgovor
3.	Tko je govorio latinski?	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
4.	Rimljani u našem zavičaju	Naši krajevi pod rimskom vlašću	Rečenica, padeži i deklinacija: N, A, a; a-, o-, i u-dekl; 3. lice sg. i pl. 1. i 2. konjugacija
5.	Rimljani u našem zavičaju	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
6.	Rim - antičko središte	Najstarije priče i legende u Rimu	G i g a-, o- i u-dekl.; 3. lice sg. i pl. 3. i 4. konjugacija
7.	Rim - antičko središte	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
8.	Rim - antičko središte	Najstarija povijest Rima	Ab, D, ab, d, a-, o- i u dekl.; *est*. *sunt*
9.	Rim - antičko središte	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
10.	Rim - antičko središte	Razvoj Rima	V i v a-, o-, u-dekl.; na -er, *vir*, *domus*; 2. lice sg. i pl. imp.
11.	Rim - antičko središte	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
12.	Rim - antičko središte	Građevine u Rimu i rimskim gradovima u nas	Neutra o- i u - dekl.; pridjevi a- i O- dekl.; 1. i 2. lice sg. i pl. prez.
13.	Rim - antičko središte	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
14.	Život u velegradu	Ulice i trgovi, rimski Forum	3. i 5. dekl. bez V i v; ind. impf. akt.
15.	Život u velegradu	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
16.	U krugu obitelji	Rimska obitelj	V. i v 3. i 5. deki. neutra 3. dekl.; II., inf. prez. akt.
17.	U krugu obitelji	Život robova	Pridjevi 3. dekl.; prez. akt.
18.	U krugu obitelji	Ponavljanje i školska zadaća	
19.	U krugu obitelji Na ulicama velegrada	Dječje igre, odgoj, izobrazba, brak, jela i pića u Rimu, rimska kuća	Neprav. imenice, Ind. prez. i impf. pas.; inf. prez. pas.
20.	U krugu obitelji Na ulicama velegrada	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
21.	Robovi i umjetnici	Pogrebi i grobovi, muška odjeća i obuća	Fut. akt. *esse*: 1. i 2. konjugacija; komp. pridjeva
22.	Robovi i umjetnici	Ženska odjeća, obrt,	Fut. akt. 3 i 4. konjugacija;

		industrija i umjetnost	futur pas., nepravilna komp.
23.	Robovi i umjetnici	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
24.	Latinski jezik	Latinski u Italiji	Osobne i posvojne zamjenice, složenice *esse*, *fio*
25.	Latinski jezik	Ponavljanje i školska zadaća	
26.	Latinski jezik	Širenje latinskog jezika	*Suus, sua, suum; quis, quid*
27.	Latinski jezik	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
28.	Zemlja Itala	Antička i današnja Italija	Pokazne zamjenice
29.	Zemlja Itala	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
30.	Ratovi i osvajanja	Kratak pregled rimske povijesti	*Qui, aliquis, nemo, nihil,* zamjen. pridjevi
31.	Ratovi i osvajanja	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
32.	Trgovci putuju svijetom	Trgovina i gospodarstvo rimske države	Glavni i redni brojevi
33.	Trgovci putuju svijetom	Ponavljanje i školska zadaća	
34.	Trgovci putuju svijetom	Poštanska služba	Prijedlozi s akuzativom
35.	Trgovci putuju svijetom	Pomorski putovi	Prijedlozi s ablativom; ak. i abl.; *causa* i *gratia*
(36).	Trgovci putuju svijetom	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	

DRUGA GODINA UČENJA

	TJEDAN TEMA	**CIVILIZACIJA**	**GRAMATIKA**
1.	Rimljanin na vikendu	Život u selu	Ind. perf. i plpf. akt.
2.	Rimljanin na vikendu	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
3.	Idemo u rimsku školu	Rimski sustav izobrazbe	Fut. II. akt., inf. perf. akt. i pas. perf. i fut., ind. perf. pas.
4.	Idemo u rimsku školu	Rimska knjige, terme	Verba deponentia ind. plpf. pas., ind. fut. pas. supin
5.	Idemo u rimsku školu	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
6.	Grad pod pepelom	Pompeji	Konjug. prez. akt. i pas. 1. konjug.
7.	Grad pod pepelom	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
8.	Grad pod pepelom	Rimske vile	Konjug. prez. akt. i pas. 2., 3. i 4. konjug. sing.
9.	Grad pod pepelom	Rimski urbanizam	Konjug. impf. akt. i pas., konjug. perf. i plpf. akt. i pas.

			konjug *fio*
10.	Grad pod pepelom	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
11.	I bogovi su ljudi	Priče o najvažnijim rimskim bogovima	Glagoli: *fero, volo, nolo, malo*
12.	I bogovi su ljudi	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
13.	I bogovi su ljudi	Priče o ostalima božanstvima	Glagol: *eo, ire*
14.	I bogovi su ljudi	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
15.	Rađa se država	Osnivanje Republike, prvi ratovi	Sintaksa akuzativa, dativa i genitiva
16.	Rađa se država	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
17.	Rađa se država	Struktura ranoga rimskog društva	Sintaksa ablativa
18.	Rađa se država	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
19.	Narod vojnika	Ratovi s Makedoncima, Grcima i Ilirima	
20.	Narod vojnika	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
21.	Svatko protiv svakoga	Braća Grakho	Perifrastična konjugacija gerund i gerundiv
22.	Robovski ustanci	Robovski ustanci	Zamjena gerunda gerundivom
23.	Robovski ustanci	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
24..	Robovski ustanci	Građanski ratovi, Cezar i Pompej	*Consecutio temporum*, zav. upitne rečenice
25..	Robovski ustanci	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
26.	Robovski ustanci	Prvi i drugi triumvirat, propast Republike	Vremenske i uzročne rečenice
27.	Robovski ustanci	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
28.	Senatus populusque Romanus	Državno uređenje u doba Republike	Namjerne rečenice
29.	Senatus populusque Romanus	Senat i senatori	Posljedične rečenice
30.	Senatus populusque Romanus	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
31.	Senatus populusque Romanus	Skupštine	Pogodbene, dopusne i usporedne rečenice
32.	Senatus populusque Romanus	Ponavljanje i školska zadaća	
33.	Cursus honorum	Magistratura u Rimu	Ablativ apsolut.
34.	Cursus honorum	Ponavljanje i utvrđivanje gradiva	
35.	Ptice proriču budućnost	Obredi, religija i kalendar	Neupravni govor
36.	Ptice proriču budućnost	Ponavljanje i utvrđivanje	

LATINSKI JEZIK
(Programi za klasične gimnazije)

CILJ I SVRHA

U sklopu programa klasičnih gimnazija cilj je nastave latinskoga jezika osposobiti učenika za poznavanje i razumijevanje jezične građe teksta na latinskom jeziku, za razumijevanje izvanjezičnoga konteksta (povijesnoga, kulturnoga i civilizacijskog), za uočavanje i prepoznavanje književno-teorijskih značajki te za prevođenje teksta na hrvatski jezik s visokim stupnjem samostalnosti glede uporabe, pribavljanja i odabira različitih izvora znanja i podataka.

Učeći latinski jezik, kojim se više ne komunicira govorno i izravno u prostoru, učenici ovladavaju komunikacijom s tekstom u vremenskoj dimenziji. Tako upoznaju dijakronijski razvoj jezika, temelje, razvoj i slijed kulturnoga i civilizacijskog nasljeđa te odnose i povezanost antičkoga i suvremenog književnoga stvaralaštva, posebice u hrvatskoj književnosti posredovanjem hrvatskih latinista, sve do današnjih dana.

Imajući u vidu suvremene potrebe učenja i poznavanja latinskoga jezika, uvedene su u neke novosti glede sadržaja programa. Dosad su se u latinskom jeziku obrađivali samo pisci zlatnoga i srebrnog razdoblja, uz gotovo neznatna odstupanja. Sada se obuhvaća cjelovit razvoj latinskoga jezika, od 2. stoljeća prije Krista (Plaut) do modernog latinizma, preciznije - do Boškovića. Uz obradu jezičnih sadržaja, opsežnije se uvodi i obrada kulturnih sadržaja od prve pojave rimske države do propasti Zapadnoga Rimskog Carstva. Unutar književnopovijesnih sadržaja obuhvaćeni su glavni pisci i razdoblja u razvoju rimske i latinske književnosti. Kako bi se sačuvala kvantiteta i kvaliteta obrade pojedinih cjelina, uvedena je prvi put u klasičnim jezicima i lektira, i to na izvorniku i u prijevodu. Program je zamišljen tako da učenika iz cjeline u cjelinu sve više osamostaljuje kako bi pri kraju izobrazbe mogao samostalno komunicirati s tekstom, pa su tome podređeni svi elementi.

Ostvarenje cilja i postizanje svrhe nastave latinskoga jezika predviđa se ili u **osmogodišnjem učenju** (od petoga razreda osnovne škole) te je za **klasične gimnazije** predstavljen kao program nastavka učenja, ili u **četverogodišnjem učenju u klasičnim gimnazijama** te je predstavljen kao početni program. Oba programa rasporedom i ritmom usvajanja građe slijede dobni i spoznajni razvoj učenika te je moguće na kraju četvrtoga razreda gimnazije očekivati ostvarenje tih zadaća.

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

Tijekom gimnazijske izobrazbe trebalo bi ostvariti sljedeće zadaće i ciljeve (ishode) učenja:

- razumijevanje izvornoga teksta pisanoga latinskim jezikom;
- prepoznati i razlikovati klasični i tradicionalni izgovor;
- primijeniti i uporabiti pravila naglašavanja riječi;
- razlikovati odnose unutar rečenice;
- prevesti tekst s pomoću komentara;
- prepoznati, uporabiti i primijeniti temelje morfologije te prevesti i navesti tražene oblike (imenice, pridjeve, zamjenice, zamjeničke pridjeve, brojeve, glagole, priloge);

- prepoznati, razlikovati i povezati gramatičke strukture u tekstu;
- prepoznati i odrediti strukturu rečenice, funkciju riječi i njihove odnose te razlike u strukturi aktivne i pasivne rečenice;
- prepoznati sintaksu padeža, prevesti akuzativ cilja, dativ vršitelja radnje, genitiv posvojni i djelatni, ablativ odvajanja, mjesta, vremena i uspoređivanja;
- ovladati sintaksom glagola te prepoznati, navesti i prevesti konstrukcije (Acl, Ncl, perifrastičnu konjugaciju aktivnu i pasivnu te ablativ apsolutni, glagola imena (gerundiv i gerund), prevesti konjuktiv u nezavisnim rečenicama;
- vladati sintaksom zavisne rečenice (upitne, namjerne, vremenske, uzročne, posljedične, pogodbene, dopusne i odnosne);
- prevesti (navesti značenje) riječi iz propisanoga vokabulara;
- prepoznati, razlikovati i navesti sinonime i antonime riječi;
- prepoznati etimologiju riječi;
- uočiti latinski korijen u suvremenoj riječi;
- navesti i opisati obilježja rimske književnosti (razdoblja, književne vrste, autore);
- prepoznati i opisati jezik i strukturu književnoga djela (unutarnja struktura, stil i jezik, stilske figure);
- poznavati i primijeniti pravila prozodije i metrike;
- poznavati osnove rimske kulture i civilizacije osobito okolnosti povezane sa sadržajem književnoga teksta i okolnosti u kojima je tekst nastao;
- prepoznati i navesti poznate sentencije autora;
- navesti i opisati najvažnije likove iz rimske mitologije i rimske povijesti;
- navesti i opisati obilježja rimske svakodnevice (obitelj, odjeća, obrazovanje, običaji, zanimanja, stanovanje, kalendar, imena i kratice);
- prepoznati i navesti rimsko nasljeđe (tragove antike nakon pada Carstva) i povezati s atičkim nasljeđem na prostoru BiH;
- uočiti i navesti obilježja rimske političke i kulturne povijesti, primjerice arhitektura i umjetnost.

PROGRAMSKA GRAĐA - Nastavak učenja iz osnovne škole

PRVI RAZRED

JEZIČNE ZADAĆE

a) Iz jezičnih sadržaja:
- ponoviti i utvrditi prethodna znanja učenika i nastojati izjednačiti razine u izgovoru, akcentuaciji, pisanju, morfologiji, sintaksi padeža i konstrukcija;
- produbiti i razraditi sintakse rečenica.

b) Iz književnoteorijskih sadržaja:
- utvrditi pojam stila, provoditi stilske analize;
- razraditi: osnovne kvantitativne metrike, osnove antičke retorike, književne vrste, književnost Ciceronova doba.

c) Iz kulturnih i civilizacijskih sadržaja:
- dati povijesni sklop zbivanja s kraja Republike;
- pojasniti Ciceronov život i politiku.

Pregled programskih sadržaja:

JEZIČNI SADRŽAJI

Jezični sadržaji:
Razrada sintakse latinskoga jezika.

Tekstovi:
Ciceron: *In Catilinam I* i *Pro Archia Poeta*, odabir,
Brutus: Razvitak rimskog govorništva, 304-316 - 50 redaka
Ovidije: *Metamorfoze*, odabir, *Tristia*, odabir, *Epistulae ex Ponto*, odabir - 40 redaka (u prosjeku 8 redaka po satu ili 8 heksametara)

Metrika:
Osnove kvantitativne metrike, heksametar i elegijski distih Književnoteorijski sadržaji:
Antička retorika i slaganje govora, tropi i figure, epistolografija kao književna vrsta, razvoj elegije, Scipionov književni krug i Ciceronovo doba rimske književnosti.

Lektira: **latinska**
Ciceron: *Pisma*, odabir koji bi oslikavao Ciceronov životopis, književno stvaranje i političke događaje, 50-ak redaka;
Propercije: *Elegije*, odabir, 30-50 stihova.

Lektira: hrvatska
Ciceron: Dva govora (izbor između *In Catilinam IV*, *Pro Milone*, *De imperio Cn. Pompei*, *Philippicae*, *In Verrem*, *Pro Sexto Roscio Amerino*);
Ovidije: *Metamorfoze*;
Tibul i Propercije: Odabir iz antologija svjetske i ljubavne poezije.

KULTURNI I CIVILIZACIJSKI SADRŽAJI
Ciceronov životopis i političko djelovanje, zbivanja do početka principata;
August kao središnja povijesna osoba toga razdoblja.

DRUGI RAZRED

JEZIČNE ZADAĆE

a) Iz jezičnih sadržaja:
- uvesti dijakronijske napomene o jeziku različitih autora glede primjene i odstupanja od jezične norme.

b) Iz književnoteorijskih sadržaja:
- dalje razrađivati metriku,
- književne vrste: epska književnost Rima, historiografija, rimska komedija, lirika,
- književni utjecaji - primjeri iz hrvatske književnosti.

c) Iz kulturnih i civilizacijskih sadržaja:
- principat i Augustovo doba.

JEZIČNI SADRŽAJI

Jezični sadržaji:
Dijakronijski razvoj latinskoga jezika od Plauta do Horacija.

Tekstovi:

Livije: *Ab Urbe Condita*, odabir - 10
Vergilije: *Eneida*, odabir (obvezno I, II, VI), *Bucolica I i Georgica*, odabir (obvezno *Pohvala Italije*,II, 136-176) - 5
Plaut: odabir iz jedne komedije - 10
Katul: odabir lirike - 10
Horacije: odabir iz satira - 20 (u prosjeku 10 redaka ili heksametara).

Metrika:
Jampski senar, falečki jedanaesterac, holijamb, safička strofa.

Književnoteorijski sadržaji:
Daljnji razvoj historiografije, ep i epska književnost u Rimu, bukolska poezija, rimska komedija, lirika neoterika, rimska satira, Horacijeva teorija književnosti, Augustovo doba rimske književnosti.

Lektira: **latinska**
Vergilije: odabir iz djela, 100 stihova
Horacije: odabir iz epistula, 50 stihova
Terencije: jedna dramska partija, 50 stihova.

Lektira: hrvatska
Vergilije: *Eneida*
Katul*: Pjesme*
Horacije: Satire i *Epistule*
Plaut: *Aulularija, Hvalisavi vojnik*
Terencije: *Braća.*

KULTURNI I CIVILIZACIJSKI SADRŽAJI
Principat i Pax Augusta.

TREĆI RAZRED

JEZIČNE ZADAĆE

a) Iz jezičnih sadržaja:
- postići kod učenika snalaženje u jezičnim registrima,
- uočavanje razvoja i raslojavanja latinskoga jezika,
- sintaktičke analize.

b) Iz književnoteorijskih sadržaja:
- uputiti učenike u značajke srebrnoga doba rimske književnosti,
- u odnose rimske i helenističke poezije,
- u razvoj tragedije, romana, epistolografije, epigramatike,
- razraditi metriku.

c) Iz kulturnih i civilizacijskih sadržaja:
- pratiti povijesni razvoj Carstva - do propasti,
- život ljudi u carsko doba.

JEZIČNI SADRŽAJI

Jezični sadržaji:
Raslojavanje latinskoga jezika na: sermo vulgaris, cotidianus i urbanus.

Tekstovi:
Horacije: odabir iz *Oda* - 20
Petronije: *Satirikon,* odabir - 10
Tacit: *Anali* i *Historije*, odabir - 40
Plinije Mlađi: *Pisma*, odabir - 10
Juvenal: *Satire*, odabir - 10
Marcijal: *Epigrami*, odabir - 10 (u prosjeku 12 redova ili heksametara).

Metrika:
Alkejska, glikonejska, asklepijadske strofe (glvconea asclepiadea, asclepiadea glvconea, asclepiadea pherecratea glvconea), veći i manji asklepijadski stih, jampska epoda.

Književnoteorijski sadržaji:
Rimska lirika prema grčkoj, vrhunac antičke historiografije, propast govorništva, daljnji razvoj epistolografije, procvat retorike i retorizacije poezije, rimska tragedija, roman, epigramatika i satira na vrhuncu, srebrno doba rimske književnosti.

Lektira: latinska
Tacit: *Germania*, odabir, 70-ak redaka
Seneka: *Partija iz tragedije*, 50-ak redaka
Juvenal: *Satire*, odabir, 70-ak stihova
Kvintilijan: *Obrazovanje govornika*, odlomak o tropima i figurama, 50-ak redova.

Lektira: hrvatska
Tacit: *Anali* i *Historije*
Apulej: *Zlatni magarac*
Svetonije: *Dvanaest careva*
Horacije: Odabir prema antologijama rimske lirike
Petronije: *Satirikon.*

KULTURNI I CIVILIZACIJSKI SADRŽAJI
Povijesni razvoj Carstva do propasti.

ČETVRTI RAZRED

JEZIČNE ZADAĆE

a) Iz jezičnih sadržaja:
- raščlaniti kontrastivnim pristupom odnose srednjovjekovnoga i novovjekovnog latiniteta,
- uputiti u hrvatski latinitet,
- pripremiti učenike za pribavljanje i klasiranje podataka, za suradnje s ostalim predmetima, poglavito s nastavom hrvatskoga jezika.

b) Iz književnoteorijskih sadržaja:
- uvesti u pregled latinske književnosti do novoga vijeka,
- staviti u odnose i istaknuti utjecaje antika - latinizam, europski latinizam - hrvatski latinizam,
- istaknuti hrvatske latiniste u književnosti, filozofiji, prirodnim znanostima.

c) Iz kulturnih i civilizacijskih sadržaja:

- predstaviti srednjovjekovne latinske spomenike i zavičajnu kulturnu baštinu,
- život srednjega vijeka - Europa, Hrvatska,
- osamostaliti učenike u pribavljanju, klasiranju podataka te za suradnju s drugim nastavnim predmetima.

JEZIČNI SADRŽAJI

Jezični sadržaji:
Srednjovjekovni i novovjekovni latinski jezik.

Tekstovi:
Lukrecije: *O prirodi*, odabir - 10
Seneka: *Pisma Luciliju*, odabir - 10
Boetije: *Utjeha*, odabir - 10
Srednjovjekovni latinitet - odabir iz *Carmina Burana*, jedna kraća hrvatska povijesna isprava - 3
Toma Arhiđakon: *Historia Salonitana* - 10
Erazmo: *Pisma*, odabir (prepiska s našim humanistima) - 5
Česmički:*Elegije i epigrami*, odabir - 10
Marulić: *Davidijada*, odabir - 10
I. Crijević: *Pjesme*, odabir - 5
A. Vrančić: *Epistule*, odabir - 5
R. Bošković: odlomak nekog filozofskog djela (*Philosophiae naturalis theoria*, npr.) - 10 (u prosjeku 14 redova ili heksametara).

Književnoteorijski sadržaji:
Rimska filozofija kao posrednik između srednjega vijeka i grčke filozofije, crkveni oci i ciceronizam, književne vrste i rodovi u latinizmu i njihova veza s antikom, utjecaj antike na latinizam i preko njega na književnosti na narodnim jezicima, hrvatski latinizam u svjetlu europskoga latinizma i kao zasebni i samosvojni dio hrvatske književnosti.

Lektira: latinska
Lukrecije: *O prirodi*, odlomak, 50-ak stihova
Ciceron: *Somnium Scipionis*, odabir, 30-ak redova
Sv. Augustin: *Confessiones*, odlomak, 50-ak redova
Šižgorić: *Elegije,* odabir, 50-ak stihova
Katančić: *Pjesme*, odabir, 30-ak stihova
Rastić: *Satire*, odabir, 30-ak stihova.

Lektira: hrvatska
Ciceron: jedno filozofsko djelo (*Katon*, *Lelije*, *Rasprave u Tuskulu*)
Seneka: Jedno filozofsko djelo (*De ira*, *De brevitate vitae*)
Lukrecije: *O prirodi*
Sv. Augustin: *O državi Božjoj*, odabir
Erazmo: *Pohvala ludosti*
Marulić: *Davidijada.*

POČETNO UČENJE LATINSKOGA JEZIKA
(četverogodišnji program)

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- razumijevanje izvornoga teksta pisanoga latinskim jezikom;
- prepoznati, razlikovati i povezati gramatičke strukture u tekstu; razlikovati odnose unutar rečenice;
- prepoznati poruku i razumjeti sadržaj teksta;
- prevesti tekst s pomoću komentara;
- ovladati osnovnim gramatičkim oblicima i strukturama;
- primijeniti pravila naglašavanja riječi;
- prepoznati i primijeniti osnove morfologije te prevesti i navesti tražene oblike na pojedinoj razini učenja (imenice, pridjeve, zamjeničke pridjeve, brojeve, glagole i priloge);
- prepoznati i odrediti strukturu rečenice (aktivne i pasivne te funkciju riječi);
- ovladati sintaksom glagola;
- vladati sintaksom zavisne rečenice;
- prevesti (navesti značenje) riječi iz propisanoga vokabulara;
- prepoznati, razlikovati i navesti sinohnime i antonime riječi;
- prepoznati etimologiju riječi;
- uočiti latinski korijen u suvremenoj riječi;
- poznavati osnove rimske kulture i civilizacije osobito okolnosti povezane sa sadržajem književnoga teksta i okolnosti u kojima je tekst nastao;
- prepoznati i navesti poznate sentencije autora;
- navesti i opisati najvažnije likove iz rimske mitologije i rimske povijesti;
- navesti i opisati obilježja rimske svakodnevice (obitelj, odjeća, obrazovanje, običaji, zanimanja, stanovanje, kalendar, imena i kratice);
- prepoznati i navesti rimsko nasljeđe (tragove antike nakon pada Carstva) i povezati s atičkim nasljeđem na prostoru BiH;
- uočiti i navesti obilježja rimske političke i kulturne povijesti, primjerice arhitektura i umjetnost.

PRVI RAZRED

JEZIČNE ZADAĆE

a) Iz jezičnih sadržaja:

- upoznati glasovni i naglasni sustav, izgovor pismo i ortografiju latinskoga jezika,
- uputiti na uočavanje razlika i sličnosti u gramatičkima kategorijama latinskoga jezika prema hrvatskom i stranim jezicima koje učenici uče,

- usvajati, uvježbavati osobitosti latinske gramatike.

b) Iz kulturnih i civilizacijskih sadržaja:

- upoznati mitsku povijest Rima, razvoj, građevine, život grada,
- upoznati povijesne sklopove, ustroj rimske vlasti,
- kraljevstvo, početak Republike.

JEZIČNI SADRŽAJI

Jezični sadržaji:

- Glasovni sustav, naglasak (akcent), pismo i pravopis - 3
- Nominalni sustav, pridjevi, prilozi - 35
- Indikativi aktivni i pasivni prezentske i perfektne osnove - 35
- Imperativi, infinitivi, participi prezenta aktiva i perfekta pasiva - 5
- Glagol esse sa složenicama - 5
- Deponentni, semideponentni i bezlični glagoli - 3
- Zamjenice - 10
- Brojevi i prijedlozi (u pregledu) - 3
- Dijelovi rečenice, jednostavne rečenice, vrste nezavisnih rečenica
- Nezavisnosložene rečenice, zavisnosložene rečenice, odnosne rečenice s indikativom - 1

KULTURNI I CIVILIZACIJSKI SADRŽAJI

Nastanak Rima, najstarija mitska povijest Rima,
Početak Republike, zbivanja od punskih ratova, ustroj rimske republikanske vlasti.

DRUGI RAZRED

JEZIČNE ZADAĆE

a) Iz jezičnih sadržaja:

- usvajati daljnje osobitosti latinske gramatike - glagolski načini, perifrastične konjugacije, konstrukcije, sintaksa zavisnosložene rečenice,
- uvježbavati pristup tekstu kao nositelju obavijesti, prijevodi.

b) Iz književnoteorijskih sadržaja:

- upoznati književne vrste - historiografija, ostala proza,
- uvesti lektiru.
- Iz kulturnih i civilizacijskih sadržaja:
- upoznati svakodnevni život Rimljana,
- povijesna zbivanja do Cezara.

JEZIČNI SADRŽAJI

Jezični sadržaji:

- Konjunktiv - 10
- Konjunktiv u nezavisnim rečenicama - 5
- Nepravilni glagoli - 15
- Glagolska imena (supini, gerundivi, gerund) - 5
- Perifrastične konjugacije - 5
- Elementi sintakse padeža - 5
- Ablativ apsolutni - 5

- Konstrukcije s infinitivom - 10
- Consecutio temporum - 5
- Zavisnosložene rečenice - 20
- Upravni i neupravni govor - 5

Tekstovi:
Sv. Jeronim: *Vulgata*, odabir
Fedro: *Basne*, odabir lakših epigrama
Ova tri odabira se javljaju passim, uz obrađivanje gramatičkih kategorija u prvom polugodištu - 50
Sljedeći se tekstovi čitaju uz obradu sintaktičkih sadržaja u drugom polugodištu:
Ciceron: *Pisma*, odabir - 10
Salustije: *Bellum Catilinae*, odabir - 20
Cezar: *Galski rat* (dijelovi o običajima), *Građanski rat* (dijelovi o našim krajevima).

Lektira: hrvatska
Salustije: *Katilinina urota*
Cezar: Odabir iz *Galskog* i *Građanskog rata*
Novi zavjet, odabir.

Književnoteorijski sadržaji:
Historiografija kao književna vrsta, ostale vrste proze.

KULTURNI I CIVILIZACIJSKI SADRŽAJI
Punski ratovi i zbivanja nakon punskih ratova do početka 1. stoljeća AC,
Pojava Cezara i Cicerona na političkoj pozornici,
Zbivanja do Katilinine urote i same urote,
Grad Rim (građenje, antički Rim danas),
Svakodnevni život Rimljana (osobito obitelj, izobrazba, trgovina),
Rimljani u našim krajevima.

TREĆI RAZRED

JEZIČNE ZADAĆE

a) Iz jezičnih sadržaja:
- uvoditi jezične i stilske analize teksta,
- uputiti učenike na uočavanje razvoja jezika, raslojavanja i stilskih registara.

b) Iz književnoteorijskih sadržaja:
- upoznati temelje kvantitativne versifikacije,
- osnove antičke retorike,
- književne vrste - lirika, epika, drama, komedija,
- uputiti u odnose grčke i rimske književnosti.

c) Iz kulturnih i civilizacijskih sadržaja:
- pratiti povijesni razvoj - Principat, pax Augusta, početak rimskog Carstva,
- rimska religija, mitologija, kalendar.

JEZIČNI SADRŽAJI

Jezični sadržaji:
Diskurs, jezični standard, književni jezik, red riječi, period, osobitosti stila pisaca.

Tekstovi:
Ciceron: *Pro Archia Poeta*, izbor - 15
Ovidije: *Metamorfoze*, odabir - 25
Vergilije: *Eneida*, odabir - 25
Katni: *Pjesme*, odabir - 10
Horacije: *Ode i satire*, odabir - 25 (u prosjeku 10 redaka ili heksametara).

Metrika:
Osnove kvantitativne versifikacije, heksametar, elegijski distih, falečki jedanaesterac, holijamb, safička strofa, alkejska strofa, asklepijadski stihovi veći i manji i asklepijadske strofe.

Književnoteorijski sadržaji:
Osnove antičke retorike, tropi i figure, ep i epska književnost u Rimu, rimska lirika i njezin odnos prema grčkoj, rimska drama s posebnim osvrtom na komediju, zlatno doba rimske književnosti.

Lektira: latinska
Vergilije: *Bucolica* - 1
Ovidije: *Tristia*, odabir 50-ak stihova
Horacije: *Epistule,* odabir 50-ak stihova
Plaut: Odabir iz komedije 50-ak stihova.

Lektira: hrvatska
Ciceron: Dva govora (obvezatno *In Catilinam I*), jedno kraće filozofsko djelo (*Katon, Lelije*)
Vergilije: *Eneida*
Ovidije: *Metamorfoze*
Katul: Pjesme
Horacije: *Satire i epistule*, odabir iz Oda prema antologijama
Terencije: *Braća*
Plaut: *Aulularija*.

KULTURNI I CIVILIZACIJSKI SADRŽAJI
Principat i pax Augusta,
Rimska religija i mitologija,
Rimski kalendar, početak Rimskoga Carstva.

ČETVRTI RAZRED

JEZIČNE ZADAĆE

a) Iz jezičnih sadržaja:
- probuditi jezične i stilske analize teksta,
- uputiti u dijakronijski razvoj jezika,
- uputiti u hrvatski latinitet,
- pripremiti učenika za pribavljanje i klasiranje podataka, za suradnju s ostalim predmetima, poglavito s nastavom hrvatskoga jezika.

b) Iz književnoteorijskih sadržaja:
- uvesti u pregled latinske književnosti do novoga vijeka,
- staviti u odnose i istaknuti utjecaje antika - latinizam, europski latinizam - hrvatski latinizam,
- istaknuti hrvatske latiniste u književnosti, filozofiji, prirodnim znanostima.

c) Iz kulturnih i civilizacijskih sadržaja:

- predstaviti srednjovjekovne latinske spomenike i zavičajnu kulturnu baštinu,
- život srednjega vijeka - Europa, Hrvatska,
- osamostaliti učenika u pribavljanju podataka te za suradnju s drugima nastavnim predmetima.

JEZIČNI SADRŽAJI

Jezični sadržaji:
Osnove dijakronijskoga razvoja latinskoga jezika.

Tekstovi:
Lukrecije*: O prirodi*, odabir - 10
Seneka: *Pisma Luciliju*, odabir - 10
Tacit: *Anali* ili *Historije*, odabir - 30
Marcijal: *Epigrami,* odabir - 5
Srednjovjekovni latinitet - odabir iz *Carmina Burana* - 3
Česmički: *Elegije i epigrami*, odabir - 10
Marulić: *Davidijada*, odabir - 10
Bošković: Odlomak, filozofskog djela 10 (u prosjeku 12 redaka ili heksametara).

Književnoteorijski sadržaji:
Rimska filozofija kao posrednik između srednjega vijeka i grčke filozofije, drama u Rimu, srebrno doba rimske književnosti, propadanje rimske književnosti i pojava latinske, crkveni oci i ciceronizam, književne vrste i rodovi u latinizmu i njihova veza s antikom, utjecaj antike na latinizam i preko njega na književnosti na narodnim jezicima, hrvatski latinizam u svijetu europskoga latinizma i kao zasebni i samosvojni dio hrvatske književnosti.

Lektira: latinska
Tacit: *Germania*, odabir, 50-ak redaka
Seneka: Odabir iz tragedije, 50-ak stihova
Sv. Augustin: *Confessiones*, odlomak, 50-ak redova
Šižgorić: *Elegije*, odabir, 50-ak stihova
Vrančić: *Pisma,* odabir, 50-ak redova
Rastić: *Satire*, odabir, 30-ak stihova.

Lektira: hrvatska
Lukrecije: *O prirodi*
Tacit: *Anali* ili *Historije*
Apulej: *Zlatni magarac*
Plaut: *Aulularija*
Marulić: *Davidijada.*

KULTURNI I CIVILIZACIJSKI SADRŽAJI
Rimsko Carstvo i njegov pad
Kulturni i civilizacijski utjecaj Rimskoga Carstva na formiranje srednjovjekovne Europe.

DIDAKTIČKO-METODIČKE UPUTE

Didaktičko-metodički pristup učenju klasičnih jezika polazi od činjenice po kojoj učenici, učeći druge strane jezike, imaju opsežnije poznavanje jezične građe. Odabir metode i načina rada pripada slobodnom izboru i kreativnosti nastavnika, ali oni u radu moraju slijediti provjerene didaktičko-metodičke odrednice učenja i poučavanja klasičnih jezika. Učenici su od susreta s bilo

kojim klasičnim jezikom vezani uz pisani tekst. Nema mogućnosti učenja slušanjem govornoga teksta, poput živih jezika. Učenik učenik treba što više vremena provediti sam nad nepoznatim tekstom s kojim mora uspostaviti komunikaciju, mora ga razumjeti i uočiti sve gramatičke odnose u njemu kako bi ih kasnije lakše i brže uočavao na novim tekstovima. Posebnu pozornost valja obratiti na rad s rječnikom, koji se razlikuje od rada u živih jezika.

Treba također razvijati učenikovu samostalnost, koja vodi do osamostaljivanja u prijevodu, gdje rječnik postaje priručnik, a ne sredstvo, i s vremenom se njegova uporaba smanjuje povećanjem učenikova fonda riječi. Na satu treba s učenicima što više raditi na prijevodu teksta bez priprave - ex abrupto - uz pružanje najnužnijih informacija. Uz pojedinačni i zajednički rad, potrebno je prakticirati rad u parovima i skupni rad na tekstu, gdje skupine učenika, uz pomoć priručnika i uz potporu nastavnika, prevode određene dijelove teksta. Učenicima se uvijek može dati prilika obraditi u referatima pojedine dijelove gradiva izvantekstualnih sadržaja, a poželjno je pojedincima zadati samostalan rad na prijevodu i analizi teksta.

Budući da je lektira potpuna novost, treba objasniti kako je zamišljeno njezino obrađivanje. Učenici obrađuju lektiru samo kod kuće. I latinski i hrvatski tekstovi su povezani s ključnim piscima razdoblja ili sa samim književnim razdobljem. Završivši obrađivanje pojedinoga pisca (npr. Cicerona) ili razdoblja (npr. latinizma), posveti se dio vremena (oko 3 sata) razgovoru o tom piscu, njegovim djelima i onome što su učenici dotad o njemu saznali, a posebno se pažnja posvećuje djelima iz lektire, koja su se čitala u originalu i prijevodu. Tim se razgovorom ujedno daje sinteza pisca i razdoblja, nakon toga se napiše pismeni rad vezan uz tekstove, koji su bili zadani za hrvatsku i latinsku lektiru. Razgovor s učenicima i pismeni rad daju nastavniku dovoljno podataka za procjenu kako je lektira obrađena i usvojena. Latinski se jezik uči i interpretira klasičnim izgovorom sve do čitanja tekstova, koji su mlađi od 525. godine AC. Tekstovi mlađi od te godine čitaju se tradicionalno.

Provjeravanje učenikova znanja provodi se na dva temeljna načina: usmeno i pisano. Usmeni odgovor sadrži u sebi cjelinu sastavljenu od poznavanja svih elemenata koje nastavnik traži od učenika - riječi, prijevod, gramatička analiza teksta, uočavanje stilskih osobina teksta, pitanja vezana za književnoteorijske i povijesne sadržaje. Važan element usmenoga odgovora jest i snalaženje u nepoznatom tekstu i sposobnost raščlambe i uočavanja već poznate građe u tom tekstu, a i rad u skupinama valja vrjednovati. Pisani oblik provjere provodi se: kontrolnim radovima, testovima i školskim zadaćama. Kontrolnim se radom može ispitivati opseg gradiva, traje kraće od školskoga sata te je koristan za brže provjere manjih cjelina. Može biti i većega opsega, traje cijeli sat i obuhvaća provjeru nekoliko većih cjelina gradiva. Školska zadaća obuhvaća sve skupljeno znanje u cjelokupnom obrazovnom razdoblju i sastoji se od prevođenja teksta ili rečenica s hrvatskoga na latinski i obratno. Ona daje izrazito individualnu sliku učenika i pruža nam iscrpne podatke o tome kako su usvojeni određeni sadržaji. Značajka individualnosti bitno razlikuje školsku zadaću od testa i kontrolnoga rada. Diktat je vezan ponajprije za latinski jezik i piše se na svim razinama izobrazbe, po mogućnosti bar svaka dva mjeseca. Pismene radove treba prilagoditi dobi i obrazovnoj skupini kojoj su namijenjeni.

Kako učenici prelaze u viši stupanj izobrazbe, tako mora rasti i zahtjevnost u pismenom i usmenom provjeravanju. Program daje i pedagoški minimum, koji svaki učenik mora obvezatno ispuniti tijekom izobrazbe. Uz svakoje područje i autora predviđen okvirni broj sati. Nužno je usmjeriti pozornost na prosječan broj redaka ili heksametara, koji bi se trebao obraditi na jednom satu (što ujedno može biti mjerilo za školske zadaće). Taj nam broj pokazuje i okvirnu količinu teksta, predviđenu za određenoga pisca, a to vrijedi i za lektiru.

GRČKI JEZIK

CILJ I SVRHA

U programu klasičnih gimnazija cilj je nastave grčkoga jezika osposobiti učenika za poznavanje i razumijevanje jezične strukture teksta na grčkom jeziku, za razumijevanje izvan-jezičnoga konteksta (povijesnoga i civilizacijskog), za uočavanje i prepoznavanje književnoteorijskih značajki te za prevođenje teksta na hrvatski jezik s visokom stupnjem samostalnosti glede uporabe, pribavljanja i odabira različitih izvora znanja i podataka.

Učeći grčki jezik, kojim se više ne komunicira govorno i izravno u prostoru, učenici ovladavaju komunikacijom s tekstom u vremenskoj dimenziji. Tako upoznaju dijaktonijski razvoj jezika, temelje, razvoj i slijed kulturnoga i civilizacijskog nasljeđa te odnose i utjecaje u povezanosti dugoga povijesnog hoda i sadašnjosti, antičkih temelja i sadašnje europske i planetarne civilizacije.

Sadašnji pristup učenju grčkoga jezika ima u vidu činjenicu da učenici posjeduju sve bolje poznavanje jezične građe, učeći druge strane jezike već od nižih razreda osnovne škole. Uz tradicionalni način učenja grčkoga jezika u ovomu se programu unose i novine. Do sada se u grčkom jeziku radilo samo do Aristotela, uz gotovo neznatna odstupanja. Sada se obuhvaća kompletan razvoj grčkoga jezika, pa su zastupljeni tekstovi od Homera do Novoga zavjeta i zaključno Plutarha. Uz obradu jezičnih sadržaja opsežnije se uvodi i obrada kulturnih sadržaja od razdoblja kretsko-mikenske kulture. Unutar književnopovijesnih sadržaja obuhvaćeni su glavni pisci i razdoblja u razvoju grčke književnosti. Veliku je promjenu doživio način obrade grčke gramatike, koji je do sada slijedio teme u tradicionalnoj gramatici. Da se sačuvaju kvantiteta i kvaliteta obrade pojedinih cjelina, prvi put je u klasičnim jezicima uvedena i lektira, i to na izvorniku i u prijevodu.

Program je zamišljen tako da učenika, iz cjeline u cjelinu, sve više osamostaljuje kako bi pri kraju izobrazbe procesa mogao samostalno komunicirati s tekstom i tome su podređeni svi elementi. Ostvarenje cilja i postizanje svrhe nastave grčkoga jezika predviđa se ili u **šestogodišnjem učenju** (od sedmoga razreda osnovne škole), pa je za klasične gimnazije predstavljen kao program nastavka učenja, ili u **četverogodišnjem učenju u klasičnim gimnazijama**, pa je predstavljen kao početni program.

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

Tijekom gimnazijske izobrazbe trebalo bi ostvariti sljedeće zadaće i ciljeve (ishode) učenja:

- razumijevanje izvornoga teksta pisanoga grčkim jezikom;
- pravilno pisati i čitati grčki tekst;
- pravilno naglašavati grčke riječi prema pravilima o naglašavanju;
- prepoznati glasovne promjene (prijevoj, naknadno produbljivanje, asimilaciju);

- primijeniti pravilo o stezanju vokala;
- prepoznati temeljne zakonitosti prozodije i metrike;
- prepoznati metričke sheme heksametra, elegijskoga distiha i jampskoga trimetra;
- prepoznati sve vrste riječi;
- razlikovati i rabiti kategorije nominalnoga sustava (članove, padeže, rodove, deklinacije, zamjenice, brojeve, stupnjeve komparacije);
- razlikovati i rabiti (primijeniti) kategorije i oblike glasovnih sustava (lice, broj, način, vrijeme, aspekt i dijatezu, participe i infinitive)
- razlikovati tematsku i atematsku konjugaciju i sve oblike tih konjugacija (prezentsku, futursku, aoristnu, perfektnu i pasivnu osnovu);
- analizirati rečenicu;
- prepoznati i prevesti temeljne sintaktičke elemente u nekoj rečenici (vrste participa, vrste konjuktiva i optativa u nezavisnim rečenicama, vrste nezavisnosloženih i zavisnosloženih rečenica, rečenične konstrukcije akuzativa i nominativa s infinitivom i genitiva apsolutnoga;
- prepoznati ispravan prijevod rečenice iz nekoga originalnoga grčkoga teksta od pisca propisanog programom;
- povezati i razumjeti dijelove neke grčke rečenice;
- razumjeti sadržaj jednostavnijega grčkoga teksta nekog od propisanih pisaca (Ksenofont, Demosten, Homer, Herodot, liričari, filozofi, tragici - Eshil, Sofoklo, Euripid, i drugi);
- prevesti (navesti značenje) riječi iz propisanoga vokabulara;
- prepoznati etimologiju riječi podrijetlom iz grčkoga jezika i navesti njihovo značenje;
- na temelju poznatoga vokabulara povezati sinonime i antonime u grčkom jeziku;
- navesti i opisati likove i priče iz grčke mitologije;
- navesti i objasniti osnovne pojmove iz grčke religije;
- prepoznati i opisati najvažnije događaje grčke povijesti;
- prepoznati i opisati društvene i kulturne prilike iz pojedinih razdoblja grčke povijesti;
- navesti i razumjeti osnovne pojmove svakodnevnoga privatnoga i društvenoga života Grka;
- objasniti periodizaciju grčke književnosti;
- prepoznati, navesti i objasniti temeljna obilježja pojedinih književnih vrsta (epika, lirika, historiografija, retorika, filozofija, drama);
- navesti podatke o životu i djelu najistaknutijih predstavnika pojedinih književnih vrsta;
- prepoznati glavne stilske karakteristike autora propisanih programom.

PROGRAMSKA GRAĐA - Nastavak učenja

PRVI RAZRED

JEZIČNE ZADAĆE

a) Iz jezičnih sadržaja:
- ponoviti i utvrditi prethodna znanja učenika i nastojati izjednačiti razine u izgovoru, naglasnosti (akcentuaciji), pisanju, morfologiji i sintaksi,
- uvježbavati dijelove morfologije koji nisu dovoljno utvrđeni,
- proširiti znanja u osobitostima grčke gramatike (glagolski aspekti, konstrukcije...).

b) Iz književnoteorijskih sadržaja:
- ponoviti i produbljivati stilske analize,
- uputiti na uočavanje stilskih značajki pisaca.

c) Iz kulturnih i civilizacijskih sadržaja:
- ponoviti povijesne čimbenike s težištem na grčkim kolonizacijama i odrazu na hrvatske

krajeve,
- upoznati čimbenike o životu ljudi,
- proširiti spoznaje o razdoblju Periklova doba.

JEZIČNI SADRŽAJI

Jezični sadržaji:
Nepravilni glagoli u odabiru, osnove sintakse padeža, načini u samostalnim rečenicama, predikativni, adverbni i apsolutni particip, tvorbe s infinitivom, zavisnosložene rečenice, period, neupravni govor.
Tekstovi:
Novum Testamentum -10
Plutarh: Odabrani životopisi, odabir, Periklo -20
Ksenofont: *Uspomene o Sokratu*, - 40
Platon: *Apologija*, *Protagora* – 30 (u prosjeku 9 redaka teksta)

Književnoteorijski sadržaji:
Periodizacija grčke književnosti, proza Periklova doba, stilske značajke pisaca.

Lektira: grčka
Plutarh: Odabir iz životopisa, 40-ak redaka
Platon: Odabir iz dijaloga vezanih uz Sokratov život, 50-ak redaka

Lektira: hrvatska
Novi zavjet: Odabir
Plutarh: Odabir iz životopisa (*Tezej, Temistoklo*)
Ksenofont: *Uspomene o Sokratu*
Platon: *Apologija* i *Protagora*.

KULTURNI I CIVILIZACIJSKI SADRŽAJI
Grčka kolonizacija Mediterana s posebnim osvrtom na naše krajeve,
Klasično doba grčke civilizacije - Periklova vladavina u Ateni.

DRUGI RAZRED

JEZIČNE ZADAĆE

a) Iz jezičnih sadržaja:
- ponoviti i proširiti spoznaje o narječnim (dijalektalnim) posebnostima,
- uputiti na usporedne analize jonskoga i eolskog dijalekta prema atičkom.

b) Iz književnoteorijskih sadržaja:
- svladati osnove grčke metrike i prozodije,
- upoznati učenike s razvojem epike i lirike.

c) Iz kulturnih i civilizacijskih sadržaja:
- ponoviti poznavanje grčke mitologije,
- upoznati učenike s počecima civilizacije - kretsko-mikenskom kulturom po homerovskim slikama,
- produbiti spoznaje o nastajanju mračnih stoljeća grčke povijesti,
- upoznati razvoj državnoga sustava - polis.

JEZIČNI SADRŽAJI

Jezični sadržaji:
Naglasne posebnosti epike i lirike.

Tekstovi:
Homer: *Ilijada i Odiseja* - 70
Lirika - klasična: Tirtej, Teognid, Semonid, Arhiloh, Minnermo, Sapfo, Alkej, Anakreont, - 15
Lirika - poklasična: Teokrit, *Anthologia Palatina*, *Anacreontica* - kratak pregled daljnjeg razvitka lirike -15 (u prosjeku 10 heksametara).

Metrika:
Osnove kvantitativne versifikacije heksametar, elegijski distih, safička i alkejska strofa, jampski metri, metri u *Anacreontica*.

Književnoteorijski sadržaji:
Homer i homersko pitanje, ostali epičari u grčkoj književnosti, razvoj lirike, lirske vrste, helenizam, učena lirika helenizma, helenistička poetika, bukolska poezija.

Lektira: grčka
Homer: *Ilijada*, odabir, 100 stihova, *Odiseja*, odabir, 100 stihova

Lektira: hrvatska
Homer: *Ilijada i Odiseja*
Heziod: *Teogonija* - jedan odabir iz grčke lirike (Škiljan, Rac, Sabadoš).

KULTURNI I CIVILIZACIJSKI SADRŽAJI
Počeci civilizacije u grčkoj, kretsko mikenska kultura,
Homerski spjevovi kao slika kretsko-mikenske kulture,
Provala Dorana i mračna stoljeća grčke povijesti,
Formiranje plemena, ustroj polisa.

TREĆI RAZRED

JEZIČNE ZADAĆE

a) Iz jezičnih sadržaja:
- probuditi spoznaje iz jonskoga narječja,
- raščlaniti klasično atičko narječje,
- pratiti kasniji razvoj grčkoga jezika.

b) Iz književnoteorijskih sadržaja:
- produbiti raščlambe u metrici,
- upoznati učenike s nastankom i razvojem historiografije kao književne vrste,
- s razvojem retorike,
- s razvojem komedije,
- produbljivati stilske analize.

c) Iz kulturnih i civilizacijskih sadržaja:
Na temelju književnih predložaka razraditi:
- grčko-perzijske ratove,
- peloponeski rat,
- razdoblje do dospijeća pod makedonsku vlast.

JEZIČNI SADRŽAJI

Jezični sadržaji:
Klasično atičkko narječje (dijalekt) i nastanak *koine* te kasniji razvoj grčkoga jezika uz osnove čitanja novogrčkoga.

Tekstovi:
Herodot: *Povijest*, odabir - 30
Tukidit: *Peloponeski rat*, odabir - 10
Demosten: *Govori* (odabir iz filipika, *O vijencu*, *O moru*) - 40
Aristofan: Odabir iz komedija - 10 (u prosjeku 12 redova ili stihova).

Metrika:
Jampski trimetar.

Književnoteorijski sadržaji:
Razvoj historiografije i njezin vrhunac, razvoj retorike, Demosten kao vrhunac govorništva, stilovi - aticizam i azijanizam, komedija i njezin razvoj od stare do nove atičke komedije.

Lektira: grčka
Ksenofont: *Helenska povijest*, odabir, 70-ak redova.
Demosten: Odabir iz govora, 70-ak redova
Aristofan: Jedan dramski dio, 50-ak stihova
Menander: Jedan dramski dio, 50-ak stihova

Lektira: hrvatska
Tukidid: *Peloponeski rat*
Ksenofont: *Helenska povijest*
Demosten: Dva govora koja se ne čitaju
Aristofan: *Žabe* i još dvije komedije po izboru
Menandar: *Diskol.*

KULTURNI I CIVILIZACIJSKI SADRŽAJI
Grčka u 6. stoljeću prije Krista, grčko-perzijski ratovi,
Grčka poslije rata s Perzijom.
Peloponeski rat,
Grčka do makedonskoga osvajanja, gubitak grčke slobode i dospijeće pod makedonsku vlast.

ČETVRTI RAZRED

JEZIČNE ZADAĆE

a) Iz jezičnih sadržaja:
- raščlaniti jezik tragedije, naglasne (dijalektalne) posebnosti,
- uvesti značajke filozofske proze i filozofskoga dijaloga.

b) Iz književnoteorijskih sadržaja:
- uputiti u razvoj tragedije, utjecaj grčkih trageda do današnjih dana u europskoj, svjetskoj i hrvatskoj književnosti,
- stilski analizirati filozofske tekstove,
- uputiti učenike na povezanost s nastavom latinskoga i hrvatskoga jezika.

c) Iz kulturnih i civilizacijskih sadržaja:
- razraditi povijesne sklopove Grčke pod makedonskom i rimskom vlašću,
- razmotriti odnos mit-tragedija-filozofska misao,

- uputiti učenike u povezivanje s nastavom filozofije.

JEZIČNI SADRŽAJI

Jezični sadržaji
Naglasne posebnosti jezika tragedija.

Tekstovi:
Predsokratovci - Heraklit i Demokrit: odabir - 5
Platon: *Država*, dio o umjetnosti - 15
Aristotel: *Poetika*, razvoj tragedije i komedije i definicija tragedije - 5
Eshil: *Prometej*, *Agamemnon* - 20
Sofoklo: *Antigona*, *Edip Tiranin* - 30
Euripid: *Medeja* ili *Hipolit* - 15 (u prosjeku 14 redova ili stihova).

Književnoteorijski sadržaji:
Filozofska proza, Platon kao pisac i stilist,
Aristotel kao pisac, razvoj tragedije i tri klasična trageda - Eshil, Sofoklo i Euripid.

Lektira: grčka
Platon: odabir iz dijaloga, 100-ak redaka
Eshil: jedan dramski dio, 40-ak stihova
Sofoklo: jedan dramski dio, 70-ak stihova
Euripid: jedan dramski dio, 70-ak stihova

Lektira: hrvatska
Platon: *Gozba*, *Gorgija*, *Fedro*
Aristotel: *Poetika*, odabir iz *Retorike*
Eshil: *Orestija*
Sofoklo: *Ajan*t, *Edip na Kolonu*, *Elektra*
Euripid: *Elektra*, *Ifigenija u Aulidi*, *Kiklop.*

KULTURNI I CIVILIZACIJSKI SADRŽAJI
Grčka pod makedonskom i rimskom vlašću do raspada rimskoga Carstva u pregledu,
Helenizam i njegove bitne odlike, svetkovine povezano s tragedijom.

GRČKI JEZIK - POČETNO UČENJE
(četverogodišnji program)

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

Tijekom gimnazijske izobrazbe početno učenje grčkoga jezika obuhvaćeno četverogodišnjim programom načelno slijedi odgojne i obrazovne ciljeve ili ishode učenja naznačene za četverogodišnji program koji se nastavlja na učenje grčkoga jezika u osnovnoj školi, s tim što se programska građa i ishodi učenja prilagođuju početnom učenju grčkoga jezika. Nastavnici grčkoga jezika, u skladu s ponuđenom jezičnim, kulturnim i civilizacijskim sadržajima ponuđenima u pojedinom godištu, trebaju navedene ciljeve prilagoditi na tri razine: razumijevanje i uporaba jezika, vokabular, civilizacija i književnost:

- razumijevanje izvornoga teksta pisanoga grčkim jezikom;
- pravilno pisati i čitati grčki tekst;
- pravilno naglašavati grčke riječi prema pravilima o naglašavanju;
- prepoznati glasovne promjene (prijevoj, naknadno produbljivanje, asimilaciju);
- primijeniti pravilo o stezanju vokala;
- prepoznati temeljne zakonitosti prozodije i metrike;
- prepoznati metričke sheme heksametra, elegijskoga distiha i jampskoga trimetra;
- prepoznati sve vrste riječi;
- razlikovati i rabiti kategorije nominalnoga sustava (članove, padeže, rodove, deklinacije, zamjenice, brojeve, stupnjeve komparacije);
- razlikovati i rabiti (primijeniti) kategorije i oblike glasovnih sustava (lice, broj, način, vrijeme, aspekt i dijatezu, participe i infinitive);
- razlikovati tematsku i atematsku konjugaciju i sve oblike tih konjugacija (prezentsku, futursku, aoristnu, perfektnu i pasivnu osnovu);
- analizirati rečenicu;
- prepoznati i prevesti temeljne sintaktičke elemente u nekoj rečenici (vrste participa, vrste konjuktiva i optativa u nezavisnim rečenicama, vrste nezavisnosloženih i zavisnosloženih rečenica, rečenične konstrukcije akuzativa i nominativa s infinitivom i genitiva apsolutnoga;
- prepoznati ispravan prijevod rečenice iz nekoga originalnoga grčkoga teksta od pisca propisanog programom;
- povezati i razumjeti dijelove neke grčke rečenice;
- razumjeti sadržaj jednostavnijega grčkoga teksta nekog od propisanih pisaca (Ksenofont, Demosten, Homer, Herodot, liričari, filozofi, tragici - Eshil, Sofoklo, Euripid, i drugi);
- prevesti (navesti značenje) riječi iz propisanoga vokabulara;
- prepoznati etimologiju riječi podrijetlom iz grčkoga jezika i navesti njihovo značenje;
- na temelju poznatoga vokabulara povezati sinonime i antonime u grčkom jeziku;
- navesti i opisati likove i priče iz grčke mitologije;
- navesti i objasniti osnovne pojmove iz grčke religije;
- prepoznati i opisati najvažnije događaje grčke povijesti;
- prepoznati i opisati društvene i kulturne prilike iz pojedinih razdoblja grčke povijesti;
- navesti i razumjeti najčešće pojmove svakodnevnoga privatnoga i društvenoga života Grka;
- navesti periodizaciju grčke književnosti;
- prepoznati, navesti i objasniti temeljna obilježja pojedinih književnih vrsta (epika, lirika, historiografija, retorika, filozofija, drama);
- navesti podatke o životu i djelu najistaknutijih predstavnika pojedinih književnih vrsta;
- prepoznati glavne stilske karakteristike autora propisanih programom.

PRVI RAZRED

JEZIČNE ZADAĆE

a) Iz jezičnih sadržaja:

- usvojiti i uvježbati glasovni sustav, naglasak, pismo, pravopis,
- usvojiti morfologiju nominalnoga i glagolskog sustava,
- obraditi jezične sadržaje uz čitanje teksta i u svakoj prigodi, kad je to moguće, povezivati morfološke, sintaktičke i strukturalne značajke jezika.

b) Iz kulturnih i civilizacijskih sadržaja:

- upoznati učenike sa svakodnevnim životom ljudi po razdobljima koja se obrađuju,

- upućivati u grčku mitologiju i religiju uz povezivanje sa spoznajama koje učenik ima iz drugih nastavnih disciplina.

JEZIČNI SADRŽAJI

Jezični sadržaji:

- Glasovni sustav, naglasak, pismo i pravopis - 10
- Nominalni sustav: o deklinacija, a deklinacija, u pregledu stegnute i atička deklinacija, velarne, labijalne i dentalne osnove, osnove na nt-, likvidne osnove, osnove za sigma vokalske osnove - 30
- Pridjevi i oni s posebnom sklonidbom (deklinacijom) - 5
- Stupnjevanje pridjeva i u pregledu prilozi - 5
- Razrada glagolskog sustava: osnove (posebno tvorba prezentske i razlika prezentske i glagolske), formanti, nastavci, augment, reduplikacija, karakteristični vokali - 10
- Infektum - glagoli na -o i na -mi, svi načini - 20
- Infektum *verba contracta*: pravila stezanja (jedino za glagole na -co pomnije obraditi oblike važne za futur) - 5
- Zamjenice (refleksiv u pregledu) - 10
- Brojevi i prijedlozi u pregledu - 5
- Jednostavne i nezavisne rečenice
- Način u nezavisnim rečenicama.

Sadržaji bez označenoga broja sati obrađuju se uz čitanje tekstova. Zadnje dvije teme obrađuju se simultano uz morfologiju.
Lektira: Schwab: Najljepše priče klasične starine.

KULTURNI I CIVILIZACIJSKI SADRŽAJI
Svakodnevni život Grka (obitelj, izobrazba, obrti, trgovina, odijevanje, zabava)
Grčka mitologija.

DRUGI RAZRED

JEZIČNE ZADAĆE

a) Iz jezičnih sadržaja:

- sistematizirati usvajanje fonologije, ortografije, morfologije i sintakse,
- raditi na osamostaljivanju učenika u uporabi izvora znanja o jeziku - priručnika, rječnika i sl. te u prijevodima i u lektiri.

b) Iz književnoteorijskih sadržaja:

- provoditi stilske analize književnih tekstova,
- uvoditi u periodizaciju grčke književnosti.

c) Iz kulturnih i civilizacijskih sadržaja:

- povezati s povijesnim činjenicama obraditi kolonizacije s osvrtom na odraze u hrvatskim krajevima,
- probuditi spoznaje o ustrojstvu života s primjerima -grad, svetišta - svetkovine, igre.

JEZIČNI SADRŽAJI

Jezični sadržaji:

- Futur aktivni i medijalni - 5
- Konfektum: jaki tematski aktivni i medijalni kapa aorist jaki atematski aktivni slabi tematski aktivni i medijalni - 20
- Perfektum: jaki i slabi aktivni (i glagol *oida*) mediopasivni - 20
- Pasiv: konfektum jaki i slabi mediopasivni - 20
- Glagolski pridjevi, samo tvorba i značenje
- Nepravilni glagoli u odabiru
- Elementi sinakse padeža
- Predikativni, adverbni i apsolutni particip
- Konstrukcije s infinitivom - zavisnosložene rečenice - period - neupravni govor.

(Sadržaji bez označenoga broja sati obrađuju se uz čitanje tekstova).

Tekstovi:
Novum Testamentum, odabir - 10
Plutarh: Odabrani životopisi, *Periklo,* odabir - 10
Ksenofont: *Uspomene o Sokratu*, odabir - 20
Platon: *Protagora*, dio o obrazovanju i mit o *Prometeju,* odabir - 20.
(Ove tekstove treba raditi već kad se obrađuju nepravilni glagoli i posebno uz sintaksu, okvirno - cijelo drugo polugodište).

Književnoteorijski sadržaji:
Periodizacija grčke književnosti, proza Periklova doba, stilske značajke pisaca.

Lektira: hrvatska
Novi zavjet, odabir
Plutarh: *Usporedni životopisi*, odabir (*Tezej, Temistoklo*)
Ksenofont: *Uspomene o Sokratu*
Platon: *Apologija*, *Protagora*.

KULTURNI I CIVILIZACIJSKI SADRŽAJI
Grad Atena (građevine i organizacija života),
Velika svetišta (Delfi i Olimpija), religija, igre i svetkovine,
Grčka kolonizacija Mediterana s posebnim osvrtom na naše krajeve.

TREĆI RAZRED

JEZIČNE ZADAĆE

a) Iz jezičnih sadržaja:

- uputiti učenike u naglasne (dijalektalne) vlastitosti te dijaktronijski razvoj jezika,
- u kasniji razvoj jezika, do novogrčkoga.

b) Iz književnoteorijskih sadržaja:

- uputiti učenike u književne vrste s osnovnim značajkama epike, lirike, retorike, historiografije,
- u osnove metrike,
- uvesti u razvoj komedije.

c) Iz kulturnih i civilizacijskih sadržaja:

- pratiti razvoj državnoga sustava, kulture te vojnoga ustroja uz povijesna zbivanja od kretsko-mikenske kulture do dospijeća pod makedonsku vlast,

- uputiti na povezivanje s nastavom hrvatskoga i latinskoga jezika te povijesti.

JEZIČNI SADRŽAJI

Jezični sadržaji:
Naglasne posebnosti epike i lirike, klasični atički dijalekt i nastanak *koine* te kasniji razvoj grčkoga jezika uz osnove čitanja novogrčkoga.

Tekstovi:
Homer: *Ilijada* ili *Odiseja* - 40
Klasična lirika: Arhiloh, Sapfo, Alkej, Anakreont, odabir
Poklasična lirika: Teokrit, *Anacreontica*, odabir - 10
Herodot: *Povijesti*, odabir - 25
Demosten: *Govori*, odabir (obvezatno *Filipike*) - 25 (u prosjeku 10 redova ili heksametara).

Metrika:
Osnove kvantitativne versifikacije, heksametar, elegijski distih, safička i alkejska strofa, jampski metri, metri u *Anacreontica*, jampski trimetar.

Književnoteorijski sadržaji:
Homer i homersko pitanje, epska književnost, ostali epičari grčke književnosti, razvoj lirike, lirske vrste, helenizam, učena lirika helenizma, helenistička poetika, bukolska poezija, razvoj historiografije i njezin vrhunac, razvoj retorike, Demonsten kao vrhunac govorništva, stilovi -aticizam i azijizam, razvoj komedije.

Lektira: grčka
Homer: *Ilijada*, odabir 100-ak stihova
Menandar: *Diskol*, odabir 30-ak stihova
Tukidid: *Peleponeski rat*, odabir, 50-ak redova
Demosten: *O vijencu*, odabir, 70-ak redova

Lektira: hrvatska
Homer: *Ilijada i Odiseja*
Antologija grčke lirike (Sabadoš, Škiljan ili Rac)
Aristofan: *Žabe*
Herodot: *Povijesti*
Demosten: Dva govora koja se nisu čitala.

KULTURNI I CIVILIZACIJSKI SADRŽAJI
Kretsko-mikenska kultura, provala Dorana,
Mračna stoljeća Grčke, ustroj polisa, grčko-perzijski ratovi, peloponeski rat,
Zbivanja u Grčkoj do dospijeća pod makedonsku vlast.

ČETVRTI RAZRED

JEZIČNE ZADAĆE

a)Iz jezičnih sadržaja:
- uputiti u naglasne (dijalektalne) posebnosti jezika tragedije,
- u značajke filozofske proze.

b) Iz književnoteorijskih sadržaja:

- provoditi stilske analize filozofskih tekstova,
- uputiti na utjecaje grčkih trageda u svjetskoj i hrvatskoj književnosti.

c) Iz kulturnih i civilizacijskih sadržaja:

- dati pregled kulturološko važnih zbivanja u povijesnom sklopu Grčke pod makedonskom i rimskom vlašću,
- pregled helenizma i bitnih odlika,
- uputiti na povezivanje s drugima nastavnim predmetima - povijest, povijest umjetnosti, filozofija.

JEZIČNI SADRŽAJI

Jezični sadržaji:

Naglasne posebnosti jezika tragedija.

Tekstovi:

Predsokratovci - Heraklit i Demokrit, odabir - 5
Platon: *Država*, dio o umjetnosti - 15
Aristotel: *Poetika*, razvoj tragedije i komedije i definicija tragedije - 5
Eshil: *Prometej*, *Agamemnon* - 20
Sofoklo: *Antigona*, *Edip Tiranin* - 30
Euripid: *Medeja* ili *Hipolit* - 15 (u prosjeku 12 redova ili stihova).

Metrika:

Jampski trimetar, korske partije.

Književnoteorijski sadržaji:

Filozofska proza, Platon kao pisac i stilist, Aristotel kao pisac, razvoj tragedije i tri klasična trageda - Eshil, Sofoklo i Euripid.

Lektira: grčka

Platon: Odabir iz dijaloga, 100-ak redaka
Eshil: jedan dramski dio, 40-ak stihova
Sofoklo: jedan dramski dio, 70-ak stihova
Euripid: jedan dramski dio, 70-ak stihova

Lektira: hrvatska

Platon: *Gozba*, *Gorgija, Fedro*
Aristotel: *Poetika*, odabir iz *Retorike*
Sofoklo: *Ajant*, *Edip na Kolonu*, *Elektra*
Euripid: *Elektra*, *Ifigenija u Aulidi*, *Kiklop.*

KULTURNI I CIVILIZACIJSKI SADRŽAJI

Grčka pod makedonskom i rimskom vlašću do raspada Rimskoga Carstva u pregledu,
Helenizam i njegove bitne odlike, svetkovine povezane uz tragedijom.

DIDAKTIČKO-METODIČKE UPUTE

Odabir metode i načina rada sloboda je samog nastavnika, ali se u radu moraju slijediti neke opće odrednice. Učenici su od susreta s bilo kojim klasičnim jezikom vezani uz pisani tekst, nema mogućnosti učenja slušanjem govornoga teksta, poput živih jezika. Zbog toga je iznimno važno da učenik što više vremena provede sam nad nepoznatim tekstom, s kojim mora uspostaviti i komunikaciju, mora ga razumjeti i uočiti sve gramatičke odnose u njemu, kako bi ih kasnije lakše i brže uočavao na novim tekstovima. Posebnu pozornost valja posvetiti radu s rječnikom, koji se razlikuje od rada u živih jezika. Treba razvijati učenikovu samostalnost koja vodi do

osamostaljivanja u prijevodu, gdje rječnik postaje priručnik, a ne sredstvo, i s vremenom se njegova uporaba smanjuje povećanjem učenikova fonda riječi.

Na satu treba s učenicima što više raditi na prijevodu teksta bez priprave - ex abrupto - uz davanje najnužnijih informacija. Uz pojedinačni i zajednički rad, potrebno je prakticirati rad u parovima i skupni rad na tekstu, gdje skupine učenika, uz pomoć priručnika i uz potporu nastavnika, prevode određene dijelove teksta. Učenicima se uvijek može dati prilika u referatima obraditi obraditi pojedine dijelove gradiva izvantekstualnih sadržaja, a poželjno je pojedincima zadati samostalan rad na prijevodu i analizi teksta.

Budući da je lektira potpuna novost, treba objasniti kako je zamišljeno njezino obrađivanje. Lektiru učenici obrađuju samo kod kuće. Grčki i hrvatski tekstovi vezani su uz ključne pisce razdoblja ili uz književno razdoblje. Završivši obrađivanje pojedinoga pisca, treba posvetiti dio vremena (oko 3 sata) razgovoru o tom piscu, njegovim djelima i onome što su učenici dotad o njemu saznali, a posebna se pažnja posvećuje djelima iz lektire, koja su se čitala u originalu i prijevodu. Tim se razgovorom ujedno daje sinteza o piscu i razdoblju, nakon toga se napiše pismeni rad vezan uz tekstove koji su bili zadani za hrvatsku i grčku lektiru. Razgovor s učenicima i pismeni rad daju nastavniku dovoljno podataka za procjenu kako je lektira obrađena i usvojena.

Učenikovo znanje se provjerava na dva temeljna načina: usmeno i pisano. Usmeni odgovor sadrži cjelinu sastavljenu od poznavanja svih elemenata koje nastavnik traži od učenika - riječi, prijevod, gramatička analiza teksta, uočavanje stilskih osobina teksta, pitanja vezana za književnoteorijske i povijesne sadržaje. Važan element usmenoga odgovora je i snalaženje na nepoznatom tekstu i sposobnost raščlambe i uočavanja već poznate građe u tom tekstu, a i rad u skupinama valja vrjednovati. Pismena provjera znanja provodi se: kontrolnim radovima, testovima i školskim zadaćama. Kontrolni rad može uključiti manji opseg gradiva, traje kraće od školskoga sata te je koristan za brže provjere manjih cjelina. Može biti i većega opsega, traje cijeli sat i obuhvaća provjeru nekoliko većih cjelina gradiva.

Školska zadaća obuhvaća sve skupljeno znanje u cjelokupnom razdoblju izobrazbe i sastoji se od prevođenja teksta ili rečenica s hrvatskoga na grčki i obratno. Ona daje izrazito individualnu sliku učenika i pruža nam iscrpne podatke o tome kako su određeni sadržaji usvojeni. Značajka individualnosti bitno razlikuje školsku zadaću od testa i kontrolnoga rada. Diktat je vezan ponajprije za grčki jezik i piše se na svim razinama izobrazbe, po mogućnosti bar svaka dva mjeseca. Pismene radove treba prilagoditi dobi i obrazovnoj skupini kojoj su namijenjeni. Kako učenici prelaze u viši stupanj izobrazbe, tako mora rasti i zahtjevnost u pismenom i usmenom provjeravanju.

Program daje i pedagoški minimum, koji svaki učenik mora obvezatno ispuniti tijekom izobrazbe. Uz svakoje područje i autora predviđen okvirni broj sati. Nužno je usmjeriti pozornost na prosječan broj redaka ili heksametara, koji bi se trebao obraditi na jednom satu (što ujedno može biti mjerilo za školske zadaće). Taj nam broj pokazuje i okvirnu količinu teksta, predviđenu za određenog pisca, a isto vrijedi za lektiru.

UMJETNIČKO PODRUČJE

GLAZBENA UMJETNOST I LIKOVNA UMJETNOST

S INTEGRIRANIM MODULIMA DRAMSKE, FILMSKE, MEDIJSKE I TRADICIJSKE KULTURE I UMJETNOSTI

Opis područja

Svrha je umjetničkoga područja osposobiti učenike za razumijevanje umjetnosti i za aktivan odgovor na umjetnosti svojim sudjelovanjem, zatim za učenje različitih umjetničkih sadržaja i razumijevanje sebe i svijeta pomoću umjetničkih djela i medija te za izražavanje osjećaja, iskustava, ideja i stavova umjetničkim aktivnostima i stvaralaštvom.

Umjetničko odgojno-obrazovno područje čine Vizualne umjetnosti i dizajn, Glazbena kultura i umjetnost, Filmska i medijska kultura i umjetnost, Dramska kultura i umjetnost te Umjetnost pokreta i plesa.

Umjetnosti pridonose osobnomu doživljaju i razumijevanju svijeta, oblikuju uvjerenja, stavove i svjetonazore, pokreću osjećajnost, pojačavaju ranija iskustva, razvijaju kritičku svijest i omogućuju viziju drugačijega svijeta.

Umjetnostima se potiče propitivanje, istraživanje, pročišćavanje, povezivanje i izražavanje ideja, osjećaja i iskustava u likovnomu djelu ili uratku, glazbi, filmskomu i medijskomu stvaralaštvu, govornomu izričaju, gesti, pokretu i plesu.

Izražavanje putem kreativnoga procesa pridonosi djetetovu cjelovitu razvoju: višestrukoj inteligenciji, kreativnomu i simboličkomu mišljenju, izražajnim i praktičnim oblikovnim sposobnostima te osobnosti. Također potiče samopouzdanje, ustrajnost, samodisciplinu, spontanost i želju za slobodnim istraživanjem, razvija pozornost, koncentraciju, osjetljivost za mjeru i cikličnost te pospješuje sposobnost samoizražavanja i kritičkoga mišljenja.

Umjetnička djela i stvaralačke aktivnosti pridonose oblikovanju identiteta učenikâ, jačanju njihova integriteta i samopoštovanja te stvaranju kulturne i ekološke svijesti. Odgoj i obrazovanje za umjetnost pomoću umjetnosti stvara kreativne pojedince koji aktivno sudjeluju u oblikovanju kulture svoje neposredne i šire okoline.

Umjetnosti u odgoju i obrazovanju doprinose umnomu, osjetilnomu, osjećajnomu, društvenomu, tjelesnomu, duhovnomu i kreativnomu razvoju učenikâ, omogućuju povezivanje učeničkih individualnih znanja, spoznaja i iskustava s drugim odgojno-obrazovnim područjima te njihovo integriranje u šire društvene i kulturne vrijednosne sustave i svjetonazore.

Učenjem pomoću umjetnosti, upoznavanjem i korištenjem različitih izvora podataka, umjetničkih jezika, tehnoloških postupaka, načina izražavanja i komunikacijskih tehnologija, stvaranjem vlastitih umjetničkih ostvaraja, sudjelovanjem u umjetničkim aktivnostima,

odgovorom na umjetnička djela i stvaralaštvo te na umjetničke ostvaraje drugih učenika, učenike se osposobljava za istraživanje komunikacijskih putova prema drugim sadržajima, ljudima i kulturama.

Odgoj pomoću umjetnosti i za umjetnost bitno doprinosi oblikovanju osobnih te društvenih i kulturnih uvjerenja i svjetonazora, stvaranju osobnoga i društvenoga, nacionalnoga i europskoga kulturnoga identiteta te stjecanju univerzalnih humanističkih vrjednota, poštivanju razlika među ljudima i kulturama, razvijanju empatije, suradnje, solidarnosti te osobne, društvene i kulturne odgovornosti.

Umjetničko područje senzibilizira učenike za kulturu i kulturna događanja u široj društvenoj zajednici, za razumijevanje i očuvanje kulturne baštine, kako one koju čine autorska umjetnička djela tako i one koju čine oblici tradicijske kulture i umjetnosti, za odgovoran odnos prema prirodi i njezinim bogatstvima te za kreativnost u svakodnevnomu životu. Ono je u međupovezanosti s ostalim odgojno-obrazovnim područjima, a stečena znanja i vještine te ovladavanje jezicima umjetnosti osposobljavaju učenike za učinkovitu svakodnevnu javnu, poslovnu i privatnu komunikaciju, za cjeloživotno učenje i za uspješno sudjelovanje na tržištu rada.

Umjetničko odgojno-obrazovno područje podijeljeno je u šest polja. Pet polja odnose se na zasebne vrste umjetničkoga izraza i učeničkoga stvaralaštva, dok je prvo polje sjedinjujuće i odnosi se na zajedničke, sukladne i nadopunjujuće odgojno-obrazovne djelatnosti u poljima obuhvaćenima ovim odgojno-obrazovnim područjem. Sukladno općim postignućima navedenima u prvomu polju te općim ciljevima odgojno-obrazovnoga područja učenička se postignuća u svim drugim poljima dalje razrađuju prema posebnostima umjetničkoga izraza na koji se odnose.

Odgojno- obrazovni ciljevi područja

Učenici će:

- razviti zanimanje, estetsko iskustvo i osjetljivost te kritičnost za vizualnu, glazbenu, filmsku, medijsku, govornu, dramsku i plesnu umjetnost i izražavanje;
- usvojiti temeljna znanja i pozitivan odnos prema hrvatskoj kulturi i kulturama drugih naroda, prema kulturnoj i prirodnoj baštini te univerzalnim humanističkim vrijednostima;
- upoznati i vrjednovati umjetnička djela različitih stilskih razdoblja;
- uočiti zakonitost razvoja umjetničkoga izraza u međupovezanosti s razvojem povijesnoga slijeda, filozofske misli i znanosti;
- steći temelje pismenosti u svim umjetničkim područjima i razviti komunikacijske vještine pomoću umjetničkoga izraza;
- izraziti i oblikovati ideje, osjećaje, doživljaje i iskustva u svim umjetničkim područjima i oblicima te pritom osjetiti zadovoljstvo stvaranja;
- upoznati, rabiti i vrjednovati različite izvore podataka, medije, tehnološke postupke i načine izražavanja za oblikovanje i predstavljanje umjetničkih iskaza;
- istraživati različite materijale, sredstva i sadržaje umjetničkoga izraza;
- steći razumijevanje i osobnu odgovornost za stvaralački proces te moći kritički procijeniti vlastiti izraz i iskaz drugih;
- razviti samopoštovanje, samopouzdanje i svijest o vlastitim sposobnostima te mogućnostima njihova razvoja stvaralačkim aktivnostima;
- razviti opažanje pomoću više osjetila, koncentraciju, sklonosti, radoznalost, spontanost, samostalnost i društvene vještine te, na temelju toga, razvijati individualnost i samosvojnost i želju za cjeloživotnim učenjem;
- razviti praktično-radne vještine i kulturu rada samostalnim i skupnim oblicima umjetničkih aktivnosti i učeničkoga stvaralaštva, što će moći primijeniti u svakodnevnomu životu;
- razviti suradničke odnose i poštovanje u zajedničkim aktivnostima i stvaralačkomu radu s vršnjacima, naročito onima s posebnim potrebama;

- razviti pozitivan stav i skrb za estetiku i kulturu životne sredine te aktivno sudjelovati u kulturnomu životu zajednice.

Očekivanja učenička postignuća ili ishodi učenja i poučavanja

I. AKTIVNO OPAŽANJE I RAZUMIJEVANJE SVIJETA UMJETNOSTI I SUDJELOVANJE U UMJETNIČKOMU ODGOJU I STVARALAŠTVU

1. Opažanje i doživljavanje umjetničkoga stvaralaštva i aktivnosti te estetskih vrijednosti (percepcija i recepcija)

Učenici će:

- prepoznavati posebna strukturna, žanrovska i stilska obilježja te sastavnice umjetničkih ostvarenja;
- uspoređivati načine na koje su sadržaji i iskustva svakodnevnoga života obrađeni u različitim umjetničkim izrazima i medijima;
- razlikovati posebne estetske i etičke vrijednosti i opredjeljenja u svojim umjetničkim ostvarenjima i ostvarenjima drugih te u svakodnevnomu okružju;
- upoznati značajke glavnih umjetničkih tradicija i epoha;
- oblikovati osobni ukus i sklonosti prema umjetničkomu stvaralaštvu i aktivnostima.

2. Sudjelovanje u umjetničkom stvaralaštvu i aktivnostima (stvaranju ili produkciji te izvođenju ili reprodukciji)

Učenici će:

- rabiti različite izvore podataka te medije, tehnološke postupke i načine izražavanja u oblikovanju i predstavljanju vlastitih umjetničkih iskaza i iskaza drugih;
- sudjelovati, prema vlastitim sposobnostima i sklonostima, u umjetničkomu stvaralaštvu i aktivnostima;
- moći izraziti svoju osobnost, osjećaje, stavove i ideje u odgovarajućemu umjetničkomu obliku;
- umjetničkim jezicima i sredstvima propitivati i istraživati teme međuljudskih odnosa, životnih opredjeljenja, društvenih sukoba te osobnoga sazrijevanja i oblikovanja identiteta.

3. Komunikacija, socijalizacija i suradnja umjetnošću, dizajnom i medijima

Učenici će:

- propitivati životne situacije i probleme važne za njih i za društvo u kojemu žive te ih oblikovati u javne umjetničke iskaze;
- stvaralački izraziti vlastitu osobnost i svjetonazor;
- usvojiti načine javnoga komuniciranja, nastupanja i izlaganja;
- poštivati i promicati različitosti među ljudima i oblicima izražavanja te prihvatiti umjetnost kao način pozitivne komunikacije među ljudima;
- istraživati odabrane teme i fenomene iz područja umjetnosti, kulture ili društvenoga života kroz oblike projektne ili međupredmetne nastave;
- iskazati poznavanje jezika simbola i znakova u komunikaciji te u oblikovanju suvremene kulture.

4. Razumijevanje i vrjednovanje umjetničkoga stvaralaštva i aktivnosti

Učenici će:

- moći analizirati i kritički prosuđivati umjetnička ostvarenja te vlastitu umjetničku aktivnost i stvaralaštvo te stvaralaštvo drugih;
- usmeno ili pisano izraziti vlastito argumentirano mišljenje o umjetničkim ostvarenjima i aktivnostima koje su doživjeli ili sudjelovali u njihovu oblikovanju;
- analizirati posebne strukturne, žanrovske i stilske značajke umjetničkih ostvarenja i aktivnosti u pripadajućemu kulturnomu kontekstu;

- razložiti vlastite stvaralačke razloge, doprinose i rješenja u umjetničkomu stvaralaštvu ili aktivnosti;
- primijeniti spoznaje stečene osobnim umjetničkim iskustvom u drugim odgojno-obrazovnim područjima;
- povezati umjetničke oblike i ostvarenja s povijesnim i društvenim kontekstom u kojemu su nastali;
- pokazati znanje o vrijednosti hrvatske umjetnosti i umjetničke baštine kao dijela svjetske kulture i univerzalnih vrijednosti.

II. VIZUALNE UMJETNOSTI I DIZAJN

1. Opažanje, doživljavanje i imenovanje vizualnih elemenata i kompozicijskih odnosa te osobina umjetničkoga stila

Učenici će:

- uočiti, opisati i usporediti pojedine likovne elemente i kompozicijske odnose na poznatim i novim primjerima umjetničkih djela iz područja slikarstva, skulpture, arhitekture i urbanizma, dizajna i video umjetnosti;
- uočiti i opisati elemente likovne forme i njihove odnose na primjerima načinjenih i prirodnih oblika u okružju;
- prepoznati i jednostavnim crtežom označiti pojedine kompozicijske odnose na primjerima poznatih i, njima sličnih, novih primjera likovno-umjetničkih djela;
- uočiti, opisati i usporediti osobine različitih umjetničkih razdoblja i stilova, odnosno umjetničkih pravaca;
- u imenovanju i opisu elemenata forme i kompozicijskih odnosa te osobina likovno-umjetničkih djela različitih stilova i pravaca primijeniti odgovarajući likovni, odnosno vizualni jezik (traženim rječnikom i pojmovima);
- opisati svoj doživljaj odabranih djela vizualnih umjetnosti i dizajna;
- usvojiti trajan pozitivan stav o likovnoj umjetnosti, odnosno vizualnim umjetnostima i dizajnu.

2. Razvijanje vještina i ovladavanje likovnim tehnikama

Učenici će:

- jednostavnim crtežom naznačiti određene elemente i njihove kompozicijske odnose unutar dvodimenzijskoga i trodimenzijskoga likovno-umjetničkoga djela;
- razviti i primijeniti nove vještine za rad u dvodimenzijskim i trodimenzijskim likovni tehnikama i zadatcima suvremenoga dizajna.

3. Stvaranje i izražavanje vizualnim jezikom

Učenici će:

- uza stručno vodstvo, ali djelomice samostalno, obnoviti proces stvaranja (rekonstrukcije) likovnoumjetničkoga djela, njegovom analizom i interaktivnim vježbama u samostalnomu i suradničkomu radu;
- izraziti svoje ideje/zamisli i stavove u dvodimenzijskomu i trodimenzijskomu području vizualnih umjetnosti i dizajna, uključujući računalnu grafiku.

4. Promišljanje likovnih umjetnosti i dizajna i vrjednovanje likovnih učeničkih radova

Učenici će:

- primijeniti odgovarajući likovni, odnosno vizualni jezik (traženim rječnikom i pojmovima) za samostalnu analizu/interpretaciju umjetničkoga djela iz područja slikarstva, skulpture, arhitekture i urbanizma, dizajna i video umjetnosti;
- prepoznati, usporediti i povezati osobine likovno-umjetničkih djela nastalih u različitim umjetničkim razdobljima, stilovima i pravcima te u odnosu sa suvremenom umjetnošću;

- samostalno razlikovati i objasniti načine oblikovanja likovno-umjetničkih djela na primjerima poznatih djela nastalih u različitim umjetničkim razdobljima, stilovima i pravcima;
- samostalno uočiti i obrazložiti povezanost različitih medija u konceptualnoj umjetnosti, hepeningu i performansu te u vođenim aktivnostima u suvremenomu umjetničkomu izrazu;
- prepoznati, usporediti i procijeniti te obrazložiti estetske vrijednosti na primjerima poznatih (i sličnih novih) primjera likovnih djela te različitih tvorevina u suvremenomu životnomu učenikovu okružju;
- samostalno primjenjivati kriterije za estetsko i etičko prosuđivanje djela vizualnih umjetnosti i vizualne pojavnosti životnoga okružja;
- samostalno prosuditi vrijednost te izraziti i obrazložiti kritički stav o vizualnoj pojavnosti u neposrednomu ili širemu okružju.

5. Komunikacija i socijalizacija vizualnom umjetnošću, dizajnom i likovnim stvaralaštvom
Učenici će:
- zastupati pozitivan stav o likovnoj umjetnosti, odnosno vizualnim umjetnostima i dizajnu te kulturnoj baštini na zavičajnoj, bosansko-hercegovačkoj, hrvatskoj i svjetskoj razini;
- prepoznati, usporediti i opisati oblike komunikacije u likovnoj umjetnosti, uključujući tradicijsku umjetnost u bosansko-hercegovačkim, hrvatskim i svjetskim okvirima;
- ostvariti složenu komunikaciju i suradnju u izvedbi složenih zadataka u samostalnomu i skupnomu radu;
- preuzeti odgovornost za obavljanje složenih zadataka u samostalnomu i skupnomu radu;
- primjenjivati informacijsko-komunikacijsku tehnologiju u pretraživanju i istraživanju izvora podataka o likovno-umjetničkomu području te u prikazu istraživanja likovnoga djela, umjetničkoga stila ili pravca;
- ishod (samostalne) analize, interaktivne vježbe ili istraživanja pretraživanjem različitih izvora podataka, predstaviti u učionici kratkim usmenim izlaganjem, plakatom ili računalnim slikovnim prikazom (Power Point-prezentacija), samostalno ili skupno;
- znanje o djelima likovnih umjetnosti različitih povijesnih razdoblja, stilova, pravaca i naroda, bolje će primijeniti u drugim nastavnim predmetima, odnosno jasnije će razumjeti njihove nastavne sadržaje.

III. GLAZBENA KULTURA I UMJETNOST
1. Opažanje, doživljavanje i prihvaćanje glazbene umjetnosti i stvaralaštva (percepcija i recepcija)
Učenici će:
- opisati individualni doživljaj glazbenoga djela i uočiti razliku u doživljaju s obzirom na vrstu glazbe i stilska obilježja;
- prepoznati i imenovati sve sastavnice slušanoga glazbenoga djela;
- prepoznati i razlikovati obilježja glazbenoga djela s obzirom na stil, vrstu i oblik;
- izdvojiti estetski vrijednu i etički prihvatljivu glazbenu aktivnost i glazbeno djelo;
- raznovrsnim glazbenim aktivnostima razviti odgojne vrijednosti usmjerene na razvoj odgovorne, samostalne, sposobne i zadovoljne osobe;
- glazbenim aktivnostima vježbati koncentraciju, pamćenje (memoriju) i ustrajnost potrebnu za nastanak ili izvedbu glazbenoga djela.

2. Ovladavanje sastavnicama glazbene umjetnosti i stvaralaštva
Učenici će:
- prepoznati, imenovati i razlikovati glazbene sastavnice različitim glazbenim aktivnostima;
- usporediti i razlikovati specifičnosti građe glazbenih vrsta i oblika pojedinih stilskih razdoblja;

- istražiti pojedinu vrstu glazbe ili stil te ih usporediti s iskustvom vlastitoga kreativnoga izraza;
- istražiti različite skladateljske tehnike i pravce suvremene glazbe te ih primijeniti i povezati s osobnim kreativnim izrazom.

3. Sudjelovanje u glazbenim aktivnostima te izražavanje glazbenom umjetnošću i stvaralaštvom

Učenici će:

- izraziti svoje osjećaje, doživljaje i stavove na cjelovit način raznovrsnim umjetničkim oblicima i postupcima;
- glazbenim aktivnostima vježbati motoriku i samokontrolu kao preduvjet uspješne izvedbe;
- izraziti svoje ideje, osjećaje i misli ritamskim ili melodijskim improvizacijama;
- pri proučavanju glazbenih djela, prepoznati i razlikovati različita sredstva i tehnike izražavanja te primijeniti stečena znanja i iskustva u stvaranju i izvedbi glazbenih djela.

4. Komunikacija, socijalizacija i suradnja glazbenom umjetnošću i stvaralaštvom

Učenici će:

- individualno ili u skupini izvoditi jednostavne glazbene zadatke te osjetiti zadovoljstvo i izraziti radost sudjelovanja u glazbenim aktivnostima i stvaralaštvu;
- istražiti načine komunikacije i suradnje glazbenom umjetnošću i usporediti ih s drugim umjetničkim i znanstvenim područjima;
- vježbati organizacijske vještine i umijeća te načine predstavljanja glazbenog djela u javnosti
- surađivati s drugima pogotovo s vršnjacima s posebnim potrebama i poteškoćama u razvoju te dijeliti odgovornost pri zajedničkom izvođenju i stvaranju;
- poznavati vrijedna umjetnička dostignuća hrvatskih i bosanskohercegovačkih ranijih i suvremenih glazbenih stvaratelja;
- slušanjem i izvođenjem glazbenih djela različitih vrsta, stilova i tradicija jačati pripadnost hrvatskoj kulturi i razviti toleranciju prema drugim kulturama i tradicijama u BiH, Europi i svijetu.

5. Razumijevanje i vrjednovanje glazbene umjetnosti i stvaralaštva

Učenici će:

- uočiti i opisati značajke glazbenih djela i stilskih razdoblja unutar društveno-povijesnog konteksta;
- izraziti dojmove i podijeliti umjetnički doživljaj i iskustvo s drugima te usavršiti sposobnost afirmativnoga izražavanja;
- analizirati sastavnice glazbenoga djela s obzirom na stil, vrstu i oblik te obrazložiti njihov značaj za estetsko vrjednovanje;
- jačati samokritičnost prema vlastitomu radu ili glazbenomu stvaralaštvu kao i sposobnost konstruktivne kritike u vrjednovanju tuđih umjetničkih ostvarenja;
- prepoznati umjetnički i estetski vrijedno glazbeno djelo te razlikovati vrsnu izvedbu od loše.

IV. FILMSKA I MEDIJSKA KULTURA I UMJETNOST

1. Opažanje, doživljavanje i prihvaćanje filmskih i medijskih elemenata i stvaralaštva

Učenici će:

- prepoznavati posebna obilježja i sastavnice filmskih i medijskih ostvarenja te uspoređivati načine kojima su sadržaji stvarnoga života prikazani u filmskomu i medijskomu obliku;
- razlikovati posebne estetske i etičke vrijednosti i opredjeljenja u umjetničkim filmskim i medijskim ostvarenjima, u svojemu stvaralaštvu te u stvaralaštvu drugih;

- upoznati značajke glavnih tradicija i razdoblja svjetske, hrvatske i bosansko-hercegovačke filmske i medijske umjetnosti;
- u oblicima učenja u kojima se rabe filmski i medijski postupci, sredstva, tehnologije i oblici povezati novo znanje s doživljenim iskustvom i već stečenim znanjem drugih odgojnoobrazovnih područja
- oblikovati i braniti vlastiti ukus i sklonosti prema filmskomu i medijskomu stvaralaštvu i umjetnosti.

2. Ovladavanje elementima filmskoga jezika i medijskih aktivnosti

Učenici će:

- usavršavati i razvijati filmske i medijske postupke, sredstva, tehnologije i oblike u skladu s mogućnostima nastavne opremljenosti škole, potrebama nastave i sklonostima učenika;
- na temelju promatranja filmskih i medijskih umjetničkih djela i osobnih iskustava istraživati tehnike i oblike kojima najbolje mogu izraziti svoje svjetonazore i audiovizualne poruke;
- steći vještinu objedinjavanja različitih izvora podataka u filmski ili medijski oblik ili poruku;
- steći trajno uporabljive vještine uporabe filmskih i medijskih postupaka, sredstava, tehnologija i oblika.

3. Sudjelovanje u medijskim aktivnostima i filmskomu stvaralaštvu

Učenici će:

- ideje, iskustava i osjećaje audiovizualno izraziti i oblikovati u medijska i filmska ostvarenja i poruke;
- rabiti različite postupke i sastavnice filmskoga i medijskoga izraza za izvođenje i oblikovanje vlastitih filmskih ili medijskih ostvarenja namijenjenih publici izvan vlastite skupine;
- filmskim i medijskim umjetničkim sredstvima istraživati teme i probleme života oko njih, međuljudskih odnosa, društvenih sukoba te vlastita sazrijevanja i oblikovanja identiteta;
- prema vlastitim sposobnostima i sklonostima, sudjelovati u ostalim umjetničkim poslovima povezanima s filmskim i medijskim stvaralaštvom.

4. Komunikacija, socijalizacija i suradnja medijskim djelatnostima i filmskim stvaralaštvom

Učenici će:

- moći izraziti svoju osobnost, osjećaje, stavove i ideje u filmskomu ili medijskomu uratku koji će sami oblikovati;
- zajednički istraživati životne situacije i probleme važne za njih i za društvo u kojemu žive te ih oblikovati u audiovizualne iskaze;
- razvijati i oblikovati vlastitu osobnost i svjetonazor u odnosu na svekoliko audiovizualno okruženje;
- usvojiti načine javnoga komuniciranja i nastupanja;
- steći sigurnost i samopouzdanje u komunikaciji i predstavljanju svojih filmskih i medijskih uradaka;
- doprinositi poštovanju i njegovanju različitosti među ljudima te iskazivati načine pozitivnoga međuljudskoga odnošenja i nenasilnoga rješavanja sukoba među suprotstavljenim pojedincima i društvenim skupinama.

5. Razumijevanje i vrjednovanje filmskoga stvaralaštva i medijskih aktivnosti

Učenici će:

- steći kriterije kritičke prosudbe i vrjednovanja filmskih i medijskih umjetničkih ostvarenja, vlastitoga stvaralaštva i stvaralaštva drugih;

- usmeno ili pisano, izraziti vlastito argumentirano mišljenje o filmskomu ili medijskomu ostvarenju koje su gledali ili u njemu sudjelovali, o sudionicima, njihovim odnosima i aktivnostima, o prikazanim događajima, situacijama i problemima te njihovim uzrocima i ishodima analizirati posebne strukturne, žanrovske (rod i vrsta), stilske i kulturne značajke umjetničkih filmskih i medijskih ostvarenja;
- obrazložiti vlastite stvaralačke razloge, prinose i rješenja u zajedničkim filmskim i medijskim projektima;
- povezivati spoznaje stečene vlastitim filmskim i medijskim iskustvom sa znanjima iz drugih odgojno-obrazovnih područja i predmeta (npr. književnosti, povijesti, etike, vjeronauka, sociologije te drugih umjetničkih područja)
- povezati ostvarenja i oblike filmske i medijske umjetnosti s povijesnim i društvenim kontekstom u kojemu su nastali;
- pokazati znanje o vrijednosti i povezanosti hrvatske filmske baštine kao dijela svjetske filmske kulture i univerzalnih vrijednosti.

V. DRAMSKA KULTURA I UMJETNOST

1. Opažanje, doživljavanje i prihvaćanje dramske aktivnosti i stvaralaštva

Učenici će:

- prepoznavati posebna obilježja i sastavnice dramskih ostvarenja te uspoređivati načine kojima su sadržaji stvarnoga života obrađeni u dramskomu obliku u različitim medijima;
- razlikovati posebne estetske i etičke vrijednosti i opredjeljenja u umjetničkim dramskim ostvarenjima, u svojemu dramskomu stvaralaštvu te u stvaralaštvu drugih;
- upoznati značajke glavnih kazališnih tradicija i razdoblja;
- u dramskim oblicima učenja povezati novo znanje s doživljenim iskustvom i već stečenim znanjem dramskoga i drugih odgojno-obrazovnih područja;
- oblikovati vlastiti ukus i sklonosti prema dramskomu stvaralaštvu i umjetnosti.

2. Sudjelovanje u dramskoj aktivnosti i stvaralaštvu

Učenici će:

- rabiti različite dramske postupke i sastavnice dramskoga izraza za izvođenje i oblikovanje vlastitih pisanih ili improviziranih dramskih cjelina namijenjenih publici izvan vlastite skupine;
- dramskim umjetničkim sredstvima istraživati teme i probleme života oko njih, međuljudskih odnosa, društvenih sukoba te vlastita sazrijevanja i oblikovanja identiteta;
- prema vlastitim sposobnostima i sklonostima sudjelovati u ostalim umjetničkim poslovima izradba kostima, scenografije, maska i rekvizita, oblikovanje zvuka i svjetla, koreografija;
- poznavati scenski pokret, dramsko pisanje i režija i sl. u dramskomu stvaralaštvu i umjetnosti;
- prema vlastitim sposobnostima i sklonostima, moći izvoditi i tumačiti djela dramskih pisaca.

3. Ovladavanje sastavnicama dramske aktivnosti i stvaralaštva

Učenici će:

- sa samopouzdanjem te s osobnim stavovima i idejama sudjelovati u vođenim i samostalnim dramskim zadacima;
- samostalno oblikovati dramske cjeline prema zadanim poticajima;
- rabiti različite sastavnice dramskoga izraza (glas i govor, gesta i mimika, kretanje u prostoru, pisani i improvizirani tekst, žanr i stil i sl.) za oblikovanje vlastitih ostvaraja;
- prema vlastitim sposobnostima i sklonostima, moći uživljeno oblikovati uloge u rasponu od jednostavnih do složenijih karaktera.

4. Komunikacija, socijalizacija i suradnja dramskom aktivnošću i stvaralaštvom

Učenici će:

- moći izraziti svoju osobnost, osjećaje, stavove i ideje u dramskoj formi koju će sami oblikovati;
- zajednički istraživati životne situacije i probleme važne za njih i za društvo u kojem žive te ih oblikovati u javne dramske iskaze;
- razvijati i oblikovati vlastitu osobnost i svjetonazor te usvojiti načine javnoga komuniciranja i nastupanja;
- razviti svoje govorne sposobnosti i steći sigurnost i samopouzdanje u javnoj govornoj komunikaciji;
- doprinositi poštovanju i njegovanju različitosti među ljudima te iskazivati načine pozitivnih međuljudskih odnosa i nenasilnoga rješavanja sukoba među suprotstavljenim pojedincima i društvenim skupinama.

5. Razumijevanje i vrjednovanje dramske aktivnosti i stvaralaštva

Učenici će:

- steći kriterije kritičke prosudbe i vrjednovanja dramskih umjetničkih ostvarenja, vlastitoga dramskoga stvaralaštva i stvaralaštva drugih;
- usmeno ili pisano, izraziti vlastito argumentirano mišljenje o dramskomu ostvarenju koje su gledali ili u njemu sudjelovali, o likovima, njihovim odnosima i aktivnostima, o događajima, situacijama i problemima te njihovim uzrocima i ishodima prikazanima u drami;
- analizirati posebne strukturne, žanrovske, stilske i kulturne značajke umjetničkih dramskih ostvarenja obrazložiti vlastite stvaralačke razloge, prinose i rješenja u zajedničkoj dramskoj aktivnosti ili stvaralaštvu;
- povezivati spoznaje stečene vlastitim dramskim iskustvom sa znanjima iz drugih odgojnoobrazovnih područja i predmeta (npr. književnosti, povijesti, etike, vjeronauka, sociologije te drugih umjetničkih područja);
- povezati ostvarenja i oblike dramske književnosti i umjetnosti s povijesnim i društvenim kontekstom u kojem su nastali;
- pokazati znanje o vrijednosti i povezanosti hrvatske i bosansko-hercegovačke dramske baštine kao dijela svjetske dramske kulture i univerzalnih vrijednosti.

VI. UMJETNOST POKRETA I PLESA

1. Opažanje, doživljavanje i prihvaćanje plesne umjetnosti i stvaralaštva

Učenici će:

- prepoznati, razlikovati i imenovati sastavnice plesne umjetnosti;
- doživjeti ples kao izvedbenu umjetnost povezanu s ostalim umjetničkim područjima;
- pratiti najnovija postignuća u plesnoj umjetnosti rabeći različite izvore podataka, dostupnu tehnologiju i medije;
- moći odabrati, analizirati i opisati stručnim rječnikom kraće plesno ostvarenje po vlastitom izboru, a u skladu s estetskim i etičkim vrijednostima.

2. Ovladavanje sastavnicama i strukturom pokreta i plesa

Učenici će:

- pokazati višu razinu znanja i razumijevanja rabeći sposobnost povezivanja (sintetiziranja) sastavnica pokreta i plesa u određenoj strukturi;
- iskazati znanje pri svrhovitoj uporabi osnovnih elemenata koreografskoga postupka;
- objediniti višu razinu plesne tehnike s elementima izražajnosti pokreta pri oblikovanju vlastitih plesnih ostvarenja.

3. Izražavanje stvaranjem i izvođenjem plesne umjetnosti

Učenici će:

- predstaviti razvijen plesni rječnik, osjećaje i stavove istraživanjem i odabirom plesnoga materijala te konačnim oblikovanjem kraćega plesnoga ostvarenja;
- iskazati svijest o sinkretizmu umjetničkih izraza objedinjenjem umjetničkih postupaka i sastavnica i ostalih umjetnosti pri oblikovanju i izvedbi vlastitih plesnih ostvarenja;
- pokazati znanje i razvijen ukus pri odabiru zvučne pratnje za svoje plesne kompozicije;
- pokazati sposobnost uključivanja ostalih odgojno-obrazovnih područja pri oblikovanju i izvedbi vlastitih plesnih ostvarenja;
- izraziti osobnost, ideje, osjećaje i stavove odabirom i koreografskim oblikovanjem plesne kompozicije;
- pokazati sposobnost krajnje pribranosti pri javnom nastupu.

4. Komunikacija, socijalizacija i suradnja plesnom umjetnošću

Učenici će:

- aktivno istraživati, oblikovati pokretom, izraziti i prenijeti svoje zamisli, osjećaje i stavove publici;
- pokazati sposobnost krajnje sabranosti, samokontrole, snalažljivosti i odgovornosti pri javnomu nastupu;
- pokazati usvojeno suradničko ponašanje pri stvaranju, oblikovanju i izvedbi plesnoga ostvarenja
- uključiti vršnjake s posebnim potrebama u koreografsko oblikovanje plesnih zamisli.

5. Razumijevanje i vrjednovanje plesnoga izraza

Učenici će:

- pokazati višu razinu znanja i razumijevanja primjenjujući sposobnost analiziranja, sintetiziranja i interpretiranja sastavnica i strukture pokreta i plesa pri vrjednovanju vlastitoga i tuđega plesnoga izraza;
- promicati integrativno obilježje plesne umjetnosti u vlastitom plesnom izrazu;
- promicati inkluzivno obilježje plesne umjetnosti i stvaralaštva;
- predstaviti promišljen kritički osvrt na plesnu izvedbu koju su gledali;
- iskazati znanje o plesnoj umjetnosti u kulturološkomu i povijesnomu kontekstu;
- iskazati znanje i pozitivan stav o umjetničkoj i tradicijskoj plesnoj baštini u povijesnomu i kulturološkomu kontekstu
- promicati multikulturalnost u poimanju svakodnevnice i življenju s drugima.

GLAZBENA UMJETNOST

SVRHA I CILJ

Svrha je nastave glazbene umjetnosti u gimnaziji kvalitetan odgoj i obrazovanje mladeži u glazbenoj kulturi odnosno poznavanje temeljnih obilježja glazbe, glazbene umjetnosti i kulture s mogućnostima njihova aktivnoga sudioništva u glazbeno-kulturnom životu svoje životne sredine (izvođenje glazbe u amaterskim društvima, posjeti koncertnim, kazališnim i drugim glazbenim priredbama, slušanje umjetničke glazbe). Opći ciljevi i zadaće glazbene kulture u gimnazijama opisani su u uvodnom umjetničkom poglavlju.

Programska građa glazbene umjetnosti u gimnaziji temelji se na činjenici da su učenici tijekom osnovne škole imali predmet *Glazbena kultura* te su, uglavnom praktično, a dijelom i teorijski, upoznali potrebne glazbene pojmove, stekli potrebna znanja o glazbi te usvojili temelje glazbene pismenosti (bar onoliko koliko je potrebno za grubo praćenje jednostavnijega notnoga teksta). Ta prethodno stečena znanja i vještine služit će u daljnjoj nadogradnji učenikova glazbenoga obrazovanja i ukusa.

Ostvarivanje temeljne svrhe nastave glazbene umjetnosti postižemo ponajprije slušanjem glazbenih djela (u "živoj" izvedbi ili posredstvom mehaničke izvedbe), posjećivanjem odgovarajućih glazbenih priredbi, čitanjem primjerenih knjiga o glazbi i povremenim pjevanjem u razredu.

Nakon uvodnih nastavnih tema povezanih s pristupom glazbi, letimičnim pregledom stilskih razdoblja i različitima glazbenim sastavcima, program glazbene umjetnosti uglavnom slijedi kronološki tijek razvoja glazbe i njenih stilova. Međutim, tom temeljnom programskom poretku gradiva ne treba robovati. Radi aktualizacije nastave, unutar redovitih nastavnih tema, slobodno se može umetnuti i neki drugi sadržaj (npr. obljetnica nekoga istaknutog skladatelja ili posebno pripremanje učenika prije zajedničke nazočnosti nekom koncertu, obrada sadržaja opere, operete ili baleta, koji se upravo izvode u kazalištu).

PROGRAMSKA GRAĐA

a) Četverogodišnji program

U općoj, jezičnoj i klasičnoj gimnaziji gradivo glazbene umjetnosti raspodijeljeno je u četiri godine te se može relativno temeljitije obraditi. U prvom je razredu dosta pozornosti i vremena posvećeno slušno analitičkom pristupu pojedinim sastavcima glazbenoga govora, ali se proširenje slušnih i teorijskih spoznaja s toga područja nastavlja i u sljedećim razredima, istodobno s kronološkom obradom gradiva.

Okvirni raspored gradiva četverogodišnjega programa

PRVI RAZRED
Sastavnice glazbenoga govora (ponavljanje i dopunjavanje slušnih iskustava s područja glazbenoga govora).
Razvoj glazbe od njenih početaka do renesanse (tj. do kraja 16. stoljeća).

DRUGI RAZRED
Barok, galantni stil i bečka klasika (cijelo 17. i 18. stoljeću).

TREĆI RAZRED
Od romantizma do impresionizma (glazbena umjetnost tijekom 19. stoljeću).

ČETVRTI RAZRED
Razvojni pravci glazbene umjetnosti tijekom 20. i 21. stoljeću.

PRVI RAZRED

SASTAVNICE GLAZBENOGA GOVORA I RAZVOJ GLAZBE OD NJENIH POČETAKA DO RENESANSE (DO KRAJA 16. STOLJEĆA).

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- opisati različite mogućnosti i pristupe slušanju glazbenoga djela;

- poznavati temeljne glazbene pojmove, vrste i oblike, posebnost glazbenih stilova;
- opisati šum i ton te sastavnice tona;
- slušno prepoznati i razlikovati šum i ton te sastavnice tona;
- imenovati, opisati i razlikovati sastavnice glazbenoga djela;
- opisati načine izvođenja glazbenoga djela;
- slušno prepoznati, imenovati i razlikovati sastavnice glazbenoga djela: izvođače glazbenoga djela, izvođačke sastave, tempo, metar, ritam, dinamiku, melodiju, harmoniju, glazbeni oblik i glazbeni slog;
- prepoznati i opisati obilježja harmonije, konsonance i disonance;
- objasniti značenje pojmova melodija i harmonija;
- opisati osnovna obilježja homofonoga i polifonoga glazbenog sloga i njihovo razlikovanje slušanjem;
- kronološki odrediti trajanja stilskih razdoblja s njihovim predstavnicima i razlikovati glazbene stilske značajke;
- razlikovati glazbena obilježja pojedinih stilskih razdoblja i njihove predstavnike;
- razlikovati specifičnosti građe glazbenih vrsta i oblika pojedinih stilskih razdoblja;
- steći pregled razvoja glazbe od njenih početaka do kraja renesanse;
- razlikovati multimedijalne glazbene vrste;
- razlikovati i imenovati načine uglazbljivanja teksta;
- slušno prepoznati, razlikovati i imenovati načine uglazbljivanja teksta;
- opisati razvoj tonske građe od srednjega vijeka do kraja 16. stoljeća;
- slušno prepoznati i razlikovati vrste tonske građe od srednjega vijeka do kraja 16. stoljeća;
- prepoznati i razlikovati načine bilježenja glazbe.

Pregled programskih sadržaja:

1. UVOD - Razgovor o umjetnosti i glazbi

- **Glazbeni život u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini** (u pojedinom gradu, županiji), koncertni i kazališni prostori pojedinoga grada, poznati umjetnici izvođači, odnos pojedinca prema glazbi i prema slušanju.
- **Glazba kao samostalna umjetnost i kao sredstvo dopune drugih sadržaja**, glazba na radiju i TV, tijekom modne revije i sl.
- **Slušatelj i njegov odnos prema glazbi**

Prijedlog za slušanje:

Neko popularno i prikladno umjetničko djelo (jedan ili dva stavka po slobodnom izboru, primjerice R. Schumann, *Sanjarenje* iz ciklusa „Dječji prizori"; O. di Lasso, *Super flumina Babylons,* i drugi.

2. TON I TONALITET

- **Zvuk (ton i šum), svojstva (značajke) tona.**
- **Suprotnost dur i mol tonaliteta.**
- **Modaliteti i pučki tonski sustavi.**

Prijedlog za slušanje:

Demonstracija tonskih odnosa u izvođenju nastavnika i slušanje skladbi u mehaničkoj reprodukciji,
F. Chopin: *Etuda u E-duru,*
G. F. Händel: *Suita u d-molu*, *Sarabande* (tema),
*** *Himna sv. Magnusa*, lidijski modus,
*** *Cunctipotens genitor* (1.), dorski modus,
Pučka popijevka iz Istre, po izboru, istarski način, *Vuprem oči*, pučki napjev (Međimurje).

3. GLAZBENO DJELO I NJEGOVE SASTAVNICE

- **Kako valja slušati glazbeno djelo.**
- **Različite mogućnosti pristupa glazbenom stvaralaštvu** (emocionalni pristup, deskripcija, izražavanje općeljudskih ideja, glazba kao zabava, glazba kao čista umjetnost zvuka).
- **Sastavnice glazbenoga djela** (sadržaj, namjena, izvođački sastav, tempo, mjera, ritam, glasnoća (dinamika), tonski rod, melodija, harmonija, slog glazbe, oblik, ugođaj, stilske značajke).

Prijedlog za slušanje:

L. v. Beethoven: *Simfonija br. 9*, ulomak *Finala* Musorgski-Ravel: *Samuel Goldenberg i Schmuvle*, J. S. Bach: *Preludij u C-duru.*

4. BOJA ZVUKA I SREDSTVA IZVOĐENJA

- **Pjevački glasovi i pjevački sastavi, zbor a cappella i zbor s instrumentalnom pratnjom**.
- **Glazbala simfonijskoga orkestra, razvrstavanje glazbala.**
- **Pučka glazbala.**

Prijedlozi primjera za slušanje:

Različiti primjeri za pojedine pjevačke glasove (solističke popijevke te arije iz različitih glazbenih djela), Zbor a cappella - primjeri po slobodnom izboru, Dječački zbor - primjer po slobodnom izboru, C. M. Weber: *Strijelac vilenjak*, *Zbor lovaca*, muški zbor i orkestar,
B. Bartok: *Koncert za orkestar*,
M. P. Musorgski-Ravel: *Slike s izložbe*, pojedini stavci, stavci po izboru s različitim skupinama glazbala u izvođačkom sastavu,
B. Britten: Vodič kroz orkestar za mlade (*Varijacija i fuga na Purcellovu temu*).

5. TEMPO, MJERA I RITAM

- **Temeljno značenje pojmova, vrste mjera, značajke nekih ritamskih kombinacija** (motorički ritam, plesni ritam...).

Prijedlog djela za slušanje:

Demonstracija "uživo" - izvođenje istog primjera u različitom tempu,
Chr. W. Gluck: *Orfej i Euridika*, *Zalobni zbor pastira* (ulomak), spori tempo,
J. S. Bach: *Suita u h-molu*, *Badineire*, brzi tempo,
J. S. Bach: *Preludij u c-molu* (ili u c-duru) iz "Dobro ugođenog klavira", motorički ritam,
A. Hačaturjan: *Gajane*, *Ples sa sabljama*,
M. Ravel: *Bolero*, završni ulomak, stalan plesni ritam,
I. Stravinski: *Posvećenje proljeća*, ulomak, raznolike ritamske i metričke strukture,
E. Grieg: *Peer Gynt* IV. stavak *U pećini gorskog kralja,*
Neki primjer jazz glazbe, po izboru.

6. OSTALE SASTAVNICE GLAZBE

- **Dinamika, karakter (ugođaj) glazbe, stil.**
- **Mogućnosti zapisivanja glazbe, partitura, dionica**.

7. MELODIJA I HARMONIJA

- **Pojam melodije, neke vrste melodije, pojačavanje melodije udvostručavanjem ili većim brojem izvoditelja.**
- **Temeljno značenje pojma harmonija, konsonanca i disonanca**.

Prijedlog djela za slušanje:

*** *Regina caeli*, koral, jednoglasje, melodija,
M. Luther: *Ein'feste Burg*, jednoglasje, melodija,
M. Musorgski - Ravel: *Slike s izložbe*, *Promenada*,
suprotstavljanje: melodija - harmonija,
W. A. Mozart: *Mala noćna glazba*, 1. stavak,

C. Franck: *Sonata za violinu i klavir*, *Finale*, kanon,
pijevna melodija,
L. v. Beethoven: *Patetična sonata u c-molu*, op. 13,
J. S. Bach: *Preludij u c-molu* (ili u C-duru), razloženi akordi.

8. POLIFONIJA- HOMOFONIJA

- **Temeljne značajke homofonoga i polifonoga glazbenog sloga, razlikovanje slušanjem**.

Prijedlozi primjera za slušanje:

J. Gallus: *Nemo placet stultis*, polifonija,
H. L. Hassler: *Tanzen und springen*, homofonija,
G. F. Händel: *Juda Makabejac*, *Gle pobjednik stiže*, homofonija, instrumentalna polifonija (neki orkestralni primjer), guslar (pučka heterofonija), zvuk gajda (melodija i bordun).

9. VRSTE GLAZBE (UMJETNIČKA , NARODNA , ZABAVNA)

10. PREGLED RAZVOJA GLAZBE

- **Razdoblja u razvoju jednoglasne glazbe.**
- **Razdoblja u razvoju polifone i homofone glazbe**.

Slušanje primjera.

Za svako razdoblje po jedan karakterističan glazbeni primjer.

11. POČECI PJEVANJA I SVIRANJA

- **Nastanak glazbe, temeljna obilježja i uloga glazbe u plemenskim zajednicama.**
- **Izgradnja jednostavnih glazbala.**

Primjeri za slušanje:

Glazba današnjih primitivnih etničkih zajednica (obredno oponašanje životinja, napjevi uz rad, glazba u životu zajednice, zvukovi različitih glazbala) - izbor primjera s tonske kasete.

12 . GLAZBA STARIH CIVILIZACIJA

- **Glazbeni život u Kini, Egiptu i Izraelu, antičkoj Grčkoj i Rimu**.
- **Različiti oblici grčke glazbe za pjevanje i sviranje, uloga glazbe u grčkoj tragediji**.

Primjeri za slušanje:

Stare kineske melodije (pentatonika), Židovski psalmi,
Zvuči jednostavnih glazbala starog podrijetla, Glazba za Euripidov Orest,
Scikilov Skolion (epitaf) i drugi dostupni primjeri.

13. SREDNJI VIJEK - JEDNOGLASNA DUHOVNA GLAZBA

- **Temeljne značajke gregorijanskih napjeva**.
- Razlike između psalmodijskih recitativa i koralnih napjeva.
- Jednostavna (silabička) melodija - *Pater noste*r, *Victimae paschali laudes*.
- Ukrašen (melizmatički) napjev - *Kyrie* iz uskrsne mise, *Alleluia* iz Dubrovnika.
- Tehnika antifonoga pjevanja. Sekvenca *Dies irae*,
- Napjevi istočne crkve - *Sofronios Ote to stavron*, višestruka Jektenija - *Kir Stefan Ninja sili*.
- Glagoljaško pjevanje - *Gospin plač iz Poljica*, *Dan od gnjeva*, variran koralni napjev, *Gospodine pomiluj*, glagoljaški napjev (Krk).
- Neliturgijska jednoglasna duhovna glazba srednjega vijeka, jedan slobodno odabran primjer,
- H. von Bingen: *Favus distilans.*
- Primjer muslimanske duhovne glazbe.

14. JEDNOGLASNA SVJETOVNA GLAZBA SREDNJEG VIJEKA

- **Anonimni pučki glazbenici i zvuci pučkih glazbala**.
- **Plesovi i šansone putujućih glazbenika**.
- **Trubaduri i truveri.**
  R. de Vaqueras: *Kalenda Maya*,
  Marcabru: *Pax in nomine Domini*, iz križarskih pohoda,
  M. d'Arras: *To bje u svibnju*,
  R. Lavljeg Srca *Preklinjem vas*,
  A. de la Halle: *Igrokaz o Robinu i Marion*, ulomci,
  Minezingeri (Minnesingeri, Minnesangeri),
  W. von der Vogelzveide: *Pjesma o Palestini*,
- **Majstori pjevači.**
  H. Sach, *David i Saul*.
  Anonimus: *Tempus est iocundum* (*Vrijeme je veselja*) iz zbirke C. Burana

15. RAZVOJ VIŠEGLASJA - ars antiqua i ars nova
Prijedlog primjera za slušanje:

- **Organum**
  Sit gloria Domini, *Rex coeli Domine*, *Nobilis, humilis* (Himan sv. Magnusu),
  Perotinus: *Viderunt omnes*
- **Diskant**
  Cunctipotens genitor, *Sanctus i Benedictus* iz Zadra, *Agnus Dei* (A. Kažotić?),
- **Kanon.**
  Hajd, zapjevaj, plesni napjev iz Francuske J. Fornsete (?): *Ljeto je došlo*,
  Višetekstovni motci Anonimus: *Kad ga ugledam,*
  G. de Machault: *Mnogo je ljepša*,
- **Polifona misa**
  G. de Machaidt: *Missa "Notre Dame*",
- **Balada**
  F. Landino: *Ljubav što tebi dajem* (ili neko drugo djelo).
- **Motet**
  Anonimus: *O mitissima /Virgo/Haec Dies*
- **Rondellus**
  J. Fornsete: *Ljeto je došlo*

16. PRIMJENA GLAZBALA (nastavak na 14. temu)

- **Zvuci starih glazbala**: psalterij, mala harfa, lutnja, viela, tromba, marina, blokflauta, portativ itd.
- Slušanje različitih primjera vokalne glazbe u sviranoj izvedbi.

17. GLAZBA RENESANSE – NIZOZEMSKA POLIFONIJA
Prijedlog primjera za slušanje:

- **Misa**
  J. de Pres*: Missa "L'homme arme"*, *Sanctus* i *Benedictus*.
- **Motet**
  J. de Pres*: Ave vera virginitas*, J. de Pres: *Tullerunt Dominum*.
- **Chanson**
  J. de Pres*: Ne mogu izdržati ljubav*.

18. VISOKA RENESANSA - VOKALNA GLAZBA SVJETOVNOG SADRŽAJA
Prijedlog primjera za slušanje:

- **Popijevka**
  T. Morley*: My bonny Lass*,

H. L. Hassler*: Tanzen und springen.*

- **Frottola**
  F. Bosanac*: A la guerra*,
  M. Cara: *Jon on compro.*
- **Villanella**
  O. di Lasso*: Matona mia cara,*
  O. di Lasso*: Jeka*, primjer dvozbornoga sloga.
- **Gregeska**
  J. Skjavetić*: Čemu toliki trud* (izvorno i u prepjevu).
- **Madrigal**
  A. Patricij*: Dok ja u snu,*
  G. P. da Palestrina*: Alla riva del Tebro*,
  C. D. da Venosa*: Moro lasso*.
  J. Skjavetić: *I na mom nebu.*

19. VOKALNA GLAZBA DUHOVNOGA SADRŽAJA

- **Motet**
  J. Gallus: *Ecce quomodo moritur*,
  O. di Lasso: *Super flumina Babylonis.*
- **Misa**
  G. P. Da Palestrina: *Missa papae Marcelli*, protestantski koral.

20. INSTRUMENTALNA GLAZBA RENESANSE

- **Ricercar**
  F. Bosanac: *Ricercar za lutnju*.
- **Pavana**
  L. Milan: *Pavana za lutnju*.
- **Gagliarda**
  0. Gibbons: *The Gaglliard* za virginal i drugi primjeri plesova toga doba (izbor primjera).

21. ORLANDUS LASSUS - GIOVANNI PIERLUIGI DA PALESTRINA

- **Sinteza.**
- Slobodan izbor djela za slušanje.

DRUGI RAZRED

BAROK, GALANTNI STIL I BEČKA KLASIKA (17. I 18. STOLJEĆE)

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- poznavati temeljne glazbene pojmove, vrste i oblike, posebnost glazbenih stilova;
- imenovati, opisati i razlikovati sastavnice glazbenoga djela;
- opisati načine izvođenja glazbenoga djela;
- slušno prepoznati, imenovati i razlikovati sastavnice glazbenoga djela: izvođače glazbenoga djela, izvođačke sastave, tempo, metar, ritam, dinamiku, melodiju, harmoniju, glazbeni oblik i glazbeni slog;
- objasniti pojmove melodije i harmonije;
- opisati osnovna obilježja homofonoga i polifonoga glazbenog sloga i njihovo razlikovanje slušanjem;
- kronološki odrediti trajanja stilskih razdoblja s njihovim predstavnicima i razlikovati glazbene stilske značajke;

- razlikovati glazbena obilježja pojedinih stilskih razdoblja i njihove predstavnike;
- razlikovati specifičnosti građe glazbenih vrsta i oblika pojedinih stilskih razdoblja;
- poznavati posebna obilježja barokne i klasične glazbe;
- opisati značajke najvažnijih glazbenih vrsta baroka i klasike;
- opisati sastav klasičnoga orkestra;
- razlikovati multimedijalne glazbene vrste;
- razlikovati i imenovati načine uglazbljivanja teksta;
- slušno prepoznati, razlikovati i imenovati načine uglazbljivanja teksta.

Pregled programskih sadržaja:

1. OPĆE ZNAČAJKE BAROKNE GLAZBE
Prijedlog za slušanje:

- **Patetika**
  J. B. Lulhj: Kralju pred spavanje.
- **Monodija**
  G. F. Händel: *Mesija*, *He shell feed his flock*.
- **Arija**
  Cl. Monteverdi: *Lasciatemi morire*, arija.
- **Monotematika**
- J. S. Bach: Fuga iz Toccate i fuge u d-molu, orgulje, zvukovno suprotstavljanje (solo-tutti),
  I. Lukačić: *Cante et psallitet*, motet.
- **Basso continuo**
  J. J. Quantz: *Trio sonata u c-molu*, ili ulomak nekog stavka s izrazitim basom (npr. gore navedeni Lukačićev motet),
- **Motorika**
  J. S. Bach: *Preludij u c-molu* iz zbirke *Dobro ugođeni glasovir*.
- **Osjećanje tonaliteta i harmonije**
  G. F. Händel: *Juda Makabejac*, *Gle pobjednik stiže*.

2. NASLIJEĐENE GLAZBENE VRSTE U NOVOM RUHU

- **Madrigal**
  Cl. Monteverdi: *Lasciatemi merire*.
- **Motet**
  Canite et psalite,
  V. Jelić: *Exultate Deo*, za solo glas i continuo, I. Lukačić: *Canite et psallite*,
  I. Lukačić: *Quam pulchra es.*

3. NOVE VOKALNO - INSTRUMENTALNE VRSTE

- **Opera ranog baroka**
  Cl. Monteverdi: *Orfej*, ulomci,
  H. Purcell: *Didona i Enej*, ulomci.

4. VOKALNO-INSTRUMENTALNE VRSTE DUHOVNOG SADRŽAJA
Prijedlog za slušanje

- **Oratorij**
  (pravi) G. F. Händel: *Mesija*, *Alleliuia* i ostali stavci prema slobodnom izboru,
  (mikro*)* I. Lukačić: *Domine puer meus*.
- **Pasija**
  J. S. Bach: *Muka po Mateju*, ulomci.
- **Kantata (crkvena)**
  I. Šibenčanin: *Lauda Jerusalem Dominum*,
  J. S. Bach: *Ein'feste Burg ist unser Gott*, br. 80 (svjetovna) ili kantata BWV 140.,

H. Purcell: *Dođite sinovi umjetnosti*, rođendanska oda kraljici.

5. INSTRUMENTALNE GLAZBENE VRSTE
Prijedlog izbora djela za slušanje:

- **Suita i partita**
  G. F. Händel: *Suita u d-molu*,
  J. S. Bach*: Suita br. 3 u D-duru za orkestar*,
  G. F. Händel: *Glazba na vodi*, stavci prema izboru,
  J. S. Bach: *Partita br. 3 u a-molu,* itd.
- **Sonata**
  G. Tartini: *Sonata za violinu* (*Đavolji triler),*
  J. J. Ouantz: *Trio sonata u c-molu*,
  T. Cecehini: *Osma sonata*, za dva glazbala i orgulje,
  A. Corelli; *Trio sonata u d molu*, op. 1 br. 11 stavak; Grave.

6. ORKESTRALNE BAROKNE VRSTE

- **Concerto grosso**
  J. S. Bach: *II. brandenburški koncert u F-duru* ili *Brandenburški koncert u D duru*, br. 5, I. stavak,
  A. Corelli: *Koncert u C-duru* za dvije trublje i gudačka glazbala.
- **Solistički koncert**
  A. Vivaldi: Koncerti o godišnjim dobima, jedan prema izboru,
  J. J. Ouantz: *Koncert u G-duru*, za flautu i gudačka glazbala.

7. FUGA - NAJSLOŽENIJA POLIFONA VRSTA

- **Preludij i fuga**
  J. S. Bach: *Preludij i fuga u c-molu* (*Dobro ugođeni glasovir*, I. sv.),
  J. S. Bach: *Preludij i fuga u C-duru*, BWV 545.
- **Tocata i fuga**
  J. S. Bach: *Toccata i fuga u d-molu za orgulje* (i druga srodna djela).

8. GLAZBA ZA RAZONODU (I.)
G. P. Telemann: *Tafelmusik*,
G. F. Händel: *Glazba na vodi* (stavci po želji) i *Glazba za vatromet*,
J. Krsnik-Dolar: *Balletti a 4* (ili a 5).

9. J. S. BACH - G. F. HÄNDEL

- **Sinteza**
  Djela po izboru (učenika).

10. STARE HRVATSKE PJESMARICE I ZBORNICI DUHOVNE GLAZBE

- **Pavlinska pjesmarica**, *Cithara octochorda*.

11. INSTRUMENTALNI OBLICI NA PRIJELAZU U KLASIKU
Prijedlog djela za slušanje:

- **Programna glazba** (za klavičembalo) F. Couperin: *Žeteoc*i, rondo,
  F. Couperin: *Zaljubljeni slavuj*,
  J. Ph. Rameau: *Tamburin*,
  J. Ph. Rameau: *Kokoš*,
- **Začeci sonatnog oblika**
  D. Scarlatti: *Sonata u C-duru* za klavičembalo (*Eserzici*), *Sonata u E-duru* ili *Sonata u d molu*

12. OPERA U 18. STOLJEĆU

Nastanak opere

- **Buffa**
  G. B. Pergolesi: *La serva pardona*, ulomci.
- **Opera seria i njeno reformiranje**
  Ulomak iz neke opere serie (npr. jedna arija),
  Ch. W. Gluck: *Orfej i Euridika*, ulomci,
  Opera W. A. Mozarta *Čarobna frula*, S*ingspiel*, ulomci, *Don Giovanni*, opera buffa, ulomci.

13. OPĆE ZNAČAJKE KLASIČNOGA INSTRUMENTALNOG CIKLUSA

- **Sonatni stavak**
  J . Haydn: *Sonata u D-duru za glasovir*, I. st.
- **Tema s varijacijama**
  I. M. Jarnović: *Gudački kvarter u F-duru*, II. st.
- **Složena trodijelna pjesma**
  W. A. Mozart: *Simfonija u g-molu,* KV 550, III. st.,
  L. Boccherini: *Gudački kvartet u E duru*, op. 13 br. 5, III. stavak.

14. KLASIČNI CIKLUS ZA SOLO INSTRUMENTE

- **Sonata**
  J. Haydn: *Sonata u D-duru za glasovir* (sonatni stavak - dvodijelna pjesma - rondo),
  W. A. Mozart: *Sonata u A-duru za glasovir*, KV 331 (tema s varijacijama - složena pjesma - kombinacija ronda i složene pjesme),
  L. von Beethoven: *Sonata za klavir u G duru*, op. 49, br. 1, III. stavak,
  Jedan stavak neke sonate za violinu (ili neko drugo glazbalo) i glasovir.

15. STVARANJE KLASIČNOGA ORKESTRA

- **Manhajmski orkestar**
  J. W. Stamitz: *Simfonija u a-duru*, jedan stavak ili *Simfonija u Es duru*, I. stavak,
  Hrvatski skladatelj simfonija L. Sorkočević: *Simfonija u D duru*, br. 3.
- **Sastav klasičnoga simfonijskog orkestra**
  J. Haydn: *Simfonija br. 94 u G duru*, II. stavak,
  W. A Mozart: *Simfonija u g molu* , br. 40.

16. SOLISTIČKI KONCERT

J. Haydn: *Koncert u Es-duru*, za trubu,
W. A. Mozart: *Koncert u A-duru za klarinet i orkestar*, KV 622,
W. A. Mozart: *Koncert u d-molu*, za glasovir i orkestar, KV 466.

17. KOMORNE GLAZBENE VRSTE

- **Gudački kvarter**
  M. Jarnović: *Gudački kvarter u F-duru*,
  J. Haydn: *Gudački kvarter*, op. 64. br. 5.
  Gudački kvintet
  L. Boccherini: *Gudački kvintet u E-duru*.
- **Divertimento i serenada**
  W. A. Mozart: *Divertimento u D-duru za gudački ansambl*,
  W. A. Mozart: *Mala noćna glazba*,
  W. A. Mozart: *Serenada u B-duru za puhače*.

18. VELIKA VOKALNO-INSTRUMENTALNA OSTVARENJA KLASIKE

- **Kantara, oratorij, misa.**

Prijedlog za slušanje:

J. Haydn: *Stvaranje ili Godišnja doba*, oratorij (stavci po izboru),
J. Haydn: *Misa "Nelson",* jedan stavak,
W. A. Mozart: *Krunidbena misa*, jedan stavak,
W. A. Mozart: *Requiem*, jedan stavak.

19. J. HAYDN - W. A. MOZART

- Slobodan izbor djela za slušanje (po izboru učenika i nastavnika).

TREĆI RAZRED

OD ROMANTIZMA DO IMPRESIONIZMA (GLAZBENA UMJETNOST TIJEKOM 19. STOLJEĆA)

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- poznavati temeljne glazbene pojmove, vrste i oblike, posebnost glazbenih stilova;
- imenovati, opisati i razlikovati sastavnice glazbenoga djela;
- slušanjem pratiti oblikovnu konstrukciju pojedinih glazbenih djela.
- opisati načine izvođenja glazbenoga djela;
- slušno prepoznati, imenovati i razlikovati sastavnice glazbenoga djela: izvođače glazbenoga djela, izvođačke sastave, tempo, metar, ritam, dinamiku, melodiju, harmoniju, glazbeni oblik i glazbeni slog;
- opisati osnovna obilježja homofonoga i polifonoga glazbenog sloga i njihovo razlikovanje slušanjem;
- kronološki odrediti trajanja stilskih razdoblja s njihovim predstavnicima i razlikovati glazbene stilske značajke;
- razlikovati glazbena obilježja pojedinih stilskih razdoblja i njihove predstavnike;
- razlikovati specifičnosti građe glazbenih vrsta i oblika pojedinih stilskih razdoblja;
- poznavati obilježja glavnih glazbenih vrsta nastalih tijekom 19. stoljeća;
- prepoznati i njegovati vrijednosti hrvatske i bosanskohercegovačke glazbene tradicije i sudjelovati u njezinoj promociji i nadogradnji;
- opisati značajke nekih nacionalnih glazbenih stilova i sluhom ih razlikovati.

Pregled programskih sadržaja:

1. L. VAN BEETHOVEN NA RAZMEĐU KLASIKE I ROMANTIZMA

- **Beethovenova glazba i život**
  Simfonije: *V. simfonija* (I. stavak),
  Sonate: *Sonata u c-molu*, op. 13, br. 8, za glasovir,
  (*Sonata u cis-molu*, op. 27, br. 2, za glasovir).

2. OPĆE ZNAČAJKE ROMANTIZMA

- **Opća obilježja stila**
- **Glazba i društvo**
- **Glazbene značajke stila**
  R. Schumann: *Florestan i Eusebius* iz "*Carnavala",*
  V. Lisinski: *Večer,*
  B. Smetana: *Vltava,*
  Jedan pjevni vokalni stavak.

3. PROBUĐENA NACIONALNA SVIJEST I UTJECAJ NARODNE MELODIKE NA GLAZBENO STVARALAŠTVO

F. Pintarić: *Pastorala za glasovir u F-duru* ("Dudaš"),
A. Dvorak: *Slavenski plesovi*, po izboru,
J. Brahms: *Madžarski plesovi*, po izboru,
B. Smetana: *Prodana nevjesta*, odlomci po izboru,
Razvoj glazbene kulture u BiH.

4. TEMELJI NAŠE GLAZBENE ZNANOSTI

- **Etnomuzikologija i problemi glazbene terminologije** u djelima F. Kuhača i Vj. Novaka
  (Op.Kuhačeva analiza o nazočnosti hrvatskoga narodnog melosa u glazbi Haydna i Beethovena).
- **Cvijetko Rihtman i njegov doprinos etnomuzikologiji u BiH**.

5. SOLISTIČKA POPIJEVKA

F. Schubert: *Vilenjak , ili Pastrva, Ružica u gaju,*
F. Schubert: *Dvojnik,*
V. Lisinski: *Ribar,*
F. Livadić: *Kamena djeva,*
R. Schumann: *U prekrasnom mjesecu svibnju,*
(druga djela ove vrste po izboru: Musorgski, Zajc itd.).

6. SKLADBE ZA ZBOR

V. Lisinski: *Prelja,* muški zbor,
V. Lisinski: *Cum invocarem*, motet,
S. Mokranjac: *X. rukovet,*
P. I. Čajkovski: *Liturgija*, ulomak.

7. GLASOVIRSKA MINIJATURA

R. Schumann: *Sanjarenje* iz zbirke "*Dječji prizori"* , F. Chopin: *Nocturn,* op. 9, br. 2 - u Es-duru,
F. Livadić: *Dva scherza* (*Notturno* - F. Livadić).

8. SLOBODNI OBLICI GLAZBENE TVORBE

- **Balada**
  F. Chopin: *Balada u g-molu*.
- **Fantazija**
  M. P. Musorgski: *Noć u golom brijegu*.
- **Capriccio**
  N. Paganini: jedan *Capriccio* po izboru, solo violina.
- **Rapsodija**
  F. Liszt: *Madžarske rapsodije*, jedna po izboru,
  A. Dvorak: *Slavenske rapsodije*, jedna po izboru.

9. PROGRAMNOSTI U GLAZBI

- **Uvertira**
  F. Mendelssohn: *San ljetne noći*, po izboru,
  V. Lisinski: *Belona*.
- **Simfonija**
  F. Schubert: *Simfonija u h-molu* ("*Nedovršena*"), I. stavak.
- **Programna simfonija**
  H. Berlioz: *Fantastična simfonija*, V. nastavak.
- **Simfonijska pjesma**
  F. Liszt: *Preludij*,

B. Smetana: *Vltava*.

- Romantička suita
  M. P. Musorgski: *Slike s izložbe.*

10. DALJNJI RAZVOJ KLASIČNIH VRSTA - SONATA I SIMFONIJA
Prijedlog za slušanje:

J. Brahms: *I. simfonija*, 1. stavak,
A. Dvorak: *IX. simfonija "Iz novog svijeta"* , C. Franck: *Simfonija u d-molu*, 2. stavak,
G. Mahler: *I. simfonija*, 2. i 3. stavak.

11. KONCERTANTNI VIRTUOZITET U DOBA ROMANTIZMA

F. Liszt: *Klavirski koncert u Es-duru ili Transcendentalna etida*, br. 5,
N. Paganini: *Koncert za violinu i orkestar*, br. 7, op. 2 *La Campanella,*
P. I. Čajkovski: Klavirski koncert u b-molu (1. stavak),
J. Brahms: *Koncert u d-molu za violinu i orkestar*, op. 77, stavak po izboru ili *Varijacije na Paganinijevu temu*, glasovir, op. 35),
F. Mendelssohn: *Koncert za violinu i orkestar u e molu*, op. 64.

12. PRIMJENA ELEMENATA PLESA U UMJETNIČKOM STVARALAŠTVU

- **Mazurka**
  F. Chopin: *Mazurka,* op.17, br. 4.
- **Poloneza**
  F. Chopin: *Poloneza u As-duru*, op. 53 (F. Chopin: *Poloneza u A-duru*).
- **Polka**
  B. Smetana: *Češki plesovi,*
  J. Strauss: *Piziccato polka* ili *Trič-trač polka*.
- **Valcer**
  F. Chopin: po izboru,
  J. Straus: po izboru.

13. OPERA RANOG ROMANTIZMA

G. Rossini: *Seviljski brijač,*
V. Bellini*: Norma,*
G. Donizetti: *Lucia di Lammermoor* (*Slatki zvuk*),
C. M. Weber: *Strijelac vilenjak*, prizor u *Vučjem ždrijelu,*
M. Glinka: *Ivan Susanjin*, po izboru,
V. Lisinski: *Porin,* odlomci po izboru,
A. Borodin: *Princ Igor* (polovjecki plesovi).

14. DALJNJI RAZVOJ OPERE (1) - VERDI

Nabucco - zbor Herbejaca,
Rigoletto - arija *Rigoletta* iz II. te kvartet iz posljednjeg čina,
Aida - *Celeste Aida*, arija *Radamesa*, *Svečana koračnica* i *Finale II. čina*.

15. RAZVOJ OPERE (2) - GLAZBENA DRAMA R. WAGNERA

Tristan i Izolda - predigra I. činu, - odlomak iz III. čina.

16. RAZVOJ OPERE (3) - REALIZAM NA OPERNOJ SCENI

M. P. Musogorski: *Boris Godunov* - Borisov monolog i prizor sa satom, prizor pobune pod Kromama,
G. Bizet: *Carmen*, odlomci po izboru,
G. Puccini: *Tosca.*

17. RAZVOJ OPERE (4) - HRVATSKA OPERA

I. Zajc: *Nikola Šubić Zrinski*, fragmenti po izboru.

18. OPERETA - GLAZBENA VRSTA ZABAVNOGA UGOĐAJA

J . Offenbach: *Lijepa Jelena*, ulomak po izboru ili *Pariški život* (can can),
J. Strauss: *Šišmiš*, ulomci po izboru,
S. Albini: *Barun Trenk.*

19. STILSKA KRETANJA NA PRIJELAZU STOLJEĆA (1) KASNI ROMANTIZAM

R. Straus: *Vragolije Tilla Bulenspiegela*, simfonijska pjesma,
G. Mahler: *Dječakov čarobni rog*, jedna ili dvije popijevke iz ciklusa.

20. IMPRESIONIZAM U GLAZBI l NJEGOVI ODJECI

- **Opća obilježja stila**
- **Glazbene značajke stila**

C. Debussy: Preludij za "Poslijepodne jednog fauna“ ili *Mjesečina,*
Preludij za glasovir, I. sv. br. 2,
Valovi (Les Voiles),
M. Ravel: Pavana za preminulu princezu ili *Bolero.*

ČETVRTI RAZRED

RAZVOJNI PRAVCI GLAZBENE UMJETNOSTI TIJEKOM 20. I 21. STOLJEĆA

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- poznavati temeljne glazbene pojmove, vrste i oblike, posebnost glazbenih stilova;
- imenovati, opisati i razlikovati sastavnice glazbenoga djela;
- opisati načine izvođenja glazbenoga djela;
- slušno prepoznati, imenovati i razlikovati sastavnice glazbenoga djela: izvođače glazbenoga djela, izvođačke sastave, tempo, metar, ritam, dinamiku, melodiju, harmoniju, glazbeni oblik i glazbeni slog;
- usporediti slobodni atonalitet, dodekafoniju, serijalnu tehniku skladanja i aleatoriku;
- razlikovati glazbena obilježja pojedinih stilskih razdoblja i njihove predstavnike u 20. stoljeću;
- razlikovati specifičnosti građe glazbenih vrsta i oblika pojedinih stilskih razdoblja;
- kronološki odrediti trajanja stilskih razdoblja s njihovim predstavnicima u 20. i 21. stoljeća i razlikovati glazbene stilske značajke;
- poznavati temeljna obilježja hrvatskoga glazbenog stvaralaštva te najistaknutije skladatelje u 20 stoljeću;
- upoznati značajke nekih nacionalnih glazbenih stilova i sluhom ih razlikovati;
- razlikovati i imenovati načine uglazbljivanja teksta;
- slušno prepoznati, razlikovati i imenovati načine uglazbljivanja teksta;
- poznavati značajke temeljnih stilskih pravaca u glazbi 20. i 21. stoljeća;
- navesti neke pojedinosti o suvremenim glazbenim izražajnim sredstvima;
- opisati temeljna obilježja suvremenoga hrvatskoga i bosansko-hercegovačkoga glazbenoga stvaralaštva i najistaknutije skladatelje;
- povezati razvoj tehnologije i glazbe 20. i 21. stoljeća;
- pratiti aktualna zbivanja glazbenoga života svoje sredine.

Pregled programskih sadržaja:

ZNAČAJKE GLAZBE 20. st (harmonija, ritam metar, zvukovna boja)

1. ZAMAGLJIVANJE TONALITETNOGA SUSTAVA

R. Wagner: *Tristan i Izolda*, *Predigra*, l. čin,
Cl. Debussy: P*reludij*, br. 2 iz 1. sveska za glasovir (V*alovi*, *Les voiles*),
B. Kunc: *Nokturno u fis-molu za glasovir*,
E. Satie: *Trois gnossiennes*, br. 1 Lent.

2. POLITONALITETNOST

I. Stravinski: *Petruška*, druga slika,
K. Szymanozvski: *I. gudački kvartet,* op. 37, posljednji stavak.

3. ATONALITETNOST - EKSPRESIONIZAM

A. Schönberg: *Šest skladbi za glasovir,* op. 19 (br. 6), slobodna atonalitetnost *Suita za glasovir*, op. 25 (4. st.) sustavno ustrojena tonalitetnost,
A. Schonberg: *Pet klavirskih komada*, op. 23, br. 5; *Valcer, ili Ervartung* (*Iščekivanje*) ili *Pierrot*
Lunaire, op. 21, 3 dio. br.18 (*Mjesečeva mrlja*),
A. Webern: *Simfonija*, op. 21,
A. Haba: *Fantazija za violinu solo*, op. 9a (početak).

4. OPERA U PRVOJ ČETVRTINI STOLJEĆA

I. Janaček: *Jenufa* (iz III. čina: *Priznanje Crkvenjarke*),
B. Bersa: *Oganj* (iz III. čina: od *"Muzike strojeva*" do kraja),
A. Berg: *Wozzeck* (izbor invencija iz III. čina).

5. NOVONACIONALNI GLAZBENI IZRIČAJ
NEOROMANTIZAM I NACIONALNI STILOVI 20. STOLJEĆA

J. Štolcer-Slavenski: *Voda zvira* (za mješoviti zbor),
I. Matetić-Ronjgov: *Ćaće moj*, za dječji zbor i 2. solista ili
Roženice za mješoviti zbor, soliste i recitatora,
B. Bartok: *Divertimento za gudački orkestar* (l. st.) ili *Rumunjski plesovi,*
L. Janaček: *Glagoljska misa* (izbor stavaka),
J. Sibelius: *Finska* (Finlandija) ili *Labud iz Tounela*,
J. Gotovac: *Simfonijsko kolo,*
I. Stravinski: *Posvećenje proljeća* (balet),
D. Pejačević: *Život cvijeća*, op. *Ruža.*

6. NOVE TEŽNJE U HRVATSKOJ ORKESTRALNOJ GLAZBI POČETKOM STOLJEĆA

D. Pejačević: *Koncert u g-molu za glasovir i orkestar* ,
B. Bersa: *Sunčana polja*, simfonijska pjesma.

7. VOKALNA GLAZBA HRVATSKIH SKLADATELJA IZMEĐU DVA RATA

B. Bersa: *Seh duš dan* (solistička popijevka) ili *Mjesečina,*
J. Hatze: *Majka* (solistička popijevka),
K. Baranović: *Črn-bel,*
J. Gotovac: *Koleda*, narodni obred za muški zbor i komorni sastav (stavak po izboru),
K. Odak: *Svrši stopi moje*, motet za mješoviti zbor, soliste i orgulje,
Z. Grgošević: *Okolo žnjačkoga venca*, narodni obred (jedan stavak).

8. VELIKE VOKALNO-INSTRUMENTALNE VRSTE (1.)

A. Honegger: Ivana od Arka na lomači (*Jeanne d'Arc na* lomači*)*(izbor),
J. Štolcer-Slavenski: Religiofonija (Simfonija Orijent - stavak po izboru),
B. Širola: *Život i spomen slavnih učitelja, svete braće Cirila i Metodija apostola slavenskih*,

oratorij a cappella (izbor stavaka),
I. Brkanović: *Triptihon* (početak 2. st., *Žalosnica u crkvi*).

9. PROŠLOST U NOVOM RUHU - NEOBAROK I NEOKLASICIZAM

S. Prokofjev: *Klasična simfonija,*
A. Honegger: *Pacifie*, 231, orkestralni stavak,
B. Bartok: *Glazba za glazbala sa žicama*, udaraljke i čelestu,
D. Sostaković: *I. simfonija u f-molu*, 1. stavak ili *Sonata za violončelo i klavir u d molu*,
K. Odak: *Passcaglia za gudače*, op. 35,
S. Šulek: *Koncert za violinu*, 3. stavak ili *I. Klasični koncert za orkestar,*
I. Stravinski: *Koncert za klavir i puhače,*
B. Bjelinski: *Concertino za rog i gudače,*

10. SINTEZA ZBIVANJA U GLAZBI IZMEĐU DVA RATA

C. Orff: *Carmina burana* (izbor stavaka),
B. Papandopulo: *Simfonietta za gudački orkestar*, 3. st. *Perpetuum mobile*,
J. Slolcer-Slavenski: *Sonata religiosa za violinu i orgulje,*
J. Štolcer-Slavenski: *Chaos za orkestar*.

11. OPĆENITO O BALETU U 20. stoljeću

M. de Falla: *Trorogi šešir* (*Ples mlinarice*),
A. Hačaturijan: *Gjane* (ples sa sabljama).

12. HRVATSKO I BiH SCENSKO STVARALAŠTVO

Nacionalna opera i balet

K. Baranović: *Licitarsko srce*, balet (ulomci),
F. Lhotka: *Đavo u selu*, balet (ulomci),
J. Gotovac: *Ero s onoga svijeta*, opera (presjek kroz djelo),
K. Odak: *Dorica pleše* (izbor ulomaka).

13. UMJETNOST *JAZZA*

- **Obilježja *jazza***

Negro Songs: Spirituals, *Work's*, itd. (u izboru),
G. Gershivin: *Porgy & Bess*, opera (izbor stavaka),
M. Prohaska: *Susret s B. P.*

14. GLAZBA IZ NETRADICIONALNIH IZVORA ZVUKA

P. Schaeffer: *Etida o željeznicama* (konkretna glazba),
K. Stockhausen: *Kontakt za elektroničke zvukove*, glasovi i udaraljke,
N. Devičić: *Columbia 68* (elektronička glazba),
J. Malec: *Lumina za gudače i magnetofonsku vrpcu,*
B. Sakač: *Tri sintetske poeme* (jedna po izboru),
J. Cage: *Sonate i interludiji za preparirani klavir* (sonata br. 5).

15. OD POSVEMAŠNJE USTROJBE GLAZBENIH PARAMETARA DO ALEATORIKE

O. Messiaen: *Etudes de rythme*, stavak "*Mode de valeurs et d'intensites*" (način vrijednosti i intenziteta) ili *Egzotične ptice* (za klavir i mali orkestar),
M. Kelemen: *Skolion za orkestar,*
R. Radića: *Lirske varijacije za gudače* (izbor),
J. Cage: *Winter Music* (verzija za glasovir).

16. MIKROTONALITETNOST

G. Ligeti: *Atmospheres za orkestar* ili *Lux aeterna* (*Vječno svjetlo*) za šesnaesteroglasni zbor

a capella,
K. Penderecki: *Threnos za gudače.*

17. OPERA U DRUGOJ POLOVICI STOLJEĆA

Prijedlog izbora djela:

G. C. Menotti: *Konzul* (izbor iz 3.čina),
I. Brkanović: *Ekvinocij* (izbor iz 2. čina; ork. intermezzo),
S. Šulek: *Tri legende* (TV opera) (izbor jedne; obvezatan TV prijamnik),
M. Kelemen: *Opasno stanje* (ulomak).

18. VELIKE VOKALNO INSTRUMENTALNE VRSTE (II.)

I. Stravinski: *Kantata za tenor, mezzosopran, ženski zbor i mali instrumentalni sastav* (izbor ulomaka),
K. Penderecki: *Dies irae,* oratorij (ulomak), B. Sakač: *Barasou* (ulomak),
N. Devčić: *Igra riječi za recitatorku*, zbor glazbala i magnetofonsku vrpcu.

19. TEŽNJA KA KOMOTNOSTI ZVUKA

M. Cipra: *Peti gudački kvarter* (izbor jednog "tempa"),
M. Ruždjak: *Klasični vr*t (za gudački kvartet),
Fr. Parać: *Muzika za gudače,*
Pr. Ramovš: *Pianissimo za komorni sastav*.

20. KRETANJA U ZABAVNOJ GLAZBI NAŠEGA VREMENA

Izbor s područja šlagera, pop-rok i pank glazbe te mjuzikla domaćih i inozemnih skladatelja prema dostupnim zvukovnim ilustracijama,
Glazba s područja filmske i animirane umjetnosti.

21. KA NOVOJ SINTEZI

S. Horvat: *Kolo bola* (mješoviti izbor),
I. Josipović: *Epikurov vrt* (ulomak),
D. Kempf: *Spectrumu* (ulomak),
A. Klobučar: *Koncert za orgulje i orkestar,*
D. Detoni: *Hommage a Do-majeur*, za proizvoljni komorni sastav (ulomak).

PROGRAMSKA GRAĐA
b) Dvogodišnji program

Program glazbene umjetnosti ostvaruje se u prirodoslovno-matematičkoj gimnaziji tijekom dvije nastavne godine sa sljedećim okvirnim rasporedom gradiva:

PRVI RAZRED
Uvod u glazbenu umjetnost. Razvoj glazbe od njenih početaka do kraja 18. stoljeća.

DRUGI RAZRED
Pregled razvoja glazbene umjetnosti od Beethovena do naših dana 19. i 20. stoljeće).
U sklopu ovoga programa upoznaju se pojedine sastavnice glazbe informativno i pretežito usporedno s povijesnim (kronološkim) pristupom pojedinim vrstama glazbenih djela.

PRVI RAZRED

UVOD U GLAZBENU UMJETNOST I
RAZVOJ GLAZBE OD NJENIH POČETAKA DO KRAJA 18. STOLJEĆA.

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- poznavati temeljne glazbene pojmove, vrste i oblike, posebnost glazbenih stilova;
- opisati šum i ton te sastavnice tona;
- slušno prepoznati i razlikovati šum i ton te sastavnice tona;
- imenovati, opisati i razlikovati sastavnice glazbenoga djela;
- opisati načine izvođenja glazbenoga djela;
- slušno prepoznati, imenovati i razlikovati sastavnice glazbenoga djela: izvođače glazbenoga djela, izvođačke sastave, tempo, metar, ritam, dinamiku, melodiju, harmoniju, glazbeni oblik i glazbeni slog;
- objasniti pojmove melodije i harmonije;
- opisati osnovna obilježja homofonoga i polifonoga glazbenog sloga i njihovo razlikovanje slušanjem;
- kronološki odrediti trajanja stilskih razdoblja s njihovim predstavnicima i razlikovati glazbene stilske značajke;
- razlikovati glazbena obilježja pojedinih stilskih razdoblja i njihove predstavnike;
- razlikovati specifičnosti građe glazbenih vrsta i oblika pojedinih stilskih razdoblja;
- razlikovati i imenovati načine uglazbljivanja teksta;
- slušno prepoznati, razlikovati i imenovati načine uglazbljivanja teksta;
- opisati razvoj glazbe od njenih početaka do kraja 18. stoljeća,
- slušno prepoznati i razlikovati vrste tonske građe od njezinih početaka do kraja 18. stoljeća;
- povezati razvoj tehnologije i glazbe 20. stoljeća;
- poznavati obilježja najvažnijih glazbenih vrsta renesanse, baroka i klasike;
- opisati sastav klasičnoga orkestra.

Pregled programskih sadržaja:

1. UVOD - Razgovor o umjetnosti i glazbi

- **Glazbeni život u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj** (u pojedinom gradu, županiji), koncertni i kazališni prostori pojedinoga grada, poznati umjetnici izvođači, odnos pojedinca prema glazbi i prema slušanju, glazba kao samostalna umjetnost i kao sredstvo dopune drugih sadržaja, glazba na radiju i TV, tijekom modne revije i sl., slušatelj i njegov odnos prema glazbi.

Prijedlog za slušanje:

Neko popularno i prikladno umjetničko djelo (jedan ili dva stavka po slobodnom izboru) npr.: *R. Schumann*: *Sanjarenje*,
Musorgski-Ravel: *Samuel Goldenberg* i *Schmuvle*.

2. GLAZBENO DJELO I NJEGOVE SASTAVNICE

- **Kako valja slušati glazbeno djelo.**
- **Različite mogućnosti pristupa glazbenom stvaralaštvu** (emocionalni pristup, deskripcija, izražavanje općeljudskih ideja, glazba kao zabava, glazba kao čista umjetnost zvuka).
- **Sastavnice glazbenoga djela** (sadržaj, namjena, izvođački sastav, tempo, mjera, ritam, glasnoća (dinamika), tonski rod, melodija, harmonija, slog glazbe, oblik, ugođaj, stilske značajke).

Prijedlog za slušanje:
L. V. Beethoven: *Simfonija br. 9*, ulomak *Finala*,
W. A. Mozart: *Mala noćna glazba*, menuet,
J. S. Bach: *Preludij u C-duru*.

3. BOJA ZVUKA I SREDSTVA IZVOĐENJA

- **Pjevački glasovi i pjevački sastavi, zbor a cappella i zbor s instrumentalnom pratnjom**.
- **Glazbala simfonijskog orkestra, razvrstavanje glazbala**.
- **Pučka glazbala.**

Prijedlozi primjera za slušanje:

Različiti primjeri za pojedine pjevačke glasove (solističke popijevke te arije iz različitih glazbenih djela), Zbor a cappella - primjeri po slobodnom izboru, Dječački zbor - primjer po slobodnom izboru, C. M. Weber: *Strijelac vilenjak*, *Zbor lovaca*, muški zbor i orkestar,
B. Bartok: *Koncert za orkestar*, M. Ravel: *Bolero*,
M. P. Musorgski-Ravel: *Slike s izložbe*, pojedini stavci, stavci po izboru s različitim skupinama glazbala u izvođačkom sastavu.

4. MELODIJA, HARMONIJA I SLOG GLAZBE

- **Pojam melodije** (mirna, skokovita, pjevna melodija).
- **Temeljno značenje pojma harmonija** (konsonanca i disonanca).
- **Slog glazbenog djela**: **monotonija** (jednoglasje), **homofonija** (suglasje), **polifonija** (višeglasje), **slobodni tonski sustavi**.

Prijedlog za slušanje:

*** *Regina caeli*, koral (melodija, jednoglasje),
J. S. Bach: *Suita u h-molu*, *Badinerie* (skokovita melodija flaute, homofonija),
L. van Beethoven: *Patetična sonata*, 1. stavak, uvod (harmonija, akordi),
M. P. Musogorski-Ravel: *Slike s izložbe*, *Promenada,*
(suprotstavljanje: melodija-harmonij a),
J. Gallus: *Nemo placet stultis* (vokalna polifonija).

5. PREGLED RAZVOJA GLAZBE

- **Razdoblja u razvoju jednoglasne glazbe.**
- **Razdoblja u razvoju polifone i homofone glazbe.**

Slušanje primjera:

Za svako razdoblje po jedan karakterističan glazbeni primjer.

6. POČECI PJEVANJA I SVIRANJA

- **Nastanak glazbe, temeljna obilježja i uloga glazbe u plemenskim zajednicama.**
- **Izgradnja jednostavnih glazbala.**

Primjeri za slušanje:

Glazba današnjih primitivnih etničkih zajednica (obredno oponašanje životinja, napjevi uz rad, glazba u životu zajednice, zvukovi različitih glazbala) - izbor primjera s tonske kasete.

7. GLAZBA STARIH CIVILIZACIJA

- **Glazbeni život u Kini, Egiptu i Izraelu, antičkoj Grčkoj i Rimu**.
- **Različiti oblici grčke glazbe za pjevanje i sviranje, uloga glazbe u grčkoj tragediji**.

Primjeri za slušanje:

Stare kineske melodije (pentatonika), Židovski psalmi,
Zvuči jednostavnih glazbala starog podrijetla, Glazba za Euripidov Orest,
Seikilov Skolion (epitaf) i drugi dostupni primjeri.

8. SREDNJI VIJEK-JEDNOGLASNA DUHOVNA GLAZBA

- **Psalmodiranje** (primjer psalamskog recitiranog pjevanja).
- **Neukrašeni (silabički) napjevi** - *Pater noster*, melodijsko ukrašavanje - *Alleluia*, sekvenca - *Dies irae*, *Victimae paschali*.
- **Glagoljaško pjevanje** - *Gospin plač* (iz Poljica), istočne crkve - *Ote to stavron* (*Sofronis*).

9. JEDNOGLASNA SVJETOVNA GLAZBA

Pučki glazbenici

- **Trubaduri i truveri**
  R. de Vaqueircis: *Kalenda Maya*,
  A. de la Halle: *Igrokaz o Robinu i Marion*.
- **Minnesingeri**
  W. von der Vogelioeide: *Pjesma o Palestini*.
- **Majstori pjevači**
  H. Sachs: *David i Saul*, srednjovjekovni plesovi (anonimus).

10. RAZVOJ VIŠEGLASJE DO 16. STOLJEĆA

- **Organum i discantus**
  Sit gloria Domini Rex caeli, *Nobilis, humilis* (*Himan Sv. Magnusu*), *Sanctus* i *Benedictus* (iz Zadra)
  A. Kažotić?: *Agnus Dei*.
- **Kanon**
  Hajd'zapjevaj (Francuska) J. Fornsete?: *Ljetni kanon.*
- **Višetekstovni motet** (motetus).
- **Misa**
  G. de Machauit: *Missa Notre Dame*, jedan stavak.
- **Balada i chanson** - primjer po izboru.

11. VISOKA RENESANSNA VOKALNA GLAZBA

Svjetovne glazbene vrste:

- **Frottola**
  F. Bosanac: *A la guerra*.
- **Villanella**
  O. Lassus: *Matona mia cara,*
  O. Lassus: *Jeka*, primjer dvozbornoga sloga.
- **Madrigal**
  A. Petricij: *Dok ja u snu*.
- **Popijevka**
  T. Morley: *My bonny lass,*
  H. L. Hassler: *Tanzen und springen*.
- **Gregeska**
  J. Skjavetić: *Čemu toliki trud*.

12. RENESANSA

Glazbene vrste duhovnog sadržaja:

- **Motet**
  J. Gallus: *Ecce quomodo moritur iustus*.
- **Misa**
  G. P. da Palestrina: *Missa papae*,
  Marcelli, Kyrie.
- **Protestantski koral**
  M. Luther: *Ein'feste Burg*.

13. INSTRUMENTALNA GLAZBA
Plesovi iz razdoblja renesanse:

- **Ricercar**
  F. Bosanac: *Ricercar za lutnju*.
- **Pavana**
  L. Milan: *Pavana za lutnju*.
- **Gagliarda**
  0. Gibbons: *The Galliard za virginal* i druga djela.

14. OPĆE ZNAČAJKE BAROKNE GLAZBE
Prijedlog za slušanje

- **Patetika**
  J. B. Lully: *Kralju pred spavanje*.
- **Monodija**
  G. F. Händel: *Mesija*, *He shell feed his floe*, arija,
  Cl. Monteverdi: *Lasciatemi morire*, arija.
- **Monotematika**
  J. S. Bach: *Fuga* iz *Toccate* i fuge u d-molu, orgulje,
- **Zvukovno suprotstavljanje** (solo-tutti).
- **Motet, basso continuo**
  J. J. Quantz: *Tro sonata u c-molu*, ili ulomak nekog stavka i izrazitim basom (npr. gore navedeni Lukačićev motet).
- **Motorika**
  J. S. Bach: *Preludij u c-molu* iz zbirke "*Dobro ugođeni glasovir*".
- **Osjećanje tonaliteta i harmonije**
  G. F. Händel: *Juga Makabejac*, Gle, pobjednik stiže.

15. NOVE VOKALNO-INSTRUMENTALNE VRSTE

- **Opera**
  S. Monteverdi: *Orfeo*, ulomci,
  C. Monteverdi: *Arijadnina tužaljka,*
  H. Purcell: *Didona i Enej*, ulomci.
- **Oratorij**
  I. Lukačić: *Domine, puer meus iacet,*
  G. F. Händel: *Messiah*: *Alleluia*.
- **Pasija**
  J. S. Bach: *Muka po Mateju*, ulomci.
- **Kantata**
  I. Šibenčanin: *Lauda Jerusalem Dominum*.

16. INSTRUMENTALNE GLAZBENE VRSTE BAROKA

- **Suita**
  G. F. Händel: *Suita u d-molu za čembalo,*
  J. S. Bach: *Suita br. 3 u D-duru za orkestar*.
- **Sonata**
  T. Cecchini: *Prva sonata*.
- **Koncert concerto grosso**
  J. S. Bach: *II. brandenburški koncert u F-duru*,
  sol. koncert J. S. Bach: *Koncert za čembalo i ork. u f-molu,*
  A. Vivaldi: *Koncert o godišnjim dobima*, jedan koncert prema izboru.

17. ZNAČAJKE FUGE

J. S. Bach: *Preludij i fuga u c-molu* iz zbirke "*Dobro ugođeni klavir*",

J. S. Bach: *Toccata i fuga u d-molu za orgulje.*

18. RAZVOJ OPERE U 18. STOLJEĆU

- **Opera buffa**
  G. B. Pergolesi: *La serva padrona*, ulomci,
  opera seria (reformirana) Ch. W. Gluck: *Orfej*, ulomci, dalji razvoj,
  W. A. Mozart: *Čarobna frula*, *Singspiel*, ulomci.

19. INSTRUMENTALNE GLAZBENE VRSTE U DRUGOJ POLOVIC118. STOLJEĆA

- **Simfonija**
  L. Sorkočević: *VII. simfonija u G-duru,*
  A. Ivančić: *Simfonija u G-duru*, br. 8,
  W. A. Mozart: *Simfonija u g-molu*, KV 550.
- **Sonata**
  D. Scarlatti: *Sonata u C-duru,*
  J. Haydn: *Sonata u D-duru,*
  W. A. Mozart: *Sonata u A-duru,* KV 331.
- **Gudački kvartet**
  I. M. Jarnović: *Gudački kvartet u F-duru*.
- **Koncert**
  W. A. Mozart: *Koncert za klarinet i orkestar u a-duru*, KV 622,
  W. A. Mozart: *Koncert za glasovir i orkestar*, po izboru.

20. JOSEPH HAYDN I WOLFGANG AMADEUS MOZART

J. Haydn: *Simfonija u D-duru,* br. 104, *Finale*,
W. A. Mozart: *Requiem* ili djelo prema izboru (učenika).

DRUGI RAZRED

PREGLED RAZVOJA GLAZBENE UMJETNOSTI OD BEETHOVENA DO DRUGE POLOVICE 20. STOLJEĆA

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- poznavati temeljne glazbene pojmove, vrste i oblike, posebnost glazbenih stilova;
- imenovati, opisati i razlikovati sastavnice glazbenoga djela;
- opisati načine izvođenja glazbenoga djela;
- slušno prepoznati, imenovati i razlikovati sastavnice glazbenoga djela: izvođače glazbenoga djela, izvođačke sastave, tempo, metar, ritam, dinamiku, melodiju, harmoniju, glazbeni oblik i glazbeni slog;
- razlikovati glazbena obilježja pojedinih stilskih razdoblja i njihove predstavnike;
- kronološki odrediti trajanja stilskih razdoblja s njihovim predstavnicima od Beethovena do druge polovice 20. stoljeća i razlikovati glazbene stilske značajke;
- opisati razvoj tonske građe od Beethovena do druge polovice 20. stoljeća;
- poznavati obilježja romantičarske glazbe i glazbe nastale tijekom 20. stoljeća,
- poznavati temeljna obilježja hrvatskoga romantičarskog i suvremenoga glazbenog stvaralaštva te najistaknutije skladatelje;
- razlikovati specifičnosti građe glazbenih vrsta i oblika pojedinih stilskih razdoblja;
- upoznati značajke nekih nacionalnih glazbenih stilova i sluhom ih razlikovati;
- razlikovati specifičnost građe cikličnih glazbenih vrsta;
- razlikovati i imenovati načine uglazbljivanja teksta;

- slušno prepoznati, razlikovati i imenovati načine uglazbljivanja teksta;
- prepoznati slobodnu i sustavno sređenu atonalitetnost;
- prepoznati i razlikovati načine bilježenja glazbe;
- povezati razvoj tehnologije i glazbe 20. stoljeća;
- opisati aktualna zbivanja glazbenoga života svoje sredine.

Pregled programskih sadržaja:

1. LUDWIG VAN BEETHOVEN - NA RAZMEĐU KLASIKE I ROMANTIZMA

V. simfonija u c-molu,
Patetična sonata u c-molu, op. 13.

2. OPĆE ZNAČAJKE ROMANTIZMA U GLAZBI

R. Schumann: *Florestan i Eusebius* iz "*Carnavala*",
F. Schubert: *Divlja ružica*, popijevka,
B. Smetana: *Vltava,* simfonijska pjesma.

3. SOLISTIČKA POPIJEVKA

F. Schubert: *Vilenjak*,
V. Lisinski: *Ribar,*
F. Livadić: *Kamena dieva*.

4. ZBORSKA GLAZBA

V. Lisinski: *Prelja*, muški zbor,
V. Lisinski: *Cum invocarem*, motet,
S. Mokranjac: *X. rukovet*, Zborovi Mendelssohna, Brahmsa ili Dvoraka (po izboru).

5. KLAVIRSKA MINIJATURA

R. Schumann: *Sanjarenje* iz "*Dječjih prizora*",
F. Livadić: *Notturno*,
F. Chopin: *Nocturno*, op.9. br. 2 u Es-duru,
V. Lisinski: *Mazur u a-molu* (12. VI. 1849.),
J. Bramhs: *Valcer u D-duru*, (F. Liszt: *Consolations)*.

6. RAZVOJ PROGRAMNE GLAZBE

H. Berlioz: *Fantastična simfonija*,
F. Liszt: *Preludij*,
V. Lisinski: *Večer*.

7. ROMANTIČNA OPERA

C. M. Weber: *Strijelac vilenjak*, prizor u *Vučjem ždrijelu*,
V. Lisinski: *Porin*, uvertira, završetak II. čina, *arija Sveslava*,
I. Zajc: *Nikola Šubić Zrinjski*, romanca Zrinjskoga, *U boj, u boj*.

8. RAZVOJ OPERE – VERDI I WAGNER

G. Verdi: *Rigoletto*, arija R. iz II. čina,
R. Wagner: *Tristan i izolda*, predigra I. činu.

9. RAZVOJ CIKLIČKIH GLAZBENIH VRSTA

Cikličko načelo oblikovanja,
A. Dvorak: *IX. simfonija u e-molu* "*Iz novoga svijeta*".

10. REALIZAM, NA OPERNOJ POZORNICI

M. P. Musorgski: *Boris Godunov*, Borisov monolog i prizor sa satom, prizor pobune pod Kromama,
G. Bizet: Carmen, odlomci,
R. Leoncavallo: *Pagliacci*, prolog, arija Cania.

11. IMPRESIONIZAM I NJEGOVI ODJECI

C. Debusy: *Preludij za "Faunovo poslijepodne*", B. Kune: *Dva nokturna*, op. 32,
K. Baranović: *Crn-bel*,
A. Lajovic: *Mesec v izbi*.

12. GLAZBA NA PRIJELAZU STOLJEĆA

R. Straus: *Vragolije Tilla Eulenspiegela*,
G. Mahler: *Dječakov čarobni rog.*

13. GLAZBA 20. STOLJEĆA - uvod

I. Stravinski: *Petruška*, odlome, *Posvećenje proljeća*, odlomci,
J. Š. Slavenski: *Sonata religiosa*.

14. RAZBIJANJE TONALITETA

- **Slobodna i sustavno sređena atonalitetnost**

A. Schönberg: *Tri glasovirska komada*, op. 11,
A. Schönberg: *Valcer* iz *Pet glasovirskih komada*, op. 23.,
A. Berg: *Wozeck*, II. čin.

15. NOVI NACIONALNI STILOVI

L. Janaček: *Glagolska misa*,
J. S. Slavenski: *Voda zvira*,
J. Gotovac: *Koleda*.

16. NEOBAROKI NEOKLASICIZAM

A. Honegger: *Pacific,* 231,
S. Prokoljev: *Klasična simfonija*,
S. Šulek: I. *klasični koncert*, III. stavak.

17. TRADICIJA I NOVE TEŽNJE (1.)

B. Bersa: *Sunčana polja*, simfonijska pjesma,
B. Britten: *Jednostavna simfonija*,
C. Orff: *Carmina burana*, *O fortuna*.

18. TRADICIJA I NOVE TEŽNJE (2.)

B. Bartok: *Glazba za instrumente sa žicama, udaraljke i čelestu*,
B. Bjelinski: *Serenada za trublju, glasovir, gudačka glazbala i udaraljke*.

19. UMJETNOST JAZZA

Negro sprituals (po izboru),
Obilježja *jazza* (djela po izboru),
G. Gershzvin: Jazz i umjetnička glazba - *Rhapsodv in Blue*.

20. GLAZBENI IZRAZ DRUGE POLOVICE 20. STOLJEĆA

K. Penderecki: *Threnos,*
G. Ligeti: *Atmospheres*,
B. Sakač: *Tri sintetske poeme*,
M. Kelemen: *Skolion*.

DIDAKTIČKO-METODIČKE UPUTE

U cjelokupnom radu težište je na aktivnom upoznavanju temeljnih značajki samoga djela, a to se, medu ostalim, postiže i višekratnim slušanjem pojedinih skladbi (tijekom satova ponavljanja gradiva, ali i obveznim samostalnim slušanjem kod kuće). Uz temeljnu analizu djela i utvrđivanje stilističkih značajki razdoblja u kojem je ono nastalo, mogu se spomenuti osnovni podaci o autoru, njegovima najvažnijim djelima te obilježjima njegova osobnoga stvaralačkog stila, i si. Međutim, podaci ove vrste bit će samo svojevrsna nadopuna zvukovnim iskustvima, koje učenici neprestano trebaju stjecati i nadopunjavati tijekom školovanja u gimnaziji.

Kad god je to moguće ostvariti, preporučuje se usporedba glazbenih obilježja nekoga razdoblja sa zbivanjima u likovnoj umjetnosti i književnosti.

Predloženi primjeri za slušanje mogu se u nekim okolnostima zamijeniti i drugima glazbenim ilustracijama sa sličnim ili jednakim stilističkim, odnosno oblikovnima ili izvoditeljskim obilježjima, to vrijedi i za primjere, kojima se gradivo nadopunjuje i produbljuje.

Uz slušanje glazbe u školi, učenici trebaju steći naviku slušanja umjetničke glazbe i kod kuće (uporabom dostupnih tehničkih sredstava, suvremenih nosača zvuka, preko globalne mreže te praćenjem odgovarajućih radio ili TV-emisija), a valja im omogućiti odlazak na koncerte i u kazalište. O njihovim doživljajima i zapažanjima svakako treba razgovarati da se razvije i njihova kritička kulturološka misao.

Boljem upoznavanju glazbenih djela može pridonijeti i pjevanje glazbenih tema, odnosno melodije koja obilježava neki ulomak stavka. Međutim, pjevanje ne mora uvijek biti izravno povezano sa slušanjem predviđene skladbe, već može poslužiti i kao nadopuna gradivu u obradi nekoga stila (učenici pjevaju napjev, koji pripada određenom razdoblju) ili može biti povezano s nekim aktualnim glazbenim događajem (obljetnica nekog skladatelja), odnosno s predstojećom posjetom kazalištu (ulomak neke arije ili zbora), i tome slično.

Učenike valja poticati i na djelatno bavljenje glazbom izvan redovne nastave u gimnaziji (sviranje nekog glazbala, sudjelovanje u školskom zboru ili instrumentalnom sastavu, u folklornoj družini itd.).

Slušanje glazbe u školi potrebuje djelomičnu kabinetsku nastavu i zahtijeva odgovarajuću opremu za kvalitetnu reprodukciju u razredu, služeći se suvremenim glazbenim tehničkim uređajima i mogućnostima te prikladne tonske i videosnimke. Osim toga, u prostoriji u kojoj se izvodi nastava glazbe potreban je glasovir ili pianino radi demonstracije pojedinih primjera "uživo".

Tonske snimke glazbenih primjera valja također imati u dovoljnom broju i u učeničkoj knjižnici kako bi ih učenici mogli (po naputku nastavnika) posuditi i kod kuće u miru jednom ili više puta poslušati.

OPREMA PROGRAMA I UČIONICE

Sredstva za reprodukciju zvuka

Za učionicu, u kojoj se ostvaruje nastava glazbe, najbolje je imati odgovarajuću stalno postavljene uređaje koje omogućuje moderna tehnologija za slušanje i reproduciranje glazbenih djela. Važno je da glazbena tehnička pomagala i uređaji mogu kvalitetno reprodukciju glazbu u velikoj učionici.

Glazbalo

Glasovir (pianino) je standardno glazbalo u učionici za glazbenu umjetnost. U iznimnim slučajevima, za pratnju pjevanju te za izdvojenu demonstraciju glazbene teme nekoga djela itd., može poslužiti i bolji tonski sintetizator (treba imati klavijaturu standardne veličine, s opsegom od pet oktava, te ugrađene male zvučnike).

Tonske snimke i nosači zavuka

Ostvarivanje programa razumijeva obvezatnu opremljenost zvukovnim materijalom za slušanje. Nosači zvuka i tonske snimke s odgovarajućim izborom skladbi trebaju biti dostupni i

nastavnicima i učenicima. Učenici ne moraju nabavljati tonske zapise. Ako žele ponovno slušati glazbu koju su čuli u školi, ili ako pojedina djela trebaju bolje upoznati radi slušne provjere poznavanja gradiva mogu nosače zvuka posuditi u školi (u kabinetu za glazbu ili u školskoj knjižnici)**.** To znači da školska knjižnica treba obvezatno imati i priručnu fonoteku s bar dva ili više kompleta nosača zvuka (ovisno o broju odjela pojedinoga razreda i ukupnoj veličini škole). Danas su učenicima mnoga glazbena djela i tonski zapisi dostupni globalne mreže (interneta) pa se i to treba koristiti bilo za vrijeme nastave bilo kod kuće. U opremanju programa glazbene umjetnosti valja tonske snimke na neki način izjednačiti s literaturom za književnost, omogućiti odlazak na koncerte i u kazalište. O njihovim doživljajima i zapažanjima svakako treba razgovarati.

LIKOVNA UMJETNOST

ČETVEROGODIŠNJI PROGRAM

PROGRAMSKA GRAĐA

PRVI RAZRED
(tjedno 1 sat - godišnje 35 sati)

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- prepoznati i opisati odnos vizualnog u urbanoj sredini;
- opisati planove u fotografiji, fokusiranje i raspored elemenata unutar kadra;
- uočiti i opisati svojstva i odnose svjetlosti na fotografiji;
- uočiti i objasniti odnos vremena i prostora u filmu;
- razlikovati i imenovati fotografske, slikarske, crtačke i grafičke tehnike na primjerima;
- razumjeti crtu kao osnovni element crteža i razlikovati vrste crta;
- razlikovati, prepoznati i opisati slikarske stilove i načine oslikavanja plohe;
- poznavati boje kao osnovni slikarski element;
- razlikovati vrijednost boja i njihove odnose;
- razlikovati i navesti načine korištenja boje u različitim slikarskim stilovima;
- prepoznati i objasniti prostorne planove i perspektive;
- znati usporedi temu likovnog djela s načinom prikaza sadržaja;
- prepoznati i imenovati skulpturu izvedenu u tradicionalnim kiparskim tehnikama;
- prepoznati prostor unutar skulpture te usporedi odnos mase i prostora;
- prepoznati i razlikovati teksture;
- objasniti ulogu likovnosti u prilagođavanju funkcionalnosti arhitekture;

- prepoznati i opisati neraskidivu povezanost različitih vidova umjetničkog izražavanja: skulpturalnost arhitekture, arhitektonika slike;
- prepoznati i razlikovati funkcije, tradicionalne i moderne materijale i elemente konstrukcije u arhitekturi;
- prepoznati i razlikovati stilske odrednice svjetske i regionalne arhitekture;
- povezati vizualno zapažanje sa drugim osjetilima.

Pregled programskih sadržaja:

1. **Pojedinac i okolina** (Kako gledamo, što vidimo, kako uočavamo).

2. **Predmet** (Odnos namjene i oblika, odnos materijala proizvodnoga procesa i oblika, razvoj pojedine namjene).

3. **Fotografija: svjetlost** (svojstva i odnosi - svjetlosna mrlja, sjena, zrnasta struktura fotografskoga filma, papira).

4. **Fotografija: prostor u plohi** (jasno/nejasno, očišta, planovi).

5. **Fotografija: "odlučni trenutak"** (kadriranje - komponiranje).

6. **Film: vrijeme u plohi** (izmjena osvjetljenja, položaj i kretanje kamere, montaža, izmjena planova).

7. **Crtež: linija** (svojstva i odnosi - ritam i simetrija).

8. **Slikarstvo: oblikovanje plohe, odnos tehnike i izražajnih sredstava** (elemenata forme).

9. **Slikarstvo: boja (**svojstva i odnosi - ritam i simetrije).

10. **Slikarstvo prostor u plohi** (perspektive).

11. **Slikarstvo: ikonografija i ikonologija**.

12. **Skulptura: oblikovanje mase i prostora** (svojstva i odnosi - ritam i simetrije).

13. **Skulptura: površina i boja** (svojstva i odnosi - ritam i simetrije).

14. **Skulptura: odnos materijala i oblika.**

15. **Skulptura: namjene, materijali i konstrukcije**; **tipovi građevina** (uzdužni, središnji i slobodni tlocrti); **odnos mase i prostora** (svojstva i odnosi - ritam i simetrije).

16. **Arhitektura: stanovanje** (potrebe i oblikovanje potreba).

17. **Odnos između arhitekture, skulpture i slike**. Kompozicija cjeline. Odnos prema okolišu.

18. **Urbanizam (**elementi i načela ustroja arhitektonskih skupova).

19. **Svijet u kojem živimo** (grad, regija, država, europski i svjetski prostori).

20. **Komunikacija: mnogoosjetilno doživljavanje svijeta** (dodirno, slušno, vizualno, mirisno, okusno).

Napomena: Programski sadržaji organiziraju se tako da se nastavna građa ostvaruje 70% predviđenih sati, a 30% se odnosi na utvrđivanje i provjeru znanja, po osnovnoj metodi koja se temelji na trajnom kontaktu s likovnim djelom - neposredno s originalima ili reprodukcijama, po mogućnosti u koloru uz pomoć suvremenih komunikacijskih medija i sredstava, u četverogodišnjem programu za gimnazije.

DRUGI RAZRED
(35 sati godišnje)

Program Drugoga razreda obuhvaća tematski krug koji bismo nazvali "Prostor - vrijeme; kronologija kulturnih razdoblja Mediterana do 10. stoljeća (Egipat, Mezopotamija, Antika-Grčka i Rim, kasnoantička i ranobizantska, predromanička i srednjobizantska umjetnost te arapske umjetnosti)."

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- prepoznati i razlikovati apstraktne i figurativne oblike u slikarstvu i skulpturi u pretpovijesti;
- prepoznati arhitektonske odnose u megalitima i ranim nastambama;
- navesti i opisati prapovijesna nalazišta na tlu BiH;
- prepoznati i razlikovati stilizaciju i naturalizam na reljefnim prikazima Staroga vijeka;
- uočiti i crtežom naznačiti strukturu i funkcije pretpovijesnoga i antičkoga urbanoga prostora, rezidencijalne arhitekture i samostanskoga kompleksa;
- prepoznati i crtežom naznačiti načela komponiranja arhitekture u Egiptu i Mezopotamiji;
- opisati i crtežom naznačiti odnos dinamike i statike kod egipatske i antičke grčke statue;
- razlikovati i objasniti načine oblikovanja unutar određenoga formata: friz, metopa i zabat (timpanon);
- prepoznati i crtežom naznačiti strukturu, dijelove i proporcije na tlocrtima, presjecima i pročeljima grčkih i rimskih hramova;
- razlikovati odnos lika pozadine na antičkim i grčkim slikama (plošnost, linearnost);
- razlikovati prostorne planove u zidnom slikarstvu egipatskih, rimskih i bizantskih građevina (negacija zidne plohe, ikonografska i vertikalna perspektiva, simbolika);
- uočiti, opisati i crtežom naznačiti ornamentalne karakteristike reljefnoga pletera;
- uočiti i objasniti povezanost kasnoantičkih, ranokršćanskih i ranobizantskih građevina – prostor i konstrukcija;
- prepoznati prostorne i konstitutivne elemente predromaničkih sakralnih objekata;
- uočiti kontinuitet između bizantske i islamske arhitekture.

Pregled programskih sadržaja:

1. **Pretpovijest - starije kameno doba (k**ronologija i rasprostranjenost; koncepcija prostora; počeci likovnoga izražavanja; stilske opreke - realizam i apstrakcija. Nalazišta na prostorima BiH.

2. **Pretpovijest – mlađe kameno doba prvo oblikovanje prostora** - pojava arhitekture; animizam i likovni izraz; apstrakcija). Nalazišta na tlu BiH.

3. **Pretpovijest - metalno doba** (urbana revolucija; kronologija i rasprostranjenost; arhitektura i počeci urbanizma; mitovi i plastično oblikovanje ljudskog lika; oblikovanje za uporabu; uloga i smisao ornamenta). Nalazišta na tlu BiH.

4. **Drevne civilizacije: Mezopotamija i Egipat** (vremenska podjela: gradovi; odnos mase i prostora u arhitekturi, skulpturi; odnos prema plohi; stalnost i promjene).

5. **Antička Grčka - polis i kolonizacija Mediterana** (kronologija, značajke urbanoga života; kolonizacija Jadrana). Utjecaji na tlu BiH.

6. **Antička Grčka - arhitektura** (tri razdoblja: arhaika, klasika i helenizam; proporcije; stilske razlike - idealizam, naturalizam).

7. **Antička Grčka - skulptura** (tri razdoblja: arhaika, klasika i helenizam; proporcije, stilske razlike - idealizam, naturalizam).

8. **Antička Grčka - slikarstvo** (slikarstvo na posudama -različiti odnosi prema plohi u ranom, klasičnom i helenističkom razdoblju; veza tehničkoga postupka i tzv. stila tamnih likova na svijetloj i svijetlih likova na tamnoj podlozi).

9. **Antički Rim - urbanizacija Europe** (značajke rimskoga urbanizma - mreža rimskih gradova na našem tlu; kompozicija grada; funkcioniranje grada (odnos javnih i privatnih namjena).

10. **Antički Rim - arhitektura** (vremenska podjela, nova zamisao prostora; rimski spomenici u Hrvatskoj i na prostorima BiH).

11. **Antički Rim - skulptura** (nove dimenzije prikazivanja u punoj plastici i reljefu - realistički portret i narativni reljef).

12. **Antički Rim - slikarstvo** (pompejanski stilovi kao primjeri različitoga odnosa prema plohi i prostoru; stilske osobitosti naturalizma, iluzionizma i impresionizma), (Fajumski portreti).

13. **Kasnoantička (ranokršćanska) i ranobizantska umjetnost** (preobrazba grada, zahtjevi novoga kulta, pretvaranje antičke umjetnosti; primjeri u Hrvatskoj od Salone do Eufrazijeve bazilike u Poreču).

14. **Predromanika** (nova središta života - uloga samostana i utvrđenoga boravišta; kontinuitet pretpovijesti i antike -bjelokost, amajl, minijatura, uloga i smisao ornamenta).

15. **Starohrvatska umjetnost - arhitektura** (odnos južnih Slavena prema teritorijalnom ustroju rimskih provincija - Hrvati: Panonia, Dalmatia, Historia; tipologija crkava; iscrpniji primjeri: Sv. Donat u Zadru, Sv. Križ u Ninu, Sv. Trojica u Splitu, Sv. Spas na vrelu Cetine; Sv. Mihovil u Stonu).

16. **Starohrvatska umjetnost - skulptura** (kamenice, ciboriji, oltarne pregrade, zabati s natpisima, transene, nakit; iscrpnije: Ciborij iz Biskupije, Pluteh iz Koljana, Zabat iz Uzdolja, Plutej s likom hrvatskoga vladara, Pluteh iz Sv. Nedjeljice; ornament, simbolika).

17. **Starohrvatska umjetnost - pismo i slikarstvo** (benediktinska latinična pismenost i minijature; trajanje grčkoga pisma; hrvatska pismenost i glagoljica; freske Sv. Mihovila u Stonu).

18. **Srednjobizantska umjetnost** (trajnost antike i nova prostorna rješenja; središnji temelj u graditeljstvu (tlocrt grčkoga križa); prevlast plohe - mozaici, minijature,

ikonoslikarstvo, glavni spom3enici arhitekture – Studenica, Dečani).

19. **Islamska umjetnost** (sklopovi života; odnos prostora, mase i površine u arhitekturi – hanovi, mostovi, džamije; odnos prema vizualnoj realnosti; stilovi, iluminacije i kaligrafija, arabeske, urbanizacija u BiH).

20. **Relativnost povijesnoga vremena i ograničenost prostornoga rasprostiranja mediteranske kulture** (suvremene tzv. primitivne kulture; velike kulture - Dalekoga Istoka (Indija, Kina); kulture pretkolumbovske Amerike; seljačka kultura na europskom tlu).

TREĆI RAZRED
(35 sati godišnje)

Program Trećega razreda obuhvaća tematski krug "Prostor - vrijeme; kronologija kulturnih razdoblja Europe 12. – 19. stoljeća (romanika, gotika, renesansa, manirizam, barok, 19. st.)".

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- prepoznati i crtežom hijerarhijske odnose, zakon kadra i karakteristike plošnoga oblikovanja reljefa i minijature predromanike i romanike;
- objasniti načelo podređenosti u slikarstvu romanike;
- prepoznati i crtežom naznačiti pojave oslobađanja skulpture od arhitekture;
- opisati i crtežom naznačiti rekonstrukciju prostora na gotičkoj slici;
- razlikovati romantički od gotičkoga okvira života;
- objasniti odnos prema temi i kadru u gotičkom slikarstvu u Hrvatskoj;
- interpretirati slikarsko djelo s obzirom na iluzionističke i ikonografske elemente;
- uočiti i crtežom naznačiti racionalna rješenja u renesansnoj slici i reljefu;
- razumjeti i crtežom naznačiti antičke i renesansne arhitektonske elemente i načela komponiranja na renesansnim građevinama;
- razlikovati konstruktivne i prostorne elemente te elemente raščlambe romaničkih, gotičkih i renesansnih sakralnih i profanih građevina i njihovu kompoziciju s obzirom na strukturu i masu;
- prepoznati simultani prikaz u slikarskim djelima;
- objasniti karakteristike renesanse na djelima hrvatskih renesansnih kipara;
- razlikovati i crtežom naznačiti odnose arhitekture i skulpture na kompoziciji cjeline u gotici i renesansi;
- razlikovati i crtežom naznačiti gotičku, renesansnu, manirističku i baroknu koncepciju grada i trga;
- razlikovati vrste skulptura u renesansi i manirizmu s obzirom na stupnjeve plastičnosti i obradbu površine;
- prepoznati narativno nabrajanje kao motiv;
- uočiti novu dinamičnost u skulpturi i slici manirizma;
- prepoznati i crtežom naznačiti složenost i višesmislenost graditeljskoga rješenja manirističke arhitekture;
- prepoznati i objasniti iluzionizam u spoju slikarstva i arhitekture renesanse, manirizma i baroka;
- prepoznati elipsu kao model u baroknome graditeljstvu;
- razlikovati i usporediti načela slaganja prostora renesansne i barokne arhitekture;
- usporediti privid prostora na renesansnim, manirističkim i baroknim slikarskim djelima;
- opisati ulogu svjetla u baroknom slikarstvu;
- razlikovati teme u slikarstvu baroka i rokokoa;

- usporediti klasicističku i romantičarsku koncepciju slike s obzirom na tretman boje i odnos prema formatu;
- usporediti djela realizma i impresionizma s obzirom na uporabu boja;
- opisati nove karakteristike kompozicije, rukopisa, boje i linije u ekspresionizmu i njegovim pretečama;
- prepoznati i imenovati nove materijale na konstruktivnim rješenjima graditeljstva 19. stoljeća;
- imenovati i objasniti elemente historijskih stilova na snimkama pročelja arhitekture 19. stoljeća;
- uočiti promjene u hrvatskome slikarstvu s kraja 19. i prve polovice 20. stoljeća.

Pregled programskih sadržaja:

1. **Romanika (11.-12. st.) arhitektura**
   Teritorijalna rascjepkanost političke karte ranofeudalne Europe. Građanstvo, svećenstvo, plemstvo i tri žarišta društvenoga života: grad, samostan, feudalni burg. Romanički partikularizam i njegov izraz u likovnim umjetnostima: metoda adicije i subordinacije u komponiranju. Podređenost skulpture i slikarstva arhitekturi: zakon kadra i okomita perspektiva. Regionalizam romanike: Toscana i Lombardija ili Provansa i Normandija. - Hrvatska: katedrala (Krk, Rab, Zadar, Trogir).

2. **Romanika - kiparstvo**
   Portali crkava i fasadna skulptura, kapiteli i namještaj iznutra - reljefnost, plošnost, zakon kadra, Ikonografski program. Luneta portala žarište kompozicije; prijenos prostorne sheme kupole u plohu. - Hrvatska: Radovanov portal u Trogiru i zlatarstvo - Dubrovnik, Zadar.

3. **Romanika - slikarstvo**
   Plošnost, okomita perspektiva, uska skala boja. Primjeri: Francuska, Italija, Njemačka, katalonsko slikarstvo. Minijature. - Hrvatska: sv. Foška, Peroj; sv. Krševan i slikana raspela (Zadar), minijature (Trogir).

4. **Gotika (13.- 14. st.) - arhitektura**
   Kultura gradova, plemićkih burgova i samostana propovjedničkih redova (franjevci, dominikanci). Gradnja katedrale i zvonika izraz komunalnoga napretka i ponosa. Zid se pretvara u kontrafor, prozor u vitraj. Konstrukcije šiljastoga luka i kontrafora i ogivala, tipovi rebrastih svodova. Konstrukcije i proporcije u projektiranju (triangulatura i kvadratura kruga), tajne zanata. Uloga arapske znanosti i kulture (brojevi, rebrasti svodovi). Tri faze unutar gotike. Rana gotika (Chartres), klasična (Reims, Ameiens) i kasna (cvjetna plamena) gotika. Dubrovački statut, izgradnja grada i Stona. Crkva franjevaca u Puli i zagrebačka katedrala, Topusko i Medvedgrad.

5. **Gotika - kiparstvo**
   Osvajanje volumena, skulptura u niši. Rana, klasična (le Beau Dieu) i kasna gotika: od kipa-stupa (Chartres, Kraljevski portal) do izvijene S-linije gotičkih kipova. Enciklopedijski ikonografski program fasada. Život čovjeka u tri kruga: realni (12 mjeseci), intelektualni (7 slobodnih umjetnosti), moralni (krijepost i mane) Gotički idealizam (Bogorodica, Krist) i naturalizam (Muka Kristova i martirij mučenika.
   Hrvatska: Škrinja sv. Šimuna, portal sv. Marka u Zagrebu, umjetnost stećaka u BiH.

6. **Gotika - slikarstvo**
   Humanizam gotike: Dante, Giotto, francuska katedralna skulptura, trubadurska poezija (orijentalni kult žene). Bogorodica pismena dvorska dama (Notre Dame), umjesto prelje. Prevlast Kristove muke (Pasije) čovjeka koji trpi, Krist patienes smjenjuje romaničkog

triumfansa.
Narativna metoda (Duccio). Giotto i sljedbenici (Padova), naglašeni volumen likova na plitkoj pozornici. Obrnuta perspektiva. Lorenzetti i braća Limbourg, gotički realizam. Dvorski stil tapiserije. Idealizam i naturalizam. Gotičko šarenilo. - Istarske freske.

7. Renesansa (15.- 16. st.) - arhitektura

Čovjek mjerilo stvari: smjena gotičkoga hiperdimenzioniranja i atektonske dekorativnosti skladom proporcija, umjerenim dimenzijama, suzdržanim tektonskim ukrasom. Središnja geometrijska perspektiva izraz subjektivnosti individualnosti, izum arhitekta Brunelleschia. Primjena Donatello, Masaccio.
Perspektiva u slici i u odnosu na gledatelje u prostoru, iluzionizam. Obnova antičke umjetnosti (Alberti). Linearno, plošno, zatvorena forma. Rana, klasična (Bramante) i kasna renesansa. (Michelangelo). - Hrvatska. Mješoviti gotičko-renesansni stil. Šibenska katedrala (J. Dalmatinac), trogirska kapela (N. Firentinac), Sorkočevičev ljetnikovac. Kultura dubrovačkoga ladanja. Schiavoni, L. Laurana.

8. Renesansa - kiparstvo

Donatello-skulptura i reljefi, razvoj jednoga stvaratelja (mladenački - kasni).
Izražajnost glave, tijela i draperije. Odnos prema gotici i antici. Portretnost kao pohvala individualnosti. Slobodno stojeća skulptura. Mramoristi i broncisti. Grobnice, talijanske i francuske. - Dalmatinac (Hrvatska i Ancona), Aleši, Firentinac, Duknović, F. Laurana.

9. Renesansa - slikarstvo

Spajanje usporednih tokova gotičkoga naturalizma i idealizma u renesansni realizam, ravnotežu stvarnoga i likovno idealnoga. Metoda simulacije. Portret. Krajolik i čovjek u prirodi. Odnos Toschane i Venecije, juga i sjevera Europe (Van Ezck, Grunecwald, Breughel).
Masaccio - Ghirladaio - Raffael - Tizian.
Hrvatska: Dubrovačko slikarstvo: Dobričević, Hamzić, Božidarević.

10. Manirizam (druga polovica 16. st.)

Gubitak perspektive: svijet kao labirint. Antiklasični stil: nestvarno i nadstvarno. Epigonski (elektički) i stvaralački manirizam (Michelangelo, Tintoretto, El Greco...). Palazzo dei Te, Bomarzo. Manirizam u Italiji, Francuskoj, Pragu.
Hrvatska: Antemurale christiantitatis, tvrđave od Senja do Varaždina, posebno Karlovac i V. Tabo

11. Barok (17.-18. st.) - arhitektura

Srodnost fizike (Newton, aksiomi o silama), matematike, astronomije (Kepler, elipsa smjenjuje krug) i likovnih umjetnosti. Zakon akcije i reakcije (dinamizam tlocrta, konkavno-konveksne fasade; kontrast svjetlosti i sjene). Dinamička sinteza svih grana likovnih umjetnosti. Bernini, Borromini. Barokni prospekti u urbanizmu. Rim, Beč (F. v. Erlach). Osvajanje prostora: dvorac i perivoj (Versailles) kao model i širenja kolonija-lizma. - Hrvatska: sv. Vid u Rijeci; jezuitski samostani u Dubrovniku, Zagrebu, Varaždinu...

12. Barok - kiparstvo

Otvorena forma, dinamizam svjetlosti i sjene, probijanje arhitektonskoga sklopa, kontinuirani pokret. Bernini. Polikromni materijali. Nadgrobni spomenici, urbana i parkovna skulptura.

13. Barok - slikarstvo

Umjetnost protureformacije. Pojam neizmjernoga ostvaren na slici zračnom perspektivom. Barokni iluzionizam i trompe l'oeil u zidnom i stropnom - svodnom slikarstvu. Chairo-scuro, noćna rasvjeta. Pojava žanra. Slikovita obrada detalja, otvorena

forma kompozicije, nejasno, jedinstveno jedinstvo. Rembrandt i Vermeer.

14. Rokoko i klasicizam (18.- 19. st.)

Rokoko plemstva i građanski klasicizam: umjetnost i politika, umjetnost i moral. Watteau (Ukrcavanja za Kiteru). David (Zakletva Horaciju). Chardin i pastel. Napoleonova umjetnost Carstva: Empire.

15. Industrijska revolucija i urbanizam 19. stoljeća

Nagli rast i miješanje uloga u gradu (stanovanje, promet, industrija). Engleski primjer, Hausmannova akcija u Parizu, utopija T. Garniera.

16. Arhitektura 19. stoljeća

Podvojenost historizma i industrijske arhitekture.
Estetika metalnih konstrukcija (mostovi) i staklene opne (izložbene i tvorničke hale). Svjetske izložbe.

17. Romantizam

Podudarnost političkih i likovnih programa. Stilovi kao suprotnost: David, Ingres nasuprot Delacroix, Gericault. Karikatura, umjetnost dnevnoga tiska (Daumier).

18. Realizam i fotografija

Fotograf preuzima od slikara zadaću reportaže i vjernoga portreta. Odnos fotografije i slikarstva (Courbel, Manet, Degas; B. Cikos - Secesija). Zaustavljeni trenutak, "slučajni izrez".

19. Impresionizam, ekspresionizam, simbolizam

Rasap slike u impresionizmu, obnova velike četvorice: Van Gogh, Gaugin, Seurat, Cezanne.

20. Secesija

(Art Nouveau, Libertv) europski i svjetski integralni stil, negacija tradicije u ornamentu, dinamika i ograničenost krivulje, od pribora za jelo do arhitekture.
Francuska, Belgija, Austrija. Secesija u Zagrebu, Rijeci, Osijeku. Meštrović.

ČETVRTI RAZRED
(32 sata godišnje)

Program četvrtoga razreda gimnazije obuhvaća *Umjetnost našeg doba* odnosno svijet u kojem živimo (umjetnost 20. stoljeća; suvremene pojave i kretanja, naše sudjelovanje u likovnoj zbilji).

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- navesti i opisati promjene koje su se dogodile krajem 19. i prvim desetljećima 20. stoljeća koje su utjecale ili su se odrazile na promjene stilova i pravaca u umjetnosti;
- prepoznati elemente kubizma u umjetničkim pravcima 20. stoljeća;
- razlikovati apstrakciju i figuraciju u slikarstvu;
- razlikovati apstrakciju i figuraciju u kiparstvu;
- prepoznati glavna obilježja slikarskih i kiparskih djela futurizma, nadrealizma, metafizičkoga slikarstva i kinetičke skulpture;
- usporediti organička i funkcionalna djela stambene arhitekture 20. stoljeća s obzirom na tlocrtno rješenje i odnos prema okolini;
- doživjeti i vrjednovati arhitekturu kao sklop različitoga načina života,
- prepoznati ulogu višekatnica u urbanizmu 20. stoljeća;

- usporediti arhitekturu moderne, postmoderne i dekonstruktivizma s obzirom na oblikovne mogućnosti novih građevinskih materijala;
- usporediti stambenu arhitekturu secesije, moderne, postmoderne i dekonstruktivzma na funkciju;
- prepoznati glavne karakteristike svjetskih kretanja u hrvatskoj i bosanskohercegovačkoj arhitekturi javne namjene 20. stoljeća;
- objasniti načelo montaže materijala u umjetnosti 20. stoljeća;
- usporediti i opisati sličnosti i razlike između fotografije i slikarskoga djela;
- analizirati uporabu likovnih elemenata i postupaka na djelima fovizma i ekspresionističkih pravaca 20. stoljeća (Most, Plavi jahač, nova objektivnost i apstraktni ekspresionizam);
- prepoznati i objasniti sličnost između stripa, fotografije i filma;
- objasniti način uključivanja promatrača u likovno djelo na primjeru pop-arta;
- uočiti i opisati povezanost ukupnoga vizualnoga okruženja u djelima konceptuale, happeninga i perfomansa;
- objasniti odnos land-arta i okoliša.

Pregled programskih sadržaja:

1. **Umjetnost prve polovice 20. stoljeća**
   Otkrića 19. stoljeća nalaze široku primjenu (fotografija, rotacijski tisak, telegraf, telefon, film) i brzo mijenjaju uvjete života i ljudske potrebe uza sve veću prometnu i komunikacijsku povezanost svijeta: benzinski motor, automobil, avion. Brzina promjena i otkrića obilježja u prvoj desetljećima 20. stoljeća obilježena su i brzim smjenama stilova i pravaca u umjetnosti: od kubizma do nadrealizma u slikarstvu i skulpturi, a od futurizma do funkcionalizma u arhitekturi. Tridesete godine znače rast fašizma u zapadnoj Europi (Njemačka, Italija, Španjolska) i komunističke diktature u istočnoj (SSSR), a u oba totalitarna sustava javlja se "država" umjetnost, koja mora idealizirati vlast i stanje u zemlji, služeći političkoj promidžbi: nacionalsocijalistička umjetnost i socijalistički realizam. Sredinu stoljeća obilježava vrhunac fašističkoga širenja i njegov slom na kraju drugoga svjetskoga rata, 1945. godine.

2. **Revolucija stilova**
   1905.-1918. Fovizam, kubizam, futurizam, orfizam, organička i geometrijska apstrakcija, supermatizam, magični realizam, dadaizam. Smjena ili pluralizam stilova. Od Rodina do Brancusija.

3. **Slikarstvo i skulptura 1918. -1945.**
   Nadrealizam ili uljepšana stvarnost. Podvojenost volumena (Proljetni salon) i kolorizma u hrvatskom slikarstvu.

4. **Arhitektura do prvoga svjetskoga rata**
   Secesija (Wagner) i purizam (Loos). Ekspresionizam (Mendelsohn) i vizionarska arhitektura (Sant Elia). Kovačić.

5. **Arhitektura između dva rata**
   Funkcionalistička i organička struja: Le Corbusier i Wright. Sinteza u zagrebačkoj školi arhitekture: Ibler, Planinić, Strižić...

6. **Industrijski dizajn**
   Razlika obrtne i industrijske proizvodnje: umjetnički obrt i industrijski dizajn. Sukob dviju tendencija u 19. st. Morris, Webb, Werkbund. Secesija.
   Ujedinjenje svih grana likovnih umjetnosti u industrijskoj eri: De Stil (1917.), Bauhaus,

Gropius (Dessau 1924.-1933.) i prijenos škole u Ameriku. Načela industrijskoga dizajna, najveći stvaratelji i antologijska ostvarenja. Corbusieov "Modulator", Breuerov stolac od savijene cijevi, Miesova "Barcelona".

7. Film

Nova grana likovnih umjetnosti: pokretni svjetlosni oblik. Osnovna sredstva izražavanja: kadar i montaža kao raščlamba i sinteza u procesu gledanja općenito. Kompozicija oblika u vremenu: odnos oblika jedan poslije drugog u vremenskom slijedu (umjesto jedan uz drugog u prostoru).

Filmska umjetnost i slikarstvo: simultana vizija predmeta iz više vizura i u više trenutaka u kubista, prikaz pokreta u futurista. Picasso, Guernica (filmska raščlamba).

Tvorci filmskoga vizualnog izraza snimanjem (Griffith, Chaplin) i crtanjem (Fleisher, Disnev). Značenje dokumentarnoga filma (Flahertv, Ivens) kao usporedne likovne umjetnosti u ulozi oslobađanja slikarstva opisnosti, naturalizma, realizma, pa i "objekta"; apstraktna umjetnost samo kao jedna od struja likovnih umjetnosti 20. st. Film kao sinteza svih umjetnosti.

8. Umjetnost druge polovice 20. stoljeća

Unifikacija i istodobnost likovnih pojava u općim razmjerima. Raskol "istočne i zapadne Europe" i njegovo rješenje krajem stoljeća.

9. Slikarstvo i skulptura

Ukidanje diktata socrealizma, najprije u Jugoslaviji (Exat 52, Zagreb i apstraktne skulpture revolucije), krajem stoljeća u čitavoj istočnoj Europi. Nastavak avangardnih smjerova začetih početkom stoljeća dovedenih do ekstrema (Pollock: hiperrealizam), pop-art i op-art, recidiva povijesnih stilova (anakronisti). Slike i skulpture u javnim prostorima.

10. Arhitektura

Zgrada OUN simbol završetka jednoga razvoja. Zgrade masovnoga stanovanja i obiteljske kuće. Reprezentativna zdanja društvene namjene i industrijska izgradnja.

Muzeji (Guggenheim) i kulturna središta (Boubourg), crkve, kazališta, dvorane. Postmoderna. Obnova regionalizma.

11. Urbanizam

Izgradnja poslije rata: obnova Varšave, obnova starih gradskih jezgri (Zadar, Split) itd. Pješačke zone (Rotterdam) i shoping-centri. Satelitska naselja, "spavaonice", Unite d' habitation (Corbusier), likovne intervencije u javnim prostorima, metro, vizije budućih gradova.

12. Zaštita okoliša

Prirodna ravnoteža i problem mjere u čovjekovim zahvatima u prirodu. Sklad čovjekova stvaralaštva i prirode u prošlosti: arhitektura i hortikultura, ceste i mostovi, prirodni izvori energije (vjetar, vodene struje). Grci su bili u pravu, čovjekov opstanak ovisi o ravnoteži "četiriju elemenata": vatre (sunca) - vode - zraka - zemlje (raslinja). Sječa šumskoga pokrova i kisele kiše, rupe ozonskoga omotača i zagrijavanje, otapanje ledenjaka i porast razine mora, itd. Međuzavisnost svih čimbenika, povezanost svih država, odgovornost svakoga pojedinca.

13. Vizualne komunikacije: TV, film, tisak

Potreba kritičkoga odnosa prema vizualnoj stvarnosti: vrhunski dometi, najgori promašaji i presjek naše likovne i vizualne produkcije. Raščlamba vizualnoga dizajna TV i programi, koji njeguju i razvijaju likovnu kulturu na TV. Raščlamba likovnih nastojanja i vizualnih kakvoća filmskoga programa zadnjih godina. Oprema knjige, prijelom i izgled

tiska. Plakat i reklame. Izlozi.

14. Dizajn

Dizajn kao humanistički projekt i tržišno-reklamna nužnost. Problem masovne proizvodnje oblikovanoga bofla ili malobrojnih kvalitetno dizajniranih predmeta. Usmjeravanje "široke publike", diktatura kiča i sloboda alternativnoga izbora.

Usporedna raščlamba istih predmeta po namjeni u različitim kakvoćama prema mjerilu poštivanja materijala, funkcionalnosti i ekonomičnosti. Vrhunske kreacije namještaja, predmeta svakodnevne uporabe, grafičkoga dizajna, dizajn za djecu i ometene u razvoju, itd.

15. Zaštita spomenika

Promjene odnosa prema spomenicima tijekom povijesti. Spomenici kulta i kult spomenika. Glorificiranje samo jednoga stila i razdoblja (antike - u doba klasicizma), kult spomenika nacionalne prošlosti (srednjovjekovnih, u doba romantizma). Ideja "jedinstva stila", "vrijednosti starosti" i restauriranje spomenika. Konzerviranje spomenika i suvremeno ravnopravno tretiranje spomenika svih stilova, razdoblja i svih kategorija. Zakoni o zaštiti spomenika i zavodi za zaštitu spomenika.

16. Muzeologija

Od srednjovjekovne do barokne kraljevske i plemićke zbirke umjetnina i rariteta. Muzeji otvoreni građanstvu poslije francuske revolucije. Najglasovitiji muzeji i galerije svijeta (Louvre, Prado, Vatikan, Napulj, München, Beč, MMA u New Yorku itd.) susjednih zemalja i Hrvatske. Muzej kao središte različitih djelatnosti.

17. Povijest umjetnosti

Od biografija umjetnika (Vašari, 16. st.) do velikih suvremenih sinteza stilova i razdoblja. Umjetničke topografije, monografije o umjetnicima i spomenicima, najznačajniji dostupni pregledi povijesti umjetnosti. Razvoj gledanja: razlika između prikaza Radovanova portala u Eitelbergera (1861.) i Fiskovića (1965.) ili ploča S. Nediljice u Zadru. Najveći povjesničari umjetnosti i izvori znanja za povijest umjetnosti Hrvatske (ELU, LEJ); Stele, Radojčić, Karaman, Fisković, Prelog.

18. Teorija umjetnosti

Teorija uvijek odražava suvremene probleme i sukladna je umjetničkoj praksi svojega doba. Grčka filozofija o umjetnosti. Vitruvije o arhitekturi. Srednjovjekovna teorija umjetnosti. Renesansni teoretičari proporcija i likovnih umjetnosti. Barokni i rokoko estetičari.

Winckelmanov klasicizam, romatizam Violet le Duca, ekspresionizam Freya. "Osnovni pojmovi" Wolfflina, "umjetnička volja" Riegla, "povijest umjetnosti kao povijest duha "Dworzaka. Moderne i suvremene teorije umjetnosti (socrealizam i apstrakcija, npr.) - Neki teorijskointerpretativni problemi naše povijesti umjetnosti: Karamanova kritika Strzygowskog, polemika Karaman - Fisković o dubrovačkoj umjetnosti.

19. Pojedinac u vremenu i prostoru

Značenje vizualnih komunikacija kao osnovnoga izvora informacija i interpretacije stvarnosti u naše doba. Važnost razvijanja vizualne kulture radi sudjelovanja u suvremenoj kulturi. "Potrošači" likovne "ponude".

Korisnici, rušitelji i čuvari kulturnih dobara. Likovna sastavnica svakodnevnoga života: od kulture stanovanja do dizajna uporabnih predmeta, kultura odijevanja, izlozi, plakati, ambijenti i hortikultura, TV-dizajn, kazališna scenografija, izložbe i muzeji. Problemi djelatnoga sudjelovanja u zaštiti sredine i spomenika, urbanom i regionalnom planiranju, suvremenom likovnom životu

LIKOVNA UMJETNOST

DVOGODIŠNJI PROGRAM

PROGRAMSKA GRAĐA

PRVI RAZRED
(tjedno 1 sat - godišnje 35 sati)

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- prepoznati i opisati odnos vizualnog u urbanoj sredini;
- opisati planove u fotografiji, fokusiranje i raspored elemenata unutar kadra;
- uočiti i opisati svojstva i odnose svjetlosti na fotografiji;
- uočiti i objasniti odnos vremena i prostora u filmu;
- razlikovati i imenovati fotografske, slikarske, crtačke i grafičke tehnike na primjerima;
- razumjeti crtu kao osnovni element crteža i razlikovati vrste crta;
- razlikovati, prepoznati i opisati slikarske stilove i načine oslikavanja plohe;
- poznavati boje kao temeljni slikarski element;
- razlikovati vrijednost boja i njihove odnose;
- razlikovati i navesti načine korištenja boje u različitim slikarskim stilovima;
- prepoznati i objasniti prostorne planove i perspektive;
- znati usporedi temu likovnog djela s načinom prikaza sadržaja;
- prepoznati i imenovati skulpturu izvedenu u tradicionalnim kiparskim tehnikama;
- prepoznati prostor unutar skulpture te usporedi odnos mase i prostora;
- prepoznati i razlikovati teksture;
- objasniti ulogu likovnosti u prilagođavanju funkcionalnosti arhitekture;
- prepoznati i opisati neraskidivu povezanost različitih vidova umjetničkog izražavanja: skulpturalnost arhitekture, arhitektonika slike;
- prepoznati i razlikovati funkcije, tradicionalne i moderne materijale i elemente konstrukcije u arhitekturi;
- prepoznati i razlikovati stilske odrednice svjetske i regionalne arhitekture;
- povezati vizualno zapažanje s drugim osjetilima.

Pregled programskih sadržaja:

1. **Pojedinac i okolina** (Kako gledamo, što vidimo, kako uočavamo).

2. **Predmet** (Odnos namjene i oblika, odnos materijala proizvodnoga procesa i oblika, razvoj pojedine namjene).

3. **Fotografija: svjetlost** (svojstva i odnosi - svjetlosna mrlja, sjena, zrnasta struktura fotografskoga filma papira).

4. **Fotografija: prostor u plohi** (jasno/nejasno, očišta, planovi).

5. **Fotografija: "odlučni trenutak"** (kadriranje - komponiranje).

6. **Film: vrijeme u plohi** (izmjena osvjetljenja, položaj i kretanje kamere, montaža, izmjena planova).

7. **Crtež: linija** (svojstva i odnosi - ritam i simetrija).

8. **Slikarstvo: oblikovanje plohe, odnos tehnike i izražajnih sredstava** (elemenata forme).

9. **Slikarstvo: boja** (svojstva i odnosi - ritam i simetrije).

10. **Slikarstvo prostor u plohi** (perspektive).

11. **Slikarstvo: ikonografija i ikonologija**.

12. **Skulptura: oblikovanje mase i prostora** (svojstva i odnosi - ritam i simetrije).

13. **Skulptura: površina i boja** (svojstva i odnosi - ritam i simetrije).

14. **Skulptura: odnos materijala i oblika**.

15. **Skulptura: namjene, materijali i konstrukcije**; tipovi građevina (uzdužni, središnji i slobodni tlocrti); odnos mase i prostora (svojstva i odnosi - ritam i simetrije).

16. **Arhitektura: stanovanje** (potrebe i oblikovanje potreba).

17. **Odnos između arhitekture, skulpture i slike**. Kompozicija cjeline. Odnos prema okolišu.

18. **Urbanizam** (elementi i načela ustroja arhitektonskih skupova).

19. **Svijet u kojem živimo** (grad, regija, država, europski i svjetski prostori).

20. **Komunikacija: mnogoosjetilno doživljavanje svijeta** (dodirno, slušno, vizualno, mirisno, okusno).

Napomena: Programski sadržaji organiziraju se tako da se nastavna građa ostvaruje 70% predviđenih sati, a 30% se odnosi na utvrđivanje i provjeru znanja, po osnovnoj metodi koja se temelji na trajnom kontaktu s likovnim djelom - neposredno s originalima ili reprodukcijama, po mogućnosti u kolor dijapozitivu, u četverogodišnjem programu za gimnazije.

DRUGI RAZRED

Napomena: Kad se likovna umjetnost uči samo dvije godine, u drugoj godini učenja obrađuju se glavni životni sklopovi (selo, grad, samostan, utvrda-dvorac, velegrad), važni za prošla povijesna razdoblja i za današnji svijet. To nije minimalna povijest umjetnosti, već izbor učinjen s obzirom na načelo najširega prostornog sklopa u nas.

Opseg obrade je ograničen planom realizacije (35 sati).

ZADAĆE

- osposobiti učenike za vrednovanje povijesnih kompleksa i osvijestiti mogućnost da se aktivnim odnosnom prema njima mogu preobraziti u izvorne sklopove suvremenoga

života,

- osposobiti učenike za osvješćivanje suverenosti i pripremiti ih za odabir i stvaranje svom životu primjerene okoline,
- osvješćivati neke posebnosti seljačke kulture, kao dragocjene baštine svakoga europskog, pa tako i hrvatskoga naroda (umjetnost je sastavni dio svakodnevnog života),
- osposobiti za doživljaj slojevitosti i složenosti seljačke kulture,
- osvješćivati humano značenje gradskoga prostora,
- osposobiti za doživljaj kontinuiteta prostornih oblika,
- osvješćivati potrebe djelatnoga i stvaralačkog odnosa prema prošlosti,
- naučiti učenike doživljavati arhitekture, skulpture i slike,
- osvješćivati funkcioniranje grada u srednjem vijeku, renesansi i baroku,
- omogućiti doživljaj jedinstvenosti vremenskih i stilskih različitosti pojedinih dijelova,
- osvješćivati odnos prema gradu kao skrbi za grad kroz sva prošla razdoblja,
- ukazati na mogućnosti da se obogate novim ulogama.
- omogućiti doživljaj arhitekture kao sklopa različitoga načina života,
- uočavati veze arhitekture i prirode u renesansnoj ladanjskoj vili i baroknom dvorcu te velegradskom parku,
- osvješćivati glavne dvojbe modernoga čovjeka s obzirom na širi životni sklop i osobna gledišta u odnosu na taj problem,
- osposobiti za doživljaj supostojanja različitih pravaca u modernoj i postmodernoj umjetnosti,
- razumjeti napuštanje predmeta određenosti slikarstva i skulpture,
- osvješćivati osobni odnos prema problemima suvremenosti izražene u likovnim djelima suvremenog okoliša,
- osvješćivati pojavu otuđenosti čovjeka u stvarima i mogućnost različitih odnosa prema toj pojavi u dizajnu i u umjetnosti uopće.

Pregled programskih sadržaja:

1. **Selo kao najstariji sklop ustroja zajedničkoga života stalno nastanjenih ljudi**. Tipovi sela u Hrvatskoj i BiH (zbijeno, dugačko, raštrkano) - obrađuje se po jedan primjer. Usporedba s izvaneuropskim selima i pretpovijesnim primjerima s područja Hrvatske i BiH. Različiti tipovi seoskih kuća po regijama i po uporabljenoj građi. (Prijedlog: Filip-Jakov, Gradište, ...). Umjetnost svakodnevnoga života (namještaj, posuđe, odjeća, nakit, prostirke, ručnici - primjerice iz zagrebačkoga Etnografskog muzeja ili Zemaljski muzej Sarajevo).

2. **Antičko-srednjovjekovni grad** (Prijedlog: Pula - predpovijesna gradina - antički grad, ili Zadar - antičko-srednjovjekovni grad ili Split - kasnoantička palača - srednjovjekovni grad). Usporedbe s Pompejima ili limgadom; usporedbe Carcassonom ili Lubeckom. Analiza gradske kuće (rimske i srednjovjekovne), trgovi ulica. Mogorjelo kod Čapljine. Analiza po jednoga važnoga arhitektonskog djela (npr. Sveti Donat/Amfiteatar/ mauzolej-katedrala), skupturalnog (Sarkofag Dobrog Pastira/oltarna pregrada Sv. Nedjeljice/Svadbenici, Škrinjica iz Pirana) i slikarskoga djela (mozaici iz Eufrazijeve bazilike/slikano Raspelo iz Sv. Klare/slikano Raspelo iz Sv. Frane).

3. **Samostalni kompleks kao poseban oblik ustroja zajedničkoga života** (Prijedlog: Sv. Petar u Šumi u usporedbi s franjevačkim samostanom u Dubrovniku i samostanskim kompleksom u Lepoglavi). Fojnica, Kraljeva Sutjeska. Usporedba s nekim primjerom cistercitskoga samostana, primjerice Thoronet ili Fossanova. Analiza Radovanova portala u Trogiru/Buvininih vratnica u Splitu. Analiza Evangelijara iz Zagreba iz 11. st., zidnih slika Sv. Foške kraj Peroja/Sv. Marije na Škrikinah u Beramu.

4. **Srednjovjekovno-renesansno-barokni gradovi /Dubrovnik**/Varaždin (Opis grada, funkcioniranje grada, trgovi, ulice, zidine). Analiza jedne kuće/palače (Prijedlog: Knežev dvor/ Palača Patačić). Analiza jednoga skulpturalnog djela Jurja Dalmatinca, Božidarevića *Triptiha* na Dančama i Robbina oltara Sv. Križa u Križevcima.

5. **Utvrda, vila, dvorac** (Prijedlog: Veliki Tabor, Ljetnikovac Sorkočevića, Bistra). Opis i funkcioniranje utvrđenoga obitavališta i ladanjskoga sklopa aristokratskog života. Veza s prirodom.

6. **Velegrad. /**Velegrad Zagreb./ Nazočnost ostvarenja prošlosti u promijenjenom kontekstu. Mjesto staroga grada i sela u ustroju velegradu i suvremeni odnos prema njima.
   Različiti oblici aktivnoga i pasivnog uništavanja. Preobrazbe i revitalizacije. Mjesto i značenje slike, skulpture i javne arhitekture u velegradu (npr. kazalište, muzej, galerija, javna skulptura, park).
   Problem zaštite spomenika. Stalnost starih potreba za reprezentacijom, ilustracijom, naracijom i historicizmu, naivi, kiču, stylingu.
   Pluralizam novih nastojanja, pravaca i stilova.
   Najamna kuća u Zagrebu iz 19. st.
   Felbinger, u 20. st.: V. Kovačić, St. Planić), stanovanje u novim naseljima. Uloga javne skulpture: od Meštrovića *Zdenca* života do Bakićeve *Razlistale forme* i Kožarićevog *Matoša*. Analiza po jedne slike iz Moderne galerije u Zagrebu (Prijedlog: Kraljević, Vidović, Tartaglia, Herman, Gliha, Murtić, Knifer, Gabrijel Jurkić, Uzelac, Berber).

DIDAKTIČKO-METODIČKE UPUTE

Temeljna metoda nastave likovne umjetnosti u gimnaziji zasniva se na trajnom kontaktu s likovnim djelom kako bi se mladima omogućio doživljaj umjetničkoga djela. To se, kad god je moguće, idealno ostvaruje neposredno na originalu ili faksimilnoj reprodukciji, ali, iz praktičnih razloga, redovito u (što boljem) kolordijapozitivu. Nastava likovne umjetnosti nije apstraktna estetika ni uzvišena teorija umjetnosti. Nastavnik interpretira konkretna, pojedinačna djela, koja učenici simultano, stalno promatraju. Svaki gledatelj bez likovne kulture, a osobito dijete, odnosi se pretežno pasivno prema likovnom djelu i redovito ga usvaja djelomično, očitavajući najčešće samo površinski sloj (temu, opći utisak ili pak poneki detalj).

Nastavnik je stoga trajno u ulozi reproduktivnoga umjetnika, koji mrtvu "partituru" likovnoga djela mora stvaralački "oživjeti" govornom interpretacijom utemeljenom na suvremenoj metodi (strukturalne) raščlambe. (Mora trajno biti na oprezu da, naprotiv, ne "zaruče" organički život djela pasivnim opisom, ili nasilnim "vivisekcijom", kao što to neki ponekad čine). Uz to će se nastavnik služiti i sredstvima grafičke raščlambe, vizualne interpretacije djela i likovnih pojmova (skice tlocrta, prostorne i komunikacijske sheme, analiza proporcija i kompozicije, itd.).

Samostalnim vizualnim kontaktom učenika s djelom, tumače se elementi vizualnog jezika, izražajna sredstva likovnoga govora, osvješćuju se skriveni, ali dublji sadržaji i smisao djela te umjetnosti općenito. I vrlo slojeviti problemi i duboke spoznaje teorije umjetnosti mogu se jednostavno objasniti i jasno prikazati na taj način: u djelatnom vizualnom kontaktu s djelom. Tijekom obrazovnog i odgojnog procesa, promatrajući i "čitajući", odnosno interpretirajući likovno djelo riječima nastavnik implicitno dokazuje nužnost i funkcionalnu učinkovitost simultanoga komunikacijskog djelovanja na dva "kanala" verbalnom i ikoničkom. Ta njegova metoda trebala bi (najbolje nesvjesno ili podsvjesno) postati uzorkom i navikom djelovanja učenika.

Ako se u nastavi ostvaruje načelo da se nikada ne govori niti ispituje bez likovnoga primjera ili vizualnoga komentara, možemo biti sigurni da je, bez obzira na individualne razlike u znanju, sposobnosti, darovitosti i zalaganju nastavnika, svaki učenik ili, recimo to humanije, svaka djevojka i mladić u najvažnijem razdoblju svojega duhovnog razvoja djelatno promatrao,

doživio i upoznao određeni "obvezni minimum" antologijskih likovnih djela, spomenika svih grana likovnih umjetnosti, od predmeta svakodnevne uporabe do ambijentalnih i arhitektonsko-hortikulturnih cjelina u starim i suvremenim gradovima.

Tijekom nastave predviđena je povezanost sa svima drugim predmetima, i to ne u smislu usporednoga obrađivanja srodnih tema ili istih povijesnih razdoblja, nego u stvaralačkom nastojanju nastavnika da trajno uspoređuje metode, pojave i spoznaje drugih nastavnih područja radi recipročnog boljeg poimanja posebnosti, kao i međuovisnosti. To se odnosi na povijest, književnost i glazbenu umjetnost ponajviše, potom na vjeronauk ali i na latinski i općenito na strane jezike (s njihovom poviješću, književnošću i kulturom) i druge predmete. Uz nastavne teme - Umjetnost druge polovice 20. stoljeća, Slikarstvo i skulptura, te arhitektura, treba izdvojiti najznačajnije stvaratelje iz BiH - prije i poslije Drugoga svjetskog rata. Materijal se nalazi u *Likovnoj enciklopediji*, pa prema lokacijama i izboru nastavnika izvesti u godišnjem programu rada.

DRUŠTVENO-HUMANISTIČKO PODRUČJE

POVIJEST, LOGIKA, FILOZOFIJA, PSIHOLOGIJA, SOCIOLOGIJA, VJERONAUK, ETIKA, POLITIKA I GRAĐANSKO DRUŠTVO, GOSPODARSTVO

Opis područja

Svrha je društveno-humanističkoga područja doprinijeti cjelovitu razvoju učenika kao samostalnih i odgovornih osoba, pojedinaca i građana koji će biti sposobni razumjeti i kritički promišljati položaj i ulogu čovjeka u suvremenomu svijetu te aktivno sudjelovati u društvenomu, kulturnomu, gospodarskomu i političkomu razvoju vlastitoga društva, s posebnom odgovornošću za njegov demokratski razvoj.

U okviru društveno-humanističkoga područja učenici se bave osobnim, društvenim, gospodarskim, političkim, kulturnim, religijskim i etičko-moralnim pitanjima čovjekova života i društva u različitim vremenima i na različitim prostorima. Time se upoznaju sa sadržajima koji doprinose razumijevanju uvjeta života i rada u prošlosti i sadašnjosti kako bi se osposobili za život i rad u budućnosti. Uče o ljudima, odnosima među njima, odnosu ljudi prema svijetu koji ih okružuje, o kulturnomu razvoju čovjeka i društva. Proučavaju i vrjednuju prošle i sadašnje događaje, razmatraju pitanja vezana za postizanje pravednih i mirotvornih međuljudskih odnosa, društvenih odnosa, međunarodnoga poretka i socijalno-gospodarske sigurnosti. Razmatraju pitanja o društvenim sustavima, društvenim strukturama, gospodarskim i političkim poredcima, europskim integracijama i globalizacijskim procesima.

U društveno-humanističkom području učenici se odgajaju za vrjednovanje i čuvanje prirodne, materijalne, duhovne, povijesne i kulturne baštine Bosne i Hercegovine, posebno hrvatske povijesne i kulturne baštine i svoga nacionalnoga identiteta u BiH u povezanosti sa zajedničkom povijesnom i kulturnom baštinom hrvatskoga naroda u Republici Hrvatskoj te vrjednovanje i čuvanje europske i svjetske kulturne baštine. Upoznaju etičko-moralne

vrijednosti, vjerske i kulturne tradicije i vrijednosne sustave, osobito kršćanstvo, te druge velike i zakonom priznate religije u BiH kao i druge svjetonazore – sve što tvori civilizacijski i etički temelj Europe.

Uza sve to, osposobljuju se za čuvanje i unapređivanje okoliša i bave se pitanjima identiteta, spolnosti, očuvanja i unapređivanja vlastitoga zdravlja i zajedničkoga života u školi, obitelji i društvu. Proučavaju pitanja različitosti i jednakopravnosti pojedinaca, spolova, kultura, rasa, vjera, siromašnih i bogatih.

Znanje, sposobnosti i vrijednosti stečene unutar društveno-humanističkoga područja predstavljaju temelj za učenikov odgovoran odnos prema samome sebi, prema drugima i prema svemu što ga okružuje. Te mu kompetencije pomažu u oblikovanju vlastitoga identiteta u vremenu velikih promjena i različitih pluralizama, u razumijevanju i poštivanju drugih i drugačijih te za djelatno i odgovorno sudjelovanje u društvenomu životu.

Odgojno-obrazovni ciljevi područja

Učenici će:

- usvojiti znanja o društvenim odnosima i pojavama, o društvenim i prostornim strukturama i kontekstu u prošlosti i sadašnjosti te promišljati o njihovu značenju za budućnost;
- upoznati i znati objasniti svoj odnos prema drugima, odnose među ljudima, odnose ljudi prema svijetu koji ih okružuje, društveni, kulturni, gospodarski i politički razvoj čovjeka i društva;
- razviti sposobnost tumačenja društveno-geografskih pojava i procesa na lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj i svjetskoj razini;
- steći znanja i sposobnost kritičkoga prosuđivanja o razvoju bosansko-hercegovačkoga društva i njegova položaja u kontekstu europskih integracija i globalizacijskih procesa;
- razviti valjan odnos prema radu te usvojiti znanja, vještine, sposobnosti i vrijednosti koje omogućuju preuzimanje uloga i odgovornosti u osobnomu, obiteljskomu i javnomu djelovanju, posebice u zalaganju za demokratski razvoj društva;
- razviti kritičko promišljanje vlastitoga djelovanja u društvu te steći znanja, vještine, sposobnosti i stavove koji pogoduju razvoju poduzetnosti i stvaralaštva;
- razviti samopouzdanje i sigurnost u osobne sposobnosti i identitet te razviti sposobnost uravnoteženoga odnosa prema vlastitomu i zajedničkomu dobru;
- upoznati temeljne životne i religijsko-etičke poglede i razumjeti njihovu zavisnost o vremenu i kulturi te moći izraziti, objasniti i razvijati svoje stavove u skladu s vlastitim vjerskim, etičko-moralnim i kulturnim identitetom;
- razviti komunikacijske, organizacijske i socijalne vještine, usvojiti međukulturne kompetencije koje omogućuju razumijevanje i prihvaćanje drugoga i drukčijega bez obzira na spol, kulturnu, socijalnu, rasnu, religijsku, nacionalnu i etničku pripadnost;
- razviti sposobnost za prepoznavanje problema i pitanja na koja treba pronaći odgovor, za planiranje i provođenje istraživanja, oblikovanje obrazloženih zaključaka te iznošenje ishoda svojega rada na različite načine, u različite svrhe i za različitu publiku;
- razviti valjan stav i umijeće učenja iz svih raspoloživih izvora, pripravnost za cjeloživotno učenje te preuzeti odgovornost za vlastito učenje i profesionalni razvoj.

Očekivana učenička postignuća ili ishodi učenja u gimnazijama

I. SOCIJALNE KOMPETENCIJE U DRUŠTVENO-HUMANISTIČKOMU PODRUČJU

1. Različiti izvori podataka, sakupljanje, vrjednovanje i predstavljanje podataka

Učenici će:

- odabirati, organizirati i primjenjivati raznovrsne bitne podatke te prikazati raščlambe razmatranih pitanja na različite načine izražavanja (odgovori na pitanja, osmišljeno pisano izražavanje, opisi i objašnjenja, grafičke metode i dr.);

- razlikovati različite pristupe u tumačenju istih događaja i pojava, objasniti razloge zbog kojih nastaju različita tumačenja te vrjednovati ta tumačenja;
- sustavno pratiti, razlučiti i objasniti društvene događaje iz različitih izvora podataka;
- primjenjivati metode hipotetičkoga mišljenja propitivanjem mogućih istina i provjeravanje posljedica koje iz toga slijede;
- genetičkom raščlambom upoznavati povijest različitih ideja kako bi razumjeli njihov suvremeni kontekst.

2. Učenje, suradnja i rješavanje problema

Učenici će:

- sustavno primjenjivati vlastiti način učinkovita učenja i pokazati spremnost za cjeloživotno učenje i usavršavanje;
- kreativno rabiti usvojeno znanje iz društveno-humanističkoga područja, istraživati društvene pojave u prošlosti i sadašnjosti te pritom stvoriti vlastite obrazložene sudove i ocjene;
- razlikovati načine kojima se rješavaju sukobljavanja i upravljati sporovima;
- zauzeto sudjelovati u djelotvornomu sporazumijevanju u različitim društvenim okolnostima, zauzimanju stajališta, svrhovitomu raspravljanju te preuzimanju odgovornosti za ostvarivanje zajedničkih ciljeva.

3. Zauzeto i odgovorno sudjelovanje u životu obitelji, škole, uže zajednice i društva

Učenici će:

- objasniti i prosuditi vlastitu ulogu i odgovornost prema obitelji, školi i društvenoj zajednici;
- surađivati u životu škole, uže zajednice i društva te preuzimati odgovornosti za ostvarivanje zajedničkih ciljeva;
- pokazati odgovornost i poduzetnost za rješavanje društvenih pitanja i za sudjelovanje u društvenom životu;
- kritički procijeniti čimbenike koji prijete pravednim i mirotvornim odnosima u širemu životnomu okružju.

II. POJEDINAC, IDENTITET, KULTURA I DRUŠTVO

1. Ja i osobnost pojedinca

Učenici će:

- opisati i razjasniti temeljne pojmove i koncepte te pristupe, teorije i istraživanja iz područja psihologije;
- primjenjivati znanja o psihičkom razvoju pojedinca za bolje razumijevanje sebe i ljudi iz svoje sredine te za unaprjeđivanje kvalitete svakodnevnoga života pojedinca;
- primjenom psiholoških spoznaja kritički raspravljati i razjasniti različita ljudska ponašanja i istražiti različite vrijednosti i stavove;
- prepoznati i obrazložiti vlastite sposobnosti, vrijednosti i sklonosti radi izbora prikladna zanimanja;
- opisati procese koji čovjeka pokreću na djelovanje, bolje razumijevanje svojega i tuđega ponašanja te obrazložiti važnost unutarnje motivacije.

2. Pojedinac, grupa, kultura i društvo

Učenici će:

- obrazložiti važnost poznavanja i valjana vrjednovanja nasljeđa i vlastitoga hrvatskoga nacionalnoga identiteta u BiH, kao bosansko-hercegovačkog i europskog građanina i građana svijeta te obrazložiti značenje poštivanje baštine i identiteta drugih;
- objasniti temeljne teorijske pristupe i pojmove te istraživačke metode sociologije i društvenih znanosti na primjerima suvremenoga društva;

- objasniti osnovnu društvenu strukturu, ustanove, društvene procese i odnose u bosansko-hercegovačkom društvu;
- primijeniti stečena znanja u analizi bosansko-hercegovačkog društva korištenjem jednostavnih istraživačkih metoda, argumentiranim raspravama, pisanjem eseja i sl.;
- objasniti procese europskoga ujedinjenja i globalizacijske procese te njihov utjecaj na bosansko-hercegovačko društvo;
- usporediti i vrjednovati odnose: lokalno – globalno, tradicionalno – moderno i postmoderno, većinsko – manjinsko, duhovno – materijalno, nacionalni/hrvatski identitet – multikulturnost.

III. PROŠLI DOGAĐAJI, LJUDI I DRUŠTVA

1. Koncept promjene i kontinuiteta

Učenici će:

- istražiti i objasniti obilježja određenih razdoblja i društava, te uzroke i posljedice događaja i promjena; svoja objašnjenja uzroka, posljedica i promjena trebaju smjestiti u širi kontekst, u različitim državama i različitim razdobljima;
- objasniti razvoj društva, kulture, svijesti ljudi u prošlosti i sadašnjosti;
- usporediti i istraživati događaje i procese u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti u zavičaju, u BiH i Hrvatskoj i svijetu s povijesnoga, geografskoga, kulturološkoga, gospodarskoga i sociološkoga stajališta
- razlučiti i tumačiti kulturološko, gospodarsko i povijesno određenje zavičaja, Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske na državnome, pokrajinskomu, europskomu i svjetskomu planu.

2. Povijest Bosne i Hercegovine i Hrvatske

Učenici će:

- vrjednovati važnost kulturnih, gospodarskih i političkih utjecaja na razvoj bosansko-hercegovačkoga i hrvatskog društva;
- predstaviti i kritički tumačiti glavne događaje i društvene strukture, njihove uzroke i posljedice, struje i nositelje promjena u zavičajnoj, bosansko-hercegovačkoj i hrvatskoj povijesti te objasniti razmatrana pitanja sa stajališta više uključenih strana;
- opisati i kritički obrazložiti kontekst i vezu bosansko-hercegovačke i hrvatske povijesti s poviješću susjednih naroda i država te s europskom i svjetskom poviješću;
- prikazati hrvatski nacionalni kulturni identitet u odnosu na kulturne identitete drugih konstitutivnih naroda i nacionalnih manjina u BiH, Europi i svijetu;
- razlučiti, predstaviti i objasniti različita tumačenja prošlih i sadašnjih događaja i društvenih pojava i procesa u bosansko-hercegovačkoj i hrvatskoj povijesti;
- razložno prosuditi o vrijednostima bitnima za razvoj bosansko-hercegovačkoga društva.

3. Povijest naroda Europe i svijeta

Učenici će:

- opisati i kritički tumačiti glavne prošle događaje i društvene strukture, uzroke i posljedice njihova razvoja te struje i nositelje promjena u europskoj i svjetskoj povijesti tumačeći razmatrane promjene, događaje i pojave sa stajališta više uključenih strana;
- nabrojiti i tumačiti pokušaje rješavanja međunarodnih sukoba i ostvarivanja mira te predstaviti vlastiti zaključak o učinkovitosti tih pokušaja;
- razlučiti prošle događaje i povezati europsku, svjetsku, hrvatsku i bosansko-hercegovačku povijest;
- opisati, raščlaniti i sučeliti različita tumačenja prošlih i sadašnjih događaja i društvenih pojava i procesa te donositi obrazložene prosudbe o njihovoj utemeljenosti;
- razlikovati i opisati stupnjeve razvoja demokracije;
- opisati, razlučiti i objasniti uzroke različitih stupnjeva razvoja demokracije.

IV. LJUDI, PROSTOR I OKOLIŠ

1. Društvene strukture i prostorni sustavi mjesta, zavičaja, BiH, Hrvatske, Europe i svijeta

Učenici će:

- istražiti i raspraviti ekološka pitanja te prikazati posljedice različitih postupaka s obzirom na očuvanje okoliša, života i društva;
- istražiti i objasniti društvene strukture u svijetu;
- objasniti prostorne sustave primarnih, sekundarnih, tercijarnih i kvartarnih djelatnosti;
- raščlaniti i prosuditi pitanje održiva razvoja i pravedne raspodjele prirodnih i stečenih dobara te izraziti spremnost za djelovanje u očuvanju okoliša;
- rabiti različite izvore i metode u prikupljanju i tumačenju podataka o društvenim strukturama i prostornim procesima te objasniti i grafički predočiti ishode istraživanja;
- raščlaniti i protumačiti proces modernizacije bosansko-hercegovačkoga i hrvatskoga društva u kontekstu procesa europskoga integriranja i globalizacijskih procesa te njegov utjecaj na pojedinca;
- razlučiti i kritički tumačiti suvremene događaje u BiH, europskom kontinentu i svijetu, položaj i ulogu BiH i Hrvatske u europskim integracijama i svjetskim organizacijama;
- prikazati i vrjednovati utjecaj društveno-ekonomskoga razvoja na pojedinca te njegove dobre i loše utjecaje na okoliš;
- čuvati kulturno-povijesne spomenike i doprinositi očuvanju spomenika kulture u svom zavičaju i širem okružju.

2. Orijentacija u prostoru i vremenu

Učenici će:

- rabiti informacijsku i komunikacijsku tehnologiju u izradbi, raščlambi i tumačenju kartografskih i grafičkih prikaza prostornih struktura i prostornih sustava;
- objasniti čimbenike položaja/smještaja i upravljanja prostorom prema konceptu održiva razvoja;
- izraditi lentu vremena i znati rabiti druga nastavna sredstva i pomagala za orijentaciju u vremenu;
- izraditi mapu kulturno-povijesnih znamenitosti BiH i Republike Hrvatske.

V. LJUDI, DRUŠTVO I GOSPODARSTVO

1. Gospodarstvo i poduzetništvo

Učenici će:

- opisati temeljne gospodarske pojmove, sustave i razvojne smjerove;
- opisati čimbenike, ustrojstvo i načine djelovanja gospodarskoga sustava u BiH te fiskalni, bankarski, monetarni sustav BiH, Europske Unije i tržište kapitala;
- opisati i razjasniti temeljne pojmove poduzetništva;
- uspoređujući gospodarske djelatnosti u različitim područjima i regijama, objasniti kako prirodni okoliš utječe na ljudske djelatnosti;
- u suradnji s razvojno-tehnološkim istraživačkim centrima, kulturnim, poslovnim, upravnim i civilnim organizacijama u društvenoj sredini, BiH i Europi pokretati poduzetničke projekte.

2. Proizvodnja i potrošnja

Učenici će:

- istražujući globalizaciju tržišta, objasniti međuovisnost različitih dijelova svijeta i procijeniti utjecaj te globalizacije na dobavljače, potrošače i okoliš;
- razložno objasniti i, na vlastitom primjeru, opisati važnost potrošačke etike i otpornosti na manipulacije;
- objasniti načine kojima se štite njihova potrošačka prava, zdravlje, novac i okoliš;
- obrazložiti zašto i kako treba štedjeti;

- objasniti zašto je rad temeljna društvena vrijednost;
- objasniti zašto se, plaćanjem proizvoda i usluga, dio sredstava izdvaja za zajedničke društvene potrebe te protumačiti posljedice utaje poreza.

3. Profesionalno usmjeravanje

Učenici će:

- istražiti i razložno objasniti mogućnosti nastavka školovanja i daljnjega usavršavanja;
- prepoznati svoje talente i sposobnosti za određena područja rada i stvaralaštva na temelju postignuta školskoga uspjeha i sudjelovanja u djelatnostima škole te suradnje s različitim ustanovama i organizacijama u mjesnoj zajednici, BiH i Europi.

VI. POLITIČKI SUSTAV, GRAĐANI I LJUDSKA PRAVA

1. Građanin i demokracija

Učenici će:

- opisati i tumačiti temeljne pojmove politike i političke sustave;
- objasniti temeljne koncepte demokracije, primjerice: vlast, privatnost, pravda i odgovornost te primijeniti znanje u projektima škole i lokalne zajednice;
- opisati koncept vladavine prava te se moći služiti zakonima i ustavnim odredbama Bosne i Hercegovine i Federacije BiH u rješavanju društvenih i gospodarskih pitanja i razvoja demokracije;
- opisati ustavne i zakonske ovlasti i koncept vladavine u županijama odnosno kantonima Federacije BiH u rješavanju društvenih, obrazovnih, znanstvenih, kulturnih, socijalnih, i drugih pitanja i razvoja demokracije;
- opisati koncept vladavine i ustavne odredbe Republike Hrvatske, osobito s obzirom na dvojno državljanstvo, ustavna i zakonska prava Hrvata koji žive u Bosni i Hercegovini;
- objasniti djelovanje svjetskih organizacija te europskih integracija, posebice ustrojstvo Europske Unije, njezine glavne ciljeve i vrijednosti te raznolikosti i kulturne identitete u Europi;
- procijeniti i iskazati osobne i grupne jakosti te osobne i grupne slabosti;
- raspraviti i tumačiti zašto je potkupljivost (korupcija) štetna za društvo;
- objasniti zašto je valjan odnos prema radu, kreativnosti i poduzetništvu važan za suvremene demokracije;
- raspraviti te primjerom i ponašanjem pokazati sastavnice demokratske građanske kulture (volonterski rad, projekti škole i lokalne zajednice, djelovanje solidarnosti, karitativni i humanitarni rad i slično).

2. Temeljna ljudska prava i odgovornosti

Učenici će:

- protumačiti ljudska prava, obveze, slobode i jednakopravnost kao osnove za solidarnost i odgovornost u suvremenim demokratskim društvima;
- opisati i navesti primjere razvoja ljudskih prava s etičkoga gledišta;
- objasniti važnost koncepta manjinskih prava;
- opisati spoznaje o osobnoj i zajedničkoj odgovornosti za sudjelovanje u društvu;
- navesti mogućnosti prevladavanja stereotipa i predrasuda koje se vežu za spolni identitet, društvene uloge i odnose.

VII. SVJETONAZORI I FILOZOFIJA

Učenici će:

- navesti i objasniti temeljnu filozofijsku terminologiju i filozofijske discipline;
- navesti, opisati i usporediti razdoblja povijesti filozofije, filozofijska usmjerenja, škole i filozofe;
- odrediti i raspraviti različita etička i egzistencijalna pitanja i razumjeti njihovu zavisnost o vremenu i kulturi;

- prepoznati i predstaviti religijske i nereligijske svjetonazore koji su civilizacijski i etički temelj Europe;
- objasniti kako se različita i religijska i nereligijska vjerovanja ljudi odnose prema nekim etičkim problemima/dvojbama;
- kritički objašnjavati temeljne egzistencijalne i etičke poglede na svijet i odrediti/izgrađivati osobne stavove;
- razložno raspravljati o krajnjim pitanjima smisla ljudske egzistencije i povijesti svijeta pomoću filozofskih spoznaja razumjeti i obrazložiti posljedice ideja i teorija kao i posljedice određenoga izbora;
- navesti i objasniti ključne logičke pojmove;
- primijeniti temeljne logičke postupke u ispitivanju svojstava oblika misli;
- primijeniti stečena znanja iz filozofije u kritičkomu promišljanju vlastitoga svakodnevnoga iskustva i djelovanja
- prepoznati i imenovati različite znanstvene i svakodnevne poglede na stvarnost, na znanje o toj stvarnosti i na djelovanje u njoj.

VIII. RELIGIJA I ETIKA

1. Kršćanstvo (vjera i obredi, moral i vrijednosti, tradicija i kultura)
Učenici će:
- predstaviti i prosuđivati temelje kršćanske vjere i kršćanskoga života Crkve i njezinih vjernika;
- poznavati i prosuđivati temeljna načela kršćanskoga morala u usporedbi sa suvremeni etičkim dvojbama i objasniti kršćanske odgovore;
- protumačiti i prosuditi utjecaj kršćanstva na svjetsku, europsku, hrvatsku i bosansko-hercegovačku kulturu, tradiciju, umjetnost i književnost;
- objasniti kako kršćanske vrijednosti pridonose rasvjetljavanju i rješavanju nekih pitanja i izazova suvremenoga društva;
- oblikovati vlastite odgovore na izazove i mogućnosti koje predstavlja suvremena vjerska i kulturna različitost na bosansko-hercegovačkoj, europskoj i svjetskoj razini.

2. Svjetske religije (vjerovanja i obredi, etika i vrijednosti, tradicija i kultura)
Učenici će:
- istražujući različita moralna pitanja, uočiti odgovore velikih svjetskih religija na njih, osobito kršćanstva, islama i židovstva, te to povezati s razvojem vlastitoga vrijednosnoga sustava;
- istražujući tradicije, obrede i običaje velikih religija i utvrditi mjesto tih religija u suvremenomu životu;
- opisati i objasniti osnovne simbole, obrede, vjerovanja u svjetskim religijama, osobito kršćanstva, islama i židovstva;
- objasniti prinose vjerovanja i temeljnih vrijednosti kršćanstva, židovstva i islama na razvoj BiH u prošlosti i danas;
- oblikovati vlastite odgovore na izazove i mogućnost vjerske i kulturne različitosti u BiH i proširiti to na globalni kontekst.

POVIJEST

SVRHA I CILJ

Temeljno obilježje podučavanja povijesti proizlazi iz njegove glavne srhe, a ona se očituje

u stjecanju i razvoju povijesne kulture učenika kao zaloga njihova sudioništva u kulturi vlastitoga naroda, europskih naroda i univerzalnoj kulturi suvremenoga svijeta. Učenici bi trebali napustiti srednju školu s kompetencijama koje im omogućuju šire kritičko razumijevanje povijesnih tijekova, događaja i promjena, povezanih s općom i vlastitom povijesnom baštinom koju su dužni upoznati, poštivati i u njoj naći vlastito mjesto. Time se doprinosi zrelosti njihove osobe i daju im se temelji da žive kao demokratični, civilizirani i kulturni građani svoje zemlje i svijeta. Te se kompetencije jednako odnose na univerzalne kulturne vrijednosti i na posebnosti upoznavanja i očuvanja materijalne, duhovne, povijesne i kulturne baštine Bosne i Hercegovine, osobito povijesne i kulturne baštine hrvatskoga naroda u BiH. Time se izravno i neizravno ostvaruju bitne odgojno-obrazovne vrijednosti i ciljevi upoznavanje, razvijanja i čuvanja hrvatskoga nacionalnoga identiteta Hrvata u BiH i svijetu u susretu i poštovanju s drugim narodima, osobito s bošnjačkim i srpskim, njihovim povijesnim baštinama i kulturnim identitetima u BiH. Povijest i kulturna baština hrvatskoga naroda u BiH nedjeljivo je povezana s kulturnom baštinom hrvatskoga naroda u Republici Hrvatskoj i s njom čini jedinstvenu nacionalnu povijesnu, kulturnu i duhovnu baštinu. Svi ti čimbenici integralni su dio upoznavanja, vrjednovanja i čuvanja europske i svjetske kulturne baštine koja je učenikovo univerzalno dobro.

Što je to u povijesnome tkivu, što omogućuje da se predmetu i nastavi povijesti postavljaju tako visoki ciljevi? Temeljni čimbenik jest to što je povijest prošla stvarnost te ona dotiče, obuhvaća i pokušava istražiti i obrazložiti vječne probleme individualnoga i društvenoga života, koji se u različitim razdobljima rješavaju na različite načine. Važan je čimbenik i volja pojedinaca i naroda koji utječe na povijesni tijek. Tu je podloga povijesnoga razvoja, gospodarska i drukčija, i kompleksnost povijesnih zbivanja, koja se mogu razmatrati od uzroka do posljedice, a međusobno su povezana i isprepletena. Tu je očito mijenjanje kultura, vjera, gospodarstava, društvenih i političkih ustroja. Naposljetku je tu očito ukorijenjenost svekolike poznate sadašnjosti u prošlosti, o kojoj se uči.

Opći ciljevi, i neki posebni ciljevi nastave povijesti, navedeni su u uvodnom dijelu uz društveno-humanističko područje. Ovdje smo naznačili glavnu svrhu i ciljeve za cijeli četverogodišnji predmetni kurikulum povijesti. Razumije se da svaki od godišta, koji sadrži od 10 do 17 nastavnih cjelina razdijeljenih u nastavne teme ili jedinice, ima svoje posebne i pojedinačne ciljeve koji proizlaze iz općih ciljeva. Posebni ciljevi naznačuju se uza svaku nastavnu cjelinu, a pojedinačne ciljeve za svaku nastavnu temu i jedinicu donose nastavnici u provedbenom programu i u neposrednoj pripremi nastave na temelju općih i posebnih ciljeva.

PROGRAMSKA GRAĐA

PRVI RAZRED

UVOD U POVIJEST, PRETPOVIJEST I STARI VIJEK

Obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- znati rabiti povijesnu terminologiju;
- znati orijentirati se u vremenu (izraditi lentu vremena i rabiti druga nastavna sredstva i pomagala za orijentaciju u vremenu);
- opisati razvoj povijesti kao znanosti;
- znati prepoznati povijesna vrela i rabiti ih;
- objasniti obilježja pretpovijesnoga i prijelaznoga razdoblja i opisati život ljudi toga doba;
- odrediti vremenske i prostorne odrednice visoke civilizacije i kulture Staroga istoka;
- opisati geografske karakteristike i gospodarstvo kulture i civilizacije toga doba;
- objasniti društveno-pravni sustav visoke civilizacije i kulture navedenoga razdoblja;
- opisati državni razvoj i institucije vlasti;
- odrediti i usporediti religije;
- opisati dosege kulture, znanosti i umjetnosti visoke civilizacije i kulture Staroga istoka;

- opisati migracije i sukobe;
- objasniti egejski svijet u antičkoj Grčkoj;
- opisati raznolikost i poveznicu političkoga, gospodarskoga i društvenog života stare Grčke;
- objasniti zajedništvo i suprotnosti u svijetlu vođenih ratova;
- navesti i objasniti grčku ostavštinu kao baštinu čovječanstvu;
- opisati ishodište rimske civilizacije u razdoblju antičkoga Rima;
- opisati ustroj vojske i osvajanja u razdoblju Rimske Republike;
- poznavati organizaciju vlasti, društveno-političke odnose i suprotnosti;
- opisati osvajačku i obrambenu politiku i njezine posljedice u razdoblju Carstva;
- objasniti političke i društvene odnose;
- objasniti vrijeme nesigurnosti, raskola i pada Rimskoga Carstva;
- navesti i opisati rimsku ostavštinu čovječanstvu;
- poznavati osnovne činjenice početka kršćanstva i objasniti ulogu Isusa Krista i kršćanstva nakon Krista;
- opisati tragove grčke prisutnosti na hrvatskim i bosansko-hercegovačkim prostorima;
- opisati tragove rimske prisutnosti na hrvatskim i bosansko-hercegovačkim prostorima;
- prepoznati i navesti tragove Ilira i njihove kulture na prostorima BiH;
- opisati početke kršćanstva na teritoriju BiH i poznavati starokršćanske bazilike.

Pregled programskih sadržaja:

I. UVOD U POVIJEST
- Od prapovijesti do povijesne znanosti.
- Područja istraživanja povijesti.
- Povijesni izvori.
- Povijest kao znanost i nastavni predmet povijesti u školi.

II. ŽIVOT I KULTURA LJUDI U PRETPOVIJESNO I PRIJELAZNO DOBA
- Starije i srednje kameno doba (paleolitik i mezolitik).
- Mlađe kameno doba (neolitik).
- Kameno doba na prostoru Hrvatske i BiH
- Problem prijelaznoga razdoblja.
- Metalno doba (eneolitik, brončano doba, željezno doba)
- Metalno doba na tlu Hrvatske i BiH (najvažnija nalazišta i kultura)

III. VISOKE CIVILIZACIJE I KULTURE STAROGA ISTOKA
- Mezopotamija.
- Države na prostoru Mezopotamije: Sumer, Akad, Babilonsko Carstvo, Asirsko i Kaldejsko Carstvo).
- Život, kultura i vjerovanja naroda Mezopotamije.
- Egipat, nastanak države: Stara, Srednja i Nova država.
- Gospodarstvo, znanost, umjetnost i vjerovanja Egipta.
- Države i narodi mediteranske prednje Azije (Židovi i Feničani): nastanak, vladari, razvoj obrtništva i trgovine, kultura i vjerovanja.
- Iransko visočje – Medija i Perzija: organizacija države, vladari, razvitak gospodarstva, kulture i vjerovanja.
- Daleki Istok – Indija: najstariji stanovnici, kaste, razvoj gospodarstva, kultura i vjerovanja.
- Daleki Istok – Kina: najstarije dinastije, gospodarstvo, kultura i vjerovanja.

IV. ŽIVOT I KULTURA STARE GRČKE

STARA GRČKA

- Egejska kultura.
- Doseljavanje i naseljavanje grčkih plemena, kretska i mikenska kultura, stvaranje klasične grčke civilizacije.
- Promjene u životu Grka – razdoblje velike kolonizacije.
- Sparta i Atena, središnji gradovi stare Grčke (ustroj vlasti, uređenje polisa, zakonodavstvo).
- Kultura, znanost i umjetnost starih Grka.
- Grčko-perzijski ratovi.
- Zlatno doba Atene – Periklovo doba (reforme i demokracija).
- Peloponeski rat i propast Atene.
- Umjetnost i znanost 4. stoljeća prije Krista (povijest, književnost, govorništvo, filozofija, umjetnost).
- Iliri - prilike na tlu BiH.

V. HELENISTIČKO DOBA

- Postanak i razvoj makedonske države.
- Helenističko doba – Filip II. i Aleksandar Veliki.
- Istočno Sredozemlje do Aleksandrove smrti.
- Helenizam i njegova kultura i umjetnost.

VI. ŽIVOT I KULTURA RIMLJANA
DOBA RIMSKE REPUBLIKE

- Apeninski poluotok i njegovi stanovnici (Etrušćani i njihova kultura i pismo, dolazak Latina).
- Počeci uspona Rima (osnutak, prvi ratovi Rimljana).
- Doba Rimske Republike i njezin ustroj (konzulat, senat, narodna skupština, staleške borbe).
- Uspostava rimske vlasti na području Sredozemlja.
- Uspon Rima u doba Republike.
- Društvene suprotnosti, sukobi i pokušaj reforme.
- Doba građanskih ratova (Spartakov ustanak, Prvi i Drugi trijumvirat).
- Prvi poznati narodi na tlu današnje Hrvatske i BiH potkraj Rimske Republike, (Iliri, Kelti, Grci).

DOBA RIMSKOGA CARSTVA

- Car August i njegovo doba (uvođenje principata, rođenje Isusa Krista, počeci kršćanstva).
- Carstvo tijekom prvih dvaju stoljeća, doba uspona, carevi.
- Društvene prilike u Rimskom Carstvu (Pax Romana, život i kultura Rimljana).
- Kasno doba Carstva (vojna anarhija i posljedice, širenje i progoni kršćana).
- Preuređenje Carstva: Dioklecijan i Konstantin (progoni kršćana, Milanski edikt, Konstantinopol).
- Rimske provincije na tlu današnje Hrvatske i BiH u doba kasnoga carstva (provincije, rimske ceste, obilježja vlasti, ostatci rimske kulture i baštine).
- Širenje kršćanstva na tlu današnje Hrvatske i BiH u doba Rimljana, starokršćanske bazilike.

SEOBE NARODA I PAD ZAPADNOGA RIMSKOG CARSTVA

- Nazadovanje rimske države i kulture.
- Stari Germani (podrijetlo, skupine, vjerovanja).
- Huni i seoba naroda.
- Goti i Istočno Carstvo.

- Pad Zapadnoga Rimskog Carstva.

DRUGI RAZRED

SREDNJI VIJEK I NOVI VIJEK DO POČETKA 18. STOLJEĆA

Obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- navesti i opisati migracije naroda u ranom srednjem vijeku na području Europe, Sredozemlja i Bliskoga istoka;
- opisati velike ranosrednjovjekovne države i njihov ustroj;
- objasniti društveni ustroj;
- objasniti ulogu vjere, odnosno Crkve i države u tome razdoblju;
- opisati dosege ranosrednjovjekovne kulture;
- objasniti etnogenezu i proces pokrštavanja Hrvata;
- objasniti razdoblje hrvatske kneževine;
- objasniti razdoblje Hrvatskoga kraljevstva;
- opisati bogatstvo i raznolikost hrvatske kulture ranoga srednjeg vijeka;
- objasniti državno-pravni položaj razvijenog i kasnoga Srednjeg vijeka na području Hrvatske (12. do 16. stoljeće);
- opisati društvene odnose i kulturnu baštinu u tom razdoblju;
- objasniti začetke stvaranja države Bosne i njezin politički i gospodarski razvitak;
- objasniti politički status i uređenje Humske zemlje;
- opisati državno i društveno uređenje srednjovjekovne Bosne i njezinu kulturnu baštinu;
- objasniti pojavu i fenomen Bosanske Crkve bosanske;
- opisati krizu bosanske feudalne države i nastanak Hercegovine;
- poznavati hrvatske velikaške obitelji u BiH;
- naznačiti i opisati početke osmanlijske opasnosti;
- opisati prekomorski svijet početkom Novoga vijeka;
- navesti i objasniti velika geografska otkrića od 15. do 18. stoljeća
- objasniti humanizam i renesansu;
- shvatiti i objasniti protestantsku reformaciju i katoličku obnovu;
- objasniti apsolutizam europskih monarha;
- navesti i objasniti prve građanske revolucije;
- poznavati i opisati hrvatsku obranu od Osmanlija;
- naznačiti i objasniti odnose Hrvata i Habsburgovaca;
- opisati hrvatske krajeve pod osmanlijskom i mletačkom vlašću;
- navesti dosege hrvatske kulture na tlu Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

Pregled programskih sadržaja:

RANI SREDNJI VIJEK (5. – 11. stoljeće)

I. EUROPSKI I MEDITERANSKI SVIJET U RANOM SREDNJEM VIJEKU

- Velika seoba naroda – Europa pred naletom barbara.
- Bizantsko Carstvo do sredine 11. stoljeća.
- Islam i arapsko-islamska osvajanja (pojava, širenje, arapski svijet, dinastije).
- Franačka u doba Karolinga.
- Zapadni i istočni Slaveni u ranom Srednjem vijeku.
- Sveto Rimsko Carstvo njemačkoga naroda.
- Rane slavenske države i pokrštavanje Hrvata i ostalih Slavena.

II. HRVATSKA U RANOM SREDNJEM VIJEKU (7. – 11. stoljeće)

- Doseljavanje Hrvata i organizacija države (podrijetlo/etnogeneza, doseljavanje, hrvatske kneževine – zemlje).
- Osamostaljenje Hrvatske u 9. stoljeću (pokrštavanje Hrvata, neovisnost i priznanje).
- Hrvatsko kraljevstvo u 10. stoljeću.
- Kraljevstvo Hrvatske i Dalmacije u 11. stoljeću (procvat hrvatske u doba Petra Krešimira IV. i Dmitra Zvonimira).
- Razvoj kulture u doba narodnih vladara. Slavensko bogoslužje kod Hrvata.

RAZVIJENI SREDNJI VIJEK

III. EUROPA U RAZVIJENOM I KASNOM SREDNJEM VIJEKU (12. – 15. stoljeće)

- Razvijeni Srednji vijek.
- Društveni i gospodarski razvoj Europe (12. – 15. stoljeće).
- Križarski ratovi (uzroci, povod, tijek, posljedice).
- Bizant i balkanske zemlje.
- Zemlje europskoga Sredozemlja – Apeninski i Pirinejski poluotok.
- Zemlje europskoga Zapada – Engleska i Francuska.
- Zapadnoslavenske i istočnoslavenske zemlje.
- Uspon Osmanskoga Carstva (nastanak, društveno i vojno ustrojstvo, širenje).
- Religijsko-socijalni pokreti na kršćanskome Zapadu.
- Kulturna baština od 11. do 15. stoljeća.

IV. HRVATSKA I BOSNA U RAZVIJENOM SREDNJEM VIJEKU (12. – 15. stoljeće)

- Dinastičke promjene – dolazak Arpadovića na hrvatsko prijestolje.
- Hrvatska u vrijeme Arpadovića.
- Anžuvinci na hrvatskome prijestolju.
- Društveno-politička previranja u Hrvatskoj – protudvorski pokret.
- Turske (osmanske) provale u Hrvatsku i organiziranje otpora.
- Srednjovjekovna bosanska država (društveno i državno uređenje srednjovjekovne Bosne).
- Humska zemlja.
- Srednjovjekovna Crkva bosanska.
- Kriza bosanske feudalne države i nastanak Hercegovine.
- Društveno-gospodarski odnosi hrvatskoga srednjovjekovlja.
- Kultura Hrvata od 12. do 15. stoljeća.

USUSRET NOVOM VIJEKU

V. EUROPA I SVIJET U RANOM NOVOM VIJEKU (15. – 17. stoljeće)

- Svijet u osvit novoga doba (15. – 16. stoljeće).
- Otkriće i osvajanje novih svjetova – velika geografska otkrića.
- Humanizam i renesansa.
- Protestantska reformacija i katolička obnova. Odjeci u Hrvatskoj.
- Apsolutne monarhije država na europskom Zapadu (Habsburška monarhija, Španjolska i Nizozemska u ranom Novom vijeku).
- Engleska i Francuska u 16. i 17. stoljeću.
- Skandinavske i istočnoeuropske zemlje u Novom vijeku. Tridesetogodišnji rat.

VI. HRVATSKA I BOSNA I HERCEGOVINA U NOVOM VIJEKU

(od početka 16. do početka 18. stoljeća)

- Hrvatska među zemljama habsburške krune.
- Obrambeni sustav na granici s Turcima i prestanak turskih osvajanja - borbe za „ostatke ostataka“ nekoć slavnoga hrvatskoga kraljevstva.
- Zrinsko-frankopanski otpor bečkom centralizmu (1664.-1671.).
- Hrvati pod mletačkom vlašću. Dubrovačka republika.
- Hrvatska područja i stanovništvo za vrijeme mletačke i osmanlijske vlasti.
- Bosna i Hercegovina u vrijeme turskoga vladanja u 16. i 17. stoljeću (Bosanski pašaluk u 16. i 17. stoljeću).
- Oslobađanje hrvatskih krajeva od turske vlasti u 17. stoljeću.
- Kulturni razvoj Hrvata u 16. i 17. stoljeću.
- Institucije i simboli hrvatske državnosti.

TREĆI RAZRED

POVIJEST NOVOGA VIJEKA U 18. I 19. STOLJEĆU

Obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- objasniti u „stoljeću razuma“ prvu industrijsku revoluciju na području Europe i svijeta;
- navesti i objasniti karakteristike razvoja Francuske i Velike Britanije;
- razumjeti i objasniti prosvijećeni apsolutizam;
- opisati postanak Sjedinjenih Američkih Država;
- opisati obilježja razvoja Osmanskoga Carstva;
- navesti i opisati stanje i prilike u Bosni i Hercegovini pod osmanlijskom vlašću;
- poznavati i opisati oslobodilačke ratove u 18. stoljeću;
- objasniti razvoj Hrvatske u vrijeme prosvijećenoga apsolutizma;
- opisati politički i gospodarski položaj Dalmacije, Istre i Dubrovnika;
- naznačiti i opisati dosege hrvatske kulture i znanosti;
- objasniti Francusku revoluciju;
- opisati Napoleonovo doba;
- objasniti razvoj Europe i svijeta nakon Bečkoga kongresa;
- objasniti stanje Osmanskoga Carstva u prvoj polovici 19. stoljeća;
- opisati hrvatske zemlje u Napoleonovo doba;
- objasniti nacionalno buđenje i pokušaj nacionalne integracije Hrvatske;
- objasniti revolucionarnu 1848./1849. godinu;
- protumačiti položaj između Beča i Pešte;
- razumjeti i opisati razvoj hrvatskoga građanskog društva;
- opisati hrvatski narodni preporod u Hrvatskoj i BiH u 19. stoljeću;
- objasniti drugu industrijsku revoluciju u drugoj polovici 19. stoljeća u Europi i svijetu;
- shvatiti značenje i objasniti imperijalizam;
- navesti i objasniti i vrjednovati ideološko-društvene odnose imperijalizma;
- opisati političke prilike u Hrvatskoj u osvit modernoga doba;
- objasniti gospodarske prilike te radničko pitanje u drugoj polovici 19. stoljeća i objasniti ulogu Crkve u rješavanju pitanja radnika i radničkih prava;
- navesti i opisati političke prilike u Hrvatskoj u doba bana Khuen-Hedervarya i objasniti stranački pokret i stranački život u Hrvatskoj (1903.-1905.);
- objasniti okolnosti i razloge emigracije Hrvata i njihov odlazak u prekomorske zemlje;
- razumjeti i objasniti političke prilike u BiH i okolnosti oko podizanja Hercegovačkoga ustanaka (1875.-1878.);
- objasniti austro-ugarsku okupaciju BiH i opisati političke, ekonomske, prosvjetne i

kulturne prilike u BiH pod austro-ugarskom vlašću;
- objasniti značenje uvođenja redovite katoličke crkvene hijerarhije u BiH;
- opisati hrvatski narodni i kulturni preporod u BiH.

Pregled programskih sadržaja:

I. SVIJET I EUROPA U 18. STOLJEĆU
- Doba dvorskoga apsolutizma – prosvjetiteljstvo.
- Velika Britanija i Francuska u 18. stoljeću.
- Njemačko Carstvo – uspon Pruske.
- Istočne zemlje u 18. stoljeću.
- Rusija i Poljska.
- Postanak Sjedinjenih Američkih Država.

II. HRVATSKA I BIH U 18. STOLJEĆU
- Stanje u Hrvatskoj na početku 18. stoljeća.
- Gospodarska obnova u Hrvatskoj tijekom 18. stoljeća.
- Utjecaji i reforme dvorskoga apsolutizma u doba Marije Terezije.
- Unutrašnje uređenje hrvatskoga kraljevstva.
- Apsolutističke reforme i vladanje Josipa II. u Hrvatskoj.
- Hrvatski krajevi pod tuđinskom vlašću u 18. stoljeću. Dubrovnik – samostalna Republika.
- Bosna i Hercegovina u vrijeme krize Osmanskoga Carstva.
- Bosna i Hercegovina u vrijeme reformnoga pokreta u Turskoj.
- Kultura i znanost u Hrvata tijekom 18. stoljeća.

III. EUROPA U DOBA USPONA GRAĐANSKOGA DRUŠTVA DO SREDINE 19. STOLJEĆA
- Francuska revolucija do donošenja ustava 1791.
- Tijek Francuske revolucije od 1791. do jakobinske diktature i proglašenja carstva.
- Osvajački ratovi i slom Napoleona.
- Bečki kongres i uspostava novoga europskog poretka.
- Liberalizam i nacionalni pokreti do 1848. godine.
- Revolucije u Europi (1848.-1849.).
- Osmansko Carstvo i Istočno pitanje do 1853. godine.

IV. HRVATSKA I BiH U PRVOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA
- Hrvatska u vrijeme Napoleonovih ratova.
- Austrijska uprava u južnoj i zapadnoj Hrvatskoj, Dalmaciji i Istri u prvoj polovici 19. stoljeća.
- Prvo razdoblje hrvatskoga narodnog preporoda (1815.-1835.).
- Hrvatski narodni preporod.
- Ban Jelačić i otpor ugarskom hegemonizmu.
- Uloga Katoličke crkve i značenje bosanske franjevačke provincije u povijesti Hrvata u BiH.
- Hrvatski narodni preporod u Bosni i Hercegovini.

V. SVIJET I EUROPA U DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA
- Doba tehničkih otkrića i novih izvora energije.
- Italija i Njemačka u drugoj polovici 19. stoljeća.
- Istočna i jugoistočna Europa u drugoj polovici 19. stoljeća.
- Velika Britanija i Francuska u drugoj polovici 19. stojeća.
- Građanski rat u Sjedinjenim Američkim Državama.
- Prvi vatikanski koncil.

- Crkva i radništvo (papa Pio IX. i Leon XIII.).
- Austro-ugarska nagodba – dualizam vlasti.
- Otpor dualizmu u austrijskom dijelu Monarhije.
- Istočno pitanje i balkanske države u drugoj polovici 19. stoljeća.

VI. HRVATSKA I BOSNA I HERCEGOVINA U DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA

- Hrvatska u osvit modernoga doba.
- Ban Josip Šokčević.
- Političke borbe i njihovi nositelji.
- Hrvatsko-ugarska nagodba.
- Narodni preporod u južnoj i zapadnoj Hrvatskoj. Gradišćanski i bački Hrvati.
- Ban Ivan Mažuranić.
- Ukidanje hrvatsko-slavonske Vojne granice.
- Hrvatska u doba bana Khuen-Hedervarya.
- Političke i gospodarske prilike, politički pokreti i stranke u Hrvatskoj (1903.-1905.).
- Bosna i Hercegovina pedesetih i šezdesetih godina 19. stojeća.
- Hercegovački ustanak – uloga Hrvata u Hercegovačko-bosanskom ustanku (1875.-1878.) i njegove posljedice.
- Austro-Ugarska okupacija Bosne i Hercegovine.
- Katolička crkva u BiH i uvođenje redovite crkvene hijerarhije.
- Hrvatski narodni preporod u BiH.

ČETVRTI RAZRED

HRVATSKA, BOSNA I HERCEGOVINA I SVIJET U 20. I 21. STOLJEĆU

Obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- uočiti i objasniti doba napetosti i previranja na europskom i balkanskom prostoru na početku novoga stoljeća;
- opisati, objasniti i vrjednovati Prvi svjetski rat;
- razumjeti i objasniti političku situaciju u Hrvatskoj i BiH na početku 20. stoljeća;
- navesti i objasniti političke prilike uoči Aneksije BiH, osobito hrvatsko pitanje;
- objasniti posljedice Aneksije BiH;
- objasniti vojno-politički položaj Hrvatske i BiH u razdoblju Prvoga svjetskog rata;
- opisati socijalne prilike i humanitarnu djelatnost Katoličke crkve u BiH;
- protumačiti i vrjednovati položaj Hrvatske i BiH u Kraljevstvu SHS;
- razumjeti, opisati i vrjednovati političke, gospodarske i kulturne prilike u vrijeme Kraljevine Jugoslavije;
- objasniti položaj Hrvatske i Katoličke crkve u Kraljevini Jugoslaviji;
- objasniti teritorijalnu podjela BiH u vrijeme Kraljevine Jugoslavije te razloge i okolnosti nastanka Banovine Hrvatske;
- opisati i vrjednovati dosege znanosti i kulture u Hrvatskoj i BiH u prvoj polovici 20. stoljeća;
- razumjeti i objasniti svjetske društveno-političke prilike između dvaju svjetskih ratova, odnosno od mirovne konferencije u Versaillesu do velike gospodarske krize;
- opisati dosege kulture, znanosti, obrazovanja, športa, umjetnosti te svakodnevnicu;
- znati opisati i pojasniti ratna zbivanja Drugoga svjetskog rata;
- objasniti vojno-politički položaj i razdoblje Nezavisne Države Hrvatske;
- objasniti ulogu ratne diplomacije;

- navesti glavne događaje na kraju Drugoga svjetskog rata i razdoblje neposredno nakon njega;
- navesti i opisati strahote rata i ratnih stradanja;
- opisati stvaranje jugoslavenske federacije;
- objasniti i vrjednovati položaj Hrvatske i BiH u Federalnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji (1945.-1963.);
- opisati položaj Hrvata u BiH nakon 1945. godine, stradanja civila i svećenstva;
- opisati i objasniti položaj BiH i Hrvatske u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (1963.-1991.);
- opisati razvoj prosvjete, kulture i znanosti u jugoslavenskome društvu;
- objasniti političku i gospodarsku emigraciju Hrvata iz BiH.
- razumjeti i objasniti poratne odnose i razdoblje Hladnoga rata;
- protumačiti i vrjednovati razdoblje pada „željezne zavjese“;
- objasniti borbu hrvatskoga naroda za samostalnu hrvatsku državu,
- opisati okolnosti stvaranja slobodne, demokratske i neovisne države Hrvatske;
- opisati i objasniti borbu hrvatskoga naroda za nacionalnu i političku jednakopravnost s druga dva konstitutivna naroda u BiH;
- opisati ratne i poratne prilike u BiH od 1991.-1996. godine, i donošenje Daytonskoga sporazuma;
- navesti i objasniti političke, gospodarske i kulturne prilike u BiH poslije Daytona;
- objasniti ustavnu i institucionalnu konstitutivnost te nacionalnu, političku i kulturnu jednakopravnost triju konstitutivnih naroda u BiH: Hrvata, Srba i Bošnjaka;
- opisati demokratsku i institucionalnu borbu Hrvata za zaštitu svojih nacionalnih i ustavnih prava u BiH i Federaciji BiH nakon Daytona.

Pregled programskih sadržaja:

I. HRVATSKA POČETKOM 20. STOLJEĆA
- Hrvatska i svijet na početku 20. stoljeća.
- Tehnika, znanost, film i šport početkom 20. stoljeća.
- Hrvatsko pitanje u predaneksionom razdoblju.

II. DOBA KAPITALISTIČKIH IMPERIJA
- Obilježja velesila.
- Kolonijalizam. Međunarodni odnosi do početka Prvoga svjetskog rata.

III. HRVATSKE ZEMLJE UOČI PRVOGA SVJETSKOG RATA
- Narodni pokret. "Politika novoga kursa".
- Hrvatsko-srpska koalicija.

IV. PREVIRANJA NA „BALKANU“ UOČI PRVOGA SVJETSKOG RATA
- Prilike u BiH uoči aneksije. Političke stranke.
- Aneksija BiH i posljedice.
- Prilike u Srbiji i Makedoniji.
- Odraz "Carinskog rata" 1906.-1911. na gospodarske prilike u BiH.
- „Balkanski ratovi“.

V. PRVI SVJETSKI RAT I NJEGOVE POSLJEDICE
- Strategija i politika zaraćenih strana.
- Politički, socijalni i gospodarski učinci rata u raznim državama.

VI. HRVATSKE ZEMLJE U PRVOME SVJETSKOM RATU

- Hrvati na ratištima.
- Sarajevski atentat. Ciljevi i namjera.
- BiH u vrijeme Prvoga svjetskog rata. Težak položaj civilnoga stanovništva.
- Humanitarna djelatnost Katoličke crkve.
- Hrvatska i Jugoslavenski odbor, Svibanjska i Krfska deklaracija.

VII. DEMOKRACIJE I TOTALITARIZMI - SVIJET IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA

- Osnovni modeli političkoga života.
- Industrijalizacija.
- Uspon kulture.

VIII. HRVATSKI PROSTORI U PRVOJ JUGOSLAVENSKOJ DRŽAVI (1918.-1941.)

- Stvaranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba, te Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.
- BiH nakon donošenja „Vidovdanskog ustava“ (podjela na 6 okruga).
- Političke, kulturne i gospodarske prilike u BiH i Hrvatskoj (1921.-1935.).
- Borba za hrvatsku samobitnost: Banovina Hrvatska.
- Teritorijalna podjela BiH u vrijeme podjele kraljevine Jugoslavije na 9 banovina 1929. i nakon sporazuma Cvetković-Maček 1939. godine.

IX. DRUGI SVJETSKI RAT 1939.-1945.

- Rat u Europi.

X. HRVATSKI PROSTORI U RATNIM PRILIKAMA 1941.-1945.

- Propast kraljevine Jugoslavije.
- Nastanak i uloga NDH.
- Osnivanje ZAVNOH-a. Federalna Hrvatska .
- Gospodarske prilike.
- BiH nakon kapitulacije kraljevine Jugoslavije i njezin položaj u sastavu NDH.
- ZAVNOBiH.

XI. PRILIKE U SVIJETU POSLIJE DRUGOGA SVJETSKOG RATA 1945.-1990.

- Sile pobjednice uređuju svijet.
- Bipolarni svijet.
- Politička popuštanja i međusobne suradnje.

XII. HRVATSKI PROSTORI U DRUGOJ JUGOSLAVENSKOJ DRŽAVI

- KPJ/SKJ - hegemon društvenoga života.
- Formalni federalizam, stvarni centralizam.
- Položaj Hrvata u BiH nakon 1945. godine, stradanja civila i svećenstva.
- Politička i gospodarska emigracija Hrvata iz BiH.
- Gospodarski položaj hrvatskih prostora u jugoslavenskoj federaciji.
- Prosvjeta, kultura i znanost u jugoslavenskom društvu.
- Borba hrvatskoga narod za samostalnu hrvatsku državu.
- Stvaranje samostalne, slobodne i neovisne države Hrvatske.
- Bosna i Hercegovina od 1990.-1995. godine.
- Daytonski sporazum i ustavno uređenje BiH.
- Kulturne prilike u BiH krajem 20. i početkom 21. stoljeća

DIDAKTIČKO-METODIČKE UPUTE

U didaktičko-metodičkoj provedbi ciljeva i sadržaja nastave povijesti treba poglavito imati u vidu činjenicu da ona učenicima u gimnazijama treba omogućiti kvalitetno kritičko razumijevanje povijesnih tijekova, događaja i promjena, povezanih s općom i vlastitom

povijesnom baštinom koju su dužni upoznati, poštivati i u njoj naći vlastito mjesto. Da bi kvalitetna nastava mogla ostvariti te ciljeve, ona treba učenike osposobiti za kritičko razmišljanje na temelju povijesnih izvora i činjenica, suradnički i stvaralački ih vježbati i osposobiti za samostalan pristup povijesnim sadržajima u njegovim različitim oblicima u kojima će naučiti tražiti odgovore i rješavati pitanja koja susreće u vlastitom i svakodnevnom životu. U procesima učenja i poučavanja stoga treba nastojati oko aktivna, stvaralačkog i suradničkog, problemski postavljenog traženja argumentirana i kvalitetna odgovora, primjenjujući načelo kritičkoga promatranja činjenica iz različitih perspektiva (multiperspektivnost), ne inzistirajući pritom na kvantitativnoj odrednici programskih sadržaja.

To provedbeno znači da se učenike ne smije opterećivati gomilom nepotrebnih pojmova i činjenica, nego im treba omogućiti problemsko promišljanje i kritičko usvajanje temeljnoga znanja, primjerena potrebama i odgojno-obrazovnim vlastitostima učenika u gimnazijama. Pritom treba imati u vidu unutarpredmetnu i međupredmetnu povezanost povijesnih sadržaja s drugim područjima učenja, vodeći se poglavito interesima i dobrom učenika. To se postiže bez suvišna dociranja, vježbajući učenika za samostalnu raščlambu i prosudbu povijesnih zbivanja kako bi postupno gradili mišljenja, zaključke i stavove o njima. Suočavanje s riječju izvora i s literaturom, pažljivo didaktički vođeno, dragocjena je sastavnica te vježbe, koja se može na poseban način provoditi u gimnazijama s obzirom na njihove kognitivne sposobnosti. U europskim se školam danas prakticira i privikavanje učenika nekim rutinskim postupcima znanstvenoga prikazivanja povijesti: samim time, što se u udžbenicima povijesti citiraju vrela odakle su preuzeti popratni tekstovi i što se i uz njih i uz temeljni ekspozicijski tekst pojavljuje bilješka, već je postignuti vrijedan učinak u povijesnom opismenjivanju učenika.

Uz naznačene ciljeve i načine rada, treba se podsjetiti i onih ciljeva i zadataka što ih predmet povijesti odavna ima i sustavno zadržava u demokratskim društvima, koja sada stječe i u našemu društvu. Temeljni sadržaji povijesnoga odgoja i obrazovanja su povijesni događaji, veze među njima i razvoj povijesnoga tijeka, povijesni, politički, gospodarski, društveni, vjerski i kulturni događaji i pojmovi, imena osoba i mjesta, nadnevke i vremenski slijed.

Nastava povijesti, međutim, ne bavi se svim time samo zato da se ti sadržaji upoznaju i usvoje. Krajnji je cilj nastave povijesti u demokratskom i pluralističkom okružju, pomoću povijesnih sadržaja, aktivnom, suradničkom i problemski postavljenom nastavom, odgojiti zrele građane korisne zajednici: čovječne, svjesne, kritične, moralne, odgovorne, otvorene, komunikativne, društvene i spremne za pomoć i suradnju, snošljive i sposobne za razumijevanje, opredijeljene za demokraciju i pravnu državu, slobodoljubive i miroljubive; odgojiti građane, koji će umjeti održati ravnovjesje između svoje pojedinačne slobode i svoje odgovornosti prema zajednici, takve, koji će biti spremni djelatno se založiti za demokraciju, pravnu državu, slobodu i mir; građane koji neće biti otuđeni od društva i koji se neće ustručavati dati svoj doprinos razrješenju zajedničkih problema, od mjesnih do svjetskih.

Tijekom podučavanja povijesti, učenika se potiče da sve ovo sam spozna i sustavno raspoznaje u čitavu povijesnom tijeku. U tomu će razviti kritičke i analitičke sposobnosti te vlastita gledanja. Nešto od toga spomenuli smo prije, govoreći o povijesnoj kulturi učenika. Nastava povijesti mora se u najvećoj mjeri sastojati od osobnoga, aktivna i stvaralačkoga učenikova rada, koji može biti samostalan, u paru, u skupini i u sklopu razreda. Može se provoditi na izvorima i literaturi, na odabranim ilustracijama, na audiovizualno oblikovanim didaktičkim sadržajima i može se dopunjavati izvan doma i škole, u posjeti spomenicima, povijesnima mjestima, izložbama i muzejima. Učenik vježba kritički promatrati, vježba logički i kritički razmišljati, stvarati jasne predodžbe, ispravno formulirati pitanja, odbacivati nebitno i uopćavati u nastojanju oblikovanja utemeljene osobne prosudbe, koji će moći obrazložiti. Raspravljajući o povijesnim pitanjima, prinuđen je spoznati gdje su granice njegovih mogućnosti. Nužno uviđa da valjan povijesni prikaz mora obuhvaćati argumentiranu raspravu, različita gledišta i voditi računa o različitim interesima, da jednostrani prikazi nisu valjani. Postaje sposoban prepoznati predrasudu i manipulaciju i razotkriti ih. Osposobljen je graditi svoje vrijednosne sudove i u njih se s pravom pouzdati.

Jasno je da se te sposobnosti najprije iskazuju u odnosu na povijest. Tako odgajan mlad čovjek već je vičan općima temeljnim metodama istraživačkoga i znanstvenoga rada, ispravno

rabi izvore podataka, odabire relevantne podatke, vrednuje literaturu, sposobna je samostalno proširivati i produbljivati svoje znanje.

Stečene sposobnosti ne funkcioniraju, međutim, samo prema povijesnome tijeku. Tako odgajana osoba vrlo će vjerojatno svaku vrstu problema moći sagledati u njihovoj slojevitosti i višestranosti, uzimajući u obzir uzroke i posljedice te povezanost s drugima problemskim područjima. Na prvom će mjestu uspješno procjenjivati i samu sebe i znat će odgovorno upravljati svojom osobnošću. Moći će se zrelo postaviti prema problemima življenja i stvoriti o njima osobne vrijednosne sudove oslobođene jednostranosti. Jednako tako stavove uvažavanja, tolerancije i poštovanja različitosti mišljenja, stavova i uvjerenja u odnosu na druge učenike. Primjenjivat će ih također na bližnje, na potomstvo, na sadašnjost i na budućnost, a posebice na svoje javno djelovanje, od društvenoga i političkoga nadalje. Tako predmet povijesti formira samostalna, autentična, humana i odgovorna čovjeka i građanina, što i jest njegov cilj.

LOGIKA

SVRHA I CILJ

Logika kao filozofijska disciplina o oblicima valjane misli i metodama spoznaje potrebna je kao oruđe vladanja jezikom, valjana razmišljanja, iskazivanja misli, zaključivanja i spoznavanja, ne samo u obrazovnim i znanstvenim djelatnostima već je nezaobilazna i u svakodnevnom životu. Stoga logiku treba držati samim temeljem kvalitetne izobrazbe.

PROGRAMSKA GRAĐA

CILJEVI I ZADAĆE:

- opisati nastanak i razvoj logike i njezin odnos prema filozofiji, psihologiji i matematici;
- navesti i objasniti ključne logičke pojmove;
- odrediti pojmove koji se javljaju u nekom sudu;
- odrediti opseg i sadržaj poznatih pojmova;
- iskazati definiciju za pojam, sadržaj pojma i opseg pojma na različite načine;
- nabrojiti vrste odnosa među pojmovima i navesti njihova obilježja, odrediti koji odnos ostvaruju zadani poznati pojmovi, za zadani pojam odrediti onaj koji s njim ostvaruje određeni odnos;
- tumačiti i načiniti dijagramske prikaze odnosa pojmovnih opsega („mreže pojmova“, Vennov dijagram, Eulerov dijagram, „piramida pojmova“, „ljestvica pojmova“ …);
- opisati problem broja i vrste najopćenitijih pojmova;
- prepoznati rečenice koje iskazuju sudove;
- izdvojiti logički subjekt i logički predikat u „aristotelovskim sudovima“ (a, e, i, o);
- izreći svojim riječima definiciju suda;

- sačiniti „aristotelovske sudove“ prema „logičkome kvadratu“;
- odrediti negaciju „aristotelovskog suda“;
- povezati pojam o negaciji i pojam o odnosu kontradikcije (protuslovlja);
- odrediti i prepoznati jednostavan i složen sud te povezati pojam negacije i istovjetnosti složenih sudova i proturječja prema „logičkom kvadratu“;
- opisati „aristotelovske sudove“ s pomoću Vennovih dijagrama;
- odrediti vrste sudova po modalnosti i po relaciji prema Kantovoj klasifikaciji;
- razlikovati uključnu i isključnu disjunkciju te iskazati binegaciju i ekskluziju (inkompatibilnost) pomoću drugih veznika;
- prevesti rečenice iz prirodnoga jezika na jezik prepozicijske logike i obratno;
- odrediti istinitnosnu vrijednost i izgraditi istinitnosne tablice za rečenice koje sadrže više različitih istinitnosnofunkcionalnih veznika;
- prevoditi i iskazivati negacije rečenica s jednom vrstom istinitnosnofunkcionalnih veznika na rečenice s drugom vrstom veznika;
- prepoznati i pretvarati jedne iskaze u njima istovrijedne (ekvivalentne) i protuslovne (kontradiktorne) iskaze;
- svojim riječima iskazati značenje termina „zadovoljivost“ (ispunjivost) i „valjanost“ (tautologičnost);
- za zadani sud (iskaz) odrediti je li „zadovoljiv“ (ispunjiv) i „valjan“ (tautologičan) ili „proturječan“ (kontradiktoran);
- prepoznati DeMorganov zakon;
- prepoznati sintaktičke vrste simbola u rečenicama logike prvoga reda: jednomjesne i višemjesne predikate (priroke), individualne konstante, individualne varijable, istinitnosnofunkcionalne veznike i kvantifikatore (količitelje);
- prevesti s prirodnoga jezika na jezik logike prvoga reda rečenice s jednim ili više kvantifikatora te rečenice u kojima se javljanju relacijski predikati i iskazati njima istovrijedne sudove i negacije;
- prepoznati značenje predikata identiteta;
- objasniti razliku između tradicionalnoga i suvremenoga poimanja „aristotelovskih univerzalnih sudova“ s obzirom na pretpostavku nepraznoga opsega logičkoga subjekta;
- prepoznati javljanje zaključka u nekom tekstu, izdvojiti premise i konkluziju;
- izložiti, analizirati i kritizirati podjelu zaključaka na deduktivne i induktivne;
- prepoznati i riječima iskazati razliku između valjanosti i istinitosti sudova od kojih se sastoji;
- prikazati zaključak kao pogodbu kojoj je antecedent konjukcija premisa, a konzekvent konkluzija;
- primijeniti postupke ispitivanja zadovoljivosti, nezadovoljivosti i valjanosti iskaza i zaključka u iskaznoj (prepozicijskoj) logici gradnjom istinitnosnih tablica i neizravnim dokazom;
- prepoznati odnose slijeda, izvedivosti, protuslovlja i istovrijednosti u iskaznoj logici;
- prepoznati odnose slijeda, izvedivosti, protuslovlja i istovrijednosti u logici prvoga reda;
- prepoznati i primijeniti „neposredno“ zaključivanje;
- na temelju poznavanja istinitnosne vrijednosti jednoga od „aristotelovskih sudova“ (a, e, i, o) zaključiti je li istinitnosna vrijednost drugoga odrediva i koja je (ako jest odrediva);
- prepoznati u tekstu deduktivan posredan zaključak te izdvojiti njegove premise i konkluzije;
- svojim riječima odrediti i razdijeliti pojam o deduktivnome zaključku;
- izvesti konkluziju koja slijedi iz izabranih vrsta zaključka (neposredni zaključci, kategorički silogizmi, hipotetički silogizmi, disjunktivni silogizmi, polisilogizmi);
- primijeniti Vennove dijagrame u analizi valjanosti kategoričkih silogizama te iščitati kategorički silogizam iz zadanih Vennovih dijagrama;
- izložiti pojam prirodne (naravne) dedukcije;

- povezati neka pravila prirodne dedukcije (isključenje pogodbe, uvođenje nijeka) s poznatim vrstama zaključivanja i dokazivanja (*modus ponendo ponens*, *reductio ad absurdum*);
- analizirati dokaz prirodnom dedukcijom tako da prepoznaje premise, važeće i nevažeće pretpostavke, posredne i završnu konkluziju, te za svaki korak u dokazu odrediti na temelju kojega je pravila dobiven, iz kojih rečenica ili poddokaza, te na temelju danoga pravila i redaka na koje se odnosi odrediti rečenicu koja se izvodi;
- razlikovati ispravne i pogrješne oblike zaključka (na razini logike prvoga reda);
- prepoznati tipične pogrješke u zaključivanju i navesti razloge njihove nevaljanosti;
- u tekstu prepoznati javljanje definicija i divizija (razdioba) pojma;
- analizirati klasične definicije i divizije te izdvojiti njihove strukturne elemente;
- razlikovati ispravne od neispravne definicije i divizije te navesti nazive za tipične pogrješke;
- opisati strukturu induktivnih i analogijskih zaključaka, razlikovati njihove vrste te izložiti razloge nepouzdanosti indukcije;
- izložiti svrhu Millove induktivne metode, prepoznati njezine oblike i navesti slabosti te metode;
- definirati pojam aksiomatskoga sustava, navesti neke povijesne primjere te nabrojiti poželjna svojstva aksiomatskih sustava;
- definirati pojam dokaza, razlikovati izravan i neizravan dokaz, povezati pojam o dokazu s dokazima u sustavu prirodne dedukcije;
- navesti, prepoznati i opisati tipične pogrješke u dokazivanju.

Pregled tematskih sadržaja:

I. UVOD – ŠTO JE LOGIKA?

- Uloga logike u svakodnevnom životu i u znanostima.
- Značenje i definicija riječi logika.
- Nastanak, razdioba i razvoj logike.
- Odnos logike prema drugim znanstvenim disciplinama.

II. POJAM

1. Definicija, opseg i sadržaj pojma

- Značenje i definicija pojma.
- Sadržaj, opseg i dohvat pojma.
- Filozofske dvojbe u svezi s određenjem sadržaja i opsega pojma, odnos sadržaja i opsega.

2. Odnosi među pojmovima

- Vrste pojmova po samostalnim obilježjima:
  a) Jasni i razgovijetni pojmovi,
  b) Opseg i dohvat pojmova sa smostalnim obilježjem,
  c) Opći i posebični pojmovi.
- Vrste pojmova po zavisnim obilježjima (odnosni, istovrijedni, subordinirani, ukriženi).

III.SUD - NEFORMALNA I FORMALNA LOGIKA

1. Definicija i vrste suda

- Značenje i definicija suda:
  a) Predikatske teorije o naravi suda,
  b) Relacijske teorije o naravi suda,
  c) Kontingentnost, identička istinitost i neistinitost suda,

- Vrste sudova.
- Podjela sudova po kvantitetu i kvaliteti.
- Združena podjela sudova po kvantitetu i kvaliteti.
- Modalni sudovi.
- Jednostavni i složeni sudovi.
- Vrste sudova po složenosti.
- Tablice istinitosti dvomjesnih sudova.

2. Odnosi među sudovima

- Odnosi među jednostavnim sudovima:
- Odnosi među složenijim sudovima:
  a) Tablice istinitosti tautologija,
  b) Tablice istinitosti kontingencija,
  c) Tablice istinitosti kontradikcija,
  d) Transformacije,
  e) *Reductio ad absurdum,*
  f) Dedukcije,
  g) Konzistentnost.
- Modalnost.
- Vrste modalnosti.
- Modalnost i valjanost.

IV. ZAKLJUČAK – NEFORMALNA I FORMALNA LOGIKA

1. Definicija i dijelovi zaključka,

- Definicija, dijelovi i istinosna vrijednost zaključka.
- Suvremena podjela zaključaka.
- Neposredan zaključak.
- Vennovi dijagrami.
- Posredan zaključak (silogizam):
  a) Entimen i sorit,
  b) Kategorički silogizam,
  c) Modusi kategoričkoga silogizma,
  d) Aksiom silogizma,
  e) Svođenje na moduse prve figure,
- Induktivan posredan zaključak.

2. Pogrješke i konzistentnost u zaključivanju

- Pogreške u zaključku (amfibolije, sofizmi i paradoksi).
- Konzistentnost zaključka:
  a) Pokoličenje i presjek pokoličenja,
  b) Dohvat, kontekst i značenje,
  c) Opći količitelj i količitelj opstojnosti,
  d) Istancijacija,
  e) Pravilo općeg količitelja,
  f) Pravilo količitelja opstojnosti,
  g) Pravilo negiranog općega i opstojnosnog količitelja,
  h) Pravila izvođenja za implikaciju i konjukciju,
  i) Ispitivanje konzistentnosti građenjem protuprimjera,
  j) Potpuna formalizacija,
  k) Stablo istinitosti logike predikata,
  l) Pravila izvođenja logičkih veznika,
  m) Zamjena izvođenja i zamjena označitelja,

n) Uporabna pravila,
o) Tablice istinitosti formula logike predikata.

V. METODOLOGIJA

1. Definicija i razdioba (divizija)

- Shvaćanje i definicija „definicije“.
- Vrste definicije i pravila definiranja.
- Definicija i značenje „razdiobe“.
- Razdiobni temelji, cjeline i članovi i pravila razdiobe.

2. Induktivna metoda

- Pomoćne metode indukcije.
- Induktivni i analogijski zaključak.
- Millove induktivne metode.

3. Deduktivna metoda

- Aksiomatski sustav – pojam i definicija.
- Svojstva aksiomatskoga sustava.

4. Dokaz

- Shvaćanje i definicija „dokaza“.
- Izravan i neizravan dokaz.
- Pogrješke u dokazu.
- Znanstvena otkrića i dokaz.

III. DIDAKTIČKE UPUTE

Nastavu logike valja koncipirati i provoditi tako da učenici ne samo upoznaju logička pravila već njima i ovladaju. Primjeri u udžbenicima koji slijede okvirni plan i program samo su temelj na kojem nastavnik gradi osnovni ustroj nastavne predmetne građe.

FILOZOFIJA

PRVA INAČICA PROGRAMA

SVRHA I CILJ

Cilj je nastave filozofije učenike uvesti u filozofski način mišljenja i razvijati njihovu sposobnost kritičkoga pristupa svijetu. Program je koncipiran kao povijesno-problemski pregled, a težište je na uvodu u filozofiju i na pregledu suvremene filozofije.

Uvod u filozofiju treba učenike na temelju njihova životnog iskustva i osjećanja problema ne samo uputiti u filozofski rječnik (učenici trebaju svladati osnovno filozofsko nazivlje), nego ih odmah uvoditi u filozofski način mišljenja. Problematizira li se već prvi osnovni (terminološki) uvod, bit će metodološki primjeren suštini filozofije. Određenja filozofijskih disciplina, osnovnih pravaca, pojmova i problema trebaju biti odmah potkrijepljena pozivanjem na određena povijesna određenja i rješenja tako da uvod bude problemski povezan s povijesnošću filozofije. Nastavu valja već u uvodu utemeljiti na analizi izvornih filozofskih tekstova.

Uvođenjem u osnovne oblike suvremene filozofije treba približiti učenicima duh našega doba, u kojemu silan razvoj prirodnih znanosti i velik tehnički napredak te društvene krize dovede u pitanje temeljne pretpostavke zapadnoeuropske filozofije.

PROGRAMSKA GRAĐA

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja

Odgojno-obrazovni ciljevi učenja iz filozofije pobliže su korelacijski povezani i čine cjelinu sa sadržajima i ciljevima logike, psihologije, etike, sociologije, vjeronauka, povijesti te drugih predmeta gimnazijskoga programa. Naznačuju se u povezanosti s različitim filozofskim disciplinama i postižu se cjelinom programa, a ne kronološki:

- objasniti pojam filozofije i opisati čime se ona bavi kao humanistička znanstvena

disciplina;

- objasniti i usporediti odnos praktične i teorijske filozofije;
- razlikovati podjelu na opću metafiziku ili ontologiju te posebnu metafiziku (racionalna kozmologija, racionalna psihologija, racionalna teologija);
- prepoznati razlike među filozofskim disciplinama;
- razlikovati i objasniti relevantne pojmove iz metafizike koji se obrađuju tijekom godine: bitak – bit – biće, bivanje, jedno, identitet – diferencije, esencija – egzistencija, postojanje/opstojanje, kretanje, nastajanje, uzrok, kauzalitet, svrhovitost/teleologija, stvar, smisao, slučaj – nužnost, mogućnost – zbiljnost, imanencija – transcendencija, čin, činjenica, prostor – vrijeme, teorija – praksa, povijest – povijesnost, duh – priroda, dijalektika, ontološka razlika, supstancija – akcidencija, mudrost;
- razlikovati i pojasniti važne koncepcije koje se obrađuju tijekom godine: monizam, dualizam, pluralizam, voluntarizam, metafizički realizam – antirealizam, idealizam, misticizam, intuicionizam, iracionalizam, materijalizam – spiritizam, historicizam;
- razlikovati i objasniti temeljna pitanja o bitku: odnos bitka i mišljenja, odnos općega i pojedinačnoga, problem konstitucije i priroda realiteta, vrste bića u svijetu;
- poznavati, usporediti i povezati pripadajuće pojmove koji se filozofski obrađuju tijekom godine: materija/tvar, forma/oblik, sila, kaos, kozmos, harmonija/sklad, besmrtnost duše, apsolut, Bog;
- razlikovati i objasniti osnovne stavove kritike i odbacivanja metafizike: empirizam, nominalizam, marksizam, pozitivizam, pragmatizam, logički pozitivizam, povijesno mišljenje;
- objasniti i usporediti važne pojmove na području spoznaje koji se uče tijekom godine: gnoseologija, aporija, indukcija – dedukcija, analiza – sinteza, definicija, subjekt – objekt, relacija, intelekt/razum, um, inteligibilno, činjenica, predmet, osjeti, opažaj, zor – zrenje, predodžba, percepcija, pretpostavka, pojam, sud, zaključak, mišljenje, iskustvo, izvjesnost, teorija, mnijenje, zrenje, dogma, svijest, refleksija, samosvijest, spoznaja, istina, antinomija, paradoks;
- prepoznati i opisati spoznajne koncepcije. agnosticizam, skepticizam, kriticizam, subjektivizam, objektivizam, relativizam;
- razlikovati i objasniti različite teorije istine i objasniti odnos svijesti i njezina predmeta;
- objasniti bitna obilježja filozofske antropologije i argumentirati temelje shvaćanja čovjekove biti tijekom povijesti (sofisti, Platon, Aristotel, kršćanstvo, ...);
- razlikovati i povezati bitne pojmove: bit čovjeka, priroda ili narav čovjeka, razvoj čovjeka, humanost, duša/duh/tijelo, um/nagoni, ljudski opstanak, ljudska sloboda kao djelovanje, ljudska praksa;
- odrediti i analizirati posebnost ljudskoga bića i njegov položaj u svijetu iz različitih aspekata;
- razlikovati i pojasniti različita etička načela i teorije (deskriptivno, normativno i metafizičko načelo, etika vrlina, etika dužnosti (deontološka) i teleološka etika ;
- objasniti temeljne etičke pojmove: dobro, krjepost, ispravno, vrjednota, ćudoređe, dužnost, odgovornost, sloboda, slobodna volja, djelovanje, individuum, moralna osoba, savjest, dostojanstvo, pravednost, sreća, poštovanje, aksiologija;
- usporediti i razlikovati pojmove estetika, lijepo, estetički opažaj, estetički izričaj, estetički sud, estetička forma i sadržaj, umjetničko stvaralaštvo, harmonija;
- pojasniti razliku između subjektivnoga suda ukusa i estetičkoga suda zasnovanoga na načelnim kriterijima;
- objasniti bitne probleme filozofije znanosti i filozofije prirode i povezati bitne pojmove: čovjek/priroda, znanost, tehnika znanstvenih metoda, promatranje, hipoteza, teorija zakona, znanstveni sustav, objašnjenje;
- objasniti problem istine unutar filozofskoga i znanstveno-istraživačkoga pristupa;
- poznavati i protumačiti odnos pojedinca i društva, odnos vlasti i slobode u svjetlu pojmova: država, društvo, građanin, zakonitost, legitimnost, moć, javnost, participacija,

ideologija, demokracija, jednakost, pravednost, narodni suverenitet, tolerancija, liberalizam, fašizam, konzervatizam, komunizam, anarhizam, utopija, emancipacija, feminizam;

- navesti i opisati bitne pojmove kozmologijskoga razdoblja grčke filozofije i objasniti razlike između mitske fantazije i racionalnoga razmišljanja;
- opisati i objasniti utemeljenje dijalektike te odnos kozmosa, logosa i duše;
- objasniti pojmove postojanje/opstojanje, kretanje, nastajanje, kauzalitet, svrhovitost;
- opisati i objasniti probleme postojanja, kretanja i promjene;
- opisati novu koncepciju svijeta i čovjeka u antropologijskome razdoblju;
- analizirati i objasniti odnos spoznajnoga i etičkoga relativizma, odnos pojmovnoga znanja i etičkoga djelovanja;
- objasniti i povezati Platonovo učenje o idejama i duši;
- objasniti pojmove bitak – bit – biće, nebitak – bitak, esencija– egzistencija,
- objasniti i povezati osnovne pojmove, načela i koncepciju Aristotelove filozofije;
- pojasniti i usporediti bitnu problematiku skeptičke, stoičke i epikurejske škole s predstavnicima tih škola;
- odrediti Plotinov filozofijski sustav te objasniti koncepciju i razvoj neoplatonizma u Aleksandriji;
- razlikovati patristiku od skolastike te odrediti i objasniti pojmove i probleme srednjovjekovne filozofije s njezinim filozofskim predstavnicima;
- navesti i diferencirati različite dokaze o postojanju Boga;
- pojasniti problematiku eshatologije, dualizma tijela i duha i etike ljubavi;
- objasniti pojam univerzalija;
- razvrstati i usporediti predstavnike nominalizma i realizma;
- objasniti odnos renesanse spram srednjovjekovne filozofije odnosno odnos filozofije i teologije ;
- objasniti osnovne pojmove i problematiku filozofije prirode, vrijednosti čovjeka i metode spoznaje;
- prepoznati i odrediti temeljna etička i politička pitanja te objasniti sukob između koncepcije novoplatonizma i aristotelizma;
- usporediti i objasniti bitne pojmove, probleme i obilježja racionalizma i opisati njegov odnos spram srednjovjekovne filozofije i empirizma;
- usporediti specifične pojmove i koncepcije pojedinih filozofa racionalizma (Descartes, Spinoza, Leibniz);
- objasniti odnos filozofije i znanosti (matematika i fizika), problem metode filozofskoga mišljenja, spoznajnoga subjekta i izvjesnosti spoznaje (načela metafizičkoga, empirijskoga i formalnoga utemeljenja spoznaje);
- objasniti bitne pojmove empirizma i usporediti ishodišta empirističkih i racionalističkih koncepcija;
- objasniti bitnu problematiku i obilježja prosvjetiteljstva i usporediti utjecaj filozofa prosvjetiteljstva na buduće spoznaje, prirodoznanstvene, etičke, pravne i političke teorije;
- objasniti, argumentirati i usporediti osnovne pojmove i koncepcije spekulativne/idealističke filozofije na području spoznaje, filozofije prirode, etike, estetike, politike, prava, filozofije povijesti i filozofije religije;
- razlikovati obilježja filozofije odnosno druge polovice 19. stoljeća, osnovne ideje i koncepcije s njihovim glavnim predstavnicima (Schopenhauer, Kierkegaard, Marx, Nietzsche);
- objasniti povijesno mjesto i teorijske osnove pozitivizma (A. Comte) te objasniti podrijetlo teorije istine u pragmatizmu, uspoređujući je s drugim teorijama;
- u svjetlu filozofske fenomenologije odrediti i usporediti pojmove svijesti, intencionalnosti svijesti, transcendentalne svijesti te sferu intersubjektivnosti (Husserl, Hartmann, Scheler);

- pojasniti kritiku psihologizma svijesti i objasniti smisao tvrdnje o krizi znanosti;
- izložiti fenomenologijsko utemeljenje filozofijske antropologije i objasniti odnos fenomenologije i ontologije;
- izložiti i usporediti specifična obilježja filozofije egzistencije kod Heideggera, Jaspersa i Sartre-a;
- kategorizirati osnovne probleme egzistencijalne filozofije te objasniti odnos mišljenja i egzistencije;
- objasniti kritiku metafizike sa stajališta filozofije egzistencije;
- objasniti bitna obilježja filozofije neopozitivizma ili logičkog pozitivizma i pojasniti teoriju jednostavnih iskaza i načelo verifikacije;
- objasniti razliku između tradicionalne i kritičke teorije, te kritiku prosvjetiteljstva, pozitivizma i pragmatizma;
- objasniti način prevladavanja razdvojenosti subjekta i objekta;
- objasniti razliku između utopijskoga i utopističkoga, protumačiti „princip nade“ i razlikovati pojmove napretka (E. Bloch);
- protumačiti kritiku znanosti i teoriju otvorenoga društva koju je izložio K. Popper.

Pregled tematskih sadržaja:

1. UVOD U FILOZOFIJU

Što je filozofija?
- pitanje smisla, pitanje o svijetu i o čovjeku.

Izvori filozofije:
- sumnja, udivljenje, potresenost, komunikacija.

Odnos filozofije i religije, filozofije i znanosti, filozofije i umjetnosti.
Filozofijske discipline (problemi i osnovni pojmovi).
Metafizika i ontologija:
- biće, bit, bitak; monizam, dualizam pluralizam; materijalizam, idealizam.

Antropologija:
- čovjek, sloboda (priroda).

Gnoseologija:
- spoznaja, izvori spoznaje, istina; empirizam, racionalizam.

Etika:
- moral, dobro, vrlina, krjepost, savjest, sloboda, dužnost, načelo.

Estetika:
- lijepo, umjetničko.

Povijest filozofije:
- Povijest filozofije kao filozofijska disciplina, kriteriji vrednovanja.

2. KOZMOLOGIJSKO RAZDOBLJE ANTIČKE (GRČKE) FILOZOFIJE

Počeci filozofije.
Filozofija i mit.
Filozofijske "škole" (Miletska škola, Pitagorejci, Heraklit, Parmenid, Demokrit).
Učenje o prauzroku (pratvari, supstanciji) kretanju i spoznaji, pratvar, prauzrok (arhe).
Bitak i nebitak: monizam; postojanje, kretanje; kozmos, logos; harmonija svijeta.
Spoznaja: mnijenje i znanje.

3. ANTROPOLOGIJSKO RAZDOBLJE GRČKE FILOZOFIJE

(Sofisti, Sokrat)- "Čovjek je mjera svega";
Promjena filozofskog interesa:
- moral, etika.

Čovjek u središtu.

Spoznajna problematika:

- senzualizam, spoznajni relativizam.

Etička problematika.

Odnos prirode i odredbe.

Spoznajni i etički relativizam:

- pojmovno znanje i umni uvid; etički intelektualizam, etički relativizam.

Odgojiteljska uloga filozofije:

- indukcija, definicija; ironija, majeutika.

4. SISTEMSKO RAZDOBLJE GRČKE FILOZOFIJE

Platonovo razlikovanje dvaju svjetova.

Učenje o idejama i duši, **o erosu, umnoj spoznaji, idealnoj državi**:

- idealizam: pojava i bit; eros: idealna država; sklad vrlina (krjepost).

Aristotelova sinteza grčkog iskustva.

Prevladavanje dvojstva svjetova:

- supstancija, jedinstvo pojave i biti.

Učenje o tvari i obliku:

- tvar i oblik, potencija i akt.

Jedinstvo pojave i biti Metafizika.

Sustav razvoja:

- kretanje, svrhovitost.

Teleologija.

Etika:

- zoon politikon; etika i politika, estetika.

Veliki sustavi potvrđuju povezanost metafizičke, antropološke, gnoseološke, estetičke, političke problematike.

5. HELENISTIČKO-RIMSKO RAZDOBLJE GRČKE FILOZOFIJE

Usmjerenost na praktično-etičku problematiku.

Ideal mudraca i duševni mir – Stoici, epikurejci i skeptici:

- blaženstvo nepomućenosti (ataraksija), samodostatnost (autarkija),
- hedonizam, suzdržavanje (epohe).

Plotinov filozofski sustav (ontologija).

Neoplatnizam u Aleksandriji:

- odnos filozofije i religije.
- ekstaza.

6. SREDNJOVJEKOVNA FILOZOFIJA – PATRISTIKA I SKOLASTIKA

Kršćanstvo i kršćanska filozofija.

Patristika (A. Augustin i ranokršćanski mislioci).

Filozofske osnove ranoga kršćanstva:

- shvaćanje čovjeka i svijeta, eshatologija, duša (duh) i tijelo, etika ljubavi.

Potreba izgradnje filozofskog sustava.

Skolastika (P. Abelard, T. Akvinski, D. Scotus):

- religija i filozofija; "filozofija-služavka teologije".

Teocentrizam:

- nužni bitak Boga; dokaz Božje egzistencije.

Problem odnosa vjere i uma:

- odnos vjere i uma.

Rasprava o problemu univerzalija:

- nominalizam, realizam.

7. FILOZOFIJA RENESANSE

(Gordano Bruno, Francis Bacon, Franjo Petrić).
Odnos filozofije i teologije spram srednjovjekovne filozofije.
Filozofija prirode, razvoj znanosti i umjetnosti.
Sukob između koncepcija novoplatonizma i aristotelizma:

- priroda, metode spoznaje, vjera – razum.

Izgradnja novoga, ljudskoga gledišta:

- panteizam; beskonačnost i mnoštvo svjetova.
- *homo faber*.

Hrvatski renesansni mislioci – Franjo Petrić.

8. RACIONALIZAM I EMPIRIZAM

(R. Descartes, B. de Spinoza, G. W. Leibniz, J. Locke, G. Berkeley, D. Hume).
Problem metode filozofskoga mišljenja:

- racionalizam i empirizam; indukcija i dedukcija, filozofija i znanost.

Suprotstavljenost i jednostranost – različite filozofske koncepcije racionalizma i empirizma:

- "Mislim, dakle jesam"; začeci samosvijesti; "Nema ničega u razumu, što prije toga nije bilo u osjetilima"; skepticizam.

Utemeljenje spoznajne teorije (metafizičko, empirijsko, formalno).
Konzekvence empirizma i racionalizma - mogućnosti nove sinteze:

- pojam supstancije (dualizam, monizam, pluralizam).

Bog – priroda, problemi države, društvenoga ugovora i suvereniteta:

- panteizam; društveni ugovor; neotuđivost suvereniteta; podjela vlasti,
- "Čovjek je čovjeku vuk".

9. FILOZOFIJA PROSVJETITELJSTVA

(Voltaire, J. J. Rousseau, R. Bošković).
Vjera u razum (Vjera u budućnost i kritika prošlosti):

- razum - najviši sudac i vodič; nepovijesni pristup povijesti.

Antimetafizička i prosvjetiteljska usmjerenost:

- enciklopedija; deizam, materijalizam; mehanicizam, determinizam.

Filozofija odgoja.
Boškovićev dinamistički atomizam:

- anticipacija pojmova suvremene fizike.

10. SPEKULATIVNA FILOZOFIJA - NJEMAČKI KLASIČNI IDEALIZAM

(I. Kant, G. W. F. Hegel, J. G. Fichte, F. H. W. von Scheling).
Pojmovi i koncepcije spekulativne filozofije – osnovna obilježja.
Kantov kriticizam – pitanje uma i transcendentalne dijalektike:

- kriticizam; empirizam.

Obrat u spoznajnoj teoriji:

- spoznajni problemi; pojave - stvar o sebi; transcendentalna analiza; kategorije i ideje; um i razum.

Razlikovanje legaliteta i moraliteta (heteronomna i autonomna etika):

- etika; kategorički imperativ; sloboda.

Fichteov etički idealizam i Schellingov objektivni idealizam.
Estetika, dijalektika i spekulacija:

- samosvijest.

Hegelov apsolutni idealizam:

- povijest; religija.

Enciklopedijski filozofski sustav:

- panlogizam; istina je cjelina; mišljenje negativiteta.

Povezanost i bogatstvo ontologijskih, spoznajno-teorijskih, etičkih, estetičkih i drugih

filozofskih problema, koji postaju polazištem za dijalog i antitezu u slijedu novije i suvremene filozofske misli.

11. SUVREMENA FILOZOFIJA

1. RASPAD SUSTAVA

(A. Schopenhauer, S. Kierkegaard, K. Marx, F. Nietzsche).

Različiti filozofijski pravci posthegelovskoga razdoblja.

- kriza racionalizma; volja - razum; volja i moć; nadčovjek.

Pojam prakse kao izvora i kriterija spoznaje:

- zahtjev po kojem filozofija mijenja svijet, a ne da ga samo tumači; dijalektika, revolucija.

Marxovo shvaćanje čovjeka:

- čovjek - svijet; povijest, nada.

Schopenhauerov iracionalizam.

Kierkegaard – učenje o osnovnim problemima filozofije egzistencije.

Nietzsche – prevrednovanje svih dotadašnjih vrijednosti.

d) POZITIVIZAM I PRAGMATIZAM

(A. Comte)

Teorijske osnove pragmatizma – odbacivanje metafizike.

Pragmatične primjene spoznaje, metode znanstvenoga istraživanja činjenica:

- "kako", a ne "zašto"; primat metode; činjenice.

Teorije istine u pragmatizmu – kriterij smislenosti i vrijednosti teorije:

- pragmatizam; pragmatična teorija istine.

Praktično djelovanje i praktična korist.

e) FENOMENOLOGIJA I ONTOLOGIJA

(E. Husserl, N. Hartmann, M. Scheler).

Intencionalnost i transcendentalnost svijesti:

- svijest, intencionalnost svijesti; transcendentalnost svijesti, intersubjektivnost.

Fenomenologijska metoda E. Husserla – kriza znanosti.

Filozofija kao "stroga znanost":

- mišljenje bitka;

Fenomenologijsko utemeljenje filozofijske antropologije.

Nova ontologija: **od anorganskoga do duhovnoga.**

4. FILOZOFIJA EGZISTENCIJE

(M. Heidegger, K. Jaspers, J.-P. Sartre).

Kritika zapadnoeuropske metafizike i novo postavljanje pitanja o bitku.

- autentičnost egzistencije; bitak i vrijeme; istina/neskrivenost; slojevi bitka: anorganski, organski, duševni, duhovni;načini bitka: idealni i realni.

Antiteza racionalizmu, filozofiji apsoluta i pozitivizmu - egzistencija prethodi esenciji.

Egzistencija - osobit način opstanka svojstven čovjeku kao iznimnom biću u svijetu bića.

Iskustvo tjeskobe:

- tjeskoba, mučnina.

Sloboda i odgovornost pojedinca:

- sloboda; odgovornost.

Autentična egzistencija:

- samoodređenje.

5. NOVOPOZITIVIZAM I LOGIČKI POZITIVIZAM

(L. Wittgenstein, R. Carnap)
Obilježja logičkoga pozitivizma.
Teorija jednostavnih iskaza i načelo verifikacije.

6. **FRANKFURTSKI KRUG**
   Tradicionalna kritika i kritičke teorije.
   Kritika prosvjetiteljstva, pozitivizma i pragmatizma.
   Prevladavanje razdvojenosti subjekta i objekta.

7. **FILOZOFSKA MISAO E. BLOCHA I K. POPPERA**
   E. Bloch i frankfurtski krug:
   - utopija (utopijsko i utopističko); "kritička teorija društva"
   - „princip nade“ i napredak

   K. Popper – kritika znanosti i povijesnoga determinizma.
   Popperova teorija otvorenoga društva.č

12. ČEMU JOŠ FILOZOFIJA?

Nesavršenost svijeta i čovjeka:
- raspad filozofije totaliteta.

Pouka povijesti i filozofije.

Filozofsko kritičko preispitivanje:
- tehnika, tehnologija.

Suvremene tehnike i njene instrumentalnosti:
- "instrumentalni um".

Potreba čovjeka za stalnim propitkivanjem bitnih pitanja i smisla svoje egzistencije - upućenost na filozofiju, ali i na umjetnost, religiju i znanost.

DIDAKTIČKO-METODIČKE UPUTE

Nastava filozofije mora biti utemeljena na biti same filozofije. U svojoj biti, filozofija je traženje, istraživanje, traganje za smislom. Ona je napor otkrivanja, raspravljanje, uvjeravanje, pobijanje i dokazivanje. Zato nastava filozofije, želi li ostati vjerna samoj biti filozofije, mora postati otvorenost za slutnju, traganje i dijalog, a nikako monolog. Težište nastave filozofije treba biti u otkrivanju i propitivanju problema, u otvaranju pitanja, traženju i obrazlaganju odgovora, a ne u odgovorima samim. Važno je razumijevanje pitanja, obrazloženost odgovora i upitnost toga odgovora.

U filozofiju i filozofski način mišljenja zato treba uvoditi izravnim proučavanjem djela velikih mislilaca, odnosno sustavnim proučavanjem izvornih filozofskih tekstova.

Nastavu filozofije treba usredotočiti na razmatranje učenja najvećih mislilaca i tako pratiti razvoj filozofskih ideja i problema, vodeći računa o nastanku tih ideja i problema u određenim povijesnim i kulturnim sredinama i o njihovu utjecaju na različite oblike čovjekove djelatnosti. Zato nastavni plan i program filozofije ne predviđa odustajanje od sistematske povijesti filozofije, ali predviđa ograničavanje na izučavanje prevladavajućih filozofskih ideja i problema pojedinih razdoblja i upoznavanje s njihovim rješenjima u reprezentativnim filozofijskim sustavima. Da se osigura ostvarenje takvoga programa, treba izbjegavati detaljnije bavljenje pojedinim filozofima - misli pojedinih filozofa izučavaju se, ako su poticajne za osvjetljavanje nekoga temeljnog filozofskoga problema - a usmjeriti se na važna pitanja, koja se javljaju u pojedinim epohama razvoja filozofskoga mišljenja. Od početka treba upućivati učenike na razumijevanje filozofskih problema prošlosti sa stajališta suvremenoga mišljenja i suvremenoga senzibiliteta, a izučavanje povijesti filozofije usmjeriti na ono najvažnije, bez čega ne bi bilo moguće razumijevanje suvremene filozofije.

FILOZOFIJA

DRUGA INAČICA PROGRAMA

Ova inačica nastavnoga programa filozofije ostvaruje se u tri koraka: prvi je opći uvod u filozofiju, drugi dio je kratak pregled povijesti i filozofije, a treći sustavno obrađuje neke probleme iz različitih filozofijskih disciplina.
U uvodnom programskom dijelu nastoje se pokazati sličnosti i razlike koje postoje između filozofije i nekih drugih znanosti. Na taj način učenici stječu uvid u neke osnovne pojmove i probleme filozofije, te pristup problemima vlastit filozofskom razmišljanju. U povijesnom dijelu učenici trebaju steći činjenično znanje o pojedinim filozofskim pravcima, konceptima, pojmovima i problemima, u povijesnom slijedu filozofijske misli.

U trećem dijelu učenici se dublje i šire upućuju u pojedina pitanja filozofijskih disciplina. U ponuđenom programu nastavnik stavlja naglasak na pojedine teme s obzirom na vrstu škole, interese i sposobnosti učenika. Nastava se u ovom dijelu izvodi uglavnom na klasičnim filozofskim tekstovima. U ovom se dijelu preporučuje seminarski oblik rada.

PROGRAMSKA GRAĐA

Odgojni i obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja i poučavanja koji su doneseni za prvu inačicu nastavnoga programa iz filozofije ostvaruju se i u ovoj inačici obveznoga gimnazijskoga programa filozofije. Zato te ciljeve ovdje ne donosimo, premda je nastavna građa u ovoj programskoj inačici nešto drukčije osmišljena i strukturirana. Bitno je da ona nudi cjelovitu građu, odnosno sadržajnu, odgojno-obrazovnu i didaktičku cijelost potrebnu za ostvarivanje predmetnoga programa filozofije u gimnazijama.

Pregled tematskih sadržaja:

A. UVOD U FILOZOFIJU

Na osnovi primjera potrebno je pokazati sličnosti i razlike između filozofije i nekih znanosti.
Uvođenje filozofijskih termina i upućivanje na problematiku koja je svojstvena samo filozofiji.

1. Što je filozofija.

Poteškoće određenja pojma i predmeta filozofije**: i**zvor filozofije: čuđenje, potresenost; sumnja. Odlike antičkog, srednjovjekovnog, novovjekovnog i suvremenog shvaćanja filozofije. Odnos filozofije i religije, filozofije i znanosti, filozofije i umjetnosti. Pojmovi: filozofija, čuđenje, sumnja. Filozofijski problemi i filozofijske discipline: ontologija, spoznajna teorija, etika, estetika, filozofijska antropologija.

B. POVIJESNI PREGLED

I. ANTIČKA FILOZOFIJA

1. Grčka filozofija do Platona

Ovaj dio nastavnik može dijelom ispustiti, a dijelom prilagoditi učenicima, jer je ukupna građa suviše složena za početnike. Ako nastavnik ipak želi prikazati povijesni nastanak filozofske misli u Grčkoj, može učenicima dati prikaz prvih grčkih škola i njihovih učenja (Jonska škola, Elećani, Heraklit, Pitagorejci i Sofisti; ulogu i utjecaj Sokrata obvezno treba prikazati, a preporučuje se da to bude u sklopu prikaza Platonove filozofije). Neka težište ne bude na šarolikosti različitih shvaćanja, nego na odnosu filozofije spram mita te početka znanosti i matematike.

2. Klasična grčka filozofija
(I.) Platon (1 sat sustavnoga prikaza+2 sata seminarskoga rada na odabranom tekstu iz "Fedona" i "Države").
(II.) Aristotel (1 sat sustavnoga prikaza+2 sata seminarskoga rada na odabranom tekstu iz prve knjige "Metafizike" i treće knjige "Politike".

3. Helenistička filozofija
Osim kratkog prikaza Platonove filozofije, ovaj dio nije obvezan. Ako nastavnik želi sustavno prikazati ovo razdoblje, preporučuju se sljedeće cjeline: (I.) Akademija ili Platonova škola; (II.) Peripatos ili Aristotelova škola; (III.) Stoička filozofija; (IV.) Epikur i njegova škola; (V.) Antički skepticizam; (VI.) Novoplatonizam; (VII.) Filon (platonizam i židovska tradicija).

II. SREDNJOVJEKOVNA FILOZOFIJA

1. Partistika
Za ovaj dio obvezan je, naravno uz neke osnovne informacije o patristici, samo prikaz Augustina. Ako nastavnik želi učenicima dati sustavniji pregled, preporučuju se ove cjeline: (I.) Odnos prvih kršćana spram filozofije; (II.) Utjecaj filozofije n diskusiju o Sv. Trojstvu; (III.) Augustin; (IV.) Boetije; (V.) Općenito o grčkoj i latinskoj patristici.

2. Skolastika
Za ovaj dio obvezan je, naravno uz neke temeljne informacije o skolastici, samo prikaz Tome Akvinskoga (1 sat sustavnoga prikaza+1 sat seminarskoga rada na odabranom tekstu iz Tominih djela "De ente et essentia" i "Summa Theologiae"). Ako nastavnik želi učenicima dati potpuniji pregled, preporučuju se ove cjeline: (I.) Arapska i židovska filozofija (i njezina posrednička uloga u nastanku skolastičke filozofije); (II.) Rana skolastika; (III.) Sveti Toma Akvinski; (IV.) Ostali predstavnici skolastike.

III. NOVOVJEKOVNA FILOZOFIJA

1. Renesansa
Prikazuje se filozofija Frane Petrića, s nekim osnovnim činjenicama o tom razdoblju, posebno o filozofskoj misli Giordana Bruna (filozofija prirode). Nastavnik može dati i potpuniji prikaz po sljedećim cjelinama: (I.) Tradicija platonizma i aristotelizma; (II.) Humanizam; (III.) Prirodoznanstvena spoznaja; (IV.) Giordano Bruno i Frane Petrić.

2. Utemeljenje novovjekovne filozofije
Obvezno treba sustavno obraditi Descartesa i Spinozu. (I.) Descartes (1 sat sustavnoga prikaza+1 sat seminarskoga rada na odabranom tekstu iz Descartesova djela "Discours de la methode"). (II.) Spinoza (1 sat sustavnog prikaza).

3. Britanska klasična filozofija
Za opširniji prikaz preporučuju se ovi filozofi: (I.) Francis Bacon; (II.) Thomas Hobbes; (III.) John Locke; (IV.) George Berkelev; (V.) David Hume. Ako nastavnik ne želi obrađivati sve spomenute filozofe, obvezan je prikazati Lockea (1 sat sustavnoga prikaza+1 sat seminarskoga rada na odabranom tekstu iz Lockova djela "Essay concerning human undstranding") i Humea (1 sat sustavnoga prikaza).

4. Prosvjetiteljstvo
Za opširniji prikaz preporučuju se ovi filozofi: (I.) Newton; (II.) Montesquieu; (III.) Rousseau; (IV.) Leibniz; (IV.) Bošković (VI.) Christian Wolff. Ako nastavnik ne želi obrađivati sve spomenute filozofe, obvezan je obraditi Leibniza i Boškovića.

5. Njemačka klasična filozofija

Preporuka je da se obrade svi ovi filozofi. Eventualno bi se mogao izostaviti Fichte. (I.) Kant (1 sat sustavnoga prikaza + 2 sata seminarskoga rada na odabranom tekstu iz Kantovih djela "Kritik der reinen Vernunft" i "Grundlegung zur Metaphysik der Sitten"); (II.) Fichte i Schelling (1 sat); (III.) Hegel (1 sat sustavnoga prikaza + 1 sat seminarskoga rada na odabranom tekstu iz prvoga dijela "Enciklopedije").

6. Filozofija u drugoj polovici 19.st

Za opširniji prikaz preporučuju se sljedeći filozofi: (I.) Schleiermacher; (VI.) Nietzsche; (VII.) Dilthev; (VIII.) A. Comte; (IX.) J. S. Mill. Od toga je obvezan samo jedan filozof, u skladu sa zanimanjem nastavnika i učenika.

7. Filozofija u 20. st.

Kao tematske cjeline za opsežniji prikaz preporučuju se: (I.) Novokantovci; (II.) Bečki krug i Popper; (III.) Peirce; (IV.) Frege; (V.) Nicolai Hartmann; (VIII.) M. Heidegger; (IX.) Wittgenstein; (X.) Suvremena analitička filozofija. Od toga su obvezni Frege, Husserl, Heidegger (za 1 sat seminarskoga rada na odabranom tekstu iz Wittgensteinova djela "Logische Untersuchungen")

C. SUSTAVNI PRIKAZ: OSNOVNI FILOZOFSKI PROBLEMI I POJMOVI

I. FILOZOFIJSKE DISCIPLINE I POJMOVI KOJE TREBA OBRADITI I USVOJITI

1. Teorija spoznaje

- predmet, izvori i vrste spoznaje, predodžba, pojam, ideja, percepcija, razum, um, apriorno znanje, iskustvo i znanje.

  (2 sata sustavnoga prikaza + 2 sata seminarskoga rada na odabranom tekstu iz Platonova "Fedona" i Kantove "Kritike čistog uma").

2. Ontologija

- počelo, biće, bit, bitak, egzistencija, supstancija, akcidencija, kategorije, zbiljnost, mogućnost.

  (2 sata sustavnoga prikaza + 2 sata seminarskoga rada, na odabranom tekstu iz prve knjige Aristotelove "Metafizike" i uvodnoga dijela Heideggerova djela "Sein und Zeit").

3. Etika

- dobro, etičke vrjednote, sloboda, moralni zakon.

  (2 sata sustavnoga prikaza + 2 sata seminarskoga rada na odabranom tekstu iz prve knjige Aristotelove "Nikomahove etike" i uvodnoga dijela Kantove "Kritike praktičnog uma").

4. Filozofija prava države

- prirodno pravo, pravna zajednica i država, demokracija i drugi oblici vlasti, ljudska i građanska prava, trodijelnost državne vlasti, suverenitet i nacionalna država.

5. Estetika

- lijepo, uzvišeno, prosudba lijepoga, oblici lijepoga i umjetnost.

  (2 sata sustavnoga prikaza + 2 sata seminarskoga rada na odabranom tekstu iz Platonova "Fedra" i Schellingova djela "System des transzendentalen Idealismus").

Ako nastavnik u skladu s interesom učenika i školskim usmjerenjem želi proširiti sustavni uvod u osnovne filozofske probleme, može odabrati neke od ovih tematskih cjelina.

6. Filozofska antropologija

- određenje čovjeka i smisao čovjekova opstanka.

7. Filozofija religije

- život, smrt, besmrtnost; Bog - dokazi Božje egzistencije.

8. Filozofija znanosti i prirode

- znanstvene metode, hipoteza i teorija, problemi determinizma; pojam prirode, tvar, sila, prostor, vrijeme, kretanje, kozmološka pitanja.

9. Filozofija matematike

postojanje matematičkih objekata, teorije broja, aksiomatika.

10. Filozofija jezika

- jezik i mišljenje, teorije značenja, prirodni i umjetni jezici.

DIDAKTIČKO-METODIČKE UPUTE

Budući da se nastavni program izvodi u tri koraka s naznačenim osnovnim ciljevima i sadržajima, nastavniku se povjerava sloboda, u suradnji s učenicima, oko izbora tekstualne građe te daje uloga moderatora učeničkih rasprava tako da učenici u problemski koncipiranu, suradničkom i stvaralačkom radu samostalno steknu bitne spoznaje o predmetu, odnosno o temi koju obrađuju.

Da se to postigne, neka se navedu prikladni iskazi o nekom problemu ili o nekom pojmu (to mogu biti definicije, ali nije nužno) karakteristični za neku od znanosti, koji se uspoređuju s odgovarajućim iskazima u nekoga filozofa.

U drugom dijelu ostvarivanja nastave uvode se i neki termini, koji su isključivo filozofski, primjerice biće, bitak, supstancija, i sl. U toj fazi učenja, odnosno nastavnoga sata, učenici trebaju usvojiti neka imanentna obilježja filozofskoga znanja, koja se razlikuju od znanja drugih znanosti. U prvom dijelu bila je pokazana srodnost filozofijske i znanstvene problematike, a u drugom treba istaknuti one probleme, kojima se bavi samo filozofija.

Navodeći primjer, treba paziti na mjeru i ne treba iznositi suviše građe, jer se i na malom broju primjera može pobuditi zanimanje i učenička rasprava. Moguće je sav prvi dio uvoda koncipirati kao raspravu o jednom primjeru. Ako se pokaže da je taj pokušaj preozbiljan i pretežak, mogu se uvesti i neki primjeri iz svakodnevnice, ali uvijek tako da se oni pokažu kao dijelovi nekoga znanja ili spoznaje aktivnosti.

Didaktički nastavni materijali za nastavu filozofije dobivaju se, uz postojeću udžbeničku literaturu, izborom iz različitih izvora. Jadan dio građe poslužio bi za pripremanje dijela nastave koji nastavnik sustavno izlaže s povijesnoga i problemskoga motrišta. Drugi dio građe obuhvaća izbor klasičnih tekstova s popratnim pojašnjenjima za seminarski rad. Prijevodi izabranih filozofskih tekstova mogu se uzeti iz postojećih hrestomatija i kvalitetnih prijevoda djela pojedinih filozofa.

Naputak za provjeru i ocjenjivanje znanja učenika. Vrlo je teško provjeravati stvarno znanje iz filozofije. Preporučuju se suvremeni pristupi praćenja, vrjednovanja i ocjenjivanja učeničkih postignuća, imajući posebno u vidu seminarski pristup i osobni rad učenika, te njihov angažman i aktivnosti u ostvarivanju nastavnih procesa.

PSIHOLOGIJA

SVRHA I CILJ

Temeljni je cilj nastave psihologije u gimnazijama pružiti učenicima na općoj kulturnoj razini korisna znanja iz psihologije kao teorijske i primijenjene znanosti tako da im ona budu od pomoći u svakodnevnom osobnom životu te u susretu i u komunikaciji s drugima. Procesi učenja i poučavanja trebaju na poseban način omogućiti aktivan i stvaralački odnos učenika prema stečenim znanjima radi poticanja prihvatljivih oblika ponašanja, važnih za njihov intelektualni, emocionalni, duhovni, moralni i socijalni razvoj i život. Gimnazijska dob je prikladna za upoznavanje i stjecanje općih načela psihičkoga života i djelovanja. Posebno se kod učenika, isticanjem skladna uzajamnog prožimanja i djelovanja tjelesnih, bioloških, duševnih, duhovnih, moralnih i socijalnih uvjeta i učinaka, potiče sposobnost dubljeg i cjelovitijeg razumijevanja i prihvaćanja samoga sebe i drugih, posebnosti svoga vlastitoga ponašanja i djelovanja te ponašanja drugih ljudi (holistički pristup).

PROGRAMSKA GRAĐA
DVOGODIŠNJI PROGRAM (2. i 3. razred – 70 sati)

DRUGI RAZRED
(Prva godina učenja - 35 sati)

PROGRAMSKA GRAĐA

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- opisati povijesni razvoj psihologije,
- navesti osobe u povijesti psihologije važne za njezin razvoj,
- objasniti predmet proučavanja psihologije,
- razlikovati i opisati psihičke procese;
- objasniti čimbenike koji utječu na psihičke procese i ponašanja;
- usporediti grane psihologije i prepoznati različite pristupe u suvremenoj psihologiji;
- objasniti znanstveni pristup u psihologiji te opisati etape i metode u psihologijskome istraživanju;
- objasniti tehnike prikupljanja podataka i analizirati pokazatelje empirijskog usmjerenja psihologije;
- opisati vrste stanica u živčanom sustavu i razlikovati njihove funkcije;
- objasniti prenošenje živčanih poticaja u živčanome sustavu;
- razlikovati funkcije pojedinih dijelova živčanoga sustava i njihovu povezanost;
- razlikovati funkcije mozgovnih polutki;
- objasniti endokrini sustav i odnos živčanog i endokrinog sustava;
- objasniti utjecaj živčanoga i endokrinoga sustava na psihičke procese i ponašanje;
- analizirati istraživanja s područja bioloških osnova ponašanja;
- usporediti osjetne sustave i njihovu funkciju i opisati poremećaje u radu osjetnih sustava;
- objasniti nastanak i vrste osjeta i razlikovati vrste osjetljivosti;
- objasniti zakonitosti u području osjeta i opisati perceptivne varke;
- opisati i objasniti pojave na području osjeta (adaptacija, rekuperacija, perzistencija, ...);
- objasniti proces percepcije i opisati čimbenike koji utječu na percepciju;
- razlikovati načela percepcije i analizirati istraživanja s područja osjeta i percepcije;
- usporediti emocije i emocionalna stanja te objasniti nastanak emocije;
- objasniti činitelje koji utječu na izražavanje emocija i objasniti ulogu emocija u komunikaciji;
- objasniti nastanak i funkciju tjelesnih promjena kod emocija;
- opisati utjecaj emocija na druge psihičke procese, ponašanje i nastanak psihičkih bolesti;
- objasniti frustraciju i stres, njihove izvore i utjecaj na čovjeka;
- usporediti načine reagiranja i suočavanja s frustracijom i stresom;
- objasniti proces motivacije i razlikovati vrste motiva i motivacije;
- objasniti motivacijski ciklus i usporediti sukobe motiva;
- objasniti pojam i proces pamćenja i usporediti različite vrste pamćenja;
- usporediti metode za ispitivanje pamćenja;
- opisati proces zaboravljanja i usporediti uzroke;
- objasniti proces učenja i usporediti različite metode (mehanizme) učenja;
- objasniti čimbenike uspješnoga pamćenja i učenja;
- navesti psihologe značajne za područje istraživanja pamćenja i učenja;
- analizirati istraživanja s područja pamćenja i učenja.

Pregled programskih sadržaja:

1. PSIHOLOGIJA KAO TEORIJSKA I PRIMIJENJENA ZNANOST

- Definicija i predmet psihologije kao znanosti.
- Kratak povijesni pregled i grane suvremene psihologije.
- Metode psihologije: od opažanja, samoopažanja i opažanje ponašanja drugih do eksperimenta u laboratorijskim i prirodnim uvjetima.
- Razne tehnike za skupljanje podataka - intervju, upitnik, test.
- Granice psihologije kao znanosti.

2. BIOLOŠKE OSNOVE DOŽIVLJAVANJA I PONAŠANJA

- Živčani sustav i ponašanje, fiziološke osnove psihičkih procesa.
- Živčani impulsi i njihovo širenje.
- Organizacija i funkcija živčanoga sustava.
- Sustav žlijezda s unutrašnjim lučenjem.

3. OSJETI I PERCEPCIJA

- Psihofizika.
- Osjetni sustavi (vid, sluh, dodir, njuh i okus) i razvoj osjeta.
- Percepcija kao osnova spoznaje.
- Prepoznavanje oblika (doživljaj prostora, kretanja, udaljenosti, konstantnosti oblika, veličine i boje).
- Perceptivne iluzije i varke – konstantnost percepcije.

4. MOTIVACIJE I ČUVSTVA (EMOCIJE)

- Emocije i njihova uloga u doživljavanju, ponašanju.
- Vrste čuvstava.
- Kognitivna interpretacija.
- Čuvstveni doživljaj.
- Tjelesne promjene koje prate čuvstvo, njihov izražaj ili ekspresija; detektor laži.
- Stresne situacije i načini suočavanja s njima.
- Motivi, njihova podjela, hijerarhija, razvijanje motivacije.
- Sukobi motiva: konfliktne situacije i ponašanje u njima.
- Frustracija i načini reagiranja na nju: obrambeni mehanizmi ličnosti.

5. UČENJE I PAMĆENJE

- Što je pamćenje, faze pamćenja, čimbenici uspješnoga pamćenja.
- Senzorno, kratkoročno i dugoročno pamćenje te ispitivanje pamćenja.
- Zaboravljanje - opći tijek i uzroci zaboravljanja, smetnje u pamćenju.
- Učenje - ovisnosti o načinu učenja, dubini obrade, vremena i vrsti aktivnosti poslije učenja.
- Temeljna načela i vrste učenja, klasično i instrumentalno uvjetovanje te mehaničko učenje.
- Teorije socijalnoga učenja - bihevioristički i kognitivistički pristup učenju.
- Čimbenici uspješnoga učenja - praktični pristup, upute kako treba organizirati učenje i kako učiti.

TREĆI RAZRED
(Druga godina učenja - 35 sati)

PROGRAMSKA GRAĐA

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- opisati predmet istraživanja razvojne psihologije i vrjednovati njezine metode istraživanja;
- objasniti čimbenike koji uzrokuju i utječu na razvojne promjene;
- usporediti obilježja razvojnih razdoblja;
- usporediti Piagetove faze u kognitivnom razvoju i analizirati istraživanja s područja razvojne psihologije;
- objasniti pojam ličnosti i činitelje koji određuju ličnost pojedinca;

- vrjednovati različite teorijske pristupe u objašnjenju ličnosti;
- navesti i vrjednovati različite metode i tehnike ispitivanja ličnosti;
- objasniti razliku između normalnoga i psihički poremećenoga ponašanja;
- usporediti psihičke poremećaje i njihovu terapiju;
- navesti osobe značajne za područje psihologije ličnosti;
- objasniti pojam i strukturu inteligencije i promjene u inteligenciji tijekom života,
- usporediti vrste inteligencije:
- razlikovati testove za inteligenciju i opisati metrijska obilježja testova;
- usporediti mjerenje i istraživanje stupnja inteligencije u različitim dobnim skupinama, i razlikovati kategorije intelektualne razvijenosti;
- razlikovati konvergentno i divergentno mišljenje;
- objasniti podrijetlo individualnih, spolnih, rasnih i kulturnih razlika u inteligenciji;
- objasniti pojam stvaralaštva (kreativnosti);
- objasniti povezanost stvaralaštva s inteligencijom, mišljenjem i osobinama ličnosti;
- analizirati istraživanja na području inteligencije i stvaralaštva;
- opisati predmet, različite metode i tehnike istraživanja socijalne psihologije;
- objasniti osnovna obilježja skupine i usporediti različite vrste socijalnih utjecaja;
- objasniti uzroke sukobe među ljudima;
- razlikovati stavove, stereotipe i predrasude i objasniti njihov utjecaj na psihičke procese i ponašanja;
- opisati agresivno ponašanje i razlikovati vrste i izvore agresivnoga ponašanja;
- objasniti asocijalno ponašanje;
- analizirati istraživanja na području socijalne psihologije;
- opisati mogućnosti primjene psihologije u praksi, osobito na području školske psihologije;
- poznavati ulogu i rad psihologa u praksi, osobito školskoga psihologa;
- opisati ulogu savjetovanja u izboru životnoga zanimanja.

Pregled programskih sadržaja:

6. TEMA IZ RAZVOJNE PSIHOLOGIJE – PSIHIČKI RAZVOJ

- Istraživanje razvoja.
- Djetinjstvo, prenatalni razvoj, rano djetinjstvo, školska dob.
- Obilježja razvoja djeteta u svakoj od navedenih dobi.
- Adolescencija - značajke i problemi te dobi, činitelji koji utječu na promjene, spolno, seksualno i emocionalno sazrijevanje, promjene interesa, aspiracija ideala, adolescentski konflikti i problemi.
- Odrasla dob - kriteriji zrelosti, prilagodba na partnera, roditeljstvo.
- Starost - biološke promjene i promjene sposobnosti, zdravlje i bolest, potrebe i problemi starijih ljudi.

7. LIČNOST

- Što je ličnost ? – značenje pojma ličnosti kroz povijest.
- Što oblikuje ličnost (uloga naslijeđa i okoline za razvoj ličnosti).
- Teorije ličnosti i načini procjene ličnosti (psihoanalitički, bihevioristički, humanistički).
- Teorije o crtama ličnosti i metode ispitivanja ličnosti.
- Poremećaji ličnosti i psihički poremećaji (ponašanja, neuroze i psihoze).
- Liječenje psihičkih poremećaja i mentalno zdravlje.

8. MIŠLJENJE, INTELIGENCIJA I STVARALAŠTVO

- Što je mišljenje i simbolička priroda mišljenja?
- Govor kao oruđe mišljenja.

- Rasuđivanje i rješavanje problema.
- Zapreke uspješnome rješavanju problema.
- Kako uspješnije misliti? (stvaralačko mišljenje i ponašanje).
- Što je inteligencija?
- Razvoj inteligencije – uloga nasljeđa i okoline.
- Individualne razlike u inteligenciji i mjerenja inteligencije.
- Noviji pogledi na inteligenciju – vrste inteligencije.
- Kognitivna, emocionalna i socijalna inteligencija.

9. TEMA IZ SOCIJALNE PSIHOLOGIJE – SOCIJALNE OSNOVE DOŽIVLJAVANJA I PONAŠANJA

- Socijalni odnosi, skupine, vrste skupina.
- Načini komunikacije u skupini, odnos među članovima i položaj u skupini, skupni ciljevi.
- Utjecaj gledišta, stavova, stereotipa i predrasuda na ponašanje.
- Socijalno prihvatljivo i agresivno ponašanje.
- Konformirizam, sukobi među skupinama, masovno ponašanje.
- Socijalni utjecaj na ponašanje.

10. PRIMIJENJENA PSIHOLOGIJA

- Područja primijenjene psihologije: industrijska, klinička i školska psihologija - različite djelatnosti unutar tih područja.
- Što i kako radi psiholog u praksi.
- Detaljniji prikaz djelatnosti savjetovanja u izboru zanimanja.

PSIHOLOGIJA

JEDNOGODIŠNJI PROGRAM - 70 sati

PROGRAMSKA GRAĐA

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- opisati povijesni razvoj psihologije;
- navesti osobe u povijesti psihologije važne za njezin razvoj;
- objasniti predmet proučavanja psihologije;
- razlikovati i opisati psihičke procese;
- objasniti čimbenike koji utječu na psihičke procese i ponašanja;
- usporediti grane psihologije i prepoznati različite pristupe u suvremenoj psihologiji;
- objasniti znanstveni pristup u psihologiji te opisati etape i metode u psihologijskome istraživanju;
- objasniti tehnike prikupljanja podataka i analizirati pokazatelje empirijskog usmjerenja psihologije;
- opisati vrste stanica u živčanom sustavu i razlikovati njihove funkcije;
- objasniti prenošenje živčanih poticaja u živčanome sustavu;
- razlikovati funkcije pojedinih dijelova živčanoga sustava i njihovu povezanost;
- razlikovati funkcije mozgovnih polutki;
- objasniti endokrini sustav i odnos živčanog i endokrinog sustava;
- objasniti utjecaj živčanoga i endokrinoga sustava na psihičke procese i ponašanje;
- analizirati istraživanja s područja bioloških osnova ponašanja;
- usporediti osjetne sustave i njihovu funkciju i opisati poremećaje u radu osjetnih sustava,
- objasniti nastanak i vrste osjeta i razlikovati vrste osjetljivosti,
- objasniti zakonitosti u području osjeta i opisati perceptivne varke,

- opisati i objasniti pojave na području osjeta (adaptacija, rekuperacija, perzistencija, ...);
- objasniti proces percepcije i opisati čimbenike koji utječu na percepciju;
- razlikovati načela percepcije i analizirati istraživanja s područja osjeta i percepcije;
- usporediti čuvstva (emocije) i emocionalna stanja te objasniti nastanak čuvstava;
- objasniti činitelje koji utječu na izražavanje čuvstava i objasniti ulogu čuvstava u komunikaciji;
- objasniti nastanak i funkciju tjelesnih promjena kod čuvstava;
- opisati utjecaj čuvstava (emocija) na druge psihičke procese, ponašanje i nastanak psihičkih bolesti;
- objasniti frustraciju i stres, njihove izvore i utjecaj na čovjeka;
- usporediti načine reagiranja i suočavanja s frustracijom i stresom;
- objasniti proces motivacije i razlikovati vrste motiva i motivacije;
- objasniti motivacijski ciklus i usporediti sukobe motiva;
- objasniti pojam i proces pamćenja i usporediti različite vrste pamćenja;
- usporediti metode za ispitivanje pamćenja;
- opisati proces zaboravljanja i usporediti uzroke;
- objasniti proces učenja i usporediti različite metode (mehanizme) učenja;
- objasniti čimbenike uspješnoga pamćenja i učenja;
- analizirati istraživanja s područja pamćenja i učenja,
- objasniti pojam i strukturu inteligencije i promjene u inteligenciji tijekom života;
- usporediti vrste inteligencije;
- razlikovati testove za inteligenciju i opisati metrijska obilježja testova;
- usporediti mjerenje i istraživanje stupnja inteligencije u različitim dobnim skupinama, i razlikovati kategorije intelektualne razvijenosti;
- razlikovati konvergentno i divergentno mišljenje;
- objasniti podrijetlo individualnih, spolnih, rasnih i kulturnih razlika u inteligenciji;
- objasniti pojam stvaralaštva (kreativnosti) i njegovu povezanost s inteligencijom, mišljenjem i osobinama ličnosti;
- opisati predmet istraživanja razvojne psihologije i vrjednovati njezine metode istraživanja;
- objasniti čimbenike koji uzrokuju i utječu na razvojne promjene;
- usporediti obilježja razvojnih razdoblja;
- usporediti Piagetove faze u kognitivnom razvoju i analizirati istraživanja s područja razvojne psihologije;
- objasniti pojam i činitelje koji određuju ličnost pojedinca;
- vrjednovati različite teorijske pristupe u objašnjenju ličnosti, i različite metode i tehnike ispitivanja ličnosti;
- objasniti razliku između normalnoga i psihički poremećenoga ponašanja;
- usporediti psihičke poremećaje i njihovu terapiju;
- navesti osobe značajne za područje psihologije ličnosti;
- opisati predmet, različite metode i tehnike istraživanja socijalne psihologije;
- objasniti temeljna obilježja skupine i usporediti različite vrste socijalnih utjecaja;
- objasniti uzroke sukobe među ljudima;
- razlikovati stavove, stereotipe i predrasude i objasniti njihov utjecaj na psihičke procese i ponašanja;
- opisati agresivno ponašanje i razlikovati vrste i izvore agresivnoga ponašanja;
- objasniti asocijalno ponašanje;
- analizirati istraživanja na području socijalne psihologije;
- opisati mogućnosti primjene psihologije u praksi, osobito na području školske psihologije;
- poznavati ulogu i rad psihologa u praksi, osobito školskoga psihologa;

- opisati ulogu savjetovanja u izboru životnoga zanimanja.

Tematski pregled programskih sadržaja:

1. PSIHOLOGIJA KAO TEORIJSKA I PRIMIJENJENA ZNANOST
- Definicija i predmet psihologije kao znanosti.
- Kratak povijesni pregled i grane suvremene psihologije.
- Metode psihologije: od opažanja, samoopažanja i opažanje ponašanja drugih do eksperimenta u laboratorijskim i prirodnim uvjetima.
- Razne tehnike za skupljanje podataka - intervju, upitnik, test.
- Granice psihologije kao znanosti.

2. BIOLOŠKE OSNOVE DOŽIVLJAVANJA I PONAŠANJA
- Živčani sustav i ponašanje, fiziološke osnove psihičkih procesa.
- Živčani impulsi i njihovo širenje,
- Organizacija i funkcija živčanoga sustava,
- Sustav žlijezda s unutrašnjim lučenjem.

3. OSJETI I PERCEPCIJA
- Psihofizika,
- Osjetni sustavi (vid, sluh, dodir, njuh i okus) i razvoj osjeta,
- Percepcija kao osnova spoznaje,
- Prepoznavanje oblika (doživljaj prostora, kretanja, udaljenosti, konstantnosti oblika, veličine i boje),
- Perceptivne iluzije i varke – konstantnost percepcije.

4. MOTIVACIJE I ČUVSTVA (EMOCIJE)
- Emocije i njihova uloga u doživljavanju, ponašanju,
- Vrste čuvstava,
- Kognitivna interpretacija.
- Čuvstveni doživljaj.
- Tjelesne promjene koje prate čuvstvo, njihov izražaj ili ekspresija; detektor laži,
- Stresne situacije i načini suočavanja s njima.
- Motivi, njihova podjela, hijerarhija, razvijanje motivacije.
- Sukobi motiva: konfliktne situacije i ponašanje u njima.
- Frustracija i načini reagiranja na nju: obrambeni mehanizmi ličnosti.

5. UČENJE I PAMĆENJE
- Što je pamćenje, faze pamćenja, čimbenici uspješnoga pamćenja.
- Senzorno, kratkoročno i dugoročno pamćenje te ispitivanje pamćenja.
- Zaboravljanje - opći tijek i uzroci zaboravljanja, smetnje u pamćenju.
- Učenje - ovisnosti o načinu učenja, dubini obrade, vremena i vrsti aktivnosti poslije učenja.
- Temeljna načela i vrste učenja, klasično i instrumentalno uvjetovanje te mehaničko učenje.
- Teorije socijalnoga učenja - bihevioristički i kognitivistički pristup učenju.
- Čimbenici uspješnoga učenja - praktični pristup, upute kako treba organizirati učenje i kako učiti.

6. TEMA IZ RAZVOJNE PSIHOLOGIJE – PSIHIČKI RAZVOJ
- Istraživanje razvoja.
- Djetinjstvo, prenatalni razvoj, rano djetinjstvo, školska dob.

- Obilježja razvoja djeteta u svakoj od navedenih dobi.
- Adolescencija - značajke i problemi te dobi, činitelji koji utječu na promjene, spolno, seksualno i emocionalno sazrijevanje, promjene interesa, aspiracija ideala, adolescentski konflikti i problemi.
- Odrasla dob - kriteriji zrelosti, prilagodba na partnera, roditeljstvo.
- Starost - biološke promjene i promjene sposobnosti, zdravlje i bolest, potrebe i problemi starijih ljudi.

7. LIČNOST

- Što je ličnost ? – značenje pojma ličnosti kroz povijest.
- Što oblikuje ličnost (uloga naslijeđa i okoline za razvoj ličnosti).
- Teorije ličnosti i načini procjene ličnosti (psihoanalitički, bihevioristički, humanistički).
- Teorije o crtama ličnosti i metode ispitivanja ličnosti.
- Poremećaji ličnosti i psihički poremećaji (ponašanja, neuroze i psihoze).
- Liječenje psihičkih poremećaja i mentalno zdravlje.

8. MIŠLJENJE, INTELIGENCIJA I STVARALAŠTVO

- Što je mišljenje i simbolička priroda mišljenja?
- Govor kao oruđe mišljenja.
- Rasuđivanje i rješavanje problema.
- Zapreke uspješnome rješavanju problema.
- Kako uspješnije misliti? (stvaralačko mišljenje i ponašanje).
- Što je inteligencija?
- Razvoj inteligencije – uloga nasljeđa i okoline.
- Individualne razlike u inteligenciji i mjerenja inteligencije.
- Noviji pogledi na inteligenciju – vrste inteligencije.
- Kognitivna, emocionalna i socijalna inteligencija.

9. TEMA IZ SOCIJALNE PSIHOLOGIJE – SOCIJALNE OSNOVE DOŽIVLJAVANJA I PONAŠANJA

- Socijalni odnosi, skupine, vrste skupina.
- Načini komunikacije u skupini, odnos među članovima i položaj u skupini, skupni ciljevi.
- Utjecaj gledišta, stavova, stereotipa i predrasuda na ponašanje.
- Socijalno prihvatljivo i agresivno ponašanje.
- Konformiranje, sukobi među skupinama, masovno ponašanje.
- Socijalni utjecaj na ponašanje.

10. PRIMIJENJENA PSIHOLOGIJA

- Područja primijenjene psihologije: industrijska, klinička i školska psihologija - različite djelatnosti unutar tih područja.
- Što i kako radi psiholog u praksi.
- Detaljniji prikaz djelatnosti savjetovanja u izboru zanimanja.

PSIHOLOGIJA

JEDNOGODIŠNJI PROGRAM - 35 sati

PROGRAMSKA GRAĐA

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- objasniti predmet proučavanja psihologije kao znanosti;
- opisati povijesni razvoj i glavne pravce suvremene psihologije;

- opisati etape i metode u psihologijskome istraživanju i objasniti tehnike prikupljanja podataka;
- opisati vrste stanica u živčanom sustavu i razlikovati njihove funkcije;
- razlikovati funkcije pojedinih dijelova živčanoga sustava i njihovu povezanost;
- objasniti endokrini sustav i odnos živčanog i endokrinog sustava, i njihov utjecaj na ponašanje;
- objasniti nastanak i vrste osjeta i razlikovati vrste osjetljivosti;
- opisati pojave na području osjeta (adaptacija, rekuperacija, ...);
- objasniti proces percepcije i opisati čimbenike koji utječu na percepciju;
- usporediti čuvstva (emocije) i emocionalna stanja te objasniti nastanak čuvstava;
- poznavati vrste čuvstava (emocija) i objasniti ulogu čuvstava u komunikaciji i ponašanju;
- opisati utjecaj čuvstava na ponašanje i nastanak psihičkih bolesti;
- objasniti frustraciju i stres, njihove izvore i utjecaj na čovjeka;
- usporediti načine reagiranja i suočavanja s frustracijom i stresom;
- objasniti proces motivacije i razlikovati vrste motiva i motivacije;
- objasniti motivacijski ciklus i usporediti sukobe motiva;
- objasniti pojam, faze i proces pamćenja i usporediti različite vrste pamćenja;
- opisati proces zaboravljanja i usporediti uzroke;
- objasniti proces učenja i usporediti različite metode (mehanizme) učenja;
- objasniti čimbenike uspješnoga pamćenja i učenja;
- opisati predmet istraživanja razvojne psihologije;
- objasniti čimbenike koji uzrokuju i utječu na razvojne promjene;
- navesti i usporediti obilježja razvojnih razdoblja (djetinjstvo, adolescencija, odrasla dob, starost);
- objasniti pojam ličnosti i činitelje koji određuju ličnost pojedinca;
- vrjednovati različite teorijske pristupe u objašnjenju ličnosti;
- objasniti razliku između normalnoga i psihički poremećenoga ponašanja;
- usporediti psihičke poremećaje i njihovu terapiju;
- objasniti pojam i strukturu inteligencije i promjene u inteligenciji tijekom života;
- usporediti vrste inteligencije;
- razlikovati i opisati testove za inteligenciju;
- usporediti mjerenje i istraživanje stupnja inteligencije i razlikovati kategorije intelektualne razvijenosti;
- objasniti podrijetlo individualnih, spolnih, rasnih i kulturnih razlika u inteligenciji;
- objasniti pojam stvaralaštva (kreativnosti);
- objasniti povezanost stvaralaštva s inteligencijom, mišljenjem, ponašanjem i osobinama ličnosti;
- opisati načine poticanja stvaralaštva;
- opisati predmet istraživanja socijalne psihologije;
- objasniti temeljna obilježja skupine i usporediti različite vrste socijalnih utjecaja;
- objasniti uzroke sukobe među ljudima;
- razlikovati stavove, stereotipe i predrasude i objasniti njihov utjecaj na psihičke procese i ponašanja;
- opisati agresivno ponašanje i razlikovati vrste i izvore agresivnoga ponašanja;
- objasniti asocijalno ponašanje;
- opisati mogućnosti primjene psihologije u praksi, posebno na području školske psihologije;
- poznavati ulogu i rad psihologa u praksi, osobito školskoga psihologa;
- opisati ulogu savjetovanja u izboru životnoga zanimanja.

Pregled programskih sadržaja:

1. PSIHOLOGIJA KAO TEORIJSKA I PRIMIJENJENA ZNANOST

- Definicija i predmet psihologije kao znanosti.
- Metode psihologije: od opažanja, samoopažanja i opažanje ponašanja drugih do eksperimenta u laboratorijskim i prirodnim uvjetima.
- Razne tehnike za skupljanje podataka - intervju, upitnik, test.

2. BIOLOŠKE OSNOVE DOŽIVLJAVANJA I PONAŠANJA

- Živčani sustav i ponašanje, fiziološke osnove psihičkih procesa.
- Živčani impulsi i njihovo širenje.
- Organizacija i funkcija živčanoga sustava.
- Sustav žlijezda s unutrašnjim lučenjem.

3. OSJETI I PERCEPCIJA

- Psihofizika,
- Osjetni sustavi (vid, sluh, dodir, njuh i okus) i razvoj osjeta.
- Percepcija kao osnova spoznaje.
- Perceptivne iluzije i varke – konstantnost percepcije.

4. MOTIVACIJE I ČUVSTVA (EMOCIJE)

- Emocije i njihova uloga u doživljavanju i ponašanju,
- Vrste čuvstava, kognitivna interpretacija, čuvstveni doživljaj,
- Motivi, njihova podjela, razvijanje motivacije,
- Sukobi motiva: konfliktne situacije, frustracija i načini reagiranja.

5. UČENJE I PAMĆENJE

- Što je pamćenje, faze pamćenja, čimbenici uspješnoga pamćenja.
- Senzorno, kratkoročno i dugoročno pamćenje te ispitivanje pamćenja.
- Zaboravljanje - uzroci zaboravljanja, smetnje u pamćenju.
- Učenje i vrste učenja.
- Čimbenici uspješnoga učenja - praktični pristup, kako treba organizirati učenje i kako učiti.

6. TEMA IZ RAZVOJNE PSIHOLOGIJE – PSIHIČKI RAZVOJ

- Djetinjstvo, prenatalni razvoj, rano djetinjstvo, školska dob.
- Obilježja razvoja djeteta u svakoj od navedenih dobi.
- Adolescencija - značajke i problemi te dobi, činitelji koji utječu na promjene.
- Odrasla dob - kriteriji zrelosti, prilagodba na partnera, roditeljstvo.
- Starost - promjene, potrebe i problemi starijih ljudi.

7. LIČNOST

- Što je ličnost?
- Što oblikuje ličnost (uloga naslijeđa i okoline na razvoj ličnosti).
- Teorije ličnosti i načini procjene ličnosti.
- Poremećaji ličnosti i psihički poremećaji (ponašanja, neuroze i psihoze).
- Liječenje psihičkih poremećaja i mentalno zdravlje.

8. MIŠLJENJE I INTELIGENCIJA

- Što je mišljenje?
- Rasuđivanje i rješavanje problema.
- Kako uspješnije misliti? (stvaralačko mišljenje i ponašanje).
- Što je inteligencija?,

- Razvoj i razlike u inteligenciji – uloga nasljeđa i okoline, mjerenje inteligencije.
- Emocionalna inteligencija.

9. TEMA IZ SOCIJALNE PSIHOLOGIJE – SOCIJALNE OSNOVE DOŽIVLJAVANJA I PONAŠANJA

- Socijalni odnosi, skupine, vrste skupina.
- Kako vidimo druge: utjecaj gledišta, stavova, stereotipa i predrasuda na ponašanje.
- Konformiranje, sukobi među skupinama, masovno ponašanje.
- Socijalno prihvatljivo i agresivno ponašanje.
- Socijalni utjecaj na ponašanje.

10. PRIMIJENJENA PSIHOLOGIJA

- Područja primijenjene psihologije: industrijska, klinička i školska psihologija - različite djelatnosti unutar tih područja.
- Što i kako radi psiholog u praksi.
- Detaljniji prikaz djelatnosti savjetovanja u izboru zanimanja.

10. PRIMIJENJENA PSIHOLOGIJA

- Područje primijenjene psihologije: industrijska, klinička, školska psihologija.
- Što i kako radi psiholog u praksi.

DIDAKTIČKO-METODIČKE UPUTE

U provođenju programa osobito je važno istaknuti sadržaje u kojima je riječ o prilagođivanju ličnosti socijalnim zahtjevima i frustracijama izazvanim tim procesima. Kao teme za raspravu dobro je iskoristiti pojave vezane uz reagiranje na frustracije, kao što su sklonost agresivnom ponašanju: svađe, nasilje, apatičnost, obeshrabrenost, povlačenje u sebe te drugi osobni problemi. Jednako je tako potrebno programske ciljeve, sadržaje i rasprave usmjeriti promicanju pozitivnih stavova, vrjednota i oblika ponašanja povezanih sa svakodnevnim osobnim i društvenim životom učenika.

Treba istaknuti i srdačan i suradnički odnos nastavnika, koji s razumijevanjem reagira na učeničke probleme glede određenih psihičkih pojava, potiče učenikov aktivan odnos prema mnogim problemima i afirmira stvaralaštvo u nastavi. Napominjemo da ovaj program daje slobodu nastavnicima da sami, u skladu sa sklonostima učenika, posvete veću pozornost nekim temama, a manju nekima drugim predloženim temama.

U provođenju programa nastave psihologije treba se služiti suvremenim strategijama, pristupima i metodama učenja i poučavanja, promičući osobito problemski usmjerenu, stvaralačku i suradničku nastavu. Preporučuje se također seminarski način rada uz demonstracije, vježbe. U tu svrhu poželjno je posjedovati odgovarajuću opremu (reakciometar, pribor za demonstraciju optičkih varki, računalo i projektor, itd.).

SOCIOLOGIJA

SVRHA I CILJ

Društvene promjene, koje su se dogodile u Bosni i Hercegovini, kao i u Republici Hrvatskoj, nedvojbeno znače izazov za sociologiju kao društvenu znanost. Brojni se procesi u našemu i suvremenom društvu zbivaju vrlo brzo, tako da se ni sociološki ne mogu dovoljno brzo pratiti i vrjednovati. Dovoljno je imati u vidu aktualne teme poput globalizacije društva i novo društveno siromaštvo koje ulaze u nastavu sociologije. Svaka znanost, osobito društvena, dijeli sudbinu društva u kojemu djeluje, što posebice vrijedi za sociologiju koja je bavi društvom i društvenim procesima pa se postavlja pitanje ima li sociologija razvijen kategorijski aparat za razumijevanje postojećih društvenih zbivanja. Drugim riječima, ne samo da se mijenja položaj sociologije unutar društveno-humanističkoga znanstvenoga područje, nego se, izgleda, treba u javnosti mijenjati i percepcija sociologije kao struke i kao znanstvene discipline, uza sve vrijednosti i granice koje ova znanost ima. Kod nas je sociologija trebala proći proces deideologizacije i okrenuti se svom specifičnom predmetu istraživanja utemeljena na akademskom pristupu društvu, društvenom životu i činjenicama, s ciljem istraživanja i opisivaqnja pojava u društvu, prepoznavanja uzroka i posljedica društvenih zbivanja, služeći se vlastitim znanstvenim instrumentarijem. Sociologija je kao nastavni predmet u školskom ambijentu dobila zadaću učenicima pomoći u što boljem razumijevanju društvenoga sustava, konteksta i procesa u kojima se događa društveni život, bilo pojedinca bilo društvene zajednice i osposobiti ih za kritičko promišljanje društvenih zbivanja i procesa te za aktivan život u društvu.

PROGRAMSKA GRAĐA

NASTAVNI PROGRAM SOCIOLOGIJE - A (70 sati)

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- objasniti sociološki pogled na društvo;
- usporediti sociologiju s drugim društvenim znanostima;
- razlikovati mikrosociologiiju od makrosociologije;

- prepoznati i objasniti društvenu strukturu i društveno djelovanje;
- imenovati i objasniti sastavne dijelove društvene strukture;
- opisati društvene i povijesne okolnosti nastanka sociologije;
- prepoznati i objasniti temeljne koncepte sociooloških klasika;
- usporediti osnovne teorijske perspektive i njihove ključne koncepte;
- navesti ključne autore pojedinih teorijskih perspektiva;
- navesti i objasniti temeljne teorije i koncepte suvremenih sociologa;
- nabrojiti i objasniti vrste i metode sociooloških istraživanja;
- usporediti kvantitativni i kvalitativni pristup istraživanju;
- objasniti pojam kulture;
- navesti i objasniti sastavnice kulture (simboli, jezik, norme, vrijednosti i rituali);
- objasniti pojmove: etničke grupe, nacija, etničke manjine, etnocentrizam, kulturni relativizam, multikulturalizam, subkulture;
- imenovati i objasniti procese kulturne promjene, akulturacija, difuzija i gubljenje kulturnih obrazaca;
- navesti i opisati vrste kulture, visoka, narodna, popularna, masovna, potrošačka, postmoderna;
- objasniti pojam socijalizacije i navesti i opisati tipove i čimbenike socijalizacije;
- navesti i objasniti vrste identiteta (primarni i sekundarni, osobni i društveni)
- objasniti izvore identiteta: rod, etnicitet, religija, zanimanja;
- opisati višestrukost i promjene identiteta u suvremenom društvu;
- objasniti pojmove socijalne kontrole, devijantnosti i sankcija;
- opisati sociološka tumačenja devijantnosti;
- objasniti pojam društvene grupe;
- objasniti pojmove društvene uloge i društvenoga položaja;
- objasniti pojam, vrste i uloge društvenih institucija;
- opisati i objasniti društvene organizacije;
- navesti obilježja Weberova idealnoga tipa birokracije;
- navesti temeljna obilježja tradicionalnih i modernih društava;
- objasniti pojmove industrijskoga, postindustrijskoga i informacijskoga društva;
- objasniti pojam novih socijalnih pokreta;
- opisati način kolektivnoga ponašanja i temeljna obilježja gomile;
- objasniti pojmove društvene diferencijacije i društvene stratifikacije;
- navesti osnovne tipove stratifikacijskih sustava;
- usporediti glavne elemente sociooloških teorija stratifikacije;
- imenovati i objasniti glave oblike društvene pokretljivosti;
- povezati koncept društvene nejednakosti s društvenim položajem;
- objasniti pojam obitelji i navesti vrste obitelji (nuklearna i proširena);
- opisati temeljne razlike između tradicionalne i moderne obitelji;
- objasniti izvorni pojam braka i promjene u shvaćanju braka u suvremenom društvu;
- opisati pojave alternativnih oblika zajedničkoga života i obitelji u suvremenom društvu;
- objasniti pojam obrazovanja;
- navesti i objasniti sociološke perspektive, teorije i koncepte o obrazovanju i međusobno ih usporediti;
- objasniti utjecaj društvene nejednakosti na obrazovanje;
- objasniti pojam svetoga i profanoga (svjetovnoga) prema Durdkheimu;
- usporediti Durkheimovo, Weberovo i Eliadino shvaćanje religije;
- objasniti koncept sekularizacije;
- objasniti pojam religije i religioznosti i opisati promjene religioznosti u suvremenom društvu;
- objasniti pojmove religije, civilne religije, privatizacije religije i religijskoga fundamentalizma;

- navesti pojavne oblike religije u suvremenom društvu (Crkve, religijske zajednice, sekte, kultovi);
- objasniti pojmove moći i vlasti prema Weberu;
- navesti i usporediti najvažnije ideologije dvadesetoga stoljeća;
- navesti i objasniti tipove političkih poredaka u modernome društvu;
- objasniti pojam države i suvereniteta;
- opisati i objasniti pojam civilnoga društva;
- objasniti pojam socijalnih pokreta;
- opisati proces industrijalizacije, nastanak i razvoj kapitalizma;
- objasniti i usporediti pojmove fordizma i postfordizma;
- objasniti i usporediti pojmove industrijskoga i postindustrijskoga društva;
- objasniti koncepte umreženoga društva i informacijskoga kapitalizma (Castells);
- opisati korporacijski kapitalizam i liberalni kapitalizam u suvremenom društvu;
- opisati proces razvoja gradova;
- opisati promjene i temeljna obilježja suvremenih gradova;
- navesti i objasniti osnove demografske pojmove i promjene;
- navesti temeljna obilježja ekološke krize;
- objasniti pojmove održivoga razvoja;
- navesti autore i ključne odlike koncepta „društvenih rizika“ (Beck, Giddens);
- opisati osnovne kulturne, ekonomske i političke dimenzije globalizacije;
- opisati utjecaj novih komunikacijskih tehnologija na društveni razvoj i svakodnevni život.

Pregled programskih sadržaja:

1. SOCIOLOGIJA: ZNANOST O DRUŠTVU

- Sociologija i slika društva u kojemu živimo (što je društvo, sociologija i druge društvene znanosti, što je sociologija, sociologija i svakodnevno iskustvo).
- Sociologija i društvene znanosti.
- Makrosociologija i mikrosociologija.
- Društveno djelovanje (akcija) i društvena struktura.
- Sociologija kao znanost i sociološka pitanja: činjenična, usporedna, razvojna i teorijska.

2. NASTANAK I RAZVOJ SOCIOLOGIJE

- Filozofsko shvaćanje društva.
- Društveno-povijesni uvjeti nastanka sociologije.
- Utemeljuitelji sociologije: A. Comte, H. Spencer, E. Durkheim, M. Weber.
- Teorijske perspektive u sociologiji:
    a) Funkcionalizam,
    b) Konfliktna perspektiva,
    c) Interakcionizam,
    d) Usporedba teorijskih perspektiva u sociologiji.

3. ISTRAŽIVANJE DRUŠTVENIH POJAVA U SOCIOLOGIJI

- Pretpostavke znanstvenoga istraživanja.
- Problemi sociologijskoga istraživanja.
- Osnovni pojmovi sociologijskoga istraživanja.
- Model znanstvenoga istraživanja.
- Metode i tehnike sociologijskih istraživanja:
    a) Anketa,
    b) Intervju,
    c) Promatranje,

d) Pokus,
e) Analiza sadržaja.

- Etika i znanost – istraživački kodeks.

4. KULTURA I DRUŠTVO

- Pojam i shvaćanje kulture i društva.
- Tipovi društava tijekom povijesti.
- Opća obilježja kulture i kulturne promjene.
- Bitna obilježja i sastavnice kulture: simboli, jezik, norme, vrijednosti, rituali.
- Kulturne varijacije:
    a) etničke grupe,
    b) razlike među kulturama (etnocentrizam i kulturni relativizama),
    c) razlike unutar kulture (supkultura i kontrakultura).
- Kulturna raznolikost u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Jugoistočnoj Europi.
- Kultura u suvremenom društvu (vrste kultura, potrošačko društvo, masovna kultura i ideologija, popularna kultura i potrošnja, postmoderna kultura).

5. SOCIJALIZACIJA, IDENTITET, SOCIJALNA KONTROLA

- Određenje pojma socijalizacije; naslijeđe i okolina, kultura i biologija.
- Socijalna konstrukcija zbilje.
- Čimbenici socijalizacije: obitelj, vršnjaci, škola, Crkva i vjerske zajednice, sredstva masovnoga priopćavanja, ostale skupine.
- Tipovi socijalizacije: primarna, sekundarna, anticipatorna.
- Životni ciklus: djetinjstvo, adolescencija, zrelost, starost.
- Identitet:
    a) Primarni i sekundarni identitet, osobni i društveni,
    b) Izvori identiteta: rod, etnicitet, religija, zanimanje,
    c) Nacionalni i kulturni identitet u suvremenom društvu (posebno u BiH i Hrvatskoj).
- Socijalna kontrola i devijantnost:
    a) Pristupi sociološkom objašnjenju devijantnosti (strukturalnoga pritiska, kulturne transmisije, konfliktnih perspektiva i etiketiranja),
    b) Sankcije devijantnog ponašanja.

6. SOCIJALNA INTERAKCIJA, GRUPE I ORGANIZACIJE

- Socijalna interakcija.
- Socijalna konstrukcija zbilje.
- Teorije socijalne interakcije (verbalna i neverbalna).
- Društvene grupe: primarne i sekundarne grupe, referentne grupe, grupna dinamika.
- Organizacije (tipovi formalnih organizacija)
- Birokracija:
    a) Weberova analiza birokracije,
    b) Formalna i neformalna strana birokracije,
    c) Disfunkcije birokracije.
- Kolektivno ponašanje:
    a) Raspršeno kolektivno ponašanje: glasine, moda, masovna histerija, panika.
    b) Konvergirajuće kolektivno ponašanje: gomila (slučajna, konvencionalna, ekspresivna, aktivna);
    c) Zajednička obilježja gomile: sugestibilnost, deindividualizacija, neranjivost.
- Publika, javno mnijenje.

7. DRUŠTVENE NEJEDNAKOSTI I STRATIFIKACIJE

- Društvene nejednakosti - ljudska društva i nejednakosti: kaste, staleži, klase.

- Dimenzije društvene stratifikacije: moć, bogatstvo, prestiž.
- Društvena diferencijacija i društvena stratifikacija.
- Teorije stratifikacije suvremenoga društva:
    a) Funkcionalističke teorije;
    b) Marxova teorija klasa;
    c) Weberova teorija stratifikacije,
    d) Novije teorije stratifikacije.
- Stratifikacija, moć i životne šanse:
    a) Proširenje Weberove teorije,
    b) Klasa, status i životne šanse,
    c) Zanimanje i profesije.
- Empirijsko istraživanje stratifikacija (dva pristupa proračunavanju stratifikacije).
- Socijalna pokretljivost (dva pristupa proučavanju mobilnosti, apsolutna i relativna mobilnost).
- Socijalna mobilnost u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj.

8. OBITELJ, BRAK I SRODSTVO

- Definicija i uloga obitelji:
    a) Što je obitelj?
    b) Uloge obitelji (zajedništvo života, reproduktivna, ekonomska, socijalizacijska: kulturna, odgojna i obrazovna, religijsko-vrijednosna),
    c) Ustroj obitelji: Brak i obitelj.
- Promjene i razvoj obitelji u društvu:
    a) Povijesne promjene i teorije o razvoju moderne obitelji,
    b) Bračno i obiteljsko zajedništvo i razvoj intimnosti,
    c) Zaposlenost žena, preuzimanje uloga u obitelji,
    d) Brak i obitelj pred problemima razvoda i rastavljanosti,
    e) Djeca (rađanje i odgoj djece).
- Suvremene obitelji - promjene i problemi:
    a) Obiteljske tradicijske vrijednosti i kriza obitelji,
    b) Alternativni stilovi života (samačko domaćinstvo, kohabitacija, samohrani roditelji, homoseksualni parovi, komune, ...),
    c) Nasilje i devijacije u obitelji.
- Demografske promjene stanovništva i obiteljska politika.
- Obitelj pred izazovima budućnosti

9. OBRAZOVANJE I ŠKOLSTVO

- Povijesni razvoj obrazovanja i školstva:
    a) Tipovi obrazovanja i školstva tijekom povijesti,
    b) Elitno i demokratsko obrazovanje.
    a) Sociološke teorije o obrazovanju: funkcionalistička, konfliktne i interakcionalističke.
- Obrazovanje i društvena nejednakost.
- Obrazovanje i školstvo u demokratskom i pluralnom društvu.
- Prava djece i roditelja na području odgoja i obrazovanja

10. SUSTAVI VJEROVANJA – RELIGIJA I DRUŠTVO

- Sociologijsko određenje religije – sociologija religije:
    a) Religija, religioznost,
    b) Uloge religije u životu pojedinca i društva,
    c) Religijska raznolikost i vrste religijskih ustanova i organizacija,
    d) Religijske zajednice u BiH i Hrvatskoj.
- Društvene funkcije religije:

a) Socijalna integracija i socijalna kontrola,
b) Svjetonazorske i ideološke funkcije religije,
c) Religija i društvene promjene,
d) Država i religijske zajednice pred društvenim fenomenom religije.

- Religija u modernom društvu:
  a) Sekularna i demokratska država i religija u suvremenom društvu
  b) Od isključivosti i sukoba do priznanja i partnerstva (od K. Marxa, M. Webera i M. Eliade do suvremenoga pristupa religijama),
  c) Religije kao autonomni sustavi,
  d) Civilna religioznost i nova religioznost.
- Religioznost i religije u BiH i Hrvatskoj.

11. MOĆ I POLITIKA U SUVREMENOM DRUŠTVU

- Što je politika?
- Moć i vlast – tipovi legitimne vlasti.
- Modeli moći: marksistički, elitistički i pluralistički.
- Država i društvo:
  a) Nastanak, shvaćanje i društvene osnove države,
  b) Država i nacija,
  c) Civilno društvo.
- Politički poredak (tipovi političkih poredaka):
  a) Demokracija: reprezentativna i participativna,
  b) Društvene i kulturne pretpostavke demokracije,
  c) Totalitarizam i autoritarizam.
- Političke stranke.
- Društveni i socijalni pokreti (tipovi, razine).

12. IDEOLOGIJE U SUVREMENOM DRUŠTVU

- Što je ideologija – nastanak pojma "ideologija"
- Različita shvaćanja i funkcije ideologije,
- Glavne ideologije u suvremenim društvima:
  a) Liberalizam (neoliberalizam),
  b) Konzervatizam,
  c) Socijalizam,
  d) Nacionalizam.
- Ideologije i masovni mediji

13. RAD I EKONOMIJA

- Industrijalizam i kapitalizam:
  a) Industrijska revolucija i podjela rada,
  b) Kapitalizam i korporativni kapitalizam,
  c) Industrijsko i postindustrijsko društvo,
  d) Informacijsko društvo
- Organizacija, doživljaj i budućnost rada:
  a) Znanstveno upravljanje,
  b) Humani odnosi,
  c) Postfordizam,
  d) Tehnologija i otuđenje rada,
  e) Orijentacije prema radu.
- Globalizacija gospodarstva i nova međunarodna podjela rada.

13. DRUŠTVENE PROMJENE: STANOVNIŠTVO, URBANIZACIJA, EKOLOGIJA

- Društvene promjene:

a) Izvori društvenih promjena,
b) Teorije društvenih promjena,
c) Modernost i modernizacija.

- Demografske promjene (prirodni rast, mortalitet, fertilitet)
  a) Nastanak i rast gradova tijekom povijesti
  b) Urbanizacija tijekom 20. stoljeća i urbanizam kao način života
  c) Postmoderni gradovi
- Ekološke promjene:
  a) Sociologija prirode
  b) Ekološki problemi i održivi razvoj
  c) Ekološki pokreti

NASTAVNI PROGRAM SOCIOLOGIJE - B (35 sati)

Obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- objasniti sociološki pogled na društvo;
- razlikovati mikrosociologiju od makrosociologije;
- imenovati i objasniti sastavne dijelove društvene strukture;
- navesti i objasniti temeljne teorije i koncepte suvremenih sociologa;
- nabrojiti i objasniti vrste i metode sociooloških istraživanja;
- usporediti osnovne teorijske perspektive i njihove ključne koncepte;
- navesti ključne autore pojedinih teorijskih perspektiva;
- objasniti pojam kulture;
- navesti i objasniti sastavnice kulture (simboli, jezik, norme, vrijednosti i rituali);
- objasniti pojmove: etničke grupe, nacija, etničke manjine, etnocentrizam, kulturni relativizam, multikulturalizam, subkulture;
- navesti i opisati vrste kulture, visoka, narodna, popularna, masovna, potrošačka, postmoderna;
- objasniti pojam društvene grupe;
- objasniti razlike između etničke skupine, naroda, nacije i nacionalne manjine,
- objasniti pojmove društvene uloge i društvenoga položaja;
- objasniti pojam, vrste i uloge društvenih institucija;
- opisati i objasniti društvene organizacije;
- navesti obilježja Weberova idealnoga tipa birokracije;
- navesti temeljna obilježja tradicionalnih i modernih društava;
- objasniti pojmove industrijskoga, postindustrijskoga i informacijskoga društva;
- objasniti pojam socijalizacije;
- navesti i opisati čimbenike socijalizacije;
- navesti i objasniti vrste identiteta (primarni i sekundarni, osobni i društveni)
- objasniti izvore identiteta: rod, etnicitet, religija, zanimanja;
- objasniti pojmove socijalne kontrole, devijantnosti i sankcija;
- objasniti pojam novih socijalnih pokreta;
- opisati način kolektivnoga ponašanja i temeljna obilježja gomile;
- objasniti pojmove društvene diferencijacije i društvene stratifikacije;
- usporediti glavne elemente sociooloških teorija stratifikacije;
- imenovati i objasniti glave oblike društvene pokretljivosti;
- povezati koncept društvene nejednakosti s društvenim položajem;
- objasniti pojam obitelji i navesti vrste obitelji (nuklearna i proširena);

- opisati temeljne razlike između tradicionalne i moderne obitelji;
- objasniti izvorni pojam braka i promjene u shvaćanju braka u suvremenom društvu;
- opisati pojave alternativnih oblika zajedničkoga života i obitelji u suvremenom društvu;
- objasniti pojam obrazovanja;
- objasniti utjecaj društvene nejednakosti na obrazovanje;
- usporediti Durkheimovo i Weberovo shvaćanje religije;
- objasniti pojam religije i religioznosti i opisati promjene religioznosti u suvremenom društvu;
- objasniti koncept sekularizacije;
- navesti pojavne oblike religije u suvremenom društvu (Crkve, religijske zajednice, sekte, kultovi);
- objasniti pojmove moći i vlasti prema Weberu;
- navesti i usporediti najveće ideologije dvadesetoga stoljeća,
- navesti i objasniti tipove političkih poredaka u modernome društvu;
- opisati i objasniti pojam civilnoga društva;
- objasniti pojam socijalnih pokreta;
- opisati proces industrijalizacije, nastanak i razvoj kapitalizma;
- objasniti i usporediti pojmove industrijskoga i postindustrijskoga društva;
- opisati korporacijski kapitalizam i liberalni kapitalizam u suvremenom društvu;
- opisati promjene i temeljna obilježja suvremenih gradova;
- navesti i objasniti osnove demografske pojmove i promjene;
- navesti temeljna obilježja ekološke krize;
- objasniti pojmove održivoga razvoja;

Pregled programskih sadržaja:

1. SOCIOLOGIJA: ZNANSTVENI POGLED NA DRUŠTVO
- Čime se bavi sociologija?
- Odnos sociologije prema drugima društvenim znanostima.
- Posebnost sociološke perspektive.
- Makrosociologija i mikrosociologija
- Sociološka pitanja: činjenična, usporedna, razvojna i teorijska.

2. NASTANAK I RAZVOJ SOCIOLOGIJE
- Društveno povijesni uvjeti nastanka sociologije.
- Osnivači: A. Comte, H. Spencer, E. Durkheim, M. Weber.
- Suvremene teorijske perspektive:
    a) Funkcionalizam
    b) Konfliktne teorije,
    c) Interakcionizam,
    d) Usporedba teorijskih perspektiva u sociologiji.

3. KAKO ISTRAŽIVATI DRUŠTVENE POJAVE
- Pretpostavke znanstvenoga istraživanja.
- Osnovni pojmovi i problemi sociologijskoga istraživanja.
- Model znanstvenoga istraživanja.
- Metode i tehnike sociologijskih istraživanja:
    a) Anketa,
    b) Intervju,
    c) Promatranje,
    d) Pokus,
    e) Analiza sadržaja.

- Kodeks istraživača.

4. KULTURA

- Sociološka definicija kulture.
- Odnos prirodnih i kulturnih sadržaja.
- Osnovna obilježja i sastavnice kulture:
    a) Simboli,
    b) Jezik
    c) Norme: folkways, mores, tabui, zakoni,
    d) Vrijednosti.
- Jedinstvo i mnogostrukost kulture:
    a) Razlike među kulturama: etnocentrizam i kulturni relativizam,
    b) Razlike unutar kulture: supkultura i kontrakultura,
    c) Etničke skupine i nacije, narod i nacija, modernizacija i nacija,
- Kultura promjene i globalizacija kulture.
- Kulturna raznolikost u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i jugoistočnom dijelu Europe.

5. DRUŠTVO

- Pojam društva i društvenoga ustroja.
- Društvene skupine i udruge:
    a) Što su društvene skupine?
    b) Tipovi društvenih skupina: primarne i sekundarne, referentne, terapijske skupine,
    c) Udruge: formalne i neformalne udruge, ustroj, okolina, upravljanje i odlučivanje,
    d) Birokracija, Weberova analiza birokracije, uloge i disfunkcije birokracije.
- Društvene institucije:
    a) Temeljna obilježja institucija,
    b) Osnovne društvene institucije: ekonomske, političke, religijske, obrazovne.
- Objašnjenje društvenih promjena: cikličke, evolucionističke, konfliktne i funkcionalističke teorije.
- Društveni pokreti (tipovi): revolucionarni, reformistički, ekspresivni, pokreti otpora.
- Uzroci društvenih pokreta: relativna deprivacija i mobilizacija resursa.

6. SOCIJALIZACIJA I IDENTITET

- Određenje pojma socijalizacije: nasljeđe i okolina.
- Tipovi socijalizacije: primarna, sekundarna, anticipatorna zrelost, starost.
- Čimbenici socijalizacije: obitelj, vršnjaci, škola, Crkva i vjerske zajednice, sredstva javnoga priopćavanja, ostale skupine:
    d) Identitet i socijalizacija (primarni i sekundarni identitet, osobni i društveni).
    e) Izvori identiteta: rod, etnicitet, religija, zanimanje.
- Socijalizacija i kulturni identitet u suvremenom društvu (posebno u BiH i Hrvatskoj).

7. SOCIJALNA MEĐUZAVISNOST, SOCIJALNA KONTROLA I DEVIJANTNOST

- Svakodnevni život kao predmet sociološkog proučavanja.
- Pristupi izučavanju interakcije (simbolički, teorija socijalne razmjene, ...).
- Komunikacija i svakodnevni život u kulturnoj i povijesnoj perspektivi.
- Funkcionalna osnova normi.
- Devijantnost kao socijalno određeno ponašanje.
- Socijalna kontrola i devijantnost.
- Sankcije devijantnog ponašanja.

8. KOLEKTIVNO PONAŠANJE

- Kolektivno ponašanje:

    a) Raspršeno kolektivno ponašanje: glasine, moda, masovna histerija, panika,
    b) Konvergirajuće kolektivno ponašanje: gomila (slučajna, konvencionalna, ekspresivna, aktivna).
- Zajednička obilježja gomile: sugestibilnost, deindividualizacija, neranjivost.
- Publika, javno mnijenje.

9. SOCIJALNA STRATIFIKACIJA I MOBILNOST

- Društvena nejednakost - ljudska društva i nejednakosti: kaste, staleži, klase.
- Dimenzije društvene stratifikacije: moć, bogatstvo, prestiž.
- Teorije stratifikacije suvremenoga društva:
    a) Marxova teorija klasa,
    b) Funkcionalističke teorije,
    c) Weberova teorija stratifikacije,
    d) Novije teorije stratifikacije.
- Oblici i osnove nejednakosti: izobrazba, spol, dob, status, etnicitet.
- Socijalna pokretljivost (mobilnost):
    a) Oblici socijalne pokretljivosti,
    b) Socijalna pokretljivost u Bosni i Hercegovini.

10. OBITELJ I BRAK

- Definicija i uloga obitelji:
    a) Što je obitelj?
    b) Uloga obitelji (reproduktivna, ekonomska, socijalizacijska: kulturna, vrijednosno-odgojna, obrazovna, religijska...),
    d) Ustroj obitelji: Brak i obitelj.
- Promjene i problemi obitelji u društvu:
    a) Povijesne promjene obitelji (zaposlenost žena, preuzimanje uloga u obitelji, razvod braka, nasilje i devijacije u obitelji),
    b) Alternativni stilovi života (samačko domaćinstvo, kohabitacija, samohrani roditelji, homoseksualni parovi, komune, ...).
- Obiteljska politika i demografske promjene stanovništva.

11. RELIGIJA

- Sociologijsko određenje religije:
    a) Religija i religioznost,
    b) Uloge religije u životu pojedinca i društva,
    c) Religijska raznolikost, vrste religijskih ustanova i organizacija,
    d) Socijalna integracija i kontrola.
- Religija u modernom društvu:
    a) Procesi sekularizacije, država i religija u modernom društvu (od sukoba do partnerstva - od Marxa, Webera i Eliade do suvremenoga pristupa religijama),
    b) Religija i društvene promjene,
    c) Religijske zajednice u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj.

12. EKONOMSKE INSTITUCIJE I PODJELA RADA

- Ekonomski sustav: suvremeni ekonomski sustavi, korporativni kapitalizam, svjetska ekonomija i multinacionalne kompanije.
- Razvoj tehnologije i društvene posljedice.
- Organizacija i budućnost rada (upravljanje, humani odnosi...).
- Tržište radne snage i sindikati; zaposlenost i nezaposlenost, zanimanja profesije.
- Globalizacija gospodarstva i nova podjela rada.

13. POLITIČKE INSTITUCIJE

- Što je politika?
- Moć, vlast i država:
    a) Modeli moći: marksistički, elistički i pluralistički,
    b) Nastanak i društvene osnove države,
    c) Država i nacija,
    d) Demokracija: reprezentativna i participativna,
    e) Društvene i kulturne pretpostavke demokracije,
    f) Političke stranke.
- Civilno društvo.
- Društveni i socijalni pokreti.

14. OBRAZOVANJE

- Povijesni razvoj obrazovanja i školstva.
- Obrazovanje i društvena nejednakost.
- Obrazovanje i školstvo u demokratskom i pluralnom društvu.
- Prava djece i roditelja na području odgoja i obrazovanja.

15. IDEOLOGIJA

- Što je ideologija?
- Glavne ideologije u suvremenom društvu:
    a) Liberalizam,
    b) Konzervatizam,
    c) Socijalizam,
    d) Nacionalizam.
- Ideologija i masovni mediji.

16. POPULACIJA, URBANIZACIJA I EKOLOGIJA

- Demografske promjene (prirast stanovništva, mortalitet, fertilitet).
- Urbanizacija:
    a) Nastanak i razvoj gradova tijekom povijesti,
    b) Moderni i postmoderni gradovi.
- Ekološke promjene:
    a) Ekološki problemi i održivi razvoj,
    b) Ekološki pokreti.

DIDAKTIČKO-METODIČKE UPUTE

Nastavu sociologije valja koncipirati na način kako je uobičajeno u zemljama s institucijskom i profesionalno razvijenijom sociologijom. Valja istaknuti nekoliko pitanja, koja čine nužne koncepcijske pomake u odnosu na dosadašnju praksu poduke u nas.
Najprije, treba obraditi skupine temeljnih pojmova i uobičajenih naziva, koji se rabe u sociologiji, kao što su: vrijednost, norme, položaj, ulog, institucije, struktura, proces, uloga, konflikti, udruga, socijalizacija, interakcija. Nadalje, posebnu pozornost valja posvetiti dvjema perspektivama, što se obično nazivaju makro i mikro-perspektiva. Time se sustavno upozorava na dualnost društvenoga života, tj. na to da društvo čine pojedinci, koji su socijalizirane ličnosti. Globalni fenomeni, kao što su kultura, društvo, religija i si., pripadaju području makrosociologije, koja sociologiju razlikuje od drugih znanstvenih disciplina. Novija dostignuća u sociološkoj teoriji i istraživanjima dokazuju kako se društvena struktura proizvodi, održava i mijenja odozdo, tj. svakodnevnim mikrodjelovanjem mnoštva pojedinaca. U tematskom smislu, nastavu treba uskladiti s procesima i promjenama, što obilježavaju suvremena društva. Glede toga treba posvetiti pozornost razvoju novih tehnologija i njihovu utjecaju na značenje rada i na društveni ustroj općenito. S didaktičkoga stajališta, nastava sociologije treba istodobno zadovoljiti nekoliko ciljeva. To su:

a) kognitivni ciljevi (materijalni) tj. stjecanje znanja o društvenim fenomenima i o samoj sociologiji, znanstvenom pristupu društva i si;
b) formativni ciljevi - razvijanje misaonih i izražajnih sposobnosti učenika, uporaba pojmova, kategorija, definicija, sintetiziranje ideja;
c) odgojni ciljevi - razvijanje uvjerenja i ponašanja primjerenih za uključivanje u društvo, poticanje individualnosti, kritičnosti i tolerantnosti, kao osnovnih vrijednosti demokratske kulture, razvijanja svijesti civilizacijskim, društvenim i socijalnim problemima.

S obzirom na tematski i sadržajni opseg programa i predviđeni mali broj sati za njegovo ostvarivanje, prepušta se nastavnika da osobno, i u suradnji s učenicima, procijeni i odredi dubinu (opsežnost) predviđenih tema.

KATOLIČKI VJERONAUK

UVOD

Prema međunarodnom sporazumu odnosno *Temeljnom ugovoru između Bosne i Hercegovine i Svete Stolice*, *Zakonu o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u BiH*, te školskom zakonodavstvu i praksi na razini države, entiteta i županija u BiH, katoličke je vjeronauk u srednjim školama, kao i vjeronauk drugih vjerskih zajednica, obvezni dio školskog kurikuluma i ima status obveznoga alternativnog predmeta s pravom izbora, kao u većini europskih zemalja. Alternativni predmet vjeronauku je etika, što znači da učenici pri upisu u srednje škole odnosno gimnazije, zajedno sa svojim roditeljima ili starateljima, imaju obvezu izabrati hoće li pohađati nastavu vjeronauka kao redovita školskoga predmeta ili etiku kao alternativni predmet vjeronauku.

Katolički vjeronauk u srednjoj školi po svojoj naravi i zadaći teži cjelovitu odgoju i promaknuću ljudske osobe kao pojedinca i člana društvene zajednice. U okviru srednjoškolskog obrazovanja on osobito pridonosi ostvarivanju odgojno-obrazovnih ciljeva iz društveno-humanističkog područja te promiče njihovo religiozno i socijalno sazrijevanje. Učenicima omogućuje i pomaže da objektivno i sustavno, u povezanosti s vlastitim pitanjima i suvremenim životnim iskustvom, na osobnoj i zajedničkoj razini, upoznaju i dožive katoličku vjeru, da steknu znanje i razumijevanje njezinih temelja, njezina odnosa prema drugim religijama i svjetonazorima, njezina povijesnog hoda i utjecaja na ljudsko društvo. Pomaže im u prepoznavanju njezina doprinosa općeprihvaćenim ljudskim vrjednotama, uočavanju i obrazloženju njezine pšosebnosti kako bi pomoću dijaloga s vjerskim sadržajima, vrjednotama i stavovima i sami postali humanije osobe. Vjeronauk im, u međupredmetnoj korelaciji sa sadržajima i ciljevima drugih nastavnih predmeta, želi pružiti cjelovitu sliku o njima samima i svijetu u kojemu žive, otvarajući osobito pitanja smisla života koja tek na obzorju transcendencije i govora o Bogu nalaze svoj cjelovit odgovor. U tu svrhu školski se vjeronauk, poštujući odgojno-obrazovnu vlastitost i ciljeve pluralne i demokratske škole, sustavno uobličuje u školski kurikulum kao i drugi nastavni predmeti, čuvajući dakako svoju vjersku, odgojnu i

obrazovnu posebnost. Dok se učenicima, s jedne strane, nastoji pružiti uvid u pitanja smisla i usmjeravanja života i u cjelovito poznavanje katoličke vjere, njezine tradicije i vjersko-odgojne posebnosti, istodobno im se želi pomoći da razviju vlastite duhovne sposobnosti, etičko-moralnu svijest i moralne vrijednosti, izgrađen kritički odnos prema životu i svijetu. Osim izgradnje vlastite osobnosti i osposobljavanja za život u svijetu, Crkvi i društvu, mlade se želi odgajati za poštovanje i iskreni dijalog s različitim religijama i svjetonazorima, poštujući njihova uvjerenja, stavove i tradicije. U skladu s tom zadaćom, učenici trebaju upoznati različite oblike religioznog govora te kršćanskoga načina izražavanja, osobito katoličkoga, u prvom redu Bibliju i glavne dokumente Crkve.

Katolički vjeronauk u školi ostvaruje i promiče cjelovit odgoj mladih, kako po svom sadržaju i didaktičkim usmjerenjima tako i po svojim odgojno-obrazovnim ciljevima, vodeći se načelom dvostruke vjernosti: v*jernosti Bogu i čovjeku.* Zato vjeronauk u srednjoj školi pomaže učenicima, koji kao pojedinačne ličnosti i osobnosti prolaze kroz odlučujuće razdoblje svoga odrastanja i određenja, da postupno i sustavno upoznaju povijesno-kulturalnu stvarnost u kojoj žive, opće etičke i moralne probleme suvremenoga čovjeka i društva te cjelovit nauk, načela i vrjednote Katoličke crkve. On im također pomaže da postupno oblikuju vlastite spoznaje i osobnu moralnu svijest te tako postanu osposobljeni za poznavanje i vrednovanje čovjeka i svijeta, povijesnih činjenica, izvora, različitih područja i dimenzija života, različitih vrsta govora i načina religioznog izražavanja.

Katolički vjeronauk u školi, po svom temeljnom sadržaju, odgojnoj i obrazovnoj zadaći, najprije se usredotočuje na osobu Isusa Krista u otajstvu Presvetoga Trojstva. Jednako tako usredotočuje se na povijest spasenja, osobito na Kristovo otkupiteljsko djelo, nauk i tradiciju Katoličke crkve, na njezine povijesne kulturalne i umjetničke izričaje, kao i na ukupan prinos kršćanske vjere koji učenike vodi prema njihovoj punoj ljudskoj i kršćanskoj zrelosti. Cilj mu je omogućiti cjelovit i skladan odgoj ljudske osobe koja je sposobna kritički promišljati duhovnu, kršćansku, kulturnu, tradicijsku i ukupnu stvarnost koja ju okružuje. Taj cilj omogućuje učeniku da slobodno, svjesno i odgovorno donosi osobnu odluku, oblikuje osobne stavove vjere, da postigne važna životna uvjerenja i moralne vrjednote po kojima može ostvariti miran, radostan i plodan život u ljudskoj i crkvenoj zajednici.

Ovaj *Program katoličkoga vjeronauka za četverogodišnje srednje škole* poveznica je vjeronaučne tradicije i višegodišnjeg iskustva vjeronaučne nastave u školi, a plod je suradnje brojnih teoloških i pedagoških stručnjaka i srednjoškolskih vjeroučitelja. U njega su ugrađene suvremene katehetske smjernice Crkve, zahtjevi kurikularnoga programiranja, a ucijepljena su i postignuća suvremenoga školskog odgojno-obrazovnog programiranja vjeronaučne nastave na europskom prostoru. Zato Program ne nudi nešto posve novo, nego se nove spoznaje i potrebe na području vjerskoga odgoja nastoje skladno ugraditi u gotovo dvadesetogodišnje iskustvo nastave vjeronauka u našim srednjim školama nakon demokratskih promjena. Nakana nam je skladnije povezati vjeronaučne sadržaje s odgojno-obrazovnim postignućima te potrebama i interesima učenika u sadašnjem vremenu, i tako im omogućiti što potpuniji vjerski odgoj, bolje poznavanje kršćanske vjere i bogate baštine Katoličke crkve. Nakana nam je također da učenici, imajući u vidu cjelinu školskoga odgoja i obrazovanja, prepoznaju i pronađu odgovore na važna životna pitanja kako bi se što bolje osposobili za svjestan, kritički i uravnotežen susret i dijalog s različitim područjima ljudskoga znanja i kulture što ih obrađuju drugi školski predmeti. Program jednako tako promiče i razvija duh međuljudskoga, međureligijskoga i međukulturnoga susreta, tolerancije, dijaloga i ekumenizma. Taj se duh očituje kako u programskom sadržaju tako i u odgojnim ciljevima i ponuđenim prijedlozima za metodičko oblikovanje vjeronaučne nastave. Pritom se ne naglašava samo kognitivna i fenomenološka razina upoznavanja religijskih činjenica, nego se istovremeno potiče i promiče usvajanje dijaloških stavova poštovanja, kritička prosudba, promjena perspektive te različiti pristupi religijskim činjenicama radi stjecanja odgojnih učinaka. Takvi pristupi također potiču nastavnikovo vrednovanje i učenikovo samovrednovanje vlastitog napretka i zalaganja koje treba biti što obuhvatnije, a samim time i objektivnije i svrsishodnije.

U ovom *Programu katoličkoga vjeronauka za četverogodišnje srednje škole* nisu izravno navedene posebnosti pojedinih srednjoškolskih smjerova i okolnosti učenika. Stoga je razvidno

da se Program ne može jednako ostvarivati u raznim vrstama srednjih škola, poglavito gimnazije ili srednje strukovne škole. Kako je u stvaranju izvedbenoga i operativnoga Programa nezaobilazna uloga nastavnika, neophodno je sve sastavnice ovoga programa prilagoditi učenicima, vrsti škole i broju godišnjih sati. U tom radu trebat će imati u vidu sadržaj i doprinos drugih nastavnih predmeta da bi se što bolje strukturirali sadržaji i odredili odgojno-obrazovni ciljevi.

Katolički vjeronauk kao nastavni predmet u gimnazijama i četverogodišnjim strukovnim srednjim školama omogućuje učenicima stjecanje religioznih sposobnosti koje obuhvaćaju:

- razumijevanje čovjeka kao religioznoga bića i otvorenost za religiozno tumačenje stvarnosti;
- sposobnost cjelovita pristupa religioznoj, religijskoj i vjerskoj stvarnosti;
- posvješćivanje vlastite religioznosti i vjere i sposobnost njezina izražavanja na osobnoj i zajedničkoj razini;
- upoznavanje kršćanstva, osobito katoličke vjere, nositeljice povijesti i kulture hrvatskoga naroda te drugih naroda na ovim prostorima, te njezinu nezamjenjivu ulogu u suvremenom društvu;
- poznavanje sadržaja kršćanske vjere kao orijentacije u vlastitome tumačenju svijeta i spremnost na sučeljavanje s tim sadržajima;
- prepoznavanje kršćanske vjere kao autentičnoga odgovora na pitanje životnoga smisla, usmjeravanja i oblikovanja života;
- poznavanje religioznoga govora i sposobnost komunikacije vjere;
- sposobnost kritičkoga propitivanja i prosudbe različitih oblika religioznoga i vjerskoga mišljenja i ponašanja;
- upoznavanje s drugim religijama, konfesijama i svjetonazorima, promicanje ekumenskog zajedništva, te usvajanja stava tolerancije, dijaloga i suradnje s drugima i drugačijima;

Imajući u vidu bitne kompetencije, očito je da vjeronauk gradi mostove prema drugim nastavnim predmetima i njihovim sadržajima, te da tematizira izazove suvremenoga svijeta i kulture u kojoj mladi žive, kako bi im pomogao u vlastitome promišljanju, pozicioniranju i zauzimanju kršćanskih stavova.

Program za svako godište donosi pet ili više *tematskih cjelina*, a svaka od njih podijeljena je na nekoliko *tema*. Nastavni sadržaj svake teme kratko je opisan i može se obrađivati u više nastavnih jedinica ili nastavnih sati. U svakoj temi posebno su istaknuti *ključni pojmovi* koji pobliže određuju sadržajnu strukturu teme i njezine *bitne sadržaje* radi vertikalnog i horizontalnog usklađivanja tih sadržaja kako se ne bi nepotrebno ponavljali ili preširoko obrađivali. Bitan dio Programa su *odgojno-obrazovna postignuća* koja omeđuju temu, određuju njezine ciljne i sadržajne naglaske i usmjeruju tijek nastave prema njezinim obrazovnim i odgojnim ishodima. Budući da su nastavni ciljevi formulirani u obliku postignuća koja se očekuju od učenika na kraju odgojno-obrazovnoga procesa, oni ujedno služe kao *smjernice za vrjednovanje*. Zato ih se ovaj puta ne donosi kao zasebni element programa. Treba imati na umu da se vrjednovanje učenja i nastave te praćenje i ocjenjivanje učenika događa kroz čitav nastavni proces te se ne smije svesti na tradicionalno zaključno ispitivanje i ocjenjivanje. Praćenje, vrjednovanje i ocjenjivanje obuhvaća sva područja ciljeva odnosno odgojno-obrazovnih postignuća: kognitivno, afektivno i operativno. Ključni pojmovi u isto vrijeme nastavnicima pružaju osnovne smjernice za metodičko oblikovanje teme i konkretizaciju okvirnih sadržaja. Tomu pridonose i *prijedlozi za metodičku obradu* teme koji se ovdje donose egzemplarno kao mogući poticaji, a nastavnici će u dobroj pripravi i praktičnoj izvedbi primijeniti različite suvremene didaktičko-metodičke pristupe, oblike, metode i sredstva vjeronaučne nastave. Za ostvarivanje vjeronaučnih ciljeva u procesima učenja i poučavanja nije dostatno nastojanje oko sustavna izlaganja i usvajanja jasnih i temeljenih sadržaja katoličke vjere. Važno je nadasve omogućiti sposobnost razvijanja i primjene mnogostrukih didaktičkih procesa i metoda aktivnog učenja, problemske, heurističke, stvaralačke i suradničke nastave, promicanja kritičkog prosuđivanja i zauzimanja stajališta, usvajanja stavova, propitivanja i usvjanja vrjednota i uvjerenja. Takvoj sveobuhvatnoj didaktičkoj obradi nastavnih sadržaja pomaže predložen

didaktički instrumentarij s mnogim biblijskim, doktrinarnim, literarnim, dokumentarnim, slikovnim i drugim poticajima te osnovna literatura navedena na kraju ovog Programa. Dok će nastavnici jednom prilikom koristiti razne biblijske, crkvene, povijesno-kulturne ili druge prikladne dokumente, drugi će puta rabiti priloge iz dnevnog, tjednog ili mjesečnog tiska, kao i one koji su plod pojedinačnog ili grupnog istraživanja unutar samog predmeta vjeronauka ili su nastali u multidisciplinarnom odnosno interdisciplinarnom procesu povezivanja sadržaja i perspektiva različitih nastavnih predmeta. U tako koncipiranom i skladnom nadopunjavanju različitih predmeta i sadržaja, želi se uz kršćansku i katoličku dimenziju, promicati cjelovit odgoj učenika.

Program se, kao i dosadašnji, vodi načelom korelacije teoloških i antropoloških zahtjeva, nastojeći u izboru i obradi tema pojedinih godišta i srednje škole kao cjeline, uvažavati teološke zahtjeve i egzistencijalnu važnost sadržaja za učenike, prateći i promičući proces njihova općeljudskoga i vjerničkoga razvoja i sazrijevanja. Program u sebi već sadrži sve potrebne elemente i načela na kojima se temelji aktualna reforma srednjoškolskoga obrazovanja: otvorenost za suradnju i korelaciju s drugim predmetima, stjecanje ključnih kompetencija i usmjerenost na odgojno-obrazovne ishode važne i za unutarnje i za vanjsko vrednovanje obrazovanja, te temeljna usmjerenja mogućih projektnih i drugih inovacijskih modela nastave.

Treba imati u vidu da se vjeronauk, u skladu s postojećim dokumentima, načelno izvodi po dva školska sata tjedno od prvog do četvrtog razreda. Kako preduvjeti provedbe dva sata vjeronauka tjedno nisu ostvareni u svim školama, Program je nužno prilagoditi postojećoj satnici. Zato se u Programu donosi i nastavni plan kojim se predlaže okvirna satnica tematskih cjelina za njegovu cjelovitu provedbu, a vjeroučitelji će, u skladu s time, satnicu prilagoditi godišnjem programu svoje škole. Osim predviđena vremena za obradu pojedinih tematskih cjelina, treba imati u vidu da se navedena satnica odnosi i na elemente vrjednovanja, što uključuje vježbanje i ponavljanje kako bitnih sadržaja pojedine nastavne teme tako onda i cijele tematske cjeline.

PRVI RAZRED

I. tematska cjelina: U POTRAZI ZA SMISLOM ŽIVOTA
Nastavne teme
1. U vrtlogu svijeta i života

- Pitanja mladih u vrijeme odrastanja.
- Zašto uopće nešto postoji?
- Odakle dolazimo?
- Kamo idemo?
- Koja je budućnost svemira, svijeta, čovjeka?

Ključni pojmovi: tajna postojanja, misterij čovjeka, temeljna pitanja, budućnost čovjeka, budućnost svijeta.
Odgojno-obrazovna postignuća: poznavati neka bitna životna pitanja i njihovu životnu važnost; razumjeti temeljne odgovore na pitanja: odakle smo, kamo idemo i koja je budućnost svemira, svijeta i čovjeka?; spremnost prihvaćanja vlastitog mjesta u svijetu i otvorenost trajnom traženju odgovora i uporišta na temeljna pitanja smisla života.
Prijedlozi za metodičku obradu: tko smo, odakle dolazimo, kamo idemo? (usp. U. De Vanna, *S adolescentima*, str. 128-129.); kritički analizirati i interpretirati književne tekstove životno-problemske tematike i voditi razgovor o dobivenim rezultatima; odgovoriti na pitanje: imam li ja budućnost? pismeno izreći iskustva vezana uz pitanje smisla, odnosno uz granične situacije ljudskog života.

2. Upoznaj samoga sebe – Vlastitosti ljudske osobe

- Ja sam jedinstvena osoba.
- Moju originalnost Netko je projektirao.
- Upoznati i prihvatiti samoga sebe.
- Znati da sam ljubljen/a kao temelj povjerenja u život.
- Trebamo ljubav i priznanje.

- Samopoštovanje i zahvalnost.

Ključni pojmovi: osobnost, ljudska osoba, jedinstvenost ljudske osobe, samopoštovanje, ljubiti i biti ljubljen.

Odgojno-obrazovna postignuća: navesti bitna obilježja ljudske osobnosti; otkriti jedinstvenost i originalnost svake ljudske osobe; razumjeti vlastite sposobnosti razmišljanja, doživljavanja i odlučivanja; prihvatiti sebe kao jedinstvenu osobu pozvanu na zajedništvo i suradnju s drugim osobama.

Prijedlozi za metodičku obradu: glazbeno-egzistencijalna igra upoznavanja; intervju partnera; napisati vlastiti portret na temu: Čovjek je jedino biće koje može reći "ja"; fotogovorom pospješiti upoznavanje sebe i drugih (simbolička fotografija) te voditi razgovor na temu prepoznavanja različitih karakternih osobina; pisanje kratkih razmišljanja na temelju aforizama ili nekih epiteta koja mi se najčešće pridjevaju; izrada kataloga poželjnih karakternih i ljudskih osobina i opredjeljenja koji mi mogu pomoći u prihvaćanja sebe sama kao i uzajamnog poštovanja, zahvalnosti i priznanja drugih ljudi.

3. Smisao i besmisao života

- Iskustvo životnog smisla (iskustvo radosti, sreće, uspjeha, ispunjenog života).
- Iskustvo besmisla života - čovjekova potreba za smislom i ugroženost smisla u iskustvima čovjekovih granica (bolest, nesreća, nepravda, trpljenje, smrt...).
- Što ljudskom životu daje smisao, a što ga čini besmislenim.

Ključni pojmovi: smisao i besmisao života, iskustvo patnje i sreće, granična pitanja smisla, svjetonazor.

Odgojno-obrazovna postignuća: razumjeti povezanost svagdanjeg života s pitanjem smisla života; prepoznati kriterije na temelju kojih život izgleda smislenim ili besmislenim; opisati tumačenja različitih znanosti (filozofije, psihologije, medicine) i svjetonazora o patnji i smislu života; otkriti važnost osobnog napora u traženju životnog smisla, nade i optimizma.

Prijedlozi za metodičku obradu: prikazati kratki filmski isječak ili dijapozitive (npr. "Zašto umrijeti u dvadesetoj?" ili "Smisao postojanja - odnos s drugima") s vođenim razgovorom i prosudbom uočenih mogućnosti primjene na život; stvaranje problemske situacije i diskusija na temu smisla i besmisla života s pitanjima bolesti i trpljenja, zdravlja i sreće; kritičko čitanje tekstova, razmišljanja i poruka o smislu života; oblikovati ljestvicu vrjednota.

4. Kršćanska vjera kao odgovor smisla

- Razlikovanje između trenutačnog smisla (ugodno iskustvo u svakodnevici), djelomičnog smisla (prijateljstvo, angažman) i općeg smisla.
- Bog kao pretpostavka sveopćeg smisla: smisao i za "besmisleni" život.
- Zajednica kao put do iskustva smisla.
- Povezanost pitanja smisla života i smrti (različite interpretacije: smrt kao kraj života; reinkarnacija; uskrsnuće i život vječni; kršćanska nada onkraj smrti).

Ključni pojmovi: trenutačni i opći smisao, Bog – smisao života, smrt, reinkarnacija, kršćanska nada, uskrsnuće i život vječni.

Odgojno-obrazovna postignuća: razlikovati trenutačni, partikularni i univerzalni smisao; prepoznati povezanost između pitanja o smislu i pitanja o Bogu; poznavati različite poglede i odgovore na pitanje smrti radi ispravne spoznaje o čovjekovoj besmrtnosti.

Prijedlozi za metodičku obradu: pribiranje životnih iskustava i vođeni razgovor na temelju konkretnih životnih primjera o razlici između trenutačnog i općeg smisla; pripremljena rasprava na temu: Što znači umrijeti? (usp. U. De Vanna, *S adolescentima*, str. 88.) str. 69-72.); analiza i interpretacija biblijskih, kršćanskih i nekršćanskih pristupa problemu smrti i života nakon smrti; pismeno izraziti iskustva vezana uz pitanje smisla, odnosno uz granične situacije ljudskog života; voditi razgovor o suprotnostima između kršćanskog shvaćanja života nakon smrti, vjeri u uskrsnuće mrtvih i kršćanskoj nadi u odnosu na govor o reinkarnaciji; napraviti plakat na temu uskrsnuća i vječnog života (Kristova obećanja i vjera kršćana u uskrsnuće i vječni život).

5. Živjeti kao protagonist – Životna uporišta

- Život satkan od mnoštva izbora.
- Ne zadovoljiti se životom od danas do sutra.
- Stvarati nacrt vlastitog života (Prispodoba o talentima Mt 25,14-30).
- Životni ciljevi u skladu sa životnim smislom.
- Živjeti kao protagonist - život kao dar i zadatak.

Ključni pojmovi: životna uporišta, talenti, protagonist, nacrt života, život – dar i zadatak.
Odgojno-obrazovna postignuća: razumjeti važnost kritičke prosudbe različitih ponuda koje donosi život i zauzimanja vlastitog stava i izbora; poznavati vlastite talente i sposobnosti; spremnost na izgradnju osobnog života, vlastitog životnog projekta i boljeg svijeta.
Prijedlozi za metodičku obradu: analizirati, interpretirati i dramatizirati prispodobu o talentima; napraviti kratki sastav na misao I. Andrića, "Ja moram noću da se dižem..." (usp. T. Ivančić, *Susret sa živim Bogom*, str. 37); vođenim razgovorom tražiti uporišne točke u stvaranju nacrta vlastitog životnog puta i ostvarenja; oblikovati hijerarhiju životnih izbora i ciljeva i odrediti zadatke za njihovo postignuće; opisati obilježja mlade osobe kao protagonista u izvršenju vlastitog dara i zadatka.

II. tematska cjelina: ČOVJEK - RELIGIOZNO BIĆE
Nastavne teme
1. Vjera - iskonska ljudska potreba

- Čovjek ima različite potrebe, od naravnih do stečenih i nametnutih.
- Mnoge životne stvarnosti prihvaćamo na temelju povjerenja (nije moguće sve iskusiti i provjeriti).
- Međuljudski odnosi temelje se na povjerenju – vjera kao temeljno iskustvo.
- Vjera i povjerenje naspram sumnje i nevjere.

Ključni pojmovi: naravne potrebe, povjerenje, sumnja, vjera, nevjera, iskustvo vjere.
Odgojno-obrazovna postignuća: uočiti da se sav ljudski život temelji na vjerovanju i povjerenju; poznavati glavna obilježja vjere u Boga; otvorenost izgradnji vlastitog odnosa prema Bogu, prema vjeri, prema religioznom fenomenu uopće.
Prijedlozi za metodičku obradu: pronaći što više riječi koje u sebi imaju korijen "vjera"; problemsko sučeljavanje i diskusija na temu: je li moguće živjeti bez povjerenja u ljude, od roditelja i prijatelja do nepoznatih ljudi; kritičko prosuđivanje pripadnih tekstova i vođeni razgovor s temom: mladima se ponekad čini da su slobodniji bez "tereta" vjere. Je li doista tako?

2. Čovjek je po naravi religiozan

- Pokušaj definiranja religije (pojam, sastavnice, oznake u bitnim crtama).
- Čovjekov pogled ne zaustavlja se kod vidljiva i opipljiva svijeta (čovjek postavlja religiozna pitanja i otvara se otajstvu Nevidljivoga).
- Misterij života – religioznost kao sveopća pojava.
- Kakav je odnos čovjeka prema Bogu (religija, magija, ateizam kao svjetonazor).

Ključni pojmovi: ljudska narav, misterij Boga, religioznost, religija, magija, ateizam, vjera u Boga.
Odgojno-obrazovna postignuća: objasniti pojam religije; navesti ključne odrednice religije; navesti osnovne pojavne oblike religioznosti; otkriti religiozno obilježje ljudske naravi; zaključiti koja su temeljna pitanja na koja religija nastoji dati odgovor; spremnost na izgradnju zrele religioznosti otvorene Božjim poticajima i pozivu na život pun smisla.
Prijedlozi za metodičku obradu: pronaći primjere religioznosti suvremenog čovjeka. Uočiti razliku između prave i krive religioznosti; analizirati čovjekovu religioznu žeđ u Iv 4, 1-42 (Isus i Samarijanka); analizirati i kritički prosuđivati mogućnost spoznaje Boga posredstvom vidljiva svijeta prema Rim 1, 18-32; rad u grupi ili u paru na temu "Moj odnos prema Bogu"; napisati pojedinačni odgovor na navedenu temu: Bog ili svjetlo idola?

3. Razvoj religije

- Pojavni oblici religioznosti (vjerovanje, obred, molitva, žrtva, moral…).
- Pretpovijesno i povijesno razdoblje te izvorni monoteizam.
- Naravna i nadnaravna objava.

- Objava Boga u povijesti – Posebnosti biblijske i kršćanske objave.

Ključni pojmovi: naravna objava, nadnaravna objava, kršćanska objava, izvorni monoteizam, vjerovanje, obred, moralni život.

Odgojno-obrazovna postignuća: objasniti koja su temeljna pitanja na koja religija nastoji dati odgovor; uočiti razvojni put religije kroz povijest; protumačiti razliku između naravne i nadnaravne Objave; odrediti koje su to Objavljene religije; nabrojiti velike svjetske religije; otkriti važnost i smisao religijskih obreda, molitve, žrtve…

Prijedlozi za metodičku obradu: asocijacijska vježba, proučavanje povijesnih zemljovida s s podatcima o razvoju ljudske povijesti, religioznosti i civilizacije; navođenje i tumačenje riječi vezanih uz svijet religije (npr. obred, molitva, žrtva, vjerovanja...).; čitanje i interpretacija tekstova; izrada plakata; fotogovor.

4. Politeističke religije i religije bez božanstva i osobnoga Boga

- Hinduizam – drevna indijska religija (povijest, utemeljitelj, sv. spisi, nauk, kult, moral).
- Istočnjačka duhovnost i filozofija: budizam, konfucijanizam i taoizam (povijest, utemeljitelj, sv. spisi, nauk, kult, moral).

Ključni pojmovi: monoteistička religija, politeistička religija, vjerovanja bez pojma osobnog Boga ili božanstva, hinduizam, budizam, konfucijanizam, taoizam.

Odgojno-obrazovna postignuća: objasniti razliku između monoteističkih i politeističkih religija; navesti vjerovanja i svjetonazore dalekog Istoka koji ne poznaju pojam osobnoga Boga ili božanstva; poznavati neke temeljne značajke istočnjačkih religija; razumjeti odnos pojedinih velikih religija prema socijalnoj, kulturnoj i političkoj stvarnosti.

Prijedlozi za metodičku obradu: napraviti usporednu liniju razvoja svjetskih religija i civilizacija; izraditi tabelu sličnosti i razlika politeističkih religija; vođeni razgovor o povezanosti religijskih tradicija s kulturom velikih naroda koje su kolijevka velikim religijama; istraživanje nekih bitnih obilježja tih religija; pripovijedanje i izlaganje; izrada plakata ili mentalne mape.

5. Monoteističke religije

- Židovstvo (povijest, utemeljitelj, sv. spisi, nauk, kult, moral).
- Kršćanstvo (povijest, Kristovo poslanje i nauk, sv. spisi, nauk, kult, moral).
- Islam (povijest, utemeljitelj, sv. spisi, nauk, kult, moral).

Ključni pojmovi: monoteističke religije, religije Knjige, židovstvo, kršćanstvo, islam.

Odgojno-obrazovna postignuća: imenovati tko je zajednički praotac triju velikih monoteističkih religija; nabrojiti i objasniti temeljne odrednice Židovstva: sv. spisi, vjerovanje, kult i moral; navesti sličnosti i razlike između Pashe i Uskrsa; navesti temeljna razdoblja židovske povijesti; nabrojiti i objasniti temeljne odrednice Islama: utemeljitelj, sv. spisi, vjerovanje, kult i moral; navesti i objasniti pet stupova islama; poznavati bitna obilježja Kršćanstva, od Krista objavitelja i njegova nauka, do drugih monoteističkih obilježja kršćanske religije; izgrađivati stav poštovanja duhovnih vrijednosti različitih religija, kultura i civilizacija.

Prijedlozi za metodičku obradu: pronaći primjere i mjesta susreta s vjernicima židovima i muslimanima; izraditi tabelu sličnosti i razlika monoteističkih religija; pripremiti i organizirati posjet zajednici neke od objavljenih religija. Istraživanje; izlaganje; razgovor; proučavanje zemljovida; čitanje i interpretacija tekstova; izrada plakata; upoznavanje i interpretacija molitava i pjesama iz židovstva i islama; dijamontaže; fotogovor.

6. Posebnost kršćanstva u odnosu na druge religije

- religijski pluralizam i kršćanstvo (sveopće Božje očinstvo).
- Kristova posebnost (Kristovo božanstvo, utjelovljenje, otkupljenje).
- Odnos Crkve prema nekršćanskim religijama (međureligijski dijalog, poštovanje i tolerancija).

Ključni pojmovi: jedincatost kršćanstva, Kristovo božanstvo, Krist jedini Posrednik, „Nostra aetate“, religijski pluralizam, međureligijski dijalog.

Odgojno-obrazovna postignuća: izdvojiti temeljne činjenice kršćanske vjere objavljene u Isus Kristu i razumjeti koja je posebnost kršćanstva u odnosu na druge monoteističke religije;

nabrojiti četiri osnovna oblika dijaloga s nekršćanskim religijama; usvojiti stav poštovanja prema drugim religijama; razvijati sposobnosti međureligijskoga dijaloga te uvažavanja tuđih stajališta i mišljenja na području vjere i života.
Prijedlozi za metodičku obradu: analizirati i kritički prosuđivati pojedine ulomke dokumenta "Nostra aetate" odgovarajući na pitanje: Što Crkva kaže o drugim religijama?; shematski prikazati temeljne spoznaje o religioznosti i obrađenim religijama; vođeni razgovor o stožernim činjenicama kršćanstva i njihovu značenju za konkretan život kršćana; usporedno čitanje i vrjednovanje biblijskih i drugih književnoumjetničkih tekstova; filmovi; fotogovor.

III. tematska cjelina: KRŠĆANSKA OBJAVA I SVETO PISMO
Nastavne teme
1. Kršćanska objava i njezino prenošenje

- Kršćanska objava – dijalog Boga i čovjeka, Božji govor i čovjekov odgovor, Božji odgovor na temeljna čovjekova pitanja.
- Javna i privatna objava, nadahuće, prosvjetljenje, mistična viđenja.
- Usmena predaja prethodi Pismu.
- Starozavjetna objava i njezine vlastitosti.
- Novozavjetna objava - Isus Krist, punina i vrhunac Objave.
- Cjelovito prenošenje i tumačenje Objave (Crkveno učiteljstvo i objava).

***Ključni pojmovi*:** Božja objava, javna i privatna objava, prenošenje objave, nadahnuće, mistično viđenje, Krist – punina objave.
Odgojno-obrazovna postignuća: razumjeti pojam Objave; navesti primjere nadnaravne Objave iz Staroga i Novoga zavjeta; prepoznati načine prenošenja Objave; uočiti i objasniti različite vrste i obilježja Objave; razumjeti Božju Objavu kao zahtjev koji traži čovjekov slobodni odgovor; shvatiti ulogu crkvenog Učiteljstva u tumačenju Objave i s povjerenjem osluškivati njegove poticaje.
Prijedlozi za metodičku obradu: Izraditi povijesnu liniju najvažnijih događaja biblijske objave; u skupnom radu analizirati tekst *Dei Verbum* 7 i izdvojiti bitne oznake kršćanske objave; biblijskim primjerima pokazati da je usmena predaja živa stvarnost koja prethodi Svetom pismu i potom pisanoj predaji; radom u skupinama analizirati i prosuditi razlike između javne i privatne objave, prosvjetljenja i mističnih viđenja stavljajući ih u kontekst današnjih fenomena ukazanja i mističnih iskustava.

2. Biblija kao pisana Božja riječ i pristup Bibliji

- Biblija - nadahnuta Božja riječ ljudima.
- Knjiga vjerničkog iskustva i istina vjere.
- Pristup Bibliji:
    - utjelovljenje u jezik i kulturu (povijesni, zemljopisni i kulturni okvir);
    - slojevitost nastanka biblijskih knjiga (razvoj religiozne misli i vjere);
    - različitost književnih vrsta i oblika.
- Struktura i kanon Biblije.
- Biblija je ključ za razumijevanje povijesti, umjetnosti, uljudbe.

Ključni pojmovi: Biblija – pisana Božja riječ, Biblija – nadahnuta knjiga, biblijski jezik, književne vrste i oblici.
Odgojno-obrazovna postignuća: protumačiti tvrdnju *Biblija je riječ Božja*; prepoznati Bibliju kao temelj kršćanske vjere; objasniti pojam, nastanak, strukturu, povijesni i zemljopisni okvir Biblije; navesti autora Biblije, jezike kojima su pisane biblijske knjige (u izvorniku) i neke najvažnije prijevode; navesti podjelu biblijskih knjiga prema nekim glavnim književnim vrstama; prepoznati i primijeniti način citiranja biblijskih knjiga, poglavlja i redaka.
Prijedlozi za metodičku obradu: asocijacije, vođeni razgovor i tumačenje pojma nadahnuća Svetoga Pisma; pronalaženje tipičnih oznaka hebrejskog jezika i stila u knjizi Postanka; analiza i interpretacija različitih biblijskih književnih vrsta i oblika; suoblikovanje biblijskog teksta i višedimenzionalno tumačenje Biblije; analiza i kritička prosudba biblijskih mjesta koja neke sekte krivo tumače; izraditi zemljopisnu kartu nekih važnijih biblijskih mjesta i krajeva; skupna

analiza nekih poznatijih umjetničkih djela nadahnutih Biblijom (u književnosti, likovnoj i glazbenoj umjetnosti, arhitekturi)

3. Biblijski govor o Bogu

- Obraditi nekoliko važnih pojmova i slika: istina, mudrost, pravednost, milosrđe, ljubav i vjernost.

Ključni pojmovi: Bog je istina, mudrost, pravednost, milosrđe, ljubav i vjernost.
Odgojno-obrazovna postignuća: razumjeti i naznačiti biblijsku poruku kroz odnos čovjeka i Boga te međuljudske odnose u nekoliko tema: istina, pravednost, milosrđe, ljubav i vjernost.
Prijedlozi za metodičku obradu: analiza, interpretacija i aktualizacija izabranih biblijskih tema i tekstova te oblikovati pitanja za biblijski kviz; pronaći biblijske tekstove koji govore o Božjim vlastitostima i Božjem pozivu čovjeku na istinu, pravednost, milosrđe, ljubav i vjernost te analizirati njihove poruke s primjenom na život prikladnim biblijskim metodama.

4. Biblija u životu kršćana

- Bog i danas govori po Pismima. Aktualnost biblijske poruke.
- Čitanje Svetog Pisma u liturgiji i svakodnevnom životu kršćana.
- Različiti oblici osobnog i zajedničkog čitanja i razmatranja Božje riječi.

Ključni pojmovi: Biblija – knjiga vjere i života, Biblija u osobnom životu i liturgiji, čitanje i meditiranje Svetog Pisma, Biblija u književnosti i umjetnosti.
Odgojno-obrazovna postignuća: prepoznati Bibliju kao istinu vjere u kojoj čovjek traži i pronalazi odgovore na najvažnija egzistencijalna pitanja; poznavati vrijednost čitanja Svetog pisma u liturgiji i svakodnevici; razumjeti prožetost suvremene kulture biblijskim motivima i navesti primjere iz književnosti, umjetnosti, arhitekture; otvoriti se poticajima Duha koji dolaze čitanjem i razmatranjem Božje riječi sadržane u Bibliji.
Prijedlozi za metodičku obradu: praktični rad s Biblijom: kako pronalaziti biblijska mjesta i kako čitati Bibliju, osobno i u zajednici; radom u skupinama prikazati konkretnu mogućnost organiziranja i rada biblijskih skupina i kružoka; meditacija odabranog biblijskog teksta uz prikladnu glazbu; usporedna analiza i interpretacija tematski bliskih biblijskih i književno-umjetničkih tekstova.

IV. tematska cjelina: ISUS KRIST - VRHUNAC OBJAVE
Nastavne teme
1. Isus - povijesna osoba

- Kršćanski izvori.
- Nekršćanski izvori.
- Osnovne povijesne činjenice o životu Isusa iz Nazareta.

Ključni pojmovi: Isus - povijesna osoba, nekršćanski izvori, kršćanski izvori, povijesni izvori i podaci o Isusu.
Odgojno-obrazovna postignuća: razlikovati nekršćanske i kršćanske izvore koji govore o Isusu kao povijesnoj osobi; uočiti važnost i podudarnost nekršćanskih i kršćanskih izvora o Isusu; prepoznati koji izvori prikazuju Isusa Krista kao pravog Boga i pravog čovjeka; navesti osnovne povijesne činjenice o Isusu iz Nazareta
Prijedlozi za metodičku obradu: radom u skupinama analizirati i izdvojiti poruku teksta Lk 2, 1 i Lk 3, 1-3. (što doznajemo o Isusovoj povijesnosti?); usporedno analizirati neke važnije nekršćanske i kršćanske izvore o Isusu i izdvojiti bitne povijesne činjenice; potražiti u dodatku Novog zavjeta kronološku tablicu i pronaći osobe koje su navedene u Lukinu tekstu, kritički ih smještajući u povijesni okvir; napraviti povijesnu kronologiju događaja Isusova života; pogledati i razgovarati o kratkoj video-projekciji o Isusovu životu; napraviti otuđivanje motiva iz Isusova života, odnosno uklapanje tradicionalnog likovnog prikaza Isusova života u suvremeni likovni ambijent ili obrnuto.

2. Isusov lik i tajna njegove osobe

- Isusovo ime.

- Stil i program djelovanja.
- Tajna Isusove osobe

Ključni pojmovi: Isus, Mesija, Isus Krist, Gospodin, Sin Čovječji, Spasitelj.

Odgojno-obrazovna postignuća: Objasniti značenje Isusova imena (najčešće nazive) i prepoznati Isusov stil i program djelovanja; uočiti ljudske crte Isusove osobe, način pristupa i postupanja prema ljudima čime je neodoljivo privlačio; otkriti posebnost Isusova lika koji ostaje trajni izazov i nadahnuće za vlastiti život.

Prijedlozi za metodičku obradu: - vođeni razgovor na temu: kako u mojoj okolini ljudi gledaju na Isusa i je li on možda posljednji "tabu" o kojem se ne govori?; napraviti vlastitu "sliku o Isusu"?; ostvariti perspektivno biblijsko pripovijedanje o Isusu s aspekta nekog lika koji je Isusa dobro poznavao (npr. apostoli Petar i Ivan); u skupnom radu interpretirati riječi poznatog književnika: "Zapad je izgubio Krista i zbog toga umire, jedino zbog toga". (Dostojevski); pogledati kod kuće film o Isusu i nakon toga o njemu razgovarati (npr. F. Zeffirelli, *Isus iz Nazareta*).

3. Navještaj kraljevstva Božjega

- Izrael očekuje Kraljevstvo Božje.
- Poruka o kraljevstvu Božjem ispunjenje je iskonskih čovjekovih težnji za mirom, slobodom, pravednošću i životom.
- Kraljevstvo Božje označava novi svijet koji čovjek ne može načiniti sam, nego ga samo Bog može dati.
- Kraljevstvo Božje nije neko mjesto stanovanja nego novi odnos. To je svijet pravednosti, istine, radosti, mira, blagostanja.
- Isusovo naviještanje i djelotvorno uprisutnjenje Kraljevstva Božjega (prispodobe, čudesa)
- Blaženstva kao program kraljevstva Božjega.

Ključni pojmovi: Kraljevstvo Božje (milost, istina, pravda, ljubav i mir), Govor na Gori – Manifest Božje vladavine, „već“ i „još ne“ Kraljevstva Božjega, prispodobe o Kraljevstvu, čudesa.

Odgojno-obrazovna postignuća: protumačiti pojam *kraljevstva Božjeg*; uočiti Kristovu poruku (kraljevstvo Božje) kao ispunjenje temeljnih čovjekovih težnji; povezati Isusov govor o Kraljevstvu s njegovim čudesima (djelovanjem u korist čovjeka), poznavati temeljne poruke Isusova Govora na Gori; pobuditi stav otvorenosti i prihvaćanja Isusove poruke s Gore u osobnom i društvenom životu.

Prijedlozi za metodičku obradu: - u skupnom radu analizirati neke suvremene poruke i glasove na različitim područjima života koji čovjeku nude uspjeh, sreću i blagostanje te načiniti kriterije pristupa tim glasnicima i porukama i s obzirom na njihovu vjerodostojnost, snagu i ostvarenje; kritički prosuditi kriterije razlikovanja i prihvaćanja Božje riječi i Božje poruke među tolikim riječima i ponudama; pisanje vlastite prispodobe o Kraljevstvu Božjem ili eseja na temu: Kako zamišljam Božje kraljevstvo istine, pravde, ljubavi i mira?; kreativni rad: mladi u ostvarenju Kraljevstva Božjeg u obitelji, školi i gradu; analiza i prosudba izabranih poruka na Gori i njihova aktualnost za naše vrijeme; grafičko oblikovanje poziva Govora na gori; pisanje kratkog sastava na neku od poruka Govora na Gori

4. Isusovo otkupiteljsko djelo

- Razlozi Isusove smrti (židovski razlozi i razlozi rimske vlasti).
- Isusova muka i smrt.
- Smisao Isusove smrti (otkupiteljska smrt).
- Uskrsnuće i ukazanja Uskrsloga.
- Isusovo uskrsnuće - početak sveopćeg uskrsnuća.
- Isus Krist, Spasitelj i otkupitelj čovjeka i svijeta.

Ključni pojmovi: Isusova smrt i uskrsnuće, ukazanje Uskrsnuloga, Krist Otkupitelj, Krist Spasitelj; otkupiteljska žrtva (djelo), sveopće uskrsnuće.

Odgojno-obrazovna postignuća: razumjeti razlog i smisao Isusove smrti; objasniti Isusov stav bezuvjetnog prihvaćanja svakog čovjeka; razumjeti što znači *živjeti u skladu s vjerom u Isusa*

Krista; razumjeti Kristovo uskrsnuće kao početak i zalog sveopćeg uskrsnuća; osjetiti radost Uskrsa i graditi vlastiti život u vjeri i nadi Kristova uskrsnuća.
Prijedlozi za metodičku obradu: usporedba biblijskih tekstova o Kristovoj smrti i uskrsnuću i izdvajanje razloga njegove smrti; prosuditi okolnosti i smisao Kristove muke i smrti u svjetlu tadašnjih društvenih, političkih i vjerskih okolnosti; problemski diskutirati na temu: što bi bilo da nije Kristova uskrsnuća?; usporediti neke spoznaje o Torinskom platnu i evanđeoske izvještaje o Isusovoj smrti;

5. Isus Krist - pravi Bog i pravi čovjek

- Isus Krist, ispunjenje mesijanskih očekivanja.
- Božji sin i jedini posrednik između Boga i ljudi (Dj 4,12).
- Utjelovljenjem se Isus sjedinio sa svakim čovjekom i ponudio mu spasenje.
- Nicejsko-carigradsko vjerovanje (Isus Krist u vjerovanju Crkve).

Ključni pojmovi: Sin Božji, jedini Posrednik, pravi Bog, pravi čovjek, Nicejsko-carigradsko vjerovanje.
Odgojno-obrazovna postignuća: spoznati najdublju istinu o Isusu Kristu: on je pravi Bog i pravi čovjek; razumjeti da je Isus Krist jedini posrednik između Boga i ljudi - jedini Spasitelj i otkupitelj; razumjeti vrijednost spasenja čovjeka, stvorenja i svijeta, ostvarenog u Isusu Kristu.
Prijedlozi za metodičku obradu: izdvojiti i analizirati biblijske mesijanske tekstove i pronaći mesijanska obećanja; izdvajanje, analiza i tumačenje temeljnih istina vjere u Kristovo čovještvo i božanstvo prema Nicejsko-carigradskom vjerovanju; problemski analizirati i kritički prosuditi vjeru Crkve: Krist je jedini Spasitelj svih ljudi; napisati pismo Kristu kojim se izriče vlastito povjerenje u Njega te vjera u Njegovo božanstvo i čovještvo.

6. Zajedništvo s Kristom

- Isusova prisutnost danas: u Crkvi, sakramentima, Božjoj Riječi, bližnjemu.
- Pripadnost Kristu i nasljedovanje Krista.
- Isus Krist u životu kršćanina.
- Isus oslobađa od idola (vlast, imetak, užitak, slava...).
- Isus poziva na život u punini.

Ključni pojmovi: stvarna Kristova prisutnost, otajstvena prisutnost, sakramentalna prisutnost, Kristova riječ, Kristova osloboditeljska prisutnost, nasljedovanje Krista.
Odgojno-obrazovna postignuća: poznavati načine Kristove otajstvene prisutnosti u sakramentima, Crkvi i svijetu, osobno se suočiti Isusom Kristom i njegovom porukom; graditi put, stavove i krjeposti vlastitog nasljedovanja Krista.
Prijedlozi za metodičku obradu: razgovor o mogućnostima svakodnevnog susreta s Kristom i analizirati mogućnosti susreta s njim u sakramentalnoj stvarnosti, u molitvi, u obitelji i školi, u susretima s ljudima, osobito potrebnima; analizom dokumentarnih i simboličkih fotografija prosuđivati razne životne situacije i oblike ovisnosti, ropstva i idola; navesti mogućnosti i putove izlaska iz krize i ropstva ovisnosti; oblikovati nacrt vrjednota koje oslobađaju, vode istinskom životu, pripadnosti Kristu i nasljedovanju njegova puta; prikladnom pjesmo izraziti spremnost hoda Kristovim putem.

V. tematska cjelina: TAJNA STVARANJA - GOVOR ZNANOSTI I GOVOR VJERE
Nastavne teme
1. Prirodoznanstvena tumačenja nastanka svijeta

- Čudesnost, veličina i ljepota stvorene zbilje.
- Veliki prasak, teorija evolucije.
- Prag hominizacije (nastanak čovjeka).
- Znanstvene teorije o postanku svemira i čovjeka nisu konačne, one se mijenjaju i dopunjuju.

Ključni pojmovi: nastanak svijeta, prirodoznanstvene teorije, Veliki prasak, evolucija, hominizacija.
Odgojno-obrazovna postignuća: razlikovati prirodoznanstveni i biblijski pristup stvarnosti i

stvaranju svijeta i čovjeka; poznavati znanstvene teorije o postanku svemira; uočiti i razumjeti različite pristupe o nastanku čovjeka; otkriti kozmičku i duhovnu jedinstvenost i neponovljivost svakog pojedinog čovjeka kao ljudske osobe.
Prijedlozi za metodičku obradu: analizirati i kritički prosuditi različite pristupe i teorije o nastanku svijeta i čovjeka prema; skicirati teorijsku liniju evolucije i točno u njoj odrediti čovjekovo mjesto; proučiti otkrića fizičara S. W. Hawkinga i izdvojiti bitne spoznaje; skicirati na plakatu razne teorije o nastanku svijeta i svemira.

2. Biblijsko-vjernički pristup stvaranju

- Metaforički i simbolički govor Biblije.
- Poruka Prvog biblijskog izvješća o stvaranju (Post 1, 1-2, 4a).
- Poruka Drugog biblijskog izvješća o stvaranju (Post 2, 4b-25).
- Stvaranje je neprestano Božje djelovanje: sav je svemir trajno ovisan o Bogu.
- Čovjek – slika Božja, čovjek sustvaratelj.
- Pierre Tailhard de Chardin: evolucija i dovršenje svega u Kristu.

Ključni pojmovi: metaforički i simbolički govor, Božje stvaranje, čovjek – slika Božja, čovjek sustvaratelj.
Odgojno-obrazovna postignuća: razumjeti i objasniti biblijski govor o postanku svijeta i čovjeka prema Post 1,1-2,4 b; protumačiti značenje pojma *čovjek – slika Božja;* razumjeti trajnost procesa stvaranja i ulogu čovjeka kao sustvaratelja; razumjeti Božju nakanu da je svijet povjeren čovjeku na odgovorno upravljanje; navesti primjer poznatih znanstvenika koji su bili osvjedočeni vjernici.
Prijedlozi za metodičku obradu: - iznositi asocijacije na pojam "stvaranje"; odgovoriti na pitanje: stvara li čovjek?; "Vruća stolica" - interioriziranje i produbljivanje teme (usp. F. W. Niehl *212* metoda, 185); pronaći određene "nelogičnosti" i nejasnoće u biblijskim tekstovima o stvaranju (npr. redoslijed stvaranja i sl.) i kritički odgovoriti mogu li se najnovija znanstvena dostignuća o postanku i razvoju svemira pomiriti s Biblijom; vođeni razgovor o čovjeku - slici Božjoj, njegovoj vrijednosti i pronaći primjere nijekanja i ugrožavanja slike Božje u čovjeku; u pismenom radu razmišljati o sebi kao tražitelju na temelju teksta: "Eh, da mi je razumjeti svijet oko nas, kako i zašto postoji, valjda bih tada dokučio i smisao vlastita postojanja, odnosno pronašao čvrstu točku svoje egzistencije"? (Arhimed)

3. Odnos vjere i prirodnih znanosti

- Odnos vjere i znanosti kroz povijest.
- Znanosti imaju svoja područja, ciljeve i dosege.
- Vjera ima svoje područje, ciljeve i dosege.
- Vjera i razum – misaona odgovornost vjere.
- Velikani vjere i znanosti.

Ključni pojmovi: prirodne znanosti, humanističke znanosti, vjera, razum, znanje, mudrost.
Odgojno-obrazovna postignuća: uočiti područje prirodnih znanosti i područje vjere; poznavati pojam, načine i metode znanstvenih spoznaja i njihove granice; otkriti dodirne točke znanosti i vjere; razumjeti nepostojeću dvojbu "vjera ili znanost" i uočiti važnost njihova uzajamnog prihvaćanja i nadopune u otkrivanju cjelovite slike svijeta i čovjeka.
Prijedlozi za metodičku obradu: stvaranje problemske situacije i diskusija na temu: mogu li prirodne znanosti odgovoriti na pitanja iz duhovnog područja; vođeni razgovor na temu odnosa prirodnih i humanističkih znanosti – dosezi i granice; analizirati i protumačiti odnos vjere i razuma, vere i znanosti; napraviti plakat s katalogom velikih prirodoznanstvenika i teologa i njihovim mislima o odnosu vjere i prirodnih znanosti.

DRUGI RAZRED

I. tematska cjelina: SLOBODA – IZBOR I ODGOVORNOST
Nastavne teme
1. Mladi čovjek u hodu prema slobodi i zrelosti

- Adolescencija – vrijeme odrastanja (fizički, psihički, emocionalni, socijalni i duhovni razvoj)
    - Težnja za zrelošću, samostalnošću i slobodom: želim biti netko.
    - Nepostojani osjećaji – Sve me pogađa (u obitelji, društvu vršnjaka…).
    - Ne mogu vjerovati tako kao do sada.
- Sloboda i odgovornost.
- Moć Isusove slobode.

Ključni pojmovi: ljudska zrelost, adolescencija (odrastanje), sloboda, samostalnost, odgovornost, Isusova sloboda.
Odgojno-obrazovna postignuća: navesti čimbenike koji utječu na razvoj osobnosti; objasniti razliku između zrele i nezrele osobnosti; navesti najčešće poteškoće adolescentne dobi (u odnosu prema prijateljima, vršnjacima, odraslima, školskim obvezama, suprotnom spolu...); razumjeti obitelj kao temelj za razvoj osobnosti; razlikovati načine shvaćanja slobode; otkriti biološku, psihološku i društvenu uvjetovanost slobode; razlikovati slobodu "od" i slobodu "za"; razumjeti povezanost slobode i tolerancije; objasniti razliku između vanjske i unutarnje slobode; shvatiti slobodu kao čovjekov poziv i vrhunsko ostvarenje; otkriti i prihvatiti Isusa kao istinskog osloboditelja.
Prijedlozi za metodičku obradu: vezani učenički razgovor i prosudba različitih modela zrelosti i uspjeha u životu s pitanjima: Tko je, kada i kako odrastao?; analizirati nekoliko medijskih promidžbenih poruka s prosudbom o tome li moguće ostati slobodan i biti vezan za osobe i stvari; napraviti program sretne i uspješne obitelji; vođeni razgovor o mogućnostima i granicama naše slobode; analizirati slobodu "od" i slobodu "za" prema Gal 5, 13-26; analizirati tekstove o ponudi Isusove slobode (rad u grupama): Mt 4, 1-11; Mt 12, 9-14; Iv 10, 14-18; Mk 7, 1-22.; napraviti pisani tekst ili likovnu ilustraciju o tome što mi omogućuje, a što onemogućuje punu slobodu.

2. Ususret drugome

- Vrjednota prijateljstva;
    - zapreke prijateljstvu;
    - kako ga ostvariti?
- Otkriće ljubavi;
    - privlačnost, flert, zaljubljenost i zrela ljubav;
    - kako izgraditi svoj odnos prema drugom spolu;
    - ljudska spolnost u službi ljubavi i života.

Ključni pojmovi: prijateljstvo, ljubav, flert, zaljubljenost, ljudska spolnost, život u ljubavi.
Odgojno-obrazovna postignuća: otkriti važnost prijateljstva za osobno dozrijevanje; objasniti ulogu prijateljstva u procesu razvoja osobnosti; razumjeti što pomaže ostvarenju prijateljstva, a što ga onemogućuje; navesti obilježja i razlike između zaljubljenosti i zrele ljubavi; protumačiti važnost zrele ljubavi kao norme ljudske spolnosti i odnosa među spolovima; otkriti duboku povezanost ljudske spolnosti, zrele ljubavi i odgovornosti u intimnom zajedništvu i stvaranju novog života.
Prijedlozi za metodičku obradu: programirano konfliktno igranje uloga među prijateljima; napraviti test prijateljstva i igru povjerenja; vođeni razgovor o potrebi pravog prijatelja i zaprekama prijateljstvu; provesti asocijaciju na riječ ljubav i problemski voditi diskusiju o razlici između ljubavi, flerta i zaljubljenosti; prikupiti materijale iz novina i časopisa za mlade i izraditi plakat s porukama koje im oni nude na području ljubavi, spolnosti i osjetilnosti; prosuditi tekstove nekih zabavnih pjesama s porukom ljubavi; analizirati shvaćanje spolnosti i ljubavi u Bibliji prema Post 1, 27 i Post 2, 21-25; analizirati i kritički produbiti oznake ljubavi prema 1 Kor 13, 4-8.; izraditi skicu stupnjeva u sazrijevanja u ljubavi, od privlačnosti i flerta do prave ljubavi koja je u službi radosti i života.

3. U potrazi za vrjednotama

- Tradicionalne vrjednote na ispitu.
- Utjecaj skupine vršnjaka.
- Što nam sve nude mediji?
- Opasnost bijega: put prema ovisnostima (droga, duhan, alkohol…).
- Izbor trajnih vrjednota.
- Obilježja ljudske i kršćanske zrelosti.

Ključni pojmovi: vrjednota, trajne vrjednote, bijeg u ovisnosti (droga, duhan, alkohol), ljudska zrelost, kršćanska zrelost.

Odgojno-obrazovna postignuća: usporediti i kritički prosuđivati vladajuće vrjednote u obitelji i izvan nje; razumjeti povezanosti između adolescentne krize i različitih oblika bijega od stvarnosti (droga, alkohol…); prepoznati trajne životne vrjednote i znati napraviti izbor i ljestvicu vrjednota, ljudskih i kršćanskih.

Prijedlozi za metodičku obradu: asocijacija na pojmove „tradicionalno" i „moderno" i rasprava na temu: može li mladi čovjek čuvati i obdržavati tradicionalne vrijednosti i biti moderan; prikupljanje i analiza tekstova iz časopisa i novina s nakanom prosudbe o tome jesmo li ovisni o medijima, manipuliraju li nama i kakav utjecaj na nas imaju različite poruke, idoli i modni trendovi; vođeni razgovor o tradicionalnim vrjednotama koje se gaje u obiteljima i u našem narodu; otkriti dobre i loše strane medija i suvremenih ponuda, osobito onih koje vode različitim ovisnostima (droga, alkohol…); istražiti najteže vrste ovisnosti u svome gradu (statistički podaci, analiza, uzroci); napraviti ljestvicu vrjednota koje vode ljudskoj i kršćanskoj zrelosti.

II. tematska cjelina: ŽIVOT S CRKVOM I U CRKVI

Nastavne teme

1. Ustanovljenje Crkve i pripadnost Crkvi

- Apostolsko iskustvo zajedništva s Isusom kao znak okupljanja zajednice spasenja (npr. Mk 2,13-17).
- Čini kojima je Isus ustanovio Crkvu.
- Događaj Pedesetnice.
- Novozavjetne slike Crkve i njihovo značenje za razumijevanje Crkve (Zajedništvo svetih, Narod Božji, Tijelo Kristovo, Hram Duha Svetoga).
- Crkva u ispovijesti vjere: jedna, sveta, katolička i apostolska.
- Znakovi vjerničke pripadnosti Crkvi (dar, poziv i poslanje)

Ključni pojmovi: ustanovljenje Crkve, Crkva – jedna, sveta, katolička i apostolska, slike Crkve – Narod Božji, Tijelo Kristovo, Zajedništvo svetih.

Odgojno-obrazovna postignuća: - razumjeti kako Crkva shvaća samu sebe; navesti čine kojima je Isus ustanovio Crkvu; prepoznati značenje susreta s Uskrslim i događaja Pedesetnice za nastajanje prve Crkve; razumjeti bitna obilježja Crkve: jedna, sveta, katolička i apostolska; razlikovati 4 bitne oznake Crkve: služenje, zajedništvo, slavljenje i naviještanje (svjedočenje) vjere.

Prijedlozi za metodičku obradu: asocijacije i vođeni razgovor o pojmu „Crkva"; analizirati ponuđene tekstove evanđelja i iz Djela apostolskih te pronaći mjesta ustanovljenja Crkve i rekonstruirati život prve Crkve; u pripremljenoj diskusiji otkriti sličnosti, razlike i poteškoće života prve Crkve i Crkvu u današnjem vremenu; asocijacije na novozavjetne slike Crkve i pojašnjenje nekih važnih obilježja (kuća Božja, zajedništvo svetih, Narod Božji, Tijelo Kristovo…); protumačiti kršćanske istine o Crkvi da je jedna, sveta, katolička i apostolska.

2. Sakramenti kršćanske inicijacije – darovi milosnoga života i zajedništva

- Krštenje kao sakrament pritjelovljenja Crkvi (značenje, znakovi, novo rođenje u Kristu, vrste krštenja, udioništvo u Mističnom Tijelu – Crkvi, svjedočenje krštenja)
- Sakrament potvrde (darovi Duha Svetoga, znakovi kršćanske zrelosti; značenje potvrde u životu vjernika – rast i hod u vjeri, izgradnja crkvenoga zajedništva, kršćansko svjedočenje vjere)
- Euharistija (utemeljenje euharistije - pashalna večera i "lomljenje kruha", euharistija kao Žrtva:

spomen čin i predanje, obred Svete Mise i Misa kao sljavlje zajedništva s Bogom i braćom; euharistija kao izvor i vrhunac svega kršćanskoga života i kao zalog budućega života.

Ključni pojmovi: kršćanska inicijacije, krštenje, potvrda, euharistija, sakramentalni znakovi, sakramentalni život, kumovi kod primanja sakramenata krštenja i potvrde.

Odgojno-obrazovna postignuća: poznavati biblijske temelje sakramenata inicijacije; shvatiti otajstveno milosno obilježje sakramenata inicijacije i njihovih obrednih znakova u liturgiji Crkve; razumjeti doktrinarni izričaj otajstvenog značenja pojedinih sakramenata kršćanske inicijacije (krštenje, potvrda, euharistija) za život kršćana u osobnom, crkvenom i društvenom životu; uočiti unutrašnju povezanost sakramenata sakramenta krštenja, potvrde i euharistije u izgradnji kršćanskoga života i svjedočenja; razumjeti važnost euharistije za život Crkve i svoj vlastiti život; otkriti i prihvatiti svoje mjesto u Crkvi i svoju odgovornost za Crkvu.

Prijedlozi za metodičku obradu: obraditi biblijsku podlogu sakramenata kršćanske inicijacije krštenje, potvrdu i euharistiju, te na produbljen način otkriti sakramentalne znakove i potrebu sakramentalnog života vjernika; podijeliti učenicima zadatak (rad u grupama) da pronađu tekstove iz "obrednika" sakramenata inicijacije: analiza i razgovor; istraživati doktrinarne sadržaje pojedinih sakramenata i otkrivati otajstva vjere koja oni u sebi sadrže; projicirati dijafilm i potom razgovarati o značenju i uporabi vode, ulja, kruha i vina u ljudskom život te povezati ih sa simbolikom tih tvari u sakramentima; u tablicu s tri stupca ispuniti rubrike za svaki od sakramenata inicijacije: predvoditelj slavlja, načini slavlja, mjesta slavlja te rješenja uspoređivati, nadopunjavati i ispravljati; pronaći tekstove iz "obrednika" sakramenata inicijacije: analiza na satu; izrada osobne "mape" primanja sakramenata inicijacije (fotografije, i dr.); razgovor o važnosti kumstva kod sakramenta krštenja i potvrde; anketa, iznošenje vlastitih mišljenja i vođeni razgovor o pohađanju svete mise i primanju svete pričesti: učestalost, glavna motivacija (ne)pričešćivanja;

3. Službe i karizme u Crkvi – slobodno i radosno življenje evanđelja

- Život Prve Crkve kao primjer Crkvi za sva vremena.
- Uloga apostola u prvoj Crkvi - svjedoci i poslanici Uskrsloga.
- Crkva kao zajedništvo: kolegij (zbor) biskupa i Petrova služba, nove službe, strukture župnih, biskupijskih i papinskih vijeća, vjerničke zajednice i crkveni pokreti.
- Sakrament svetog reda i hijerarhijski ustroj Crkve.
- Odnos karizmatičnosti i institucionalnosti u Crkvi.
- Radikalno življenje Evanđelja - evanđeoski savjeti kao dar Duha Svetoga Crkvi.
- Vjernici laici u Crkvi – poziv i poslanje (područja laičkog djelovanja u Crkvi i društ

Ključni pojmovi: služenje, karizma, institucionalna Crkva, zajedništvo u Crkvi, crkveni pokreti, vjernici laici u Crkvi, sakrament svetog reda.

Odgojno-obrazovna postignuća: objasniti univerzalnost Crkve i razlikovati veze jedinstva Crkve; razlikovati službe i karizme u Crkvi i navesti primjere jednog i drugog; uočiti krsno i služiteljsko dostojanstvo, mjesto i zadaću muškarca i žene u životu Crkve; poznavati mjesto i ulogu laika u životu Crkve; nabrojiti i poznavati temeljna obilježja 3 stupnja svetoga reda; uočiti važnost i potrebu vjerničke molitve i zalaganja za duhovna zvanja.

Prijedlozi za metodičku obradu: prikazivanje filma i razgovor o važnim događajima nastanka Crkve (video-projekcija iz serije "Anno Domini"); analiza i interpretacija biblijskih tekstova o ulozi apostola Petra i drugih apostola u prvoj Crkvi; prikupljanje materijala i izrada plakata s prikazom evangelizacijskog ustroja i poslanja Crkve, od Pape i crkvenog Učiteljstva do svećenika i laika u župnim zajednicama; prikazati strukture župnih vijeća i bazičnih zajednica; protumačiti značenje pojmova karizmatičnost i institucionalnost Crkve i prikazati crkveni ustroj i strukture; izlaganje s tumačenjem službe, jedinstva i razlika između pape, biskupa, svećenika i vjernika laika u Crkvi; pobliže upoznati i objasniti narav i značenje sakramenta svetog reda i hijerarhijski ustroj Crkve; - podijeliti referate (anketa: razgovor sa svećenikom; izlaganje prema Dekretu o odgoju i obrazovanju svećenika, …); voditi diskusiju o mjestu i ulozi vjernika laika u životu Crkve i društva i odrediti područja laičkoga djelovanja.

4. Jedna Crkva u mnoštvu Crkava – prema punom zajedništvu

- Univerzalnost Crkve - Crkva otvorena svim narodima i kulturama.
- Misije i evangelizacija.
- Veze jedinstva Crkve: jedna vjera, slavljenje svih sakramenata, hijerarhijsko ustrojstvo Crkve predvođene Petrovim nasljednikom.
- Ranjeno zajedništvo i poziv na njegovu obnovu.
- Ekumensko nastojanje oko jedinstva Kristove Crkve.

Ključni pojmovi: misije, evangelizacija, univerzalnost i jedinstvo Crkve, zajedništvo, ekumenizam.

Odgojno-obrazovna postignuća: uočiti prisutnost Crkve u svim kulturama i narodima i shvatiti njezinu univerzalnost s obzirom na njezino spasenjsko poslanje; uočiti znakove i poznavati područja misijskog i evangelizacijskog djelovanja Crkve; objasniti pojam *Crkve kao zajedništva* prema Drugom vatikanskom saboru; objasniti pojam, važnost i ciljeve ekumenizma; osjetiti potrebu vlastitog angažiranja na polju ekumenizma i moliti za jedinstvo svih kršćana.

Prijedlozi za metodičku obradu: analizirati biblijske tekstove i crkvene dokumente o poslanju i zadaći Crkve u svijetu, među različitim kulturama i narodima; upoznati različite kršćanske Crkve koje su prisutne u našem mjestu i/ili bližoj okolici; odrediti bitna obilježja i veze jedinstva Kristove Crkve; analizirati dekret o ekumenizmu "Unitatis redintegratio" Drugoga vatikanskog sabora; naznačiti bitne korake u ekumenskom nastojanju oko jedinstva Kristove Crkve.

5. Marija – uzor vjere i majka Crkve

- Marija u Božjem planu spasenja.
- Marija – uzor vjere.
- Marija – majka Crkve i suradnica u djelu otkupljenja.
- Štovanje Blažene Djevice Marije u liturgiji i u Crkvi (u Hrvata).

Ključni pojmovi: Marija – uzor vjere, Marija - Majka Crkve, liturgijsko štovanje Marije.

Odgojno-obrazovna postignuća: otkriti Marijinu ulogu i mjesto u povijesti spasenja; poznavati odlike Marijine vjere po kojima je uzor vjeri Crkvi i svim vjernicima; razumjeti Marijinu ulogu u Kristovu životu i djelu Kristova otkupljenja; navesti neke oblike štovanja Marije u liturgiji i u Crkvi, osobito u hrvatskome narodu; otkriti Marijino mjesto u svom vlastitom životu i slijediti primjer njezine vjere i povjerenja u Boga.

Prijedlozi za metodičku obradu: navesti i interpretirati neke biblijske i otačke tekstove te tekstove crkvenih dokumenata o Marijinoj ulozi u povijesti spasenja; pravljenje plakata s važnijim imenima koje Crkva pridaje Mariji; promatranje i interpretacija slika s marijanskom i mariološkom tematikom, uz katalog pitanja i vođeni razgovor o prikupljenim podatcima; pisanje kratkog eseja o Mariji; izrada zemljovidne karte Crkve u Hrvata s nekim važnijim marijanskim svetištima i titulama koji joj se u njima pridaju.

III. tematska cjelina: ZAJEDNICA KOJA OSLOBAĐA I SLUŽI – POVIJEST CRKVE

Nastavne teme

1. Susret s antičkim svijetom – evanđeoska sloboda i mučeništvo

- Širenje kršćanstva.
- Moralno-religiozni život.
- Vrijeme progona i vrijeme slobode.
- Monaštvo.

Ključni pojmovi: širenje kršćanstva, progon i sloboda Crkve, vjerski i moralni život prvih kršćana, monaštvo.

Odgojno-obrazovna postignuća: prepoznati obilježja i strukturu prve kršćanske zajednice; prepoznati ulogu i značenje života i djelovanja sv. Pavla; prepoznati poteškoće s kojima se susretala prva Crkva u svom okruženju (među Židovima, u susretu s antičkim svijetom i u Rimskom carstvu); razumjeti uzroke, posljedice i značenje progona Crkve u Rimskom carstvu; objasniti pojam mučeništva i nabrojiti najpoznatije ranokršćanske mučenike na našim prostorima; objasniti značenje cara Konstantina i cara Teodozija za povijest Crkve.

Prijedlozi za metodičku obradu: analizirati biblijske tekstove o širenju prve Crkve i Pavlovu

misionarenju; vođeni razgovor o prilikama u kojima se događalo širenje kršćanstva; promatranje zemljovida i skiciranje mentalne mape Pavlovih putovanja u nastojanju oko širenja kršćanstva; pripovijedanje i izlaganje o ranokršćanskim mučenicima na hrvatskom prostoru; film o povijesnim događanjima iz ranokršćanskih vremena na hrvatskim prostorima; izrada plakata; izrada umne mape.

2. Kršćanstvo na hrvatskom jezičnom području u srednjem vijeku

- Seoba naroda i njihov ulazak u Crkvu.
- Korijeni kršćanstva na današnjem hrvatskom jezičnom prostoru prije dolaska Hrvata.
- Vjerovanja starih Hrvata.
- Dolazak i pokrštavanje Hrvata – pokrštavanje iz tri središta: Rima, Bizanta i Akvileje.
- Nastajanje hrvatske države i veze s papom (641, 679, 879, 1075. g.).
- Glagoljaštvo i ćirilometodska baština.

Ključni pojmovi: seoba i pokrštavanje poganskih naroda, vjera starih Hrvata, pokrštavanje Hrvata, veze hrvatske države s Papom, glagoljaštvo, ćirilometodska baština.
Odgojno-obrazovna postignuća: navesti glavna vjerovanja starih Hrvata prije pokrštenja (staroslavenska vjerovanja); objasniti proces pokrštavanja Hrvata i razvoj kršćanstva na našem prostoru; razumjeti značenje veza s papom za nastajanje hrvatske države; prepoznati povezanost početaka pismenosti u Hrvata s Crkvom (glagoljica);
Prijedlozi za metodičku obradu: proučiti sudski zapisnik o Kvirinu Sisačkom koji je pogubljen za vrijeme cara Dioklecijana (usp. Ž. Kustić, *Mali ključ povijesti Crkve u Hrvata*, str. 235-236); pronaći i analizirati narodne pripovijetke koje govore o vjerovanju starih Hrvata; posjetiti po mogućnosti neke ranokršćanske spomenike na našim prostorima; napraviti pano sa fotografijama i crtežima starohrvatskih crkvica; gledanje isječka povijesno-dokumentarnog filma HTV-a, *Kršćanstvo i Hrvati*.

3. Crkva u srednjem vijeku – od duhovnog i kulturnog procvata do ratova i raskola

- Benediktinski samostani - rasadišta znanja i kulture.
- Udaljavanje Istoka i Zapada.
- Prodor Islama i križarski ratovi.
- Inkvizicija.
- Crkva i država.

Ključni pojmovi: sv. Benedikt i benediktinci, redovništvo, Istočni raskol, prodor Islama, križarski ratovi, inkvizicija.
Odgojno-obrazovna postignuća: prepoznati pojavu i razvoj redovništva, osnivanje škola i sveučilišta, promicanje pismenosti i kulture, ukidanje ropstva, laičku investituru i Grgurovsku obnovu kao najvažnije doprinose Crkve u srednjem vijeku; upoznati vjerodostojne činjenice i razumjeti problematiku križarskih ratova i inkvizicije kao tamne strane Crkve srednjega vijeka; kritički i objektivno protumačiti pozitivne i negativne strane Crkve u srednjem vijeku; navesti uzroke i razumjeti posljedice istočnog raskola 1054. godine; navesti temeljna obilježja Pravoslavlja i razlike u odnosu na Katoličku Crkvu; razvijati sposobnost uvažavanja tuđih stajališta i mišljenja; uočiti odgovornost sviju za zajednički život u društvu i Crkvi
Prijedlozi za metodičku obradu: Istraživanje tekstova i dokumenata; vođeni razgovor o razlozima udaljavanja Istoka i Zapada te raskola među kršćanima; pripovijedanje i izlaganje; diskusija (parlaonica); film; izrada plakata; izrada umne mape.

4. Crkva kršćanskoga služenja siromašnima - dominikanci i franjevci (13.-14. st.)

- Ustanove kršćanske solidarnosti.
- Siromaštvo kao evanđeoski ideal.
- Dominikanci i franjevci.
- Biskup Kažotić - organizator visokog školstva u Hrvatskoj.

Ključni pojmovi: evanđeosko siromaštvo – evanđeoski ideal, prosjački redovi, sv. Dominik i dominikanci, sv. Franjo i franjevci, visoko školstvo u Hrvatskoj, biskup Kažotić.
Odgojno-obrazovna postignuća: poznavati neke načine i oblike organiziranja po kojima se

Katolička Crkva brinula za siromašne, bolesne, odbačene; otkriti ulogu prosjačkih redova u navještanju i svjedočenju evanđelja u doba krize Crkve; poznavati ulogu dominikanaca i franjevaca u životu Crkve u hrvatskome narodu; poznavati ulogu Crkve u organiziranu visokog školstva u Hrvatskoj, osobito biskupa Kažotića.
Prijedlozi za metodičku obradu: vođeni razgovor o ulozi Crkve u pomaganju ljudima, osobito siromašnima i brigu Crkve i države za njih; na temelju dokumenata analizirati razloge krize Crkve i života kršćana navedenog razdoblja, pripovijedanje i izlaganje povijesnih događaj i činjenica o djelovanju dominikanaca i franjevaca u našim krajevima; diskusija (parlaonica); izrada plakata; izrada umne mape; gledanje isječka povijesno-dokumentarnog filma HTV-a, *Kršćanstvo i Hrvati*.

5. Crkva u doba humanizma – promicanje vjere, tradicije i kulture

- Zanimanje za knjigu.
- Marko Marulić i njegov utjecaj na europsku duhovnost.
- Islamizacija na našim prostorima.
- Uloga Crkve, osobito franjevaca u očuvanju vjere na hrvatskom jezičnom prostoru

Ključni pojmovi: humanizam, Marko Marulić, islamizacija, dominikanci, franjevci i svjetovni svećenici u vremenu Otomanske okupacije.
Odgojno-obrazovna postignuća: otkriti važnost opismenjavanja i knjige za duhovni i kulturni život naroda, upoznati ulogu Marka Marulića u stvaranju hrvatskoga i europskoga humanizma; poznavati osnovne činjenice iz razdoblja islamizacije hrvatskih i katoličkih prostora, navesti neke podatke o ulozi Crkve, svećenika i redovnika u očuvanju vjere i kulture hrvatskoga naroda u doba Otomanske okupacije; uočiti važnost poznavanja vlastitih korijena (obiteljskih, nacionalnih, vjerskih, povijesno-kulturoloških) te poznavanja i poštovanja drugih vjera i kultura.
Prijedlozi za metodičku obradu: istraživanje povijesnih dokumenata i činjenica; upoznavanje s djelom Marka Marulića za vjerski i kulturni život naroda; analiza nekih dokumenata, pripovijedanje i izlaganje povijesnih događaja i činjenica oko islamizacije naših prostora; analiza i interpretacija povijesnih i književno-umjetničkih tekstova; diskusija (parlaonica); film; izrada plakata; izrada umne mape; osobna istraživanja učenika i pisanje kratkih referata o pojedinim temama.

6. Vrijeme dubokih podjela – reformacijska kriza i obnova Crkve

- Znakovi promjena.
- Religiozna kriza.
- Protestantska reformacija.
- Tridentski sabor i obnova Crkve.

Ključni pojmovi: kriza Crkve na Zapadu, Protestantska reformacija, Martin Luther, Zapadni raskol, Tridentinski sabor, obnova Crkve.
Odgojno-obrazovna postignuća: navesti uzroke te objasniti tijek i ishode Zapadnog raskola; nabrojiti reformatore i objasniti glavne crte njihova nauka (Martin Luther, Jean Calvin, Urlich Zwingli); opisati nastanak i specifičnosti anglikanske Crkve; razumjeti značenje Tridentskog sabora u obnovi Crkve nakon reformacije; upoznati značajnu ulogu isusovaca u sveopćoj obnovi Crkve i opisati misijski pokret u obnovi Crkve.
Prijedlozi za metodičku obradu: predstavljanje i istraživanje važnijih činjenica i dokumenata; vođeni razgovor o uzrocima i posljedicama protestantske reformacije; pripovijedanje i izlaganje; analiza i interpretacija tekstova; diskusija (parlaonica); izrada plakata; izrada umne mape; gledanje isječka povijesno-dokumentarnog filma HTV-a, *Kršćanstvo i Hrvati*.

7. Crkva i moderno doba – duhovni, prosvjetni i kulturni preporod

- Novi odnosi države i Crkve.
- U vrtlogu prosvjetiteljstva.
- Proces sekularizacije.
- Prosvjetiteljska uloga Crkve u hrvatskom narodu:
    - Prva hrvatska gramatika isusovca Bartola Kašića;

- Literarno stvaralaštvo i znanost (Andrija Kačić Miošić, Juraj Habdelić, Ivan Lukačić, Ruđer Bošković);
- Organizacija visokog školstva (Zadar - dominikanci, Zagreb - isusovci, Lepoglava - pavlini);
- Crkva u narodnom preporodu (Maksimilijan Vrhovac, kard. Juraj Haulik, Juraj Dobrila i dr.).
- Zbivanja u Crkvi na hrvatskome govornom području u 19. stoljeću.

Ključni pojmovi: prosvjetiteljstvo, sekularizacija, prosvjetiteljska uloga Crkve u Hrvata; Crkva u narodnom preporodu, Crkva u 19. stoljeću, crkveni velikani duha i uma.

Odgojno-obrazovna postignuća: razumjeti situaciju Crkve u vrijeme Francuske revolucije***;*** poznavati djelovanje i poteškoće Crkve u doba prosvjetiteljstva, humanizma i renesanse (Deizam, racionalizam, sekularizacija, liberalizam, ateizam); prepoznati neke zasluge pojedinaca iz redova Crkve u našem narodu na različitim područjima društvenog života (Augustin Kažotić, Andrija Kačić-Miošić, Josip Juraj Strossmayer, Bartol Kašić, Ruđer Bošković, Stjepan Glavač, Juraj Haulik)

Prijedlozi za metodičku obradu: istraživanje, analiza i interpretacija izabranih povijesnih tekstova i dokumenata; izrada plakata i mentalne mape o važnijim povijesnim događajima i činjenicama; proučiti statut katedralne škole u Zagrebu čiji je utemeljitelj bio bl. Augustin Kažotić (usp. F. Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, str. 174-177.); pripremiti referate o doprinosu dominikanaca, isusovaca i pavlina u razvoju visokog školstva u Hrvatskoj; gledanje isječka povijesno-dokumentarnog filma HTV-a, *Kršćanstvo i Hrvati*.

8. Crkva u suvremenom svijetu – služiteljica čovjeka i čovječanstva

- Nova misaona strujanja (liberalizam, marksizam, ateizam…).
- Zanijekani čovjek i progonjena Crkva (u totalitarnim režimima u 20. stoljeću).
- Hrvatski katolički pokret u 20. stoljeću (A. Mahnić).
- Progonjena Crkva u Hrvata (Kardinal Stepinac: simbol mučeničke Crkve).
- Briga Crkve za raseljenu Hrvatsku i očuvanje nacionalne opstojnosti.
- Crkva u slobodnoj državi: novo proljeće i odgovornost Crkve.

Ključni pojmovi: liberalizam, marksizam, totalitarni režimi, progonjena Crkva u Hrvata, raseljena Hrvatska, Crkva u slobodnoj državi.

Odgojno-obrazovna postignuća: prepoznati doprinos Crkve u razvoju znanosti i demokracije te njezino zalaganje za socijalnu pravdu; nabrojiti novine koje u Crkvu donosi II. vatikanski sabor; razumjeti razloge stradanja Crkve u vrijeme totalitarnih sustava (nacizam, komunizam) i tijekom Domovinskog rata; nabrojiti hrvatske svece i blaženike.

Prijedlozi za metodičku obradu: analiza videoprojekcije: "Katolička crkva u Hrvata", Kršćanska sadašnjost, Zagreb; upoznavanje bitnih činjenica Hrvatskog katoličkog pokreta i vođeni razgovor o ulozi Crkve u duhovnom, kulturno i moralnom životu naroda; analizirati neke govore kardinala Stepinca u vrijeme Drugoga svjetskog rata; proučiti propovijed pape Ivana Pavla II. prigodom proglašenja blaženim kardinala Alojzija Stepinca u Mariji Bistrici 3. 10. 1998.; izrada mape s prikazom Katoličke Crkve u hrvatskom narodu i Katoličke Crkve u Hrvatskoj; analiza uloge Svete Stolice u priznanju hrvatske neovisnosti; gledanje isječka povijesno-dokumentarnog filma HTV-a, *Kršćanstvo i Hrvati*.

IV. tematska cjelina: S CRKVOM NA PUTU VJERE I SLOBODE – MOLITVA, SLAVLJE, SVJEDOČENJE

Nastavne teme

1. Molitva Crkve, osobna i zajednička molitva

- molitva kao izraz vjere i štovanja Boga (zajedničko obilježje religija)
- molitva u Starome zavjetu
    - molitva psalama i vrste molitve (prozbena, zahvalna, hvalbena)
- Isus molitelj uči svoje učenike moliti (Oče naš)
- molitva u životu prve Crkve i Crkve kroz povijest (odabrani primjeri)
- molitva Crkve danas

- liturgijska i privatna molitva, osobna i zajednička molitva
- osnovne kršćanske molitve
- kršćanska tradicija meditacije i razmatranja
- molitva u iskustvima duhovnih pokreta
- molitva osvjetljava život.

Ključni pojmovi: molitve Bogu, molitva u religijama, vrste molitve, Isus molitelj, Oče naš, liturgijska molitva, privatna molitva, osobna i zajednička molitva, Časoslov naroda Božjega, meditacija i razmatranje.

Odgojno-obrazovna postignuća: navesti definiciju molitve i razumjeti molitvu kao temeljni ljudski stav pred Bogom; na primjerima psalama raspoznati vrste molitve; otkriti važnost molitve u Isusovu životu; razlikovati liturgijsku i privatnu molitvu; navesti osnovne kršćanske molitve; razumjeti povezanost molitve i života; razumjeti i doživjeti kršćansku meditaciju kao dublji oblik molitve; obrazložiti važnost osobne molitve tijekom dana, tjedna i u kršćanskoj zajednici; opisati neke molitvene izričaje i geste; razvijati osjećaj za duhovnu dimenziju postojanja i razvijati sposobnosti gledanja, doživljavanja i kontemplacije (naglasiti važnost mira i samoće u ljudskom životu).

Prijedlozi za metodičku obradu: na primjerima otkrivati zajedničke i razlikovne elemente molitve u religijama; pronalaženje i analiza psalama; pronalaženje tekstova o Isusu kao molitelju; čitanje i analiza molitava i molitvenih obrazaca; vođeni razgovor o potrebi, važnosti i praksi molitve u kršćanskom životu; analiza i interpretacija tekstova o molitvi i molitvenih tekstova; pantomima i scensko prikazivanje molitvenih gesta; pisanje i izgovaranje molitve; meditacija uz promatranje reprodukcija i glazbenu pratnju; izrada mentalne mape; slušanje meditativne crkvene glazbe.

2. Slaviti život u crkvenom zajedništvu i slavljima

- Čovjekova potreba za zajedništvom i slavljem
- Druženja i slavlja mladih.
- Iskustvo zajedništva u kršćanskim zajednicama mladih.
- hodočašća, križni put i put svjetla, glazbeni festivali, športska okupljanja
- Liturgija mladih i liturgija župne zajednice.

Ključni pojmovi: crkvena slavlja, liturgija, liturgijska slavlja mladih, liturgija župne zajednice.

Odgojno-obrazovna postignuća: uvidjeti i objasniti zašto je čovjeku za život i vjeru potrebna zajednica; otkriti povezanost slavlja i druženja; poznavati načine crkvenog organiziranja, druženja i slavlja mladih vjernika; otkriti crkveno zajedništvo kao put mladenačkog vjerničkog života; prepoznati važnost doprinosa mladih u crkvenim i liturgijskim slavljima Crkve.

Prijedlozi za metodičku obradu: izmjena iskustava, analiza novinskih tekstova i poruka mladima te vođeni razgovor o potrebi druženja među mladima; čitanje s analizom i interpretacijom odabranih tekstova; promatranje i interpretacija fotografija; likovno i pisano izražavanje; izrada plakata. razgovor o preprekama i poteškoćama u međusobnim susretima; scensko izražavanja; rješavanje problemskih situacija; istraživanje mogućnosti druženja među mladim kršćanima i izrada zidnih novina.

3. Dobrovoljstvo kao oblik općeljudskog i kršćanskog služenja

- Sve važno u svijetu događa se zato što netko čini više nego što mora.
- Isusov primjer služenja nadahnjivao je brojne kršćane kroz povijest.
- Dobrovoljno kršćansko služenje danas - primjeri i svjedočanstva.
- Dobrovoljstvo kao put ljubavi i stvaranja boljega svijeta.
- Zajedno sa svim ljudima dobre volje.
- Mogućnosti dobrovoljnog služenja mladih.
- U socijalnim ustanovama, u kampovima, u siromašnijim zemljama.

Ključni pojmovi: kršćansko služenje, dobrovoljstvo (volontarijat), mladenačka društva dobrovoljstva (volontera).

Odgojno-obrazovna postignuća: prepoznati biblijsko utemeljenje i mogućnosti dobrovoljnog kršćanskog služenja; razumjeti i opisati Isusov primjer služenja i radikalnost toga služenja;

otkriti i poznavati različite oblike kršćanskog služenja kroz povijest, osobito brigu Crkve za mlade, napuštene, siromašne i potrebite; poznavati oblike dobrovoljnog služenja mladih u različitim socijalnim ustanovama; prihvatiti dobrovoljnost i dobrovoljno služenje drugima kao izraz vlastitog životnog i vjerničkog opredjeljenja; razvijati sposobnost za društveni angažman, tj. za aktivno i odgovorno sudjelovanje u životu društva (osuda nepravde, borba za pravdu) te spremnost izgradnje čovječnijeg društva.

Prijedlozi za metodičku obradu: problemsko pitanje i diskusija o spremnosti današnjih ljudi na služenje drugima: služenje ili briga samo za sebe (sebičnost); analiza i tumačenje biblijskih tekstova koji govore o Kristovu i kršćanskom primjeru služenja potrebnima; promatranje i analiza sadržaja dokumentarnih i simboličkih fotografija o problemima socijalnog siromaštva i mogućnostima pomaganja; igra uloga, promjena perspektive u interpretaciji sadržaja dokumentarne i simboličke fotografije; napraviti skicu o tome kako postati član dobrovoljnih udruga mladi i što se može činiti; izrada plakata na temu dobrovoljstva.

TREĆI RAZRED

I. tematska cjelina: KRŠĆANSKO POIMANJE ČOVJEKA

Nastavne teme

1. Čovjek kao stvorenje i slika Božja

- Biblijsko poimanje čovjeka i njegova aktualnost.
- Čovjek kao osoba i subjekt:
  - čovjek kao jedinstvo tijela, duše i duha;
  - dostojanstvo ljudske osobe i njezina prava.
- Čovjek kao biće odnosa:
  - čovjek kao povijesno biće i biće komunikacije;
  - čovjek kao spolno biće (cjelovito gledanje na spolnost)
  - čovjek kao društveno biće (obitelj, zajednica, društvo);
  - čovjek kao kulturno i političko biće.
- Čovjek usmjeren prema transcendenciji.
- U traganju za "domovinom" (u napetosti između grijeha, otkupljenja i dovršenja).

Ključni pojmovi: čovjek osoba i subjekt, slika Božja, dostojanstvo ljudske osobe, čovjek - jedinstvo duha, duše i tijela, ranjeni i spašeni čovjek, besmrtnost.

Odgojno-obrazovna postignuća: - shvatiti da iza shvaćanja čovjeka postoje prijeporna pitanja koja imaju ideološka, politička, društvena i kulturna obilježja; uočiti neke različite i raširene poglede na čovjeka u odnosu na kršćansku sliku čovjeka; objasniti značenje čovjeka kao osobe i subjekta na temelju biblijskog teksta (Post 1, 26); prepoznati u biblijskoj slici čovjeka uporište za međuljudske odnose; objasniti razliku između biblijskog i suvremenog poimanja čovjeka; razumjeti teološkoantropologijsko poimanje čovjeka kao *stvorenog, ranjenog, spašenog, etičkog i besmrtnog* bića.

Prijedlozi za metodičku obradu: identifikacijski razgovor i prikupljanje informacija; vođeni razgovor i diskusija o različitim obilježjima ljudske osobe; kritičko čitanje i interpretacija biblijskih i drugih tekstova s usporednim promatranjem i analizom dokumentarne i simboličke fotografije i ilustracija; pribiranje i vrjednovanje novinskih isječaka, iskustava i primjera iz života koji tematiziraju čovjeka kao osobu, njegovo dostojanstvo i poslanje i zajednički kritički odabir bitnih potreba i obilježja čovjeka; igra uživljavanja u različite životne situacije s traženjem odgovora na važna životna pitanja; pisanje kratkog eseja.

2. Isusov put kao paradigma kršćaninova puta

- Obraditi neke važnije biblijske teme kao poticaje za nasljedovanje Krista
- Označiti neka bitna obilježja kršćaninova puta: strahopoštovanje, milosrđe, pomirenje, ljubav, pravednost.

Ključni pojmovi: volja Božja, milosrđe, opraštanje, pomirenje, pravednost, kršćanska ljubav.

Odgojno-obrazovna postignuća: otkriti važnost izgradnje kršćanskoga života u stavu povjerenja u Boga koji ljubi čovjeka i želi mu postignuće punine života; spoznati da naša volja nije uvijek u suglasnosti s Božjom voljom; upoznati Kristov način vršenja volje Očeve i otkriti vlastiti put vršenja volje Božje; izdvojiti i opisati neka važna obilježja kršćanskog života po kojima čovjek u vlastitom životu i u svijetu može ostvariti Božju volju promičući milosrđe, pomirenje, ljubav i pravednost.
Prijedlozi za metodičku obradu: evokacijski razgovor i igra asocijacija; istraživanje; izlaganje s tumačenjem glavnih pojmova; analiza, kritička prosudba i interpretacija biblijskih tekstova; identifikacijski razgovor i stvaranje kataloga pitanja s problemskom situacijom o vršenju volje Božje u osobnom životu i životu zajednice; promjena perspektive i pisanje suprotna tekst: volja Božja – moja volja; vođeni razgovor s tumačenjima pojmova milosrđe, opraštanje, pomirenje, pravednost, ljubav; pravljenje nacrta vlastitog života suobličena volji Božjoj; izrada mentalne mape ili izrada plakata.

II. tematska cjelina: ČOVJEK - MORALNO BIĆE
Nastavne teme
1. Čovjek - polazište etičkog razmišljanja

- Različita poimanja, slike i definicije čovjeka, te povezanost svjetonazora s antropološkim pristupom čovjeku: biologija, filozofija, psihologija, sociologija, teologija, literatura i umjetnost.
- Čovjek kao etičko biće, svjesno svoga djelovanja (actus hominis, actus humanus).
- Čovjek kao moralni subjekt i kao moralni objekt.

Ključni pojmovi: čovjek - etičko biće, čovjek - moralno biće, moralni subjekt, moralni objekt, moralna načela, moralna odgovornost.
Odgojno-obrazovna postignuća: prepoznati različite definicije čovjeka u specifičnom poimanju pojedinih znanosti o čovjeku; razumjeti pojmove etika, moral i kršćanski moral.
Prijedlozi za metodičku obradu: prosudba različitih pristupa i slika o čovjeku koje stvaraju različite znanosti; postavljanje problema i rasprava o svijetu mladih: imati ili ne imati etičke i moralne norme, prihvaćati ili odbacivati moral; odabir dokumentarnih i simboličkih fotografija s moralnom tematikom i rasprava o njihovim porukama u poveznici s etičkim i moralnim normama i životom; intervju učenika ili druge osobe o unaprijed pripremljenoj temi s moralnom problematikom; vođenim razgovorom i tumačenjem usvojiti osnovne etičke pojmove.

2. Kriteriji dobra i zla

- Biološka etika (selekcija, mutacija, preživljavanje).
- Filozofska etika (ljudska narav kao polazište i kriterij etičkog djelovanja).
- Senzualizam (dobro je što odgovara osjetilima).
- Pragmatizam (normativna moć činjeničnog stanja).
- Diktatura većine.
- Utilitarizam.
- Ideološka etika (dobro je što odgovara sustavu).
- Pravni pozitivizam (dobro je što propisuje zakon).

Ključni pojmovi: dobro, zlo, ljudska narav, univerzalna načela; senzualizam, pragmatizam, utilitarizam.
Odgojno-obrazovna postignuća: navesti uvjete o kojima ovisi moralnost čovjekovih čina (shvaćanje dobra i zla te njihove razlike, sloboda, spoznaja i prirodni zakon kao univerzalna norma); prepoznati društvene utjecaje na oblikovanje kriterija određivanja dobra i zla.
Prijedlozi za metodičku obradu: problemsko razmatranje različitih etičkih pristupa i etičkih teorije o čovjeku, ljudskoj naravi i djelovanju, kriterijima dobra i zla; usporedno čitanje i analiza tekstova s porukama koje nude neke etičke teorije i pristupi; sučeliti ljestvicu općeprihvaćenih vrjednota s nekim etičkim ponudama (pragmatizam, utilitarizam…); napraviti pojedinačne, a potom zajedničke kriterije za vrednovanje dobra i zla i učiniti usporednu prosudbu.

3. Odnos vjere i morala

- Obilježja moralnosti:
    - moralnost - izvanjska i unutarnja;
    - načela djelovanja: autonomno, heteronomno, teonomno;
    - moralnost kao društvena stvarnost.
- Odnos naravi i milosti (prirodni i objavljeni moralni zakon).
- Odnos vjere i morala.

Ključni pojmovi: narav i milost, prirodni i objavljeni moral, izvanjska i nutarnja moralnost, autonomna moralnost, vjera i moral.

Odgojno-obrazovna postignuća: razumjeti razliku između prirodnog i objavljenog moralnog zakona; uočiti postojanje objektivnih moralnih normi; objasniti povezanost vjere i morala; poznavati obilježja ljudske moralnosti, izvanjska i unutarnja, te načela moralnog djelovanja; razumjeti i usvojiti načela moralnog djelovanja; uočiti bitnu poveznicu između vjere i morala i upoznati njihovo značenje za istinski kršćanski život.

Prijedlozi za metodičku obradu: analizirati u skupnom radu neke zapovijedi, naredbe, pravila i norme iz svakodnevnog života: uočiti koje su od njih moralne norme, a koje nekoga drugoga tipa; analizom biblijskih i drugih tekstova upoznati i izdvojiti obilježja ljudske moralnosti i načela moralnog djelovanja koja imaju obilježja objektivnih moralnih normi; voditi razgovor o poveznici vjere i morala u kršćanskom moralnom ponašanju i svakodnevnom životu; problemski otvoriti pitanje odnosa vjere i morala u kršćanskom životu, i odgovoriti na pitanje: je li moralno ponašanje današnje mladeži i odraslih u skladu s kršćanskim moralom.

4. Savjest - norma etičkog djelovanja

- Pojam "dobra" i pojam "vrjednote":
    - ljestvica vrjednota; odnos vrjednota i dobra u sebi
- Pojam i značenje kreposti, temeljne kreposti.
- Pojam i značenje savjesti:
    - savjest u civilizacijama i kulturama antike;
    - savjest u Svetom pismu Staroga zavjeta i Novoga zavjeta;
    - savjest u starokršćanskih pisaca;
    - savjest u nauku Drugog vatikanskog koncila.
- Vrste savjesti i odgoj savjesti - savjest usklađena s moralnim vrjednotama.

Ključni pojmovi: dobro i vrjednota, savjest, glas savjesti, sloboda savjesti, kolebljiva, popustljiva i laksna savjest, iskrena i sigurna savjest, krjepost, temeljne krjeposti.

Odgojno-obrazovna postignuća: prepoznati razliku između pojmova "dobro", "vrijednost" i „vrjednota“; razumjeti i objasniti pojam kršćanske kreposti; objasniti pojam savjesti i razumjeti nužnost njezinog usklađivanja s moralnim vrjednotama; navesti oblike (vrste) savjesti i njihovo shvaćanje u biblijskim tekstovima, kršćanskim spisima i Učiteljstvu Crkve.

Prijedlozi za metodičku obradu: u vođenom razgovor analizirati svakodnevne pojave iskrivljavanja vrjednota i pridavanja "dobrima" drugačijih "vrijednosti" nego što to njihova "prirodna svrha" zahtijeva; izraditi tabelu različitih vrjednota prema kategorijama: materijalne vrijednosti, duhovne i moralne vrjednote, estetske, psihičke stvarnosti; u biblijskim i otačkim tekstovima te dokumentima Učiteljstva pronaći i analizirati vrste savjesti te tražiti načine njihova usklađivanja s „dobrom“ i moralnim vrjednotama; u vođenom razgovoru odrediti pojam i vrste savjesti te mogućnost djelovanja u skladu s time u svakodnevnom životu.

5. Savjest pred zakonom i suvremenim etičkim pitanjima

- Savjest i zakon.
- Pitanje temeljnog etičkog konsenzusa u pluralnom i sekularnom društvu.
- Zlatno pravilo kao vrhunac humanističke etike.
- Univerzalna etika i svjetske religije.

Ključni pojmovi: savjest i zakon, humanistička etika, univerzalna etika, etički konsenzus, moralne vrjednote, moralne norme, Zlatno pravilo.

Odgojno-obrazovna postignuća: prepoznati izvore moralnosti ljudskih čina (sloboda, objekt, nakana, okolnosti); navesti Zlatno pravilo moralnosti i prepoznati ga kao vrhunac humanističke

etike; prepoznati sličnosti temeljnih moralnih zahtjeva u svjetskim religijama.
Prijedlozi za metodičku obradu: problemski stvoriti dvojbu o potrebi poštivanja i slušanja glasa vlastite savjesti pri donošenju odluka u važnim životnim zgodama ili se ponašati prema trenutačnoj koristi, probitku ili situaciji; analizirati Zlatno pravilo kao vrhunac humanističke etike i odrediti njegove granice; grupni rad na temu: "Moralne norme velikih svjetskih religija" u svrhu otkrića shvaćanja moralnosti u različitim kulturnim i religioznim sredinama, uočavajući različitost i sličnosti moralnih normi i dileme oko stvaranja „univerzalne etike“ koju danas neki zastupaju i promiču.

III. tematska cjelina: LJUBAV PREMA BOGU I BLIŽNJEMU - TEMELJI KRŠĆANSKE MORALNOSTI
Nastavne teme
1. Bog – temelj kršćanske moralnosti
- Bog - Najviše Dobro.
- Bog kao savršeno "dobro u sebi, izvor i svrha postojanja svakoga "dobra".
- Moralnost i plan spasenja: volja Božja i put osobne sreće.
- Moralnost i odgovornost: dati Bogu odgovor, otvorenost Duhu Božjemu.
- Krist - mjera kršćanske moralnosti.

Ključni pojmovi: Bog – najviše Dobro, Bog – temelj kršćanske moralnosti, starozavjetni moral, novozavjetni moral, Kristov moral, kršćanski moral.
Odgojno-obrazovna postignuća: razumjeti tvrdnju da je čovjeku Bog najviše Dobro; shvatiti da se na Bogu koji je najviše Dobro temelji kršćanski moral; otkriti i shvatiti odnos između kršćanskog morala i čovjekove moralne odgovornosti u vršenju ljudskih čina; upoznati obilježja pojma „vršiti volju Božju“ i njegovo značenje za kršćanski život; objasniti tvrdnju da je *Isus Krist mjera kršćanske moralnosti*.
Prijedlozi za metodičku obradu: prikazivanje različitih vrsta ljudskog zla i grijeha pomoću novinskih izvješća i dokumentarne fotografije; pripremljena diskusija o Bogu kao najvišem Dobru i ljudskoj slobodi pred pitanjem izbora između dobra i zla s temom: je li čovjek odgovoran za dobro i zlo koje čini?; čitanje, analiza i interpretacija biblijskih tekstova u kojima se pokazuje Božji plan s čovjekom u vršenju i dobra postignuću osobne sreće; skupni rad i vođeni razgovor na temu čovjekove sposobnosti izbora i moralne odgovornosti u biranju između dobra i zla, dobrih postupaka i loših postupaka, pravednih i nepravednih čina; analiza biblijskih tekstova s katalogom pitanja te skupno prikupljanje podataka o Kristovim moralnim načelima kao temelju kršćanskoga morala; pravljenje plakata o temeljnim načelima kršćanskoga morala.

2. Objavljeni moralni zakon – temeljni zakon
- Potreba zakona u ljudskom životu (vrste zakona).
- Dekalog - objavljeni Božji zakon - potreba ranjenog čovjeka.
- Dekalog i prirodni moralni zakon (uloga razuma i slobode).
- Božji zakon: unosi red i sklad u odnosu prema Bogu i čovjeku.
(istaknuti neke: štovanje pravoga Boga, promicati istinu i ljudski život, poštovati roditelje, poštivati tuđe vlasništvo).

Ključni pojmovi: Dekalog – objavljeni Božji zakon, prirodni moralni zakon, štovanje Boga, poštovanje čovjeka, ljudska prava.
Odgojno-obrazovna postignuća: otkriti postojanje objektivnih moralnih normi u osobnom životu i društvu; razumjeti važnost osvarenja reda, pravila i pravednih zakona u međuljudskim odnosima i u društvu; otkriti i poznavati Dekalog, objavljeni Božji zakon, kao naravni temelj ljudskog moralnog postupanja i života; uočiti i objasniti ulogu razuma i slobode u vršenju Dekaloga i prirodnog moralnog zakona;
Prijedlozi za metodičku obradu: asocijacije na riječ moral i zakon; vođenje pripremljene rasprave o važnosti poštivanja moralnih normi i zakona u svakodnevnom životu s temom: Zakon je za ljude – Zakon je protiv ljudi; rad u skupinama s temom i poticajnim pitanjima o različitim normama i zakonima u svakodnevnom životu da se uoči njihova životna važnost i nužnost; usporediti Dekalog s poveljama o pravima čovjeka i nekim sustavnim normama o čovjeku i

njegovim pravima; analizirati i interpretirati izabrane biblijske tekstove koji pokazuju put promicanja kršćanskih moralnih načela, sklada i sreće u ljudskoj zajednici: štovanje pravoga Boga, promicanje istine i ljudskog života, poštovanje roditelja, poštivanje tuđeg vlasništva.

3. Znakovi ljubavi prema Bogu

- Vjera u pravoga Boga i štovanje imena Božjega (svetost).
- Povrede vjere (praznovjerje, idolopoklonstvo, gatanje, magija).
- Sumnje, krize i kušnje vjere - mogućnost nove, čvršće i postojanije vjere.
- Povrede ljubavi prema Bogu: bogohula, psovka, kriva zakletva.
- Izrazi ljubavi prema Bogu (klanjanje, molitva, žrtva, obećanja/zavjeti).
- Štovanje dana Gospodnjeg (nedjelja liturgijskog zajedništva, neradni dan, slobodno vrijeme).

Ključni pojmovi: vjera u Boga, čvrsta i postojana vjera, praznovjerje, idolopoklonstvo, gatanje, magija, bogohula, psovka, ljubav prema Bogu, klanjanje Bogu, Dan Gospodnji.

Odgojno-obrazovna postignuća: razumjeti vjeru kao nadnaravni Božji dar i čovjekov odgovor koji uključuje svjesno i slobodno predanje Bogu; prepoznati sadržaj i važnost prve Božje zapovijedi; razumjeti klanjanje, molitvu, žrtvu i zavjete kao izraze ljubavi prema Bogu; razumjeti značenje i navesti oblike povrede vjere; navesti neke povrede ljubavi prema Bogu; razumjeti značenje i oblike slavljenja dana Gospodnjeg u kršćanskom životu.

Prijedlozi za metodičku obradu: postaviti problemsko pitanje o vjeri i praznovjerju među mladima i o tome voditi diskusiju; ne temelju konkretnih primjera voditi razgovor o povredama vjere u Boga (praznovjerje, gatanje, magija…) i o povredama ljubavi prema Bogu, osobito psovkom, bogohulom i zakljinjanjem; pronaći biblijske tekstove o pravovjernom štovanju Boga i odnosu prema svetinjama; meditativno promišljanje nad tajnom imena dragih osoba, svojih bližnjih i nad Božjim imenom; napraviti mentalnu mapu o načinima iskazivanja ljubavi i zahvalnosti Bogu (klanjanje, molitva, euharistijsko slavlje, …); provesti anketa: "za" ili "protiv" nedjeljne euharistije i voditi razgovor o dobivenim porukama; radionica: "Vikend"; pričaonica: Mladi i slobodno vrijeme.

4. Zlo i grijeh – prijestup istinske ljubavi prema Bogu i bližnjemu

- Prisutnost zla i grijeha u čovjeku i svijetu.
- Zlo, grijeh i Božje milosrđe.
- Težine grijeha: smrtni i laki grijeh.
- Osobni grijesi i „strukture grijeha“.
- Od grijeha do obraćenja i pomirenja.

Ključni pojmovi: zlo, grijeh, smrtni grijeh, laki grijeh, osobni grijeh, strukture grijeha, obraćenje, Božje milosrđe, pomirenje.

Odgojno-obrazovna postignuća: Kritičko uočavanje prisutnosti dobra i zla, stvarnosti grijeha u svijetu te raznih pokušaja negiranja grijeha; poznavanje razlike o težini grijeha, između smrtnoga i lakoga grijeha te razliku između osobnoga grijeha i „strukture grijeha“; otkriti grijeh kao prijestup ljubavi prema Bogu i bližnjemu; spoznati da Božje milosrđe i praštanje nadilazi ljudsko zlo i grijeh i da je Bog pravedni Sudac i milosrdni Otac; usvojiti svijesti o potrebi za priznanjem vlastite krivnje kod počinjenog grijeha i o potrebi trajnog obraćenja; otkriti da put obraćenja traži opredjeljenje za dobro i dobrog Boga te međusobno praštanje i pomirenje s ljudima;

Prijedlozi za metodičku obradu: slikovito predočiti učinak grijeha na čovjekovu osobnost (razlomljena ličnost: slagalica koji se ne daju složiti); potražiti primjere pokušaja prebacivanja krivnje na drugoga ili na društvo; izabranim (dija)filmovima predočiti utjecaj zla i širenje zla u svijetu (nasilje, nebriga, korupcija…); analiza biblijskih tekstova o grijehu i obraćenju, interpretacija likova (podjela uloga); vođeni razgovor i tumačenje pojmova smrtni i laki grijeh, osobni grijeh i strukture grijeha; improvizirati predstavu o Kristu koji liječi, ozdravlja i pomiruje s Bogom; analiza novozavjetnih tekstova: Isusova moć nad zlom (grijeh, bolest) i nad Zlim; napraviti nacrt potrebnih koraka na putu pomirenja, od obraćenja do pomirenja s Bogom i bližnjima.

5. Evanđeoski zakon ljubavi

- Kristove zapovijedi ljubavi - temelj kršćanskog morala i put sreće.
- Novost i snaga kršćanske ljubavi (philia, eros, agape).
- Govor na Gori (Blaženstva) - etika Božjega kraljevstva.
- Novost govora o ljubavi prema neprijatelju.
- Ljudska suradnja u ostvarenju Kraljevstva Božjega.

Ključni pojmovi: Kristov Zakon ljubavi, kršćanska ljubav, philia, eros, agape, ljubav prema neprijatelju.

Odgojno-obrazovna postignuća: opisati temeljno značenje evanđeoskog pojma ljubavi, osobito Zapovijed ljubavi; shvatiti da je kršćanska moralnost "višeg reda" - suobličiti se Isusu Kristu, a ne tek "red ljudske naravi"; otkriti novost, razine i obilježja kršćanskog shvaćanja ljubavi u pojmovima philia, eros i agape; usvojiti potrebu nasljedovanja Krista i izgradnje vlastitoga kršćanskog moralnog djelovanja po evanđeoskom zakonu ljubavi.

Prijedlozi za metodičku obradu: asocijacije i iznošenje vlastitog mišljenja o ljubavi; usporedni rad s biblijskim tekstovima o Kristovu govoru o ljubavi prema bližnjima i prema neprijatelju: Mt 5, 43-48 i 22, 36-40 te Iv 15, 16-19; komentirati tvrdnju: "Ljubi i radi što hoćeš" (sv. Augustin) i zlatno pravilo života: "Sve dakle, što želite da ljudi vama čine, činite i vi njima" (Mt 7,12); meditativno razmatranje nad otajstvom kršćanske ljubavi; pisanje eseja o
Razinama kršćanskog shvaćanja ljubavi s osvrtom na konkretan mladenački izazov i životni projekt; pisanje dijaloga ili novinskog izvješća o potrebi cjelovita i ispravna shvaćanja pojma ljubavi među mladima.

IV. tematska cjelina: "MUŠKO I ŽENSKO STVORI IH"

1. Čovjek - žena i muškarac

- Spol, spolnost, seksualnost.
- Razvoj shvaćanja spolnosti kroz povijest.
- Kršćansko utemeljenje pravednog odnosa prema spolovima.
- Isto dostojanstvo u različitosti osoba i spolova.

Ključni pojmovi: muškarac, žena, spolnost, seksualnost, kršćansko shvaćanje spolnosti.

Odgojno-obrazovna postignuća: razumjeti poruku Drugog biblijskog izvješća o stvaranju čovjeka kao temelj kršćanskog poimanja čovjeka kao muškarca i žene; prepoznati razliku između spola i spolnosti (seksualnosti); razumjeti povezanost pojmova dostojanstvo, odgovornost i spolnost; razumjeti kršćansko shvaćanje spolnosti.

Prijedlozi za metodičku obradu: pribiranje i analiza poruka i tekstova iz dnevnog tiska (novine i časopisi osobito za mlade), posebno rubrika "o ljubavi" te "pitanja i savjeti"; identifikacijski i vođeni razgovor, izdvajanje i tumačenje bitnih pojmova; muškarac, žena, spol, spolnost, seksualnost; kritičko čitanje i interpretacija biblijskih i drugih tekstova o kršćanskom utemeljenju i cjelovitu pristupu ljudskoj spolnosti u povezanosti s promatranjem i interpretacijom fotografija (reprodukcija); pisanje eseja o dostojanstvu muškarce i žene, njihovoj spolnoj razlici i njihovu uzajamnom nadopunjavanju; izraditi kolaž na temu: "tipičan muškarac i tipična žena"; u skupnom radu istražiti i na plakatu izložiti aspekte dostojanstva muškarca i žene i temeljna obilježja kršćanskog pristupa spolnosti i seksualnosti između muškarca i žene.

2. Obitelj u Božjem naumu

- Narav i smisao braka i obitelji.
- Povrede dostojanstva braka i obitelji: preljub, rastava, mnogoženstvo, slobodna veza, rodoskvrnuće.
- Suvremeni modeli obitelji i kršćanski model
- Dužnosti i prava članova obitelji.

Ključni pojmovi: brak, obitelj, preljub, rastava, slobodna veza, model kršćanske obitelji, dužnosti i prava u obitelji.

Odgojno-obrazovna postignuća: razumjeti narav i smisao braka i obitelji;

Prijedlozi za metodičku obradu: stvaranje problemskog pitanja o važnosti braka i obitelji danas s pripremljenom diskusijom na tu temu; razgovor o životu u braku i obitelji na temelju dokumentarne fotografije, isječaka iz novina i prikladnih tekstova koji tematiziraju svakodnevni obiteljski život; analizirati i interpretirati biblijske tekstove: Post 1,76-29; 2,18-25; 1 Kor 6,12-20; analizirati posljedice preljuba, rastave, slobodnih veza i dr. te utvrditi kriterije kršćanskog moralnog pristupa tim povredama braka i obitelji; orisati neke modele današnjih obitelji i usredotočiti se na izgradnju modela kršćanske obitelji; napraviti plakat s pravima i dužnostima članova obitelji.

3. Ženidba - sakrament bračne ljubavi i zajedništva

- Poziv na ljubav i sebedarje.
- Ženidba kao sakrament.
- Ženidba u Božjem planu spasenja.
- Uvjeti za valjano sklopljen bračni savez.
- Pavlova i Petrova povlastica.
- Bračna ljubav i zahtjevi bračnog života.
- Priprava za brak - vrijeme zaručništva.
- Nerazrješivost ženidbe u braku vjernosti i ljubavi.
- Otvorenost životu kao sudjelovanje u stvoriteljskom Božjem činu.

Ključni pojmovi: ženidba, sakrament ženidbe, valjana ženidba, bračni savez, nerazrješivost ženidbe, Pavlova i Petrova povlastica, zaručništvo, priprava za brak.

Odgojno-obrazovna postignuća: navesti i objasniti biblijsko utemeljenje sakramenta ženidbe; razumjeti sakrament ženidbe kao otvorenost životu i sudjelovanje u Božjem stvarateljskom činu; navesti preduvjete za valjano sklapanje sakramenta ženidbe i put priprave za sakramentalni brak.

Prijedlozi za metodičku obradu: - razgovarati o naravi ljudske spolnosti i odnosu spolova na antropološkoj razini (kritički analizirati tekstove i članke iz nekih časopisa); čitati i analizirati biblijski tekst (Knjiga Postanka) te odrediti narav i dostojanstvo ženidbu u Božji naum s čovjekom; upoznati i definirati bitne činjenice ustanovljenja sakramenta ženidba ženidba (Kana, Mt 19) i protumačiti uvjete za valjano sklopljenu ženidbu; analizirati tekstove i razgovarati o nauku sv. Pavla o ženidbi i protumačiti Pavlovu i Petrovu povlasticu; ostvariti problemsku diskusiju i vođeni razgovor o "modi" razvoda braka: argumenti "za" i "protiv" te o o modi življenja bez braka ili o "braku na pokus"; posvijestiti narav istinske ljubavi i nužnost rješavanja problema uz pomoć Boga i molitve; analizirati *Pismo biskupa Hrvatske* o obliku sklapanja ženidbe, vremenu zaručništva i potrebi prikladne priprave za sakramentalni brak; izabrati i komentirati odabrane poruke i aforizme o veličini i tajni braka i ljubavi uz glazbu; pogledati video-film o sakramentu ženidbe (izd. Kršćanska sadašnjost) i razgovarati o njegovoj poruci.

4. Roditelji i obitelj - odgovorno roditeljstvo

- Rađanje djece – poziv i dobro supružnika.
- Planiranje obitelji.
- Briga roditelja za cjelovit odgoj djece.
- Djeca i obitelj - dobro Crkve i društva.

Ključni pojmovi: roditelji, rađanje djece, planiranje obitelji, odgovorno roditeljstvo, cjelovit odgoj djece.

Odgojno-obrazovna postignuća: prepoznati i objasniti odrednice odgovornog roditeljstva; navesti i razumjeti povrede protiv dostojanstva spolnosti, braka i obitelji; upoznati crkveni nauk o odgovornom planiranju i rađanju djece; otkriti važnost cjelovita odgoja djece čemu pripada i vjerski odgoj; upoznati važnost brige za djecu i obitelj kao temelj osobnog i društvenoga dobra i napretka.

Prijedlozi za metodičku obradu: stvaranje problemske situacije i pripremljena diskusija na temu: dijete je dar - dijete je teret; pribrati razne novinske isječke s porukama o rađanju djece i napraviti zemljovid svoje zemlje s brojem umrlih i rođenih te godine; voditi razgovor na temelju dobivenih rezultata; analizirati tekstove koji govore o odgovornom roditeljstvu i planiranju

obitelji te izdvojiti poruke i o njima razgovarati; izraditi male seminarske radnje prema: *Humanae vitae, Pismo pape obiteljima, Familiaris Consortio, Mulieris dignitatem*;

V. tematska cjelina: DOSTOJANSTVO LJUDSKOG ŽIVOTA
Nastavne teme
1. Svetost i dostojanstvo ljudskoga života

- Vrijednost, svetost i nepovredivost ljudskog života - Biblijsko utemeljenje (SZ i NZ).
- Život je najveće dobro. Ljudski život je svet. Bog je jedini gospodar života. Čovjek je čuvar života.

Ključni pojmovi: život – najveće dobro, svetost i dostojanstvo ljudskoga života; Bog - gospodar života, bioetička načela, Hipokratova prisega.
Odgojno-obrazovna postignuća: poznavati biblijske temelje o vrijednosti i svetosti ljudskoga života; objasniti temeljni kršćanski stav prema ljudskom životu (nepovredivost i svetost); upoznati i razumjeti bitna bioetička načela; poznavati značenje Hipokratove prisege.
Prijedlozi za metodičku obradu: produbljeno kritičko čitanje, analiza i razgovor o biblijskim temeljima svetosti ljudskoga života; stvaranje problemske situacije i diskusija na temeu: tko je gospodar ljudskog života – Bog ili čovjek; analiza članka 5 i 25 Opće deklaracije o pravima čovjeka OUN; analiza Ustava i državnih zakona koji govore o pravu na život i dostojanstvu osobe; u skupnim radovima upoznati i analizirati neka bioetička načela u poveznici s konkretnim pitanjima; čitanje i analiza Hipokratove prisege.

2. Životom obdareni i u život pozvani

- Ljudski život kao dar - početak ljudskoga života.
- Čovjek kao osoba od trenutka začeća do prirodne smrti.
- Povrede ljudskog života: pobačaj, eutanazija, ubojstvo, samoubojstvo.
- Transplantacija i doniranje ljudskih organa.
- Promicanje ljudskog života.

Ključni pojmovi: začeće ljudskog života, dar i nepovredivost života, pobačaj, eutanazija, ubojstvo, samoubojstvo, transplantacija ljudskih organa, bolesti ovisnosti.
Odgojno-obrazovna postignuća: poznavati bitna obilježja ljudske osobe po kojima je čovjek jedinstveno i nepovredivo biće; razumjeti i usvojiti stav zaštite čovjeka kao osobe od začeća do prirodne smrti, navesti i objasniti povrede ljudskog života (ubojstvo, pobačaj, samoubojstvo, eutanazija); navesti stav Katoličke crkve o pobačaju i razloge zbog kojih odobrava transplantaciju organa; prepoznati opasnosti manipulacije u transplantaciji organa; navesti i objasniti uzroke i posljedice najučestalijih autodestruktivnih ponašanja mladih: bolesti ovisnosti.
Prijedlozi za metodičku obradu: stvaranje problemske situacije i diskusija o ljudskom životu s temom: Život kao slobodan izbor i dar ili slučajnost; analiza teksta i vođeni razgovor: "Fetus je osoba" (A. Kurjak); u skupnom radu obraditi neke temeljne biblijske tekstove i tekstove iz dokumenata Katoličke Crkve o nepovredivosti ljudskog života; skupni rad s temom: Sadašnje prijetnje ljudskom životu (EV 7-22); gledanje prikladna filma za ovu mladenačku dob i vođeni razgovor na temu: *Abortus* - Video-kaseta: *Halo ja sam tu* (izdavač: Kršćanska sadašnjost, Zagreb); vođeni razgovor o dostojanstvu ljudskog života i Božjoj zapovijedi "Ne ubij"; diskusija transplantaciji i doniranju ljudskih organa; analiza teksta *Evangelium vitae,* br. 53-77.

3. Čuvanje cjelovitosti i dostojanstva ljudske osobe – izazovi znanosti

- Cjelovitost ljudske osobe (jedinstvo tijela, duše i duha).
- Izazovi suvremene znanosti i znanstvenih istraživanja na čovjeku.
- Bioetika. Kloniranje, teorija genoma, umjetna oplodnja.
- Poštivanje tjelesne cjelovitosti.

Ključni pojmovi: znanstvena istraživanja, ljudsko zdravlje, bioetika, biogenetika, kloniranje, umjetna oplodnja, tjelesna cjelovitost.
Odgojno-obrazovna postignuća: razumjeti promicanje ljudskog života kao kršćansku obvezu; objasniti pojam i navesti područja kojima se bavi bioetika; razumjeti i navesti razloge zbog kojih sve što je znanstveno moguće na području biogenetike (genom, kloniranje, matične stanice) nije

i moralno dopustivo; navesti i objasniti razloge zbog kojih sve što je znanstveno moguće na području reproduktivne biologije (umjetna oplodnja) nije i moralno dopustivo; navesti načine na koje treba čuvati i promicati vlastito i tuđe zdravlje (ishrana, odijevanje, higijena, kretanje...).
Prijedlozi za metodičku obradu: prikupljanje podataka i analiza različitih tekstova i informacija o ljudskom zdravlju i problematici kloniranja, umjetne oplodnje, poštovanja tjelesne cjelovitosti i ljudskog života; stvaranje problemske situacije i rasprava diskusija s temom: Je li kloniranje moralno dopustivo?; tumačenje temeljnih pojmova, kritičko tumačenje prikupljenih činjenica o bioetici, kloniranju i umjetnoj oplodnji; istraživanje i kritička analiza biblijskih, doktrinarnih i drugih tekstova u kojima Crkva izlaže svoj nauk o navedenim pitanjima; pisanje kratkog eseja o dostojanstvu, neponovljivosti i poštovanju ljudske osobe.

4. Dostojanstvo osobe pred stvarnošću patnje, bolesti i smrti

- Skrb za ljudsko zdravlje – briga za bolesne i nemoćne.
- Isusova briga za bolesne. Apostoli nastavljaju Isusovo djelo.
- Sakrament bolesničkog pomazanja.
- Spasenjsko djelovanje pomazanja bolesnih.
- Slavlje sakramenta pomazanja.
- Sakrament života, a ne "sakrament smrti".

Ključni pojmovi: bolest i nemoć, kršćanska skrb za bolesne i nemoćne, bolesničko pomazanje, sakrament bolesničkog pomazanja, „sakrament života“.
Odgojno-obrazovna postignuća: uočiti probleme suvremenog svijeta koji donose siromaštvo, bolesti i umiranje djece; upoznati biblijske tekstove o Isusovoj posebnoj brizi i skrbi za siromašne i potrebne; poznavati načine na koje Crkva danas promiče brigu za bolesne i nemoćne; otkriti donekle zaboravljeno značenje sakramenta bolesničkog pomazanja u životu kršćana; razumjeti povezanost sakramenta bolesničkog pomazanja i skrbi za zdravlje i život čovjeka; poznavati biblijsko utemeljenje, značenje i učinke sakramenta bolesničkog pomazanja; opredjeljenje za siromašne i ugrožene i spremnost pomaganja potrebitima.
Prijedlozi za metodičku obradu: empatičko uživljavanje u drugoga i njegove potrebe: prepoznavanje osjećaja, potreba, očekivanja, problema i sl.; navesti primjere doprinosa poznatih kršćana u skrbi za bolesne i potrebite (majka Tereza, Albert Schweitzer i dr.); vođenje dijaloga: Tko je moj bližnji?; analizirati tekst: B. Z. Šagi, "Preferencijalna opcija za siromašne"; aktualizacija (posadašnjenje) biblijskih tekstova koji govore o brizi za siromašne, nemoćne i potrebne.

VI. tematska cjelina: ŽIVJETI U ISTINI
Nastavne teme
1. Hoditi u istini

- Istina – temelj povjerenja i života među ljudima.
- Bog – izvor svake istine.
- Povrede istine: laž, lažno svjedočenje i krivokletstvo.
- Odnos prema istini u društvu i medijima.

Ključni pojmovi: istina, Bog – izvor istine, istinoljubivost, laž, lažno svjedočenje, krivokletstvo, istina u medijima, istina u društvu.
Odgojno-obrazovna postignuća: shvatiti važnost iskrenosti i istinoljubivost među ljudima; razumjeti negativne posljedice lažnog svjedočenja, laži i krivokletstva za osobu i društvo, individualnu i društvenu težinu razumjeti; spremnost zauzimanja za istinu na osobnoj i društvenoj razini; upoznati opasnost prikrivanja istine, lažnog prikazivanja činjenica i zloporabe istine koja se događa preko masovnih medija.
Prijedlozi za metodičku obradu: igra asocijacija na riječ „istina“ i „„hoditi u istini“; prikupljanje različitih novinskih tekstova i poruka o svakodnevnim životnim pitanjima i temama i kritička analiza o istinitosti i cjelovitosti informacija koje nam prenose; stvaranje problemske situacije i diskusija o suprotnostima: istina i laž u osobnom i društvenom životu?; skupni rad i kritička analiza i interpretacija biblijskih i drugih tekstova o cjelovitu pristupu istini i kriterijima razlučivanja istine od laži; analiza i tumačenje bitnih pojmova u poveznici s njihovim značenjem

u svakodnevnom ljudskom i kršćanskom životu: laž, lažno svjedočenje, krivokletstvo, istinitost, istinoljubivost. igra uloga; pisanje kratkog eseja.

2. „Istina će vas osloboditi“

- Kršćanski pristup istini.
- Isus Krist – punina Istine!
- Isusov put istine – svakodnevno svjedočenje i snaga mučeništva za istinu.

Ključni pojmovi: Krist – punina Istine, Isusov put istine.
Odgojno-obrazovna postignuća: poznavanje temeljnih obilježja istine; razumjeti kršćanski moralni pristup istini; upoznati Krista kao potpunu Istinu koja oslobađa; prihvatiti Isusov primjer i put življenja i promicanja istine.
Prijedlozi za metodičku obradu: kritički istražiti i analizirati Kristov pristup istini i izraditi nacrt kršćanskog puta u Kristovoj istini i slobodi.

ČETVRTI RAZRED

I. tematska cjelina: SUVREMENI ČOVJEK PRED PITANJEM BOGA
Nastavne teme
1. Poteškoće suvremenog čovjeka s Bogom - izazov nevjere

- Od sekularizacije do sekularizma.
- Suvremeni oblici ateizma.
- Ateistička interpretacija religije.
- Relativiziranje vrjednota.

Ključni pojmovi: sekularizacija, ateizam, relativizam, religiozna ravnodušnost.
Odgojno-obrazovna postignuća: propitati uzroke poteškoća s vjerom u Boga kod suvremenog čovjeka; navesti i protumačiti uzroke religioznog indiferentizma (utilitarizam, hedonizam, konzumerizam, relativizam); razlikovati i objasniti pojmove sekularizacija i sekularizam; prepoznati i razlikovati suvremene oblike ateizma; prepoznati utjecaje ateističke interpretacije religije u svom okruženju.
***Prijedlozi za metodičku obradu*:** razgovarati o značenju Boga u konkretnim životima ljudi iz vlastitog okruženja; scenski ili pantomimom prikazati značenja pojmova *utilitarizam, hedonizam, konzumerizam, relativizam, religiozni indiferentizam*; navesti primjere za svaki oblik ateizma; analizirati tekstove klasičara kritike religije (Feuerbach, Marx, Nietzsche, Freud); napisati vlastiti osvrt na njihovu kritiku religije.

2. Suvremena religioznost i njezina pitanja

- Rezultati empirijskih istraživanja.
- Deklarativna i funkcionalna religioznost.
- Religioznost u ozračju subjektivizma.
- Tipični oblici iskrivljenih predodžbâ o Bogu: funkcionalni Bog, moralistički Bog, bezazleni Bog, patrijarhalni Bog itd.
- Sloboda i problem vjere.
- Povratak religioznog pitanja i traganje za religioznim iskustvom.
- Posebnost i autentičnost kršćanskog duhovnog iskustva.

Ključni pojmovi: religiozni subjektivizam, slike o Bogu, kršćansko duhovno iskustvo.
Odgojno-obrazovna postignuća: upoznati i kritički propitati rezultate sociološkihistraživanja religioznosti u Europi i na hrvatskom govornom području; razlikovati deklarativnu i funkcionalnu od istinske religioznosti; prepoznati utjecaje postmoderne kulture (subjektivizam, fragmentarnost, trenutačnost) na čovjekovu religioznost; raščlaniti odnos vjere i slobode te slobode i ovisnosti kod suvremenog čovjeka; prepoznati nove oblike pojavljivanja religioznih pitanja; objasniti posebnost i autentičnost kršćanskoga duhovnog iskustva; promišljati vlastiti odnos prema Bogu i prepoznati različite utjecaje na njega (pozitivne i negativne); navesti i

objasniti oblike i uzroke iskrivljenih predodžbâ o Bogu; pojasniti vlastitu predodžbu o Bogu kroz sučeljavanje s kršćanskim i nekršćanskim iskustvima i interpretacijama Boga.
***Prijedlozi za metodičku obradu*:** analizirati rezultate empirijskih istraživanja o religioznosti u Europi i u Hrvatskoj; usporediti obilježja religioznosti i crkvenosti u Hrvata u različitim sredinama te istaknuti prednosti i nedostatke; pronaći primjere današnjih načina očitovanja potrebe za religioznim i pseudoreligioznim; pronaći na internetu kontekste u kojima se pojavljuje pojam *duhovno/duhovnost*; sažeto prikazati odrednice kršćanskog duhovnog iskustva; pronaći različite predodžbe o Bogu na primjerima iz književnosti te ih usporediti s biblijskom objavom i iskustvom Boga; pokušati opisati vlastitu sliku o Bogu.

3. Traganje za iskustvom svetoga i "nova religioznost"

- Novo religiozno traganje kao stvarnost i pitanje.
- New Age, novi religiozni pokreti i sljedbe.
- Sveto u novoj religioznosti i ambivalentnost religioznog iskustva.
- Izokretanje religije u ideologiju, religiozni fanatizam i fundamentalizam.
- Sektaštvo i kriva svijest o izabranju.
- Religioznost kao puki osjećaj (feeling).

Ključni pojmovi: novi religiozni pokreti, sljedbe, religiozni fanatizam, religiozni fundamentalizam.
Odgojno-obrazovna postignuća: navesti bitna obilježja novih religioznih pokreta i sljedbâ te ih vrjednovati iz kršćanske perspektive; razlikovati autentičnu religioznost od religioznog fanatizma i fundamentalizma; razumjeti da se religija odnosi na čitava čovjeka (spoznajna, doživljajna i djelatna dimenzija) te uočiti opasnost isključivosti bilo koje dimenzije; uočiti opasnost relativiziranja vlastitog religioznog opredjeljenja pod pritiskom pluralizma religioznih praksa.
***Prijedlozi za metodičku obradu*:** prikupiti iskustva osoba koje su bile u nekoj sljedbi i koje su je napustile; sažeti glavna obilježja novih religioznih pokreta i sljedba; tabelarno prikazati razliku upotrebe Biblije i meditacije u kršćanstvu i u nekim religioznim sljedbama i pokretima;.

4. Pitanje Boga pred iskustvom patnje i zla u svijetu

- Bog i zlo u svijetu.
- Podrijetlo zla u svjetlu kršćanske vjere.
- Božji odgovor na problem zla i patnje - spasenje u Kristu.

Ključni pojmovi: podrijetlo zla, teodiceja, spasenje, otkupljenje, pashalno otajstvo.
Odgojno-obrazovna postignuća: prepoznati problem zla i patnje u svijetu kao klasično pitanje koje izaziva sumnju u Božju svemoć, dobrotu i pravednost; suočiti se s kritikom religije i propitati vlastite stavove; prepoznati povezanost čovjekove slobode i Božjeg dopuštenja zla i patnje prema Post 2; objasniti Kristov put kroz muku i smrt do uskrsnuća kao Božji odgovor na problem patnje; razumjeti da je pridruživanje Kristovu pashalnom otajstvu kršćanski način sučeljavanja sa zlom i patnjom.
***Prijedlozi za metodičku obradu*:** pogledati isječke dokumentarnih filmova o svjedočanstvima ljudi koji su prošli teške patnje u životu (rat, glad, bolest, neimaština) i razabrati slučajeve u kojima je patnja oslabjela i u kojima je ojačala vjeru; meditativno promišljati o vlastitom suočavanju sa zlom i s patnjom; pronaći sliku koja izražava prevladavanje zla i patnje; pronaći biblijske tekstove o Jobovu prihvaćanju patnje i o Kristovu prihvaćanju muke i smrti za spas čovječanstva; načiniti prezentaciju koja izražava kršćanski pristup problemu zla i patnje.

5. Dokazi o Božjoj opstojnosti

- Teleološki, kozmološki, antropološki dokazi.
- Bog - uvijek drukčiji.

Ključni pojmovi: racionalna spoznatljivost Boga, dokazi o Božjoj opstojnosti, kozmološki dokaz, antropološki dokaz.
Odgojno-obrazovna postignuća: promišljati o odnosu vjere i razuma; uvidjeti racionalno i emocionalno značenje razumskog utemeljenja vjere za vlastiti život; navesti i objasniti dokaze o

Božjoj opstojnosti; uočiti da Bog nadilazi sve ljudske predodžbe.
***Prijedlozi za metodičku obradu*:** pronaći sličnosti i razlike o odnosu vjere i razuma u kršćanstvu i drugim religijama na temelju odabranih tekstova; izložiti dokaze o Božjoj opstojnosti po skupinama; opisati razlike između vlastite religioznosti u djetinjoj dobi i danas; pronaći pjesničke i biblijske tekstove koji govore o tome da je Bog uvijek drukčiji od naših očekivanja.

II. tematska cjelina: BIBLIJSKA SLIKA BOGA I ISKUSTVO BOGA
Nastavne teme
1. Bog u svjedočanstvu vjere Staroga zavjeta
- Spoznaja Boga u Starom zavjetu - kroz povijesne i društvene mijene:
    - Abrahamov plemenski Bog;
    - Mojsijev Bog saveza;
    - Eshatološko-univerzalistička slika Boga kod proroka.
- Bitna obilježja starozavjetne slike o Bogu.
- Polarnost između Božje blizine/prisutnosti i nemogućnosti raspolaganja Bogom.
- Božja osobnost i transcendentnost - objava Božjeg imena u Izl 3,13 sl.
- Božje savezništvo i vjernost kao dar i obveza.

Ključni pojmovi: povijesnost objave Boga, povijesnost spoznaje Boga, Abraham, Mojsije, proroci, starozavjetno poimanje Boga, Savez s Bogom, ime Božje.
Odgojno-obrazovna postignuća: uočiti procesualnost i povijesnost objave i spoznaje Boga u Bibliji; razumjeti i objasniti proces spoznaje Boga u Starome zavjetu kroz povijesne i društvene mijene, od Abrahamova plemenskog Boga do univerzalnog Boga kojega navješćuju proroci; navesti i objasniti bitna obilježja starozavjetne slike o Bogu, osobito na temelju objave Božjeg imena (Izl 3,13-15); razumjeti Izraelovo iskustvo savezničkog odnosa Boga i naroda te Boga i pojedinca kao trajni model povezanosti čovjeka s Bogom.
***Prijedlozi za metodičku obradu*:** u natuknicama sažeti svoja dosadašnja znanja o Abrahamu, Mojsiju i prorocima (u skupinama); shematski prikazati širenje obzorja u procesu spoznaje Boga u Starom zavjetu; usporediti značenje imena u našoj i u semitskoj kulturi; usporediti različita čitanja tetragrama JHVH; meditativno ponirati u značenje objave Boga i Božjeg imena u Starom zavjetu za vlastiti život; potražiti književna svjedočanstva suvremenog židovskog iskustva Boga.

2. Bog u svjedočanstvu vjere Novoga zavjeta
- Novost Isusove slike Boga u njegovu naviještanju i djelovanju:
    - Isusovo apsolutno povjerenje u Oca (abba);
    - Svojim djelovanjem u prilog čovjeku Isus uprisutnjuje Boga.
- Novozavjetna vjera u Isusa kao Sina Božjega:
    - Isus - središte same poruke i objava Boga;
    - Isusova univerzalnost spasenja i međureligijski dijalog.
- Objava Trojednoga Boga.

Ključni pojmovi: Isusova objava Boga, Abba, Isusovo božansko sinovstvo, Bog Isusa Krista i druge religije, pluralistička teologija religija, Presveto Trojstvo.
Odgojno-obrazovna postignuća: uočiti i objasniti novost i jedinstvenost slike Boga kojega objavljuje Isus kroz svoje propovijedanje i djelovanje; uočiti i objasniti novozavjetno svjedočanstvo Isusova posebnog sinovstva u odnosu prema Bogu; navesti i protumačiti novozavjetna svjedočanstva vjere u Isusa kao Sina Božjega; razumjeti značenje pojmova ontološko i funkcionalno sinovstvo; otvoriti se Božjem univerzalnom očinstvu po Isusu i bratsko-sestrinskoj povezanosti među ljudima; navesti i objasniti različita gledanja na značenje Isusa Krista u odnosu na druge religije (ekskluzivizam, inkluzivizam, pluralistička teologija religija) te razumjeti središnjost Isusa Krista za kršćane; prepoznati ključne momente objave trojedinoga Boga u Novome zavjetu.
***Prijedlozi za metodičku obradu*:** na temelju umjetničke slike Isusa koji propovijeda na gori napisati najvažnije poruke kojima on objavljuje Boga ljudima; izabrati i potpisati tekst pod slike na kojima Isus objavljuje Boga svojim djelovanjem u korist čovjeka; pronaći novozavjetne

tekstove koji očituju Isusov poseban sinovski odnos prema Bogu; pogledati isječak iz filma "Pasija" u kojemu Isus na aramejskom jeziku zaziva Boga s abba; napraviti prezentaciju u kojoj se navode posljedice Božjeg univerzalnog očinstva za tvoj odnos prema drugima; na internetu pronaći u kojim se sve kontekstima govori o međureligijskom dijalogu i kako se pritom govori o Isusu; pogledati sliku freske na kojoj se Duh Sveti prikazuje kao ženski lik i razgovarati o opravdanosti takovoga prikazivanja.

3. Kršćansko iskustvo Božje prisutnosti u skrivenosti

- Božja skrivenost i susretljivost
- Putovi kršćanskog iskustva Boga:
    - Riječ Božja;
    - Molitva;
    - Sakramenti;
    - Crkva - zajednica vjere;
    - Bližnji;
    - Događaji vlastitoga života.

Ključni pojmovi: kršćanski putovi susreta s Bogom, Riječ Božja, čitanje Biblije, molitva, sakramenti, crkveno zajedništvo, ljubav prema bližnjemu, propitivanje života u svjetlu vjere.

Odgojno-obrazovna postignuća: uočiti i navesti mogućnosti i načine kršćaninova susreta s Bogom danas; razumjeti Riječ Božju kao povlašteno mjesto susreta s Bogom; razumjeti molitvu kao vrijeme osobnog i zajedničkog susreta s Bogom; razumjeti sakramente kao djelotvorne znakove susreta s Bogom; razumjeti Crkvu kao nezaobilazno mjesto kršćanskoga susreta s Bogom; razumjeti da kršćanin u bližnjemu prepoznaje i susreće Boga; učiti prepoznavati Boga po događajima vlastitoga života.

***Prijedlozi za metodičku obradu*:** na temelju evanđeoske perikope o događaju Emausa izvesti zaključke o Božjoj skrivenoj prisutnosti među nama danas; izložiti svoja dosadašnja iskustva osobnog i zajedničkog čitanja Biblije; analizirati podatke religijskog istraživanja o poznavanju i čitanju Biblije kod kršćanskih vjernika; razgovarati od ideji organiziranja Biblijske večeri ili Biblijske noći (cjelovečernje ili cjelonoćno čitanje Svetoga pisma); prikupiti molitve koje za te imaju posebno značenje; shematski prikazati značenje sakramenata za kršćanski život; odgovoriti na pitanje zašto bez Crkve nema pune vjere u Krista; pronaći novozavjetne tekstove u kojima se Isus poistovjećuje s bližnjim; napisati vlastitu biografiju kao povijest Božjeg djelovanja u tvom životu.

4. Sakramentalno iskustvo milosrdnoga Boga

- Iskustvo grijeha i spasenja u Bibliji.
- Sakramentalna praksa pomirenja kroz povijest.
- Pomirenje danas.
- Nazivi i bitni elementi sakramenta pomirenja.
- Učinci sakramenta pomirenja.

Ključni pojmovi: Božje milosrđe, iskustvo i posredništvo Božjeg milosrđa, sakrament pomirenja, nazivi sakramenta pomirenja, obraćenje, ispovijed, oproštenje, pokora.

Odgojno-obrazovna postignuća: uočiti važnost Božjega milosrđa u biblijskoj objavi i shvaćanju Boga; objasniti narav i važnost sakramenata kao znakova susreta s Bogom i ljudima za kršćanski život; protumačiti posredništvo Božje milosti po sakramentu pomirenja ; doživjeti Boga kao onoga koji praštanjem spašava i daje mogućnost novoga početka; upoznati važnost sakramenta pomirenja u Crkvi kroz povijest i danas; navesti i protumačiti značenje različitih naziva sakramenta pomirenja (obraćenje, ispovijed, oproštenje, pokora, pomirenje); navesti bitne elemente, i učinke sakramenta pomirenja.

***Prijedlozi za metodičku obradu*:** provesti anketu o tome što ljudi danas smatraju grijehom; analizirati biblijske tekstove koji svjedoče o Božjem milosrđu i praštanju; potražiti umjetnički prikaz nekog prizora Božjeg praštanja i analizirati ga; razgovarati o iskustvu ljudske potrebe da se ispovjedi i počne iznova; u različitim molitvenicima pronaći ispite savjesti i pomoću njih sastaviti ispit savjesti za mlade.

5. Bog u iskustvu kršćanskih svetaca i svjedoka vjere

- Iskustvo Boga u životu sv. Augustina.
- Iskustvo Boga u životu sv. Franje Asiškoga.
- Život i djelo male Isusove sestre Magdalene.
- (fakultativno: bl. Edith Stein, bl. Ivan Merz).
- Osobitosti i zajednička obilježja u različitim iskustvima Boga.

Ključni pojmovi: sveci, svjedoci vjere, sv. Augustin, katekumenat, sv. Franjo Asiški, mala sestra Magdalena, život s Bogom.

Odgojno-obrazovna postignuća: prepoznati kršćansko iskustvo Boga na primjerima života svetaca i svjedoka vjere; upoznati glavne crte životopisa sv. Augustina i njegova puta s Bogom; navesti sličnosti Augustinova odlaženja od Boga i traženja Boga s primjerima osoba iz vlastite sredine; upoznati glavne odrednice života sv. Franje Asiškoga i njegova životnog puta s Bogom; prepoznati aktualnost Franjine duhovnosti danas; upoznati bitne crte životopisa male sestre Magdalene Hutin; prepoznati aktualnost njezina nenametljivog svjedočanstva života s Bogom u islamskom kontekstu; prepoznati zajednička obilježja iskustva Boga u kršćanskih svetaca i svjedoka vjere; vježbati se odgovarati na Božji poziv u vlastitom životu.

***Prijedlozi za metodičku obradu*:** nacrtati kartu Sredozemlja u Augustinovo vrijeme i unijeti geografske odrednice njegova života; razgovarati o sličnosti Augustinova puta vjere s primjerima osoba iz vlastite sredine; napisati intervju sa sv. Monikom ili sa sv. Ambrozijem o sv. Augustinu; izabrati za sebe znakovite rečenice iz Augustinovih Ispovijesti; pogledati isječak iz filma o životu sv. Franje; posjetiti franjevački samostan i propitati se o životu i karizmi sv. Franje; poslušati Franjinu Pjesmu stvorova i analizirati je; razgovarati o aktualnosti svjedočanstva i pristupa male sestre Magdalene danas, osobito u islamskom okruženju; u nekoliko ključnih pojmova sažeti zajedničke crte iskustva Boga u životu svetaca i svjedoka vjere.

III. tematska cjelina: LJUDSKI RAD I STVARALAŠTVO

Nastavne teme

1. Čovjek sustvaratelj

- Poziv i zanimanje - sličnosti i razlike.
- Poziv na život i životno poslanje:
    - krsni poziv;
    - posebni pozivi.
- Rad kao ostvarenje ljudskog bića i pravo na rad.

Ključni pojmovi: poziv, životno poslanje, kršćanski poziv, bračni poziv, duhovni poziv, zanimanje, rad, pravo na rad, enciklika *Radom čovjek (Laborem exercens).*

Odgojno-obrazovna postignuća: objasniti razliku i odnos između poziva (zvanja) i zanimanja; prepoznavati povezanost vlastitih sposobnosti i sklonosti sa životnim pozivom; posvijestiti zadatke koji proizlaze iz krsnog poziva; upoznati različite pozive u Crkvi; uočiti čovjekovu sličnost s Bogom po sposobnosti rada i stvaranja; protumačiti pravo na rad u kontekstu temeljnih ljudskih prava.

***Prijedlozi za metodičku obradu*:** u dva stupca unositi različita zvanja (pozive) i zanimanja i obrazložiti kriterije svrstavanja; razgovarati o razlozima odabira škole koju učenici pohađaju; nabrojiti vlastite sposobnosti i sklonosti te ih povezati s vlastitim životnim zadatkom; na temelju obreda krštenja nabrojiti zadatke krsnoga poziva; intervjuirati bračne supružnike i osobe posvećenoga života o njihovim shvaćanjima vlastitoga poziva; grafički prikazati odnos poziva, zanimanja i rada; izabrati i prikazati ulomke enciklike *Laborem exercens* o važnosti ljudskoga rada i utemeljenju čovjekova prava na rad.

2. Kršćanski pogled na rad

- Značenje rada u Bibliji.
- Vrednovanje rada u svjetlu društvenog nauka Crkve.
    - Radničko pitanje. Supsidijaranost.
    - Pravo na rad i problem nezaposlenosti.

- Oblici otuđenja od pravog značenja rada.
- Pravo na vlasništvo i opća namjena dobara Zemlje.

Ključni pojmovi: sudjelovanje u Božjem projektu, samoostvarenje, služenje, obveza, socijalni nauk Crkve, radničko pitanje, nezaposlenost, obiteljska plaća, supsidijarnost, enciklike *Nove stvari (Rerum novarum), Stota godina (Centesimus annus).*
Odgojno-obrazovna postignuća: izložiti biblijsko shvaćanje i značenje rada; navesti i objasniti ključne odrednice kršćanskoga socijalnog nauka; protumačiti nužnu povezanost između rada, pravde i solidarnosti u kršćanskom socijalnom nauku; objasniti odnos Objave i zauzimanja Crkve za cjelovito promicanje čovjeka; upoznati temeljne socijalne dokumente Crkve; usporediti i protumačiti shvaćanje i vrednovanje rada u socijalnom nauku Crkve i u današnjem neoliberalnom kapitalizmu; sagledati problematiku nezaposlenosti (njezine uzroke, posljedice i odnos prema pravu na rad); kritički propitivati negativne pojave u društvu koje su posljedica otuđenja od pravog značenja rada; objasniti značenje načela supsidijarnosti.
***Prijedlozi za metodičku obradu*:** pomoću Biblijske konkordancije i Rječnika biblijske teologije potražiti biblijska mjesta na kojima se govori o ljudskome radu i izvesti iz njih označnice biblijskoga shvaćanja rada; analizirati shvaćanje rada u socijalnim enciklikama crkvenog učiteljstva; pronaći mudre izreke o ljudskome radu; sastaviti listu uvjeta pod kojima rad služi dostojanstvu ljudske osobe; navesti primjere u kojima rad umanjuje čovjekovo dostojanstvo; razgovarati o povijesnom odnosu zapovijedanih kršćanskih blagdana i zaštite dostojanstva težaka i radnika; navesti primjere ostvarivanja načela supsidijarnosti.

3. Pravda i solidarnost

- Pravda kao izraz poštovanja ljudske osobe.
- Opća, razdiobna, izjednačujuća i socijalna pravednost.
- Solidarnost.
- Ljubav prema siromašnima. Duhovna i tjelesna djela milosrđa.

Ključni pojmovi: pravednost, vrste pravednosti, socijalna pravda, izrabljivanje, strukture grijeha, solidarnost, enicklika *Sollicitudo rei socialis*, društveni nauk Crkve, povlaštena briga za siromašne.
Odgojno-obrazovna postignuća: uvidjeti nužnost pravednih odnosa u društvu i tražiti načine njihova promicanja; shvatiti pravdu kao izraz poštovanja ljudske osobe; navesti vrste pravednosti i obvezu pravednosti i solidarnosti, objasniti značenje pojma socijalna pravda; uočiti da je skrb za potrebite (djela milosrđa) i svijest solidarnosti bitna odrednica kršćanskog identiteta.
***Prijedlozi za metodičku obradu*:** prikupiti podatke (npr. iz Ureda za zapošljavanje) o stupnju nezaposlenosti u vlastitoj sredini; razgovarati s djelatnicima socijalnih službi o uzrocima i posljedicama nezaposlenosti za pojedinca i društvo; analizirati podatke sociološkihistraživanja o vlastitoj percepciji i stvarnom stanju siromaštva ili bogatstva; pogledati dokumentarni film o posljedicama nepravedne raspodjele dobara Zemlje; navesti različite primjere solidarnosti pojedinaca i društva sa slabijima i potrebitima;

4. Etika poslovanja

- Etika poslovanja i etički kodeks ponašanja.
- Neetičnost i nemoralna ponašanja u gospodarstvu i poslovanju općenito.

Ključni pojmovi: etika, poslovna etika, nepravda, korupcija, egoizam, gramzljivost, iskorištavanje.
Odgojno-obrazovna postignuća: upoznati genezu gospodarske etike; objasniti pojam i uključnice etike poslovanja; prepoznati kriterije etike poslovanja na primjeru jednog etičkog kodeksa gospodarskog ponašanja; uvidjeti dosege i posljedice neetičnog ponašanja u gospodarstvu; uvidjeti i promicati nužnost etike u gospodarstvu i politici.
***Prijedlozi za metodičku obradu*:** analizirati uzroke i posljedice korupcije; analizirati razloge zbog kojih se uvidjela nužnost etike u gospodarstvu (i politici); pronaći na internetu jedan etički kodeks gospodarskog ponašanja; raspitati se o kršćanskim organizacijama koje promiču

pravednu razmjenu robe između tzv. Trećega i Prvoga svijeta; prikupiti podatke i napraviti prezentaciju o ilegalnim radnicima iz siromašnijih krajeva našega okruženja te poželjnom kršćanskom odnosu prema njima; potražiti programe seminara u kućama susreta i propitati ih s obzirom na temu etike u gospodarstvu i politici; posjetiti Centar za socijalni nauk Crkve i raspitati se o područjima njegova djelovanja; raspitati se o ciljevima, projektima i načinu djelovanja hrvatskog Caritasa.

5. Briga za opće dobro i kršćansko zauzimanje za mir

- Briga za opće dobro.
- Pojam i odnos osobnog (privatnog) i zajedničkog (općeg) dobra.
- Mir kao opće dobro.
- Biblijsko shvaćanje mira.
- Mir kao dar i zadatak, aktivnost i vrlina.
- Kršćansko shvaćanje mira - mir kao znak Božje prisutnosti.

Ključni pojmovi: opće dobro, osobno (privatno) dobro, mir, šalom, Kristov mir, izgradnja mira, potpornji mira.

Odgojno-obrazovna postignuća: objasniti pojmove osobnog i općeg dobra i njihov odnos; zainteresirati se za promicanje općeg dobra i shvatiti ga kao vlastitu obvezu; protumačiti značenje starozavjetnoga pojma šalom; objasniti kršćansko shvaćanje mira; protumačiti kršćanski nauk o pravednom miru i nužnoj obrani; prepoznati istinu, pravdu i mir kao putove ostvarivanja općeg dobra; uočiti odnos između razvoja i mira.

***Prijedlozi za metodičku obradu*:** "oluja ideja" o pojmovima opće i privatno dobro; predstaviti lik i djelo osoba koje se osobito zalažu za opće dobro; navesti nekoliko životnih situacija u kojima se nalazi konfliktni potencijal i u skupinama pronalaziti moguća rješenja tih situacija; potražiti na internetu papinu poruku za svjetski dan mira (1. siječnja); pronaći biblijske tekstove o miru i izvesti iz njih biblijsko shvaćanje mira; raspraviti odnos između mira kao dara i zadatka te o potpornjima mira; potražiti različita tumačenja hebrejske riječi "šalom" i Kristova uskrsnog pozdrava "mir vama"; napisati "zlatna pravila" za ostvarenje mira u školskoj zajednici, obitelji, susjedstvu; analizirati odnos mira i svjetskih religija.

IV. tematska cjelina: IZAZOVI ZNANSTVENO-TEHNIČKOG NAPRETKA

Nastavne teme

1. Budućnost i moć znanja

- Znanje, znanost i napredak.
- Nužnost napretka i dobitci po napretku:
    - napredak i primjena znanstvenih dostignuća.
- Ambivalentnost ideje napretka:
    - znanost kao pseudoreligija;
    - relativiziranje svih etičkih normi u svrhu primjene modernih tehnologija.
- Napredak za dobro čovjeka i čovječanstva:
    - važnost etike u znanstvenim istraživanjima i primjeni znanstvenih dostignuća.
- Znanje i mudrost.

Ključni pojmovi: znanje, znanost, znanstveni pozitivizam, ideologizacija znanosti, cjeloživotno učenje, napredak, životno znanje, integralni čovjekov razvoj, životna mudrost.

Odgojno-obrazovna postignuća: cjelovitije shvaćati važnost znanja i znanosti za napredak i razvoj čovjeka i čovječanstva; uočiti ambivalentnost osjećaja i stavova naspram razmjera i brzine znanstveno-tehničkog razvoja; zauzimati stav suodgovornosti i sudjelovanja u traženju rješenja za pitanja koje nameće znanstveno-tehnički razvoj; navesti i obrazložiti prednosti i rizike znanstvenih spoznaja i tehnoloških dostignuća; posvijestiti relativnost i djelomičnost znanstvenih spoznaja; uočiti opasnost ideologizacije znanosti; shvatiti nužnost cjeloživotnog i životnog učenja; uočiti i objasniti razliku između znanja i mudrosti; gajiti ljubav prema mudrosti.

***Prijedlozi za metodičku obradu*:** pronaći i analizirati različite definicije znanja i znanosti; provesti malo istraživanje u svojoj sredini o značenju znanja u ljudskom životu; zamisliti vlastiti život bez mogućnosti stjecanja znanja i cjeloživotnog učenja i odrediti što bi ti sve nedostajalo

kao osobi; načiniti popis blagodati koje svakodnevno uživamo, a koje zahvaljujemo znanju, istraživačkom i znanstvenom radu mnogi ljudi; navesti primjere ideologizacije znanosti; kroz razgovor u skupini tražiti rješenja za pravedan pristup obrazovanju i znanju za sve ljude; prikupiti najdraže mudre izreke i objasniti što ih čini vrijednima; opisati obilježja mudre osobe.

2. Informatizacija i globalizacija

- Informatizacija, digitalizacija i globalizacija.
- Geneza, prednosti i rizici globalizacije.
- Kršćanstvo i globalizacija.
- Mediji i informiranje:
    - mediji u službi istine ili ideologije?
    - stav Crkve prema korištenju medija.

Ključni pojmovi: informatizacija, digitalizacija, globalni komunikacijski sustav, globalizacija, pravednost, mediji, istina, kultura života.

Odgojno-obrazovna postignuća: prepoznati suvremene društvene procese i uočiti njihovu međusobnu povezanost; razvijati potrebu praćenja društvenih pojava i aktivnog uključivanja u društvo; uočiti prednosti i opasnosti globalizacije; usvajati kršćanski stav prema upotrebi medija; učiti kritički propitivati i suoblikovati medijski prostor; protumačiti kršćansko shvaćanje istine i obveze kršćana prema istini; navesti i razlikovati povrede istine.

***Prijedlozi za metodičku obradu*:** u razrednom odjelu provesti ispitivanje o vremenu provedenom na internetu i korištenim uslugama i sadržajima; tabelarno prikazati prednosti i opasnosti interneta; prikupiti informacije o prednostima i manama globalizacije; razgovarati o iskustvima stečenim kroz boravak u drugim zemljama i krajevima ili kroz upoznavanje i prijateljevanje s ljudima iz drugih krajeva; pronaći primjere koji razotkrivaju manipuliranje informacijama; analizirati i kritički propitati dnevne novine te odrediti odnos između informacije, načina prikaza i vrjednota/stavova; napisati kritički osvrt na izvještavanje i ponude određenog medijskog sadržaja.

3. Znanost u službi poboljšanja života

- Eugenika - poboljšanje kvalitete života i ljudske vrste.
- Problem manipulacije: ideološka pozadina, mogući novi oblici rasizma.
- Svetost ljudskog života i kršćanski stav prema genetičkom inženjerstvu.

Ključni pojmovi: kvaliteta života, eugenika, individualizam, manipulacija, genetičko inženjerstvo, bioetika, ljudska prava, ljudsko dostojanstvo, Bog stvoritelj, svetost ljudskog života.

Odgojno-obrazovna postignuća: usvojiti pozitivan stav prema čovjekovoj težnji za poboljšanjem kvalitete života; uočiti pozitivne mogućnosti novih medicinskih tehnologija, ali i njihovu zloporabu; navesti i objasniti kriterije autentičnosti svakog napretka; zauzimati se za istinski napredak i etičku primjenu tehnoloških dostignuća; zauzimati se za ljudski život kao najveću vrijednost; prepoznati različite načine zauzimanja za humaniji svijet; uočiti posebnosti kršćanskog humanizma; zauzimati se za cjelovito dobro čovjeka u perspektivi vječnog spasenja; shvatiti zahtjeve kršćanske etike kao poticaj na preuzimanje odgovornosti snagom vjere.

***Prijedlozi za metodičku obradu*:** "oluja ideja" i razgovor na temu što je to kvaliteta života i kako je jamčiti za sve ljude; potražiti informacije o najvažnijim otkrićima zbog kojih se danas govori o biološkoj revoluciji; razgovarati o odnosu znanosti (znanstvenog istraživanja) i etike te o pitanju postoji li uopće vrijednosno neutralna znanost; analizirati ulomke crkvenih dokumenata koji govore o kršćanskom stavu prema genetičkom inženjerstvu; načiniti prezentaciju o odnosu Boga stvoritelja i čovjeka sustvaratelja, o dostojanstvu i svetosti svakoga ljudskog života; upriličiti susret sa znanstvenikom/com vjernikom/com iz svoje sredine.

4. Briga za okoliš

- Potrošačka kultura i problemi zagađivanja/uništavanja okoliša.
- Odgoj za ekološku odgovornost.
- Pitanje «održivog razvoja» i pravedna raspodjela prirodnih i stečenih dobara.
- Čuvanje, potvrđivanje i razvoj na temelju biblijskog shvaćanja stvaranja i evolucije.

- Čovjek - mjerilo ekološke etike.

Ključni pojmovi: materijalizam, egoizam, stilovi života, ekološka etika, radikalni biocentrizam, umjereni biocentrizam, odgovornost, održivi razvoj, kultura solidarnosti, odnos prema Bogu.

Odgojno-obrazovna postignuća: propitivati odnos ekološke krize i potrošačkog mentaliteta; uočiti povezanost bogatstva i siromaštva na svim razinama; zauzimati se za pravednu raspodjelu i održavanje dobara Zemlje; propitivati različite stilove života; gajiti ljubav prema svjesno izabranoj i kultiviranoj skromnosti; zauzimati se za zdrav okoliš i očuvanje prirode; razlikovati radikalni i umjereni biocentrizam; gajiti svijest odgovornosti pred Bogom za stvoreni svijet.

***Prijedlozi za metodičku obradu*:** potražiti novinska izvješća o slučajevima zagađenja okoliša u svojoj sredini; pogledati isječak dokumentarnog filma o odnosu zagađivanja okoliša i uništavanja resursa te konzumističkog i materijalističkog mentaliteta i stila života; propitati vlastiti stil života i razgovarati o promjeni konkretnih navika i postupanja u smjeru odgovornog i razumnog ophođenja sa zalihama zemlje za sve ljude i sve generacije; potražiti i analizirati programe ekoloških udruga; sastaviti vlastitu molitvu Bogu stvoritelju i uzdržavatelju svega stvorenoga.

5. Zajedništvom do napretka

- Čovjek - biće zajedništva.
- Podrijetlo i posljedice individualizma.
- Individualizam i moralni subjektivizam.
- Odgovornost kršćana za društvo i oblikovanje humanijeg svijeta.

Ključni pojmovi: osoba, zajedništvo, individualizam, moralni subjektivizam, opće dobro, osobno dobro, civilizacija ljubavi.

Odgojno-obrazovna postignuća: uočiti temeljnu potrebu čovjeka za drugim i za Drugim; prepoznati tendencije razvijanja individualizma u društvu; uočiti kobne posljedice individualizma; razumjeti odnos individualizma i moralnog subjektivizma; zauzimati se za očuvanje i razvijanje ljudskog zajedništva; shvatiti najužu povezanost Kraljevstva Božjega i kršćanskoga zauzimanje za oblikovanje humanijega svijeta.

***Prijedlozi za metodičku obradu*:** analizirati karikaturu "Pojedinac i zajednica"; na temelju uzroka depresivnih stanja poznatih iz psihologije razgovarati o važnosti zajedništva u ljudskom životu; razgovarati o posljedicama individualizma; izvesti vježbu grupne dinamike; načiniti prezentaciju na temu "Ja i drugi ljudi" (o dinamici samostojnosti i odnosa prema drugima); pronaći novozavjetne tekstove o kršćanskom zajedništvu kakvo Krist želi i usporediti ga s vlastitim iskustvom crkvenog zajedništva; zajednički načiniti mali projekt u službi društva u vlastitom okruženju.

V. tematska cjelina: KRŠĆANSKA NADA U BUDUĆNOST

Nastavne teme

1. Svjetovna očekivanja budućnosti

- Mladi i očekivanje budućnosti.
- Različita očekivanja budućnosti i njihov odnos prema shvaćanju vremena i povijesti.
- Sekularni modeli budućnosti.

Ključni pojmovi: planiranje, predviđanje, projekti, vizije budućnosti, očekivanja od budućnosti, nada, strah, sadašnjost i budućnost.

Odgojno-obrazovna postignuća: zapaziti značenje planiranja i predviđanja budućnosti u suvremenom društvu; posvijestiti opasnosti i strahove koje doživljava suvremeni čovjek s obzirom na budućnost; povezati čovjekovu usmjerenost ka budućnosti sa sviješću o povijesnosti, vremenitosti i prolaznosti; propitati vlastite stavove spram budućnosti i vlastita očekivanja budućnosti; upoznati različite povijesne modele očekivanja budućnosti.

***Prijedlozi za metodičku obradu*:** analizirati tekstove koji govore o predviđanjima i planiranju budućnosti u određenim segmentima života; napisati sastav o željama i nadama koje projiciramo u budućnost te o vlastitim strahovima spram budućnosti; prikupiti različite tekstovne materijale koji izražavaju čovjekovu želju da sazna budućnost; analizirati različite definicije vremena; izraditi pano o čovjeku kao vremenskom biću.

2. Eshatološki i apokaliptički tekstovi u Bibliji

- Apokalipsa - o moći zla i pobjedi dobra.
- Apokaliptička iskustva naših dana u zrcalu biblijsko-apokaliptičkih slika.
- Apokaliptičke šifre spasenja i smisao stvaranja u svjetlu biblijskih tekstova.
- Iz 2,4; 9,5-6; 11,1-10; 35,1-10; 42,10-17; Rim 8, 18-39; Otk 21,1-27.

Ključni pojmovi: otkrivenje, proroštvo, vidioci, scenariji svršetka svijeta, simbolika, metaforički govor, konačni obračun dobra i zla, biblijska apokaliptika, spasenje, pobjeda dobra.

Odgojno-obrazovna postignuća: razumjeti značenje pojma apokalipsa (otkrivenje) i navesti značajke apokaliptike kao književne vrste; propitati razloge i navesti situacije u kojima se javljaju apokaliptičke vizije i proroštva; uočiti specifičnu poruku biblijske apokaliptike; nabrojiti najvažnije slike i poruke biblijske apokaliptike; doživjeti oslobađajući učinak biblijske poruke o Božjem promislu i pobjedi dobra; integrirati vlastite želje i strahove glede budućnosti u promišljanje o kršćanskoj nadi u budućnost koja se temelji na Božjem obećanju.

***Prijedlozi za metodičku obradu*:** "oluja ideja" na temu apokalipsa; pogledati isječke iz druge verzije filma "Apokalipsa danas" (2001.) i navesti razloge zašto je film nazvan tim imenom; čitati odlomke iz knjige Otkrivenja i druge biblijske apokaliptičke tekstove te navesti sličnosti i razlike biblijske i svjetovne apokaliptike; pogledati/poslušati i analizirati različite umjetničke prikaze i scenarije svršetka svijeta (likovne, glazbene, literarne, filmske, scenske...); napisati vlastiti psalam pohvale Božjoj providnosti i pouzdanja u Boga koji sve drži u svojoj ruci.

3. Čovjek pred pitanjem svršetka

- Pojedinačni i opći (posljednji) sud i čovjekova odgovornost pred Bogom.
- Budnost i pouzdanje kao značajke kršćanskog angažmana.
- Pogrešno razumijevanje eshatoloških i apokaliptičkih slika (npr. kod sekti).

Ključni pojmovi: posebni (pojedinačni) sud, uskrsnuće mrtvih, posljednji sud, ponovni Kristov dolazak, budnost, odgovornost, pouzdanje u Boga, dovršenje.

Odgojno-obrazovna postignuća: uočiti različitost ljudskih osjećaja i pitanja naspram očekivanja osobnog i općeg svršetka; navesti bitne oznake kršćanskog stava prema svršetku čovjekova života i svijeta; razlikovati pojedinačni i opći (posljednji) sud; gajiti pouzdanje u Boga koji želi čovjekovo dobro; uvidjeti potrebu odgovornog života i angažmana za dobro, razumjeti značenje pojma paruzija i objasniti kršćansku nadu u Kristov ponovni dolazak; usvojiti kriterije prosudbe jednostranog i pogrešnog tumačenja apokaliptičkih slika.

***Prijedlozi za metodičku obradu*:** intervjuirati ljude iz vlastitog okruženja o odnosu prema smrti; usporediti tekstove iz različitih religija o čovjekovoj radikalnoj odgovornosti i sudu nakon smrti; pronaći metafore za izražavanje osjećaja povezanih s posebnim i općim sudom; analizirati novozavjetne tekstove o Kristovu ponovnom dolasku i sažeto prikazati kršćansku vjeru u Kristovu paruziju; napisati sastav o odnosu Kristovih riječi o zadnjem sudu i ispunjavanju vlastitog poslanja u svijetu shvaćenog kao služenja iz ljubavi; razgovarati o odnosu predodžbe o Bogu i osjećaja vezanih uz osobni susret s Kristom na kraju ovozemnoga života.

4. Kršćanska nada u dovršenje: novo stvorenje, uskrsnuće i život vječni

- Sadržaj i smisao kršćanskog iščekivanja svršetka svijeta - temelj oblikovanja života i poticaj za razumijevanje sebe i svijeta.
- Čovjekova konačna sudbina: raj, pakao, čistilište.
- Isusovo uskrsnuće - zalog našeg uskrsnuća.
- Kršćanska nada nasuprot nihilizmu, pesimizmu, materijalizmu i strahovima pred budućnošću.
- Marija - pralik otkupljenog čovjeka i novog stvorenja.

Ključni pojmovi: vrijeme i vječnost, čovjekove konačne odluke, raj, pakao, čistilište, uskrsnuće, nada, novo stvorenje.

Odgojno-obrazovna postignuća: poznavati biblijske temelje i suvremeno poimanje kršćanske eshatologije; uočiti važnost eshatoloških tema u likovnoj, književnoj, glazbenoj, filmskoj i scenskoj umjetnosti; razlučiti kršćanski nauk o raju, paklu i čistilištu od popularnih i iskrivljenih interpretacija; prepoznati značenje Kristova uskrsnuća za naše uskrsnuće; uočiti da je nada i

pouzdanje u Božju ljubav temeljni kršćanski stav u odnosu na čovjekove posljednje stvar(nost)i; razumjeti da je Marija pralik otkupljenoga čovjeka i novog stvorenja.
***Prijedlozi za metodičku obradu*:** analizirati rezultate empirijskih istraživanja o vjeri ljudi u život vječni i različitim predodžbama o tome; analizirati umjetničke prikaze kršćanskog shvaćanja posljednjih stvari (likovne, književne, glazbene, filmske...); meditativno čitati novozavjetne tekstove u kojima Isus govori o svom odlasku k Ocu i uskrsnuću, poručujući učenicima "Idem pripraviti vam mjesto"; napisati tekst (i/ili melodiju) za jednu uskrsnu pjesmu sa snažnom kršćanskom porukom; analizirati slike Marijina uznesenja; na temelju crkvenih dokumenata sažeto prikazati što Crkva vjeruje o Mariji.

ETIKA

U skladu s ustavnim normama te *Zakonom o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u BiH*, te školskim zakonodavstvom i praksi na razini države, entiteta i županija u BiH, Etika ima status alternativnog izbornog predmeta u odnosu na Vjeronauk, i obvezni je dio školskoga kurikuluma, kao i u većini europskih zemalja. Učenici i njihovi roditelji imaju pravo izbora između Vjeronauka i Etike, te učenici i njihovi roditelji, koji na početku srednje škole izaberu etiku, ona postaje obvezni predmet za učenike koji su ga izabrali.

Sadržaj nastavnoga predmeta Etike prilagođen je odrastanju i sazrijevanju mladog čovjeka s pitanjima osobnoga identiteta i socijalne dimenzije kvalitetnoga života s okolicom. Etika bi trebala učeniku pomoći ostvariti vlastitu osobnost odnosno cjelovitu intelektualnu, afektivnu, moralnu, socijalnu i duhovnu zrelost u procesima prevladavanja problema mladenačkoga odrastanja i osamostaljivanja. smještanja. Kako mladi u razdoblju adolescencije doživljavaju brojne izazove individualnoga odrastanja i sazrijevanja, zauzimanja vlastitoga stava, donošenja osobnoga izbora i stvaranja autonomne ličnost, nastava etike mu treba pomoći u izgradnji osobnoga stava, humanosti i etičnosti te profiliranju kulturnog, svjetonazorskog, religijskog i drugog osjećaja pripadnosti.

SVRHA

Svrha je predmeta Etika, poštujući svjetonazorski, kulturni i socijalni pluralizam našeg doba, uvesti učenike u svijet etičkoga razmišljanja i djelovanja, u svijet etičkih i moralnih vrjednota, i upoznati ga s bogatstvom europske i nacionalne kulture i tako mu pomoći u izgradnji vlastitog moralnoga i kulturnoga identiteta. Učenici se sučeljavaju sa sadržajima etičkoga i religijskoga nauka, koji će im omogućiti izrastanje, razvitak i sazrijevanje u slobodne i odgovorne, savjesne i tolerantne osobe. Zato im se omogućuje upoznavanje etičkih, moralnih i duhovnih vrjednota i sadržaja opće kulture povezane s etičkim i moralnim pitanjima, kao i sposobnosti usklađivanja općeprihvaćenih vrijednosnih sustava s etičkim djelovanjem mladog čovjeka. Etičke i moralne vrijednosti stavljaju se u kontekstu društvenoga, kulturnoga i religijskoga pluralizma u BiH, osobito temeljnih moralnih vrijednosti kršćanstva, židovstva i islama u Bosni i Hercegovini, kao

prostoru suradnje u izgradnji moralno zdrava i boljega društva.

PROGRAMSKA GRAĐA

Nastavni predmet etike izvodi se tijekom četiri godine. Sukladno ostvarenim uvjetima za nastavni predmet školskoga Vjeronauka (nastavna norma i drugo prema organizacijskim i provedbenim mogućnostima škole) izvodit će se Etika (1 ili 2 sata tjedno).

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- prepoznati i odrediti specifične etičke pojmove i pojmove srodnih disciplina, etička učenja (pojmove i etičke tradicije), vrijednosne sustave, pojedine probleme koji ulaze u sustav etičkih rasprava;
- na tekstovima primjenjivati izabrana konceptualna i činjenična znanja iz etike u skladu s nastavnim programom;
- razumjeti različita etička učenja i načela, njihovo izvođenje i analizu, i znati ih kritički vrjednovati i primjenjivati;
- prepoznati i objasniti temeljne pojmove iz područja filozofske antropologije: čovjek, priroda, nastanak čovjeka, evolucionizam, darvinizam, kreacionizam, ljudska egzistencija, tehnika i tehnološki razvoj, antropocentrizam, biocentrizam, duh, duša, tijelo, život, osobnost, ljudska narav/priroda (urođena, stečena), ljudska sloboda;
- objasniti različita shvaćanja biti čovjeka, prirode, ljudske naravi, položaja i uloge čovjeka u prirodi, nastanka i razvoja čovjeka, njegova tehnološkoga razvoja, odnosa naravi i duha, duše i tijela, slobode i nužnosti, razvoja moralne svijesti kod Aristotela, sv. Augustina, Kanta i Descartesa, Bacona, Hobbesa, i dr.);
- odrediti i objasniti temeljne pojmove iz područja filozofske etike: praktična filozofija, etika, moral (subjektivni i objektivni), ćudorednost, krjeposti (vrline, djelovanje, vrijednost, volja, moralni osjećaj, moralna dužnost, moralno iskustvo, moralno razmišljanje, osoba kao moralni subjekt, moralni identitet, moralna svijest, savjest, povrjeda savjesti, dostojanstvo, moralna načela, moralne norme, Dekalog, moralne vrijednosti i vrjednote, ideali, idoli, autonomija i heteronomija, legalitet, moralitet, sloboda, Zlatno pravilo, najviše dobro, moralno ispravno, moralno opravdanje, moralna odgovornost, moralno zlo, moralna krivnja;
- usporediti temeljne etičke pojmove unutar različitih etičkih učenja;
- prepoznati i objasniti različita etička uporišta i njihova načela: deskriptivna etika, normativna etika, metaetika, teleološka etika, deontološka etika (etika dužnosti), etički relativizma, etički univerzalizam, način utemeljenja vrijednosti (sadržajno određenje vrijednosti), etika vrline, intelektualistička etika, eudaimonizam, hedonizam, utilitarizam, analitička filozofija jezika i problem utemeljenja pojma dobra, kongnitivizam, emotivizam, etika diskursa, etika odgovornosti, etika vrijednosti;
- objasniti etičke teorije nekih autora: Sokrat, Platon, Aristotel, Kant, Mill, Kierkegaard, Nietzsche, Moor, von Wright, Habermas, Scheler);
- izvesti, opisati i poopćiti moralna načela nekih djelovanja, primijeniti različite etičke argumentacije, izvoditi vrijednosti iz tekstova koji se obrađuju, pronalaziti u tekstovima i izvoditi moguće etičke posljedice različitih vrijednosnih sudova;
- odrediti pojmove religijskih izvora etike: mit, religija, bogovi, heroji, idoli, vođe, žrtva, sudbina, imanencija dobra i zla, stradanje, kozmički poredak, antropomorfizam, Bog, božansko podrijetlo moralnoga zakona, dobro i zlo, objava i kršćanska objava, eshatologija, Božja providnost, predestinacija, iskušenje, grijeh, oprost, ljubav, milosrđe, Božja kazna, slobodna volja;
- prepoznati neke povijesno-religijske izvore i učenja: mitove o Prometeju i Faustu, stvaranju prvih ljudi, religiozne spise, mitove i legende, spisi o Budhi, izvješća o Isus Kristu;
- navesti i opisati osnovne postavke kršćanstva (katolicizam, pravoslavlje,

protestantizam), židovstva, islama, hinduizma, budizma i konfucionizma (učenje, kult, moralno djelovanje;
- razumjeti i odrediti izabrane pojmove iz područja primijenjene etike: biotehnologija, kloniranje, genetičko inženjerstvo, genska manipulacija, genetika i genom, genska terapija, kvaliteta života, zdravlje, bolest, ovisnost, biosustav i ekosustav, umjetna oplodnja, pobačaj, doniranje i presađivanje organa, eugenika, trgovanje organima, palijativna medicina, autonomija bolesnika, pravo na život, eutanazija, dostojanstvo bolesnika, pokusi na ljudima, konzumerizam, napredak znanosti, ravnopravnost spolova, kontrola rađanja, etički kodeks i zakletve;
- prepoznati i objasniti temeljne probleme: bioetika, medicinska etika, ekoetika, etički aspekti biotehnologije, personalna etika, etika znanstveno-tehnološkoga razvoja, etički kodeks i zakletva;
- objasniti izabrane pojmove iz područja političke, socijalne i pravne filozofije: ljudska zajednica, društvene ustanove (država, pravni, politički, ekonomski, klasni, obiteljski sustav), sukobi (politički, vjerski, moralni), opće dobro, pravednost kao etički i politički pojam, socijalna jednakost, uzajamnost, sloboda, prirodno i pozitivno pravo, društveni ugovor, demokracija, snošljivost, pluralizam, moć, pravne norme, ljudska prava, politička sloboda i odgovornost, svjetski mir;
- objasniti glavne ideje grčkoga shvaćanja ljudske zajednice i pravednosti, zakona (*nomos*) i prirode (*physis*), odnosa etičkoga i političkoga te novovjeke teorije narodnoga suvereniteta, prirodnih prava, jednakosti i sloboda, teorije društvenoga ugovora, političkih socijalnih teorija, sve do socijalnoga nauka Katoličke crkve i moderne demokracije (učenja Platona, Aristotela, Machiavellija, T. Moora, Hobbesa, Lockea, Milla, Marxa, Habermasa i dr.);
- argumentirano izložiti i vrjednovati razloge moralnih sukoba na razini međuljudskih odnosa i individualnih moralnih dvojbi, različite sustave vrijednosti, sustave običajnosti i etičke sustave iz perspektive njihove praktične funkcionalnosti;
- opisati i vrjednovati različite modele moralnoga ponašanja i na primjerima objasniti različite razine moraliteta: moralno djelovanje, moralna prosudba i etička refleksija;
- rješavati moralne sukobe i dvojbe iz perspektive vlastitoga sustava vrijednosti ili nekoga zadanoga etičkoga modela.

PRVI RAZRED

ČOVJEK –BIĆE SUSRETA I ETIČKO BIĆE

Pregled programskih sadržaja:

I. ETIKA (uvod)
- Etika kao praktična filozofijska disciplina.
- Etika i moral - podrijetlo i određenje pojmova.
- Antropološko utemeljenje morala.

II. ČOVJEK I ZBILJNOST
- Čovjek kao osoba i zbiljnost.
- Čovjek kao biće krjeposti.
- Čovjek kao biće kritičkoga razmišljanja (pred sobom, u zajednici, pred problemom Bogom).

III. ČOVJEK - BIĆE SUSRETA, SLOBODE I ODGOVORNOSTI
- Teleologija i deontologija.
- Čovjek, smisao života, čovjek i patnja.

- Čovjekova posebnost u svijetu (razum, sloboda, savjest, odgovornost).
- Čovjek i osobna sloboda – djelovanje iz slobode (sloboda od i sloboda za, ljestvica vrjednota).
- Vjera, nada i ljubav.

IV. SAVJEST – MORALNI ŽIVOT
- Moralni život kao interpretativni proces.
- Fenomen ljudske savjesti, struktura i vrste savjesti.
- Sloboda savjesti i konflikti savjesti kao poticaj njezinu oblikovanju.
- Zlo, krivnja i kazna.
- Kako postići i sačuvati ispravnu savjest.

V. ŽIVOTNA ORIJENTACIJA
- Strahopoštovanje pred činjenicom života - život kao dar i vrjednota.
- Ljudske potrebe i moralne obveze.
- Novo vrjednovanje odgovornosti u postmodernome društvu.
- Globalizacija, moć i etika.

VI. ČOVJEK KAO RELIGIOZNO BIĆE
- Pojam religioznosti – čovjek pred problemom Boga (teizam, agnosticizam, ateizam).
- Religija i vjera, kultura, umjetnost i znanost.
- Religija, tradicija i nacija.
- Tolerancija i religijski principi.

VII. ORIJENTACIJA U VLASTITOM KULTURNOM OKRUŽJU
- Običaji, obveze i dužnosti.
- Kršćanstvo na tlu Hrvatske i Bosne i Hercegovine – doticaj s drugim religijama.
- Hrvatski katolički običaji i njihov odraz u kulturnoj tradiciji i narodnom životu.
- Odgovornost za narod i patriotizam.

DRUGI RAZRED

SVRHA I CILJ

Svrha nastave ovog predmeta u drugom godištu učenja je upoznavanje pojma religioznosti i nereligioznosti te etičke osnovice većih svjetskih religija, a cilj joj je učenicima približiti shvaćanje drugih, kako bi ih prihvaćali bez predrasuda. U pravilnoj interpretaciji shvatit će da su i uvjerenja drugih postavljena na etičkim vrijednostima.

TRAGANJE ZA ISTINOM

Pregled programskih sadržaja:

I. RELIGIOZNOST I NERELIGIOZNOST
- Religija kao povijesni fenomen.
- Religioznost kao doživljaj i iskustvo u odnosu na više Biće.
- Religija kao svjetonazor i religija kao vjera.
- Suvremeni oblici religioznosti.

II. POJAVNI OBLICI RELIGIJE U PROŠLOSTI I SADAŠNJOSTI
- Pretpovijesne religije (paleolitik i neolitik – arheološki nalazi).
- Pučke religije i religije plemenskih naroda (obredi i vjerovanja u prirodne i duhovne

sile /animizam/, magija, čaranje, vračanje).
- Politeizam velikih religija.
- Objavljene religije – monoteizam.

III. DREVNE RELIGIJE VELIKIH CIVILIZACIJA
- Religija starih Egipćana, bogoštovni čini, bogovi i žrtvenici, moralni red.
- Druge religije starih naroda (Sumerani, Hetiti, Babilonci, Stara Perzija).
- Bogoštovni čini i moral starih Grka i Rimljana.

IV. ISTOČNJAČKE RELIGIJE: HINDUIZAM
- Korijeni hinduizma.
- Vječno učenje - sveti spisi, učenje, vjerovanja.
- Obredi, dužnosti, blagdani i svetkovine.

V. ISTOČNJAČKE RELIGIJE: BUDIZAM
- Nastanak budizma i utemeljenje budizma.
- Prosvjetljenje i odricanje.
- Sveti spisi, nauk (reinkarnacija, meditacija).
- Plemeniti put (moralnost).

VI. RELIGIJE KINE I JAPANA
- Religijska šarolikost Kine i Japana.
- Konfucionizam (nastanak, učenje).
- Taoizam i šintoizam (nastanak, učenje).

VII. ŽIDOVSTVO (JUDAIZAM)
- Židovstvo i vjera u jednoga Boga.
- Svete knjige, nauk, vjera.
- Zakon, sinagoga, blagdani.
- Očekivanje Mesije.

VIII. ISLAM
- Nastanak islama, razlike (suniti i šiiti).
- Sveti spis islama (Kur'an), vjera u jednoga Boga i islamski nauk.
- Islamski moral i način života – pet stupova islama.
- Islam u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, međureligijski dijalog.

IX. KRŠĆANSTVO
- Isus Krist - povijesna osoba i Mesija.
- Kristov život i temeljni nauk – Govor na Gori.
- Svete knjige (Stari i Novi zavjet).
- Temeljni kršćanski nauk (Vjerovanje).
- Kršćanska etika i moral ljubavi i praštanja.
- Kršćansko bogoslužje, glavni blagdani, sveci i mučenici.

X. KRŠĆANSTVO – POVIJESNI HOD
- Rađanje Crkve i širenje kršćanstva.
- Istočni i Zapadni crkveni raskoli.
- Kršćanstvo na tlu Hrvatske prije dolaska Hrvata.
- Uloga Katoličke Crkve u kulturi, obrazovanju i svjetovnom životu u BiH i Hrvatskoj.
- Kršćanski ekumenizam.

TREĆI RAZRED

SVRHA I CILJ

Svrha predmeta ovog godišta razjasniti pojmove etike, morala i religije te ih staviti u životni kontekst. U razradi praktičnih pitanja i njihova odnosa s etikom u ovom se godištu proširuje i produbljuje sadržaj nastavnog predmeta.
Cilj nastave etike ostaje otkrivanje i ostvarivanje istinskih vrjednota.

SMISAO LJUDSKOG DJELOVANJA

Pregled programskih sadržaja:

I. RELIGIJA, MORAL, ETIKA
- Religijske i moralne vrjednote čovjeka – prilagodba života u zajednici.
- Etičke norme u svjetskim religijama – religije i moralno djelovanje.
- Etika i teologija – religijsko shvaćanje zla i grijeha.

II. LJUDSKO ISKUSTVO I FILOZOFIJSKI UVOD U ETIKU
- Pojašnjenje pojmova etika i moral.
- Moralnost kao središnja antropološka i etička kategorija.
- Moralna prosudba i pravila ponašanja (norme, principi, načela).
- Sukobljavanje moralnih normi, moralne dvojbe i opravdanje moralnoga djelovanja.
- Svijest čovjekova upita o općem i najvišem dobru.

III. OSNOVNI ETIČKI POJMOVI
- Discipline etike i njihov predmet proučavanja.
- Ispravno djelovanje (izvor, motivi) – etika dužnosti i odgovornosti.
- Moralno dobro i moralno zlo (pojam dobra i zla, moralni sukobi).
- Ideal čovjeka - sloboda i determinizmi (etika i sloboda, slobodna volja, savjest, dostojanstvo).

IV. ETIČKA UČENJA TIJEKOM POVIJESTI
- Etika učenja starih Grka (apsolutno i relativno dobro, subjektivni relativizam, Sokratov etički racionalizama, Platonov idealistički rigorizam, Aristotelovo shvaćanje krjeposti).
- Grčko-rimska etika učenja (Stoička etika, čovjekoljublje i kozmopolitizam, Epikurejci, skepticizam, eklekticizam).
- Kršćanska etika ljubavi (etika Dekaloga, Kristov zakon ljubavi, ranokršćanska i srednjovjekovna etika, sloboda - slobodna volja – savjest - odgovornost, moralno dobro i zlo).
- Od etike renesanse do etike empirizma (makijavelizam, utilitarizam, liberalizam, društveni ugovor, moralnost i sloboda duha).
- Od etike racionalizma do suvremene etike (R. Descartes, B. Spinoza, F.-M. A. Voltaire, I. Kant, ..) – (etika tijela i etika duše, univerzalna pravednost, etički determinizam, kategorički imperativ, autonomija, moralni realizam).

V. ETIKA I PRIRODNE ZNANOSTI
- Praktična etika i prirodne znanosti (etika odgovornosti).
- Bioetika, biogenetika i biotehnologije (genetsko manipuliranje, kloniranje, biološki inženjering).
- Etika i medicina – etika reproduktivnih tehnologija, transplantacije organa i etika

umiranja (status ljudskog embrija i manipulacije, darivanje i transplantacija organa, eutanazija).
- Etika i ekologija, etika i tehnološki napredak.

VI. ETIKA I POLITIKA, PRAVEDNOST I PRAVO
- Etičke i moralne pretpostavke i granice političkoga djelovanja.
- Politika kao afirmacija etike i zloporabe politike.
- Etika učenja o pravu slabijega i pravu jačega (prirodno i pozitivno pravo).
- Pravednost i pravo (opća i temeljna ljudska prava).
- Pravednost, pravna država i ljudska prava.

VII. VRJEDNOTE I NJIHOVO OSTVARENJE
- Vrjednote u suvremenom svijetu (subjektivni i objektivni vidik vrjednota).
- Vrijednosni sustavi (područja i hijerarhija vrijednosti i vrjednota, opće i temeljne vrijednosti).
- Vrjednote i odgovornost (drugi, domovina, europsko društvo, svijet).

ČETVRTI RAZRED

SVRHA I CILJ

Svrha ovog predmeta u četvrtoj godini je da se na životnim pitanjima primijene etički pojmovi i etička načela. Na temelju svega prethodno naučenoga u Etici, učenik treba znati prepoznati vrijednosti svjetovne ili religijske, koje životu daju smisao.
Cilj se četverogodišnjeg učenja realizira u stjecanju sposobnosti za stvaranje vrijednosnog stava o pitanjima: života i smrti, moralnosti i vlastitog identiteta, vlastitog života i sklada s društvom u kojem čovjek živi.

ŽIVOTNA PITANJA

Pregled programskih sadržaja:

I. MORALNOST KAO PROBLEM I NUŽNOST
- Pojam i izvor moralnosti (što je moral i izvori moralnosti, autonomno i heteronomno etičko stajalište, ćudoređe).
- Sloboda i granice slobode, sloboda i odgovornost.
- Moralnost - temelji zajedničkoga življenja u društvu (osobni identitet, društvene ustanove, komunikacija, izbor i poštivanje načela, pravila i zakona).

II. SVIJET MLADIH I NJIHOV IDENTITET
- Svijet mladih i društvo – identifikacijska slika mladih u društvu (pojavnost, izazovi, vrijednosti, ideali, idoli, ponašanje).
- Sazrijevanje osobnosti i odgovornost za budućnost (priprema za život u skladu sa zakonom, moralnim normama, pravilima i propisima).
- Etika slobodnoga vremena (slobodno vrijeme kao mogućnost dobrobiti i izbora i razvijanja moralnih osobina kao što su pozitivan odnos prema drugima, tolerancija, uljudnost, čestitost...).

III. LJUBAV, SPOLNOST, BRAK, OBITELJ
- Spolnost kao otkriće i radost (spolni identitet, heteroseksualnost, homoseksualnost, seksualna izopačenja, poštivanje dostojanstva ljudske osobe).

- Ljubav kao radost darivanja i uzimanja (umijeće, vrste i elementi ljubavi, ljubav i odgovornost, odgovorno roditeljstvo).
- Brak i obitelj (brak kao ustanova, sklapanje braka i bračni ugovor, odgovornost za stupanje u brak i u braku, duhovna zrelost i ekonomska sigurnost, sankcije za nepoštivanje bračnih pravila).

IV. 0DGOVORNOST PRED ŽIVOTOM

- Život najveća vrijednost - dostojanstvo ljudskog života.
- Odgovornost prema biljnom svijetu (etika životnoga prostora i brige za očuvanje ukupna života na zemlji, zdrav okoliš).
- Odgovornost prema životinjskom svijetu (briga za životinjski svijet i njegovo očuvanje – zaštita životinja).
- Dostojanstvo ljudskoga života (pravo na život, odgovornost prema životu, odnos prema ljudskome tijelu /ravnopravnost spolova, trgovina ljudima, iskorištavanje tijela/, smrtna kazna).

V. SOCIJALNA ETIKA - ŽIVOTNI POZIV, ZANIMANJE I OVISNOSTI

- Obrazovanje za zanimanje i izbor životnog poziva (pravo na obrazovanje i rad te izbor zanimanja s moralni kriterijima i obvezama za postizanje tih ciljeva).
- Ovisnosti kao prepreka ljudskom razvoju i napretku (različite vrste ovisnosti, ovisnosti i bolest, etička i moralna odgovornost pojedinca i društvenih struktura).
- Pravednost i nepravda u svijetu, socijalna pravednost, socijalni nauk Katoličke Crkve (pravednost, solidarnost, supsidijarnost).

VI. ZAGONETKA SMRTI

- Čovjek pred problemom smrti (zaborav smrti, smrt motrena očima duha).
- Stoička ravnodušnost prema smrti, naša kultura i smrt, klinička smrt.
- Religijski i kršćanski pogled na smrt.

VII. SHVAĆANJE MIRA I POIMANJE NADE

- Rat i ljudska prava (uzroci rata, prigovor savjesti, dužnost građana i moralna prosudba čina s obzirom na rat: agresorski, obrambeni).
- Mir - djelo pravde i zahtjev zdrava društva (odgovornost za mir).
- Etika nade - individualna, kolektivna i kozmička.

DIDAKTIČKO-METODIČKE UPUTE

Tijekom svih četiriju godina, u nastavi iz Etike radi se, u sklopu obrade pojedinih nastavnih tema i jedinica, na egzemplarnim tekstovima filozofsko-etičke te religijske i lijepe književnosti (npr. Biblije, Veda, Ep o Gilgamešu, Ilijade, grčkih tragedija, do Tolstoja i Dostojevskog ili Krleže). U udžbenicima se obično predlažu egzemplarni tekstovi i didaktički instrumentarij za kreativan rad s učenicima, a nastavniku ostaje sloboda, u razgovoru s učenicima, odrediti tematsku i sadržajnu strukturu predmeta u njegovu izvedbenom dijelu, poštujući pritom obvezne programske ciljeve i sadržaje. U procesima učenja i poučavanja treba slijediti suvremena didaktička i metodička načela, strategije, pristupe i postupke aktivne, stvaralačke i suradničke nastave uz uporabu suvremenih tehnologija, medija i didaktičkih sredstava.

POLITIKA I GRAĐANSKO DRUŠTVO, GOSPODARSTVO

SVRHA I CILJ

U demokratskome je svijetu političko i građansko obrazovanje mladih postalo sastavni dio svakog obrazovanja. Ostvaruje se kroz integrirano učenje u cjelini kurikuluma, ali i posebnim programskim sadržajima odnosno modulima koji omogućuju stjecanje građanskih i političkih kompetencija na tome području. Iako se programi političkoga i građanskoga obrazovanja različito nazivaju, zastupljeni su u svim školskim sustavima i utemeljeni su na stajalištu da je razvijena građanska svijet i politička kultura činitelj stvaranja i stabilnosti suvremenih demokracija.

Da bi se uspješno promicao demokratski način mišljenja, ovim predmetom treba omogućiti stvaranje osobnoga odnosa učenika prema aktualnim političkim zbivanjima. Važno je istaknuti da političko i građansko obrazovanje obuhvaća: razvijanje svijesti i stjecanje znanja o politici i političkom djelovanju, o ljudskim pravima i slobodama, o pravima i slobodama u građanskom i višenacionalnom, višekulturnom i višereligijskome društvu i državi, o političkim ustanovama i političkim procesima s ciljem razvijanja demokratske svijesti i političke kulture za djelatno sudjelovanje u političkom sustavu i demokratskom društvu, u ostvarivanju i kontroli državne vlasti.

PROGRAMSKA GRAĐA

POLITIKA I GRAĐANSKO DRUŠTVO

CILJEVI I ZADAĆE:

Zadaća je političkoga i građanskoga obrazovanja stjecati političku i građansku kulturu koja obuhvaća tri dimenzije: razvijanje građanske i nacionalne svijesti i državljanskoga domoljublja za Republiku Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, građansku vezanost za konstituciju, zakone i simbole tih država te razvijanje sposobnosti za političko sudjelovanje na izborima, snalaženje u

sustavu višestranačkog političkoga života.

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- objasniti pojam politike i političkoga djelovanja i navesti primjere (vrijednosne orijentacije – temelje djelovanja);
- prepoznati i vrijednosno odrediti tipove političkoga govora;
- objasniti pojam vlasti i moć (karizmatska, racionalna, tradicionalna);
- prepoznati različite tipove vlasti;
- nabrojiti politička sredstva (vojna, komunikacijska…) i objasniti odnos političkih ciljeva i sredstava;
- objasniti pojam političkoga subjekta i navesti primjere (građanin – pojedinac, politička stranka, politička institucija, država, međunarodna zajednica, nevladine i vladine organizacije);
- prepoznati djelovanje političkih subjekata (ciljeva i sredstava);
- opisati pojam političkoga sustava/poretka te nabrojati i opisati tipove političkih sustava;
- razjasniti pojam političke stranke i protumačiti razliku između koalicije i unije;
- navesti glavna ideološka obilježja tipova političkih stranaka i identificirati pozicije njihova političkoga djelovanja;
- sažeto opisati razvoj višestranačja u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj;
- prikazati djelovanje političkih stranaka na temelju Daytonskoga ustava BiH i Ustava R. Hrvatske;
- objasniti pojam izbora i referenduma te navesti izborna prava;
- objasniti pojam biračkoga tijela i opisati postupak izbornoga lobiranja i promidžbe;
- opisati osnovne izborne sustave i izborni sustav BiH i RH;
- protumačiti pojam države (konstitutivni elementi) i navesti važnost ustavnih odredbi za ustroj državne vlasti u RH te državne, entitetske i županijske vlasti u BiH;
- objasniti važnost, ulogu i ovlasti županija u političkom i državnom ustroju BiH;
- razjasniti i usporediti pojam državne suverenosti u RH i Bosni i Hercegovini te sažeto prikazati donošenje i promjene ustava u tim državama;
- opisati koncept ustroja hrvatske i bosansko-hercegovačke države (trodioba vlasti);
- razlikovati oblike državnoga oblici državnog uređenja prema složenosti;
- razjasniti uvjete udruživanja, odcjepljenja i razdruživanja dviju država;
- objasniti pojam parlamentarizma i sažeto prikazati ulogu Parlamenta BiH (Parlamenta F BiH i Županijske skupštine, Narodne skupštine Republike Srpske) te Hrvatskoga sabora kao zakonodavnoga tijela R. Hrvatske;
- navesti poslove kojima se opisuje djelokrug rada skupština kao nositelja zakonodavne vlasti (procesi i procedure, djelokrug rada, klubovi zastupnika, lobiranje);
- razjasniti pojam imuniteta saborskih zastupnika i zastupnika u zakonodavnim tijelima vlasti državnog i entitetskih parlamenata u BiH te županijskih skupština;
- opisati proces donošenja političkih odluka, zakona i drugih propisa u slučajevima uobičajenih i izvanrednih stanja;
- navesti i usporediti ulogu Predsjednika RH u ustroju hrvatske vlasti i Predsjedništva BiH u ustroju bosansko-hercegovačke vlasti, način njihova biranja i odgovornost;
- objasniti i usporediti strukturu Vlade u RH i Vijeća ministara BiH te entitetskih i županijskih vlada u BiH, opisati način biranja članova vlade i njihovu odgovornost;
- opisati temeljna obilježja sudbene vlasti u RH i BiH, navesti razine, vrste i hijerarhiju sudova u tim državama te način odabira sudaca za obavljanje sudbene vlasti;
- opisati važnost i ulogu Ustavnoga suda u sudbenoj vlasti u RH i BiH;
- opisati pojam lokalne samouprave i uprave te njihove mogućnosti djelovanja;
- kratko opisati razvoj sloboda i prava čovjeka kroz povijest i navesti temeljne dokumente kojima su regulirani;
- navesti i opisati slobode i prava čovjeka i građanina u ustavima RH i BiH;

- interpretirati odnos političkoga djelovanja i javnosti;
- opisati pojmove: tolerancija, manipulacija, autocenzura i cenzura;
- opisati i navesti primjere razvoja ljudskih prava s etičkoga gledišta;
- objasniti važnost koncepta manjinskih prava;
- opisati spoznaje o osobnoj i zajedničkoj odgovornosti za sudjelovanje u društvu;
- navesti mogućnosti prevladavanja stereotipa i predrasuda koje se vežu za spolne razlike, društvene uloge i odnose;
- objasniti zašto je valjan odnos prema radu, kreativnosti i poduzetništvu važan za suvremene demokracije.

Pregled tematskih sadržaja

I. POLITIKA I POLITIČKO DJELOVANJE

- **Politika, vlast i autoritet**
  a) Pojam politike, političkog čina i politike kao života,
  b) Vlast i oblici vlasti,
  c) Vlast, autoritet i moć (karizmatska, racionalna, tradicionalna).

- **Političko djelovanje (tipovi, sredstva)**
  a) Politički subjekt,
  b) Politički govor,
  c) Napisi političkoga sadržaja,
  d) Politička utakmica.

II. NAROD, NACIJA, MANJINA, GRAĐANI, DRŽAVLJANI BiH I HRVATSKE

1. **Narod, nacija i građanin**
   a) Pojam naroda i nacije, pojam građanina,
   b) Hrvatski narod u Hrvatskoj i u BiH,
   c) Nacionalne manjine,
   d) Etničke i nacionalne zajednice i manjine u BiH i R. Hrvatskoj.

2. **Narodni suverenitet i državljani u BiH i R. Hrvatskoj**
   a) Narodni suverenitet,
   b) Suverenitet triju konstitutivnih naroda u BiH povijesni, etnički, politički i ustavni temelji),
   c) Državljanin i državljanstvo,
   d) Državljani BiH i R. Hrvatske, dvojno državljanstvo, strani državljani.

III. TIPOVI POLITIČKIH POREDAKA

- **Tipovi i obilježja politički poredaka**
  a) Demokracija, diktatura, monarhija,...
  b) Totalitarizam – demokracija – temeljna ljudska prava i slobode,
  c) Proces političkoga odlučivanja u višestranačkoj i parlamentarnoj demokraciji.

IV. POLITIČKE STRANKE

- **Pojam, vrste i obilježja političkih stranaka**
  a) Konzervativne stranke,
  b) Liberalne stranke,
  c) Socijaldemokratske stranke,
  d) Demokršćanske stranke,
  e) Pojam ljevice, desnice i centra

- **Političke stranke u BiH i Hrvatskoj**

V. IZBORI

- **Izborno pravo i osnovna obilježja izbora**
  a) Temeljni birački sustavi (većinski, razmjerni, kombinirani)
  b) Biračko tijelo i raspisivanje izbora,
  c) Birački popisi, glasovanje i utvrđivanje izbornih rezultata,
  d) Utjecaj izbornih rezultata na stranački sustav i demokratski razvoj društva.

- **Birački sustav u BiH i Hrvatskoj**

VI. DRŽAVA, DRŽAVNI USTROJ BOSNE I HERCEGOVINE I REPUBLIKE HRVATSKE

- **Država** (pojam države, socijalistička, demokršćanska, nacionalna država),

- **Konstitutivni elementi države**, **državna suverenost:** R. Hrvatska, Bosna i Hercegovina s njezinim entitetima i županijama u F BiH).

- **Nacionalna samobitnost i državna opstojnost hrvatskog naroda u BiH** (Dayatonski ustav, Ustav Federacije BiH),

- **Državni ustroj BiH i Republike Hrvatske**
  a) Zakonodavna vlast (Parlament BiH i Federacije BiH, Županije u F BiH, NS Republike Srpske; Hrvatski sabor – ustroj i rad),
  b) Izvršna vlast (Predsjedništvo BiH, Predsjednik Federacije; Predsjednik Republike Srpske, Predsjednik R. Hrvatske; Vijeće ministara BiH, Federalna vlada i Vlada RS, Županijske vlade; Vlada Republike Hrvatske),
  c) Sudbena vlast (Ustavni sud BiH, Federacije BiH i RS; Ustavni sud R. Hrvatske)
  d) Ustroj lokalne samouprave i uprave.

VII. POLITIKA I JAVNOST

- **Politika, javnost i javno mnijenje** (sloboda, tolerancija, manipulacija, cenzura).

- **Mediji u demokratskom društvu – javni i privatni.**

- **Mediji na hrvatskome jeziku u BiH.**

VIII. DEMOKRACIJA I LJUDSKA PRAVA

- **Demokracija, ljudska prava i građansko društvo**
  a) Shvaćanje i razvoj ljudskih prava – povijesni i filozofski korijeni ljudskih prava,
  b) Osnovni dokumenti o temeljnim ljudskim pravima – političko ostvarenje ljudskih prava u nacionalnim državama,
  c) Ljudska prava (vrste ljudskih prava), građanska i nacionalna prava,
  d) Ljudska, građanska i nacionalna prava u ustavima u BiH i Ustavu R. Hrvatske,
  e) Povrede ljudskih i suvremeni pristup učenju o ljudskim pravima i njihova zaštita.

- **Europska Unija, globalizam – zaštita i promicanje temeljnih ljudskih prava i sloboda.**

- **Demokracija, politika i vjera**
  a) Društvo, politika i sloboda vjere s obzirom na temeljna prava čovjeka i građanina,
  b) Odvojenost Crkava i vjerskih zajednica od države u RH i BiH –partnerstvo, međureligijski dijalog i suradnja,
  c) Sloboda savjesti i vjere prema članku 18. *Opće deklaracije o pravima čovjeka,*
  d) Sloboda savjesti i vjere te javnoga očitovanja vjere u RH i BiH (prema međudržavnim ugovorima i državnom zakonodavstvu – prava i slobode te sudjelovanje vjerskih zajednica u javnome, društvenome i političkome životu),

GOSPODARSTVO

CILJEVI I ZADAĆE:
Zadaća je ovoga programa učenike upoznati s temeljima slobodne tržišne ekonomije koja se ostvaruje u demokratskim zemljama slobodnoga svijeta. Težište programskih sadržaja usmjereno je upoznavanju opredijeljenosti RH i BiH i konkretnoj primjeni prirodnih i gospodarskih kapaciteta za razvitak poduzetništva te novog načina razmišljanja, privređivanja i življenja.

Pregled tematskih sadržaja

I. UVOD U EKONOMIJU – GOSPODARSTVO

1. **Ekonomija - makroekonomija i mikroekonomija.**
2. **Gospodarstvo i njegove sastavnice** (odnos proizvodnje, potražnje, učinka i ravnoteže).
3. **Zakon ograničenosti i oportunitetni trošak**.
4. **Zadovoljenje ljudskih želja** (ekonomska dobra, činitelji proizvodnje).
5. **Temeljna ekonomska pitanja i ekonomski sustavi** (alternativni).
6. **Tržište i cijene** (tržište, potražnja, ponuda, tržišna cijena).
7. **Država i nacionalno bogatstvo** (kružni tijek dobara i novčanih dohodaka).
8. **Novac i gospodarstvo**
   a) Osnovne funkcije novca,
   b) Potražnja i ponuda novca.
9. **Ekonomski ciljevi i ekonomska politika.**

II. PODUZETNIŠTVO, POSLOVNA ORGANIZACIJA I MARKETING

1. **Poduzetništvo i poslovna organizacija**
   a) Poduzetništvo i poduzetnik,
   b) Poduzetništvo i mali poduzetnik,
   c) Različiti načini ulaska u posao.
2. **Organizacijski oblici i financiranje poduzetništva**
   a) Pojam i priroda gospodarske organizacije,
   b) Organizacijski oblici poslovanja,
   c) Financiranje poslovanja izdavanjem obveznica i dionica.
3. **Marketinški koncept poslovanja**
   a) Obilježja marketinga,
   b) Marketinški splet.

III. GOSPODARSTVO U SVIJETU, U EUROPI, BIH I RH

1. **Siromaštvo i bogatstvo**
   a) Razvijene zemlje i zemlje u razvoju,
   b) Kako prevladati siromaštvo.
2. **Europska Unija**

a) Nastanak i bitna obilježja,
b) Novo europsko gospodarstvo i EURO

3. **Gospodarstva u tranziciji**
   a) Slom komunističkih komandnih ekonomskih sustava,
   b) Tranzicija: dug, težak i bolan proces.

4. **Obilježja gospodarskoga sustava u BiH i RH**
   a) Bogatstva (resursi) gospodarstva u BiH i RH
   b) Posebnosti tranzicijskih uvjeta BiH,
   c) Osnovni pokazatelji gospodarskih dostignuća.

DIDAKTIČKO-METODIČKE UPUTE
Za stjecanje političke i građanske kulture treba primjenjivati metodička sredstva koja omogućuju stvaranje vlastitih gledišta o aktualnim političkim zbivanjima.
Dio programske grade iz politike, demokracije i građanskoga društva korisno je raditi na izravnim dokumentima /ljudska prava, Ustav RH, Ustav BiH i F BiH.
Teme koje se odnose na "gospodarstvo" stavljaju se u kontekst društvenih promjena, globalizacijskih i gospodarskih izazova u svijetu, Europi i kod nas.

MATEMATIČKO PODRUČJE
MATEMATIKA

Opis matematičkoga područja

Matematika ima svoje posebno mjesto u društvenom životu i čovjekovu obrazovanju jer izučava kvantitativne odnose, strukturu, oblike i prostor, pravilnosti i zakonitosti, analizira slučajne pojave, promatra i opisuje promjene u različitim kontekstima. Ona daje precizan simbolički jezik i sustav za opisivanje, prikazivanje, analizu, propitivanje, tumačenje i posredovanje ideja. Matematičko obrazovanje, zapravo, učenicima omogućuje stjecanje potrebnih kompetencija odnosno znanja, vještina, sposobnosti, načina mišljenja i stavova i vrjednota nužnih za uspješno i korisno sudjelovanje u društvu. Poučavanje i učenje matematike u gimnazijama omogućuju učenicima stjecanje znanja, vještina i sposobnosti računanja, procjenjivanja te logičkoga i prostornoga mišljenja. Matematički pristup problemima obuhvaća odabir i pravilnu primjenu osnovnih matematičkih vještina, otkrivanje pravilnosti u oblicima i brojevima, izradbu modela, tumačenje podataka te prepoznavanje i razmjenjivanje s njima povezanih ideja.

Rješavanje matematičkih problema zahtijeva kreativnost i sustavan pristup, što igra glavnu ulogu u ljudskim izumima te znanstvenim i tehničkim otkrićima. Matematičko obrazovanje učenicima omogućuje postavljanje i rješavanje matematičkih problema, potičući ih pritom na kritičko istraživanje, sustavnost, kreativnost, korištenje informacijama iz različitih izvora, samostalnost i ustrajnost. Učeći matematiku, učenici stječu samopouzdanje i sigurnost u upotrebi brojeva i razvijaju vještine mjerenja, konstruiranja i prostornoga zora. Oni uče prikupljati, organizirati i tumačiti podatke, upotrebljavati matematički jezik i prikaze, generalizirati iz uočenih pravilnosti i veza te apstraktno misliti i tako se osposobljavati za trajno učenje.

Tijekom matematičkoga obrazovanja u gimnazijama učenici mogu također uvidjeti važnost matematike u vlastitom životu i spoznati njezinu ulogu u društvu tijekom prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. U nastavnomu procesu oni također uče povezivati nove matematičke koncepte, prikaze, vještine i procese s već poznatima, s kojima imaju iskustva i koje znaju rabiti. U nastavi se bave matematičkim problemima koji proizlaze iz svakodnevnih, stvarnih i smislenih situacija i time uspostavljaju poveznice između matematike i svakodnevnoga života te drugih područja odgoja, obrazovanja i ljudske djelatnosti. Time dobivaju prigodu primijeniti matematiku u proširivanju i primjeni vlastitih znanja, vještina i sposobnosti. Primjerene matematičke aktivnosti i istraživanja izvode se samostalno i skupno (suradnički), što učenike osposobljava za pristup problemima koji uključuju primjenu (transfer) matematike u različitim okolnostima i kontekstima.

Opći ciljevi matematičkoga odgoja i obrazovanja

Učenici će:

- usvojiti temeljna matematička znanja, vještine i procese te uspostaviti i razumjeti matematičke odnose i veze;
- biti osposobljeni za rješavanje matematičkih problema i primjenu matematike u različitim kontekstima, uključujući i svijet rada;
- razviti pozitivan odnos prema matematici, odgovornost za svoj uspjeh i napredak te svijest o svojim matematičkim postignućima;
- prepoznati i razumjeti povijesnu i društvenu ulogu matematike u znanosti, kulturi, umjetnosti i tehnologiji te njezin potencijal za budućnost društva;
- biti osposobljeni za apstraktno i prostorno mišljenje te logičko zaključivanje;
- učinkovito komunicirati matematička znanja, ideje i rezultate služeći se različitim prikazima;
- učinkovito primjenjivati tehnologiju;
- steći čvrste temelje za cjeloživotno učenje i nastavak obrazovanja.

Ciljevi odgoja i obrazovanja (učenička postignuća) u gimnazijama

I. MATEMATIČKI PROCESI

1. Prikazivanje i komunikacija

Učenici će:

- organizirano prikazati matematičke objekte, ideje, postupke i rješenja riječima, slikama, crtežima, maketama, dijagramima, grafovima, listama, tablicama, brojevima, simbolima i misaono;
- odabrati i primijeniti prikladan prikaz u skladu sa situacijom i namjerom, povezati različite prikaze i prelaziti s jednih na druge;
- prikupiti i protumačiti informacije primjerena matematičkoga sadržaja iz raznovrsnih izvora;
- izraziti ideje, rezultate i znanje jasnim, preciznim i sažetim govornim i matematičkim jezikom na različite načine (usmeno, pisano, vizualno i dr.);
- raditi u skupinama uz razmjenu i sučeljavanje ideja, mišljenja i stavova.

2. Povezivanje

Učenici će:

- uspostaviti i razumjeti veze i odnose među matematičkim objektima, idejama, pojmovima, prikazima i postupcima te oblikovati cjeline njihovim nadovezivanjem;
- povezati matematiku s vlastitim iskustvom, svakodnevnim životom u kući i zajednici te na radnomu mjestu i drugim odgojno-obrazovnim područjima;
- usporediti, grupirati i klasificirati objekte i pojave prema zadanom ili izabranom

kriteriju.

3. Logičko mišljenje, argumentiranje i zaključivanje

Učenici će:

- postavljati matematici svojstvena pitanja (Postoji li? Ako postoji, koliko? Kako ćemo ih pronaći?
  Zbog čega? i slična) te stvarati i istraživati na njima utemeljene matematičke pretpostavke;
- obrazložiti odabir matematičkih postupaka i utvrditi smislenost dobivenoga rezultata;
- pratiti, stvarati i vrjednovati lance matematičkih argumenata različitih vrsta te primjenjivati analogiju, generalizaciju i specijalizaciju;
- logičko zaključivanje i matematički dokaz kao ključne vidove matematike;
- kreativno, kritički i fleksibilno misliti;
- prepoznati utjecaj ljudskih čimbenika i vlastitih uvjerenja na zaključivanje.

4. Rješavanje problema i matematičko modeliranje

Učenici će:

- postaviti i analizirati problem, isplanirati njegovo rješavanje odabirom odgovarajućih matematičkih pojmova i postupaka, riješiti ga, te protumačiti i vrjednovati rješenje i postupak;
- modelirati situacije i procese iz drugih odgojno-obrazovnih područja te svakodnevnoga osobnoga, profesionalnoga i društvenoga života;
- izgrađivati novo matematičko znanje rješavanjem problema i modeliranjem situacija.

5. Primjena tehnologije

Učenici će:

- istraživati i analizirati matematičke ideje, eksperimentirati s njima te provjeravati pretpostavke pomoću džepnih računala i raznovrsnih računalnih programa, naročito programa dinamične geometrije i programa za izradbu proračunskih tablica;
- razložno i učinkovito rabiti džepno računalo za računanje i tehnologiju za prikupljanje, organiziranje, prikazivanje, predstavljanje i razmjenu podataka i informacija, za rješavanje i modeliranje te u situacijama kojima su u središtu zanimanja matematičke ideje (radi rasterećivanja od računanja i grafičkoga prikazivanja);
- razumjeti prednosti i nedostatke primjene tehnologije.

II. MATEMATIČKI KONCEPTI

1. Brojevi

Učenici će:

- razlikovati prirodne, cijele, racionalne i realne brojeve, rabiti njihove različite zapise te prepoznati i rabiti svojstva i odnose skupova brojeva;
- uspoređivati brojeve, računati s njima pomoću tehnologije i bez nje te procijeniti rezultat računanja, odrediti ga egzaktno i zaokružiti ga;
- primijeniti brojeve, njihove zapise i računske operacije u modeliranju matematičkih problema i problema u ostalim odgojno-obrazovnim područjima i svakodnevnomu životu.

2. Algebra i funkcije

Učenici će:

- utvrditi, izraziti i predvidjeti pravilnosti u brojevnim nizovima zadanima navođenjem članova te analizirati nizove zadane rekurzivno ili općim članom (osobito aritmetički i geometrijski niz);

- uvrstiti konkretne vrijednosti u formulu (osobito u funkciju zadanu formulom), izračunati vrijednost preostale veličine te u formuli izraziti jednu veličinu pomoću ostalih;
- računati s potencijama, jednostavnim algebarskim izrazima, faktorijelima i binomnim koeficijentima;
- opisati i izvesti jednostavne ovisnosti (veze) dviju veličina formulama, tablicama, grafovima i riječima; prevesti s jednoga od navedena četiri oblika na drugi te čitati, uspoređivati i tumačiti ovisnosti (veze);
- prepoznati, odrediti i protumačiti karakteristične elemente i svojstva jednostavnih funkcija, analizirati linearne, kvadratne, eksponencijalne, logaritamske i trigonometrijske funkcije te rabiti njihova svojstva;
- računski, grafički i uz pomoć računala, u skupu realnih brojeva riješiti linearne, kvadratne, eksponencijalne i logaritamske jednadžbe i nejednadžbe i sustave jednadžba;
- primijeniti funkcije i njihove grafove te jednadžbe i nejednadžbe u rješavanju matematičkih problema i problema u ostalim odgojno-obrazovnim područjima i svakodnevnomu životu.

3. Oblik i prostor

Učenici će:

- rabiti koordinatne zapise točke, pravca i kružnice te primijeniti koordinatnu geometriju za prikazivanje i istraživanje svojstava geometrijskih oblika;
- prikazati vektore u ravnini, zbrajati ih, množiti skalarom te primijeniti vektore i operacije s njima za prikazivanje i istraživanje svojstava geometrijskih oblika;
- prepoznati, opisati i primijeniti sukladnost i sličnost geometrijskih oblika;
- skicirati, opisati i tumačiti ravninske prikaze prostornih oblika;
- rabiti geometrijske transformacije ravnine za opisivanje pravilnosti i svojstava geometrijskih uzoraka;
- prepoznati ravninske i prostorne oblike i njihova svojstva u svakodnevnomu okružju umjetnosti te ih rabiti za opis i analizu svijeta oko sebe.

4. Mjerenje

Učenici će:

- standardne mjerne jedinice za duljinu, površinu, obujam, masu, vrijeme, temperaturu, kut i brzinu te ih primijeniti u svakodnevnomu životu;
- mjeriva obilježja likova i tijela primjenjujući osnovne formule, proporcionalnost, sličnost, Pitagorin poučak, trigonometrijske omjere i poučke o sinusima i kosinusu te ih rabiti u računanju duljine, mjere kuta, površine i obujma;
- odrediti mjeriva obilježja objekta ili pojave u svakodnevnoj situaciji te primijeniti mjerenje pri rješavanju matematičkih problema i problema u ostalim odgojno-obrazovnim područjima i svakodnevnomu životu.

5. Podatci

Učenici će:

- sustavno prikupiti, klasificirati i organizirati podatke te ih prikazati i analizirati pomoću srednjih vrijednosti (aritmetička sredina, medijan, mod) i raspršenosti (raspon, interkvartilni raspon, standardna devijacija);
- procijeniti parametar srednje vrijednosti uza zadanu pouzdanost;
- prepoznati približnu linearnu vezu dviju varijabli, odrediti njezine koeficijente te ju rabiti pri modeliranju;
- protumačiti složene događaje, izraziti ih pomoću skupovnih operacija te izračunati njihovu vjerojatnost;
- primijeniti normalnu razdiobu.

6. Infinitezimalni račun
Učenici će:

- izračunati prirast i prosječni prirast tablično zadanih funkcija te jednostavnih formulom zadanih funkcija;
- protumačiti derivaciju funkcije fizikalno (brzina promjene) i geometrijski (koeficijent smjera tangente u točki) te derivirati polinome;
- pomoću derivacije ispitati tok i nacrtati graf polinoma, ponajprije kvadratnoga i kubnoga izračunati neodređeni integral polinoma;
- geometrijski protumačiti određeni integral te izračunati određeni integral polinoma rabeći Newton-Leibnizovu formulu primijeniti derivaciju i određeni integral pri rješavanju jednostavnih problema.

PROGRAMSKA GRAĐA

MATEMATIKA

PRVI RAZRED
(opća, jezična i klasična gimnazija)

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- temeljno znanje vezano uz realne brojeve u strukturalnom smislu, strogo razlikovati svojstva prirodnih, cijelih, racionalnih i iracionalnih brojeva;
- zapisivati skupove realnih brojeva intervalima i prikazivati ih na brojevnom pravcu;
- računske radnje s realnim brojevima svladati do razine vještine; tu se uglavnom misli na operacije s razlomcima i potencijama;
- rješavati linearne jednadžbe, nejednadžbe i probleme prvoga stupnja;
- snalaženje u koordinatnom sustavu te znati interpretirati grafički prikaz linearne funkcije;
- vještina zbrajanja, oduzimanja, umnožavanja i dijeljenja polinoma i racionalnih funkcija;
- znati operacije s korijenima i potencijama s racionalnim eksponentom;
- uz geometriju ravnine, znati pojmove i čimbenike vezane uz sukladnost i sličnost, kružnicu, krug i pravilne poligone.

Pregled programskih sadržaja:

SKUP REALNIH BROJEVA
Skup realnih brojeva. Uređaj na skupu racionalnih brojeva. Smještanje racionalnih brojeva na pravac. Skup realnih brojeva. Brojevni pravac.
Osnovna svojstva zbrajanja i množenja realnih brojeva. Kvadrat i kub binoma. Razlika kvadrata i razlika kubova. Rastav na faktore. Mjere i višekratnici. Algebarski višekratnici. Linearne jednadžbe i problemi 1. stupnja.

UREĐAJ U SKUPU REALNIH BROJEVA
Uređaj u skupu realnih brojeva. Linearne nejednažbe i sustavi linearnih nejednadžbi s jednom nepoznanicom. Apsolutna vrijednost realnoga broja. Formula za udaljenost točaka na brojevnom pravcu. Jednadžbe i nejednadžbe s apsolutnim vrijednostima.

KOORDINATNI SUSTAV U RAVNINI
Koordinatni sustav u ravnini. Formula za udaljenost dviju točaka u koordinatnom sustavu. Površina trokuta. Polovište dužine. Graf linearne i afine funkcije. Graf funkcije f (x)= 1x1. Sjecište dvaju pravaca i linearni sustavi. Problemi prvoga stupnja s dvije nepoznanice.

SUKLADNOST I SLIČNOST
Sukladnost trokuta. Primjene sukladnosti. Proporcionalnost. Talesov teorem. Sličnost trokuta i primjene. Homotetija. Primjene na geometrijske konstrukcije.

POLINOMI I RACIONALNE FUNKCIJE
Pojam polinoma. Zbrajanje, oduzimanje i množenje polinoma. Dijeljenje polinoma. Racionalne funkcije.

POTENCIJE I KORIJENI
Potencije. Računanje s potencijama istih i različitih baza. Korijeni. Iracionalne jednadžbe. Potencije s racionalnim eksponentima.

KRUŽNICA I KRUG. PRAVILNI POLIGONI
Opseg i površina kruga. Duljina kružnog luka i površina kružnoga isječka. Odnos obodnoga i središnjega kuta kružnice. Talesov teorem. Primjene na geometrijske konstrukcije. Tetivni i tangencijalni četverokuti.

Napomena:
U 1. razredu prirodoslovno-matematičke gimnazije treba, za program od 5 sati tjedno, dodati teme I. i III. iz izborne nastave za 2. razred opće gimnazije, a za program od 6 sati tjedno, teme I.-IV. iz izborne nastave za 2. razred opće gimnazije.

DRUGI RAZRED
(opća, jezična i klasična gimnazija)

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- znati obrazložiti potrebu proširivanja skupa realnih brojeva;
- svladati računske operacije s kompleksnim brojevima, uključujući predočavanje kompleksnih brojeva u ravnini;
- ovladati umijećem rješavanja kvadratne jednadžbe i problema drugoga stupnja;
- rabiti Vieteove formule;
- naučiti primjenjivati kvadratnu funkciju na rješavanje nekih zadaća o ekstremima u geometriji i fizici;
- naučiti svojstva eksponencijalne funkcije i shvatiti njenu vezu s logaritamskom funkcijom;
- rabiti osnovne eksponencijalne i logaritamske funkcije;
- svladati uporabu pravila za računanje s logaritmima i izračunavati log x pomoću tablica ili džepnoga računala;
- crtati grafove polinoma (najviše 3. stupnja) i grafove racionalnih funkcija (polinomi najviše 2. stupnja u brojniku i nazivniku);
- trigonometrijske funkcije znati primijeniti na rješavanje pravokutnoga trokuta;
- upoznati međusobne odnose točaka, pravaca i ravnina u prostoru;
- ovladati sposobnošću rješavanja praktičnih zadataka u kojim se zahtijeva raspoznavanje različitih prostornih oblika.

Pregled programskih sadržaja:

SKUP KOMPLEKSNIH BROJEVA
Kvadratna jednadžba. Formula za rješavanje kvadratne jednadžbe. Skup kompleksnih brojeva.

Apsolutna vrijednost kompleksnoga broja. Dijeljenje kompleksnih brojeva. Prikazivanje kompleksnih brojeva u Gaussovoj ravnini.

KVADRATNA JEDNADŽBA
Rješavanje kvadratnih jednadžbi. Diskriminanta kvadratne jednadžbe. Vieteove formule. Sustav linearne i kvadratne jednadžbe. Problemi drugoga stupnja.

POLINOM DRUGOGA STUPNJA I NJEGOV GRAF
Pojam polinoma drugoga stupnja. Grafovi polinoma
$f(x) = x^2, f(x) = x^2 + c$
$f(x) = a(x - x_0)^2 + c$ i $f(x) = ax^2 + bx + c$, $a \neq 0$
Zadaci s minimumom i maksimumom. Nultočke polinoma drugoga stupnja i njegov graf. Kvadratne nejednadžbe. Presjek pravca i parabole.

TRIGONOMETRIJA PRAVOKUTNOGA TROKUTA
Definicija trigonometrijskih funkcija šiljastoga kuta. Vrijednosti i trigonometrijskih funkcija kutova 30°, 45°, 60°. Tablice vrijednosti trigonometrijskih funkcija. Osnovne relacije među trigonometrijskim funkcijama. Primjena na pravokutni trokut. Primjena u planimetriji.

EKSPONENCIJALNE I LOGARITAMSKE FUNKCIJE
Izračunavanje potencije 10^x . Eksponencijalna funkcija $x \to a^x$, $0 < a \neq 1$. Kompozicija funkcija i pojam inverzne funkcije. Logaritamska funkcija x $\to \log_a x$ kao inverzna funkcija eksponencijalne funkcije
x $\to a^x$ Formule za logaritme produkta, potencije, kvocijenta i korijena. Izračunavanje logaritama. Eksponencijalne i logaritamske jednadžbe i nejednadžbe. Neke primjene eksponencijalnih funkcija. Osnovni teoremi o eksponencijalnim i logaritamskim funkcijama.

GEOMETRIJA PROSTORA
Aksiomatika geometrije prostora. Ravnina određena točkom i pravcem. Probodište pravca i ravnine. Ravnina određena s tri nekolinearne točke. Rastav prostora na dva polu-prostora. Paralelnost pravaca u prostoru, paralelnost pravca i ravnine i paralelnost dviju ravnina. Okomitost pravca i ravnine, okomitost dvaju mimosmjernih pravaca i okomitost dviju ravnina. Kut pravaca, pravca i ravnine te dviju ravnina. Zajednička normala dvaju pravaca. Najkraća udaljenost dvaju mimosmjernih pravaca. Simetralna ravnina dužine i para ukriženih ravnina.

POLIEDRI I ROTACIJSKA TIJELA
Pojam poliedra. Kvadar i kocka. Oplošje i volumen kvadra i kocke. Uspravna prizma, oplošje i volumen. Kosa prizma. Volumen kose prizme. Piramida, oplošje i volumen. Krnja piramida, oplošje i volumen. Pravilni poliedri. Valjak, stožac, krnji stožac, kugla, oplošje i volumen. Kombinirani zadaci iz stereometrije.

Napomena 1:
U 2. razredu prirodoslovno-matematičke gimnazije treba za program sa 5 i 6 sati tjedno, iza teme III., dodati temu III.1: POLINOMI I ALGEBARSKE JEDNADŽBE. Polinomi i pripadne algebarske jednadžbe. Nultočke i korijeni. Izreka osnovnoga teorema algebre. Teorem o dijeljenju polinoma. Djeljivost polinoma linearnim polinomom. Hornerov algoritam i primjene. Bezoutov teorem. Brojevni sustavi algoritmi za prevođenje brojeva iz binarnoga u dekadski sustav i odgovarajući programi. Racionalni korijeni algebarskih jednadžbi i primjena na njihovo rješavanje.

Napomena 2:
U 2. razredu jezične i klasične gimnazije iz programa se ispuštaju teme: Eksponencijalne i logaritamske nejednadžbe. Neke primjene eksponencijalnih funkcija. Osnovni teoremi o

eksponencijalnim i logaritamskim funkcijama.

TREĆI RAZRED
(opća, jezična i klasična gimnazija)

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- definirati trigonometrijske funkcije kao realne funkcije koristeći brojevnu kružnicu te svojstva tih funkcija (periodičnost, parnost i neparnost) proučavati na osnovi njihovih grafova i primjenjivati u rješavanju trigonometrijskih zadaća;
- rješavati planimetrijske i stereometrijske zadatke primjenjujući svojstva trigonometrijskih funkcija kuta te sinusova i kosinusova teorema;
- primijeniti adicijske formule;
- primijeniti formule pretvorbe zbroja trigonometrijskih funkcija umnožak i obrnuto;
- prepoznati, odnosno nacrtati grafove funkcija oblika;
- ovladati umijećem rješavanja trigonometrijskih jednadžbi;
- rabiti definicije sinusa, kosinusa i tangensa kuta u pravokutnome trokutu;
- rabiti poučak o sinusima i kosinusima;
- primijeniti trigonometriju u planimetriji i stereometriji;
- imati osnovna znanja iz vektorske algebre i, što je posebno važno, uočiti mogućnosti i snagu vektorske metode u geometrijskim zadacima i problemima;
- zbrajati vektore, množiti vektore skalarom i skalarno množiti vektore;
- rabiti koordinatni prikaz vektora, odrediti duljinu vektora i kut među vektorima;
- znati rješavati osnovne zadatke o pravcu s težištem na pravcu kao skupu nultočaka polinoma prvoga stupnja u dvije varijable;
- naučiti definirati i crtati krivulje drugoga reda na osnovi njihovih metričkih svojstava, a ostale zadaće rješavati na osnovi njihovih pripadnih jednadžbi.

Pregled programskih sadržaja:

TRIGONOMETRIJSKE FUNKCIJE
Brojevna kružnica. Definicija trigonometrijskih funkcija. Parnost kosinusa, neparnost sinusa. Periodičnost trigonometrijskih funkcija. Određivanje vrijednosti trigonometrijskih funkcija (Tablice. Uporaba džepnoga računala). Grafički prikaz trigonometrijskih funkcija. Adicione formule. Pretvorba zbroja trigonometrijskih funkcija u umnožak, i obratno. Trigonometrijske jednadžbe i nejednadžbe.

PRIMJENE TRIGONOMETRIJE U GEOMETRIJI
Primjene trigonometrije pravokutnoga trokuta u planimetriji (ponavljanje). Poučak o sinusima. Poučak o kosinusima. Primjene trigonometrije u planimetriji. Primjene trigonometrije u stereometriji, fizici, tehnici i geodeziji.

ANALITIČKA GEOMETRIJA U RAVNINI
Vektori. Pojam vektora. Zbrajanje vektora. Množenje vektora realnim brojem. Linearna kombinacija vektora. Linearna zavisnost i nezavisnost vektora. Duljina vektora. Formula za udaljenost točaka u koordinatnom sustavu. Dijeljenje dužine u danom omjeru. Skalarni produkt vektora. Okomitost vektora.
Eksplicitni, implicitni i segmentni oblik jednadžbe pravca. Kut dvaju pravaca (okomitost i paralelnost). Udaljenost točke od pravca. Simetrala kuta. Minimum i maksimum polinoma $f(x,y)=Ax+By+C$ na konveksnom poligonu i linearno programiranje.
Jednadžba kružnice. Kružnica određena s tri točke. Presjek pravca i kružnice. Tangenta i normala kružnice. Uvjet dodira pravca i kružnice.

Elipsa, hiperbola i parabola. Istostrana hiperbola. Tangenta i normala u točki elipse, hiperbole i parabole. Pojam krivulje 2. reda. Presjek pravca krivulje 2. reda.

Napomena 1:
Za prirodoslovno-matematičku gimnaziju dodaju se još ove teme: Parametarske jednadžbe pravca. Pol i polara krivulje 2. reda. Uvjet dodira pravca i krivulje 2. reda. Presjek i kut krivulja 2. reda. Zajedničke tangente. Fokalna svojstva krivulja 2. reda. Direktrise i Papo-Boškovićeva definicija krivulje 2. reda. Translacija koordinatnoga sustava s primjenom na krivulji 2. reda. Tjemene jednadžbe. Osnove konstrukcije u vezi s krivuljama 2. reda.

Napomena 2:
Za program prirodoslovno-matematičke gimnazije od 6 i 7 sati tjedno dodaju se ove teme iz analitičke geometrije prostora: Koordinatni sustav E3. Formule za udaljenost dviju točaka, za duljinu vektora i skalarni produkt. Jednadžba sfere. Determinante drugoga i trećega reda i linearni sustavi jednadžbi. Vektorski i mješoviti produkt vektora. Jednadžba ravnine. Jednadžba pravca. Analitička obrada međusobnih položaja pravaca i ravnina.

ČETVRTI RAZRED
(opća, jezična i klasična gimnazija)

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- imati temeljna znanja o skupovima brojeva u strukturalnom smislu, strogo razlikovati svojstva prirodnih, cijelih, racionalnih, realnih i kompleksnih brojeva;
- znati razlikovati ograničen i neograničen niz te monotono rastući i monotono padajući niz;
- naučiti formule za opći član i zbroj aritmetičkoga i geometrijskoga niza i primijeniti ih u rješavanju zadataka te odrediti sumu beskonačnoga geometrijskog reda;
- znati opisati tok, tj. odrediti područje definicije, nulte točke, područje rasta i pada funkcije te nacrtati graf osnovnih funkcija;
- naučiti definiciju derivacije funkcije u točki otvorenoga intervala i na temelju limesa kvocijenta diferencija odrediti derivacije nekih funkcija;
- znati pravila deriviranja i primijeniti derivacije na ispitivanje toka funkcije;
- derivirati zbroj, razliku, umnožak, kvocijent i kompoziciju funkcije;
- odrediti tangentu na graf funkcije u točki;
- znati obrazložiti pojam integrala te vezu integrala i primitivne funkcije,
- naučiti tablicu integrala i primijeniti integrale na izračunavanje površina i volumena.

Pregled programskih sadržaja:

BROJEVI
Prirodni brojevi, Brojevni sustavi. Peanovi aksiomi. Matematička indukcija. Skup cijelih brojeva. Ideja o algebarskim ustrojima. Racionalni brojevi. Gustoća i prebrojivost. Postoje brojevi koji nisu racionalni. Skup realnih brojeva. Skup kompleksnih brojeva.Trigonometrjiski zapis kompleksnoga broja. Moivreove formule. Binomne jednadžbe. Osnovni teorem algebre.

NIZOVI
Pojam niza. Zadavanje nizova. Monotoni nizovi. Omeđeni nizovi. Limes niz. Teoremi o limesima. Aritmetički niz. Geometrijski niz. Beskonačni geometrijski red.

FUNKCIJE
Pojam funkcije. Parne i neparne funkcije. Periodične funkcije. Kompozicija funkcija. Inverzna

funkcija. Područje definicije funkcije. Pojam funkcionalne jednadžbe.

DERIVACIJA
Problem brzine i problem tangente. Tangenta na graf polinoma trećega stupnja. Tangenta na krivulju. Derivacija funkcije u točki. Derivacija zbroja, razlike, umnoška i kvocijenta funkcija. Derivacija složene funkcije. Derivacije trigonometrijskih funkcija. Derivacija inverzne funkcije. Derivacija eksponencijalnih i logaritamskih funkcija. Derivacije višega reda. Neke primjene derivacije.

INTEGRAL I PRIMITIVNA FUNKCIJA
Integral funkcije. Primitivna funkcija. Newton-Leibnizova formula. Primjena integrala na izračunavanje površina. Volumeni rotacijskih tijela. Diferencijalne jednadžbe za aprirodni rast, odnosno pad. Primjena derivacija i integrala u fizici.

Napomena:
U programu za prirodoslovno-matematičku gimnaziju treba dodati u poglavlju V: Derivacije višega reda. Tavlorov razvoj polinoma. Aproksimacija funkcije pomoću Tavlorova polinoma. Ekstremi polinoma II. i III. stupnja. Lokalni ekstremi funkcija pomoću derivacije drugoga reda. Monotone funkcije i derivacija. Kriterij za stroge lokalne ekstreme funkcije pomoću prve derivacije. Primjena derivacije u grafičkom prikazivanju funkcija.

OSNOVNI POJMOVI VJEROJATNOSTI
Slučajni pokusi.
Slučajni događaji. Prostor osnovnih događaja. Operacije s događajima. Vjerojatnost kao relativna frekvencija. Klasična definicija vjerojatnosti.
Vjerojatnosni prostor.
Definicija i osnovna svojstva vjerojatnosti. Konstrukcija vjerojatnosnoga prostora. Razni načini zadavanja vjerojatnosti. Geometrijske vjerojatnosti.
Kombinatorika.
Osnovna načela prebrajanja. Varijacije i permutacije. Kombinacije. Binomni i polinomijalni teorem. Primjena kombinatorike na osnovne probleme iz vjerojatnosti.
Uvjetna vjerojatnost.
Nezavisnost uvjetne vjerojatnosti. Nezavisnost događaja. Formula potpune vjerojatnosti. Bavesova formula.

Napomena:
Za program prirodoslovno-matematičke gimnazije (6 i 7 sati tjedno) dodaju se ove teme:
Bernoullijeva shema. Diskretne slučajne veličine i zakoni njihovih razdioba. Normalna razdioba. Zakon velikih brojeva. Očekivanje slučajne razdiobe. Sređivanje statističkih podataka. Linearna korelacija. x2-test.

DIDAKTIČKO-METODIČKI NAPUTCI

Matematika se, kao i druge znanosti, razvija i obogaćuje novim spoznajama. Stvaraju se nove matematičke teorije i otkrivaju novi pristupi u rješavanju problema. Nastava svakoga predmeta, pa i matematike, u stanovitom je zaostatku za razvojem suvremene znanosti i treba je trajno usklađivati s napretkom same znanosti i primjenjivati nove didaktičko-metodičke pristupe i metode u nastavi matematike. U tome treba biti oprezan da se znanja u kompetencije iz područja matematike ne bi usvajala formalizirano nego da se omogući kritičnost, stvaralaštvo i suradnja.

Tijekom zadnjih desetljeća mijenjali su se nastavni planovi i programi iz matematike koji su omogućili kompromis između tradicionalnih i suvremenih stajališta u nastavi matematike. Glavno obilježje tih promjene jest izbacivanje iz programa onih sadržaji za čije se uvođenje na razini srednje škole nije raspolagalo dovoljnim brojem konkretnih primjera kojima bi se shvatila svrha uvođenja. Osim toga, dijelovi novih sadržaja (relacije i ustroji) bili su neprimjereni

razvojnoj dobi i sposobnostima učenika. Drugi važan trenutak u tim reformama je nastojanje da se u nastavu matematike unesu sadržaji, koji se danas primjenjuju i prijeko su potrebiti (algoritmi, linearno programiranje i statistika).
Tako su u mnogim zemljama izmijenjeni programi nastave matematike, a izgrađeni su na ovim načelima:

- Program matematike u srednjoj školi treba dati temeljna znanja, koja su nužna svim učenicima neovisno o izboru njihova budućeg zanimanja.
- Opseg, sadržaj i metode nastave treba dovesti u najpovoljniji odnos s dobi učenika.
- Treba razvijati i produbljivati matematičko mišljenje učenika i osposobljavati ih za osmišljavanje i rješavanje raznih praktičnih problema.

Program matematike za gimnazije izgrađen je u skladu s navedenim načelima i ciljevima nastave matematike. Pritom je uvažen linearno-spiralni način programiranja. Taj oblik programiranja osigurava neprekinutost učenja matematike, odnosno znanja iz matematike stalno se proširuju i produbljuju. U nastavi je potrebno primjenjivati dostignuća pedagogije, psihologije i metodike nastave matematike te rabiti suvremenu nastavnu tehnologiju.

PRIRODOSLOVNO PODRUČJE
FIZIKA, KEMIJA, BIOLOGIJA, GEOGRAFIJA (ZEMLJOPIS)

Opis područja

Prirodoslovlje se temelji na spoznajama temeljnih prirodnih znanosti: fizike, kemije, biologije, geografije, geologije i drugih srodnih znanosti. Ono istražuje i opisuje prirodu, svijet žive i nežive tvari, u rasponu od atomske jezgre, preko sustava sumjerljivih čovjeku, do najudaljenijega djelića svemira. Gledano u cijelosti, te se znanosti trajno razvijaju zahvaljujući čovjekovoj upitanosti i potrebi da pronađe autentične odgovore na pitanja o svojemu postanku, razvoju, ulozi i mjestu u prirodi i svemiru. Naime, čovjek je trajno svojim osjetilima i drugim instrumentima uočavao i bilježio stalne mijene u prirodi. Tako su se razvile i prirodne znanosti koje istražuju zakonitosti, uzroke i sile koje upravljaju mijenama u prirodi.

Spoznaje temeljnih prirodnih znanosti izravno doprinose tehničkom i tehnološkomu napretku ljudskoga društva, održivom razvoju na Zemlji i napretku suvremenih tehnologija čime prirodoslovno područje postaje dio kulture svake ljudske zajednice. Primjena suvremenih tehnologija danas se najbolje očituje u medicini, prijevozu, komunikacijama, proizvodnji hrane i drugih dobara, proizvodnji i prijenosu energije, istraživanju i uporabi prirodnih bogatstava, usklađivanju čovjekovih potreba s očuvanjem prirode, kulturi stanovanja, informiranju, umjetnosti, istraživanju postanka svemira. Znanja prikupljena u prirodoslovlju opća su svojina čovječanstva pa prirodoslovlje pripada svim ljudima i narodima. Učenjem prirodoslovlja razvija se sustav vrijednosti koji učenike odgaja u smislu ravnopravnosti i odgovarajućega nagrađivanja za njihova postignuća.

Kako bi se prilagodili brzom razvoju znanosti, tehnike i tehnologije i odnosili se odgovorno prema prirodi, okolišu i zdravlju te pridonosili održivu razvoju, učenici trebaju steći temeljnu prirodoslovnu kompetenciju. Učenjem prirodoslovlja učenici razvijaju logičko, stvaralačko i

kritičko mišljenje što pridonosi aktivnom ovladavanju okolnostima koje zahtijevaju znanje i stručnost. Učenici stječu temeljna znanja o prirodnim pojavama i sustavima: gibanjima i silama u dijelu prirode u kojemu čovjek živi, elektromagnetskim i termodinamičkim pojavama, relativističkim gibanjima i silama, odnosu tvari i energije, međudjelovanju osnovnih čestica, razvoju svemira na kozmološkoj razini te kvantiziranoj slici mikrosvijeta. Uočavaju važnost otkrića fizičara kao osnove za osmišljavanje i izvedbu suvremenih uređaja.

Učenici upoznaju svojstva tvari koje izgrađuju živi i neživi svijet i procese u kojima te tvari sudjeluju, materijale koji se iz prirode dobivaju jednostavnim postupcima, ali i one proizvedene u suvremenoj industriji. Otkrića kemičara i biologa, koja se osnivaju na oponašanju prirodnih procesa, pokreću nove tehnologije u proizvodnji hrane i lijekova te pridonose razvoju medicine.

Učenici se upoznaju sa strukturom i funkcioniranjem živih sustava. Polazeći od stanice kao osnovne jedinice živoga bića, otkrivaju se molekulski i submolekulski temelji života, tajne nasljeđivanja i procesi kojima se genetički zapis ostvaruje u nekom od raznolikih oblika života. Učenici uče o jedinkama i životnim zajednicama ekosustava te o prilagodbi živih bića uvjetima okoliša tijekom evolucije.

Učenici upoznaju geoprostor i njegove zakonitosti, stječu temeljna znanja o prirodnim pojavama i na Zemlji, nastanku, izgledu i značenju ekološkoga i prostornoga sustava. Uče da je ekološki sustav rezultat međuovisnosti čovjeka i prirode, a prostorni sustav rezultat procesa u regijama. Uče o međuodnosu prirodnih elemenata i društvenih pojava i procesa, o snalaženju u prostoru i predočavanju prostora, razumijevanju i vrjednovanju podataka o ekološkim i prostornim sustavima. Pripremaju se za aktivno i savjesno djelovanje u društvu te odgovoran odnos prema okolišu i prirodnim bogatstvima. Nastava je prirodoslovlja problemski i istraživački usmjerena na prikladan (praktični) rad u laboratoriju u prirodnoj sredini. Služi se različitim metodama i pristupima pružajući tako osnovu za studij i cjeloživotno učenje. Eksperimentalni pristup omogućuje višekratno ponavljanje i istraživanje pojava u prirodi, stoga je pokus neizostavan dio prirodoslovnoga odgoja i obrazovanja. Prirodoslovne znanosti imaju dva lica: empirijsko, koje se služi opažanjem i mjerenjem i racionalno, koje se služi logičkim razmišljanjem i matematičkim zaključivanjem.

Odgojno-obrazovni ciljevi prirodoslovnoga područja

Glavni je cilj prirodoslovnoga odgoja i obrazovanja uspostaviti prirodoznanstveno opismenjeno društvo. Pojedinac je prirodoznanstveno opismenjen ako razumije i usvoji potrebu cjeloživotnoga obrazovanja, ako usvoji znanstveni koncept, metode, postupke i načela u donošenju odluka te znanje i vještine stečene obrazovanjem za stvaralačko rješavanje problema. Taj se cilj ostvaruje postupno, na razinama odgoja i obrazovanja, sukladno dobi učenika.
Usvajanjem ciljeva područja učenici će:

- usvojiti znanja o bitnim pojavama i procesima u prirodi, osnovnu pismenost i usvojiti jezik prirodoslovlja te razumjeti bitne koncepte općega znanja o prirodi i ulogu toga znanja u razvoju tehnike i tehnologije i doprinosu boljemu življenju;
- uočiti važnost postignuća prirodnih znanosti u povijesnom kontekstu razvitka civilizacije;
- znati naći pouzdane podatke iz različitih izvora te uočiti njihovu važnost u usvajanju znanja;
- razumjeti važnost pokusa u laboratoriju i prirodnoj okolini te neophodnost terenske nastave uz sposobnosti snalaženja (orijentacije) u prirodi, naučiti upotrebljavati mjerne instrumente te opisati i pozorno izvesti jednostavne pokuse;
- uočiti varijable pri proučavanju dane prirodne pojave te istražiti njihovu međuovisnost međuzavisnost;
- raspravljati o pokusima, analizirati, vrjednovati i tumačiti prikupljene podatke, znati prikazati rezultate opažanja i mjerenja grafikonom, tablicom, matematičkim izrazom, tematskom kartom;

- razviti kartografsku pismenost, koristiti se informacijskom tehnologijom u prikupljanju, obradi i prikazivanju podataka;
- prirodne pojave pomoću temeljnih koncepata prirodoslovlja, koristiti se modelima u objašnjenju prirodnih pojava;
- uočavati i vrjednovati ograničenja primijenjenih metoda, vještina, modela i teorija;
- znati postavljati pitanja i tražiti odgovore, samostalno rješavati probleme i surađivati u timskom radu;
- usvojiti znanja potrebna za očuvanje prirode, odgovorno se odnositi prema uporabi prirodnih bogatstava uz održivi razvoj, čuvajući prirodnu ravnotežu i biološku raznolikost;
- usvojiti međunarodni sustav fizičkih veličina i pripadajućih mjernih jedinica;
- znanstvena postignuća staviti u povijesni okvir;
- temeljne sile i gibanja u prirodi, izvore, pretvorbe i prijenos energije, elektromagnetske i valne pojave, upoznati građu atoma i atomske jezgre;
- upoznati svojstva i strukturu tvari te promjene tvari u kemijskim procesima;
- upoznati životni ciklus živih bića i njihov evolucijski razvoj, građu tijela, ulogu organa, građu žive stanice, važnost gena i njihovu ulogu u nasljeđivanju;
- razviti sposobnost tumačenja prirodno-geografskih pojava i procesa na Zemlji, na lokalnoj i globalnoj razini.

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja u gimnazijama

I. PRIRODA I ČOVJEK

1. Povijest znanosti i razvoj civilizacije

Učenici će:

- opisati teoriju termodinamičke, biološke, geološke i kozmološke evolucije;
- argumentirati prirodno-znanstveni pogled na svijet;
- objasniti redukcionizam i holizam;
- raspraviti ulogu kvantne hipoteze u razumijevanju strukture materije.

2. Istraživanja i komuniciranje

Učenici će:

- objasniti prirodne pojave/međudjelovanja/procese pozivajući se na temlejnih načela prirodnih znanosti rabeći znanstveno nazivlje;
- koristiti se modelima pri objašnjenju određenih prirodnih procesa;
- primijeniti osnovna načela pri rješavanju hipotetskih problema i zadataka;
- povezivati teoriju i pokus;
- osmisliti i provesti pokuse (promatranja) kojima se istražuje međuzavisnost pojedinih varijabla uz kontrolu ostalih varijabla;
- analizirati, vrjednovati i tumačiti sakupljene podatke i izvore podataka;
- koristiti se informacijskom tehnologijom u sakupljanju, obradi i prikazivanju podataka;
- procijeniti ograničenja u primijenjenim metodama, tehnikama, modelima i teorijama.

3. Održivi razvoj

Učenici će:

- analizirati utjecaj čovjekove djelatnosti na promjene prirodnih staništa;
- raspraviti o zaštiti i poboljšanju ljudskoga zdravlja na globalnoj i regionalnoj razini;
- povezati potrošnju energije s onečišćenjem atmosfere;
- ukazati na prepreke s kojima se susrećemo u nastojanju življenja u suglasju s prirodom;
- usporediti postupke dobivanja električne energije i njihova utjecaja na okoliš;
- analizirati načine na koje se zbrinjava otpad na lokalnoj i globalnoj razini;
- procijeniti mogućnosti povećanja zaštićenih područja u Bosni i Hercegovini i svijetu;

- obrazložiti potrebu razvoja novih tehnologija (fuzijske elektrane, nova goriva, nanotehnologija).

II. Planet Zemlja

1. Orijentacija u prostoru

Učenici će:

- rabiti planove, topografske karte, kompas i GPS za kretanje u prostoru;
- primijeniti suvremena tehnička sredstva za snalaženje (orijentaciju).

2. Zemlja u Sunčevu sustavu

Učenici će:

- objasniti strukturu svemira, Sunčev sustav i teoriju Velikoga praska.

3. Prirodna osnova Zemlje (reljef, klima, voda, tlo, biljni i životinjski svijet)

Učenici će:

- izdvojiti prednosti i nedostatke elemenata prirodne osnove i planirati njihovo optimalno
- vrjednovanje;
- istražiti, analizirati, usporediti i vrjednovati prirodno-geografske procese na lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj i kontinentalnoj razini;
- objasniti razlike među sustavima odgovornim za promjene na Zemljinoj površini.

4. Prirodna bogatstva

Učenici će:

- istražiti i usporediti načine vrjednovanja i racionalnoga raspolaganja prirodnim bogatstvima na lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj, kontinentalnoj i globalnoj razini.

5. Predočavanje pojava i prostornih procesa

Učenici će:

- predočiti pojave i prostorne procese na temelju zadanih i samostalno prikupljenih podataka koristeći se nacrtima (skicama), grafikonima, tablicama, tematskim kartama i računalnim programima;
- jednostavne računalne programe za predočavanje prostornih pojava i procesa.

III. MATERIJALI I NJIHOVA SVOJSTVA

1. Vrste i izvori

Učenici će:

- opisati tvari iz nežive prirode i međusobno ih uspoređivati u odnosu na svojstva i podrijetlo svemira, zvijezda, planeta;
- analizirati složenost tvari iz živih organizama i prepoznati dijelove strukture (funkcionalne skupine) koji određuju bitna svojstva;
- opisati svojstva sintetiziranih tvari i njihovu primjenu.

2. Struktura i svojstva

Učenici će:

- objasniti svojstva tvari u različitim agregacijskim stanjima (pomoću modela strukture tvari);
- povezati strukturu atoma s položajem elementa u PSE iz položaja u PSE predvidjeti neka svojstva elementnih tvari i jednostavnijih spojeva;
- modelima strukture molekula objasniti svojstva (polarnost, optička aktivnost) tvari;
- povezati apsorpcijske spektre (UV, IR, MS, NMR) sa strukturom molekula;
- uočiti trodimenzijsku (prostornu) strukturu molekula i objasniti posljedična svojstva tvari (stereoizomerija);
- opisati kiralnost i kompleksnost bioloških spojeva.

3. Prepoznavanje po svojstvima i rukovanje

Učenici će:

- opisati glavne metode kvalitativne i kvantitativne analize sastava uzoraka;
- ispravno iskazivati kvantitativni sastav uzoraka;
- upotrebljavati osnovno laboratorijsko posuđe za mjerenje i izvođenje pokusa;
- analizirati neke tvari prema reakcijama s odabranim reagensima;
- analizirati neke tvari prema fizikalnim svojstvima;
- povezati svojstva tvari sa strukturnim svojstvima molekula (funkcijske skupine);
- razvrstati tvari prema strukturnim svojstvima molekula (ugljikovodici, alkeni, alkoholi...);
- povezati strukturna svojstva molekula s mjerljivim svojstvima tvari (spektri, topivost...).

4. Kemijske promjene i reaktivnost

Učenici će:

- opisati uvjete spontanosti fizičkih i kemijskih procesa;
- opisati ravnotežno stanje kao najvjerojatnije u sustavu mnoštva čestica;
- objasniti velike razlike u brzinama reakcija i čimbenike kojima možemo utjecati na brzine procesa koncentracije reaktanata, temperatura, katalizatori);
- opisati reakcije potaknute svjetlošću ili prolazom električne struje;
- objasniti pojam dinamičke ravnoteže i čimbenika koji na nju utječu (koncentracije, tlak, temperatura);
- objasniti kako reakcije mogu biti izvori termičke energije (mjerenje topline);
- objasniti kako reakcije mogu biti izvori električne energije (elektrokemijski članci);
- razlikovati svojstva i reaktivnost najčešćih anorganskih i organskih spojeva;
- razvrstati kemijske reakcije prema biti promjena u molekulama (adicija, eliminacija, supstitucija);
- objasniti reaktivnost i međudjelovanja tvari na temelju strukturnih svojstava molekula.

IV. ŽIVOT

1. Bioraznolikost

Učenici će:

- procijeniti odnose koji utječu na bioraznolikost i održivost života u biosferi;
- opisati značaj i ulogu mikroorganizama, protoktista, biljaka, životinja u biosferi i objasniti njihovu povezanost s čovjekom;
- analizirati kako je velika raznolikost živoga svijeta utemeljena na jedinstvenoj molekularnoj organizaciji;
- analizirati utjecaj evolucijskih procesa na bioraznolikost.

2. Čovjek i zdravlje

Učenici će:

- analizirati osnove građe i uloge čovjekova organizma;
- navesti najčešće uzroke poremećaja zdravlja i obrazložiti načine prevencije i liječenja;
- usporediti i obrazložiti različita stajališta o spolnosti, spolnoj orijentaciji, kontracepciji, pobačaju i spolno prenosivim bolestima.

3. Životni procesi

Učenici će:

- analizirati povezanost građe i uloge živih organizama;
- usporediti razlike u razmnožavanju i razvoju različitih skupina živih bića.

4. Nasljeđivanje i evolucija

Učenici će:

- analizirati temljna načela nasljeđivanja i zajedničko podrijetlo i razvoj živoga svijeta;
- objasniti molekulsku organizaciju stanice, genski zapis i sintezu proteina;
- analizirati kako evolucijski procesi utječu na bioraznolikost;
- objasniti mogućnosti izmijene genskoga materijala, kloniranje pojedinih biljnih i životinjskih vrsta te raspraviti različite oblike njihove primjene.

5. Ekosustavi

Učenici će:

- razlikovati odnose u biosferi i analizirati posljedice čovjekova djelovanja na nju;
- analizirati uzajamnu ovisnost živih bića u ekosustavima;
- objasniti kako međudjelovanje ekoloških čimbenika i prirodnoga odabira utječu na gensku snagu populacije.

V. GIBANJA I SILE

1. Gibanja

Učenici će:

- primijeniti opis pravocrtnih gibanja i jednolikoga kružnoga gibanja pomoću kinematički veličina rješavanju problema;
- analizirati složena gibanja;
- objasniti i navesti razlike između translacije (pomaka) i rotacije (vrtnje) tijela.

2. Sile i polja

Učenici će:

- primijeniti prvi, drugi i treći Newtonov zakon gibanja;
- primijeniti opći zakon gravitacije;
- opisati dinamički i primijeniti jednoliko kružno gibanje;
- objasniti inercijske i akcelerirane sustave;
- primijeniti zakon očuvanja količine gibanja;
- primijeniti osnovne koncepte mehanike fluida;
- prikazati i objasniti međudjelovanje električnih naboja i primijeniti Coulombov zakon;
- primijeniti osnovne pojmove za magnetsko, električno i gravitacijsko polje.

3. Elektrodinamika

Učenici će:

- izmjeriti i objasniti električne veličine u strujnim krugovima;
- primijeniti Ohmov zakon i zakon očuvanja električnoga naboja na strujne krugove istosmjerne
  i izmjenične struje;
- opisati i primijeniti magnetsko polje električne struje;
- primijeniti opis djelovanja sile na naboj u gibanju i na vodič kojim teče struja u magnetskomu polju te opis sile među vodičima kojima teče struja;
- istražiti i primijeniti Faradayev zakon indukcije.

4. Titranje, valovi, zvuk

Učenici će:

- primijeniti osnovne pojmove vezane uz prisilno (nametnuto) i prigušeno harmonijsko titranje te pojavu rezonancije;
- opisati nastajanje i rasprostiranje različitih vrsta mehaničkih valova;
- primijeniti opis valnoga gibanja na pojave zvučnih valova.

VI. ENERGIJA

1. Rad i energija

Učenici će:

- primijeniti koncepte rada i energije u mehaničkim sustavima;
- objasniti osnove unutarnje energije tvari na temelju gibanja sastavnih čestica (kinetička teorija
- unutarnje energije);
- primijeniti koncepte rada i energije u termodinamičkim sustavima;
- primijeniti koncepte rada i energije u elektromagnetskim sustavima;
- primijeniti zakon očuvanja energije.

2. Elektromagnetski valovi i svjetlost
Učenici će:
- objasniti elektromagnetsko titranje te postanak, rasprostiranje i spektar elektromagnetskih valova;
- objasniti primjenu elektromagnetskih valova u prijenosu informacija na daljinu;
- primijeniti zakone geometrijske i valne optike na svjetlost;
- opisati i objasniti ogib elektrona valnom naravi čestica;
- objasniti i primijeniti osnovne ideje specijalne teorije relativnosti.

3. Atomi, atomska jezgra, elementarne čestice
Učenici će:
- raspraviti temeljne ideje i pojmove kvantne teorije te pojmove i teorije koje opisuju atom, atomsku jezgru, pojavu radioaktivnosti i elementarne čestice;
- objasniti fotoelektrični efekt i njegovu primjenu;
- objasniti dobivanje nuklearne energije;
- objasniti na primjerima osnove poluvodičke elektronike i nanotehnologije.

4. Evolucija Svemira
Učenici će:
- na temelju promatranja, opisati glavne objekte u svemiru: zvijezde, zviježđa, galaksije i nakupine galaksija te razlikovati zvijezde po veličini, temperaturi i starosti;
- objasniti teoriju Velikoga praska kao početak „prostor-vremena“ te širenje i hlađenje svemira nakon Velikoga praska;
- raspraviti prožimanje svemira gravitacijskom silom;
- objasniti procese formiranja i evolucije zvijezda (supernove, neutronske zvijezde, pulsari, kvazari, crne jame) te evoluciju Sunca;
- opisati starost Zemlje u odnosu na svemir te utvrditi vremensko razdoblje postojanja *Homo sapiensa* na Zemlji;
- opisati odnos tamne i vidljive tvari u svemiru;
- prikazati i objasniti jednostavne modele i simulacije planetnih i zvjezdanih sustava.

FIZIKA
Četverogodišnji program za sve gimnazije

SVRHA I CILJ

Programi fizike u gimnazijama nastavljaju se na program fizike iz osnovne škole i nastoje, osim ostvarenja općeobrazovnih ciljeva, pripremiti učenike za nastavak školovanja u prirodnim znanostima i tehnici. Ovaj četverogodišnji program obuhvaća sve gimnazije, od opće i jezičnih u kojima se redovita nastava fizike ostvaruje u dva nastavna sata tjedno do prirodoslovne i prirodoslovno matematičke, u kojima se nastava fizike ostvaruje u tri nastavna sata tjedno. Nastavnici stoga ovaj program prilagođuju toj satnici obogaćujući ga godišnjim programima

vježbi i proširenim sadržajima koji se nalaze u izbornom programu fizike.
Težnja je nastave fizike razvijati i ostvarivati četiri temeljna cilja matematičko-prirodoznanstveno-tehničko nastavnog područja, što znači da učenik treba:

- steći znanja o važnim pojmovima znanstvenoga područja te o hipotezama, modelima i teoriji za njihov opis i objašnjenje;
- upoznati neke samosvojne metode dotične znanosti i naučiti ih primjereno primjenjivati;
- naučiti procijeniti doseg i granice vrijednosti znanstvenih metoda, kao i uzajamne odnose područja u matematičko-prirodoznanstveno-tehničkom području;
- biti osposobljen da se racionalno i svjestan odgovornosti sučeljava s individualnima i društvenim problemima, koristeći se znanjem i pojmovima stečenima u matematičko-prirodoznanstveno-tehničkom području.

Uz oslonac na ciljeve matematičko-prirodoznanstveno-tehničkoga područja, dolaze samosvojni ciljevi koji obilježavaju nastavu fizike i dijele se u tri skupine:

1. Razumijevanje fizikalnih pojava pomoću pokusa i teorije,
2. Primjena fizikalnih znanja i metoda,
3. Razmatranje značenja i učinaka fizikalnih spoznaja i metoda.

1. Razumijevanje fizikalnih pojava pomoću pokusa i teorije
Sadrži ove ciljeve i zadaću:

- upoznati temeljne fizikalne pojave, procese i pokuse te primijeniti pojmove, zakone, metode i teorije;
- planirati i izvoditi jednostavne pokuse, ali i pokuse po zadanim uputama;
- izvesti jednostavne matematičke relacije iz rezultata mjerenja i rezultate prikazati grafički,
- procijeniti pogreške u mjerenju;
- rješavati jednostavnije brojčane zadatke primjenom prethodno naučenih zakona i primjenom računala s gotovim softverom te izvoditi računalnu simulaciju jednostavnijih fizikalnih procesa;
- postavljati važna fizikalna pitanja i tražiti odgovore te oblikovati i provjeravati hipoteze;
- primijeniti fizikalne pojmove i zakone na poznate ili nove fizikalne pojave;
- izložiti i raspravljati s drugim učenicima i nastavnikom fizikalne predodžbe, modele i rezultate iz literature, kao i one do kojih se dođe osobnim radom;
- uočavati uzajamnu vezu između pokusa i teorije;
- ispravljati osobne fizikalne nazore na temelju novih uvida i spoznaja.

2. Primjena fizikalnih znanja i metoda
Sadrži ove ciljeve i zadaće:

- poznavati važnije fizikalne procese u prirodnim znanostima, tehnici i medicini;
- rukovati jednostavnijima fizikalnim i tehničkim uređajima te u zadanim uvjetima predložiti fizikalno moguće konstrukcije jednostavnijih tehničkih uređaja;
- uočavati mogućnost primjene fizikalnih i tehničkih znanja te metoda u rješavanju određenih problema;
- uočavati mogućnost sudjelovanja u rješavanju ekoloških i društvenih problema primjenom fizikalnih metoda i rezultata.

3. Razmatranje značenja i učinaka fizikalnih spoznaja i metoda
Sadrži ove ciljeve i zadaće:

- shvaća fizikalne metode i načine rada samosvojnim postupcima stjecanja znanja, ali uočavati zajedničke ustroje i radne metode u prirodnim znanostima;
- uočavati uloge i značenja matematike u fizici te primjere međusobnoga utjecaja tih znanstvenih područja;
- uzimati u obzir povijesni razvoj fizike, međudjelovanje fizike i društva, nužnost

fizikalnoga istraživanja i tehnološkoga razvoja te potrebu nadzora toga razvoja;
- promišljati položaj i djelovanje pojedinca u uvjetima brzoga znanstveno-tehnološkoga razvoja.

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

Tijekom četverogodišnjeg gimnazijskoga obrazovanja mogu se posebno izdvojiti opći Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja, koji se potom detaljno razrađuju i ostvaruju u pojedinim godištima i nastavnim temama:

- pravilno rabiti fizikalne veličine i njihove mjerne jedinice;
- osmisliti jednostavne pokuse i mjerenja te prikazati i protumačiti njihove rezultate;
- primijeniti osnovna matematička znanja u kontekstu fizike;
- opisati pravocrtna gibanja s pomoću osnovnih kinematičkih veličina;
- kinematički i dinamički opisati jednoliko kružno gibanje;
- primijeniti I., II. i III. Newtonov zakon;
- primijeniti zakon očuvanja energije i zakon očuvanja količine gibanja;
- analizirati složena gibanja;
- primijeniti opći zakon gravitacije;
- opisati i primijeniti temeljne pojmove i zakone mehanike fluida;
- primijeniti plinske zakone i opću jednadžbu stanja idealnoga plina;
- primijeniti osnove molekularno-kinetičke teorije tvari;
- opisati i primijeniti osnovne pojmove termodinamike (unutrašnja energija, toplina, specifični toplinski kapacitet, latentna toplina, rad plina);
- primijeniti prvi i drugi zakon termodinamike;
- opisati osnovne pojave u elektrostatici;
- opisati i primijeniti osnovne pojmove i zakone elektrostatike;
- navesti i primijeniti osnovne pojmove vezane uz strujne krugove;
- analizirati krugove istosmjerne struje;
- opisati i primijeniti osnovne pojmove vezane uz magnetske i elektromagnetske pojave;
- analizirati krugove izmjenične struje;
- opisati i primijeniti osnovne pojmove vezane uz harmoničko titranje;
- opisati mehaničko i električno titranje;
- opisati postanak i širenje mehaničkoga i elektromagnetskoga vala;
- primijeniti zakone geometrijske optike;
- primijeniti zakone valne optike;
- primijeniti osnovne ideje i pojmove specijalne teorije relativnosti;
- navesti i primijeniti osnovne pojmove kvantne fizike;
- primijeniti ideje i pojmove nuklearne fizike.

Važno je uočiti da ovu nisu pojedinačni nego opći odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja koji pokazuju učeničke kompetencije i stječu se kroz četverogodišnje obrazovno razdoblje. Oni se postižu ili ostvaruju u povezanosti s posebnim i pojedinačnim ciljevima koji se detaljnije razrađuju i postavljaju uza svaku nastavnu temu i jedinicu. Nadalje, u ovom pristupu podrazumijeva se podrobna raščlamba po kognitivnima, afektivnima i operativnim ciljevima budući da su u čvrstom dinamičkom međudjelovanju. Spremnost učenika da posveti pozornost fizikalnim problemima i njihovu istraživanju nužna je pretpostavka određenih spoznajnih ciljeva. Tu spremnost treba poticati i razvijati djelatnim odnosom u nastavi, pri čemu se nastoji uspostaviti dijalog s problemom, polazeći od unaprijed postavljenih pitanja ili pitanja učenika.

Treba težiti tomu da bavljenje fizikalnim problemima učenicima pričinjava zadovoljstvo. Također treba nastojati da se neke izrazite osobine fizikalnoga načina mišljenja i rada usvajaju kao opća pravila ponašanja, npr. stremljenje objektivnosti, pažljivosti i čestitosti u eksperimentalnima i teorijskim istraživanjima, otvorenost za nove spoznaje, spremnost za

razvoj osobnih gledišta i zajednički rad u skupini.

PROGRAMSKA GRAĐA

PRVI RAZRED

ZADAĆA

Razvijati pojmove, modele, teorije i metode klasične fizike u sadržajima o gibanju, silama, energiji i mehanici fluida, čija je konstrukcija započela u osnovnoj školi. Pritom polazimo od proučavanja, opisivanja i objašnjavanja pojava do grafičkoga prikazivanja i postupne matematičke formalizacije zakonitosti.

Pregled programskih sadržaja:

1. GIBANJE

1.1. Pravocrtno gibanje. Položaj i pomak tijela. Put i putanja. Materijalna točka. Tablični i grafički prikaz gibanja tijela. s, t-graf.

1.1.1. Algebarski prikaz gibanja. Srednja brzina. Trenutna brzina.

1.1.2. Jednoliko pravocrtno gibanje. Gibanje s konstantnom brzinom. Grafički prikaz jednolikog pravocrtnog gibanja. s,t-graf. v,t-graf.

1.1.3. Akceleracija. Srednja i trenutna akceleracija. v, t-graf, a, t-graf.

1.1.4. Jednoliko ubrzano gibanje. Algebarski opis jednoliko ubrzanoga gibanja duž pravca. Put kao površina u v, t-grafu. Brzina kao površina u a, t-grafu.

2. SILA I GIBANJE

2.1. Zakon inercije. Galileijev zakon inercije.

2.2. Drugi Newtonov zakon. Temeljni zakon gibanja. Jednadžba gibanja tijela u mehanici.

2.3. Prvi Newtonov zakon. Zakon inercije.

2.3.1. Slobodni pad. Gibanje pod djelovanjem stalne sile. Sila teža. Težina tijela. Gustoća mase. Djelovanje sile otpora na gibanje pod utjecajem sile teže.

2.4. Slaganje i rastavljanje sila. Vektorske i skalarne fizikalne veličine. Primjer vektorske veličine-sila. Zbrajanje vektora sila na jednom pravcu. Pravilo trokuta i pravilo paralelograma za zbrajanje sila koja ne djeluju na jednom pravcu. Rastavljanje sile na sastavnice (komponente).

2. 5. Treći Newtonov zakon. Zakon akcije i reakcije.

2.6. Sila trenja. Trenje klizanja. Statička i dinamička sila trenja.

2.7. Impuls sile i količina gibanja. Zakon očuvanja količine gibanja. Primjeri zakona očuvanja količine gibanja: gibanje zrakoplova i rakete. Sila i količina gibanja.

3. KRIVOCRTNA GIBANJA

3.1. Jednoliko gibanje po kružnici. Period i frekvencija. Linearna (obodna) i kutna brzina.

3.2. Centripetalna sila. Centripetalna akceleracija. Sila na automobil u zavoju.

2. SLOŽENA GIBANJA
Primjeri složenih gibanja: horizontalni hitac, vertikalni hitac prema gore i prema dole.

3. INERCIJSKI I NEINERCIJSKI SUSTAVI.
Inercijski sustavi i osnovni zakoni gibanja. Primjeri inercijskih sustava.

5.1. Jednoliko akcelerirani sustavi. Inercijska ili prividna sila.

5.2. Kružno akcelerirani sustav. Centrifugalna sila- inercijska (prividna) sila. Gibanje Zemlje: primjer kružno akceleriranog sustava.

5.3. Težina tijela u neinercijskom sustavu.

4. MEHANIČKI RAD I ENERGIJA.
Energija i međudjelovanje tijela.

6.1. Mehanički rad. Izraz za mehanički rad. Grafički prikaz rada uz stalnu i promjenljivu silu.

6.2. Snaga. Stupanj korisnog djelovanja.

6.3. Mehanička energija. Kinetička energija. Gravitacijska potencijalna energija. Elastična potencijalna energija.

6.4. Zakon očuvanja mehaničke energije. Uzajamna pretvaranja različitih oblika mehaničke energije.

7. GRAVITACIJA

7.1. Geocentrični i heliocentrični sustav. Keplerovi zakoni.

7.2. Newtonov (opći) zakon gravitacije. Izvod zakona gravitacije pomoću Keplerovih zakona.

7.2.1. Gravitacija na površini Zemlje. Sila teža. Umjetni sateliti. Centripetalna akceleracija Mjeseca zbog djelovanja gravitacijske sile. Gravitacijsko polje.

8. MEHANIKA FLUIDA

8.1. Fluidi: tekućine i plinovi.

8.2. Hidrostatika. Širenje tlaka i sile u fluidu. Hidrostatski tlak. Hidrostatski paradoks. Krvni tlak.

8.2.1. Vanjski ili hidraulički tlak na tekućinu. Hidraulička preša.

8.2.2. Uzgona (Sila na uronjeno tijelo).

8.3. Aerostatika. Atmosferski tlak. Barometar. Manometar.

8.4. Hidrodinamika

8.4.1. Gibanje fluida. Strujanje tekućine. Jednadžba kontinuiteta.

8.4.2. Bernoullijeva jednadžba. Primjeri Bernoullieve jednadžbe: Venturijeva cijev, sila na krilo zrakoplova.

DRUGI RAZRED

ZADAĆA
Razraditi već dijelom poznate sadržaje iz područja topline i elektromagnetizma. Upoznati se s pojmom modela i modeliranja u nastavi fizike na primjeru idealnog plina.

Pregled programskih sadržaja:

1. MOLEKULARNA STRUKTURA TVARI I AGREGATNA STANJA.

1.1. Sile među česticama u građi tijela. Brownovo gibanje. Difuzija.

2. TEMPERATURA

2.1. Mjerenje temperature. Termometri.

3. TOPLINSKO RASTEZANJE ČVRSTIH TVARI I TEKUĆINA.

3.1. Linearno i volumno rastezanje. Anomalija vode.

4. IDEALNI PLINOVI.
Stanje plina.

4.1. Plinski zakoni. Boyle-Mariottov, Gay-Lussacov i Charlesov zakon. p,V-graf. V,T-graf. V,t-graf. p,T-graf. p,t-graf.

4.2. Jednadžba idealnoga plina. Korelacija jednadžbe stanja idealnoga plina.

4.3. Molekularno-kinetički model idealnoga plina. Izvod jednadžbe stanja idealnoga plina u molekularno-kinetičkom modelu. Veza između temperature i srednje kinetičke energije čestica plina.

5. TOPLINA I UNUTRAŠNJA ENERGIJA.
Promjena unutrašnje energije tijela izmjenom topline.
Toplinski kapacitet. Specifični toplinski kapacitet. Richmannovo pravilo smjese.

5.1. Agregatna stanja. Promjena agregatnih stanja.

6. TERMODINAMIKA

6.1. Termodinamički sustavi i termodinamički procesi.

6.1.1. Prvi zakon termodinamike. Prvi zakon termodinamike kao poseban slučaj zakona očuvanja energije. Promjena unutrašnje energije tijela radom.

6.2. Toplinski strojevi. Načelo rada toplinskog stroja. Rad plina u kružnom procesu. Carnotov proces. Načelo hladnjaka.

6.2.1. Drugi zakon termodinamike. Jednosmjernost termodinamičkih procesa. Entropija bioloških sustava i svemira. Zakon o očuvanju energije s obuhvaćanjem svih oblika energije.

6.3. Motori s unutrašnjim izgaranjem.

7. ELEKTROSTATIKA

7.1. Električni naboj. Elementarni električni naboj. Ukupni naboj tijela. Zakon očuvanja naboja. Osnovne postavke atomsko-elektronske teorije elektriciteta.

7.1.1. Električna sila. Coulombov zakon. Smjer i vrijednost električne sile između dva naboja. Univerzalnost Coulombova zakona. Permitivnost. Usporedba električne i gravitacijske sile na razini atoma i svemira.

7.1.2. Električno polje. Jakost električnoga polja. Električno polje točkastoga naboja nabijene ploče i dviju paralelnih ploča. Električno polje na površini zemlje.

7.2. Električna potencijalna energija. Električna potencijalna energija u homogenom električnom polju i analogija s gravitacijskom potencijalnom energijom u homogenom gravitacijskom polju. Električni potencijal i električni napon.

7.3. Električni kapacitet. Kapacitet i električna potencijalna energija pločastog kondenzatora. Usporedba električne energije ravnoga pločastog kondenzatora i mehaničke energije elastične opruge. Spajanje kondenzatora. Električna svojstva membrane biološke stanice i prostiranje živčanoga signala.

7.4. Gibanje nabijene čestice u električnom polju. Gibanje elektrona i protona u homogenom električnom polju i usporedba s horizontalnim hicem. Katodna cijev. Načelo rada osciloskopa.

8. ELEKTRIČNA STRUJA

8.1. Istosmjerna struja. Model slobodnih elektrona u kristalnoj rešetki. Električna struja u metalu. Jakost električne struje i analogija s jakošću strujanja tekućine. Međudjelovanje slobodnih elektrona i kristalne rešetke kao uzrok električnoga otpora. Električna struja u tekućinama, plinovima i vakuumu.

8.1.1. Veza između jakosti struje i napona. Električni otpor. Ohmov zakon. Omski i neomski vodiči. Pojam supravodljivosti.

8.1.2. Spajanje otpornika. Serijsko i usporedno spajanje otpornika. Spajanje trošila.

8.2. Izvori napona

8.2.1. Elektromotorni napon (sila). Elektromotorni napon i unutrašnji otpor**.** Ohmov zakon za cijeli strujni krug.

8.2.2. Kirchhoffova pravila. Složeni strujni krugovi. Primjer zakona očuvanja naboja i energije.

8.3. Rad i snaga električne struje. Usporedba električnoga kruga i kruga u kojem struji tekućina. Uporaba galvanometra za mjerenje jakosti struje i napona. Ljudsko tijelo u strujnom krugu.

9. MAGNETSKO POLJE

9.1. Prirodni i umjetni magneti. Magnetska igla. Magnetski polovi. Magnetsko polje Zemlje. Magnetska deklinacija i inklinacija. Grafički prikaz magnetskog polja.

9.2. Magnetska sila. Magnetska indukcija. Magnetski tok.

9.2.1. Gibanje nabijene čestice u magnetskom polju. Lorentzova sila. Kružno i spiralno gibanje nabijenih čestice u homogenom magnetskom polju.

9.3. Magnetsko polje električne struje. Magnetsko polje ravnoga vodiča, strujne petlje i zavojnice.

9.4. Magnetsko međudjelovanje dvaju ravnih paralelnih strujnih vodiča. Djelovanje struje na struju. Definicija ampera.

9.4.1. Načelo rada elektromotora. Načelo rada galvanometra.

9.5. Magnetsko polje u tvarima. Magnetizacija. Dijamagnetizam. Paramagnetizam. Feromagnetizam. Permeabilnost. Petlja histereze.

10. ELEKTROMAGNETSKA INDUKCIJA

10.1. Faradayev zakon elektromagnetske indukcije. Lenzovo pravilo.

10.2. Samoindukcija. Induktivitet. Međuindukcija.

10.3. Električni generator. Izmjenična struja (osnovni pojmovi).

TREĆI RAZRED

ZADAĆA

Povezati obradom periodičnih pojava, mehaničkoga i električnoga titranja, mehaničkih i elektromagnetskih valova, strukturne pojmove: čestice, valove i polja. Proširiti stečeno fenomenološko znanje iz geometrijske optike i njen značaj. Već poznate valne pojave interferencije primijeniti na valove svjetlosti i dopuniti difrakcijom i polarizacijom. Obraditi osnovne pojmove vezane za rotaciju krutog tijela i uočiti analogiju između translacijskih i rotacijskih veličina i zakona. Konstruirati načelo relativnosti u modernoj fizici teorijom relativnosti te istaknuti zamisao odnosa mase i energije.

Pregled programskih sadržaja:

1. IZMJENIČNA ELEKTRIČNA STRUJA

1.1. **Dobivanje izmjeničnog napona i struje.** Efektivne vrijednosti struje i napona. Otpori u krugu izmjenične struje (radni R, induktivni R_L i kapacitivni R_C). Učinak serijskog uključivanja otpornika, zavojnice i kondenzatora u krug izmjenične struje. Električna rezonancija. Snaga izmjenične struje. Transformator.

2. MEHANIČKA TITRANJA

2.1. Harmonijsko titranje. Osnovni pojmovi: elongacija, amplituda, period, frekvencija i faza titranja.

2.1.1. Harmonijski oscilator. Titranje tijela ovješenoga o oprugu. Elastična sila. Period jednostavnog harmonijskog titranja.

2.1.2. Harmonijsko titranje i kružno gibanje. Model harmonijskoga titranja pomoću jednolikoga kružnoga gibanja. Zakon harmonijskog titranja. Primjeri titranja u prirodi i tehnici.

2.2. Matematičko njihalo. Period matematičkog njihala.

2.3. Energija titranja. Neprigušeno i prigušeno titranje.

*Ilustracija složenoga titranja. Računalna simulacija titranja s prigušenjem i harmonijskom prisilom.

3. ELEKTROMAGNETNI TITRAJI

3.1. Električni titrajni krug (LC-krug). Energija magnetskoga polja zavojnice i energija električnog polja kondenzatora. Elektromagnetni titraji u krugu s kondenzatorom i zavojnicom.

4. MEHANIČKI VALOVI

4.1. Valno gibanje. Veličine za opis vala: elongacija, amplituda, valna duljina, frekvencija, brzina. Osnovna valna jednadžba. Prijenos energije pomoću valova.

4.1.1. Transverzalni i longitudinalni valovi. Longitudinalni valovi na valovodu. Transverzalni i longitudinalni valovi na dugačkoj elastičnoj zavojnici. Valovi na površini vode. Valovi pri potresu.

4.2. Interferencija (**superpozicija) valova**. Superpozicija dva pulsna vala. Pravilo superpozicije valova. Razlika hoda. Konstruktivna i destruktivna interferencija harmonijskih valova. Koherentni valovi.

4.2.1. Odbijanje (refleksija) vala na čvrstom i slobodnom kraju.

4.3. Stojni valovi. Stojni valovi na napetoj žici učvršćenoj na oba kraja. Izraz za osnovnu frekvenciju i više harmonike.

4.4. Valovi zvuka. Zvučni valovi kao primjer longitudinalnih valova u sredstvu. Brzina zvuka. Interferencija zvučnih valova. Visina tona i boja zvuka u glazbi.

4-4.1. Jačina zvuka. Razina zvuka. Ultrazvuk. Dopplerov efekt u akustici.

5. ELEKTROMAGNETSKI VALOVI

5.1. Spektar elektromagnetskih valova. Sažetak fizikalnoga sadržaja Maxwellovih jednadžbi. Nastajanje i širenje elektromagnetskih valova.

6. OPTIKA

6.1. Geometrijska optika. Osnovni zakoni geometrijske optike.

6.1.1. Zrcala. Ravno i sferno zrcalo. Konstrukcija lika. Jednadžba sfernog zrcala. Dogovor o predznacima.

6.1.2. Indeks loma. Totalna refleksija. Načelo djelovanja optičke niti. Planparalelna ploča i optička prizma. Disperzija svjetlosti pomoću optičke prizme. Pojava duge.

6.1.3. Optička leća. Jednadžba leće.

6.1.4. Optički instrumenti: lupa, mikroskop i teleskop. Načelo rada optičkih instrumenata.

6.2. Valna optika

6.2.1. Interferencija svjetlosti. Interferencija dvaju ravnih svjetlosnih valova. Interferencija dvaju kružnih svjetlosnih valova iz točkastih izvora. Youngov pokus. Fresnelova zrcala.

6.2.2. Ogib (difrakcija) svjetlosti. Ogib svjetlosti na pukotini i niti. Optička rešetka. Raspršenje Sunčeve svjetlosti u atmosferi.

6.2.3. Polarizacija svjetlosti. Polarizirana i nepolarizirana svjetlost. Optički aktivne tvari.

7. KRUTO TIJELO

7.1. Gibanje krutog tijela: translacija i rotacija. Moment sile. Moment tromosti tijela. Rad i snaga pri rotaciji. Rotacijska kinetička energija. Kutna količina gibanja. Zakon očuvanja kutne količine gibanja.

7.1.1. Analogija zakona translacije i rotacije.

7.2. Ravnoteža krutog tijela. Ravnoteža krutog tijela na koje djeluju dvije, tri ili više sila.

7.2.1 Uvjeti ravnoteže krutog tijela. Vrste ravnoteže. Primjeri ravnoteže. Kosina. Poluga.

8. TEORIJA RELATIVNOSTI

8.1. Galilejeva relativnost.

8.2. Specijalna teorija relativnosti. Relativnost istodobnosti događaja, relativnost zbrajanja brzina.

8.2. Lorentzove transformacije. Posljedice Lorentzovih transformacija: kontrakcija duljine i dilatacija vremena.

8.3. Relativistička dinamika. Masa i energija. Ekvivalent mase i energije.

ČETVRTI RAZRED

ZADAĆA
Prikazati i konstruirati osnovne sadržaje, modele i teorije moderne fizike iz područja atomske i nuklearne fizike te fizike elementarnih čestica. Valno čestični dualizam svjetlosti proširiti na čestice. Također ih upoznati s principom neodređenosti. Upoznati učenike s osnovnim pojmovima fizike poluvodiča koja predstavlja temelj treće industrijske revolucije. Istaknuti značenje fizike za znanstvenotehnološki razvoj.

Pregled programskih sadržaja:

1. VALNO-ČESTIČNA PRIRODA ELEKTROMAGNETSKOG ZRAČENJA

1.1. Toplinsko zračenje. Zračenje crnog tijela.

1.1.1. Zakoni zračenja. Kirchhoffov zakon zračenja. Stefan-Boltzmanov zakon zračenja. Wienov zakon.
Planckov zakon zračenja crnog tijela

1.2. Fotoelektrični efekt. Energija vezanja elektrona u metalu. Einsteinova jednadžba fotoelektričnoga efekta. Einsteinova objašnjenje fotoelektričnog efekta (dvojna priroda svjetlosti). Osobine fotoelektričnoga efekta na različitima metalima. Fotoelektrična ćelija.

2. VALNO-ČESTIČNA PRIRODA TVARI

2.1. Ogib elektronskoga snopa. De Broglieva relacija. Valno svojstvo pri gibanju mikroskopskih čestica na razini atoma. Pojam valne funkcije. Heisenbergovo načelo neodređenosti.

3. FIZIKA ATOMA

3.1. Povijesni razvoj modela atoma. Modeli atoma. Thomsonov model atoma. Rutherfordov model atoma.

3.2. Bohrov model atoma. Energijska stanja atoma vodika.

3.3. Energijski spektri. Energijski spektar vodikova atoma. Kvantizirane energije atoma. Pobuđivanje atoma i emisijski spektar vodikova atoma. Energijske razine. Energijski spektri kao obilježja atoma i molekula.

3.4. Kvantnofizikalni model atoma.

3.5. **Stimulirana emisija fotona i laseri**. Načelo rada lasera. Ilustracije primjene lasera.

4. ATOMSKA JEZGRA

4.1. Struktura atomske jezgre. Izotopi. Jaka (nuklearna) sila. Defekt mase i energija vezanja atomske jezgre. Srednja nukleonska masa i nuklearni maseni reljef.

4.2. Radioaktivnost. Prirodna radioaktivnost. Alfa-raspad. Beta-raspad, Gama-zračenje.

4.3. Zakon radioaktivnog raspada. Vrijeme poluraspada. Aktivnost.

4.4. Nuklearne reakcije. Nuklearna fisija. Nuklearna fuzija.

4.5. Ionizirajuće zračenja. Detekcija i djelovanje ionizirajućeg zračenja. Načelo rada uređaja za detekciju ionizirajućeg zračenja. Djelovanje ionizirajućeg zračenja na biološku tvar. Apsorbirana doza, ekspozicija, specifična ionizacija, ekvivalentna doza.

5. **POLUVODIČI**

5.1. Čisti poluvodiči. Stvaranje slobodnih elektrona i šupljina toplinskim pobuđivanjem. Vlastita vodljivost.

5.2. Dotirani poluvodiči. N-poluvodiči. P-poluvodiči. Električna struja kroz N-poluvodič i P-poluvodič.

5.3 Poluvodička dioda. Načelo djelovanja poluvodičke diode. Djelovanje poluvodičke diode u strujnom krugu. Analogija djelovanja poluvodičke i vakuumske diode. Poluvodička dioda kao ispravljač. Poluvodička dioda kao solarna ćelija.

5.4. Tranzistor. Načelo djelovanja tranzistora. Kolektorski i bazni strujni krug. Analogija tranzistora i vakuumske triode. Uporaba tranzistora kao pojačala i kao sklopke. Načelo tranzistora s efektom polja (FET) i metalnooksidnoga tranzistora s efektom polja (MOSFET).

5.5. Fizikalne osnove mikroelektronike. Logički sklopovi s tranzistorskim sklopkama. Usporedba s magnetskim sklopkama. Načelo integriranih krugova.

* **Supravodljivost.** Električna otpornost supravodiča. Meissnerov efekt. Načelo Josephsonova efekta. Pojava visokotemperaturne supravodljivosti.

6. ELEMENTARNE ČESTICE

6.1. Temeljne sile u prirodi

6.2. Elementarne čestice. Kvarkovi i leptoni. Čestice i antičestice.

7. POSTANAK I EVOLUCIJA SVEMIRA.

Veliki prasak. Faze u razvoju zvijezde i određeni procesi nuklearne fuzije. Fuzija vodika u helij. Fuzijski procesi sa stvaranjem jezgri do željeza - 56. Sporo upijanje neutrona i stvaranje jezgri elemenata od željeza do bizmuta. Brzo upijanje neutrona u supernovi i stvaranje vrlo teških jezgri.

Porijeklo atomskih jezgri od kojih su građeni Zemlja i živa bića.

Napomena:
Zvjezdicom su označene izborne teme. U drugima se temama mogu dijelovi podnaslova obrađivati po slobodnom izboru.

DIDAKTIČKO-METODIČKE UPUTE

U nastavi fizike učenici trebaju naučiti fizikalne pojave pomoću pokusa i teorije. Treba naglasiti međuigru i uzajamni utjecaj teorije i pokusa, što je obilježje stjecanja znanja u prirodnim znanostima. Ta se međuigra predočuje u usporednoj uporabi i preplitanju induktivne i deduktivne metode. Obje metode trebaju se primjenjivati u nastavi fizike. Pojednostavljeno se može reći da se u induktivnoj metodi polazi od rezultata pokusa ili računalne simulacije, a u deduktivnom pristupu dane fizikalne zakonitosti provjeravaju pokusom ili računalnom simulacijom. U ta dva pristupa pokusi ili računalne simulacije ispunjavaju različite uloge. To znači da su pokusi ili računalne simulacije jedan od važnih činitelja, koji trebaju nositi nastavu fizike. Nastava fizike bez pokusa ne može zadovoljavajuće predstaviti fizikalne metode i pojmove. Zanimljivi pokusi znatno pridonose povećanju motivacije učenika i razvoju zornih predodžbi.

Učenicima je razumijevanje fizikalnih pojmova pomoću pokusa i teorije prilično težak spoznajni proces. Učinkovitost nastave fizike ovisi o prilagođenosti toga spoznajnoga procesa psihološkim osobinama i misaonim djelatnostima učenika i uspješnu privlačenju pozornosti i interesa učenika.

Za učenika trebaju pojedini koraci u nastavi fizike biti opsežno i razumljivo izraženi. Učenici trebaju dobro shvatiti postavljanje problema i dobivanje njihova rješenja. Pritom im treba ostaviti dovoljno vremena i slobode da uoče teškoće, koje se javljaju i da mogu smisliti postavke za rješavanje. Prije nego što se pristupi matematiziranju fizikalnih odnosa, treba provjeriti ima li

učenik zaista potrebna predznanja. Ako je potrebito, valja ponoviti ili utvrditi nužne matematičke metode. Stečena znanja treba utvrđivati vježbama i ponavljanjima. Pritom se ne smije ograničavati na puku reprodukciju naučenoga, nego uvoditi i nova gledišta u naučeno gradivo. Ponavljanjem, sažimanjem i svrstavanjem gradiva može se pridonijeti gradnji strukturiranoga znanja. Time se poboljšava i mogućnost prenošenja znanja na nove probleme.

Učenike treba u sklopu mogućnosti uvoditi u samostalan rad i osobnu djelatnost. Rasprava tijekom nastave pridonosi razvoju samostalnosti učenika. Dobri rezultati dobivaju se kad učenik prihvati fizikalni problem kao svoj, samostalno predlaže postupke za rješavanje, a nastavnik usmjerava ukupni tijek nastavnoga procesa.

Apstraktni pojmovi i definicije najbolje se usvajaju radom i određenim ilustracijama, a slojevite međuveze treba raščlaniti. Primjereno treba kombinirati predavanja nastavnika i učeničke referate, upućivati na veze s drugim temama, osvrtati se na širi pregled i perspektive.

U nastavi fizike samostalnost učenika na posebne načine potiče individualni, partnerski i skupni rad. Individualni rad dobar je u brojčanima i grafičkim obradama mjernih rezultata i pri rješavanju zadataka za vježbu. Partnerski rad se preporučuje u planiranju jednostavnijih pokusa i u raspravi postavki za rješavanje problema. Skupni rad odgovarajući je osobito u planiranju slojevitih pokusa i razvoja radnih strategija. Prema okolnostima, skupni se rad može izvoditi izravno ili razložiti po koracima ili dijelovima. Osobit oblik skupne nastave u prirodnim znanostima čine školski pokusi, koje izvode učenici sami. Školski pokusi povećavaju motivaciju učenika za nastavu fizike. Neposredno sudjelovanje u pokusu daje uvid, iskustvo i vještine, što nije moguće postići pokazanim pokusom.

U školskim pokusima mogu se razlikovati ovi ustrojbeni oblici:

- izravni pokusi,
- pokusi s različitim zadacima,
- pokusi u smislu praktikuma glede neke nastavne teme.

U nastavi fizike treba izbjegavati svaku metodičku jednostranost. S obzirom na didaktičku situaciju, treba spajati razne oblike nastave.

U nastavi fizike primjenjuju se razni mediji (posrednici i prenositelji priopćenja: udžbenici, priručnici, zbirke, uređaji za pokuse; računalo, projektor, televizor, itd.). Pritom se razlikuju mediji, koji daju pokusne podatke i mediji, koji služe za posredovanje informacije. Međutim, razdjelnica između tih dviju skupina medija nije uvijek oštra.

Uloga je medija:

- usklađenost s nastavnim procesima i njihova podrška, ali medij u nastavi ne smije biti sam sebi svrhom,
- davanje ispravna i jezično primjerena nastavnoga materijala za učenike, prilagođena njihovu razumijevanju,
- pregledno i razumljivo izlaganje nastavnoga materijala,
- metodičko pojednostavljenje u sklopu granica koje se mogu strukovno trpjeti,
- davanje primjerena priopćenja, izbjegavajući preveliku gustoću informacija,
- omogućiti prekide u izricanju priopćenja, koji mogu poslužiti za postavljanje pitanja i odgovora na njih te eventualna dodatna priopćenja.

Posebnu i sve veću ulogu u nastavi fizike ima računalo. Računalo se može primjenjivati osobito za:

- opsežnije brojčane proračune,
- obradu rezultata mjerenja,
- programiranje fizikalnih formula,
- simulaciju fizikalnih zakona,
- imitaciju i simulaciju fizikalnih pokusa.

Možemo razlikovati nastavu fizike u prirodoslovno-matematičkim gimnazijama (s osobinama naprednoga tečaja) i nastavu fizike u svima drugim gimnazijama (s osobinama osnovnoga tečaja).

U izvođenju nastave na razini osnovnoga tečaja treba izbjegavati sljedeće pogreške:

- razina zahtjevnosti ne smije biti suviše niska, što se može dogoditi ako se usmjerava

samo na pregledno značenje u smislu osnovne usmjerenosti, a sasvim zanemari pojedinačni pristup i samostalan rad učenika,
- razina zahtjevnosti ne smije biti suviše visoka, što se može dogoditi ako se pretjerano usmjerava na rješavanje brojčanih zadataka, ili se uzima suviše širok opseg gradiva u odnosu na raspoloživ fond sati nastave,
- razina razlikovnosti gradiva ne smije prelaziti sklop svojstven osnovnom tečaju.

U izvođenju nastave proširenoga tečaja (u ovoj fazi to se odnosi ponajviše na nastavu fizike u prirodoslovno-matematičkim gimnazijama) treba učiniti ovo:

- izbjegavati pretjeranu specijalizaciju, koja bi umjesto željenoga produbljenja slojevitošću odnosa i bogatstvom pogleda isticala posebnu stručnu jednostranost,
- izbjeći preopterećenost gradivom do koje može doći ako bi se nastojalo jednoliko obraditi šire područje fizike,
- izbjeći da se u gimnaziji obrađuju pojedini dijelovi na razini fakultetskoga studija.

ULOGA POKUSA

U programu je istaknuta uloga fizikalnoga pokusa u razredu. Istina je da su pokus i opažanja u temeljima fizike i oni imaju temeljnu ulogu u njenom razvoju. Uloga pokusa u nastavi fizike još je važnija glede didaktičke prirode. Naime, otvaranje problemske situacije efektnim pokusom znatno je učinkovitije i vremenski ekonomičnije od usmenoga opisivanja iste fizikalne pojave. Tu dolazi do izražaja učinak prepoznavanja, kao jedna od značajki ljudskoga opažanja. U ovom je programu na nekim mjestima izrijekom navedeno (u napomenama), što treba pokazati pokusom, no naravno pokus će se uporabiti i pri obradi drugih tema.

Jedna stvar mora biti sasvim jasna. Onaj učenik koji još nije dosegao stupanj apstraktnoga mislitelja (stupanj izvođenja formalnih operacija), i to razmišljanjem u sklopu fizikalnih sadržaja, nije u stanju razumjeti formalno izlaganje novih fizikalnih sadržaja bez prethodnoga izvođenja određenog pokusa. Po prirodi stvari, prvo dolazi stjecanje fizičkoga iskustva (za svaki novi sadržaj), a tek na toj osnovici može se razviti logičko-matematičko iskustvo.

Jednom riječju, nazočnost fizikalnoga pokusa u razredu je prijeko potrebna, i to (u pravilu) prije analitičkoga razmatranja dane pojave.

ULOGA POVIJESTI I FILOZOFIJE FIZIKE

Drži se da je jedna od glavnih slabosti mnogih programa fizike u svijetu ta, što zanemaruju značenje povijesti i filozofije fizike. Tu se ne misli samo na slijed datuma i imena, već na povijesni razvoj bitnih znanstvenih ideja. U ovome je programu povijesno-filozofsko gledište fizike osobito naglašeno. Na osnovi povijesnih problema otvaraju se problemske situacije u razredu, a njihovim rješavanjem (obično u sprezi s pokusom) dobiva se uvid u razvoj fizikalnih pojmova i fizike uopće. Time se postiže uvjerljivije predočavanje fizike kao žive i dinamičke znanosti, koja ima svoju genezu, a ujedno se izbjegava opasnost da učenici doživljavaju fizikalna dostignuća kao dogme.

Didaktičke upute iznesene su također u programskoj građi, uz pojedine teme.

KEMIJA

SVRHA I CILJ

Predmetni kurikulum kemije kao sastavni dio prirodoslovnoga područja pridonosi stjecanju i razvijanju prirodoznanstvene kulture učenika i njihovom intelektualnom razvoju. Programski sadržaji kemije pružaju učenicima temeljna znanja o pojavama i procesima u prirodi, ukazuje im na kontinuiranost kemijskih procesa i postojanje stalnih recipročnih odnosa među pojavama. U tumačenju pojava, gdje god je to moguće, valja poći od eksperimenta i opažanja. Svrha je takvog pristupa razvijati sposobnosti uočavanja i analizirati promjene kako bi se kod učenika stekla navika donošenja zaključaka na osnovi rezultata objektivnog mjerenja i eksperimentalnog provjeravanja. Na taj način mnoge obavijesti koje su učenicima do sada predočavane kao gotove činjenice zamijenit će metode promatranja i usporedbe spontanih promjena u prirodi ili izazvanih promjena u kemijskom laboratoriju, a problemski pristup u nastavnom procesu uvjetovat će bolje razumijevanje suštine kemijskih procesa.

Program određuje nastavu kemije u svim tipovima gimnazija i izvodi se od 1. do 4. razreda s dva sata tjedno, odnosno 70 sati godišnje.

PROGRAMSKA GRAĐA

PRVI RAZRED

OPĆA I FIZIKALNA KEMIJA

ZADAĆE

Proučavanje kemije započinje izučavanjem tvari koje nas okružuju i koje svakodnevno

koristimo. Tvari mogu biti prirodnog podrijetla, čiste tvari ili smjese, a i umjetno dobivene. Tvari u prirodi obično ne dolaze čiste i u čovjeku potrebnom obliku, pa je jedna od zadaća kemije pronaći postupke dobivanja čistih tvari kao i postupke dobivanja novih tvari željenih svojstava.
Najmanja čestica jednostavne tvari ili kemijskog elementa jest atom. Atomi se spajaju u molekule i sva raznolikost prirode Zemlje i svemira proistječe iz različitog međusobnog vezivanja atoma kemijskih elemenata. Učenicima valja ukazati da svojstva tvari proizlaze iz prirode kemijske veze u njima, a na temelju prirodnog sustava elemenata i grade elektronskog omotača atoma učenici će steći sposobnost predviđanja, koji se elementi međusobno mogu spajati, kojom vrstom kemijske veze i u kojem omjeru.

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- poznavati kemijsku namjenu tvari iz svakodnevne uporabe i namjenu uobičajenih laboratorijskih kemikalija;
- procijeniti opasnost i predvidjeti potrebne mjere sigurnosti pri radu s kemikalijama, osobito u svakodnevnoj uporabi;
- navesti i opisati temeljna fizikalna svojstva uzoraka tvari (agregacijsko stanje, tvrdoća, magnetičnost, vrelište, talište, gustoća
- opisati fizikalna svojstva ionskih tvari i objasniti električna svojstva njihovih taljevina i otopina;
- analizirati navedena fizikalna i kemijska svojstva tvari i razvrstati ih na elementarne tvari, kemijske spojeve, homogene i heterogene smjese ili odrediti o kojoj (kakvoj) je vrsti tvari riječ;
- opisati temeljne fizikalne postupke odvajanja tvari iz smjese (taloženje, prekristalizacija, sedimentacija, dekantiranje, filtriranje, destiliranje, sublimiranje, ekstrahiranje, kromatografiranje);
- predložiti postupak razdvajanja smjese tvari na temelju poznavanja njezina kemijskoga sastava;
- opisati temeljne tipove kristalnih struktura izgrađenih od istovrsnih atoma i temeljne tipove kristalnih struktura binarnih spojeva te razlikovati njihove jedinične ćelije;
- objasniti građu atoma i odnose između električki neutralnih i nabijenih atomskih i molekularnih vrsta;
- objasniti pojmove: protonski (atomski), neutronski i nukleonski (maseni) broj te rabiti njima pripadne simbole;
- objasniti značenje pojmova: nuklid, izotop, izobar i kemijski element;
- objasniti povezanost elektronske strukture atoma i emisijskih ili apsorpcijskih spektara elementarnih tvari;
- objasniti odnos elektronske strukture i veličine atomske vrste (primjerice, objasniti odnos veličine neutralnoga atoma i atomskoga iona);
- prikazati elektronsku konfiguraciju atoma i iona kemijskih elemenata prvih četiriju perioda periodnoga sustava elemenata ili na temelju prikazane elektronske konfiguracije prepoznati vrstu atoma ili iona;
- objasniti pojam izoelektronske vrste, navesti primjere i usporediti njihove veličine;
- razlikovati tri temeljne vrste kemijskih veza (ionsku, kovalentnu i metalnu vezu) i objasniti njihova svojstva;
- procijeniti vrstu kemijske veze na temelju razlike elektronegativnosti povezanih atoma;
- objasniti značenje elemenata Lewisove simbolike (točkice, crtice, slova) te prikazati Lewisove simbole atomskih vrsta ili nacrtati Lewisove strukturne formule anorganskih i organskih molekula i iona;
- prepoznati i objasniti slučajeve kada dolazi do odstupanja od pravila okteta;
- analizirati Lewisove strukturne formule različitih molekula i razlučiti u njima funkcijske sličnosti i razlike;
- na temelju Lewisove strukturne formule ili strukturnoga dijagrama molekule napisati

molekulsku formulu tvari;
- predvidjeti prostornu građu molekule (VSEPR) i opisati je kao linearnu, planarnu, piramidnu, bipiramidnu, tetraedarsku, oktaedarsku, prstenastu ili lančastu;
- analizirati strukturne ili kemijske formule i prepoznati primjere molekula koje se mogu udruživati vodikovim vezama;
- analizirati građu molekule i predvidjeti dominantnu vrstu međumolekulskih interakcija te temeljna fizikalna i kemijska svojstva tvari;
- na temelju kemijskoga naziva tvari napisati njezinu kemijsku formulu (ili obrnuto);
- razlikovati kemijske formule ionskih i kovalentnih spojeva;
- opisati temeljne tipove kristalnih struktura izgrađenih od istovrsnih atoma i temeljne tipove kristalnih struktura binarnih spojeva te razlikovati njihove jedinične ćelije;
- objasniti odnose između mjernih jedinica, ispravno ih rabiti u računskim zadatcima i pretvarati;
- objasniti (ili izračunati) broj atoma ili formulskih jedinki spoja koji pripada određenomu tipu jedinične ćelije;
- povezati makroskopsku i mikroskopsku gustoću na temelju geometrijskih podataka o jediničnim ćelijama, broju pripadnih atoma i njihovim masama;
- kvantitativno izraziti elementni sastav kemijskoga spoja na temelju njegove kemijske formule i odrediti kemijsku formulu spoja na temelju rezultata kemijske analize;
- primijeniti, povezati i kombinirati potrebne matematičke izraze te riješiti i izračunati računske i jednostavne stehiometrijske probleme;
- objasniti pojmove: relativna atomska masa i relativna molekulska masa, brojnost, množina tvari, mol, Avogadrova konstanta i molarna masa tvari te ih izračunati na temelju zadanih podataka;
- izračunati množinu, masu i volumen tvari koji su potrebni za kemijsku reakciju ili izračunati množinu, masu i volumen tvari koji će tijekom nje nastati;
- izračunati gustoću, volumen ili masu uzorka tvari na temelju zadanih podataka;
- objasniti kemijsku reakciju na atomskoj (molekulskoj) razini te objasniti kvalitativno i kvantitativno značenje jednadžbe kemijske reakcije;
- analizirati opis kemijske reakcije te na temelju njega napisati točnu jednadžbu kemijske reakcije i u njoj ispravno naznačiti agregacijska stanja reaktanata i produkata;
- objasniti pojmove: mjerodavni reaktant, suvišak reaktanta i iskorištenje kemijske reakcije;
- objasniti pojmove: kemijska sinteza, kemijska analiza, piroliza (u smislu termičkoga raspada u odsustvu zraka), oksidacija (u smislu termičkoga raspada uz prisustvo zraka), fotoliza, elektroliza.

Pregled programskih sadržaja:

I. Nastavna cjelina: TVARI
Nastavna tema: Podjela, izvori i agregatna stanja tvari
Nastavni sadržaji:
Podjela tvari - čiste tvari; smjese. Izvori tvari (stijene, more, ugljen, nafta, biljke...). Agregatna stanja tvari (krutine, tekućine, plinovi - prijelaz iz jednog agregatnog stanja u drugo, toplina, temperatura, talište, vrelište).
Čestice u krutinama,tekućinama i plinovima.
Čvrste točke (faza, fazni dijagram, trojna točka, kritični tlak i temperatura).
Smjese (heterogene i homogene; otopina; suspenzija, emulzija).
Postupci razdvajanja smjesa (filtriranje, prekristalizacija, destilacija, sublimacija, kromatografija).

Nastavna tema: Elementarne tvari i elementi
Nastavni sadržaji:

Pojam elementarne tvari, rasprostranjenost elemenata na Zemlji i u Svemiru. Nazivi elemenata i kemijski simboli.

II. Nastavna cjelina: ATOMI I MOLEKULE
Nastavna tema: Građa atoma
Nastavni sadržaji:
Čestice u elementarnim tvarima. Čestice u spojevima.
Otkriće pojedinih elementarnih čestica; Spektografija masa - određivanje različitih atomskih masa elemenata. Elementarne čestice; građa atoma; izotopi; izobari.

Nastavna tema: Elektronski omotač atoma
Nastavni sadržaji:
Spektri i struktura elektronskog omotača. Bohrov modela atoma (ljuske, podljuske, orbitale i spin elektrona), redoslijed popunjavanja orbitala, elektronske konfiguracije.

Nastavna tema: Periodni sustav elemenata
Nastavni sadržaji:
Periodni sustav elemenata i struktura atoma. Periodičnost svojstava elemenata (radijus atoma, energija ionizacije, afinitet prema elektronu, elektronegativnost).

Nastavna tema: Kemijska veza i ustroj molekule
Nastavni sadržaji:
Valencija i oksidacijski broj. Kovalentna veza (podijeljeni i nepodijeljeni elektronski par, strukturna formula); kovalentni i van der Waalsov radijus; Elektronegativnost i kovalentna veza.
Usmjerenost kovalentne veze i građa molekula;
Međumolekulske sile (van der Waaslove sile, vodikova veza).
Ionska veza.

III. Nastavna cjelina: KRISTALI
Nastavna tema: Unutarnja građa kristala
Nastavni sadržaji:
Kristalna rešetka, kristalni sustavi; Ovisnost fizikalnih svojstava kristala o vrsti kemijske veze (molekulski kristali, ionski kristali, kovalentne veze u kristalima).
Kristalizirane tvari-metali-uređen najgušći razmještaj čestica.

IV. Nastavna cjelina: OSNOVE KEMIJSKOG RAČUNA
Nastavni sadržaji:
Relativne atomske i molekulske mase. Molarne veličine (molarna masa, količina tvari, molarni volumen, Avogadrov zakon, Avogadrova konstanta). Čestice u kemijskim reakcijama.
Formula kemijskog spoja. Određivanje formula spoja na osnovi rezultata analize. Jednadžba kemijske reakcije.
Izračunavanja na osnovi jednadžbe kemijske reakcije.

V. Nastavna cjelina: KEMIJSKE PROMJENE TVARI
Nastavni sadržaji:
Kemijske promjene (termička razgradnja tvari, razgradnja tvari djelovanjem električne struje, kemijske promjene uzrokovane djelovanjem svjetlosti). Sinteza spojeva iz elemenata: analiza spojeva. Egzotermne i endotermne kemijske promjene. Očuvanje ukupne mase reaktanata i produkata.

DRUGI RAZRED

ZADAĆE

Proučavajući sadržaje sljedećih poglavlja učenici će shvatiti uzroke i razumjeti pokretačku silu kemijskih reakcija. Osobito je važno razumjeti kako i zašto se mijenja brzina kemijskih reakcija i kada nastupa ravnoteža u nekom sustavu.

Upoznat ćemo otopine kao homogene smjese s osobitom pozornošću na vodene otopine i njihova svojstva, jer će to pomoći učenicima u boljem razumijevanju procesa u živom svijetu. Osim toga različite otopine, vodene i ne-vodene, iskorištavaju se u industrijske svrhe pa kao primjere valja odabirati one iz živog svijeta, svakodnevnog okruženja i industrijske proizvodnje. Također, posebnu ćemo pozornost posvetiti koloidnim otopinama zbog njihove raširenosti u prirodi.

Na osnovi spoznaje o prirodi kemijske veze učenici će razumjeti zašto se neki spoj ponaša kao kiselina, baza ili neutralna tvar. Jedno od važnih je svojstava kiselina, baza i soli da provode električnu struju, pri čemu se na elektrodama odvijaju reakcije oksidacije i redukcije. Svrha je tih sadržaja da učenici uoče kako se realoks-procesi mogu voditi tako da reakcijski sustav daje ili prima energiju u obliku električne energije.

Kroz izučavanje procesa korozije metala kao i antikorozivne zaštite učenici će steći potrebno praktično znanje za sprječavanje korozije strojeva, automobila, kućanskih aparata i slično.

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- analizirati opis kemijske reakcije te na temelju njega napisati točnu jednadžbu kemijske reakcije i u njoj ispravno naznačiti agregacijska stanja reaktanata i produkata;
- objasniti uzroke energijskih promjena do kojih dolazi tijekom promjene agregacijskoga stanja ili tijekom kemijske reakcije;
- razlikovati pojmove egzotermne i endotermne promjene;
- prikazati dijagramom rezultate termokemijskoga pokusa;
- izračunati reakcijsku entalpiju;
- objasniti pojam topljivosti tvari i utjecaj temperature na topljivost tvari;
- objasniti na atomskoj (molekulskoj) razini procese koji se zbivaju tijekom otapanja tvari;
- analizirati navedena fizikalna svojstva otopina i razlikovati nezasićene, zasićene i prezasićene otopine;
- usporediti topljivosti različitih tvari na temelju opisa promjena opaženih tijekom pokusa i predvidjeti moguće ishode pokusa povezanih s topljivošću tvari;
- iščitati podatke iz grafičkoga prikaza ili na temelju zadanih podataka načiniti potrebni grafički prikaz;
- izraziti kemijski sastav smjese tvari (omjeri, udjeli, koncentracije, molalitet) te na jedan način izražen kemijski sastav izraziti na drugi način (primjerice, pretvoriti masenu u množinsku koncentraciju);
- primijeniti načelo razrjeđivanja otopina (ili prirediti otopinu određenoga sastava);
- na temelju koligativnih svojstava izračunati molarnu masu tvari;
- izračunati promjenu ledišta koju će izazvati otapanje određene količine tvari u određenome otapalu;
- razlikovati vrste disperznih sustava i objasniti uzroke posebnih fizikalnih svojstava koloidnih sustava;
- objasniti pojam brzine kemijske reakcije i kako različiti čimbenici utječu na brzinu kemijske reakcije (koncentracija reaktanata, temperatura, katalizator, veličina površine na kojoj se zbivaju heterogene kemijske reakcije);
- objasniti i razlikovati pojmove: kataliza, katalizator i inhibitor;
- grafički obraditi rezultate mjerenja brzine kemijske reakcije;
- objasniti pojam ravnotežnoga stanja kemijskoga sustava;
- napisati izraz za empirijsku konstantu ravnoteže kemijskoga sustava;
- napisati izraz za konstantu ravnoteže ili izračunati ravnotežne koncentracije reaktanata i produkata u reakcijskoj smjesi;

- povezati vrijednost konstante ravnoteže s ravnotežnim koncentracijama ili ravnotežnim tlakovima reaktanata i produkata u reakcijskoj smjesi;
- objasniti i na temelju zadanih podataka izračunati stupanj reakcije i stupanj disocijacije;
- objasniti Le Chatelierov princip i utjecaj različitih čimbenika na ravnotežno stanje kemijskoga sustava (ΔT, Δp, ΔcR, ΔcP);
- povezati dijagram ovisnosti koncentracije tvari o vremenu s jednadžbom kemijske reakcije i odrediti iz njega koja je tvar mjerodavni reaktant ili na temelju njega napisati izraz za empirijsku konstantu ravnoteže;
- objasniti pojam ionskoga produkta vode;
- objasniti pojam pH-vrijednosti te izračunati pH-vrijednosti i pOH-vrijednosti tekućina na temelju zadanih koncentracija oksonijevih ili hidroksidnih iona;
- razlikovati pojmove: kiselina, hidroksid i lužina (na razini Arrheniusove teorije);
- predvidjeti ishode jednostavnih kiselinsko-baznih kemijskih reakcija;
- definirati pojmove kiseline i baze u okviru Brønsted-Lowryjeve teorije i u konkretnome primjeru odrediti koja je jedinka Brønsted-Lowryjeva kiselina, a koja Brønsted Lowryjeva baza;
- objasniti pojam reakcije neutralizacije (u okviru Brønsted-Lowryjeve teorije kiselina i baza);
- objasniti odnos između Brønsted-Lowryjeve kiseline i njoj konjugirane Brønsted Lowryjeve baze te zadanoj vrsti odrediti konjugiranu kiselinu ili bazu;
- objasniti pojam kiselinsko-baznoga indikatora;
- na temelju promjene boje različitih indikatora procijeniti kiselost, neutralnost ili lužnatost vodene otopine;
- predvidjeti pH-vrijednost vodenih otopina različitih tvari;
- objasniti pojam amfoternosti i protumačiti ga u okviru Brønsted-Lowryjeve teorije kiselina i baza;
- objasniti pojam oksidacijskoga broja i odrediti ga u zadanome primjeru;
- povezati pojmove oksidacije i redukcije s promjenom oksidacijskoga broja;
- predvidjeti promjenu oksidacijskoga broja do koje će doći tijekom kemijske promjene;
- objasniti pojmove oksidacijskoga i redukcijskoga sredstva i odrediti ih u zadanome primjeru kemijske reakcije;
- opisati fizikalna svojstva ionskih tvari i objasniti električna svojstva njihovih taljevina i otopina;
- objasniti i razlikovati galvanske i elektrolizne članke i opisati sastav nekih uobičajenih galvanskih članaka;
- predvidjeti kemijske reakcije koje će se dogoditi na elektrodama galvanskoga članka te napisati dijagram galvanskoga ili elektroliznoga članka;
- analizirati zadane standardne redukcijske potencijale polučlanaka i na temelju njih predvidjeti razlike potencijala mogućih galvanskih ili elektroliznih članaka (primijeniti Voltin niz);
- predvidjeti moguće ishode kemijskih promjena na elektrodama tijekom elektrolize taljevine ili vodene otopine kemijskog spoja;
- primijeniti jednadžbu stanja idealnoga plina i izraz za naboj te izračunati volumen plina koji će se razviti na elektrodi tijekom elektrolize;
- primijeniti Faradayeve zakone elektrolize;
- objasniti proces korozije i predložiti načine njezina sprječavanja (načini i sredstva zaštite).

Pregled programskih sadržaja:

I. Nastavna cjelina: TERMOKEMIJA
Nastavna tema: Energija i entalpija
Nastavni sadržaji:

Unutarnja energija sustava. Načini prijenosa energije u sustavu: rad i toplina. Toplinska energija i entalpija. Entalpija prijelaza. Kako se entalpije mjere (kalorimetar). Klasifikacija reakcija: egzotermne i endotermne reakcije.
Entalpija veza; entalpija stvaranja, entalpija reakcije. Toplinska neutralizacija. Entropija - mjera nereda.

II. Nastavna cjelina: OTOPINE
Nastavna tema: Fizikalna svojstva tekućina
Nastavni sadržaji:
Tekućine –neuređen najgušći razmještaj čestica-voda.
Gustoća tekućina (voda, led).
Viskoznost tekućina; površinska napetost; fazni dijagram (odnosi između agregatnih stanja). Tlak pare otopina (Raulov zakon).
Sniženje ledišta i povišenje vrelišta otopina.
Osmoza i osmotski tlak.
Plinovi-razmak među česticama, proizvoljan volumen. Plinski zakoni. Opća plinska jednadžba.

Nastavna tema: Otopine i koloidni sustavi
Nastavni sadržaji:
Izražavanje sastava otopina (maseni udio, masena koncentracija, količinska koncentracija, molni udio). Dobivanje koloidnih otopina (disperzija, kondenzacija).
Svojstva koloidnih otopina (Tvndallov fenomen, ultrafiltracija, dijaliza, koaguacija, elektroforeza); stabilnost koloidnih sustava (hidrofobni i hidrofilni koloidi); primjena koloida.

III. Nastavna cjelina: KEMIJSKA KINETIKA
Nastavna tema: Brzina kemijske pretvorbe
Nastavni sadržaji:
Energija aktivacije.
Određivanje brzine kemijske reakcije.
Činioci koji utječu na brzinu kemijske pretvorbe (koncentracija, temperatura).
Katalizatori i inhibitori kemijskih pretvorbi.

IV. Nastavna cjelina: RAVNOTEŽNI SUSTAV
Nastavni sadržaji:
Opis ravnoteže (reverzibilne i ireverzibilne promjene). Konstanta kemijske ravnoteže. Le-Chatelierovo načelo.

V. Nastavna cjelina: KISELINE BAZE I SOLI
Nastavni sadržaji:
Definicija kiselina (Arrhenius, Bronsted, Lewis), jakost kiselina - stupanj disocijacije, pregled važnih kiselina.
Baze (definicija baza, jakost).
Jonski produkt vode i pH.
Indikatori kiselina i baza.
Procesi neutralizacije. Određivanje koncentracije - baza i kiselina (titracija).
Soli (hidroliza soli, kisele, bazične i neutralne). Puferske otopine. Produkt topljivosti.

VI. Nastavna cjelina: REAKTIVNOST ELEMENATA
Nastavna tema: Oksidacija i redukcija
Nastavni sadržaji: Oksidacijski broj.
Oksidoredukcijski procesi u vodenim otopinama. Rješavanje redoks jednadžbi.
Oksidi i njihove reakcije s vodom (ionski, kovalentni i amfoterni oksidi). Halidi. Hidridi.

VII. Nastavna cjelina: ELEKTROKEMIJA

Nastavna tema: Elektroliza
Nastavni sadržaji:
Elektroliti. Putovanje iona. Elektroliza talina, elektroliza vode, elektroliza vodenih otopina. Faradejevi zakoni elektrolize.

Nastavna tema: Elektrokemijski izvori energije
Nastavni sadržaji:
Daniellov članak.
Baterije: Akumulator (olovni akumulator).

Nastavna tema: Elektrodni potencijal
Nastavni sadržaji: Elektrodni potencijal. Standardna vodikova elektroda.
Elektrokemijski niz. Nernstova jednadžba za elektrodni potencijal.
Korozija (čimbenici koji utječu na koroziju, zaštita od korozije).

TREĆI RAZRED

ANORGANSKA KEMIJA

ZADAĆE
Svrha poučavanja anorganske kemije je stjecanje znanja o kemijskim elementima i anorganskim spojevima, njihovim svojstvima i tehnologiji dobivanja važnih proizvoda kemijske industrije.
Prehrana, odijevanje, zaštita zdravlja i sveukupno gospodarstvo mogu se osigurati za stanovništvo Zemlje samo pravilnom primjenom kemijskih procesa. Proučavanje kemije potaknut će ekološku svijest i odgovornost svakog pojedinca, ukazujući mu na brojne koristi moderne tehnologije i nužnost njezina pravilna razvoja, upozoravajući ga istodobno na moguće katastrofalne posljedice nekontroliranog djelovanja kemijske industrije za čovjeka u prirodi.

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- Opisati PSE, objasniti periodičnost fizikalnih i kemijskih svojstava elemenata;
- (objasniti pojmove: energija ionizacije, elektronski afinitet i elektronegativnost, polumjer atoma te spojeve s kisikom, vodikom);
- povezati položaj kemijskoga elementa u periodnome sustavu elemenata s elektronskom strukturom njegovih atoma i na temelju njega predvidjeti fizikalna i kemijska svojstva elementarne tvari;
- opisati temeljne tipove kristalnih struktura izgrađenih od istovrsnih atoma, pojasniti metalnu vezu;
- povezati makroskopsku i mikroskopsku gustoću na temelju geometrijskih podataka o jediničnim ćelijama, broju pripadnih atoma i njihovim masama;
- objasniti (ili izračunati) broj atoma ili formulskih jedinki spoja koji pripada određenomu tipu jedinične ćelije;
- opisati svojstva elemenata po glavnim skupinama PSE (alkalijski metali, zemnoalkalijski metali, 13. skupina elemenata, ugljikova, dušikova skupina, halkogeni i halogeni elementi)- njihove karakteristične reakcije i reakcije dobivanja ,važnije spojeve, reakcije dokazivanja (npr. taložne reakcije,bojanje plamena...), napisati pripadne kemijske jednadžbe;
- predvidjeti produkte anorganskih kemijskih reakcija;
- primijeniti, povezati i kombinirati potrebne matematičke izraze te riješiti i izračunati računske i stehiometrijske probleme;
- izračunati množinu, masu i volumen tvari koji su potrebni za kemijsku reakciju ili

izračunati množinu, masu i volumen tvari koji će tijekom nje nastati;
- izračunati gustoću, volumen ili masu uzorka tvari na temelju zadanih podataka;
- opisati svojstva tehnički važnih metala, njihovu uporabu, važnost u industriji i svakodnevnom životu;
- ukazati na moguća onečišćenja i štetnost pojedinih tvari u okolišu;
- razvijati svijest o zaštiti okoliša i racionalnom gospodarenju prirodnim bogatstvima.

Pregled programskih sadržaja:

I. Nastavna cjelina: PERIODNI SUSTAV ELEMENATA I SVOJSTVA ELEMENATA
Nastavni sadržaji:
Periodni sustav elemenata (PSE)-raspored elemenata u periodnom sustavu.
Periodičnost fizikalnih svojstava elemenata.
Periodičnost kemijskih svojstava elemenata (kemijska svojstva i vrsta veze, oksidi, kiselost, bazičnost, amfotermnost, kloridi), oksidoredukcijska svojstva, spojevi s vodikom, hidroksidi).

II. Nastavna cjelina: METALI
Nastavni sadržaji:
Opća svojstva metala, (priroda metalne veze, kristalna struktura, mehanička svojstva).

III. Nastavna cjelina: Alkalijski i zemnoalkalijski metal
Nastavni sadržaji:
Svojstva metala 1. i 2. skupine PSE. Kemijska svojstva oksida, hidrida i klorida; spojevi natrija i kalcija; natrij-klorid, natrij-karbonat i natrij-hidroksid; kalcij-hidrogen karbonat i kalcij-karbonat.

Nastavna tema: Tehnički važni metali
Nastavni sadržaji:
Aluminij, željezo, bakar - svojstva, dobivanje i primjena. Tehnički važne legure željeza, aluminija i bakra i njihova primjena.

IV. Nastavna cjelina: NEMETALI
Nastavna tema: Vodik, najrasprostranjeniji element u svemiru
Nastavni sadržaji:
Vodik - dobivanje i svojstva. Hidridi.

Nastavna tema: Halogeni elementi
Nastavni sadržaji:
Rasprostranjenost i svojstva halogenih elemenata; Klor - dobivanje, svojstva, primjena; spojevi klora: klorovodik, kloridi; fotografija.

Nastavna tema: Halkogeni elementi
Nastavni sadržaji:
Rasprostranjenost i svojstva halkogenih elemenata. Kisik: alotropske modifikacije, dobivanje, svojstva, primjena; Kružni tok kisika u prirodi; spojevi kisika: oksidi, voda, voda u prirodi; reakcije s vodom.
Sumpor: nalazišta, dobivanje, svojstva, alotropske modifikacije; spojevi sumpora: sumporvodik, sulfitna i sulfatna kiselina i njihove soli.

Nastavna tema: Dušikova skupina elemenata
Nastavni sadržaji:
Rasprostranjenost i svojstva elemenata 15. skupine PSE.
Dušik: dobivanje, svojstva; tekući zrak; spojevi dušika: amonijak i amonijeve soli, oksidi dušika, nitratna kiselina i njene soli.

Fosfor: svojstva, primjena; fosfatna kiselina i umjetna gnojiva.

Nastavna tema: Ugljikova skupina elemenata
Nastavni sadržaji:
Rasprostranjenost i svojstva elemenata 14. skupine PSE.
Ugljik: alotropske modifikacije, veze među ugljikovim atomima; spojevi ugljika:
ugljik-monoksid i ugljik-dioksid. Karbonati.
Silicij: svojstva (priroda kemijske veze u poluvodičima); silikati (temeljne strukture i svojstva).

Nastavna tema: Keramika
Nastavni sadržaji:
Porculan, cement, staklo (svjetlovodi, staklokeramika), specijalne keramike, svojstva i primjena (laseri, dielektrici, feroelektrici, kruti elektrolit, superionski vodiči).

V. Nastavna cjelina: KEMIJA I OKOLIŠ
Nastavna tema: Zagađenje i zaštita zraka
Nastavni sadržaji:
Efekt "staklenika", ugljikovi i dušikovi oksidi, prašina, organske tvari, fotooksidansi.. Kisele kiše. Kružni tok ugljika u prirodi. Pokazatelji zagađenja, Postupci čišćenja zraka od sumpornih i dušikovih spojeva.

Nastavna tema: Zagađenja i zaštita voda
Nastavni sadržaji:
Voda i život. Dobivanje pitke vode. Tvrdoća vode. Zagađivanje nitratima. Denitrificiranje. Zagađenje herbicidima. Biološka i kemijska potreba za kisikom. Mehaničko, kemijsko i biološko čišćenje voda.

Nastavna tema: Zagađenje i zaštita tla
Nastavni sadržaji:
Vrste tla. Zagađenje otpadom. Razvrstavanje i odlaganje otpada. Recikliranje otpada.

Nastavna tema: Radioaktivno zračenje
Nastavni sadržaji:
Vrste zračenja.
Nuklearno tehnički izvori zračenja. Oštećenja izazvana zračenjem.
Genetička oštećenja.

ČETVRTI RAZRED

ORGANSKA KEMIJA

ZADAĆE
Cilj je nastave kemije u 4. razredu gimnazije upoznati učenike s glavnim tipovima temeljnih organskih spojeva (ugljikovodici i jednostavniji spojevi s funkcionalnim skupinama), njihovu nomenklaturu, osnovna svojstva i reakcije. Osobito je važno spoznati povezanost (uzajamnu pretvorbu) organskih spojeva. Također treba usvojiti pojmove supstitucije, adicije i eliminacije. Učenike valja upoznati i s osnovama analize organskih spojeva i stehiometrijom organskih reakcija te obraditi glavne vrste izomerije i osnovne stereokemijske pojmove. Poslije upoznavanja s načinom cijepanja veze i s vrstama reagensa, slijedi tumačenje pojedinih mehanizama izabranih reakcija i upoznavanje sa složenijim sintetskim organskim spojevima te s osnovama njihove industrijske priprave. Na kraju ovoga programa učenici će se upoznati i s osnovnim vrstama biomakromolekula i njihovim gradivnim jedinkama te s njihovima fiziološkim

ulogama.

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- kvalitativno i kvantitativno odrediti sastav organskog spoja;
- kvantitativno izraziti elementni sastav kemijskoga spoja na temelju njegove kemijske formule i odrediti kemijsku formulu spoja na temelju rezultata kemijske analize;
- upoznati važnost i rasprostranjenost organskih spojeva;
- objasniti značenje pojmova: jednostruka, dvostruka i trostruka kovalentna veza i mehanizme njihova nastajanja i prostornu usmjerenost veze;
- razlikovati vrste kemijskih reakcija (posebice adiciju, supstituciju i eliminaciju);
- objasniti pojmove i navesti primjere strukturnih izomera, stereoizomera, geometrijskih izomera, optičkih izomera, diastereoizomera i enantiomera;
- navesti, objasniti i opisati temeljne karakteristike molekula ugljikovodika, alkohola, aldehida, ketona, etera, karboksilnih kiselina i njihovih derivata i amina;
- navesti i napisati sintetske i karakteristične kemijske reakcije ugljikovodika, alkohola, aldehida, ketona, karboksilnih kiselina i amina;
- navesti, prepoznati i primijeniti organske sintetske reakcije i reagense;
- predvidjeti proizvpode organskih kemijskih reakcija;
- navesti tipične analitičke probe (dokazne reakcije) i napisati odgovarajuće jednadžbe kemijskih reakcija npr. identifikacija tvari bojanjem plamena, karakteristične reakcije na dvostruke i trostruke veze, specifične reakcije organskih molekula poput aldehida, šećera, aminokiselina ili proteina...;
- objasniti optičku aktivnost organskih molekula;
- objasniti pojam i navesti primjer asimetrično supstituiranoga ugljikova atoma te objasniti pojam apsolutne konfiguracije i pravila njezina određivanja i iskazivanja (CIP-pravila);
- shematski prikazati strukture biološki važnih molekula (ugljikohidrati, lipidi, proteini, nukleinske kiseline);
- opisati svojstva i važnost biološki važnih molekula;
- opisati i objasniti nastajanje masti i ulja, njihovu hidrolizu;
- shematski prikazati i objasniti svojstva glikozidne veze;
- shematski prikazati i objasniti svojstva peptidne veze;
- objasniti pojam enzima i ulogu enzimskih funkcija u živim sustavima;
- opisati građu i važnost nukleinskih kiselina.

Pregled programskih sadržaja:

I. Nastavna cjelina: UVOD U PROUČAVANJE ORGANSKE KEMIJE
Nastavni sadržaji:
Definicija organskih spojeva; ustrojene osobine organskih spojeva; brojnost organskih spojeva; funkcionalne skupine i skupine spojeva.
Kvalitativna analiza organskih spojeva; izračunavanje empirijskih i molekulskih formula iz podataka elementarne analize.
Načini cijepanja veze (homoliza - slobodni, hateroliza -kationi i anioni). Vrste reagensa: nukleofili i elektrofili. Tipovi reakcija (supstitucija, adicija, elimincija). Reakcijski mehanizam (definicija), Odnos stabilnosti i reaktivnosti molekule, energija aktivacije, energetski profil reakcije.

II. Nastavna cjelina: UGLJIKOVODICI
Nastavna tema: Alkani
Nastavni sadržaji:
sp3 - hibridiziran ugljikov atom - tetraedarski raspored atoma u prostoru; konformacija alkana -

rotacija oko jednostruke veze. Homologni niz alkana i alkila; metan; nomenklatura alkana; nafta i zemni plin - izvor ugljikovodika; inertnost; supstitucija, halogeniranje (radikalska supstitucija); izgaranje; alkihalogenidi (hidroliza alkil-halogenida - nukleofilna supstitucija); primjena alkana.

Nastavna tema: Alkeni i alkini
Nastavni sadržaji:
Dvostruka veza kod alkena; eten; sp2-hibridizirani ugljikovi atomi - planarna molekula; Stereoizomerija alkena (cis, trans-izomeri). Trostruka veza kod alkina; etin; sp - hibridizirani ugljikovi atomi - linearna molekula; nomenklatura alkene i alkina. Dobivanje etena i etina; reaktivnost; adicija; hidrogeniranje i halogeniranje alkena (elektrofilna adicija); acetilidi (reakcija alkina s bazama). Primjena alkena i alkina.

Nastavna tema: Ugljikovodici prstenaste strukture
Nastavni sadržaji:
Cikloalkani; nomenklatura; konformacije cikloheksana; svojstva; adicijske reakcije ciklopropana i ciklobutana. Areni; ustroj benzina, aromatičnost; nomenklatura.
Reakcije arena: halogeniranje, nitriranje (elektrofilna supstitucija), sulfaniranje, alkiliranje: adicijske reakcije benzena.
Primjena arena.

Nastavna tema: Nafta
Nastavni sadržaji:
Sastav, dobivanje i prerada nafte. Krekiranje nafte.

III. Nastavna cjelina: ORGANSKI SPOJEVI S KISIKOM
Nastavna tema: Alkoholi, fenoli i eteri
Nastavni sadržaji:
Ustroj nomenklatura alkohola, fenola i etera (hidroksilna skupina, homologni niz alkohola, vodikove veze i topljivost alkohola u vodi; primarni, sekundarni i tercijarni alkoholi); metanol i etanol (svojstva, primjena i dobivanje); oksidacija alkohola; alkoholno vrenje; alkoksidi; dehidratiranje; eteri (svojstva, dobivanje, primjena); fenoli (svojstva, primjena).

Nastavna tema: Aldehidi i ketoni
Nastavni sadržaji:
Karbonima skupina; nomenklatura; acetaldehid; aceton; benzaldehid; reaktivnost; redukcija u alkohole i alkane; oksidacija u kiseline; primjena.

Nastavna tema: Karbokiselne kiseline i njihovi derivati
Nastavni sadržaji:
Karboksilna skupina; kiselost; nomenklatura; mravlja i octena kiselina; dikarbonske kiseline (oksalna kiselina); aromatske kiseline (benzojeva, salicilna i acetilsalicilna); reakcije s bazama; soli; redukcija u alkohole; reakcija kiselina s alkoholima; (esteri; etil-acetal); hidroliza estera.

Nastavna tema: Kiralnost i optička aktivnost organskih molekula
Nastavni sadržaji:
Kiralnost, enantiomeri. Optički izomeri. Označavanje apsolutne konfiguracije enantiomera.

IV. Nastavna cjelina: ORGNSKI SPOJEVI S DUŠIKOM
Nastavna tema: Amini
Nastavni sadržaji:
Aminoskupina; bazičnost; nomenklatura; primarni, sekundarni i tercijarni amini; metilamin; anilin; reakcija s kiselinama; amidi; tvorba soli.

V. Nastavna cjelina: SINTETIČKI POLIMERI

Nastavni sadržaji:
Monomer; polimer; adicijska i kondenzacijska polime-rizacija; lančaste reakcije; termostabilni i termoaktivni polimeri; polietilen; poli(vinil-klorid); polipropilen.

VI. Nastavna cjelina: PRIRODNI SPOJEVI
Nastavna tema: Ugljikohidrati
Nastavni sadržaji:
Klasifikacija i nomenklatura ugljikohidrata.
Monosaharidi (fruktoza i glukoza; ciklički i aciklički ustroj, D- i L-niz; reducirajuća svojstva; glikozidi). Disaharidi (saharoza; laktoza; reducirajuća svojstva). Polisaharidi (glikogen; škrob, amiloza i amilopektin; celuloza; hitin; strukturni polisaharidi i rezervna hrana).

Nastavna tema: Aminokiseline i proteini
Nastavni sadržaji:
Aminokiseline (ustroj - funkcionalne skupine; pobočni lanci; amfoterna svojstva; peptidna veza - peptidi i proteini).
Proteini (ustroj - uloga kovalentnih i nekovalentnih veza; trodimenzijski ustroj i biološka aktivnost; promjena prirodne strukture - denaturacija).

Nastavna tema: Enzimi
Nastavni sadržaji:
Enzimi - biološki katalizatori; specifičnosti enzima; uloga koenzima; vitamini kao dijelovi koenzima.

Nastavna tema: Lipidi
Nastavni sadržaji:
Triacilgliceroli (masti i ulja - izvori energije u organizmu; zasićene i nezasićene masne kiseline; esencijalne masne kiseline; ka taktičko hidrogeniranje, margarini).
Soli masnih kiselina - sapuni, mehanizam pranja. Suvremena sredstva za pranje.

Nastavna tema: Nukleinske kiseline
Nastavni sadržaji:
Nukleozid; nukleotid; nukleinska kiselina; prostorna građa DNA i RNA; načelo komplementarnosti baza u prijenosu poruka; od gena do proteina.

DIDAKTIČKO-METODIČKE UPUTE

U prve dvije i na početak treće godine gimnazijske izobrazbe, po ovom programu, proučavaju se opća kemija i temeljna načela fizikalne kemije. U trećoj godini nastavlja se s proučavanjem anorganske kemije, dok se u četvrtoj godini obrađuje organska kemija.

Program polazi od činjenice da je kemija prirodna znanost i da se o spoznajama o kemijskim promjenama i zakonitostima došlo na temelju pokusa. Stoga se u tumačenju pojava, gdje god je to moguće, uvijek polazi od pokusa ili opažanja. Svrha je takvoga pristupa poticanje stvaralačkoga rada, razvijanje kritičke sposobnosti uočavanja i analize promjena kako bi se stvorila navika donošenja zaključaka na temelju rezultata objektivnoga mjerenja. Osim toga, pokusnim radom u kemiji stječu se korisna znanja o svojstvima tvari, razvija se znanstveni pristup sadržaju te odgovarajuće radne navike i vještine u radu.

Ostvarivanje tako didaktičko-metodičkog koncipiranoga programa kemije, kojemu je osnova kemijski pokus (u obliku samostalnoga laboratorijskog rada učenika i demonstracijskoga pokusa), zahtjeva kvalitetnu opremljenost prostora i programa nastavnim sredstvima i pomagalima, a u razrednim odjelima primjeren broj učenika.

BIOLOGIJA
Četverogodišnji program

SVRHA I CILJ

Nastavu biologije prije svega treba temeljiti na znanstvenim dostignućima i golemom ljudskom iskustvu, ali je treba oslobađati isključivosti materijalističkoga i pozitivističkoga poimanja svijeta, prirode i čovjeka te razvijati kritičku svijest i otvoreni duh prema znanosti i njenim dometima. Kritička svijest podrazumijeva otvorenost, intelektualnu spremnost i tolerantnost i za drukčija promišljanja svijeta i životnih pojava u njemu, koja pojam znanosti i znanstvenoga ne izjednačavaju i ne ograničavaju na apsolut materijalnoga, a fenomen života te pojava, razum i intelekt čovjeka s fizikalno-kemijskim procesima.

Nastava biologije treba njegovati kod učenika i razvijati spoznaju o tome da biološka znanost tumači i objašnjava samo djelić pojavnosti ovoga svijeta i u svojim dosadašnjim naporima i postignućima otkriva još mnogo nepoznatih pojava, koje danas nije u mogućnosti i objasniti postojećim metodama.

Ta ograničenost u odnosu na cjelovito znanstveno tumačenje i objašnjavanje svijeta prirode ne znači njenu slabost već samo daje pojmiti da se traženi odgovori o još mnogim pitanjima čovjeka, prirode i svemira mogu i trebaju tražiti i dostizati drugim putovima spoznaje i drugom metodologijom. Bilo bi jadno i nehumano živjeti u ovom svijetu kad bi istinito bilo samo ono, što u prirodoslovlju do danas znamo i kad svoja biološka znanja ne bismo promišljali i proširivali na jednu višu, ljudsku razinu, na razinu duhovnosti, humanosti i moralnosti. Bez toga čovjek ostaje degradiran na samo jednu od mnogih bioloških vrsta.

Sadržajima nastave biologije treba kod učenika razvijati ljubav i osjećaj odgovornosti za prirodu i živa bića u njoj. To će pridonijeti razvijanju svijesti kod učenika i poštovanju života svake ljudske osobe te razvijanju pravilnijega odnosa prema životu i okolišu uopće. Čovjek ne treba nasilno gospodariti silama prirode i neograničeno iskorištavati prirodna dobra. I kroz program biologije razvijamo spoznaje o tome kako čovjek svoju pretjeranu gordost i samo-uvjerenost spram prirode treba zamijeniti većim zanimanjem, promišljenijim postupcima, umjerenijim potrebama i skromnošću.

Četverogodišnja programska građa ili sadržaj predmeta biologije za gimnazije stručno je

strukturiran i utemeljen na znanstvenoj epistemologiji samoga predmeta biologije, unutrašnjoj logici oblikovanja i izlaganja nastavne građe koja je prilagođena potrebama učenika odnosno obrazovnim i odgojnim ciljevima učenja i poučavanja biologije u gimnazijama. Imajući u vidu te stručne i znanstvene spoznaje te obrazovna i didaktičke načela strukturiranja nastavne građe, ovaj četverogodišnji program biologije u gimnazijama u prvom i drugom razredu dijelom odstupa od „zajedničke jezgre“ koju je, inače, nužno redefinirati i uskladiti s navedenim znanstvenim spoznajama i didaktičkim načelima.

PROGRAMSKA GRAĐA

PRVI RAZRED

NASTAVNA GRAĐA: OD MOLEKULE DO ORGANIZMA

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- objasniti pojam „biologija“ i odrediti glavne etape i metode istraživanja u biologiji;
- analizirati značenje bioloških otkrića za život čovjeka;
- objasniti uloge osoba koje su značajno doprinijele otkriću stanice i razvoju biologije;
- razlikovati organizacijske razine živoga svijeta i opisati razine u ustroju živih bića;
- objasniti kemijski sustav živih bića te osnovnu strukturu i ulogu anorganskih i organskih spojeva u njima;
- razlikovati teorije o postanku životinja na Zemlji;
- opisati glavne dijelove prokariotske stanice i objasniti njihovu ulogu u razmnožavanju prokariota;
- razlikovati građu i ulogu prokariotske od eukariotske te objasniti građu i ulogu glavnih organela i struktura eukariotske stanice (biljne i životinjske);
- razumjeti i opisati stanične diobe (mitozu i mejozu) i objasniti njihovu ulogu u životnome ciklusu višestaničnoga organizma;
- analizirati procese fotosinteze, staničnoga disanja i vrenja (na razini opće jednadžbe) te objasniti njihove uloge za živa bića;
- upoznati osnovne zakone nasljeđivanja;
- razlikovati i procese rasta i diferencijacije te vrste tkiva u biljaka i životinja;
- objasniti osnovne etape i procese razvitka te strukturu i funkcionalnu organizaciju višestaničnoga organizma.

Pregled programskih sadržaja:

OD MOLEKULE DO ORGANIZMA

Što je biologija (područje i metode istraživanja).

Razine u ustroju živih bića (molekule, stranice, organizmi, populacije, biocenoze, ekosustavi).

Kemijska osnova života (kemijska građa organizama, kemijski elementi, anorganski i organski spojevi, biokatalizatori).

Podrijetlo života na Zemlji (geološka povijest Zemlje, teorije o postanku života).

Stanica-osnovna jedinica organizma (otkriće stanice, stanična teorija).

Metode istraživanja stanica (mikroskopske tehnike, ostale novije metode istraživanja).

Biogeografske oblasti na zemlji.

Praživotinje osnovne odlike građe i uloge glavnih predstavnika (morfološka i funkcionalna uvjetovanost) **opasnosti za čovjeka.**

Bakterije i modrozelene alge.

Osnove mikrobiologije. Eukariota.

Ustrojstveni plan prokariotske stanice (virus, bakterije-modrozelene alge).

Ustrojstveni plan eukariotske stanice (biomembrane, raščlamba stanica na funkcionalnome prostoru - organeli, ostale stanične strukture i makromolekularni kompleksi).

Dioba stanice (organizacija kromosoma, mitoza, mejoza, spolne rasplodne stanice).

Nasljeđivanje (Mendelova genetika, križanje mono i dihibridno, spolno vezano nasljeđivanje).

Od stranice do višestaničnoga organizma (diferencijacija stanica, tkiva i biljaka i životinja, embrionalni razvoj).

DRUGI RAZRED

NASTAVNA GRAĐA: RAZNOLIKOST ŽIVOGA SVIJETA

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- poznavati ekološke čimbenike, promjenjivost po GŠ i nadmorskoj visini osnovne sile u rasporedu živog svijeta;
- odrediti osnovne skupine živih bića i na primjerima pokazati razumijevanje binarne nomenklature;
- objasniti bioraznolikost i klasifikaciju živog svijeta;
- analizirati razlike između virusa i živih bića te objasniti mehanizme umnožavanja virusa u živim stanicama;
- opisati glavne dijelove prokariotske stanice i objasniti njihovu ulogu u razmnožavanju prokariota;
- znati ulogu i značenje virusa i bakterija za čovjeka i opisati način suzbijanja bolesti uzrokovanih virusima i bakterijama;
- navesti zajedničke osobine biljaka i objasniti osnovnu organizaciju biljnoga tijela;
- znati razvrstati općepoznate biljne vrste u pripadajuće glavne skupine i opisati građu algi, mahovina, papratnjača, golosjemenjača i kritosjemenjača;
- analizirati razlike u životnim ciklusima različitih skupina biljaka;
- analizirati obilježja i značenje flore i vegetacije Bosne i Hercegovine;
- navesti značenje biljaka i životinja u svakodnevnom životu ljudi;
- prepoznati pojedine endemične biljne i životinjske te neke invazivne vrste;
- navesti zajedničke osobine životinja te analizirati osobitosti glavnih skupina;
- razvrstati općepoznate životinjske vrste u pripadajuće glavne skupine;
- analizirati povezanost tjelesne građe i funkcije životinja s načinom života;
- objasniti građu, način života i značenje glavnih skupina višestaničnih životinja;
- analizirati značenje glavnih skupina životinja u biosferi i životu čovjeka;
- objasniti osnovne filogenetske odnose u biljnom i životinjskom svijetu;

- objasniti posebnosti faune Bosne i Hercegovine.

Pregled programskih sadržaja:

RAZNOLIKOST ŽIVOGA SVIJETA

Raznolikost i pregled živoga svijeta - nazivlje.

Virusi - građa i značenje u životu čovjeka**. Prokariota**.

Alge (zelene, smeđe, crvene).

Gljive. **Lišajevi.** Značenje prelaska biljaka na kopno.

Mahovine - odnos gametofita i sporofita (izmjena generacija).

Papratnjače - izmjena generacija. Izosporne i heterosporne paprati.

Golosjemenjače - sjemeni zametak, daljina redukcija gametofita. Pregled golosjemenjača: četinjače, ginko, cikas, izumrle golosjemenjače.

Kritosjemenjače - sjemeni zametak u plodnici, sjemenke i plod. Dvosupnice i jednosupnice.

Diferencijacija sporofita. Značenje biljaka za život čovjeka.

Filogenetski odnosi unutar kritosjemenjača.

Glavne značajke naše flore i vegetacije (relikti i rijetke, ugrožene vrste i invazivne vrste). Vegetacijska karta.

Višestanične životinje.

Beskralješnjaci. Pregled glavnih skupina na osnovi morfoloških osobina u građi tijela (spužve, beskolutićavci, mnogokolutićavci i malokulotićavci).

Svitkovi i kralješnjaci. Usložnjavanje građe tijela s obzirom na stupanj razvoja (svitkoglavci, ribe, vodozemci, gmazovi, ptice i sisavci). Njihova usporedna anatomska građa.

Filogenetski odnosi u životinja.

Značenje životinja u životu čovjeka.

Glavne značajke naše faune.

Zaštita životinjskoga svijeta (zaštićene i ugrožene naše vrste s posebnim osvrtom na relikte i endeme i njihov nastanak).

TREĆI RAZRED

NASTAVNA GRAĐA: ŽIVOTNI PROCESI U BILJKAMA I BIOLOGIJA ČOVJEKA

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- analizirati i opisati osnovne procese vezane uz promet vode u biljci;
- analizirati i objasniti procese vezane uz izmjenu tvari i energije u biljci te objasniti utjecaj ekoloških čimbenika na te procese;
- raščlaniti proces fotosinteze na primarne i sekundarne reakcije;
- odrediti i raščlaniti proces biološke oksidacije;
- objasniti osnovne etape i procese na kojima se temelji razvitak biljaka te objasniti utjecaj vanjskih i unutarnjih čimbenika na te procese;
- objasniti procese razvoja cvijeta i ploda;
- analizirati gibanje biljaka;
- razumjeti i odrediti čovjeka kao biološko, društveno, stvaralačko i duhovno biće;
- objasniti kemijski sastav tijela čovjeka i analizirati ulogu glavnih anorganskih i organskih spojeva;
- objasniti sustav tjelesnih tekućina te analizirati sustav i ulogu krvi;
- objasniti smještaj u tijelu, građu, ulogu i način rada glavnih organa i organskih sustava čovjeka (srca i krvožilnoga sustava; dišnoga sustava; imunološkoga sustava; probavnoga sustava; metaboličkoga sustava; sustava za regulaciju sastava tjelesnih tekućina; sustava organa za kretanje; endokrinoga sustava, spolnoga sustava; osjetilnoga i živčanoga sustava);
- analizirati značenje pojedinih organa i organskih sustava u održanju homoestaze organizma;
- upoznati štetno djelovanje bioloških, fizikalnih i kemijskih čimbenika na zdravlje čovjeka i navesti glavne poremećaje i bolesti organa i organskih sustava čovjeka,
- razumjeti opasnosti i načine učinkovitoga suzbijanja ovisnosti o psihoaktivnim tvarima (nikotin, alkohol, droga ...).

Pregled programskih sadržaja:

1. ŽIVOTNI PROCESI U BILJKAMA

Mijena tvari i energije. Primanje i provođenje vode i mineralnih tvari u biljci. Autotrofna ishrana - fotosinteza: primarne i sekundarne reakcije. Komosinteza. Heterotrofna ishrana - saprofiti, paraziti, biljke mesožderke.

Biološka oksidacija. Glikoliza. Disanje. Vrenje.

Rast i razvoj biljnoga organizma. Klijanje sjemenke.

Razvoj cvijeta i ploda. Biološki ritmovi.

Gibanje u biljaka.

2. BIOLOGIJA ČOVJEKA

Čovjek kao biološko, društveno, stvaralačko i duhovno biće.

Kemijski sastav ljudskoga organizma. **Tkiva čovjeka.**

Tjelesne tekućine. Promet i poremećaj vode i elekumolita.

Krv i krvotvorni sustav. Poremećaji u hemnatopoezi. Imunološki sustav. Imunodefinicija: AIDS, alergijske reakcije. Srce i krvne žile. Srčana aktivnost. Poremećaji srčanoga ritma i krvnoga tlaka. Infarkt.

Građa i uloga pluća - sustav organa za disanje. Mehanika i regulacija disanja. Poremećaji respiracijskoga sustava.

Građa i uloga bubrega. Bolesti bubrega. Umjetni bubreg.

Sustav organa za pokretanje. Kostur. Građa i rast kosti. Građa i uloga mišića. Poremećaji u radu i bolesti mišića.

Metabolički i probavni sustav. Hranidbene tvari. Građa i uloga probavnih organa. Poremećaji i bolesti organa za probavu.

Endokrini sustav. Poremećaji i bolesti endokrinih žlijezda.

Spolne žlijezde i spolni sustav. Spolni život. Zametni razvoj čovjeka, trudnoća, porođaj, dojenje. Poremećaji u funkcioniranju spolnoga i reproduktivnoga sustava.

Živčani sustav. Građa i uloga mozga. Intelektualna sposobnost mozga, sinapsa. Osjetila. Poremećaji živčanoga sustava.

Štetno djelovanje bioloških, fizikalnih i kemijskih čimbenika na zdravlje čovjeka. Zarazne bolesti i higijena.

ČETVRTI RAZRED

NASTAVNA GRAĐA: GENETIKA, EVOLUCIJA, EKOLOGIJA

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- znati objasniti osnovne genetičke pojmove i analizirati njihove međuodnose (gen, genetika, genotip, fenotip ...);
- objasniti kemijsku građu i mehanizam djelovanja gena;
- poznavanje građe i svojstava genetičkoga materijala (DNA i RNA) i način djelovanja;
- objasniti i usporediti građu i organizaciju nasljedne tvari virusa, prokariota i eukariota;
- objasniti mutacije gena i kromosona te njihovo značenje u biologiji;
- objasniti značenje mejoze i križanja za nasljeđivanje;
- navesti vrste promjene genotipa te objasniti moguće uzroke i posljedice;
- opisati primjenu genetike u svakodnevnom životu (oplemenjivanje biljaka i životinja),
- genetičko inženjerstvo,
- objasniti osnovna načela i etape kemijske i biološke evolucije;
- razlikovati teorije evolucije i analizirati glavne znanstvene spoznaje o evoluciji;
- objasniti osnovne postavke Darwinove selekcijske teorije evolucije te glavne pokretačke sile evolucijskoga procesa (selekcija, genetički drift, mutacija, izolacijski mehanizmi);
- razumjeti i objasniti evolucijsku specijaciju čovjeka;
- objasniti osnovne ekološke pojmove i analizirati njihove međuodnose;
- analizirati odnose između živih bića i abiotičkih čimbenika okoliša;
- nabrojiti i objasniti stupnjeve prirode (jedinke, populacije, bioceneze, ekosustavi, biosfera);
- objasniti temeljne osobine populacija, biocenoza i ekosustava;
- analizirati odnose ishrane u biogenezi te kruženje tvari i protjecanje energije u ekosustavu;
- analizirati štetne utjecaje čovjeka na biosferu te mjere kojima se štetni utjecaji mogu

smanjiti (održivi razvoj u BiH, okruženju i svijetu);
- nabrojiti biologijske zanimljivosti i zaštićene objekte prirode.

Pregled programskih sadržaja:

1. GENETIKA

Genetika - znanost o nasljeđivanju.

Svojstva nasljednoga materijala, ustroja i akcija. Genotip i lenotip. Stabilnost i nestabilnost genetičke informacije. Promjenljivost, mutacije - osnova za raznolikost. Mutacije gena i kromosoma. Rak. Stečene i urođene genske bolesti. Razmnožavanje i raznolikost.

Geni u populacijama. Primjena genetike u oplemenjivanju biljaka i životinja. Genetičko inženjerstvo.

Genetika čovjeka.

2. EVOLUCIJA

Razvoj i raznolikost živoga svijeta. Teorije evolucije. Živi svijet u prošlosti.

Činitelji evolucije (selekcija, mutacija, genetički drift i izolacijski mehanizmi).

Specijacija - sukcesivna i divergentna.

Specijacija čovjeka.

3. EKOLOGIJA, UNAPREĐIVANJE I ZAŠTITA **OKOLIŠA**

Rasprostranjenost organizama. Abiotički i biotički činitelji. Odnosi među organizmima.

Jedinke, populacije, biocenoze, ekosustavi, biosfera.

Populacija, rast populacije i ekosustava: sustav, sukcesije, hranidbeni lanci, organska proizvodnja, kruženje tvari, protjecanje energije.

Poremećaji ekosustava utjecajem čovjeka. Uništavanje šuma i ostalih ekosustava, melioracije, onečišćavanje zraka, tla, kopnenih voda, mora, uništavanje vrsta.

Stupnjevi zaštite prirode (Međunarodna organizacija Europske Unije /IUCN/, *Kategorizacija zaštite područja i vrsta*), planiranje prostora, studije utjecaja na okoliš, pročišćavanje otpadnih voda i plinova.

Zaštita prirode - biologijske zanimljivosti.

DIDAKTIČKO-METODIČKE UPUTE

Didaktičko-metodički pristupi u procesima učenja i poučavanja biologije u gimnazijama imaju za svrhu kritički prosuđivati, poticati i podržavati zanimanje učenika za živi svijet i čovjeka u njemu, objasniti im osnovna životna načela, koja su zajednička svima živim bićima, te im u isto vrijeme prikazati raznolikost i bogatstvo biljnih i životinjskih vrsta što su se razvile na Zemlji, objašnjavajući im tajanstveni svijet molekularnog i genetičkog područja istraživanja i

znanja. Tako će biološka naobrazba stečena u školi omogućiti učenicima da osjete zadovoljstvo i doživljavanja prirode i živoga svijeta, i posebice razumjeti kako je život u svakom obliku jedinstvena pojava i kako ga treba uvažavati i čuvati. Upoznavanje građe i uloge ljudskoga organizma ne smije se zanemariti, a temeljna znanja o ustrojstvu osobnoga organizma pomoći će mladom čovjeku da razumije svoje ponašanje i ponašanje drugih, a time će postati tolerantniji prema svojim bližnjima.

Valja istaknuti kako se ostvarivanje programa biologije treba temeljiti na istraživačkom radu učenika i na aktivnu, suradničkom i kreativnom radu na primarnim izvorima znanja, bez kojih se ne može zamisliti suvremena nastava biologije. Pritom je nužno uvažavati načela zornosti, primjerenosti, regionalnosti ali i zdravstvenoga odgoja koje ulazi u područje prirodoslovlja.

BIOLOGIJA
Dvogodišnji program

Ovaj program predviđen je za učenike onih odjeljenja jezičnih gimnazija, koji se na početku gimnazijskoga školovanja odluče za dvogodišnje učenje biologije radi izbora programa stranih jezika.

PROGRAMSKI SADRŽAJI

PRVI RAZRED

NASTAVNA GRAĐA: OD MOLEKULE DO ORGANIZMA (70 SATI)

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- objasniti pojam „biologija“ i odrediti glavne etape i metode istraživanja u biologiji;
- analizirati značenje bioloških otkrića za život čovjeka;
- objasniti uloge osoba koje su značajno doprinijele otkriću stanice i razvoju biologije;
- razlikovati organizacijske razine živoga svijeta i opisati razine u ustroju živih bića;
- objasniti kemijski sustav živih bića te osnovnu strukturu i ulogu anorganskih i organskih spojeva u njima;
- razlikovati teorije o postanku života na Zemlji;
- razlikovati građu i ulogu prokariotske od eukariotske te objasniti građu i ulogu glavnih organela i struktura eukariotske stanice (biljne i životinjske);
- razumjeti i opisati stanične diobe (mitozu i mejozu) i objasniti njihovu ulogu u životnome ciklusu višestaničnoga organizma;
- analizirati procese fotosinteze, staničnoga disanja i vrenja (na razini opće jednadžbe) te

objasniti njihove uloge za živa bića;
- upoznati osnovne zakone nasljeđivanja;
- razlikovati i procese rasta i diferencijacije te vrste tkiva u biljaka i životinja;
- objasniti osnovne etape i procese razvitka te strukturu i funkcionalnu organizaciju višestaničnoga organizma.

Pregled programskih sadržaja:

OD MOLEKULE DO ORGANIZMA

Što je biologija (područje i metode istraživanja).

Razine ustrojstvu živih bića (molekule, stanice, organizmi, populacije, ekosustavi).

Kemijska osnovica života (kemijska građa organizama, kemijski elementi, anorganski i organski spojevi, bio-katalizatori).

Podrijetlo života na Zemlji (geološka povijest Zemlje, teorije o postanku života).

Stanica - osnovna jedinica organizma (otkriće stanice, stanična teorija).

Metode istraživanja stanica (mikroskopske tehnike, ostale novije metode istraživanja).

Ustrojstveni plan prokariotske stanice (bakterije, modrozelene alge).

Ustrojstveni plan ekariotske stanice (biomembrane, raščlamba stanice na funkcionalne prostore - organeli, ostale stanične strukture i makromolekularni kompleksi).

Dioba stanice (ustrojstvo kromosoma, mitoza, mejoza, spolne rasplodne stanice).

Nasljeđivanje (Mendelova genetika, spolno vezano nasljeđivanje).

Od stanice do višestaničnoga organizma (diferencijacija stanica, tkiva u biljaka i životinja, embrionalni razvoj).

Razvojno stablo biljaka i životinja.

DRUGI RAZRED

NASTAVNA GRAĐA: ČOVJEK, ZDRAVLJE l OKOLIŠ (70 sati)

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- razumjeti i odrediti čovjeka kao biološko, društveno, stvaralačko i duhovno biće;
- objasniti smještaj u tijelu, građu, ulogu i način rada glavnih organa i organskih sustava čovjeka (srca i krvožilnoga sustava; dišnoga sustava; imunološkoga sustava; probavnog i metaboličkoga sustava; endokrinoga sustava, spolnoga sustava; osjetilnoga i živčanoga sustava);
- upoznati štetno djelovanje bioloških, fizikalnih i kemijskih čimbenika na zdravlje čovjeka i navesti glavne poremećaje i bolesti organskih sustava čovjeka;
- objasniti glavne čimbenike u sustavu čovjekove spolnosti, razmnožavanja i razvoja;

- razumjeti opasnosti i načine učinkovitoga suzbijanja ovisnosti o psihoaktivnim tvarima (nikotin, alkohol, droga);
- razlikovati stupnjeve ustrojstva prirode (jedinke, populacije, biocenoze, ekosustavi, biosfera);
- objasniti temeljne osobine populacija, biocenoza i ekosustava;
- opisati poremećaje ekosustava zbog čovjekova utjecaja;
- nabrojiti biologijske zanimljivosti i zaštićene objekte prirode.

Pregled programskih sadržaja:

1. ČOVJEK I ZDRAVLJE

Probava i metabolizam. Probavni sustav. Energijska vrijednost hrane. Higijena i bolesti probavnoga sustava.

Krvožilni, disajni i imunologijski sustav. AIDS. Srce, pluća, bubrezi. Krvotvorna tkiva i stanice. Higijena i bolesti. Endokrini sustav. Žlijezde s unutarnjim lučenjem. Hormoni i njihovo djelovanje. Stres. Higijena i bolesti.

Živčani sustav. Periferni i središnji živčani sustav. Refleksne reakcije. Osjetila. Intelektualna aktivnost mozga. Higijena i bolesti živčanoga sustava.

Spolnost, razmnožavanje i razvoj. Spolni sustav. Trudnoća i porođaj. Dojenje. Higijena i bolesti sustava za razmnožavanje.

Djelovanje lijekova i toksičnih tvari na organizam. Ovisnosti.

2. ODNOS ČOVJEKA I OKOLIŠA

Ekologija, predmet istraživanja i podjela.

Ekološki čimbenici i odnos između njih. Abiotički i biotički čimbenici.

Temeljna svojstva populacija, biocenoza i ekosustava. Odnosi prehrane u biocenozi. Organska proizvodnja ekosustava. Kruženje tvari. Protjecanje energije u ekosustavu.

Poremećaji ekosustava utjecajem čovjeka. Onečišćenje. Zaštita i unapređivanje okoliša. Biozanimljivosti (IUCN, *Kategorizacija zaštite područja i vrsta*).

Značenje ekologije u suvremenom društvu. Načini i sredstva zaštite okoliša, posebice glede određenih zanimanja.

ZEMLJOPIS

SVRHA I ZADAĆE

Opći odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja zemljopisa odnosno geografije u gimnazijama opisani su u sklopu ukupnoga prirodoslovnoga područja i čine integralnu cjelinu ciljeva na tom području. Oni se mogu kratko sažeti u temeljnu svrhu učenja i poučavanja zemljopisa u gimnazijama, tj. da učenici na toj razini obrazovanja steknu osnovno znanje o Zemlji, da upoznaju gospodarska, društvena i kulturna obilježja suvremenoga svijeta i uoče nužnost međusobne suradnje i ljudske solidarnosti u svijetu te da upoznaju i zavole svoju zemlju i domovinu. U tom vidu također se mogu izdvoji neke temeljne zadaće nastave zemljopisa (geografije):

- omogućiti učenicima da stjecanje osnovnoga znanja o Zemlji te da shvate značenje prirodnih elemenata (reljef, klime, vode, tlo vegetacija) i društvenih pojava i procesa (stanovništvo, prostorni raspored oblika njegove djelatnosti i naselja) u predočavanju gospodarske djelatnosti s gledišta suvremenoga značenja i procesa razvoja;
- osposobiti učenike za samostalno istraživanje, analizu, uspoređivanje i vrjednovanje prirodno-geografskih procesa na lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj i kontinentalnoj razini;
- osposobiti učenike za promatranje i upoznavanje promjena u geografskoj stvarnosti, razvijati u njima sposobnosti kritičke raščlambe konkretnih situacija kao osnove mišljenja i poticaja radi jačanja potrebe uključivanja u pozitivnu društvenu praksu u životu zajednice,
- osposobiti učenike za uočavanje posebnosti osobina i različitosti stupnjeva međusobne povezanosti prirodnoga temelja i obilježja socijalno-geografske strukture u procesu

društveno-geografske valorizacije regionalnih kompleksa,

- uputiti učenike u prostorne odnose suvremenih gospodarskih i političkih skupina u svijetu i u prostornu stvarnost suvremenoga svijeta,
- upoznati učenike s najznačajnijima demografskim strukturama i procesima kroz regionalne raznolikosti uvjetovane višeslojnim prostornim čimbenicima,
- razvijati sposobnost uočavanja prostornih zakonitosti regionalnoga uspoređivanja, uočavanja objektivno postojećih problema, predviđanja budućih promjena i razvijanja spoznaja o prostornom okruženju,
- upoznati učenike s geografskom stvarnošću u prostoru Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske kako bi uočili njihov položaj i ulogu u okruženju i u suvremenom svijetu,
- promatranjem prirodnoga temelja i pojave društvenoga razvoja u vlastitom zavičaju i u zemlji, učenike upoznati s obilježjima razvoja i razvijati svijest o potrebi njihova uključivanja u rad i društvenu aktivnost za napredak svoga zavičaja i svoje zajednice,
- upoznati učenike s pojačanim procesom narušavanja kakvoće čovjekove sredine i nužnom potrebom čuvanja okoliša od daljnje degradacije, odnosno poboljšanja kakvoće ugroženih elemenata i lokaliteta.
- stalnom aktualizacijom geografskih nastavnih sadržaja razvijati u učenicima zanimanje za stalnim praćenjem geografske stvarnosti u zemlji i u svijetu te potrebu za samostalnim učenjem i trajnom geografskom izobrazbom.

PROGRAMSKA GRAĐA

PRVI RAZRED

OPĆA FIZIČKA GEOGRAFIJA

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- definirati i objasniti geografiju kao znanost, razlikovati njezine grane i discipline;
- imenovati ljude zaslužne za razvoj i razumijevanje geografije te prirodnih i društvenih geografskih procesa;
- objasniti i primijeniti osnovne pojmove i orijentacije na geografskoj karti i u prostoru, te znati upotrebljavati kartu i atlas u svakodnevnom životu;
- definirati osnovne pojmove o Svemiru i navesti primjer te razlikovati svemirska tijela;
- opisati Sunčev sustav i objasniti položaj Zemlje u Sunčevu sustavu;
- objasniti oblik i prepoznati dimenzije Zemlje;
- povezati i objasniti uzroke i posljedice gibanja Zemlje;
- razlikovati i imenovati različite kalendare;
- prepoznati i razlikovati elementarne karte i različite vrste geografskih karata;
- izračunati razlike u pojasnim vremenima i rabiti mjerilo;
- definirati osnovne kartografske pojmove, razlikovati i objasniti elemente karte;
- uz pomoć slika i fotografija prepoznati i imenovati reljefne oblike;
- objasniti osnovne pojmove vezane za reljef;
- imenovati i na crtežu obilježiti unutrašnju građu Zemlje;
- analizirati građu Zemlje i sastav litosfere;
- uz pomoć crteža i fotografija imenovati i analizirati osnovne endogene i egzogene procese i oblike;
- povezati geološka razdoblja i orogeneze te navesti primjere reljefnih cjelina za pojedina geološka razdoblja i ortogeneze;
- definirati endogene pokrete te objasniti njihove uzroke i posljedice te navesti primjere;
- povezati djelovanje egzogenih sila i nastanak različitih tipova reljefa i reljefnih oblika;

- poznavati i objasniti klimatske čimbenike i klimatske elemente;
- klasificirati klimatske razrede i tipove po Köppenu i povezati ih s vegetacijskim zajednicama;
- prepoznati na karti primjere pojedinih tipova i oblika reljefa i tipova klima;
- na temelju danih podataka izračunati klimatske elemente, analizirati dijagrame, npr. klimatske dijagrame, sinoptičke karte;
- definirati osnovne pojmove vezane za svjetsko more i vode na kopnu i navesti primjere;
- poznavati svojstva i gibanja morske vode;
- razlikovati vode na kopnu i njihova obilježja;
- imenovati i na karti i pokazati oceane, najvažnija mora, morske struje, morske prolaze, rijeke i jezera;
- klasificirati tla i povezati ih s bioklimatskim zajednicama;
- objasniti utjecaj prirodno-geografskih obilježja na gospodarski razvoj, strukturu gospodarstva, strukture stanovništva i naseljenost;
- povezati prirodna i društvena obilježja prostora te ih smjestiti u prostor, i na geografsku kartu.

Pregled programskih sadržaja:

OPĆA FIZIČKA GEOGRAFIJA

1. UVOD
Definicija, metode istraživanja i podjela geografije.

2. ZEMLJA U SUNČEVU SUSTAVU I SVEMIRU
Najnoviji rezultati istraživanja svemira i njihovo značenje za geografiju. Položaj zemlje u Sunčevu sustavu i svemiru, njezina gibanja i posljedice: rotacija i revolucija, lokalno i zonalno vrijeme, datumska granica, vrijeme i računanje vremena - kalendar, godišnja doba i toplinski pojasovi.

3. OBLIK I DIMENZIJA ZEMLJE
Određivanje položaja na Zemlji.
Način određivanja geografskih koordinata.
Određivanje azimuta i kursa Ortodroma i losodroma.
Orijentacija na stupanjskoj mreži po koordinatnom sustavu horizonta i koordinatnom sustavu ekvatora.

4. PREDOČAVANJE ZEMLJINE POVRŠINE
Planovi i karte. Mjerenje udaljenosti i njihovo prenošenje na plan. Omjer i mjerilo. Kartografski znaci - način prikazivanja geografskih i drugih objekata na karti.
Kartografske projekcije sferne površine na ravnu plohu, konformna projekcija, ekvidistrantnas projekcija, ekvivalentna projekcija, konvencionalne projekcije prema geometrijskoj osnovi (valjkasta, stožasta i azimutna).
Aerofotogrametrija i snimke Zemljine površine i satelita.
Reljefne karte. Topografski elementi i karte: kota, izohipse, sjenčanje, kombinirano predočavanje. Opće i tematske karte. Tematski, nacionalni i svjetski atlasi.
Nacrti naselja. Planovi, kartografske mape. Originalne topografske i generalne topografske karte. Karte u svakidašnjem životu i međunarodnom upoznavanju i zbližavanju.
Korištenje geografskim kartama i posebno topografskim kartama.

5. GEOLOŠKE OSOBINE I RELJEF ZEMLJE
Zemljina reljefnost, oblici i elementi reljefa, raščlanjenost, nagibi i dimenzije, čimbenici oblikovanja.

Endogeni procesi i reljef. Geofizičke i geološke osobine Zemlje. Osobine i razvoj litosfere, svjetska tektonika ploča i reljef Zemlje, Zemljina kora i njezin sastav (vulkanske, taložne i metamorme stijene). Prošlost i razvoj Zemljine kore, fosili i način fosilizacije, geološke osnove evolucije (boranje, rasjedanje i epirogenetska gibanja), geosinkilnalni razvoj, orogneza, krationizacija i oceanija). Vulkanizam i potresi te njihove posljedice. Minerali - svojstva, geneza i evolucija te njihov prostorni raspored. Reljef oblikovan endogenim procesima - morfostrukture, magnetaizam i reljef, plantarni reljefni oblici - megamorfostrukture, kontinenti, geosinklinalne (prijelazne) oblasti, oceanski bazen i srednjooceanski hrptovi.
Egzogeni (vanjski) procesi i reljef (egzogeni reljef), trošenje (fizičko i kemijsko) stijena i reljef, padine, padinski procesi i reljef padina. Fluvijalni procesi i reljefni oblici - obale, glacijalni periglacijalni procesi i oblici. Krš, krški procesi i oblici. Antropogeni procesi i oblici. Utjecaj klime na oblikovanje reljefa - klimamorfološke oblasti.

6. KLIMA
Sastav i visina atmosfere. Insolacija i radijacija. Klimatski elementi. Temperatura zraka. Dnevni i godišnji hod temperature zraka. Promjene u temperaturi i amplitude. Mjerenje temperature termometri, njihovo prikazivanje; izoterme.
Vertikalne i horizontalne promjene temperature. Temperaturna inverzija.
Tlak zraka. Mjerenje tlaka zraka, barometar. Promjene tlaka s visinom. Dnevno i godišnje kolebanje tlaka zraka. Raspored tlaka na Zemlji; izobare. Postanak, vrste i zonalna raspodjela vjetrova.
Apsolutna i relativna vlažnost zraka i njezino mjerenje; psihrometar i higrometar. Ishlapljivanje, zgušnjavanje i oblaci. Padaline, vrste padalina. Padaline na Zemlji, u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj.
Klimatski modifikatori: geografska širina, raspored kopna i mora, reljef, atmosfera, morske struje, tlo i biljni pokrov, čovjek.
Zračne mase i fronta: ciklone i anticiklone.
Vrijeme i njegovo predviđanje. Mjerenje vremenskih elemenata. Sinoptičke karte. Vremenske prognoze. Meteorološka služba. Glavni razredi klime: tropske kišne klime, suhe klime, umjereno tople kišne klime, snježno-šumske klime i snježne klime. Društveni utjecaji na klimu. Mikroklima. Promjene klime. Značenje klime u životu.

7. VODE NA ZEMLJI
Svjetsko more. Oceani i mora. Oblici morske raščlanjenosti. Postanak morskih zavala. Glavna svojstva i dinamika morske vode. Gibanje morske vode: valovi, morske mijene, morske struje. Led na moru. Život u moru. Društveno-gospodarsko i geopolitičko značenje mora. Suvremeni procesi litoralizacije.
Vode na kopnu. Podzemne vode. Riječni tokovi i riječni režimi. Jezera, močvare i bare. Postanak, vrste i nestajanje jezera. Svojstva jezerske vode.
Led na kopnu. Značenje kopnenih voda za život i gospodarska djelatnost.
Značenje voda i problematika njihove zaštite.

8. TLA
Tlo i čimbenici nastanka tla (neorganski čimbenici, organski, klimatski, geomorfološki, čimbenik vrijeme), pedogenetski procesi, opis klasifikacija tla, vrste tla - njihova geografska rasprostranjenost, plodnost tla i njegovo značenje za društveno-gospodarski razvoj.

9. ŽIVOT NA ZEMLJI
Biljni pokrov, životinjski svijet, društveno-geografsko značenje biljnoga pokrova i životinjskoga svijeta, zaštita flore i faune.

10. PRIRODNO-GEOGRAFSKA PODRUČJA

DIDAKTIČKO-METODIČKE UPUTE

U temi o Zemlji i Sunčevu sustavu u svemiru težište je na upoznavanju prirodnih pojava određenih položajem zemlje u svemiru, nagibom njezine osovine prema ekliptici, njezinu položaju i kretanjima u Sunčevu sustavu, jer to snažno utječe na značajke i raznolikost geoprostora te na određivanje položaja na Zemlji.

U drugoj temi programirani su najbitniji sadržaji za ovladavanje osnovama iz kartografije kao prijeko potrebnom znanju suvremenog čovjeka o svakidašnjem životu.

Programiranje gradiva u temama o sastavu Zemljine kore i njezinu reljefu omogućit će učenicima da upoznaju i dožive Zemlju kao postojbinu čovjeka te da shvate odnose između endogenih sila i egzogenih procesa u jedinstvu i međuovisnosti pri stvaranju reljefa na Zemlji kao cjelini i odgovarajućim regionalnim promjenama.

U temi o klimi programirani su klimatski elementi, klimatski modifikatori i klasifikacija klime da bi se shvatio i upoznao utjecaj klime na fizičke i biološke zone geoprostora i uočila ovisnost čovjeka o klimi na Zemlji i njihova uloga u mikroklimatskom diferenciranju prostora.

Poglavlje o vodama programirano je tako da se kompleksno obrađuju njihova svojstva i značenje u razdvajanju i povezivanju užih i širih geografskih cjelina i shvati njihova važnost kao element svjetskoga interesa.

Tema o životu na Zemlji programirana je tako da se uoče osobine, nastanak i ovisnost tla i biljnog pokrova o klimi i petografskom sastavu te reljefu, kao i uloga čovjeka u izmjeni prirodnih i geografskih krajolika.

U nastavnim procesima učenja i poučavanja treba se služiti suvremenim didaktičko-metodičkim pristupima, oblicima i postupcima stvaralačke i suradničke nastave uz korištenje suvremenih informatičkih tehnologija i didaktičkih sredstava.

DRUGI RAZRED

DRUŠTVENA GEOGRAFIJA

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- definirati osnovne demogeografske pojmove i navesti primjene;
- analizirati promjenu broja stanovnika prostorno i vremenski;
- objasniti razmještaj stanovništva te gustoću naseljenosti na Zemlji i pomoću geografske karte analizirati razmještaj stanovništva na njoj;
- analizirati pokazatelje prirodnoga i prostornoga kretanja stanovništva i znati izračunati odrednice prirodnoga, prostornoga i općega kretanja stanovništva te pokazatelje pojedinih demografskih struktura;
- razlikovati tipove migracije i općega kretanja stanovništva i na geografskoj karti glavne smjerove migracije na Zemlji;
- prepoznati na geografskoj karti primjerice dijagram demokratskoga razvoja, dobno-spolne strukture, tematsku kartu jezičnoga sastava stanovništva;
- objasniti teoriju demografske tranzicije i prepoznati ili odrediti etape i predetape na primjerima država;
- razlikovati demografske strukture i objasniti njihov prostorni raspored;
- prepoznati na geografskoj karti primjere država i prostora za određene demografske strukture te objasniti prirodno i prostorno kretanje stanovništva;
- razlikovati tipove naselja, gradova i urbanih sustava te objasniti utjecaj prirodne osnove i društvenoga razvoja na oblike i razvoj naselja, ruralni pejzaž i gradske regije;
- prepoznati na geografskoj karti, fotografijama ili crtežima primjere različitih oblika naselja, ruralnoga krajolika, povijesnoga razvoja različitih tipova naselja te urbanih

sustava i analizirati prostornu strukturu grada;
- definirati osnovne pojmove iz ekonomije geografije;
- objasniti čimbenike razvoja primarnih djelatnosti;
- razlikovati oblike i tipove poljoprivredne proizvodnje;
- analizirati strukturu, značenje i prostorni raspored poljoprivredne proizvodnje, ribarstva i šumarstva;
- prepoznati na geografskoj karti glavne oblike poljoprivrede, prostorni raspored poljoprivredne proizvodnje, glavna ribolovna područja svijeta, primjere država s razvijenom akvakulturom i glavna šumska područja na Zemlji;
- analizirati strukturu i prostorni raspored rudarstva, energetskih izvora te industrije;
- objasniti razvoj, obilježja i značenje sekundarnih djelatnosti;
- prepoznati i imenovati na geografskoj karti primjere država i prostora s vrijednim energentskim izvorima, mineralnim sirovinama te imenovati stare i nove industrijske prostore;
- usporediti stare i industrijske grane i njihovo značenje;
- navesti oblike i grane prometa te njihovo značenje i važnost;
- poznavati i imenovati na geografskoj karti države s razvijenim oblicima prometa, glavne plovne rijeke, jezera i kanale, najprometnije pomorske i zračne luke svijeta te područja s razvijenim cjevovodnim prometom;
- navesti primjere i usporediti važnost najprometnijih pomorskih, zračnih i riječnih luka, prometnih pravaca i čvorova;
- navesti i objasniti čimbenike razvoja turizma na primjerima glavnih turističkih regija te imenovati i prepoznatljiva turistička obilježja;
- prepoznati i imenovati na geografskoj karti glavne turističke regije svijeta te važnija turistička središta;
- objasniti svjetska trgovinska kretanja;
- objasniti utjecaj stanovništva i ljudskih djelatnosti na okoliš te poznavati osnove politike zaštite okoliša;
- imenovati na geografskoj karti primjere zaštićenih područja odnosno najstarijih, najvećih i najpoznatijih nacionalnih parkova;
- objasniti utjecaj prirodnih i društvenih čimbenika na socijalno-ekonomski razvoj pojedinih regija, država i kontinenata:

Pregled programskih sadržaja:

DRUŠTVENI ČIMBENICI

1. STANOVNIŠTVO KAO ČIMBENIK RAZVOJA I PROSTORNOGA USTROJA

Broj i razmještaj stanovništva svijeta. Promjena razmještaja stanovništva - uzroci i posljedice. Posebno općih, regionalnih i nacionalnih promjena. Primjeri.

Razvoj stanovništva. Opće, regionalne i nacionalne posebnosti različitoga populacijskog razvoja. Korelacija populacijskoga i gospodarskoga razvoja. Odnos dinamike i strukture stanovništva.

Prirodno kretanje. Reprodukcija stanovnika - prostorne posebnosti i buduće posljedice.
Tipovi općega kretanja. Teorija demografske tranzicije. Osnovni demografski ustroj. Biološki i gospodarski ustroj. Socijalno-prostorne skupine. Etnički, rasni i religijski ustroj. Kulturni areali svijeta.

Migracija stanovništva. Tipovi migracije. Interkontinentalna i interregionalna preseljavanja u prošlosti. Europa - žarište emigracije. Naseljavanje "Novoga svijeta". Uzroci i posljedice migracije

stanovništva selo-grad. Primjeri Bosne i Hercegovine i Hrvatske. Dnevna migracija.

Suvremena gospodarska migracija. Europa kao žarište migracije.
Demografske posebnosti nacionalnih i višenacionalnih država, s objašnjenjem pojmova- narodna manjina, etnička skupina i narodna zajednica. Prehrana stanovništva.
Demografski čimbenici i planiranje prostornoga ustroja i razvoja.

2. NASELJA I OBLICI NASELJENOSTI

Seosko ili ruralno naselje. Oblici seoskih naselja. Primjeri BiH i Hrvatske (Središnja Bosna, Hercegovina, Posavina, Slavonija, Dalmacija, Hrvatsko zagorje, Ujedinjene države Amerike, Japan, Italija, itd.).
Ruralni pejzaž i njegovi oblici.
Sustavi i ustroj seoskih naselja.
Preobrazba seoskih naselja pod utjecajem grada.

Gradska naselja. Pojava i razvoj grada kroz povijesno Antičko, srednjevjekovno i novija razdoblja gradova u Europi.
Razvoj gradova u izvaneuropskim zemljama. Prostorna struktura grada. Ustroj života u gradu.
Tipovi gradova u svijetu, primjeri: europski, orijentalni, angloamerički, latinskoamerički i drugi.
Uloge grada.

Središnja naselja. Utjecaj grada na okolicu. Gradska regija.

Urbani sustavi i njihov razvoj. Primjeri i razvoja urbanih sustava jugoistočne Azije, zapadne Afrike i Latinske Amerike.

3. OBLICI LJUDSKIH DJELATNOSTI

Primarne, sekundarne i tercijarne djelatnosti. Seosko gospodarstvo kao nositelj agrarnoga iskorištavanja.

Stočarstvo, oblici uzgoja stoke, nomadizam i transhumanca.

Posjedovni odnosi (veleposjednički i sitnoposjednički sustavi).

Sustavi agrarnoga iskorištavanja u svijetu. Važna svjetska agrarna područja.

Industrija i rudarstvo. Podjela industrije. Čimbenici razvoja i lokacija industrije, "klasične" industrijske grane i razvoj rudarsko-industrijskih regija. Ruhr, Šljonsk, Donbaz.

Industrija i energija. Promjene u ustroju energetske potrošnje i proizvodnje. Ugljen i nafta u svijetu. Problem rudarskih regija. Naftonosna područja u svijetu.

Razvoj novih industrija i njihova lokacija. Silicijska dolina u Sjedinjenima Američkim Državama i tehnopolisi Japana kao primjeri.

Turizam. Prirodni i društveni čimbenici razvoja turizma. Glavna emitivna i receptivna žarišta turizma. Turističke regije svijeta. Učinci turizma. Revitalizacija i razvoj naselja, prometa i usluga.

Prometni sustavi i razmjena dobara. Kopneni, pomorski i zračni promet. Telekomunikacijski promet. Robe i glavni tijekovi svjetske razmjene.

4. LJUDSKE DJELATNOSTI I OKOLIŠ

Geografski čimbenici onečišćenja i degradacije. Nositelji degradacije i onečišćenja. Politika i metode zaštite, degradacija kulturnoga pejzaža.

Geografski čimbenici i njihov utjecaj na kakvoću pojedinih elemenata okolic (voda, zrak, tlo, biljni i životinjski svijet). Degradacija radom stvorenih vrijednosti. Politika i metode zaštite.

DIDAKTIČKO-METODIČKE UPUTE
Uz tematske cjeline:
Stanovništvo kao čimbenik razvoja

Budući da učenici u prvom razredu upoznaju dijelove opće fizičke geografije i njihov utjecaj na sadržaje, veze, procese i odnose na Zemljinoj površini, nužna je i obrada društvenih čimbenika za cjelovitije razumijevanje vrlo slojevite objektivne stvarnosti. Među njima je, svakako, najvažniji utjecaj stanovništva u cjelini, prostornih i socijalnih skupina te pojedinaca. Pretpostavka razumijevanju, usmjeravanju i predviđanju takvih utjecaja jest razumijevanje njihove strukture, prostorno-vremenske promjenjivosti i uzročno-posljedične uvjetovanosti s nizom drugih procesa i odnosa. U procesima učenja i poučavanja učenici bi trebali aktivnom i suradničkom nastavom usvojiti spoznaju o općim demografskim strukturama i procesima kroz regionalne raznolikosti uvjetovane višeslojnim prostornim čimbenicima.
To je preduvjet da se putem općeg demografskog znanja gradi put prema razvijanju učeničkih sposobnosti i kompetencija u smislu kritičkog uočavanja i upoznavanja prostornih zakonitosti, regionalnog uspoređivanja, uočavanja objektivno postojećih problema, predviđanja itd., sa svrhom razvijanja spoznaja o prostornom okruženju.

Naselja i oblici naseljenosti

Građenje spoznaja nastavlja se funkcionalnim razrađivanjem prostorne organizacije stanovništva. Važno je upoznati oblik, tip, strukturu i funkcioniranje naselja kroz regionalne promjene i njihov povijesni razvoj. Osobito se naglašava bitna razlika između seoskih naselja (seoskog pejzaža itd.) i urbanih kompleksa (središnja naselja, urbane regije, velegradovi), jer je ona kako ključ razumijevanja objektivne geografske stvarnosti tako i pretpostavka razumijevanja razvoja pojedinih djelatnosti i svih drugih procesa vezanih za Zemljinu površinu. S obzirom na to da se stanovništvo kroz oblike naselja organizira u prostoru prema određenim zakonitostima, koje ne moraju uvijek biti sukladne prostornoj logici, suština je procesa učenja i poučavanja u ovom poglavlju razumijevanje logične i svrsishodne organizacije. To je preduvjet prostornom planiranju.

Oblici ljudskih djelatnosti

Svaki pojedinac u prostoru obavlja neke od svojih osnovnih životnih funkcija, npr. funkciju stanovanja, korištenje slobodnog vremena itd. S tim je povezan razvoj različitih djelatnosti koje u prostoru oblikuju dio prostorne strukture i utječu na prije spomenutu prostornu organizaciju.
Važno je u ovoj fazi obrazovanja spoznati prostorne posljedice primarnih, sekundarnih i tercijarnih djelatnosti i njihov prostorno-vremenski razvoj u svrhu razumijevanja i povezivanja sadržaja prostora, funkcija prostora i ostvarivanje tih funkcija kroz različite djelatnosti. Temeljne djelatnosti u tome su poljoprivreda, industrija, turizam i promet. Prostorne zakonitosti obvezatno se promatraju kroz regionalne raznolikosti.

Ljudske djelatnosti i okoliš

Sklad između prostornog sadržaja i funkcija prostora promatran kroz njihovo vrednovanje nikad nije potpun i često ne slijedi prostornu logiku. Zato se u prostoru javlja nesklad u obliku onečišćavanja prostora ili ekološke problematike. S obzirom na to da u skladu treba težiti, potrebno je u obrazovnoj dogradnji upoznati činitelje nesklada, posljedice nelogičnih ljudskih utjecaja i mogućnosti njegova rješavanja. Važno je razvijati svijest o očuvanju logičnih zakonitosti.

U nastavnim procesima učenja i poučavanja treba se služiti suvremenim didaktičko-metodičkim pristupima, oblicima i postupcima stvaralačke i suradničke nastave uz korištenje suvremenih tehnologija i didaktičkih sredstava.

TREĆI RAZRED

SVJETSKI RAZVOJ I GEOGRAFIJA

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- navesti obilježja poslijeindustrijskoga doba i povezati ih s obilježjima suvremenoga svijeta;
- prepoznati i analizirati procese globalizacije;
- razlikovati stupnjeve i tipove integracija na primjerima;
- navesti važnije europske i svjetske organizacije i regionalne integracije s njihovim sjedištima, te objasniti njihovo političko i gospodarsko značenje;
- imenovati ili prepoznati na geografskoj karti države članice važnijih europskih i svjetskih organizacija i regionalnih integracija i njihova sjedišta;
- prepoznati na geografskoj karti i dijagramima primjere nejednakoga regionalnoga razvoja;
- objasniti razvoj i organizaciju Europske Unije i na geografskoj karti pokazati koje su države pristupile Europskoj zajednici (Europskoj uniji) u pojedinim krugovima širenja;
- prostorno i vremenski analizirati nejednaki regionalni razvoj svijeta;
- analizirati geografske posebnosti i regionalni razvoj odabranih europskih država (Njemačka, Francuska, Ujedinjeno Kraljevstvo, Italija), izvaneuropskih država (SAD, Kanada, Japan, Australija, azijski tigrovi i odabranih država svjetskoga značenja (Ruska Federacija, Kina, Indija).
- imenovati ili prepoznati na geografskoj karti prirodno-geografske i gospodarske regije te demografsko-gospodarska središta odabranih europskih država (Njemačka, Francuska, Ujedinjeno Kraljevstvo, Italija) visokorazvijenih izvaneuropskih država (SAD, Kanada, Japan, Australija,…) i odabranih država svjetskoga značenja (Ruske Federacija, Kina, Indija).
- definirati pojam multinacionalne kompanije, poznavati djelatnost najvećih te navesti prednosti i nedostatke djelovanja multinacionalnih kompanija;
- analizirati procese društveno-gospodarske tranzicije;
- analizirati prirodno-geografsku i društvenu složenost Azije;
- analizirati geografske posebnosti i regionalni razvoj Latinske Amerike i Afrike;
- povezati prirodna i društvena obilježja p4rostora te ih smjestiti u prostor.

Pregled programskih sadržaja:

SVJETSKI RAZVOJ I REGIONALNE POSEBNOSTI

1. POVEZIVANJE SVJETSKOGA GOSPODARSTVA I NJEGOVE POSLJEDICE

Pojava, pretpostavke i oblici povezanosti. Internacionalizacija proizvodnje i razmjene. Svjetski tijekovi kapitala, usluga i informacija. Transnacionalne kompanije kao čimbenici internacionalizacije.

Uloga ekonomskih integracija u svjetskom razvoju. Opće značajke i oblici integracija. Europska zajednica (EZ), EFTA. Europska Unija. Izvaneuropske integracije. Učinci ekonomskih integracija.

Ustrojne promjene svjetskoga gospodarstva. Postindustrijsko društvo - širenje tercijarnih aktivnosti. Industrijalizacija slabije razvijenih zemalja. Pojava novih industrijskih zemalja, geografske osnove ustrojenih promjena svjetskoga gospodarstva (litoralizacija i dr.).

Svjetski razvoj i svjetski prometni sustav. Promet kao preduvjet i čimbenik svjetskoga razvoja. Pomorski i zračni promet. Integriranje kopnenoga prometa u svjetske tijekove. Osobito značenje telekomunikacijskoga prometa.

Socijalno-geografske posljedice svjetskoga razvoja. Urbanizacija kao svjetski proces. Stadiji urbanizacije: primarna, sekundarna, tercijarna. Posljedice urbanizacije. Razvoj velikih aglomeracija. Svjetske migracije: selidbe i migracije visokokvalificiranih. Svjetska turistička kretanja.

2. NEJEDNAKI REGIONALNI RAZVOJ SVIJETA

Problematika nejednakoga razvoja na svjetskoj razini. Pristup problemu. Kriteriji za utvrđivanje razvijenosti. Razvijene i slabije razvijene zemlje. Odnosi Sjever-Jug. Razlikovanje gospodarskih sustava: tržišni, mješoviti i planski. Politika otvorenoga i autarkičnoga gospodarskoga razvoja.

Socijalno-geografski aspekt nejednakoga regionalnog razvoja svijeta. Podjela društva po njihovim obilježjima: post-industrijska (tercijarna) industrijska i agrarna društva.

Nejednaki regionalni razvoj na nacionalnoj razini. Važan činitelj: polarizirani gospodarski razvoj. Pojam pola razvoja i polarizacija. Osobine razvoja. Uzroci polarizacijskoga procesa.
Regionalno razlikovanje na nacionalnoj razini: razvijene i manje razvijene regije. Kriteriji izdavanja i politika razvoja. Tipovi problemskih regija.

3. REGIONALNI RAZVOJ RAZVIJENIH ZEMALJA I ZEMALJA SVJETSKOGA ZNAČENJA

Primjeri visokorazvijenih zemalja
Europska zajednica - Europska unija - proces integracije i prostornoga ustroja, regionalni razvoj i problemi. Njemačka - geografske posebnosti, prostorni ustroj i regionalni razvoj. Francuska – geografske osnove i razlike. Razvoj velikoga Pariza i zaostajanje perifernih regija. Mjere uravnoteženoga regionalnog razvoja. Ujedinjeno Kraljevstvo - prosperitetne i manje prosperitetne regije. Konurbacije. Rudarsko-industrijske regije. Jugoistok i veliki London. Italija - regionalni ustroj. Problemi Sjevera i Juga, Austrija – ubrzani razvoj.

Sjedinjene Američke Države – geografski okvir i snaga unutrašnjega gospodarskog razvoja. Svjetsko značenje Sjedinjenih Američkih Država. Regionalni ustroj. Uloga Sjeveroistoka.

Japan - opća problematika. Gospodarski ustroj i regionalna žarišta. Novi ustroj prostora. Kanada - Prostorne pogodnosti i ograničenja. Veze sa Sjedinjenim Američkim Državama, posebnosti regionalnoga razvoja.

Australija - problemi ustroja prostora. Položaj u svjetskom gospodarstvu. Posebnosti regionalnog sustava.

Ostale zemlje svjetskog značenja
Rusija - čimbenici teritorija. Društveno-ekonomski razvoj i regionalni problemi. Rudarsko-industrijske regije. Ekonomsko-planske regije.
Kina – geografski okvir i posebnosti kineskoga razvoja. Problemi regionalnoga razvoja. Težišna područja i periferni krajevi.
Indija - geografski okvir i posebnosti indijskoga razvoja. Položaj u svjetskom gospodarstvu.

Posebnosti regionalnoga razvoja.

4. REGIONALNI RAZVOJ SLABIJE RAZVIJENIH ZEMALJA

Latinska Amerika: Prirodno-geografska osnova i prirodni resursi. Političko-teritorijalni ustroj. Razvoj izvoznih nacionalnih gospodarstava, monokulturna orijentacija. Industrijalizacija i urbanizacija nakon Prvoga svjetskog rata. Migracije selo-grad i razvoj gradova. Monocentrični urbani sustavi. Centar-periferija regionalni sustavi.

Zemlje s višim stupnjem gospodarskoga i socijalnoga razvoja (Argentina, Brazil, Meksiko). Tipične nerazvijene zemlje (Bolivija, Peru i dr.).

Afrika: Posebnosti prirodno-geografskoga okvira i društveno-gospodarskoga razvoja. Regionalne razlike: sjeverna Afrika, centralna Afrika, posebno sahel, južna Afrika. Problemi nerazvijenih zemalja: prezaduženost. vrednovanje resursa, suša i glad, prometna izoliranost. Žarišta regionalnoga razvoja: rudarsko-industrijske regije u unutrašnjosti i središta razvoja na obali. Karakteristični primjeri zemalja.

Azija: prirodno-geografska i društvena složenost prostora. Drevne agrarne civilizacije. Kolonijalno širenje i litoralizacija života. Kretanja suvremenoga regionalnog razvoja.
Indija i nove industrijske zemlje Azije.
Problemi zemalja na najnižem stupnju razvijenosti.

DIDAKTIČKO-METODIČKE UPUTE

U trećem razredu gimnazije općeg tipa i odgovarajućih usmjerenja obrađuju se nastavni sadržaji pod nazivom "Svjetski razvoj i regionalne posebnosti". U tim sadržajima prikazuju se s jedne strane geografski aspekti razvojnih procesa koji se odvijaju na svjetskoj razini i svjetskog su značenja, a s druge strane obrađuju se regionalno geografske nejednakosti suvremenog svijeta, općenito po pojedinim zemljama i regijama.

Na temelju tako koncipirane građe učenici stječu ne samo potrebna znanja iz svjetskog kruga već i spoznaju o međuovisnosti razvitka svijeta i nužnosti uključivanja u povezani život kao preduvjet općeg napretka.

U prvom poglavlju objašnjava se fenomen svjetskog razvoja, analiziraju se nositelji i oblici tog razvoja, mjesto i uloga ekonomskih integracija te tipovi ekonomskih sustava.
Na to se nastavlja s posljedicama svjetskog razvoja i postindustrijskog društva razvijenih zemalja i industrijalizacija manje razvijenih zemalja. Razvoj i struktura svjetske trgovine; Karakteristike svjetskog prometnog sustava, posebno pomorskog i zračnog prometa i telekomunikacija. Na kraju se analiziraju svjetske migracije kao posljedica svjetskog procesa. Svi navedeni sadržaji, u okvirima suradničke i stvaralačke nastave, potkrepljuju se konkretnim primjerima.

U drugom se poglavlju raspravlja o nejednakom regionalnom razvoju kao općem obilježju suvremenog svijeta. Diferenciraju se na temelju odgovarajućih kriterija razvijene i slabije razvijene zemlje. Povezano s tim prikazuju se različiti tipovi društva: postindustrijsko, industrijsko i agrarno te navode problemi svjetskog značaja (demografska ekspanzija, problem gladi i dr.).
Problematika nejednakog regionalnog razvoja prenosi se dalje na nacionalnu razinu da bi se uočile razlike između razvijenih i slabije razvijenih regija. Pri tome se ističe da je polarizirani razvoj bitan čimbenik nejednakoga regionalnog razvoja. Kao i u prethodnom poglavlju i ovdje se uopće činjenice predočuju odgovarajućim primjerima.

Povezano s prethodnim sadržajima, u trećem se poglavlju obrađuje regionalni razvoj razvijenih zemalja i zemalja svjetskog značenja. Najprije se analiziraju pojedine visokorazvijene zemlje (Zemlje EZ/EU/, SAD, Japan i druge), pri čemu se ističe s jedne strane njihove uopće geografske značajke i uloga u svjetskom životu, a s druge strane tendencije i problemi

regionalnog razvoja. U to poglavlje uključene su i zemlje poput Rusije i Kine koje i pored slabije razvijenosti zaslužuju posebnu obradu.

U četvrtom poglavlju raspravlja se o regionalnom razvoju slabije razvijenih zemalja. Okvir razmatranja čine širi, kontinentski prostori Latinske Amerike, Afrike, i Azije. U tim okvirima razmatraju se najprije opće geografske značajke i tendencije regionalnog razvoja. Nakon toga se prelazi na obradu tipičnih zemalja, relativno razvijenih i onih izrazito nerazvijenih. Težište je pri tome na prikazu regionalnih razlika određenih položajem i ulogom žarišnih središta, odnosno značenjem regionalnih sustava.

ČETVRTI RAZRED

GEOGRAFIJA BOSNE I HERCEGOVINE I REPUBLIKE HRVATSKE

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- temeljno znanje o fizičko-geografskim osobitostima Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske, shvaćanje važnosti prirodnih elemenata (reljef, klima, voda, tlo, vegetacija, društvene pojave), te procesa stanovništva, prostornoga rasporeda oblika i njegove djelatnosti (naselja) u predočavanju gospodarske aktivnosti s gledišta suvremenoga značenja i procesa razvoja;
- objasniti geografski smještaj i složenost geografskoga položaja BiH i Hrvatske;
- pomoću zemljovida BiH i Hrvatske uočavati osobitosti geografskoga položaja Bosne i Hercegovine i Hrvatske u dodiru različitih prirodnih, etničkih, kulturnih i gospodarskih europskih regionalnih cjelina;
- prepoznati i imenovati na geografskoj karti primjere pojedinih tipova i oblika reljefa u BiH i Hrvatskoj;
- objasniti značenje gorskoga praga i položaj Hrvatske, kao i BiH, u europskoj prometnoj mreži;
- prepoznati i imenovati najvažnije prometne pravce i prijevoje u BiH i Hrvatskoj;
- analizirati historijsko-geografski razvoj Hrvatske i Bosne i Hercegovine i objasniti određivanje granica na kopnu i moru;
- usporediti na tematskim kartama oblikovanje teritorija BiH i Hrvatske kroz povijest;
- razlikovati na karti segmente granica prema vremenu nastanka;
- opisati postanak i razvoj reljefa Bosne i Hercegovine i Hrvatske;
- izdvojiti tipove i oblike reljefa te vrjednovati njihove gospodarske mogućnosti;
- imenovati na geografskoj karti osnovne reljefne cjeline;
- analizirati morfometrijska obilježja reljefa i njihov utjecaj na naseljenost i gospodarstvo;
- objasniti klimatske čimbenike, klimatske elemente i raspored tipova klima;
- uočiti i objasniti povezanost reljefa, klime, tla i vegetacije u različitim geografskim oblastima (gorska, panonska, primorske, mediteranska, submediteranska) u BiH i Hrvatskoj;
- razlikovati kategorije zaštite prirode;
- nabrojiti, opisati, analizirati i usporediti stroge rezervate, nacionalne parkove i parkove prirode te spomenike prirodne i kulturne baštine u BiH i Hrvatskoj;
- opisati prirodno-geografska obilježja i ekološke probleme Jadranskoga mora;
- objasniti proces litoralizacije na primjeru Jadranskoga mora;
- poznavati riječnu mrežu i usporediti obilježja rijeka crnomorskoga i jadranskoga slijeva;
- imenovati na geografskoj karti najvažnije rijeke crnomorskoga i jadranskoga slijeva, najvažnija jezera te ostale vode na kopnu;
- poznavati prostorni raspored, obilježja i važnost jezera u BiH i Hrvatskoj;
- objasniti važnost voda u gospodarstvu BiH i Hrvatske;
- razlikovati i protumačiti demografske strukture;

- analizirati na dijagramu razvoj naseljenosti i na tematskoj karti razmještaj stanovništva;
- analizirati i objasniti promjenu broja stanovnika prostorno i vremenski te gustoću naseljenosti Bih i Hrvatske, odnosno pojedinih regija;
- analizirati dijagram i izračunati odrednice prirodnoga, prostornoga i općeg kretanja stanovništva;
- povezati odnos i utjecaj prirodne osnove i društvenih čimbenika na gospodarski razvoj;
- objasniti utjecaj prirodne osnove i društvenoga razvoja na oblike i razvoj naselja, ruralni krajolik i gradske regije;
- opisati razvoj urbane mreže i nodalno-funkcionalnu organizaciju prostora;
- razlikovati ruralna naselja i tipove ruralnih područja;
- imenovati na geografskoj karti makroregionalna, regionalna i županijska središta;
- opisati stupanj i dinamiku gospodarskoga razvoja BiH i Hrvatske, odnosno pojedinih regija te taj razvoj analizirati na dijagramima;
- objasniti čimbenike razvoja i značenja primarnih djelatnosti;
- analizirati strukturu i prostorni raspored poljoprivredne proizvodnje, ribarstva i akvakulture;
- objasniti značenje šuma, vrste i prostorni raspored šumskih prostora i analizirati ga na karti;
- objasniti razvoj i značenje sekundarnih djelatnosti;
- analizirati strukturu i prostorni raspored energetskih izvora i industrije i analizirati ih pomoću dijagrama i tematskih karata;
- objasniti razvoj i značenje tercijarnih i kvartarnih djelatnosti;
- prepoznati i vrjednovati oblike prometa i njihovo značenje u gospodarstvu;
- analizirati čimbenike razvoja turizma te prepoznavati obilježja turističkih prostora BiH i Hrvatske;
- razlikovati na geografskoj karti glave turističke regije i imenovati najvažnija središta;
- objasniti gospodarsku i političku povezanost BiH i Hrvatske s Europom i svijetom, odnosno mjesto i ulogu u europskim i svjetskim organizacija te regionalnim integracijama.

Pregled programskih sadržaja:

GEOGRAFIJA BOSNE I HERCEGOVINE I REPUBLIKE HRVATSKE

1. ULOGA GEOGRAFSKOG POLOŽAJA U GOSPODARSKOM RAZVOJU

Složenost geografskog položaja BiH i Hrvatske na dodiru prirodnih, etničkih, kulturnih i gospodarsko-političkih europskih integracijskih cjelina.

Gorski prag Hrvatske najpovoljniji prometni koridor između panonsko-podunavskog i sredozemno-jadranskog prostora.

Prostori Bosne i Hercegovine i Hrvatske i europska prometna mreža. Značaj Jadranskog mora i riječnih dolina (Kupe, Save, Une, Vrbasa, Neretve, Bosne i Drine) u prometnoj povezanosti i gospodarskoj valorizaciji prostora.

2. VELIČINA, GRANICE I OBLICI TERITORIJA

Pregled prostornog razvoja Hrvatske i BiH do turskih osvajanja.

Promjena površina i oblika teritorija Hrvatske i BiH u postturskom razdoblju s naznakom austrijskog perioda u BiH.

3. RELJEFNA I GEOMORFOLOŠKA OBILJEŽJA KAO ČIMBENICI PROSTORNE ORGANIZACIJE I GOSPODARSKOG RAZVOJA

Reljefna obilježja i gospodarske mogućnosti prostora Bosne i Hercegovine i Hrvatske (mediteranskog, submediteranskog, primorskog,) i njihov utjecaj na organizaciju prostora.

Reljefna obilježja i gospodarske mogućnosti gorskog dijela Bosne i Hercegovine i Hrvatske i

njihov utjecaj na organizaciju prostora.
Reljefna obilježja i gospodarske mogućnosti panonskog i peripanonskog dijela BiH i Hrvatske i njihov utjecaj na organizaciju prostora.

4. KLIMATSKA, PEDOLOŠKA I VEGETACIJSKA OBILJEŽJA KAO ČIMBENICI GOSPODARSKOG RAZVOJA

Klimatska i vegetacijska obilježja panonskog i peripanonskog prostora Bosne i Hercegovine i Hrvatske i njihov utjecaj na gospodarske djelatnosti.
Klimatska i vegetacijska obilježja primorskog i submediteranskog prostora Hrvatske i BiH i njihov utjecaj na gospodarske djelatnosti.
Vrste tla u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj i njihovo gospodarsko vrjednovanje.
Šuma područja i šumski fond Bosne i Hercegovine i Hrvatske.
Zakonom zaštićeni biljno-geografski objekti prirode.

5. JADRANSKO MORE KAO PRIRODNA SREDINA I ČIMBENIK POVEZIVANJA SA SVIJETOM

Prirodno-geografske osobine Jadranskog mora.
Litoralizacija - svjetska gospodarska pojava i njeno značenje na Jadranskim obalama i obalnom području.
Ekološki problemi svjetskih i Jadranskog mora.

6. VODE NA KOPNU I NJIHOVO GOSPODARSKO ZNAČENJE

Važnost voda na kopnu u opskrbi stanovništva, razvoju industrije, prometnoj povezanosti, energetskom iskorištavanju i navodnjavanju.
Energetske i plovidbene mogućnosti riječnih tokova u BiH i Hrvatskoj.
Specifičnosti jezera u BiH i Hrvatskoj i njihovo gospodarsko značenje.
Zakonom zaštićeni hidrografski lokaliteti (ušće Neretve, Kopački rit, Plitvice, Krka i sl.).

7. STANOVNIŠTVO KAO ČIMBENIK GOSPODARSKOG RAZVOJA I PROSTORNE ORGANIZACIJE

Razvoj naseljenosti i razmještaj stanovništva u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj.
Prirodno kretanje stanovništva - opća obilježja i primjeri.
Biološka i gospodarska struktura stanovništva BiH i Hrvatske.
Etnička, kulturna i religijska struktura stanovništva Bosne i Hercegovine i Hrvatske.
Migracije stanovništva u BiH i Hrvatskoj. Povijesni osvrt i suvremeni trendovi selo-grad.
Gospodarske i socijalne posljedice depopulacije sela i prevelika koncentracija stanovništva u gradovima.

8. NASELJA I OBLICI NASELJENOSTI

Naselja i oblici naseljenosti - seoska naselja i njihova obilježja. Ruralni pejzaži i oblici njihove preobrazbe.
Razvoj urbane mreže kao nositelja gospodarskog, kulturnog i političkog razvoja, te nodalnofunkcionalna regionalizacija.
Geografske perspektive razvoja i funkcioniranja makroregionalnih središta.
Regionalna podjela Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske.
Prostorno planiranje bitna pretpostavka vrednovanja razvojnih inicijativa pojedinih regija i prostora s obzirom na suvremene potrebe rada, stanovanja i rekreacije.

9. GOSPODARSKA OBILJEŽJA BOSNE I HERCEGOVINE i HRVATSKE

Stupanj i dinamika razvoja cjeline i pojedinih dijelova Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske po vremenskim razdobljima.
Suvremena gospodarska obilježja Bosne i Hercegovine i Hrvatske i komplementarno značenje gospodarskih mogućnosti jadranskog, panonskog i gorskog područja.
Glavni energetski izvori, njihov prostorni razmještaj i napori za njihovo korištenje.
Razvoj, razmještaj i značaj rudarske i industrijske proizvodnje.

Poljoprivredne grane, te proizvodna područja i dinamika proizvodnje.
Unutarnja prometna povezanost i povezanost sa svijetom BiH i Hrvatske.
Uvjeti i razvoj turizma, dostignuća i perspektive.
Glavna turistička područja i središta.
Gospodarska i politička povezanost s Europom i svijetom.
BiH i Hrvatska i međunarodne organizacije (veza sa EZ, OUN, RZ Alpe-Jadran i si.).

DIDAKTIČKO-METODIČKE UPUTE

Nastavni program za četvrti razred gimnazije nije puko ponavljanje nastavnih sadržaja iz osnovnih škola niti njihov širi koncentrični krug. U pitanju je linearno-spiralni slijed geografskog proučavanja, odnosno procesa učenja i poučavanja, s najvišom stručnom pa donekle i znanstvenom razinom upravo u četvrtom razredu gimnazije. Ta je viša razina nužna jer je riječ o geografiji nacionalnog prostora i učenici gimnazije je moraju detaljnije obrađivati. Osim toga, postoji razlika i u načinu programiranja pa prema tome i obrade nastavnih sadržaja. Oni su za osnovnu školu rađeni u skladu s regionalnim konceptom, a u gimnazijskom programu naglašenije je tematsko-problemski koncept.

Tako je, primjerice, prva nastavna tema posvećena ulozi geografskog položaja u gospodarskom razvoju u kojoj treba ukazati pripadnost BiH odnosno Hrvatske, srednjoj i jugoistočnoj Europi i Sredozemlju i istaknuti značenje i složenost geografskog položaja tih zemalja na dodiru različitih prirodnih, etničkih, kulturnih i gospodarsko-političkih europski regionalni cjelina.

U drugoj temi težište je na veličini, granicama i obliku teritorija, pri čemu treba dati i povijesni osvrt na značajnije promjene.

Reljefna obilježja i njihov utjecaj na gospodarske mogućnosti primorskog, gorskog, panonskog i peripanonskog dijela čine posebnu temu.

U petoj temi treba obraditi klimatska i vegetacijska obilježja zadanih prostora i njihov utjecaj na gospodarske, ali i sve naglašenije ekološke probleme.

Posebna tema posvećena je fizičko-geografskim osobinama Jadranskog mora, litoralizaciji i njenom značenju na jadranskim obalama, te ekološkim problemima svjetskih i Jadranskog mora.

U šestoj temi treba obraditi važnost voda na kopnu u opskrbi stanovništva, razvoju industrije, prometnoj povezanosti, energetskom iskorištavanju, navodnjavanju, energetskim i plovidbenim mogućnostima riječnih tokova i jezera, te problemima zaštite voda na kopnu.

Posebnu temu čine demografska obilježja stanovništva u okviru koje treba obraditi razvoj naseljenosti i razmještaj stanovništva u BiH i Hrvatskoj i prirodno kretanje stanovništva, biološku, gospodarsku, etničku, kulturnu i religijsku strukturu stanovništva, zatim migracije stanovništva u cjelini s povijesnim osvrtom i suvremenim trendovima selo-grad te posljedicama depopulacije sela i nekontrolirane koncentracije stanovništva u manjem broju gradskih naselja. U okviru ove teme treba obraditi i problematiku hrvatskog iseljeništva u susjednim zemljama i svijetu.

Kao nastavak prethodne jest tema o naseljima i oblicima naseljenosti o ruralnim pejzažima i oblicima te o njihovoj preobrazbi, zatim o razvoju urbane mreže kao nositelja gospodarskog, kulturnog i političkog života, nodalnofunkcionalna regionalizacija i funkcioniranje vodećih makroregionalnih središta. U ovoj temi treba upozoriti na važnost prostornog planiranja kao važne pretpostavke vrednovanja razvojnih inicijativa pojedinih regija i prostora u cjelini te racionalno uređenje prostora s obzirom na suvremene potrebe rada, stanovanja i rekreacije.

U okviru završne teme o gospodarstvu BiH i Hrvatske treba obraditi stupanj i dinamiku gospodarskog razvoja i pojedinih dijelova po značajnim vremenskim razdobljima. Veće težište treba ipak biti na suvremenim gospodarskim obilježjima, na pitanju energije, rudarske industrijske proizvodnje, zatim poljoprivrede, na prometnim povezanostima, razvoju, turizma i slično.

POSEBNA NAPOMENA:

Pri obradi općih prirodno-geografskih osobina (reljef, klima, vode i si.) te društveno-geografskih osobitosti (demografska i gospodarska obilježja) u cilju boljeg razumijevanja geografske stvarnosti (prirodnih pojava i društvenih procesa) prostorima dviju međunarodno priznatih država, Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske posvećena je ista pažnja, tim više što njihove geografske sadržaje smatramo kompatibilnim, a ovakav pristup smatramo prirodnim i racionalnim, bez bilo kakvih primisli o ugrožavanju suvereniteta bilo koje od njih. Naprotiv, ovakav pristup vodi k boljem razumijevanju, povezivanju i suradnji.

Dakako, valja argumentirano ukazati na složenost i poteškoće političko-teritorijalnog ustrojstva BiH kao i na povijesnu, političku, ustavnu, prirodno-geografsku, gospodarsku i kulturnu činjenicu da su Hrvati jedan od suverenih i konstitutivnih naroda u njoj, odnosno da je BiH domovina i hrvatskog naroda. Svi ti aspekti utkani su kroz pojedine predmete u cjelinu gimnazijskoga kurikuluma, a geografija ili zemljopis svojim ciljevima i sadržajima doprinosi toj cjelini.

TEHNIČKO-INFORMATIČKO PODRUČJE
INFORMATIKA

Opis područja

Tehnika (grč. *tehne* – umjetnost, umijeće, spretnost, vještina) podrazumijeva sveukupnost oruđa, naprava, sustava i postupaka koje je stvorio čovjek kako bi prirodno okružje prilagodio svojim potrebama. Tehnika se dijeli na područja koja možemo nazvati tehnologijama. Naziv *tehnologija* ima višestruko značenje, počevši od naziva kakva postupka ili procesa (proizvodnoga, poslovnoga, obrazovnoga, medicinskoga), preko naziva koje tehničke grane (kemijska tehnologija, strojarska tehnologija, građevinska tehnologija, medicinska tehnologija, informacijska i komunikacijska tehnologija), čak do naziva koji se rabi za pojam *tehnika*.

Posebno važno mjesto danas ima informacijska i komunikacijska tehnologija pa je ona u ovom obrazovnomu području dobila istaknuto mjesto u nazivu područja. Ona ima i alternativni naziv: *tehnologija informacijskoga društva*. Informatika obuhvaća teme iz područja informacijskih znanosti i područja računarstva. Informatika se, bez izuzetka, primjenjuje u svim područjima ljudske djelatnosti, zbog toga je u europskomu kompetencijskomu okviru ovladavanje njome svrstano u jednu od osam ključnih kompetencija, tzv. digitalne kompetencije.

Tehničko i informatičko područje učenicima omogućuje stjecanje znanja, razvoj vještina rada i umijeća uporabe tehničkih proizvoda u svakodnevnomu životu, radu i učenju te razvija spoznaje o gospodarskim i etičkim vrijednostima ljudskoga rada. U tomu području učenici stječu i temeljna znanja o tehnologijama informacijskoga društva. Kako bi postali uspješni pojedinci, prilagodljivi brzim promjenama u društvu, znanosti i tehnologiji, učenici trebaju steći znanja o tehnici i informacijskoj i komunikacijskoj tehnologiji te razviti vještine i sposobnosti njene uporabe u različitim okolnostima te razvijati svijest o njezinim mogućnostima, ograničenjima, prednostima i nedostacima.

Zbog toga je za razvoj svakog pojedinca nužno: poznavati i razumjeti tehniku, tehnologiju i informatiku; razviti svijest o proizvodnji kao uvjetu opstanka i održiva razvoja; posjedovati

osnovna znanja, vještine rukovanja i upravljanja tehničkim napravama i sustavima te znanja potrebna za izbor odgovarajućih materijala, sredstava i metoda rada; razviti vještine uporabe različitih tehničkih naprava; posjedovati osnovna znanja i vještine uporabe informacijske i komunikacijske tehnologije; usvojiti kompetenciju dizajniranja i procjene estetske vrijednosti različitih materijalnih proizvoda i usluga.
Učenje i poučavanje iz područja informacijske i komunikacijske tehnologije učenicima će omogućiti razvoj vještina djelotvorne uporabe računala i korisničkih programa, stjecanje temeljnih znanja o načelima i idejama na kojima su sazdana računala i ostale naprave, sustavi i infrastruktura informacijskoga društva te razvijanje vještina i sposobnosti primjene informacijske i komunikacijske tehnologije pri rješavanju problema u različitim područjima primjene, što se produbljuje međupredmetnim temama.
Danas postoje mnogi računalom upravljani uređaji, postrojenja i proizvodni postupci. Interdisciplinarnom suradnjom stručnjaka različitih tehničkih i umjetničkih područja sa stručnjacima područja informatike i računarstva mogu se ostvariti novi proizvodi i usluge. Učenici će u okviru ovoga područja steći temeljna saznanja o tim mogućnostima kako bi u budućnosti mogli poboljšati kakvoću života u svojoj užoj i široj zajednici.

Odgojno-obrazovni ciljevi područja (usmjerenost na ciljeve iz informatike):
Učenici će:

- spoznati ulogu i utjecaj tehnike i informatičke tehnologije na promjene u suvremenomu svijetu;
- spoznati tehniku kao plod stoljetnih stvaralačkih čovjekovih sposobnosti te njezinu ulogu i utjecaj na promjene u suvremenomu svijetu;
- spoznati ulogu koju imaju prirodoslovlje i matematika pri stvaranju i uporabi tehničkih proizvoda i usluga;
- usvojiti znanja i razviti motoričke vještine, umijeća, sposobnosti te samopouzdanje u rukovanju različitim priborom, alatima, uređajima i strojevima koji služe za izradbu proizvoda i usluga kod kuće, na radnomu mjestu i u širemu okružju;
- biti osposobljeni za uporabu računala, informacijske i komunikacijske tehnologije u učenju, radu i svakodnevnomu životu;
- razviti algoritamski način razmišljanja, steći vještine i sposobnosti primjene računala pri rješavanju problema u različitim područjima primjene;
- razviti sposobnosti tehničkoga i informatičkoga sporazumijevanja te uporabe tehničke i informatičke dokumentacije;
- usvojiti znanja, vještine i stavove potrebne za donošenje razumnih odluka koje se odnose na rad i proizvodnju, okoliš, održivi razvoj uz poštivanje sigurnosnih, etičkih, gospodarskih i ekoloških i kulturnih načela;
- razviti kritičnost i kompetencije za estetsko vrjednovanje i dizajn proizvoda i usluga;
- postati dobro obaviješteni potrošači koji će moći ocijeniti tehnička svojstva proizvoda i usluga;
- osposobljeni za pravilan i sretan izbor nastavka školovanja i zanimanja.

Očekivana učenička postignuća ili ishodi učenja u gimnazijama

I. INFORMACIJSKA I KOMUNIKACIJSKA TEHNOLOGIJA

1. Osnove informacijske i komunikacijske tehnologije

Učenici će:

- vrjednovati normirane oblike i načine pohranjivanja različitih digitalnih sadržaja s obzirom na veličinu spremničkoga prostora i brzine prijenosa te pretvorbe iz jednog oblika u drugi;
- usvojiti stav o potrebi zaštite podataka od neovlaštena dobavljanja te razmotriti moguće načine zaštite;

- imenovati postupke zaštite podataka kojim se nesigurni komunikacijski kanal može pretvoriti u siguran kanal za komuniciranje.

2. Internet i mrežne usluge

Učenici će:

- vrjednovati kakvoću sadržaja te obrađivati sadržaje dobavljene posredstvom Interneta;
- kritički razmatrati i obrazložiti mogućnost usluge kupovanja robe i usluga putem Interneta.

II. RJEŠAVANJE PROBLEMA POMOĆU RAČUNALA

1. Algoritmi i strukture podataka

Učenici će:

- objasniti važnost algoritama u procesu rješavanja problema;
- razmotriti tipične strukture podataka i pripadnih algoritama te prepoznati važna svojstva algoritama;
- odabrati i osmisliti algoritme za rješavane jednostavnijih problema;
- osmisliti podatkovne objekte prilagođene pojedinim problemima te metode za njihovu obradbu;
- rabiti prikladan programski jezik za programiranje i ispitivanje algoritama te rješavanje jednostavnih problema.

2. Rješavanje problema računalom

Učenici će:

- utvrditi da za rješavanje kakva problema treba odabrati prikladan način njegova prikaza;
- rabiti prikladne načine raščlanjivanja složenoga problema na lakše savladive podzadatke (za koje su moguća poznata rješenja);
- odabirati primjerene algoritme za rješavane podzadataka;
- koristiti prikladne heurističke postupke u rješavanju zadataka koji na drugi način nisu rješivi (uključujući i pregledavanje svih mogućnosti).

3. Proračunske tablice i baze podataka

Učenici će:

- obavljati tabličnu obradbu podataka;
- pripremati različite oblike grafičkoga prikazivanje tablično prikazanih podataka;
- čitati i vrjednovati grafičke prikaze podataka;
- upotrebljavati baze podataka za sustavno pohranjivanje složenih podataka;
- koristit upitni jezik za dobavljanje podataka iz baza.

4. Interdisciplinarne primjene

Učenici će:

- vrjednovati gotove raspoložive programe s obzirom na njihovu uporabe u izučavanju različitih predmeta;
- uočiti da se računala upotrebljavaju u svim granama gospodarstva, u svim djelatnostima, u znanosti i obrazovanju;
- prepoznati da su mnoga računala ugrađena u različite tehničke, naprave i sustave u kojima mjere, nadziru i upravljaju procese koji se u njima odvijaju.

INFORMATIKA
PRIRODOSLOVNO-MATEMATIČKA GIMNAZIJA

CILJEVI I ZADAĆE

Stjecanje logičke discipline i razvijanje stvaralačkih sposobnosti u odabiru i oblikovanju algoritma; u pisanju, testiranju i popravljanju programa pisanih na jednom strukturnom programskom jeziku više razine.
Svladavanje vještine upravljanja strojem i svima njegovim jedinicama, koja je dostatna za primjenu u raščlambi, istraživanju, kontroli, simulaciji ili stvarnih događaja ili teorijski postavljenih problema.

SADRŽAJ PROGRAMA

PRVI RAZRED - 105 sati godišnje

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- razumjeti temeljne pojmove u informatici;
- upoznati koji su osnovni dijelovi računala;
- shvatiti na kojem principu radi računalo;
- upoznati brojevne sustave i naučiti pretvarati brojeve iz jednog brojevnog sustava u drugi;
- razumjeti i naučiti što je matematička logika na temelju koje rade računala;
- rješavati probleme dijagramom toka i pseudokodom;
- ovladati korištenjem programa za obradu teksta;
- razlikovati i koristiti osnovne usluge interneta;
- kreirati konkretnu web stranicu.

Pregled programskih sadržaja

1. UVOD U OSNOVE INFORMATIKE

- Osnovni pojmovi
- Povijesni pregled razvoja računala

2. GRAĐA RAČUNALA

- Funkcionalna shema
- Procesor, radni spremnik, matična ploča, vanjski spremnici
- Ulazni i izlazni uređaji
- Uređaji za povezivanje računala

3. BROJEVNI SUSTAVI

- Osnovni tipovi brojevnih sustava
- Baza brojevnog sustava
- Binarni brojevni sustav
- Oktalni brojevni sustav
- Heksadekadski brojevni sustav
- Direktna pretvorba brojeva iz sustava u sustav
- Opća baza brojevnog sustava

4. OSNOVE MATEMATIČKE LOGIKE

- Osnovni pojmovi
- Logički operatori
- Tablica istinitosti
- Teoremi Booleove algebre
- Konjuktivna i disjunktivna normalna forma

5. LOGIČKI SKLOPOVI

- Osnovni logički sklopovi
- Poluzbrajalo - Half Adder
- Potpuno zbrajalo – Full Adder

6. PROGRAM, PROGRAMIRANJE I PROGRAMSKI JEZIK

- Povijest programskih jezika
- Generacije programskih jezika
- Tehnike pisanja programa
- Generiranje
- Petlje

7. OPERACIJSKI SUSTAV RAČUNALA

- Operacijski sustav Microsoft Windows
- Rad sa mapama i datotekama
- Rad sa prozorima
- Prilagodba Windowsova sučelja

8. PISANJE I OBRADA TEKSTA

- MS Word
- Pisanje zamolbe za posao (oblikovanje teksta, rad s tabulatorima, spremanje, označavanje…)
- Životopis (rad s tablicama, umetanje slika)
- Stručni članak (pisanje matematičkih formula, crtanje u MS Wordu, odabir stilova…)

9. PREZENTACIJE

- MS PowerPoint
- Osmišljavanje slajda, dodavanje novog slajda, dodavanje slike, dodavanje animacija, prikaz prezentacije
- Spremanje prezentacije, prilagodba strukture slajda i ispis prezentacije

10. INTERNET

- Što je Internet
- World Wide Web
- Elektronička pošta
- Forum, čavrljanje (chat)
- Razmjena datoteka (FTP)
- Udaljeni rad (Telnet)

11. IZRADA WEB STRANICA

- HTML
- Moja prva web stranica

- <head> i <title>
- Oblikovanje teksta
- Prelaženje u novi red i kreiranje odlomka
- Opcije bgcolor i background
- Sve je u tablicama
- Slike na web stranici
- Poveznice
- Slikovne mape
- Obrasci
- Neke dodatne postavke stranice

12. PROGRAMIRANJE ZA WEB

- Skripte koje se vrše na korisnikovu računalu
- Skripte koje se vrše na web serveru
- PHP
- ASP
- ASP.NET
- Postavljanje web stranice na web poslužitelj

DRUGI RAZRED - 105 sati godišnje

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- posjedovati osnovna znanja o multimedijskim sadržajima i samostalno stvarati multimedijske sadržaje;
- poznavati način rada u MS Access-u i kreirati osnovne objekte MS Access-a;
- poznavati arhitekturu i protokolarne sadržaje interneta;
- znati koristiti složene usluge interneta;
- koristiti proračunske tablice za izvršavanje proračuna, crtanje grafova, oblikovanje podataka…;
- svladati osnovne pojmove i znanja o programskim jezicima;
- pokazati apstraktni način razmišljanja;
- naučiti i ovladati jednostavnim tipovima podataka i naredbama u programskom jeziku Pascal;

Pregled programskih sadržaja

1. INTERNET

- Internetska arhitektura i protokolarni sadržaj
- Fizička i logička slika interneta
- Adresiranje i usmjeravanje (uvođenje podmreža, besklasno usmjeravanje, usmjeravanje)
- Internet Protocol
- Ostali protokoli mrežnog sloja (Protokol razlučivanja adrese, protokol usmjeravanja)
- Transportni sloj (Transmission Control Protocol, User Datagram Protocol).
- Internetske usluge (model klijent poslužitelj, sustav imenovanja domena, usluga pristupa udaljenom računalu)

- Nova generacija interneta

2. MULTIMEDIJA

- Što je multimedija?
- Najčešći audio, grafički i videoformati
- Uređaji za kreiranje multimedije
- Programi za kreiranje multimedije

3. PRORAČUNSKE TABLICE

- Aplikacije – programi
- Unos podataka i izračun
- Formule, funkcije
- Grafikoni
- Složeniji zadaci iz područja matematike i fizike

4. BAZE PODATAKA

- Što je baza podataka?
- Entitet
- Organizacija podataka
- Relacijske baze (veze između tablica i indeksiranje podataka)
- Postupak kreiranja baze podataka u MS ACCESS-u
- MS ACCESS
- Kreiranje tablica
- Stvaranje i uređivanje veza između tablica
- Kreiranje upita
- Obrasci ili forme
- Izvještaji

5. PROGRAMSKI JEZICI

- Razvoj programskih jezika
- Leksik, sintaksa, semantika
- Faze prevođenja programa i vrste pogrešaka

6. UVOD U PASCAL

- Kako napisati i pokrenuti prvi program Pascal
- Radno okruženje Turbo Pascala (izbornici: File, edit, search..)
- Pojam i deklaracija varijable
- Definicija konstanti
- Naredba pridruživanja

7. OSNOVE PROGRAMSKOG JEZIKA PASCAL

- Moduli (Units)
- Struktura programa
- Elementi
- Tipovi podataka
- Standardni jednostavni tipovi podataka
- Izrazi

- Procedure za učitavanje i ispis podataka
- Modul Crt
- Nestandardni jednostavni tipovi podataka

8. NAREDBE GRANANJA

- Naredba If
- Naredba Case

9. NAREDBA ZA PONAVLJANJE

- Naredba For
- Naredba While
- Naredba Repeat

10. POTPROGRAMI

- Razlozi upotrebe potprograma
- Rješavanje programskog zadatka metodom top-down
- Pojam strukturnog programiranja
- Vrste potprograma
- Funkcije
- Procedure
- Lokalne i globalne varijable
- Rekurzivni potprogrami

TREĆI RAZRED - 105 sati godišnje

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- ovladati vještinom programiranja u programskom jeziku Pascal;
- poznavati temelje arhitekture mreže;
- ovladati načelima usmjeravanja tokova i informacijskih jedinica kroz mrežu;
- analizirati transmisijske mreže;
- steći i primijeniti znanja o načinu rada lokalne mreže, prijenosnih tehnologija i mrežne tehnologije;

Pregled programskih sadržaja

1. PROGRAMSKI JEZIK PASCAL - SLOŽENI TIPOVI PODATAKA

- Niz (jednodimenzionalni niz, sortiranje niza, pretraživanje niza, višedimenzionalni nizovi)
- String (tip podataka, funkcije definirane za rad sa stringovima, procedure definirane za rad sa stringovima)
- Skup (set)
- Slog (record)
- Datoteke

2. PROJEKTI

- Definicija i izrada projekta
- Primjeri izvedbe projekta

- Zadaci za seminarske radove

3. GRAFIKA U PASCALU

- Modul Graph
- Inicijalizacija grafičkog načina rada
- Odjava grafičkog načina rada
- Točke, dužine, pravokutnici
- Ispis teksta
- Kružnice, lukovi, isječci, elipse

4. DINAMIČKE STRUKTURE PODATAKA

- Statičke i dinamičke varijable
- Pokazivačke varijable (pointers)
- Vezane liste
- Sortirana vezana lista
- Binarno stablo

5. OSNOVE ARHITEKTURE MREŽA

- Korisnici i mreža
- Informacijske mreže
- Komunikacijski kanal
- Komunikacija u mreži

6. TRANSMISIJSKE MREŽE

- Razvoj transmisijske mreže
- Digitalni prijenos
- Pleziokrona digitalna hijerarhija (PDH)
- Sinkrona digitalna hijerarhija (SDH)
- Optički transmisijski sustavi
- Linijski kodovi
- Arhitekture transmisijskih mreža

7. PRISTUPNE MREŽE

- Prijenosni mediji i modulacijske tehnologije
- Protokoli sloja podatkovnog linka
- Pristupne tehnologije po bakrenim paricama
- DSL tehnologije
- Optičke pristupne tehnologije
- Bežične pristupne tehnologije

8. LOKALNE MREŽE

- Protokolarni složaj lokalnih mreža
- Upravljanje logičkim linkom
- Upravljanje pristupom mediju
- Standard IEEE 802.3
- Povezivanje LAN-ova
- Bežične lokalne mreže

ČETVRTI RAZRED - 96 sati godišnje

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- demonstrirati praktično znanje C++ programskog jezika;
- znati koristiti objektno orijentirane tehnike za kreiranje programa;
- razumjeti i detaljno objasniti nove metodologije alokacije, pristupa i dealokacije memorije.

Pregled programskih sadržaja:

1. PROGRAMSKI JEZIK C++

- Nastanak programa
- Objekti
- Objektno orijentirani programi
- C++
- Bordland C++ Builder
- Izvorni kod
- Izvršni oblik
- Biblioteke
- Povezivač
- Izvršna datoteka
- Projekt
- Pogreške
- Provjera programa
- C++ datoteka izvornog koda

2. C++ PODACI

- Podaci
- Memorijske adrese
- Varijable
- Oznaka tipa podataka
- Pridruživanje vrijednosti
- Tipovi podataka
- Brojevi
- Cijeli brojevi int
- Broj bez predznaka
- Realni brojevi float
- Eksponencijalni prikaz broja
- Realne varijable
- Znak char
- Znakovni niz
- Konstante

3. C++ OSNOVNA STRUKTURA PROGRAMA

- Funkcije
- Deklaracija funkcije
- Definicija funkcije
- Kraj naredbe
- Primjer funkcije
- Funkcija main
- Predprocesorske naredbe
- Biblioteka

- Ulazni i izlazni tokovi
- Iostream
- Cout
- Endl
- Cin
- Pogreške pri unosu podataka
- Pogreške pri učitavanju

4. C++ OPERATORI

- Aritmetički operatori
- Binarni aritmetički operatori
- Unarni aritmetički operatori
- Tip podataka operanada i rezultata
- Komentari
- Operatori obnavljajućeg pridruživanja
- Logički tio podataka bool
- Logički operatori
- Logički I
- Logički ILI
- Usporedba
- String

5. C++ GRANANJE

- Grananje
- Blok naredbi
- Naredba grananja
- Grananje naredbom if
- Grananje dvije neovisne grane
- Ulančana if naredba
- Ugnježđivanje if naredbi
- Uvjetna naredba
- Grananje naredbom switch

6. C++ PETLJE

- Petlja
- For petlja
- Beskonačna petlja
- Ugnježnjenje for petlje
- While petlja
- Do-while petlja
- Naredba break
- Naredba continue

DIDAKTIČKO-METODIČKE UPUTE

Program informatike sačinjen za izobrazbu u prirodoslovno-matematičkim gimnazijama je u skladu s dosezima postojećih znanja, programima koje izučava većina škola te razine u svijetu i realnima materijalnim ograničenjima trenutka u kojemu se nalazimo.

Težišna nakana je omogućiti učeniku odgovarajući razvoj misli, koji će ga moći voditi tijekom cijeloga njegova radnog vijeka, bez obzira kako se sama računala budu mijenjala i razvijala. Da se ostvari takav cilj, potrebito je jednakomjerno rasporediti rad na papiru i za računalom. Učenika treba uputiti u temeljna znanja o računalu i njegovim principima rada, ali

najvažnije je to da nauči sagledati suštinu problema. Ta se suština najbolje uočava rješavanjem ključnih zadaća na algoritamskoj razini, skicirajući rješenje na učeniku pristupačnom zapisu. Zatim, učeniku treba omogućiti svladavanje vještine prevođenja algoritma na neki strukturni programski jezik više razine. Budući da je algoritam neovisan o programskom jeziku koji razvija škola, učenika pripremamo za laku prilagodbu drugim jezicima, tehnikama ili putovima rada.

Dosezi učenika trebali bi se kreirati u mogućnostima samostalne izrade malih programskih paketa, u mogućnostima služenja nekim konkretnim gotovim programskim paketom. Posebno je važno dati učeniku osjećaj sigurnosti u budućem kretanju kroz još neproučene programske sadržaje.

Škola može u sklopu svojih mogućnosti izabrati jedan strukturni programski jezik više razine i pomoću njega predočiti učenicima sve ustroje obuhvaćene ovim programom.

Provjere znanja provoditi i na papiru i za strojem, tj. sagledavati usvojeni logički slijed i teorijska znanja te dostignutu razinu tehnike programiranja. U svakom obrazovnom razdoblju predviđeno je po pet sati za provjeru znanja, raščlambu rezultata i zaključivanje ocjena.

U sklopu obveznoga programa, učenici su dužni izraditi po jedan seminarski rad u III. i IV. razredu.

Svaki seminarski rad treba sadržavati i potpunu dokumentaciju, i to:

1. Kazalo,
2. Definiciju problema i metode rješavanja,
3. Algoritamsku prikazbu,
4. Ispis programa,
5. Prikaz testiranja i mogućih ograničenja,
6. Podrobit naputak korisniku programa,
7. Zaključak.

Oblik seminarskoga rada i tehničku izvedbu prilagoditi mogućnostima djece i škole.

INFORMATIKA
PRIRODOSLOVNA GIMNAZIJA

CILJEVI I ZADAĆE

Stjecanje logičke discipline i razvijanje stvaralačkih sposobnosti u odabiru i oblikovanju algoritma, u pisanju, testiranju i popravljanju programa pisanih na jednom strukturnom programskom jeziku više razine.

Svladavanje vještine upravljanja strojem i svima njegovim jedinicama, koja je dostatna za primjenu u raščlambi, istraživanju, kontroli, simulaciji ili stvarnih događaja ili teorijski postavljenih problema.

SADRŽAJ PROGRAMA

PRVI RAZRED - 70 sati godišnje

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- razumjeti temeljne pojmove u informatici;
- poznavati osnovne dijelove računala;
- shvatiti na kojem principu radi računalo;
- poznavati brojevne sustave i naučiti pretvarati brojeve iz jednog brojevnog sustava u drugi;
- razumjeti i objasniti matematičku logiku na temelju koje rade računala;
- ovladati korištenjem programa za obradu teksta;

- ovladati korištenjem programa za izradu multimedijalne prezentacije;
- razlikovati i koristiti osnovne usluge interneta;
- poznavati i objasniti osnovne pojmove i pokazati znanja o programskim jezicima;
- rješavati probleme dijagramom toka i pseudokodom;
- znati riješiti zadatke u odabranom programskom jeziku linijskom i razgranatom strukturom.

Pregled programskih sadržaja

1. UVOD U OSNOVE INFORMATIKE

- Osnovni pojmovi
- Povijesni pregled razvoja računala

2. GRAĐA RAČUNALA

- Funkcionalna shema
- Procesor, radni spremnik, matična ploča, vanjski spremnici
- Ulazni i izlazni uređaji
- Uređaji za povezivanje računala

3. BROJEVNI SUSTAVI

- Osnovni tipovi brojevnih sustava
- Baza brojevnog sustava
- Binarni brojevni sustav
- Oktalni brojevni sustav
- Heksadekadski brojevni sustav
- Direktna pretvorba brojeva iz sustava u sustav
- Opća baza brojevnog sustava

4. OSNOVE MATEMATIČKE LOGIKE

- Osnovni pojmovi
- Logički operatori
- Tablica istinitosti
- Teoremi Booleove algebre
- Konjuktivna i disjunktivna normalna forma
- Osnovni logički sklopovi

5. OPERACIJSKI SUSTAV RAČUNALA

- Osnove operacijskih sustava (vrste, karakteristike)
- Operacijski sustav Microsoft Windows
- Rad s mapama i datotekama
- Rad s prozorima
- Prilagodba Windowsova sučelja

6. PISANJE I OBRADA TEKSTA

- MS Word
- Pisanje zamolbe za posao (oblikovanje teksta, rad sa tabulatorima, spremanje, označavanje…)

- Životopis (Rad sa tablicama, umetanje slika)
- Stručni članak (pisanje matematičkih formula, crtanje u MS Wordu, odabir stilova…)

7. PREZENTACIJE

- MS PowerPoint
- Osmišljavanje slajda, dodavanje novog slajda, dodavanje slike, dodavanje animacija, prikaz prezentacije.
- Spremanje prezentacije, prilagodba strukture slajda i ispis prezentacije.

8. INTERNET

- Što je Internet
- World Wide Web
- Elektronička pošta
- Forum, čavrljanje (chat)
- Razmjena datoteka (FTP)
- Udaljeni rad (Telnet)

9. PROGRAMIRANJE

- Osnove programiranja
- Izrada jednostavnijih zadataka u nekom višem programskom jeziku (Pascal, C++,…)

DRUGI RAZRED - 70 sati godišnje

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- poznavati način rada u MS Access-u i kreirati osnovne objekte MS Access-a;
- poznavati osnove HTML jezika i napraviti svoju web stranicu;
- povezati usvojeno znanje pisanja HTML koda s grafičkim uređivačima;
- koristiti proračunske tablice za izvršavanje proračuna, crtanje grafova, oblikovanje podataka…;
- znati i ovladati jednostavnim tipovima podataka i naredbama u odabranom programskom jeziku (Pascal, C++,…);
- pokazati apstraktni način razmišljanja.

Pregled programskih sadržaja

1. PROGRAMIRANJE

- Napredno programiranje
- Izrada funkcija, pozivanje funkcija
- Nizovi
- Grafika

2. PRORAČUNSKE TABLICE

- Aplikacije – programi
- Unos podataka i izračun
- Formule, funkcije

- Grafikoni
- Složeniji zadaci iz područja matematike i fizike

3. BAZE PODATAKA

- Što je baza podataka?
- Entitet
- Organizacija podataka
- Relacijske baze (veze između tablica i indeksiranje podataka)
- Postupak kreiranja baze podataka u MS ACCESS-u
- MS ACCESS
- Kreiranje tablica.
- Stvaranje i uređivanje veza između tablica.
- Kreiranje upita.
- Obrasci ili forme.
- Izvještaji.

4. IZRADA WEB STRANICA

- HTML.
- Moja prva web stranica.
- <head> i <title>.
- Oblikovanje teksta.
- Prelaženje u novi red i kreiranje odlomka.
- Opcije bgcolor i background.
- Sve je u tablicama.
- Slike na web stranici.
- Poveznice.
- Slikovne mape.
- Obrasci.
- Neke dodatne postavke stranice.

Ovisno o odabranom programskom jeziku nastavnik će obraditi u prvom razredu devetu nastavnu cjelinu (osnove programiranja i izradu jednostavnijih zadataka do primjerice petlji), a nastavlja s prvom nastavnom cjelinom (naprednog programiranja) na drugoj godini.

PRIJEDLOG PROGRAMSKIH SADRŽAJA ZA NEKE ODABRANE PROGRAMSKE JEZIKE

Programski jezik Pascal

1. UVOD U PASCAL

- Kako napisati i pokrenuti prvi program Pascal
- Radno okruženje Turbo Pascala (izbornici: File, edit, search..)
- Pojam i deklaracija varijable
- Definicija konstanti
- Naredba pridruživanja

2. OSNOVE PROGRAMSKOG JEZIKA PASCAL

- Moduli (Units)
- Struktura programa

- Elementi
- Tipovi podataka
- Standardni jednostavni tipovi podataka
- Izrazi
- Procedure za učitavanje i ispis podataka
- Modul Crt
- Nestandardni jednostavni tipovi podataka

3. NAREDBE GRANANJA

- Naredba if
- Naredba case

4. NAREDBA ZA PONAVLJANJE

- Naredba for
- Naredba while
- Naredba repeat

5. POTPROGRAMI

- Razlozi upotrebe potprograma
- Rješavanje programskog zadatka metodom top-down
- Pojam strukturnog programiranja
- Vrste potprograma
- Funkcije
- Procedure
- Lokalne i globalne varijable
- Rekurzivni potprogrami

Programski jezik C++

1. OSNOVE PROGRAMIRANJA C++

- Osnovni pojmovi i nastanak programa
- varijable
- tipovi podataka
- osnovna struktura programa
- funkcije i pretprocesorske naredbe
- operatori
- ulazno-izlazne naredbe
- naredbe pridruživanja
- izvođenje i ispravke programa

2. NAREDBE ZA GRANANJE

- jednostruka uvjetna grananja
- višestruka uvjetna grananja
- naredba SWITCH CASE

3. NAREDBE ZA PONAVLJANJE

- programska petlja FOR
- programska petlja WHILE
- programska petlja DO WHILE

- naredbe CONTINUE i GOTO

4. NIZOVI
- niz znakova – STRING
- jednodimenzionalni niz
- višedimenzionalni niz

5. **POTPROGRAMI**
- funkcije
- rekurzije
- strukturno programiranje

DIDAKTIČKO-METODIČKE UPUTE

Omogućiti učeniku odgovarajući razvoj misli koji će mu koristiti tijekom cijeloga radnog vijeka. Jednakomjerno rasporediti vježbe na računalu i teoriju na papiru. Treba učenika uputiti u osnovna znanja o računalu i njegovom načelu rada. Ipak je najvažnije da učenik kritički sagleda i usvoji bit samog problema, što se postiže rješavanjem ključnih zadaća na algoritamskoj razni koje se trebaju prezentirati na jednostavan način.

Učenik bi trebao biti u stanju izraditi male programe, kao i naučiti služiti se već gotovim programima, a posebno je važno stjecanje sigurnosti u budućem korištenju novih programskih rješenja i paketa. Provjere znanja provoditi i na papiru i na stroju. U svakom obrazovnom razdoblju predviđeno je po pet sati za provjeru znanja i raščlambu rezultata, te zaključivanje ocjena.

INFORMATIKA

OPĆE, JEZIČNE I KLASIČNE GIMNAZIJE

TEMATSKI SADRŽAJ PROGRAMA (za 70 sati)

OPĆI CILJEVI I ZADAĆE

Cilj je informatičke izobrazbe u ovim gimnazijama stjecanje osnovne informatičke pismenosti, do razine rješavanja jednostavnijih problema u raznim problemskim situacijama, uz korištenje informatičke tehnologije.

Nastavom informatike treba omogućiti učeniku:
- realno sagledavanje uloge računala, njegove primjene i ograničenja te njegovoga utjecaja na kakvoću života u društvu;
- postizanje takve razine znanja o razvoju, građi i načinu rada računala, koja će omogućiti samostalan i stvaralački rad, odgovarajuću uporabu računala i prilagodbu promjenama informatičke tehnologije;
- postizanje programske vještine potrebite za samostalnu izradu jednostavnijih programa.

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja:

- razumjeti temeljne pojmova informacijsko-komunikacijske tehnologije;
- znati imenovati i objasniti svrhu sklopovlja i programskih dijelova računala;
- poznavati osnovne mjera za vrjednovanje računala;
- opisati funkcionalne cjeline računala (ulogu centralne jedinice, ulogu i vrste memorija, nabrojati i u kratkim crtama prikazati periferne jedinice računala,

nabrojati ostale dijelove računala);
- razlikovati i povezivati brojevne sustave značajne za opis rada računala;
- znati koristiti zakonitosti logičke algebre i njihova primjena na logičke sklopove;
- djelotvorno koristiti strojnu i programsku opremu;
- koristiti namjenske programe u rješavanju problema - praktičnih zadataka; Unos i oblikovanje teksta; Izvršavanje proračuna te crtanje grafova u proračunskoj tablici; Stvaranje kvalitetnih prezentacija i video zapisa služeći se elementima multimedije;
- objasniti pojmove vezane za računalne mreže i Internet;
- razlikovati i koristiti osnovne usluge Interneta;
- navesti i razlikovati programske jezike te faze programiranja;
- objasniti pojam i osnovna svojstva algoritma;
- navesti i primijeniti jezike za zapisivanje algoritama (dijagram toka i pseudkod);
- zaključiti kada i osmisliti kako primijeniti naredbu grananja (jednostruku i višestruku);
- raspoznati i primijeniti naredbe ponavljanja (s provjeravanjem uvjeta na početku, s provjeravanjem uvjeta na kraju, s unaprijed zadanim brojem ponavljanja);

Pregled programskih sadržaja

1. INFORMATIKA I DRUGE ZNANOSTI
- Pojmovi podatak, informacija, dokument, publikacija?
- Što je računalo? Informatika, računalstvo, informacijska znanost
- Povijesni razvoj računala, generacije računala

2. OSNOVNA GRAĐA RAČUNALA
- Sklopovlje računala
- Središnja jedinica za obradu - CPU
- Radna memorija
- Ulazno-izlazni uređaji
- Sabirnice – uređaji za pohranu

3. ULAZNO-IZLAZNI UREĐAJI I UREĐAJI ZA POHRANU
- Ulazni uređaji (tipkovnica, miš, upravljačka palica, osjetilna ploha, zaslon osjetljiv na dodir, grafička ploča, skener, crtični kod, digitalni fotoaparat)
- Izlazni uređaji (monitor, pisač, crtalo, zvučna kartica)
- Uređaji za pohranu (magnetski medij, disketa, tvrdi disk, magnetska kartica, optički medij, CD mediji, CD_ROM, CD-R, CD-RW, DVD)
- Poluvodički mediji

4. POVEZIVANJE RAČUNALA
- Svrha povezivanja
- Prijenosni kanal
- Modem
- Digitalna mreža integriranih usluga (ISDN)
- Širokopojasna digitalna telefonska mreža (DSL, ADSL)
- Vrste mreže (LAN, WAN) i zagušenje mreže

5. ZAPIS PODATAKA
- Dekadski i binarni brojevni sustav
- Oktalni i heksadekadski brojevni sustav
- Binarno računanje (prikaz cijelih i realnih brojeva)
- Bit i byte

- Kod i kodiranje (ASCII kod, Unicod)

6. BOOLEOVA ALGEBRA I LOGIČKI SKLOPOVI

- Logička algebra - osnovna pravila, zakoni i teoreme Booleove algebre
- Prikaz osnovnih logičkih operacija I, ILI, NE
- Osnovni logički sklopovi
- Složeni logički sklopovi

7. PROGRAMSKA PODRŠKA

- Operacijski sustavi (jednokorisnički i višekorisnički)
- Namjenski programi (korisnički programi, aplikacije)
- Računalni virusi, autorska prava i distribucija programa

8. PROGRAM MICROSOFT WINDOWS

- Pokretanje i izlaz iz Windowsa
- Pokretanje i izlaz iz program, rad s više prozora
- Namještanje glavnih obilježja programa
- Datoteke (stvaranje tekstualne datoteke u programu WordPad, program za rukovanje mapama i datotekama Windovs Explorer, prikaz, stvaranje, brisanje, pronalaženje mapa i datoteka, promjena imena, kopiranje itd)
- Čišćenje i defragmentiranje diska

9. MREŽE RAČUNALA I INTERNET

- Osnovni pojmovi vezani za mreže računala - mrežne tehnologije i mrežni uređaji
- Kratka povijest interneta (CARNET, WWW, e-mail)
- Internet Explorer, veze (linkovi, uređivanje postavki, pretraživanje ...)
- Web portal
- Elektronička pošta, adresar, web – mail
- Internetski forum, brbljaonica
- Blog
- Ftp
- Napredno pretraživanje Interneta, izrada projektnog zadatka

10. PROGRAM ZA OBRADU TEKSTA - MICROSOFT WORD

- Pokretanje programa MS Worda, izgled prozora, pomoć pri uporabi programa
- Pisanje, pohrana i uređivanje teksta
- Oblikovanje slova, odlomka (stilovi, tabulatori)
- Grafičke oznake i numeriranje (brojčanje), obrubi i sjenčanje, postavljanje stranice, oblikovanje zaglavlja i podnožja, umetanje simbola i posebnih znakova
- Pisanje teksta, fusnota (bilježaka), rad sa slikama, crtanje, pisanje formula i rad s tablicama
- Ispis dokumenta, odabir jezika i provjera pravopisa, samoispravak
- Uređivanje obilježja programa

11. PROGRAM ZA PRORAČUNSKE TABLICE

- Pokretanje programa MS Excel, izgled prozora
- Osnovne radnje s radnom knjigom
- Oblikovanje ćelija, premještanje, kopiranje, brisanje i umetanje ćelija, svrstavanje podataka po ćelijama
- Postavljanje stranice, pregled ispisa i ispis dokumenta
- Formule i funkcije
- Osnovne računske operacije (računanje najmanje, srednje i najveće vrijednosti)

- Funkcija IF
- Grafikoni

12. MULTIMEDIJA, PROGRAM MICROSOFT POWERPOINT, MOVIE MAKER

- Što je multimedija? Uređaji za kreiranje multimedije
- Umjetna inteligencija i ekspertni sustavi (obradba slika, obradba zvuka)
- MS PowerPoint program za izradbu prezentacija (prozor, uporaba gotovih predložaka).
- Izradba prezentacije: osmišljavanje slajda, dodavanje novoga slajda, dodavanje slike, dodavanje animacija, projekcija prezentacije.
- Spremanje prezentacije, prilagodba strukture slajda i ispis prezentacije
- Movie Maker program za izradu video zapisa (radno sučelje, kolekcija, umetanje slika, zvuka, video i tranzicijskih efekata)
- Izradba video spota na temelju materijala prikupljenog u fazi pretraživanja Interneta

13. PROGRAMSKI JEZICI I NAČELA PROGRAMIRANJA

- Programiranje i programski jezici
- Generacije programskih jezika (simbolički jezici različitih razina)
- Viši programski jezici opće namjene
- Programski jezici neovisni o sklopovlju i operacijskome sustavu
- Pomoćni postupci pri programiranju i planiranje
- Algoritam i načini njegovog predstavljanja
- Dijagram tijeka
- Pseudokod
- Programiranje (pogrješke, provjera i ispravljanje programa)
- Programske strukture (slijed, niz, grananje, petlja).

DIDAKTIČKO-METODIČKE UPUTE

Program informatike za izobrazbu u jezičnim, općim i klasičnim gimnazijama izrađen je od trinaest cjelina koje se izvedbeno u školama provode ovisno propisanoj satnici. Ako učenici u drugoj godini učenja kao izborni predmet izaberu informatiku, tada se u toj godini trebaju uzeti one cjeline koje nisu obrađene u prvoj godinil, a škola je u mogućnosti da te cjeline obradi.

Znanje stečeno u ovom predmetu učenici bi trebali primjenjivati u izradi praktičnih zadataka. Primjene trebaju odgovarati stupnju tijekom školovanja stečenoga znanja.

Provjere znanja provoditi i na papiru i za strojem, ovisno o tome provjeravaju li se usvojena teorijska znanja ili dostignuća razina tehnike, programiranja te uporaba paketa.

OPREMA PROGRAMA

Za ostvarivanje zadaća programa informatike u gimnaziji potrebno je osigurati:

- specijaliziranu učionicu s računalima,
- kabinet za nastavnike.

U specijaliziranoj učionici za nastavu informatike izvodi se, po mogućnosti, cjelokupna nastava (bar vježbe). Učionica bi trebala imati po jedno radno mjesto za svakoga učenika. Preporučuje se najmanje 3,6 m^2 površine po učeničkom radnome mjestu.

Radno mjesto nastavnika u učionici trebalo bi biti opremljeno računalom i projektorom slike s monitora na platno. Za uporabe projektora, nastavnik bi trebao biti u mogućnosti zamračiti učionicu. Poželjno je da svaka učionica ima bar dva pisača. Učionica treba imati potpunu električnu instalaciju s posebnom zaštitnom sklopkom. Rasvjeta u učionici mora biti tako izvedena da se svjetlo ne reflektira od monitora. U učionici mora biti školska ploča.

Kabinet za nastavnika posebna je prostorija, povezana s učionicom za informatiku. U kabinetu mora biti posebno računalo, koje treba služiti za pripremu nastave i vođenje nastavne

dokumentacije. U kabinetu također treba postojati poseban ormar za čuvanje informatičkih materijala i dokumentacije za računala i programska podrška. Za uspješnu provedbu nastave informatike potrebna su nastavna sredstva:

- Udžbenici,
- Priručnici za rad s računalom i programskim paketima,
- Zbirke zadataka,
- Priručnik za nastavnike.

PODRUČJE TJELESNE I ZDRAVSTVENE KULTURE

Opis područja

Svrha tjelesnoga i zdravstvenoga područja jest usvajanje znanja, stjecanje vještina i navika te razvijanje pozitivnoga stava prema tjelesnoj aktivnosti i zdravomu načinu življenja kako bi se omogućilo dosizanje najboljih tjelesnih i duševnih potencijala pojedinca.

Tjelesno i zdravstveno područje od temeljnoga je značaja za skladan razvoj psihosomatskih osobina učenika, za razvoj njihovih psihičkih osobina i motoričkih sposobnosti, za usavršavanje biotičkih motoričkih i socijalnih motoričkih znanja te za razvoj temeljnih kompetencija, a poglavito onih koje proizlaze iz potrebe primjerenoga i stalnoga prilagođavanja novim životnim i radnim okolnostima.

Ono učenicima tijekom školovanja omogućava upoznavanje vlastitoga tijela, njegovo funkcioniranje, mogućnosti i ograničenja, razumijevanje važnosti tako da tijekom cijeloga života nauče održavati i unapređivati tjelesnu spremnost i zdravlje, razumijevati povezanost tjelesnoga, duševnoga i emocionalnog zdravlja, poznavanje načina usvajanja zdravih navika i izbjegavanja onih pogubnih po zdravlje te mogućnosti traženja pomoći u slučaju bolesti, poteškoća u učenju, poteškoća u osobnim i društvenim odnosima.

Ovakav pristup omogućit će učenicima da tijekom svoga školovanja te u kasnijemu životu, lakše uče, lakše ostvaruju ravnopravne osobne i društvene veze i da, poštujući tuđe posebnosti, lakše razvijaju aktivan stav prema životu i vlastitu poduzetnost.

Znanja, sposobnosti, postignuća i vrijednosti stečene ovim područjem izravno utemeljuju i unaprjeđuju zdravlje učenika, omogućuju stvaranje pozitivne osobnosti, jačaju samopoštovanje i samopouzdanje te djeluju na kvalitetu života u školi, obitelji i društvu. Spoznaje i iskustva iz ovog područja omogućavaju učenicima oblikovanje odgovorna odnosa prema sebi, drugima i okruženju, pomažući prilagođavanju i savladavanju poteškoća tijekom razvoja i sazrijevanja.

Temeljni sadržaji odgajaju učenike promicanjem korektnoga ponašanja i usvajanjem općeljudskih i športskih vrijednosti. Upućuju na nenasilno rješavanje sukoba, razvijaju sposobnosti emocionalne samoregulacije – kontrolu agresivnosti. Značajni su za poticanje ustrajnosti i savladavanje straha, potiču razvoj pozitivnih osobina ličnosti i afirmacije učenika. Razvijaju suradničko ponašanje, potiču pomaganje drugima i poštivanje dogovora te osposobljavaju za timsko djelovanje i potiču pravilnu komunikaciju.

Odgojno-obrazovni ciljevi područja

Učenici će:

- razumjeti razvoj i funkcioniranje vlastitoga tijela;
- usavršiti kineziološka znanja i vještine, i znati ih primijeniti u športskim i športsko-rekreativnim aktivnostima;
- razviti svijest o važnosti tjelesnoga vježbanja za očuvanje i unaprjeđenje zdravlja;
- znati pravilno procijeniti te odabrati tjelesnu aktivnost i prehranu, najbolje za očuvanje zdravlja i održavanje dobre tjelesne spremnosti te razumjeti utjecaj nepravilne prehrane na razvoj bolesti i poremećaja;
- razumjeti pojmove i značajke nezdravih navika, rizičnih ponašanja i ovisnosti te znati kako one narušavaju zdravlje;
- razumjeti tjelesne, duševne i emocionalne značajke razvoja kroz djetinjstvo i adolescenciju;
- razumjeti značajke dobre komunikacije i njezina značenja u obiteljskomu, vršnjačkomu i društvenomu okruženju;
- razviti samopoštovanje i samopouzdanje te razumjeti njihovo značenje za razvoj i odrastanje;
- razumjeti pojmove spola i spolnosti te značaj odgovorna spolnoga ponašanja i jednakopravnosti spolova;
- razumjeti značenje i osobitosti pojmova sprječavanja bolesti i promicanja zdravlja;
- moći prepoznati različite oblike tjelesnoga i duševnoga nasilja i zlostavljanja te načine njihova sprječavanja.

Očekivana učenička postignuća i ishodi učenja i poučavanja

I. TJELESNO VJEŽBANJE I ZDRAVLJE

Učenici će:

- biti osposobljeni za vođenje brige o vlastitom zdravlju i zdravlju okoline;
- prepoznati i razumjeti zakonitosti o utjecaju tjelesnoga vježbanja na pojedine dimenzije antropološkoga statusa;
- prepoznati i osvijestiti značaj redovita i pravilna održavanja higijene športskih građevina i prostora;
- steći zdrave prehrambene navike o uzimanju hrane i tekućine u vrijeme povećanih tjelesnih napora;
- promicati ulogu tjelesnoga vježbanja u sprječavanju bolesti te čuvanju, unaprjeđivanju i zaštiti zdravlja kao općeljudske vrijednosti;
- usvojiti osnovna znanja o sprječavanju povreda pri tjelesnomu vježbanju;
- steći naviku pravilnoga odijevanja radi zaštite od nepovoljnih izvanjskih utjecaja u različitim uvjetima vježbanja.

II. ANTROPOLOŠKA OBILJEŽJA

Učenici će:

- samostalno izračunati svoj ITM (indeks tjelesne mase);
- biti osposobljeni za samopraćenje antropoloških obilježja;
- prepoznati i osvijestiti potrebu o održavanja antropoloških obilježja na najboljoj razini;
- razviti svijest o vlastitim sposobnostima, a time i jačanje samopouzdanja i samopoštovanja.

III. KINEZIOLOŠKA TEORIJSKA I MOTORIČKA ZNANJA

Učenici će:

- steći opće i temeljne kineziološke kompetencije o pravilnoj uporabi kineziloških operatora;
- steći specifične kineziološke kompetencije o uporabi kineziloških operatora koji su primjereni budućemu zanimanju;
- usporediti vrijednosti između dobivenih rezultata inicijalnim, tranzitivnim i finalnim provjeravanjem;
- biti osposobljeni za primjenu mjera sigurnosti na skijalištu i klizalištu;
- prepoznati i osvijestiti temeljne zakonitosti glede opterećenja pri tjelesnomu vježbanju;
- prepoznati i primijeniti opremu i sredstva na skijalištu i klizalištu.

IV. MOTORIČKA DOSTIGNUĆA

Učenici će:

- biti osposobljeni za djelotvorno služenje naučenim u svakodnevnomu životu i radu;
- prepoznati i osvijestiti prednosti aktivnoga odmora;
- biti osposobljeni za provođenje samostalnoga vježbanja;
- biti osposobljeni za rješavanje problema u urgentnim situacijama.

V. SPRJEČAVANJE BOLESTI I PROMICANJE ZDRAVLJA

1. Mentalno, socijalno i emocionalno zdravlje

Učenici će:

- prepoznati poruke verbalne i neverbalne komunikacije;
- kritički vrjednovati vlastite postupke i planove u odnosu na željene životne i profesionalne ciljeve;
- steći socijalne vještine za djelotvorno rješavanje sukoba, suočavanja s konkurencijom i promjenama u odnosima;

- analizirati i vrjednovati kako stavovi i vještine u međuljudskim odnosima utječu na angažirano i djelotvorno sudjelovanje u aktivnostima zajednice.

2. Rizična ponašanja
Učenici će:
- argumentirati utjecaj alkohola i psihoaktivnih tvari na ponašanje i odluke glede međuljudskih i spolnih odnosa;
- pravilno postupiti u slučaju nezgode i hitnih stanja zbog zlouporabe alkohola ili psihoaktivnih tvari;
- razlikovati specifične situacije zlouporabe alkohola i droga u različitim kulturama, zemljama i područjima;
- usvojiti vještine vršnjačke pomoći i podrške pri rizičnomu ponašanju u grupi ili razredu.

3. Međuljudski odnosi, spolno zdravlje i roditeljstvo
Učenici će:
- analizirati i prepoznati moć u odnosima koja može biti i dobro ili loše upotrijebljena;
- argumentirati važnost i potrebu privrženosti, povjerenja i poštovanja u emocionalnim i spolnim odnosima;
- razlikovati posebnosti pojedinih međuljudskih i partnerskih odnosa, uključujući i brak;
- objasniti i usvojiti pojmove odgovorna spolnoga ponašanja i odnosa;
- analizirati važnost, trajnost i odgovornost roditeljstva te njegov utjecaj na životne mogućnosti i odabire.

4. Prehrana i zdravlje
Učenici će:
- razmotriti utjecaj društva i medija na prehrambene navike;
- opisati temeljna prava potrošača na obaviještenost i poštivanje zakonskih propisa o namirnicama i prehrani;
- pružiti vršnjačku pomoć i potporu u problemima poremećaja prehrane u grupi ili razredu.

5. Sprječavanje bolesti i unapređenje zdravlja
Učenici će:
- nepristrano procijeniti osobne zdravstvene potrebe;
- analizirati načine očuvanja i unaprjeđenja zdravlja tijekom života;
- usvojiti odgovarajuću tjelesnu aktivnost kao načelo ponašanja u svim životnim uvjetima;
- aktivno sudjelovati u programima promicanja zdravlja i sprječavanja bolesti;
- analizirati i procijeniti utjecaj okoliša i radnoga mjesta na zdravlje i na mogući razvoj bolesti;
- analizirati i kritički procijeniti prioritete za pravičnu raspodjelu raspoloživih zdravstvenih i rekreativnih resursa i zagovarati potrebne promjene.

TJELESNA I ZDRAVSTVENA KULTURA

SVRHA I CILJ

U uvodu u tjelesno i zdravstveno područje izložena je temeljna svrha tjelesnoga i zdravstvenoga odgoja koja podrazumijeva usvajanje znanja, stjecanje vještina i navika te razvijanje pozitivnoga stava prema tjelesnoj aktivnosti i zdravomu načinu življenja kako bi se

omogućilo postignuće najboljih tjelesnih i duševnih potencijala pojedinca. Tjelesna se i zdravstvena kultura stječe od primarnoga i osnovnoga odgojno-obrazovnoga razdoblja pa u srednjim školama odnosno gimnazijama postiže potrebnu cjelovitost koja je karakteristična za to mladenačko razvojno odgojno i obrazovno razdoblje učenika.

Ciljevi tjelesnoga i zdravstvenoga odgoja odnosno tjelesne i zdravstvene kulture u gimnazijama šire su izloženi po različitim aspektima toga odgoja koji se ostvaruju u cjelini četverogodišnjega kurikuluma i mogu se sažeti u skladan razvoj psihosomatskih osobina učenika, razvoj njihovih duševnih i moralnih osobina, motoričkih sposobnosti, usavršavanje biotičkih motoričkih i socijalnih motoričkih znanja te razvoj temeljnih kompetencija, a poglavito onih koje proizlaze iz potrebe primjerenoga i stalnoga prilagođavanja novim radnim i životnim okolnostima.

PROGRAMSKA GRAĐA

OSNOVNI PROGRAM

Osnovni je program tjelesne i zdravstvene kulture zasnovan na temeljnim motoričkim sklopovima pojedinih kineziloških djelatnosti. Tako široko zamišljeni programski sadržaji omogućuju izbor onih kineziloških aktivnosti, koje su u ulozi utjecaja na pozitivne promjene morfoloških značajki, funkcionalnih sposobnosti, kognitivnih i konativnih (voljnih) dimenzija osobe te socijalizaciju svakoga učenika.

Sadržaji osnovnoga programa određuju se po slobodnom izboru polaznika za pojedine kineziološke djelatnosti. Mjerila za izbor programskih sadržaja određena su:

- Zdravstvenim stanjem morfološkim značajkama, funkcionalnim sposobnostima vitalnih organa te psihosocijalnim potrebama svakog učenika,
- Motivima i zanimanjem polaznika za pojedine sadržaje,
- Razinama usvojenosti teorijskih i motoričkih kineziloških izvješća,
- Utilitarnim vrijednostima pojedinih sadržaja u svakodnevnom radu i životu,
- Materijalima, kadrovskim i drugima mogućnostima škole, odnosno sredine u kojoj škola djeluje.

Programski sadržaji, koji su u ulozi ostvarivanja određenoga cilja i zadaće, mogu se sastaviti iz skupina kineziloških djelatnosti. To su:

Prva skupina:

- Atletika,
- Športska gimnastika,
- Ples,
- Ritmičko-športska gimnastika,
- Borilački športovi.

Druga skupina:

- Košarka,
- Odbojka,
- Nogomet,
- Rukomet.

Odabir sadržaja osnovnoga programa svodi se na produbljivanje i proširivanje sposobnosti i osobina, s težištem na poboljšanje funkcionalnih sposobnosti polaznika. On se može ostvariti u sljedećim programskim sadržajima kroz pojedina godišta:

PRVI RAZRED
(učenici)

CILJEVI I ZADAĆE:

- Primjerenim odabirom kinezioloških operatora utjecati na morfološki status učenika, a posebice na razvoj mišićne mase;
- Utjecati na usklađivanje nesrazmjera u rastu mišića, potkožnog masnog tkiva i kostiju;
- Pomoću različitih nastavnih tema utjecati na koordinacijske sposobnosti učenika s obzirom na njihov ubrzan rast i razvoj koje se odražavaju u neracionalnim načinima kretanja.

Pregled programskih sadržaja:

I. TRČANJE

1. Ciklično kretanje različitim tempom do 10 minuta.
2. Trčanje kratkih dionica 20 - 40 m iz niskog starta.
3. Trčanje dužih dionica s visokim startom 60 do 80 m.
4. Štafetno trčanje – tehnika primopredaje palice, odozdo.
5. Poligoni s preprekama.

II. SKOKOVI

1. Skok u dalj koračnom tehnikom – 1,5 korak.
2. Skok u vis opkoračnom tehnikom (stradle).

III. BACANJE

1. Bacanje medicinke od 3 kg suvanjem.
2. Bacanje loptica u dalj različitih težina s gađanjem ciljeva.
3. Bacanje kugle "O Brien" tehnikom.

IV. PENJANJE, VIS, UPORI, POTPORI I KOVRTLJAJI

1. Penjanje rukama po raznim spravama.
2. Stoj na rukama kolut naprijed.
3. Njih u potporu i uporu na ručama.
4. Saskok u prednjihu s okretom za 180°- ruče.
5. Kovrtljaj nazad iz upora prednjeg – preča.

V. PRESKOCI

1. Raznoška sa zanoženjem.
2. Zgrčka sa zanoženjem.

VI. BORILAČKE VJEŽBE

1. Padovi: naprijed, nazad i u stranu.
2. Bacanje: preko ramena, nožno i ručno.
3. Zahvati držanja.

VII . PLESNE STRUKTURE

1. Društveni plesovi: valcer, polka.
2. Izbor plesova iz svoje sredine.

VIII. IGRE

1. Elementarne i štafetne igre.
2. Vođenje lopte lijevom i desnom rukom s promjenom brzine i smjera kretanja (R i K).
3. Hvatanje i dodavanje lopte jednom i objema rukama u mjestu i kretanju s promjenom brzine i smjera kretanja (R i K).
4. Pobiranje lopte jednom rukom uz pomoć druge i objema rukama odozdo (R i K).
5. Ubacivanje lopte u koš iz kretanja, nakon vođene ili dodane lopte polaganjem i skok

šutom (K).
6. Udarci na vrata s mjesta i iz kretanja (R).
7. Vođenje lopte unutarnjim i vanjskim dijelom hrpta stopala s promjenom brzine i pravca kretanja (N).
8. Udarci sredinom hrpta stopala i unutarnjom stranom stopala (N).
9. Primanje lopte unutarnjom stranom stopala (N).
10. Dodavanje lopte nogom (N).
11. Igra "mali nogomet".
12. Vršno i podlaktično odbijanje lopte, srednje i visoko iz osnovnog odbojkaškog stava i kretanja (O).
13. Gornji (tenis) servis (O).
14. Blok: pojedinačni (O).
15. Smeč iz zaleta sunožnim odrazom (O).
16. Mini odbojka 3:3.

IX. OPĆE PRIPREMNE VJEŽBE

1. Pripremne vježbe za povećanje mišićne mase primjenom dinamičkih vježbi serijama.

DRUGI RAZRED
(Učenici)

CILJEVI I ZADAĆE:

- Primjerenim odabirom kineziološkiх operatora i dalje nastaviti utjecati na morfološki status učenika, a posebice na razvoj mišićne mase;
- Utjecati na usklađivanje nesrazmjera u rastu mišića, potkožnog masnog tkiva i kostiju;
- Izborom nastavnih tema razvijati motoričke sposobnosti: gibljivost, ravnotežu, preciznost, brzinu, eksplozivnu snagu, repetitivnu i statičku snagu;
- Pomoću različitih nastavnih tema utjecati na koordinacijske sposobnosti učenika s obzirom na njihov ubrzan rast i razvoj koje se odražavaju u neracionalnim načinima kretanja;
- Osposobiti učenike za individualnim doziranjem opterećenja.

Pregled programskih sadržaja:

I. TRČANJE

1. Ciklično kretanje različitim tempom do 12 minuta.
2. Brzo trčanje do 60 m iz visokog i niskog starta.
3. Trčanje dužih dionica do 120m.
4. Individualna dostignuća, 100, 200 i 1000 m.
5. Štafetno trčanje 4 x 80 m prema pravilu IAAF-a.
6. Poligoni prepreka u prirodnim uvjetima.

II. SKOKOVI

3. Skok u dalj – individualna motorička dostignuća.
4. Skok u vis - individualna motorička dostignuća.

III. BACANJE

1. Bacanje medicinke od 5 kg suvanjem.
2. Bacanje loptica različite težine u cilj i daljinu zaletom.
3. Bacanje kugle “O Brien” tehnikom – 4 kg.

IV. VIS, UPOR, PENJANJE I RAVNOTEŽNI POLOŽAJI

1. Penjanje na konop rukama i nogama do5 m.
2. Kolut nazad kroz stoj na rukama.
3. Njihom kroz vis strmoglav do upora stražnjeg - krugovi.
4. Vis prednji – klimom ili zgibom uzmah prednji – preča.
5. Vaga bočno otklonom i odnoženjem – tlo.
6. Premet strance iz mjesta.

V. PRESKOCI

1. Prednoška.

VI. BORILAČKE VJEŽBE

1. Bacanje: bočno i nožno.
2. Obrana od udaraca, zahvata držanja i gušenja.
3. Udarci rukama i nogama (karate).

VII . PLESNE STRUKTURE

1. Društveni plesovi: tango i rock plesovi.
2. Izbor plesova iz svoje sredine.

VIII. IGRE

Elementarne i štafetne igre.

1. Vođenje lopte lijevom i desnom rukom naizmjenice, nisko, visoko i dokorakom (K).
2. Hvatanje lopte jednom rukom u skoku (K).
3. Dodavanje lopte objema rukama od tla, s grudi iznad ramena i glave te jednom rukom sa strane i od tla iz kretanja (K).
4. Ubacivanje lopte u koš jednom rukom preko glave (K).
5. Pivotiranje (K).
6. Slobodno bacanje (K).
7. Osobna obrana preuzimanjem igrača (K).
8. Fintiranje s promjenom smjera i načina dodavanja lopte (K).
9. Oduzimanje lopte pri vođenju i ubacivanju u koš (K).
10. Blokade, kombinacije napada i obrane s dva igrača, s tri igrača, s jednim centrom (K).
11. Igra na dva koša s primjenom pravila (K).
12. Donje odbijanje lopte jednom rukom u visini boka i tla (O).
13. Idividualni napad servisom i smečom (O).
14. Obrana u stražnjoj liniji (O).
15. Igra preko mreže s primjenom pravila (O).
16. Blok pojedinačni i grupni (O).
17. Taktika napada putem treće lopte(O).
18. Udarci lopte na vrata s otklonom u suprotnu stranu (R).
19. Blokiranje jednom i objema rukama (R).
20. Primanje lopte preuzimanjem (R).
21. Napad s 9m (R).
22. Individualni i skupni protunapad (R).
23. Igra u napadu i obrani u specifičnim uvjetima (R).
24. Izvođenje poluvolej i volej udaraca (N).
25. Oduzimanje lopte izbijanjem (N).
26. Dribling (prelaženje protivničkog igrača).

IX. OPĆE PRIPREMNE VJEŽBE

1. Pripremne vježbe za povećanje mišićne mase i motoričkih i funkcionalnih

sposobnosti primjenom dinamičkih vježbi u serijama sa i bez opterećenja.

TREĆI RAZRED
(Učenici)

CILJEVI I ZADAĆE:

- Primjerenim odabirom kineziloških operatora i dalje nastaviti utjecati na razvoj morfološkog statusa učenika, a posebice na povećanje snage ruku i ramenog pojasa;
- Primjerenim nastavnim temama nastaviti razvijanje aerobnih i anaerobnih sposobnosti.
- Utjecati na što bolji razvoj opće motorike učenika;
- Usmjeravanje učenika za športskim stvaralaštvom u smjeru individualnih dostignuća;
- Podizanje svijesti učenika o važnosti prakticiranja športskih aktivnosti u vrijeme slobodnih aktivnosti.

Pregled programskih sadržaja:

I. TRČANJE

1. Ciklično kretanje različitim tempom do 15 minuta.
2. Brzo trčanje do 60 m – leteći start.
3. Štafetno trčanje 4 x 80 mprema pravilu IAAF-a.
4. Individualna dostignuća, 100, 400 i 1500 m.
5. Trčanje preko niskih prepona.

II. SKOKOVI

1. Troskok - tehnika zaleta, odraza i doskoka.
2. Skok u vis i dalj, individualna motorička dostignuća.

III. BACANJE

1. Bacanje kugle tehnikom "O Brien" 5 kg.

IV. VIS, UPOR, PRESKOCI

1. Vis strmoglav, vis uznjeto, upor stražnji.
2. Premet naprijed
3. Naupor jašući, kovrtljaj nazad, podmetni saskok (P).

V. RAVNOTEŽNI POLOŽAJ

1. Rameni stoj, kolut do sjeda raznožno (R).

VI. BORILAČKE VJEŽBE

1. Zahvati gušenja.
2. Obrana od zahvata gušenja.

VII . PLESNE STRUKTURE

1. Društveni plesovi:izbor suvremenih plesova.

VIII. IGRE

1. Primjena skok šuta u igri (R).
2. Igra u napadu i obrani s igračem više ili igračem manje (R).
3. Vođenje lopte s promjenom smjera kretanja (K).
4. Situaciono vođenje i dodavanje lopte, promjenom načina vođenja i dodavanja lopte (K) kroz igru.
5. Primanje lopte i dodavanje u složenim situacijama (O).

6. Gornji lelujavi – skok servis (O).
7. Primjena pravila kroz igru i suđenje (O)
8. Igra na dva gola, primjena taktike (R i N).

IX. OPĆE PRIPREMNE VJEŽBE

1. Pripremnim vježbama utjecati na što skladniji morfološki razvoj i sustavno povećanje motoričkih i funkcionalnih sposobnosti primjenom dinamičkih vježbi u serijama s optimalnim opterećenjem.

ČETVRTI RAZRED
(učenici)

CILJEVI I ZADAĆE:

- Primjerenim odabirom kineziološkiх operatora i dalje nastaviti utjecati na razvoj morfološkog statusa učenika, a posebice na povećanje snage ruku i ramenog pojasa, snage trupa i donjih ekstremiteta;
- Primjerenim nastavnim temama nastaviti razvijanje aerobnih i anaerobnih sposobnosti.
- Usvajanje određenog stupnja motoričkih informacija prijeko potrebnih za očuvanje zdravlja;
- Usmjeravanje učenika za športskim stvaralaštvom u smjeru individualnih dostignuća.
- Osposobiti učenike za samostalno organiziranje športskih aktivnosti.

Pregled programskih sadržaja:

I. TRČANJE

1. Ciklično kretanje različitim tempom do 20 minuta.
2. Brzo trčanje 40- 60 m.
3. Štafetno trčanje 4 x 100 m prema pravilu IAAF-a.
4. Individualna dostignuća, 100, 800 m.
5. Individualna dostignuća, kros 2000 m.

II. SKOKOVI

1. Skok u vis, dalj i troskok - individualna motorička dostignuća.

III. BACANJA

1. Bacanje kugle tehnikom "O Brien" 5 kg. – individualna motorička dostignuća

IV. VIS, UPORI, KOVRTLJAJI I PRESKOCI

1. Kovrtljaj naprijed i nazad iz upora jašućeg (P).
2. Iskret nazad iz njiha (K).
3. Sastav: po izboru na dvije sprave.

V. BORILAČKE VJEŽBE

1. Samoobrana: tehnika obrane od napada različitim predmetima, blokadom i zahvatom poluga u zglobu lakta, ramena i šake.

VI . PLESNE STRUKTURE

1. Realizacija različitih plesnih ritmova: disco-plesovi.

VII. IGRE

1. Ubacivanje lopte u koš iz vođenja odozdo i s poluokretom (K).

2. Kombinirana obrana zona – čovjek (K).
3. Primjena svladane tehnike kroz igru (K).
4. Situacijsko dodavanje i dizanje lopte (O).
5. Igra u napadu i obrani, različite varijante (O).
6. Igra preko mreže kao momčadska igra (O).
7. Igra na dva gola, primjena taktike (R i N).
8. Organizacija natjecanja i vođenje utakmica (K,R,O,N).
9. Suđenje utakmica i vođenje zapisnika (K,R,O,N).

VII. OPĆE PRIPREMNE VJEŽBE

1. Pripremnim vježbama utjecati na što skladniji morfološki razvoj i sustavno povećanje funkcionalnih sposobnosti kardiopulmonalnog i lokomotornog sustava primjenom dinamičkih vježbi u serijama s optimalnim opterećenjem.

DOPUNSKI PROGRAMI

Škole koje nemaju uvjeta za provođenje nekih nastavnih cjelina osnovnog program, a imaju uvjete za izvođenje dopunskog športskog programa, poželjno bi bilo u operativni plan i program uvrstiti elemente dopunskog programa tj. aktivnosti, kao što su: badminton, stolni tenis, tenis, plivanje, skijanje, rolanje, aerobik i drugo.

PRVI RAZRED

(učenice)

CILJEVI I ZADAĆE:

- Primjerenim odabirom kineziološkim operatora utjecati na morfološki status učenica, a posebice na proporcionalan razmjer između mišićnog i potkožnog masnog tkiva;
- Izborom nastavnih tema razvijati motoričke sposobnosti: brzinu, eksplozivnu snagu, preciznost, koordinaciju i ravnotežu;
- Primjerenim nastavnim temama nastaviti razvijanje aerobnih i anaerobnih sposobnosti.
- Utjecati na što bolji razvoj opće motorike učenica;
- Razvijanje svijesti kod učenica za privikavanjem na odgovarajuće vježbanje i za vrijeme mjesečnog ciklusa, posebice učenice koje imaju smetnji (dismenoreja);
- Utjecati na jakost i gibljivost karličnog pojasa i na snagu leđne muskulature , što je uvjet za nesmetano razvijanje ostalih organskih sustava.

Pregled programskih sadržaja:

I. TRČANJE

1. Ciklično kretanje različitim tempom do 8 minuta.
2. Trčanje kratkih dionica „leteće“ 20 - 40 m.
3. Trčanje dužih dionica s visokim startom 60 do 80 m.
4. Štafetno trčanje – tehnika primopredaje palice, odozdo.
5. Poligoni s preprekama.

II. SKOKOVI

1. Skok u dalj koračnom tehnikom – 1,5 korak.
2. Skok u vis opkoračnom tehnikom (stradle).

III. BACANJE

1. Bacanje medicinke od 1, 2 i 3 kg jednom i objema rukama.
2. Bacanje loptica u dalj različitih težina s gađanjem ciljeva.

IV. VIS, UPOR, PENJANJE

1. Njihom strance premah odnožno na nižu pritku (R).
2. Klimom premah zgrčeni (R).
3. Iz visa ležećeg prednjeg uzmah na višu pritku odrivom jedne noge (R).
4. Više premeta strance povezano.
5. Stoj na rukama.
6. Stoj na rukama kolut naprijed.

V. RAVNOTEŽNI POLOŽAJ

1. Naskok u upor čučeći, galop naprijed, otvoreno-zatvoreni poskok, «mačji» skok, «leteći» skok, okreti u čučnju i usponu na obje noge za 180° - greda 40, 80 cm.

VI. PRESKOCI

1. Odbočka u lijevu i desnu stranu.

VII. BORILAČKE VJEŽBE

1. Padovi: naprijed, nazad i u stranu.
2. Bacanje: preko ramena, nožno i ručno.
3. Zahvati držanja.

VIII . PLESNE STRUKTURE

1. Kruženje rukama u čeonoj, bočnoj i vodoravnoj ravnini obručem, loptom, vijačom u mjestu i kretanju.
2. Zamasi i kruženja pruženom nogom u čeonoj i bočnoj ravnini.
3. Križni okreti «valom» za 180° i 360° u obje strane.
4. Spiralni okret u lijevu i desnu stranu.
5. Poskoci u mjestu prednoženjem, zanoženjem i odnoženjem uz bacanje i hvatanje lopte.
6. Daleko visoki skok, mačji skok
7. Korak valcera, poloneze; kretanje u obje strane uz rad nogu i ruku u raznim tlocrtnim oblicima.
8. Realizacija kretnjom u različitim ritmičkim obrascima.
9. Društveni plesovi: valcer, polka.
10. Izbor tradicijskih plesova iz okružja.

IX. IGRE

1. Elementarne i štafetne igre.
2. Vođenje lopte lijevom i desnom rukom s promjenom brzine i smjera kretanja (R i K).
3. Hvatanje i dodavanje lopte jednom i objema rukama u mjestu i kretanju s promjenom brzine i smjera kretanja (R i K).
4. Pobiranje lopte jednom rukom uz pomoć druge i objema rukama odozdo (R i K).
5. Ubacivanje lopte u koš iz kretanja, nakon vođene ili dodane lopte polaganjem i skok šutom (K).
6. Udarci na vrata s mjesta i iz kretanja (R).
7. Vođenje lopte unutarnjim i vanjskim dijelom hrpta stopala (N).
8. Udarci sredinom hrpta stopala i unutarnjom stranom stopala (N).
9. Primanje lopte unutarnjom stranom stopala (N).
10. Dodavanje lopte nogom (N).
11. Igra "mali nogomet".
12. Vršno i podlaktično odbijanje lopte, donje, srednje i visoko iz osnovnog odbojkaškog

stava i kretanja (O).
13. Gornji (tenis) servis (O).
14. Blok: pojedinačni (O).
15. Smeč iz zaleta sunožnim odrazom (O).
16. Mini odbojka 3:3.

X. OPĆE PRIPREMNE VJEŽBE

1. Primjenom submaksimalnih dinamičkih podražaja i eksplozivnih dinamičkih podražaja utjecati na povećanje mišićne mase, posebno mišića trupa.

DRUGI RAZRED
(Učenice)

CILJEVI I ZADAĆE:

- Primjerenim odabirom kineziološkihoperatora nastaviti utjecati na morfološki status učenika, a posebice na proporcionalan razmjer između mišićnog i potkožnog masnog tkiva;
- Izborom nastavnih tema razvijati motoričke sposobnosti: brzinu, eksplozivnu snagu, preciznost, koordinaciju i ravnotežu;
- Primjerenim nastavnim temama i dalje nastaviti razvijanje aerobnih sposobnosti s postupenim organskim prilagođavanjem krvožilnog i dišnog sustava (prsno i dijafragmalno disanje);
- Usmjeravanje učenica za športskim stvaralaštvom u smjeru individualnih dostignuća;
- Utjecati na što bolji razvoj opće motorike učenica.

Pregled programskih sadržaja:

I. TRČANJE

1. Ciklično kretanje različitim tempom do 10 minuta.
2. Brzo trčanje dionica 20- 60 m iz visokog i niskog starta.
3. Trčanje dužih dionica do 120 m.
4. Individualna dostignuća, 100, 400 i 800 m.
5. Štafetno trčanje 4 x 60 m prema pravilu IAAF-a
6. Poligoni prepreka u prirodnim uvjetima.

II. SKOKOVI

1. Skok u dalj – individualna motorička dostignuća
2. Skok u vis - individualna motorička dostignuća

III. BACANJE

1. Bacanje medicinke od 3 kg suvanjem.
2. Bacanje loptica različite težine u cilj i daljinu zaletom
3. Bacanje kugle od 3 kg “O Brien” tehnikom.

IV. VIS I UPORI

1. Klimom premah raznožni (R).
2. Upor prednji na višoj pritki, spust naprijed u vis ležeći prednji (R).
3. Premet strance iz zaleta i poskoka.

V. PRESKOCI

1. Prednoška

VI. BORILAČKE VJEŽBE

1. Bacanje: bočno i nožno.
2. Obrana od udaraca, zahvata držanja i gušenja.
3. Udarci rukama i nogama (karate)

VII. RAVNOTEŽNI POLOŽAJ

1. Naskok premahom jedne noge odnožno do upora jašućeg; polkin korak, tupfer, škare naprijed, vaga iz skoka, saskok «jelenji», saskok uvito – greda 40 – 80 cm.

VIII . PLESNE STRUKTURE

1. Zamasi i kruženja impulsom s trakom u mjestu i kretanju.
2. Zamasi i kruženja pruženom nogom u kretanju plesnim koracima (valcer, polka, galop).
3. Spiralni okret s loptom u obje strane.
4. Okret iz poskoka za 180° i 360° u obje strane.
5. Otvoreni – zatvoreni poskok na mjestu i u kretanju.
6. «Jelenji skok»
7. Skok "škare" povezano naprijed – nazad.
8. «Leteći» skok vijačom.
9. «Vaga» zanoženjem iz okreta za 360°.
10. «Vaga» iz skoka «kadet».
11. Preskakanje vijače naprijed i nazad križanjem ruku.
12. Sinusoida trčanjem, niskim «letećim» skokovima uz vođenje lijeve i desne ruke
13. Društveni plesovi: tango i rock plesovi.
14. Izbor tradicijskih plesova iz okružja.

IX. IGRE

1. Elementarne i štafetne igre.
2. Vođenje lopte lijevom i desnom rukom naizmjenice, nisko, visoko i dokorakom (K).
3. Hvatanje lopte jednom rukom u skoku (K).
4. Dodavanje lopte objema rukama od tla, s grudi iznad ramena i glave te jednom rukom sa strane i od tla iz kretanja (K).
5. Ubacivanje lopte u koš jednom rukom preko glave (K).
6. Pivotiranje (K).
7. Slobodno bacanje (K).
8. Osobna obrana preuzimanjem igrača (K).
9. Fintiranje s promjenom smjera i načina dodavanja lopte (K).
10. Oduzimanje lopte pri vođenju i ubacivanju u koš (K).
11. Blokade, kombinacije napada i obrane s dva igrača, s tri igrača, s jednim centrom (K).
12. Igra na dva koša s primjenom pravila (K).
13. Donje odbijanje lopte jednom rukom u visini boka i tla (O).
14. Idividualni napad servisom i smečom (O).
15. Obrana u stražnjoj liniji (O).
16. Igra preko mreže s primjenom pravila (O).
17. Blok pojedinačni i grupni (O).
18. Taktika napada putem treće lopte(O).
19. Udarci lopte na vrata s otklonom u suprotnu stranu (R).
20. Blokiranje jednom i objema rukama (R).
21. Primanje lopte preuzimanjem (R).
22. Napad s 9m (R).
23. Individualni i skupni protunapad (R).
24. Igra u napadu i obrani u specifičnim uvjetima (R).

X. OPĆE PRIPREMNE VJEŽBE

1. Pripremne vježbe za održavanje ravnoteže između mišićne mase tijela i potkožnog masnog tkiva, posebice vježbe fleksibilnosti primjenom dinamičkih vježbi u serijama.

TREĆI RAZRED
(Učenice)

CILJEVI I ZADAĆE:

- Primjerenim odabirom kineziološkiх operatora nastaviti utjecati na razvoj morfološkog statusa učenika, a posebice preventivnim utjecajem protiv pojave celulita;
- Izborom nastavnih tema razvijati motoričke sposobnosti: brzinu, eksplozivnu snagu, preciznost, koordinaciju i ravnotežu;
- Primjerenim nastavnim temama i dalje nastaviti razvijanje aerobnih sposobnosti s postupnim organskim prilagođavanjem krvožilnog i dišnog sustava (prsno i dijafragmalno disanje);
- Usmjeravanje učenica za športskim stvaralaštvom u smjeru individualnih dostignuća.
- Usvajanje određenog stupnja motoričkih informacija prijeko potrebnih za očuvanje zdravlja.

Pregled programskih sadržaja:

I. TRČANJE

1. Ciklično kretanje različitim tempom do 12 minuta.
2. Brzo trčanje kratkih dionica 40 do 80 m.
3. Štafetno trčanje 4 x 60 m prema pravilu IAAF-a.
4. Individualna dostignuća, 100, 400 i 1000 m.
5. Trčanje preko niskih prepona.
6. Trčanje dionica od 120 do 150 m.
7. Orijentacijsko trčanje.

II. SKOKOVI

1. Skok u vis i dalj, individualna motorička dostignuća.

III. BACANJE

1. Bacanje medicinske 3 do 5 kg suvanjem.
2. Bacanje kugle tehnikom "O Brien" 4 kg.

IV. VIS, UPORI, POTPORI

1. Stoj na rukama i prijelaz u kolut naprijed.
2. Iz upora prednjeg na donjoj pritki, premahom odnožno naprijed upor jašući i premahom odnožno natrag u upor prednji (R).

V. RAVNOTEŽNI POLOŽAJ

1. Naskok u upor čučeći s odnoženjem, frontalno.
2. Valcer korak s okretom za 180° na jednoj nozi u lijevu i desnu stranu – greda 40, 80 cm.

VI. BORILAČKE VJEŽBE

3. Zahvati gušenja
4. Obrana od zahvata gušenja

VII . PLESNE STRUKTURE

1. Bacanje i hvatanje obruča povezano s plesnim koracima.
2. Krug vijačom u vodoravnoj ravnini iznad glave i povezano s preskokom («osmica») u mjestu i kretanju.
3. Preskakivanje vijače plesnim koracima.
4. Preskakivanje vijače «škarama» pogrčeno.
5. Sastav (vijača) – sastav prema Individualnim sposobnostima učenica s obveznim elementima u kombinaciji po osobnom izboru.
6. Društveni ples: samba, rumba, ča,ča,ča

VIII. IGRE

1. Primjena skok šuta u igri (R).
2. Igra u napadu i obrani s igračem više ili igračem manje (R).
3. Vođenje lopte s promjenom smjera kretanja (K).
4. Situaciono vođenje i dodavanje lopte, promjenom načina vođenja i dodavanja lopte (K) kroz igru.
5. Primanje lopte i dodavanje u složenim situacijama (O).
6. Gornji servis preko glave (bočni) (O).
7. Primjena pravila kroz igru i suđenje (O)

IX. OPĆE PRIPREMNE VJEŽBE

1. Pripremnim vježbama utjecati na što skladniji morfološki razvoj i sustavno povećanje motoričkih i funkcionalnih sposobnosti primjenom dinamičkih vježbi u serijama s optimalnim opterećenjem.

ČETVRTI RAZRED
(učenice)

CILJEVI I ZADAĆE:

- Primjerenim odabirom kineziloških operatora nastaviti utjecati na razvoj morfološkog statusa učenica, a posebice preventivnim utjecajem protiv pojave celulita;
- Pravilnim odabirom nastavnih tema utjecati na razvijanje mišićnih skupina bitnih za biološku funkciju žene;
- Primjerenim nastavnim temama i dalje nastaviti razvijanje aerobnih sposobnosti s postupnim organskim prilagođavanjem krvožilnog i dišnog sustava (prsno i dijafragmalno disanje);
- Usvajanje određenog stupnja motoričkih informacija prijeko potrebnih za očuvanje zdravlja, njegovanje higijenskih navika i navika za očuvanje i korištenje zdrave prirodne sredine.

Pregled programskih sadržaja:

I. TRČANJE

1. Ciklično kretanje različitim tempom preko 12 minuta.
2. Brzo trčanje 40, 60 i 80 m.
3. Štafetno trčanje 4 x 80 m prema pravilu IAAF-a.
4. Individualna dostignuća, 100, 1000 m.
5. Orijentacijsko trčanje

II. SKOKOVI

1. Skok u vis i u dalj - individualna motorička dostignuća.

III. BACANJA

1. Bacanje kugle tehnikom "O Brien" 4 kg.

IV. VIS, UPORI, KOVRTLJAJI I PRESKOCI

1. Premet strance iz zaleta s okretom za 180°.
2. Njihom ili klimom podmetni saskok.
3. Predljuljajem okret za 180°.

V. RAVNOTEŽNI POLOŽAJ

1. Korak-dokorak strance povezano s korakom i okretom za 180°.
2. Skok s promjenom nogu.
3. «Vaga» iz hodanja, trčanja, poskoka i skokova.

VI. BORILAČKE VJEŽBE

1. Samoobrana: tehnika obrane od napada različitim predmetima, blokadom i zahvatom poluga u zglobu lakta, ramena i šake

VII . PLESNE STRUKTURE

1. Kotrljanje obruča povezano sa skokovima preko obruča i kraj obruča.
2. Prebacivanje lopte gornjim i donjim čeonim lukom i donjim bočnim lukom.
3. Izbacivanje lopte uvrtanjem.
4. Izbacivanje lopte povezano s okretom.
5. Kruženje lopte oko tijela povezano s udaranjem lopte o tlo.
6. Kotrljanje lopte po rukama.
7. Kotrljanje lopte po tlu u raznim pravcima.
8. Realizacija različitih plesnih ritmova: društveni plesovi.

VIII. IGRE

1. Ubacivanje lopte u koš iz vođenja s poluokretom (K).
2. Kombinirana obrana zona – čovjek (K).
3. Situacijsko dodavanje i dizanje lopte (O).
4. Dizanje lopte na smeč ispred i iza sebe – preko glave (O)
5. Obrana u prednjoj i stražnjoj liniji (O).
6. Igra preko mreže kao momčadska igra (O).

VIII. OPĆE PRIPREMNE VJEŽBE

1. Pripremnim vježbama postupno utjecati na povećanje funkcionalnih sposobnosti primjenom dinamičkih vježbi u serijama s opterećenjem.

DOPUNSKI PROGRAMI

Škole koje nemaju uvjeta za provođenje nekih nastavnih cjelina osnovnog programa a imaju uvjete za izvođenje dopunskog športskog programa, u operativni plan i program poželjno bi bilo uvrstiti elemente dopunskog programa tj. aktivnosti, kao što su: badminton, stolni tenis, tenis, plivanje, skijanje, rolanje, aerobik i drugo.

DOPUNSKI PROGRAM

Sadržaj dopunskoga programa nije strogo određen.

Dopunskim programom treba obogatiti životna iskustva učenika uvođenjem u nove djelatnosti, utjecati na smanjivanje razlika koje se odnose na sposobnosti i osobine učenika i

pripremiti učenike za izvannastavne i izvanškolske djelatnosti.

Težište djelatnosti treba usmjeriti na športove u kojima dolazi do izražaja samostalno učenje i mogućnosti trajnoga samostalnog bavljenje tom djelatnošću. To su:

1. Športovi koji dosad najčešće nisu bili u školskim programima:

- Veslanje,
- Stolni tenis,
- Klizanje,
- Plivanje,
- Skijanje,
- Badminton,
- Biciklizam,
- Orijentacijsko trčanje,
- Tenis, i dr.

2. Aerobik, body building i druge djelatnosti, kao i one koje će se s vremenom pojaviti i biti omiljene.

Odabirom navedenih djelatnosti i športova, učenici imaju mogućnosti proširiti znanja i sposobnosti, stečene u osnovnom programu, na druge športove i djelatnosti, te usvojiti nove spoznaje, različite od onih iz osnovnoga programa.

OKVIRNI PROGRAMI TJELESNE I ZDRAVSTVENE KULTURE ZA UČENICE I UČENIKE KOJI IZ ZDRAVSTVENIH RAZLOGA MORAJU OSTVARITI POSEBAN PROGRAM

Poseban program nastave tjelesne i zdravstvene kulture za učenike oštećenoga zdravlja ima višestruku odgojno-obrazovnu rehabilitacijsku, primjenjivu i psihosocijalnu vrijednost. Navedene vrijednosti su u ulozi humanizacije cjelokupnoga odgojno-obrazovnoga rada.
Za učenike oštećenoga zdravlja programi se izrađuju po vrsti i stupnju oštećenja zdravlja svakoga pojedinca. Klasifikacija oštećenja zdravlja po skupinama u ovom je programu usklađena s klasifikacijom WHO (Svjetske zdravstvene organizacije).

Na temelju utvrđenoga zdravstvenoga stanja, dobi, spola i dobivenih najvažnijih priopćenja o inicijalima morfološkim, funkcionalnim i motoričkim osobitostima učenika, nadležni školski liječnik i profesor TZK utvrđuju program tjelesne i zdravstvene kulture za svakoga pojedinačno na početku svake školske godine.

Budući da nije moguće unaprijed dati određen program kineziterapijskoga postupka za svaku pojedinu bolest, ovdje su navedeni karakteristični uzroci raznih kinezioloških djelatnosti, koje su indicirane (korisne) za ublažavanje i uklanjanje pojedinih skupina bolesti. Istodobno se upozorava na sadržaje i okolnosti, koji mogu biti štetni, ako se primjenjuju kod određenih skupine bolesti.

Naziv skupine bolesti i mogući programski sadržaji

1. BOLESTI CIRKULARNOGA SUSTAVA

Primjena različitih oblika hodanja i laganog trčanja. Posebno izabrane vježbe repetitivne snage za pojedine dijelove tijela bez većih, a posebno statičkih opterećenja primijenjene u različitim položajima. Estetska gimnastika i ples manjega intenziteta. Izbjegavati sadržaje koji izazivaju stres, strah i bilo koju vrstu nervne napetosti. Što češće boraviti i vježbati u prirodi, plivati u vodi najpovoljnije temperature. Programske sadržaje izvoditi uz glazbu.

2. BOLESTI MIŠIĆNO KOŠTANOGA SUSTAVA I VEZIVNOGA TKIVA

Posebno izabrane vježbe repetitivne snage, istezanja i labavljenja za pojedine dijelove tijela. Vježbe izvoditi bez i s lakšim opterećenjem. Osobito odabrani lakši sadržaji gimnastičkih vježbi. Korisne su vježbe "strečinga". Plivanje u vodi odgovarajuće temperature. Vožnja bicikla gdje je to indicirano. Osnovne i športske igre prilagođene određenima zdravstvenim potrebama i

mogućnostima učenika. Različiti oblici vježbi u vodi s opterećenjem ili bez opterećenja. Primjenjivati opće pripremne vježbe za potrebe općih morfoloških promjena. Što češće boraviti u prirodi. Posebno skrbiti da temperatura prostora, u kojem se izvodi program TZK, bude što primjerenija.

3. BOLESTI DIŠNIH ORGANA

Provoditi posebno izabrane vježbe disanja bez ili s opterećenjem na što je moguće čišćem zraku. Odabirati vježbe lakšega strukturalnog sklopa, posebno receptivne snage, za pojedine dijelove tijela. Provoditi razne oblike hodanja i laganoga trčanja (gdje je to indicirano), osobito u prirodnim uvjetima. Provoditi, ali pažljivo prilagođene zdravstvenom stanju učenika, osnovne i športske igre. Pješačiti u prirodi na različitim udaljenostima i pozorno izabranim nagibima terena (hodanje uzbrdo i nizbrdo). Programirati orijentacijsko hodanje u prirodi. Provoditi ljetovanje i zimovanje po posebnom redu. Ne smije se dopustiti vježbanje u hladnom, zagušljivom i prašnjavom prostoru. Kad god je to moguće programe izvoditi uz glazbu.

4. BOLESTI ŽLIJEZDA S UNUTRAŠNJIM IZLUČIVANJEM, POREMEĆAJIMA METABOLIZMA, PREHRANE I IMUNITETA

Svi prirodni oblici kretanja i igre uz optimalno doziranje opterećenja. Pješačenje u prirodi. Posebno izabrane gimnastičke vježbe bez statičkih naprezanja. Plivanje i ples bez većih opterećenja. Što više boraviti u prirodi. Ljetovanja i zimovanja provoditi isključivo na temelju medicinskih uputa. Izbjegavati situacije u kojima dolazi do stresa i straha. Programe izvoditi uz glazbu.

5. BOLESTI OČIJU

Provoditi razne oblike umjerenoga hodanja i laganoga tračanja. Vježbe orijentacije u prostoru i vremenu. Posebno izabrane vježbe za jačanje, labavljenje i istezanje mišića. Vježbe repetitivne snage za pojedine dijelove tijela, bez statičkih naprezanja. Posebno izabrane vježbe koordinacije i ravnoteže. Razne vrste posebno odabranih osnovnih i športskih igara. Ples i sve druge sadržaje izvoditi uz glazbu. Izbjegavati sve vrste statičkih opterećenja i borilačke športove. Vježbati, kada je to moguće, uz glazbu. Upražnjavati pripremne vježbe.

6. BOLESTI PROBAVNIH ORGANA

Razni oblici hodanja i laganoga trčanja, posebno izabrane elementarne i športske igre. Primjenjivati što više opće pripremne vježbe, plivanje i ples uz odgovarajuće određivanje opterećenja. Izbjegavati sve djelatnosti koje uvjetuju potrese tijela ili izazivaju strah. Po mogućnostima sve vježbe izvoditi uz glazbu.

7. BOLESTI ŽIVČANOGA SUSTAVA

Provoditi posebno izabrane i po težini određene prirodne oblike kretanja. Posebno izabrane i prilagođene osnovne i športske igre. Uz odgovarajuće prilagođavanje opterećenja, primjenjivati estetsku gimnastiku i ples. Što više koristiti opće pripremne vježbe. Sve djelatnosti, što je moguće više, izvoditi u prirodi i uz primjerenu glazbu. Izbjegavati sve sadržaje koji mogu dovesti do stresova, straha i bilo kakve živčane napetosti.

8. BOLESTI UROGENITALNOGA SUSTAVA

Primjenjivati sve oblike tjelesnih djelatnosti, koje su prilagođene zdravstvenom stanju učenika. Poglavito su primjerene prilagođene pripremne vježbe. Izbjegavati sve djelatnosti koje izazivaju snižavanje temperature tijela. U pravilu sve programske sadržaje valja izvoditi u što boljim uvjetima. Nisu dopuštenio sadržaji koji dovode do većih potresa tijela.

9. DUŠEVNI POREMEĆAJI

Mogu se primjenjivati svi prirodni oblici kretanja, koji su prilagođeni ovoj bolesti. Posebno izabrane i prilagođene osnovne i športske igre. Estetska gimnastika i ples uz poseban nadzor opterećenja. Sve oblike pripremnih vježbi uz prilagođeno opterećenje. Posebno primjenjivati

vježbe koordinacije, vježbe ravnoteže, vremenske i prostorne orijentacije. Posebno su korisni izleti, ples i uopće rad u prirodi. Kada je to moguće, programske sadržaje, treba izvoditi uz glazbu. Posebno izbjegavati sve sadržaje koji izazivaju živčane napetosti, strah, stresove i moguće agresivnosti.

10. BOLESTI UHA

Upražnjavati sve prirodne oblike kretanja. Posebno izabrane i prilagođene osnovne i športske igre. Upotrebljavati TZK, koji pridonose djelotvornijem snalaženju u prostoru i vremenu te općoj međuljudskoj povezanosti. Posebno treba primjenjivati opće pripremne vježbe u vodi, ako su medicinski kontraindicirane i ako ne postoji mogućnost primjene sigurnih zaštitnih sredstava. Treba što više rabiti ples, pješačenje i druga kretanja u prirodi, zimovanje, ljetovanje i taborovanje, jer su te djelatnosti pozitivne, premda i kod ovih aktivnosti treba paziti da neka od njih ne naškodi zdravlju učenika.

11. BOLESTI KRVI I KRVOTVORNIH ORGANA

Kod ovih bolesti možemo upotrebljavati sve prirodne oblike kretanja pod uvjetom da budu prilagođena mogućnostima svakoga učenika. Primjereno određene opće pripremne vježbe, osnovne i športske igre uz osobitu pozornost na opterećenje. Provoditi ples uz glazbu, ali oprezno kad je u pitanju opterećenje i dužina trajanja djelatnosti. Ako je i kod koga medicinski indicirano, valja provoditi plivanje, vježbe u vodi i igre u vodi s primjernom temperaturom vode. Izbjegavati sve vrste statičkih naprezanja, poglavito većih mišićnih skupina. Sve vježbe izvoditi na svježem zraku i u prostorijama, koje nemaju nagle izmjene temperature. Korisno je, ali uz odgovarajuće pripreme i oprez, primjenjivati zimovanje i ljetovanja. Izbjegavati sve stresove, strah i uznemirenost. Uvijek, kada je to moguće, valja vježbati uz glazbu.

12. ZARAZNE I PARAZITARNE BOLESTI

Provoditi posebno izabrane i po težini određene sve prirodne oblike kretanja. Posebno izabrane opće pripremne vježbe za pojedine mišićne bolesti. Duža pješačenja u prirodi su korisna. Izbjegavati sva statička naprezanja i vježbanje u hladnomu i nehigijenskom prostoru. Vježbati uz primjerenu glazbu.

13. BOLESTI KOŽE I POTKOŽNOGA MASNOGA TKIVA

Dopušteno je koristi sve prirodne oblike kretanja, opće pripremne vježbe u cilju jačanja, istezanja i labavljenja mišića pojedinih dijelova tijela. Posebno prilagođene osnovne igre. Korisno je pješačenje na raznim udaljenostima. Sve programske sadržaje treba izvoditi na čistom zraku i uz glazbu. Plivati i vježbati u morskoj vodi, ako je medicinski indicirano.

14. OZLJEDE

Posebno izabrani i prilagođeni su svi prirodni oblici kretanja, osnovne i športske igre, pripremne vježbe za pojedine dijelove tijela bez i s opterećenjem. Posebno organizirano pješačenje i drugi sadržaji u prirodi i vodi, ako su medicinski indiciram. Izbjegavati sva naprezanja i uvjete rada, koji mogu uzrokovati kontraindikacije. Po mogućnosti sadržaje izvoditi uz odgovarajuću glazbu.

PROGRAM TJELESNE I ZDRAVSTVENE KULTURE ZA UČENIKE KOJI SE NALAZE U RAZDOBLJU ZDRAVSTVENOGA OPORAVKA

Poslije svake ozljede ili preležane bolesti organizam znatno osjetljivije reagira na promjene temperature, na vrst i jakost opterećenja. Zato je prijeko potrebito da se poslije ozljeda i preležane bolesti program tjelesne i zdravstvene kulture izrađuje i primjenjuje po načelima, koja vrijede za izradbu i provođenje programa tjelesne i zdravstvene kulture za učenike oštećenoga zdravlja. Prema tomu, za svakoga učenika u razdoblju zdravstvenoga oporavka valja izraditi poseban program, koji ima zadaću što bržega i djelotvornijeg oporavka.

DIDAKTIČKO-METODIČKE UPUTE

Zbog znatnih razlika u zanimanjima i uvjetima rada, potrebito je svaku školu ostvariti programske zadaće, imajući pred očima i dodatno zauzimanje učenika u izvannastavnima i izvanškolskima djelatnostima, čime se može znatno utjecati na postizanje poželjnih ciljeva. Prema tomu, nije moguće unaprijed izraditi pouzdane programe za učenike svih škola.

Naime, neki činitelji umanjuju mogućnost postizanja poželjnih ciljeva kao konstante (npr., materijalni uvjeti) i kao promjenjive kategorije, pa se može očekivati da će se ciljevi procesa vježbanja ostvariti u rasponu od najmanje do najpovoljnije mogućih.

Može se pretpostaviti da će se u najpovoljnijima materijalnim uvjetima rada i postojećim fondom sati nastave ostvariti polovični učinci u gotovo svima pojedinačnim ciljevima procesa vježbanja (u razvoju osobina i sposobnosti, koje su promjenjive pod utjecajem vježbanja, promicanju zdravlja, odgoja i usvajanja konvencionalnih i nekonvencionalnih motoričkih priopćenja), osim u teorijskima i kineziološkim znanjima, čija razina u finalnom stanju može biti veća.

U sredinama s minimalnim uvjetima rada mogu se s postojećim fondom sati ostvariti promjenjivi rezultati. Znatno umanjeni kada je riječ o razvoju osobina i sposobnosti, o promicanju zdravlja i odgojnih učinaka. Nešto veći rezultati mogu se ostvariti u stjecanju nekonvencionalnih motoričkih znanja, ali znatno manji u usvajanju motoričkih znanja iz športova za koje su potrebiti posebni prostori i oprema.

Osim već navedenoga, programi rada moraju biti utemeljeni na stvarnim pretpostavkama u odnosima genotipa i utjecaja egzogenih čimbenika na rast i razvoj. Odnos između genotipa i egzogenih utjecaja u različitim je razdobljima razvoja različit i pokazuje zakonomjerne težnje, koje se moraju uzeti u obzir.

Te zakonitosti imaju samo usmjerivačko značenje i temelj su za izradbu okvirnih programa, ali ne izvedbenih.

Iz osnovnoga programa, tijekom školske godine, polaznik izabere djelatnosti iz jednoga do dva pojedinačna i iz jednoga do dva skupna športa, s istom vremenskom mogućnošću ponavljanja.

U izboru športa (djelatnosti) moraju se uvažavati materijalni uvjeti škole i, koliko god je to moguće, želje polaznika.

Odnos između pojedinačnoga i skupnoga športa i dopunskoga programa treba biti u omjeru 1:1:1.

Budući da se postojećim fondom sati ciljevi i zadaće TZK ne mogu potpuno ostvariti, bilo bi uputno u jednoj godini program izvoditi s najviše 20 tema.

Programska neprekidnost mora se poštivati radi kvalitetnijega i trajnijega usvajanja motoričkih priopćenja i utjecaja na transformacijske procese, osobito na funkcionalne sposobnosti.

Prioritetno treba izabrati djelatnosti kojima se razvija dostatno velika energetska sastavnica, koja će moći djelovati na preobrazbu stanja i osobina svakoga pojedinog učenika. To ujedno znači da treba izabrati one djelatnosti, koje će moći potpuno provesti s obzirom na materijalne mogućnosti škole.

IZBORNA NASTAVA
ZA OPĆE GIMNAZIJE

UVODNE NAPOMENE

Izborna je nastava dio nastavnoga plana opće gimnazije i ostvaruje se od drugoga razreda s dva izborna sata nastave tjedno. Tijekom gimnazijskoga obrazovanja učenici mogu, u

skladu sa svojim sklonostima, interesima i opredjeljenjima, izabrati jedan, dva ili tri izborna programa, što ovisi o broju sati koji je predviđen za ostvarivanje tih programa. To znači da izborni nastavni programi mogu biti jednogodišnji, dvogodišnji i trogodišnji.

Izborni programi osiguravaju učenicima stjecanje širega, podrobnijega i dubljega znanja u pojedinima obrazovnim područjima i nastavnim predmetima. Odgojno-obrazovni ciljevi i zadaće izbornih programa povezani su s obrazovnim područjima i nastavnim programima obveznih nastavnih predmeta, i oni doprinose da učenici, izbornom nastavom iz nekoga predmeta, temeljitije i opširnije upoznaju sadržaje koji nisu u cijelosti i podrobnije obrađeni u obveznom dijelu nastavnoga programa. Da bi učenici, u skladu sa svojim interesima, mogli odlučiti koji će izborni program izabrati, potrebito ih je prethodno upoznati s njegovim ciljevima i sadržajima, ali i duljinom trajanja ponuđenoga programa. Obvezni i izborni programi zajedno osiguravaju potrebitu osnovicu za daljnju izobrazbu na višim i visokim školama te fakultetima.

Predloženi programi, glede opsega nastavne građe i obrade izabranih nastavnih sadržaja, usklađeni su s potrebama gimnazijskoga obrazovanja učenika i doprinose njihovu izboru daljnjega sveučilišnoga obrazovanja. Izborni programi pojedinih nastavnih predmeta ovdje se ne nude kao zatvoreni i potpuno definirani modeli, nego su poticaj da škola učenicima na razini školskoga kurikuluma ponudi više izbornih programa koji će poglavito udovoljiti potrebama i interesima učenika, uključenih u gimnazijsko obrazovanje. Iako svaki učenik u načelu ima pravo izabrati i ostvariti bilo koji predloženi izborni program, škola će ponuditi one programe što ih može kvalitetno ostvariti s obzirom na svoje kadrovske i materijalne mogućnosti.

Ovdje se donose izborni nastavni programi po predmetima koji se mogu koristiti poglavito u općim, ali se uz manju prilagodnu mogu koristi u vidu izborne nastave ili fakultativne nastave i posebnih modula i u jezičnim i prirodoslovno-matematičkim gimnazijama. Bitno je da se konkretni izborni sadržaji i moduli oblikuju i predlože u godišnjem školskom kurikulumu tih gimnazija, da učenicima omoguće što kvalitetnije i plodnije srednjoškolsko obrazovanje i pripremu za nastavak školovanja.

JEZIČNO PODRUČJE

HRVATSKI JEZIK I STRANI JEZICI

HRVATSKI JEZIK

PROGRAMSKA GRAĐA

DRUGI RAZRED

Pregled programskih sadržaja:

1. JEZIK

Potanje upoznavanje s odabranim djelima koja ilustriraju četiri glavna hrvatska književnojezična tipa sredine 18. stoljeća:

a) čakavski književnojezični tip, npr. posveta "Judite" Marka Marulića (1521.),
b) štokavski književnojezični tip (na primjeru jezika Bartula Kašica u "Ritualu rimskom", 1640.),
c) hibridni književnojezični tip, npr. pismo Jurja Zrinskoga Petru Balijardiću (i drugi tekstovi pripadnika ozaljskoga kruga) i
d) kajkavski književnojezični tip (odlomci iz djela Antuna Vramca, Jurja Habdelića ili Jurja Muliha).

JEZIČNA I KULTURNA TRADICIJA U HRVATSKOJ I BIH (**OD 15. DO 18. STOLJEĆA**).

2. KNJIŽEVNOST, KAZALIŠTE I MEDIJSKA KULTURA

KNJIŽEVNA DJELA

Ilija Crijević: Knjižnici - *Oda Dubrovniku* - *Elegije Flaviji* (Lili 2.),
Ivan Bunić Vučić: *Plandovanija*,
Ignjat Đurđević: *Uzdasi Mandaljene pokornice*: *Uzdisanje prvo*, *U spoznanju,*
Fran Krsto Frankopan: *Gartlic za čas kartiti,*
Filip Grabovac: *Cvit razgovora* - Slava Dalmacije,
Matija Divković: *Beside* (odlomak),
Bartul Kašić: *Ritual rimski* (Predgovor),
Juraj Križanić: *Politika* (Predgovor),
Kajkavski i slavonski pisci (izbor),
Književnost bosanskih franjevaca (izbor).

KAZALIŠTE:

Glumac i kazališna publika.
Renesansno kazalište (posebno u Dubrovniku).
Barokno kazalište (posebno u Dubrovniku).
Isusovačko kazalište.
Klasicističko kazalište.
Kazalište u 18. stoljeću.
Dubrovačke ljetne igre i Splitske ljetne igre.

DOKUMENTARNI FILM

Značajke izraza; vrste; kratka povijest dokumentarnog filma u svijetu, u Hrvatskoj i BiH.

FILMOVI
R. Sremac: *Zelena ljubav*, *Stranac*, *Vrijeme šutnje,*
K. Papić: *Mala seoska priredba,*
O. Gluščević: *Ljudi s Neretve*, *Pod zimskim suncem,*
P. Krelja: *Mariška Bend*, *Povratak.*

RADIOVIJEST
Tonski zapis raznih prigoda iz narodnoga, društvenoga i kulturnoga života.

3. JEZIČNO IZRAŽAVANJE
Stvaranje priče.
Dramatizacija pripovijetke.
Knjiga snimanja po pripovjetki, ulomku romana ili drame.
Književnost i govor.
Retoričke vrste (pregled).
Retoričke figure.
Razgovor (novinski, radijski, televizijski).
Izvješće; obavijest; komentar.
Izlaganje; obrazlaganje.

TREĆI RAZRED

Pregled programskih sadržaja:

1. JEZIK
Obrada glavnih tekstova za upoznavanje standardnojezičnih koncepcija četiriju hrvatskih filoloških škola u 19. stoljeću:

a) Zagrebačke (Adolfo Veber Tkalčević, Zagrebačka škola,
b) Riječke Fran Kufelac, Kako da sklanjamo imena?),
c) Zadarskoga kruga (Ante Kuzmanić, Poslanica Dalmatincima),
d) Vukovaca (Tomo Maretić, Predgovor "Gramatici i stilistici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika").
e) Bosanskohercegovačke posebnosti.

2. KNJIŽEVNOST, KAZALIŠTE I MEDIJSKA KULTURA

KNJIŽEVNA DJELA
Walter Scott: *Ivanhoe,*
Ksaver Šandor Gjalski: *Janko Borislavić,*
Josip Kozarac*: Mrtvi kapitali* ili *Medu svjetlom i tminom,*
August Harambašić: Izbor iz poezije,
Adolfo Veber Tkalčević: *Nadala Bakarka,*
Josip Eugen Tomić: *Zmaj od Bosne,*
Milan Begović: *Dunja u kovčegu,*
Milutin Nehajev: *Vuci.*

KAZALIŠTE
Dramski tekst i kazališna predstava.
Redatelj i dramaturg.
Kazalište u prvoj polovici 19. stoljeća.
Kazalište u drugoj polovici 19. stoljeća i na početku 20. stoljeća.

Nastanak institucionalnog kazališta u Hrvatskoj.

IGRANI FILM
Obilježja i vrste; povijest igranog filma, svijetu i Hrvatskoj i BiH.

FILMOVI
A. Babaja: *Breza*, *Pravda*, *Mirisi, zlato i tamjan,*
K. Golik: *Tko pjeva, zlo ne misli*,
Z. Berković: *Ljubavna pisma s predumišljajem*.

TELEVIZIJSKI FILM (u nastavcima)
K. Golik: *Gruntovčani.*

3. JEZIČNO IZRAŽAVANJE
Pisanje pripovijetke.
Pisanje dramskog teksta.
Priprema govora; organizacija govorne poruke.
Improvizirani i pisani govor.
Slušanje govora; bilješke.
Najavljivanje radijskog i televizijskog programa; intervju; okrugli stol; vođenje rasprave...
Književna i kulturna tradicija drugih naroda na tlu BiH.

ČETVRTI RAZRED

Pregled programskih sadržaja:

1. JEZIK
Obradba onih dijelova hrvatskoga leksika koji nisu obuhvaćeni obveznim dijelom programa ili se u njemu samo spominju (eufemizmi, hiponimi, hiperonimi).
Temeljitije upoznavanje s najvažnijim dostupnim (pretisnutim) starijim hrvatskim rječnicima (F. Vrančića, I. Belostenca, J. Stullija).
Potanje upoznavanje s važnim događajima iz povijesti hrvatskoga standardnog jezika u XX. stoljeću.
Upoznavanje s važnijom literaturom o korijenima i vrstama razlika, osobito leksičkih, između hrvatskoga i srpskoga jezika.
Upoznavanje sa suvremenim rječnicima hrvatskoga jezika i, posebno, s razlikovnim rječnicima.

2. KNJIŽEVNOST, KAZALIŠTE I MEDIJSKA KULTURA

KNJIŽEVNA DJELA
August Cesarec: *Tonkina jedina ljubav*, *Sin domovine,*
Đuro Sudeta: *Mor,*
Ivo Kozarčanin: *Sam čovjek,*
Viktor Vida: *Ex voto – Zavičaj,*
Mirko Božić: *Pravednik i*li M. Matković, *Heraklo,*
Danijel Dragojević: *Poezija* (izbor),
Robert Musil: *Čovjek bez svojstava,*
Mihail Bulgakov: *Majstor i Margarita,*
Jorge Luis Borges: *Poezija* (izbor),
Milan Kundera: *Nepodnošljiva lakoća postojanja* ili *Šala,*
Suvremena književnost BiH (od 1945. do danas) – izbor.

KAZALIŠTE:
Dramska osoba i glumac.
Dramaturgija i teatrologija.
Kritički i književno teoretski pristupi kazališnoj predstavi i dramskom djelu.
Kazalište i druge umjetnosti u 20. stoljeću.
Suvremeno hrvatsko i bosanskohercegovačko kazalište.
Institucionalna i izvaninstitucionalna kazališta u Hrvatskoj i BiH.

FILM I KNJIŽEVNOST - FILM I TELEVIZIJA - FILM I RADIO FILM I KAZALIŠTE - FILM I STRIP
A. Vrdoljak: *Gospoda Glembajevi,*
F. Hanžeković: *Svoga tela gospodar,*
A. Babaja: *Izgubljeni zavičaj.*

TELEVIZIJSKI FILM (u nastavcima):
D. Marušić: *U registraturi.*

FILM I RADIO:
K. Papić: *Nek se čuje i naš glas.*

RADIODRAMA
Z. Bajsić: *Ad libitum.*

RADIOVIJEST, RADIOKOMENTAR
S. Glavašević: *Pisma iz Vukovara,*
Suvremena kulturna zbivanja kod drugih naroda na bosanskohercegovačkim prostorima.

3. JEZIČNO IZRAŽAVANJE
Pisanje eseja.
Kritika (književna, kazališna, likovna, glazbena, filmska, radiotelevizijska).
Pisanje rasprava.
Usmena rasprava.
Predavanje.
Govor (visoki, srednji i jednostavni stil).
Voditeljstvo (javnih priredbi, radijskih i televizijskih emisija).

STRANI JEZICI
(za sve strane jezike)

POSEBNA NAPOMENA

Izborni program stranoga jezika predviđen je za učenike koji žele produbiti i usavršiti znanja i vještine stranoga jezika, što ga već uče kao prvi ili drugi strani jezik u sklopu obveznih programa. Zato se programski ustroj proširuje samo u sklopu tematskih sadržaja s odgovarajućim leksičkim materijalom. Produbljuju se obrade komunikacijskih situacija povezano s općim jezikom i usavršavaju jezične vještine u usmenoj i pisanoj komunikaciji.

Pristup je, kao i u obveznom programu, spoznajno komunikacijski, multimedijski i višedisciplinirani. Među metodama i oblicima rada izdvajaju se oni što potiču samostalnost i stvaralaštvo učenika. Pretpostavke za takav rad su individualni pristupi i interakcijski odnosi unutar skupine.

U sklopu izbornoga programa, učenici se mogu odlučiti i za početno učenje novoga stranog jezika.

Pregled programskih sadržaja:

TEMATSKI SADRŽAJI

Budući da učenik nije obvezan opredijeliti se svake godine za strani jezik u sklopu izbornoga programa, tematski sadržaji su zaokružene cjeline za svaku nastavnu godinu. Teme se usklađuju s interesima i željama, odnosno potrebama učenika. Obrada svake teme podrazumijeva i usporedbe u odnosu na našu zemlju.

Teme mogu biti sljedeće:

1) ZEMLJE, LJUDI, OBIČAJI:

- različite zemlje (govorno područje jednoga jezika)
- važni događaji i važne osobe određenoga govornog područja
- slobodno vrijeme, putovanja, prometala
- šport i rekreacija
- darovi zemlje (karakteristični proizvodi nekih zemalja određenoga govornog područja)
- kulturno - povijesne znamenitosti.

2) KNJIŽEVNOST, SCENSKA, FILMSKA, LIKOVNA I GLAZBENA UMJETNOST:

- ulomci iz djela ili kraća djela suvremene književnosti određenoga govornog područja
- kazalište i glumci
- likovna ostvarenja i stvaratelji
- glazba mladih
- strip - umjetnost riječi slike
- film - tehnologija i umjetnost, filmske zvijezde, nagrade.

3) ŽIVOT I DRUŠTVO:

- uljepšavanje života (profesionalna i narodna arhitektura, čuvanje životnoga okoliša isl.)
- društveni običaji, obiteljske veze
- društvene igre, poslovice, izreke, legende
- znanstveno - popularni članci.

4) ZNANOST I TEHNOLOGIJA U SVAKODNEVNOM ŽIVOTU:

- suvremeni mediji (od informacije do umjetničkoga stvaralaštva)
- novine i časopisi
- radio - tehnika i glazba
- televizija - od studija do satelitskoga programa (u ove teme uključuju se i primjeri iz znanstvene fantastike)
- suvremeni glazbeni instrumenti i prenositelji zvuka
- znanstveno - tehnička revolucija, znanstvena fantastika i futurologija.

U izbornoj nastavi rabe se priručnici općega znanja stranoga jezika. Dodatni izvori su izvorni materijali na odgovarajućem stranom jeziku, koji uključuju sve medije - nositelje informacija - od pisane riječi do računalnih programa.

UMJETNIČKO PODRUČJE
GLAZBENA I LIKOVNA UMJETNOST

GLAZBENA UMJETNOST

SVRHA I ZADAĆE

Program izborne nastave glazbene umjetnosti u općoj gimnaziji sastavljen je tako da se njime, u odnosu na osnovnu školu, postiže neprekinutost rada u razvoju i usavršavanju glazbenih sposobnosti učenika te nastavak rada na njihovu glazbenom opismenjivanju i usavršavanju njihove praktične vještine čitanja nota pjevanjem i sviranje. Zadaća je izborne nastave glazbene umjetnosti upotpunjavanje učeničkoga interesa za glazbu, zatim razvijanje glazbenoga ukusa i znanja o glazbi, a također i osposobljavanje učenika koji žele nastaviti sveučilišni studij razredne nastave, da nesmetano mogu pratiti nastavu glazbene kulture na višem stupnju, odnosno metodike glazbe za razrednu nastavu i predškolski odgoj.

Proširenjem programa s područja glazbene umjetnosti također se učenicima omogućuje aktivnije sudjelovanje u glazbenome životu sredine, posjećivanjem koncerata, opernih, operetnih i baletnih predstava ili neposrednim sudjelovanjem u nekom kulturnom društvu (pjevanjem u zboru ili pjevačkoj skupini, odnosno sviranjem u nekom ansamblu).

ZADAĆE:

- Razviti glasovne sposobnosti učenika;
- produbljivati i proširivati znanja s područja glazbene pismenosti;
- razvijati kod učenika smisao za samostalno i skupno glazbeno izražavanje;
- omogućiti učeniku usvajanje temeljne vještine u sviranju jednoga glazbala;
- osposobiti učenika za samostalno sviranje i pjevanje kojim može svladati jednostavan notni tekst;
- pronalaženje darovitih učenika (za pjevanje, odnosno sviranje), koji bi se mogli uputiti na temeljitije učenje glazbe u glazbenoj školi (u pripremnim razredima srednje glazbene škole).

PROGRAMSKA GRAĐA

DRUGI RAZRED
(prva godina rada)

Pregled programskih sadržaja:

GLAZBENA PISMENOST

Nalaženje u čitanju nota u G-ključu (uključivo do dvije pomoćne crte).
Oblici i vrijednosti nota i stanki.
Značenje točke uz notu, značenje taktne crte.
Znak završetka, znak ponavljanja, liga tura korona, oznake l.-ma i 2.-da volta.
Solmizacijski nazivi tonova unutar tonaliteta (relacijski, funkcijski način imenovanja).
Povisilica, snizilica, razrješilica.
Ljestvice dur i mol tonaliteta do tri predznaka.
P(piano), mf (mezzoforte), f (forte).
Vježbe u transkribiranju (iz jedne mjere u drugu) i u pismenom transponiranju jednostavnih primjera.
Čitanje vrlo jednostavnih primjera u F-ključu (samo temeljna razina).

MJERA, RITAM I TEMPO

Dvodobna, trodobna i četverodobna mjera (jedinica mjere: četvrtina, osmina i polovina).
Početak potpunim ili nepotpunim taktom (samo posljednja doba).
Ritamski odnosi: "Ta, "Ta-(a)", "Tate", "Ta-(a)te", "Tafatefe", triola "Tateti".
Sinkopa "Ta ta-(a) ta" i Tate-(a)te".
Stanka za jednu ili više doba, stanka za pola dobe (vrlo jednostavne kombinacije).
Ostvarivanje ritma govorom (ritamski slogovi), pokretom, sviranjem ritamskih glazbala te unutar melodijskih primjera.
Temeljne oznake tempa.

GLAZBENO OBLIKOVANJE
Glazbena rečenica, periodsko oblikovanje glazbene misli, glazbena fraza, glazbeni motiv;
Dvodijelna i trodijelna pjesma.

PJEVANJE
Proširivanje glasovnoga opsega.
Usvajanje temeljne pjevačke tehnike disanja oblikovanja tona.
Pravilan izgovor pojedinih samoglasnika i suglasnika u pjevanju.
Svjesno usvajanje inotacije primjera s jednostavnijima intervalnim odnosima (u sklopu gradiva određenoga trenutnom vještinom čitanja glazbenoga pisma).
Čitanje primjera u dur i mol tonalitetima do tri predznaka (mol samo harm. oblik).
Pjevanje po notama naših i stranih pučkih napjeva.
Pjevanje primjera iz umjetničke literature (teme, ulomci iz vokalnih djela itd.).
Lagani dvoglasni i troglasni kanoni.

STVARALAČKI RAD
Improvizirani ritamski dijalog,
Slobodno improviziran melodijski dijalog,
Sastavljanje i pjevanje vlastitih melodija od 4 ili 8 taktova (različite mogućnosti: melodija na zadan ritam, dopunjavanje melodije, melodija s određenim ugođajem).

Napomena: Cjelokupno upoznavanje i učenje teorijskoga gradiva ostvaruje se praktičnoga rada povezana sa sadržajem različitih ritamskih, odnosno melodijskih primjera na nekoliko načina: (solmizacijom, ritamskim slogovima, abecedom, "neutralnim slogom" te, ako se radi o popijevci, i riječima.

Literatura:
Lj. Goran - Lj. Marić: *Zapjevajmo složno svi*,
Primjeri iz pučke i umjetničke literature (Magdalenić, A. Marković i drugi),
Udžbenici i priručnici za solfeggio i teoriju glazbe.

TREĆI RAZRED
(druga godina rada)

Pregled programskih sadržaja:

GLAZBENA PISMENOST
Utvrđivanje znanja o ljestvicama prije upoznatih tonaliteta.
Ljestvice dur i mol tonaliteta s četiri predznaka,
Pisanje ljestvice uz pomoć armature uz ključ ili s pomoću akcidentala,
Vježbe u transpoziciji primjera u sklopu poznatih tonaliteta,
Zapisivanje jednostavnih ritamskih ili melodijskih dikatata, odnosno napamet naučene melodije,
Proširenje znanja o dinamičkim i agogičkim oznakama (u svezi s pojedinim primjerima koji se u

nastavi obrađuju).

TEMPO, MJERA I RITAM
Taktiranje.
Dopuna znanja o oznakama za tempo.
Izmjenjivanje mjere unutar primjera (dvodobne, trodobne, četverodobne).
Složena mjera (samo 6/8).
Utvrđivanje "Tafatefe" te nove kombinacije ritma "Ta-tefe" i "Tafa-te".
Utvrđivanje triole "Tateti" i nova kombinacija "Ta(e)-ti" (o o).
Primjeri sa strankama, nešto složeniji primjeri stanke za pola dobe.
Uzmah.
Primjeri sa sinkopama.
Ostvarivanje ritma govorom (ritamski slogovi), sviranjem ritamskih glazbala, različitim kombinacijama pljeskanja, slobodno sastavljenim pokretima te ritma unutar melodijskih primjera.
Temeljne oznake tempa.

GLAZBENO OBLIKOVANJE
Utvrđivanje i nadopunjavanje znanja iz prethodne godine (analizom primjera koji se obrađuju tijekom godine).

PJEVANJE
Pjevane vježbe za proširenje opsega glasa i postave glasa.
Izražajno interpretiranje popijevke (na temelju njezina teksta i upisanih oznaka u notama).
Pjevanje pučkih i umjetničkih, dječjih napjeva (usvajanje po notama i uz taktiranje).
Pjevanje ulomaka iz vokalnih ili instrumentalnih skladbi (korelacija s nastavnim sadržajima glazbene umjetnosti).
Pjevanje jednostavnih primjera „a vista".
Jednostavno dvoglasje, (primjeri iz glazbene literature, pjevanje uz taktiranje).
Dvoglasni i troglasni kanoni (uz taktiranje).

STVARALAČKI RAD
Stvaranje vlastite melodije (do 8 taktova) s novousvojenima ritamskim ili melodijskim elementima.
Stvaranje melodije na već ritmiziran tekst.
Samostalno stvaranje melodije na neki tekst.

Napomena: I u ovom razredu upoznavanje i učenje teorijskoga gradiva proizlazi iz praktičnoga rada u svezi sa sadržajem različitih ritamskih, odnosno melodijskih primjera. Primjere za pjevanje valja izabirati ponajprije iz glazbene literature, a tek manjim dijelom, gdje je to nužno, na temelju didaktičkih vježbi. Svaki primjer valja usvojiti čitanjem i pjevanjem: solmizacijom, ritamskim slogovima, abecedom, "neutralnim slogom" i, ako je riječ o popijevci, zbornom ulomku ili ariji, riječima. Prilikom usvajanja nekoga ritamskoga primjera ili napjeva, učenici obvezno izvode takt.
Gdje je to moguće, gradivo pjevanja se nadopunjuje s gradivom sviranja.

ČETVRTI RAZRED
(treća godina rada)

Pregled programskih sadržaja:

GLAZBENA PISMENOST I TEORIJA
Informativno upoznavanje ljestvice s pet predznaka u armaturi.
Kvintni krug tonaliteta (samo informativno, ev. do 6 predznaka).
Uporabu predznaka za alternaciju tonova.

Transformiranje primjera s alteracijama.
Zapisivanje napamet naučene lagane melodije.
Zapisivanje po diktatu (ritam ili melodija).

MJERA I RITAM
Taktiranje uz izvođenje složenih primjera.
Utvrđivanje znanja o jednostavnim i složenim mjerama.
Utvrđivanje vještine u ostvarivanju primjera s obrađenim ritamskim kombinacijama.
Nešto složeniji primjeri s izmjenjivanjem mjere tijekom, primjera.
Asimetrična mjera (u svezi s konkretnim primjerima, npr. 5/8 ili 5/4).
Ritam "Ta-(e)fe", "Ta-(a) Fatefe" i kombiniran s triolom "Ta-(a)teti".

PJEVANJE
Pjevanje jednoglasnih i dvoglasnih primjera.
Primjeri u svim oblicima mola.
Inotonacija nekih alteriranih tonova (prije svega kao izmjenični ton).
Primjeri s laganim modulacijama u neki srodan tonalitet).
Pjevanje primjera napamet (tekstom, solmizacijom ili abecedom), uz taktiranje.
Srednje teški i troglasni kanoni.

STVARALAČKI RAD
Stvaranje jednostavne ritamske pratnje uz neki napjev,
Stvaranje jednostavne koreografije uz glazbeni primjer,
Stvaranje i zapisivanje melodije na zadani ili vlastiti tekst,
Sastavljanje teksta uz neku već postojeću melodiju

Napomene: Sve kao za prethodni razred.

PROSTORNI, MATERIJALNI I OSTALI UVJETI
Učionica standardne veličine obvezno s glasovirom (pijaninom) ili kvalitetnim sintisajzerom (klavijatura ne manja od pet oktava, standardna veličina tipke) te pločom koja ima upisano glazbeno crtovlje.
Radi posebnosti glazbene nastave, optimalni uvjeti rada su s odjeljenjem od 15 do 22 učenika, što omogućava posvećivanje nastavnikove pozornosti svakom pojedincu.

DRUŠTVENO-HUMANISTIČKO PODRUČJE

POVIJEST, LOGIKA, FILOZOFIJA, PSIHOLOGIJA, SOCIOLOGIJA VJERONAUK, ETIKA, POLITIKA I GRAĐANSKO DRUŠTVO, GOSPODARSTVO

NAPOMENA

Ovdje se donose prijedlozi izbornih programa iz nastave povijesti, filozofije, psihologije, sociologije, politiku i građanskog društva te gospodarstva. Ne donose se posebni izborni programi iz nastave vjeronauka i etike jer se za sada u većini gimnazija nastava tih predmeta uglavnom izvodi ujedan školski sat tjedno, premda su predviđena dva sata i prema tomu su i oblikovani programi tih predmeta. Stoga se izborna nastava iz vjeronauka i etike kao alternativnih predmeta, tamo gdje je jedan sat nastave tjedno, može izvedbeno oblikovati tako da izborni programi doprinesu ostvarenju cjelovita programa, predviđena za dva sata redovite nastave. Tamo gdje je redovita satnica dva nastavna sata tjedno, može se ponuditi i poseban program, što se ostvaruje planiranjem godišnjih kurikuluma, kao i za druga područja ili redovite nastave predmete u gimnazijama.

POVIJEST

Ovdje se predlažu tri izborna programa nastave povijesti, A, B i C, koji se kombiniraju s redovitim programima u gimnazijama. Profesori su slobodni učenicima ponuditi samo dijelove programa A i B, odnosno kombinirati izborni program iz ta dva programa, a ako uzima izborni program C, trebao bi ga uzeti i obraditi u cijelosti.

Problemski izborni programi

Ponuđena su dva izborna programa, utemeljena na problemskom pristupu. Svaki se dijeli u nastavne cjeline po svom posebnom ustroju, a nastavnih je cjelina ponuđeno dvostruko više (program A) i trostruko više (program B) nego što je potrebno obraditi u jednoj školskoj godini.

Prema tome, program se smatra izvršenim onda kad je obrađena polovica ponuđenih nastavnih cjelina iz programa A ili trećina iz programa B. Profesor i učenici sami će birati nastavne cjeline, koje će obraditi, no u sklopovima koje svaki program postavlja na drugi način. O njima ćemo pisati zasebno.

Količina nastavnih cjelina koju valja obraditi prvi je pokazatelj ukupnoga opsega programa, a sljedeći je pokazatelj opseg nastavnih cjelina, iskazan brojem nastavnih tema. Naime, svaka ponuđena nastavna cjelina ima točno toliko nastavnih tema da se polovica ponude programa A; odnosno trećina ponude programa B, može svladati u 40 sati obrade novoga gradiva. Ostaje, dakle, 6 uobičajenih sati za provjeru znanja i 24 sata za utvrđivanje gradiva, proširenje znanja i ponavljanje. S obzirom na

problemski pristup, predviđamo pojačanu nastavu i pretpostavljamo da će se značajan dio tih 24 sata moći upotrijebiti za aktivno proširenje znanja učenika. To bi značilo da će profesor i učenici zajedno izabrati novi sadržaj sukladan sadržajima u programu po kojemu rade i obraditi ga zajedno po kriterijima program, kako bi izgradili svoju, "slobodnu cjelinu u nastavi. Ovo, razumije se, nije obveza, nego se programom dopušta mogućnost za koju će se profesor opredijeliti primjereno mogućnostima u razredu.

Izborni program A

PO MJERI ČOVJEKA KROZ STOLJEĆA

Ponuđena su četiri sadržaja iz različitih životnih područja. Prvi sadržajni par su grad i obrti (pretežito javni sadržaji), a drugi sadržajni par su obitelj i hrana (pretežito privatni sadržaji).

Svaki je sadržaj obrađen u općepovijesnom pregledu i u pregledu prilagođeno zasebnima hrvatskim prilikama. Pregled uvijek obuhvaća 10 nastavnih tema, za koje se predviđa 10 sati obrade i 10 nastavnih cjelina u udžbeniku.

Nudit će se, dakle, ukupno 8 nastavnih cjelina s 80 nastavnih tema i s isto toliko opremljenih tekstualnih cjelina u udžbeniku.

Od toga valja obraditi polovicu. Za općepovijesnu cjelinu o gradu, zajedno s usporedbom nacionalnom cjelinom, predviđa se 20 sati obrade. Tako je i s ostala dva sadržaja. To znači da u jednom polugodištu valja obraditi jedan sadržaj. Profesor i učenici obvezni su izabrati jedan programski sadržaj iz prvoga para i jedan sadržaj iz drugoga para. Kad je sadržaj izabran, mora se obraditi i na području opće i na području nacionalne povijesti. Općepovijesni prikaz mora prethoditi nacionalnome.

Profesoru i učenicima slobodno je odlučiti hoće li teme iz opće i nacionalne povijesti obrađivati u kronološkoj usporednosti ili će najprije proraditi sav općepovijesni, zatim čitav nacionalni pregled.

Odluče li se za kronološku usporednost, mogu također odmah izabrati sadržaje za oba polugodišta i prorađivati sinkronijski teme svih četiriju nastavnih cjelina, za koje su se odlučili, pojačavajući tako količinu podataka o razdoblju. Razumije se, profesor će u tom slučaju izvedbenim planom morati predvidjeti i u prvom polugodištu obraditi po prilici polovicu nastavnih tema iz oba izabrana sadržaja, odnosno iz svih četiriju odabranih nastavnih cjelina.

Odluče li se profesor i učenici za dijakronijski općepovijesni i nacionalni pregled, obvezno je u istom polugodištu obraditi oba pregleda istoga sadržaja. Ne preporučujemo raditi u jednom polugodištu samo na opećepovijesnim pregledima, a u drugome samo na nacionalnima. Pregledi su, naime, izrađeni komplementarno jedni drugima.

Ocijeni li da za to ima mogućnosti, profesor može zajedno s učenicima izabrati sadržaj koji nije zadan programom - ili iz opće ili iz nacionalne povijesti te ga obraditi analogno zadanim sadržajima u opsegu od 10 sati. Upozoravamo da će za takvu obradu vjerojatno biti privlačne teme iz Afrike, Amerike i Azije na svjetskom planu, a iz hrvatskoga povijesnog okruženja na nacionalnom planu. Bude li program prihvaćen i upućen na provedbu, trebat će s vremenom pripraviti i dodatne didaktičke materijale s tim sadržajima.

Pregledna skica nastavnih tema u izbornom programu A

PO MJERI ČOVJEKA KROZ STOLJEĆA

A I - 1. GRAD

A I - 1a - Grad - savršena naseobina (oćepovijesni pregled)

Što je grad? Zameci gradova u prapovijesti,
Prvi pravi gradovi na starom Istoku,
Grad u grčkom svijetu,
Helenistički velegradovi, Etruščanski gradovi i Rim, grad koji vlada svijetom,

Srednjevjekovni grad,
Komune i savezi gradova,
Renesansni grad,
Grad predindustrijskog doba,
Industrijski grad,
Problemi današnjih gradova i grad budućnosti.

A I - 1b - Grad na hrvatskom tlu

Domaći počeci,
Grčki doprinos,
Pola tisućljeća rimskoga grada na hrvatskom tlu,
Grad ranoga srednjeg vijeka,
Dalmatinske komune,
Panonski gradovi,
Gradovi-garnizoni u Vojnoj krajini,
Barokni gradovi,
Gradski život XIX. stoljeća,
Suvremeni grad.

A I - 2. OBRTI

A I - 2a - Obrt i industrija (općepovijesni pregled)

Počeci obrtničke proizvodnje,
Obrtnici staroga Istoka,
Grčki obrt,
Rimski obrt,
Proizvodnja za cara - svila od Kine do Italije,
Srednjovjekovni obrtnici,
Manufakture - korak od obrta k industriji,
Industrijske revolucije,
Industrija i ekologija,
Industrija i obrt budućnosti.

A I - 2b - Obrti i industrija na hrvatskom tlu

Prapovijesni majstori,
Antički obrti u hrvatskim zemljama,
Obrt u prvim stoljećima po doseljenju,
Obrtnici - upravljači gradova,
Obrtnici - umjetnici (od majstora Radovana do...),
Cehovske udruge,
Prve manufakture u Hrvatskoj i BiH,
Borba obrtnika protiv industrije,
Industrijalizacija Hrvatske i BiH,
Industrija u samostalnoj Hrvatskoj i BiH.

A III - 3. OBITELJ

A III - 3a - U krugu obitelji (općepovijesni pregled)

Obitelj -porodica - svojta,
Grčka obitelj,
Familija,
Vladarske obitelji,
Plemićke obitelji,
Gradske obitelji,
Seljačke obitelji,
Promjene u obitelji u ranom novom vijeku,

Građanska i radnička obitelj,
Suvremena obitelj.

A III - 3b - Povijest obitelji na hrvatskom tlu

Obitelji prastanovnika,
Domaća obitelj u dodiru s grčkom i rimskom,
Familija u nas,
Obitelj u dalmatinskoj srednjevjekovnoj komuni,
Obitelji srednjevjekovnih robova i posluge,
Seljačke obitelji,
Kućne zadruge,
Utjecaj industrijalizacije na obiteljske ustroje u Hrvatskoj i BiH,
Obitelji i iseljavanje iz Hrvatske i BiH,
Problemi obitelji u suvremenoj Hrvatskoj i BiH.

A II - 2 HRANA

A II - 2a Čovječanstvo za stolom (općepovijesni pregled)

Hrana od skupljanja do kuhanja (prapovijest),
Jela iz plodnih riječnih nizina (Stari Istok),
Simpozij protiv sistije (Grčka),
Između orgija i gladi (Rim),
Dvorski ukus srednjega vijeka,
Humanizam i renesansa za stolom,
Europski sirotinjski stol prije i poslije otkrića Amerike,
Barok na polju i u kuhinji (XVII. i XVIII. st.),
Jelovnik građanina i jelovnik radnika (XIX. st.),
Hrana u trećem svijetu i hrana u blokovima; Čovječanstvo između umiranja od gladi i znanosti o zdravoj prehrani (XX. st.).

A II - 2b Povijest hrane na hrvatskom i bosanskohercegovačkom tlu

Jelovnik prapovijesnih žitelja,
Blagovanje na grčki, na rimski i na domaći način,
Prehrambena proizvodnja provincija Dalmacije i Hercegovine,
Med i mlijeko,
Jelovnik dalmatinskoga i slavonskoga grada,
Aristokratski stol,
Hrvatski podanici Njezina Apostolskog Veličanstva pri jelu,
Hrvatska i BiH se bude - i hrane,
Uz paprikaš i Sachertortu,
Proizvodnja i potrošnja hrane u modernoj Hrvatskoj (XX. st.) i BiH.

Zadaće programa A

Prateći povijesni razvoj poznatih i bliskih sadržaja svakodnevnice, učenik ostvaruje sustavni uvid u već poznatu prošlost iz neobičnoga motrišta. Motiviran time, a voden programom, upoznaje o svakom povijesnom razdoblju niz društvenih, gospodarskih i kulturnih podataka, koji daju svježu sliku razdoblja, nadopunjujući dosadašnje učenikovo znanje. Osobito je važna spona između svjetske (pretežito europske) i nacionalne situacije, jer se time jasno pokazuje i to kakvu povijesnu baštinu ima Hrvatska i koliko je još treba istraživati.

Izborni program B

OSOBE I RAZDOBLJA

Ponuđena su dva životopisa muškarca i jedan životopis žene za stari, srednji i novi vijek te za XX. stoljeće, u parovima po jedna osoba iz opće povijesti i iz nacionalne povijesti. Ukupno, to su 24 životopisa. Izabrane su osobe čija je djelatnost raznovrsna, a imala je širih odjeka te čija je sudbina bila primjerena za povijesne okolnosti vremena. Nastojalo se da temeljna zvanja izabranih osoba budu raznolika, da ima dovoljno podataka za potpun životopis i dovoljno pristupačnih izvora za samostalan učenički rad.
Svaki je životopis obrađen u pet stalnih heurističkih odlomaka:

1. **Temeljni biografski podaci i privatni život.**
2. **Javna djelatnost.**
3. **Odjeci u svojemu okruženju.**
4. **Svjetski odjeci/odjeci u Hrvatskoj.**
5. **Povijesno značenje.**

Podaci za svaki od tih odlomaka oblikuju se kao nastavna tema, što će reći daje svaki životopis jedna nastavna cjelina, koja ima pet nastavnih tema. Ukupno su, dakle ponuđene 24 nastavne cjeline sa 120 nastavnih tema, kojima odgovaraju 24 životopisa u udžbeniku. Svaka će biti ustrojena u pet odjeljaka primjerenih navedenima heurističkim odlomcima, odnosno nastavnim temama.

Program obvezuje na to da se tijekom školske godine obradi jedan potpuni kronološki niz biografija iz opće povijesti i jedan iz nacionalne povijesti, četiri u svakom polugodištu. Polugodišnji je opseg obrade novoga gradiva, dakle 20 sati, a u cijeloj školskoj godini 40 sati.

Profesori i učenici slobodno biraju koju će osobu iz kojega razdoblja pratiti. Nastavne cjeline nisu povezane, a životopisom osobe predočuje se i konkretan povijesni sklop njezina djelovanja. Stoga je, u načelu, svejedno obrađuje li se najprije cjelina iz opće ili cjelina iz nacionalne povijesti. Preporučujemo ipak da se prednost dade općoj povijesti. Slobodno je obrađivati usporedno životopise iz istih razdoblja, po jedan iz opće i nacionalne povijesti, ili obraditi najprije općepovijesni niz, pa zatim nacionalni. Način rada može se mijenjati i po polugodištima.

Za provjeru znanja ostavlja se šest sati te za utvrđivanje, proširenje znanja i ponavljanje ostaju 24 sata. Pretpostavljamo da će se to vrijeme znatnim dijelom uporabiti za produbljivanje i proširivanje podataka iz udžbenika. Predviđa se samostalan rad učenika na dostupnoj literaturi, povezano s drukčijim izvorima podataka (film, kazalište, intervju i dr.).

Bude li procijenio da za to postoje uvjeti, profesor može, zajedno s učenicima, odabrati prikladnu povijesnu osobu čiji životopis nije ponuđen programom i obraditi ga na programirani način.
Životopis neobvezatno izabrane osobe može se obraditi umjesto ponuđene biografije iz istoga povijesnog razdoblja, ili se može obraditi u sklopu satnice za proširenje znanja.

Pregledna skica cjelina u izbornom programu B

OSOBE I RAZDOBLJA

Opća povijest	Hrvatska povijest

BI1. Stari vijek

Aleksandar Veliki	Demetrije Hvarski
Periklo	Sveti Jeronim
Kleopatra	Teuta

BI 2. Srednji vijek i rani novi vijek

Grgur VII. Papa	Matija Vlačić Ilirik
Karlo V. Habsburški	Jan Panonije
Katarina Medici	Katarina Bosanska

BI 3. Novi vijek

Napoleon Bonaparte	Juraj Križanić
Josip II Habsburški	Maksimilijan Vrhovac
Viktorija	Ivan Frano Jukić
	Fra Grgo Martić

BI 4. Najnovije doba

Winston Curchill	J. J. Strossmayer
Mahatma Gandhi	Don Frane Bulić
Majka Tereza	Dora Pejačević

_____

* Stalne nastavne teme (pet za svaku cjelinu, odnosno za svaki životopis) naveli smo na početku programa.

Zadaće programa B

Životopisom pojedinaca učenik ponire u prilike njihova doba, od svakodnevnice i obiteljske intime do velikih poteza svjetske povijesti, u kojima sudjeluju odabrani likovi.

Nastavne teme za svaki životopis sastavljene su tako da daju i sliku društvenih, političkih, gospodarskih i kulturnih okolnosti u kojima osoba djeluje.

Teme o odrazima pojedinčeva djelovanja u njegovu okružju i u svijetu, zajedno s ocjenom povijesnoga značenja, koja može biti i jednaka i potpuno suprotna, najviše potiču učenikovo sudjelovanje, zahtijevaju oblikovanje i obrazloženje vlastitoga mišljenja. Predočavajući djelatnost pojedinaca i njezinu učinkovitost u povijesnom kontekstu, ti sadržaji doista uvjeravaju učenika u vrijednosti i mogućnosti pojedinca i u njegovu odgovornost prema društvu.

Na području nacionalne povijesti, razmatranje o odjecima svjetskih zbivanja u nas i naših u svijetu te usporedba biografija domaćih s biografijama svjetskih ljudi, iznimno dobro prikazuju i položaj i mogućnosti Hrvata, hrvatskoga prostora i njegovih žitelja kroz stoljeća.

Izborni program C – I.

IZBORNI PROGRAM S POVIJESNOPOLITIČKOM OKOSNICOM

Ponuđeni okvirni program predviđa 42 sata obrade novog gradiva, ostavljajući 6 sati za provjeru znanja i 22 sata za utvrđivanje, proširivanje i ponavljanje gradiva.

Program C oblikovali smo tako da učenicima pruži pregled hrvatske političke povijesti u povijesnom i zemljopisnom kontekstu, produbljujući i faktografiju i raščlambe, što ih se o tom povijesnom sadržaju moglo obaviti tijekom osnovnoga školovanja. Razumije se, spominju se i najvažniji podaci iz drugih okolnosti povijesnoga tijeka, a nastoji se primjerenim pojavama iz nacionalne povijesti podsjećati na glavne crte općega povijesnoga tijeka.

Zadaća je programa C s učenicima obnoviti pregled općega i nacionalnoga povijesnog tijeka na sadržajima pretežito iz političke povijesti i pritom razvijati razumijevanje za sastavnice hrvatske prošlosti i sadašnjosti, a osobito kritičku snošljivost i aktivan odnos prema sastavnicama hrvatske sadašnjosti.

HRVATSKA DRŽAVA i BiH KROZ STOLJEĆA

I. Hrvatska srednjovjekovna država - domaći vladari

a) Oblikovanje i razvoj hrvatske kneževine

Podrijetlo i doseljenje Hrvata

Slavensko podrijetlo Hrvata. Iranski utjecaji. Romanski i ilirski element u etnogenezi Hrvata. Prostor gdje se javlja hrvatsko ime, zemlje koje su Hrvati zaposjeli i koje čine prostor hrvatskih povijesnih zemalja.

Stvaranje države. Pokrštavanje Hrvata
Utjecaj Franaka na stvaranje hrvatskih kneževina. Ustanak Ljudevita Posavskog. Prve borbe s Mlečanima. Ustaljivanje nasljedne vlasti. Dugotrajni postupak pokrštavanja iz raznih središta.
Jačanje i osamostaljivanje hrvatske kneževine
Hrvatska u vrijeme Trpimira. Domagojeve pomorske akcije. Zdeslav. Konačno osamostaljivanje Hrvatske u vrijeme Branimira Graditeljska djelatnost kao odraz moći. Hrvatska u vrijeme Muncimira.

b) Hrvatsko kraljevstvo
Kraljevstvo u usponu
Tomislav pobjeđuje Mađare i ujedinjuje hrvatske zemlje. Značenje splitskih crkvenih sabora 925. i 928. godine. Tomislavovi nasljednici Stjepan Držislav.
Istra Neretvani i Duklja
Istra između bizantske tradicije i franačke vlasti. Meranija u vlasti hrvatskih vladara. Neretvanska kneževina -pomorska sila. Uklapanje u sustav Hrvatske. Duklja pod bizantskim okriljem. Osamostaljenje i jačanje dukljanskoga kraljevstva. Spomen Hrvata u Duklji.
Kraljevstvo na vrhuncu snage
Rješavanje dalmatinskoga pitanja u vrijeme Petra Krešimira IV. Crkveni raskol i hrvatske zemlje. Zvonimir i papa Grgur VII. Hrvatska u međunarodnim odnosima.
Hrvatsko ranosrednjevjekovno društvo
Rodovsko društvo Seoske općine. Stočarske zajednice. Društvo dalmatinskih gradova. Oblici ovisnosti.
Začeci države Bosne, politički i gospodarski razvitak

II. Strani vladari i domaći velmože

a) Pod vladarima iz Arpadove kuće
Krčki knezovi Frankopani
Nasljedno krčko kneštvo. Prelazak na hrvatsko kopno. Širenje zemljišnih posjeda. Vlast u Vindolu i Senju. Frankopani u vrijeme kneza Bernardina. Dijeljenje na razne loze. Važnost Frankopana u hrvatskoj srednjevjekovnoj povijesti.
Šubići Bribirski
Pretvaranje bribirskoga županstva u nasljedno kneštvo. Prvi Bribirci. Ban Pavao - vrhunac moći roda. Bribirci u vrijeme Mladena II. Slamanje Bribiraca za Karla Anžuvinca. Preseljenje u Zrin. Izumiranje Šubića Bribirskih.
Razvoj slavonskih gradova
Kolonizacija Slavonije. Pojava gradova u Slavoniji i Hrvatskoj. Slobodni kraljevski gradovi. Gradec i Zagreb. Odnos vladara prema gradovima. Vlastelinski gradovi.
Dalmatinski gradovi u vrijeme Arpadovića
Povlastice dalmatinskih gradova. Stvaranje komuna. Društvo dalmatinskoga grada. Gospodarsko i kulturno značenje dalmatinskih gradova. Borba protiv Venecije.

b) Različite vlasti na hrvatskom tlu
Vrijeme Anžuvinaca
Dolazak Anžuvinaca na hrvatsko prijestolje. Slamanje moći hrvatskih velikaša. Potjecanje razvoja gradova. Procvat privrede dalmatinskih gradova nakon zadarskoga mira.
Pokret hrvatskoga plemstva protiv dvora
Sukobi oko prijestolja poslije smrti Ludovika Anžuvinca. Uloga napuljskoga dvora. Ivan Paližna i moć ivanovaca u hrvatskim zemljama. Veze hrvatskih velikaša s Tvrtkom. Knezovi Celjski. Pobjeda Žigmunda Luksemburškog.
Bosanski gradovi i plemstvo
Razvoj bosanskih gradskih naselja. Dubrovačke kolonije. Obrti i trgovina. Istaknuti bosanski velikaši: Hrvatinići, Kosače, Pa vio viči.
Doba Matiije Korvina
Prodaja Dalmacije. Postupno osvajanje Dalmacije do 1480. godine. Način mletačke uprave u Dalmaciji. Gospodarske posljedice mletačke vlasti. Ustroj obrane od Turaka u vrijeme Marije Korvina. Korvinove

reforme. Humanistički krug na kraljevskom dvoru.

Dalmatinski gradovi pod Venecijom

Ustroj mletačke uprave nad Dalmacijom. Gospodarsko zaostajanje dalmatinskih gradova pod Venecijom. Kulturni razvoj.

Hrvatske zemlje pod Turcima

Ustroj turske vlasti u hrvatskim zemljama. Stvaranje vojne granice prema Hrvatskoj. Hrvatski gradovi pod Turcima. Položaj hrvatskih seljaka. Istaknuti Hrvati u Turskoj.

Dubrovačka Republika

Uspostava i teritorijalno širenje Dubrovačke Republike. Gospodarski temelji Republike. Uloga u europskom pomorstvu.

c) Pod vladarima iz habsburške kuće

Izbor Habsburgovaca i stvaranje vojne granice

Počeci ustroja vojne granice u 16. stoljeću, modernizacija utvrda, plaćenička vojska i kmetovi, doseljavanje Vlaha, Vlaški statuti, izuzimanje vojne granice ispod vlasti Sabora.

Istaknuti hrvatski vojskovođe

Petar Berislavić, Petar Kružić, Nikola Jurišić, Krsto Frankopan, Petar Keglević, Nikola Subić Zrinski, Ivan Lenković, Toma Erdoedv.

Zrinski i Frankopani: gospodarska, politička i kulturna uloga

Posjedi Zrinskih i Frankopana: njihovo gospodarsko značenje za Hrvatsku - rudarstvo, trgovina i manufakture. Politička uloga Zrinskih i Frankopana u Hrvatskoj i Ugarskoj. Kulturna djelatnost Zrinskih i Frankopana kao umjetnika i kao mecena.

Zrinski i Frankopani protiv habsburškoga centralizma

Uzroci, tijek i ciljevi otpora Habsburgovcima, veze hrvatskih i mađarskih velikaša, posljedice gušenja otpora, odjeci u književnosti i likovnoj umjetnosti.

Značaj bosanske franjevačke provincije u povijesti Hrvata BiH

Hrvatska u vrijeme Marije Terezije i Josipa II.

Terezijanski i jozefinski sustav u civilnoj i vojnoj Hrvatskoj. Hrvatsko primorje, Istra i Dalmacija u drugoj polovici XVIII. stoljeća.

Hrvatska poslije 1790., Hrvatske zemlje u Francuskom carstvu

Hrvatske zemlje u pretpreporodnom (1790.-1835.) i preporodnom razdoblju (1835.-1848.).

Hrvatska godine 1848.-1949.

Razvoj hrvatskoga pokreta 1848.-1949.

Hercegovačko-bosanski ustanak 1875.-1878.

Berlinski kongres

Hrvatski narodni preporod i značaj Mostara

Prilike u BiH uoči aneksije.

Političke stranke.

BiH u Prvom svjetskom ratu - humanitarna djelatnost fra Didaka Buntića

b) U prvoj jugoslavenskoj državi

Od države Slovenaca, Hrvata i Srba do Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca

Hrvatski i Jugoslovenski odbor. Majska i Krfska deklaracija. Narodna vijeća. Hrvatski sabor 28. listopada 1918. Država Slovenaca, Hrvata i Srba. Akt o ujedinjenju.

Zatiranje hrvatske državnosti i identiteta BiH

Vidovdanski ustav - centralistička država. Hrvatska podijeljena na administrativne oblasti i banovine. Skupštinski atentat na Stjepana Radića. Šestosiječanjska diktatura.

Banovina Hrvatska

Odnos prema kralju samodršcu. Politička emigracija. Zagrebačke punktacije. Sporazum Cvetković-Maček. Ovlasti i ustroj Banovine Hrvatske. Život u Banovini.

c) Ratni međučin

Nezavisna Država Hrvatska

Stvaranje NDH. Teritorij, politička vlast, državno ustrojstvo. Ovisnost o fašističkim silama. Gospodarske prilike. Ustrojstvo i oblici kulturnoga života.

Federalna Hrvatska i BiH

ZAVNOH i ZAVNOBiH partizanski parlament. Obnova hrvatske državnosti na antifašističkim temeljima. AVNOJ -oblikovanje federativnoga ustrojstva jugoslavenske zajednice Gospodarske i kulturne prilike.

d) U drugoj jugoslavenskoj državi

Ustavni položaj Hrvatske i BiH od 1946. do 1968. godine

Ustavni položaj Hrvatske od 1946. do 1968. godine. Ustavotvorna skupština FNRJ. Granice NRH. Ustav FNRJ 1946. godine i Ustav NRH 1947. godine. Samoupravna zajednica (Ustavi 1963.) Međurepublički i međunarodni odnosl. Neravnopravnost i hegemonizam.

Izborni program C- II.

HRVATSKA DRŽAVA I BiH KROZ STOLJEĆA

Podrijetlo, doseljenje Hrvata i ostalih slavenskih naroda.
Stvaranje države i pokrštavanje Hrvata.
Jačanje i osamostaljivanje hrvatske kneževine.
Kraljevstvo u usponu.
Istra, Neretva, Duklja.
Kraljevstvo na vrhuncu snage.
Hrvatsko rano srednjevjekovno društvo.
Začeci države Bosne, politički i gospodarski razvitak.
Humska zemlja.
Život srednjovjekovne Bosne i Huma u kulturnoj i političkoj zajednici s Hrvatskom.
Kriza bosanske feudalne države i nastanak Hercegovine.
Hrvatske velikaške obitelji u BiH.
Krčki knezovi Frankopani i Šubići Barbirski.
Dalmatinski gradovi u vrijeme Arpadovića.
Pokret hrvatskog plemstva protiv dvora Zigmunda Luksemburškog.
Doba Marije Korvina.
Promjene u BiH pod turskom vlašću - migracije.
Dalmatinski gradovi pod Venecijom.
Dubrovačka Republika.
Turski gradovi i izbor Ferdinanda za kralja - stvaranje vojne granice.
Istaknuti hrvatski vojskovođe u borbi protiv Turaka.
Zrinski i Frankopani, gospodarska, politička i kulturna uloga - borba protiv centralizma.
Značaj bosanske franjevačke provincije u povijesti Hrvata BiH.
Hrvatska u vrijeme Marije Terezije i Josipa II.
Hrvatska poslije 1790. Hrvatske zemlje u Fran. carstvu
Hrvatska 1848. - 1849. godine.
Hercegovačko-bosanski ustanak 1875.-1878. godine.
Berlinski kongres i političke promjene.
Hrvatski narodni preporod u BiH i značaj Mostara kao središte hrvatskog narodnog preporoda.
Prilike u BiH uoči aneksije. Političke stranke.
BiH u vrijeme Prvog svjetskog rata i humanitarna djelatnost fra Didaka Buntića.
Od države Slovenaca, Hrvata i Srba do Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.
Zatiranje hrvatske državnosti i identiteta BiH.
Banovina Hrvatska.

Nezavisna Država Hrvatska.
Federalna Hrvatska i BiH.
Ustavni položaj Hrvatske i BiH od 1946.-1968. godine.
Politička i gospodarska migracija u BiH.
Hrvatski iskorak 1971. godine.
Niti federacija, niti konfederacija.
Višestranačje
Međunarodno priznanje i samostalnost BiH.
Washingtonski i Daytonski sporazum.

Pripomene o izboru

Satnica koja je od II. do IV. razreda opće gimnazije na raspolaganju za izbornu nastavu (70 sati tjedno u II. i III. razredu, 62 u IV. razredu), dostatna je za provedbu sva tri programa upravo onako kako su okvirno predložena. Međutim, s obzirom na to da je riječ o izbornoj nastavi, otvara se i mogućnost da se kod programa A i B za obradu tijekom jedne školske godine izaberu samo sadržaji iz jednoga povijesnoga razdoblja.

Za program A to znači, primjerice, sve nastavne teme o antičkom gradu i obrtu, o obitelji i prehrani u antici, u svijetu i na hrvatskom tlu. Ili, sve nastavne teme o srednje-vjekovnom gradu i obrtu, o obitelji i prehrani u srednjemu vijeku, u svijetu i na hrvatskome tlu, itd.

Na isti se način, po programu B, mogu obrađivati svi predviđeni životopisi iz jednoga povijesnog razdoblja, dodajući im, po izboru, jedan općepovijesni i jedan hrvatski povijesni lik.

Preporučuje se i sinkronijska kombinacija iz A i B programa tj. nastavne teme o gradu, obrtu, obitelji i prehrani jednoga povijesnog razdoblja u svijetu i u nas, uz životopis izabranih povijesnih likova iz svjetske i iz domaće povijesti toga razdoblja. Ovisno o predloženoj okvirnoj satnici za nastavne teme A i B programa, za stari i srednji vijek će se moći kombinirati s kulturno-povijesnima nastavnim temama samo dvije biografije (jedna svjetskoga i jedna, domaćega povijesnog lika), a s kulturno-povijesnim temama novoga vijeka, osobito XIX. stoljeća, i više životopisa.

FILOZOFIJA

PROGRAMSKA GRAĐA U DVA DIJELA

Program je sastavljen od dva dijela, koji se metodski razlikuju: PRVI DIO je kombinacija sustavnoga i povijesnog pristupa filozofijskim pitanjima, u kojem se obrađuju problemi klasične filozofije; DRUGI DIO predstavlja izbor tema iz suvremene filozofije. Opredijelili smo se za takvu kombinaciju, jer smatramo da filozofiju nije moguće razumjeti bez poznavanja njezinih klasičnih formulacija; s druge strane, smatramo potrebnim upoznati učenike sa suvremenim raspravama, kao u različitima kako filozofijskim disciplinama tako i u filozofijskim orijentacijama.

Izborna nastava iz filozofije može također učenicima ponuditi izborni program kombiniran iz one inačice programa (prve ili druge) filozofije koja se ne obrađuje u redovitom programu, a može se kombinirati s ovom izbornom građom. Takav se godišnji program ostvaruje izvedbenim programom za izbornu nastavu, i osobito se prilagođuje interesima i potrebama učenika.

SVRHA I CILJ

Mediteransko-zapadna kultura izgrađena je na čovjekovim djelatnostima, kojima se bave znanost o riječi, znanje o broju i znanje o smislu. Treću vrstu znanja izgrađuje filozofija. Osnovni cilj upoznavanja učenika sa zapadnom filozofijom jest uvesti ih u pronalaženja odgovora na pitanje koja je čovjek više tisućljeća postavljao o temeljima podrijetla svijeta, o načinima stjecanja i utvrđivanja izvjesnosti znanja, te na osnovi svega toga, traganja za smislom ljudskoga postojanja. Uz ta klasična filozofska pitanja, u ovom je programu velika pozornost posvećena upoznavanju učenika s osnovnim temama suvremene filozofije.

Odgojno-obrazovni ciljevi ili ishodi učenja i poučavanja za izbornu nastavu iz filozofije ucijepljeni su u ciljeve i ishode učenja u redovitom programu, i s njima čine jedinstvenu sadržajnu, odgojno-obrazovnu i didaktičku cjelinu. Posebni ciljevi donose se u izvedbenom programu imajući u vidu konkretne tematske sadržaje, potrebe i interese učenika.

PROGRAMSKA GRAĐA

PRVI DIO

Pregled programskih sadržaja:

1 . ŠTO JE FILOZOFIJA (Uvod)

Poteškoće određenja pojma i predmeta filozofije

- Izvor filozofije: čuđenje, potresenost; sumnja.
- Odlike antičkog, srednjovjekovnog, novovjekovnog i suvremenog shvaćanja filozofije.
- Odnos filozofije i religije, filozofije i znanosti, filozofije i umjetnosti.
- Pojmovi: filozofija, čuđenje, sumnja.

Filozofijski problemi i filozofijske discipline: ontologija, spoznajna teorija, etika, estetika, filozofijska antropologija.

Plan pristupa: uvod u filozofiju + izbor tema iz suvremene filozofije.

Pojmovi: filozofija, znanost, religija; odnos među njima.

2. ŠTO JE "SVIJET"? (ONTOLOGIJA)

- **Platon:** razlikovanje svijeta ideje od pojavnoga svijeta.

Pojmovi: svijet, ideja, pojavni svijet.

- **Aristotel:** prevladavanje dvojstva svjetova: jedinstvo općeg i pojedinačnog, biti i pojave, ideje i realnih stvari, esencije i egzistencije.

Pojmovi: idealizam, pojava i bit (esencija); njihovo jedinstvo tvari i oblik, potencija i akt; kretanje i svrhovitost.

- **Toma Akvinski**: Bog kao jedini nužni bitak. Bog je čist akt, njegova esencija obuhvaća egzistenciju.

Pojmovi: nužni bitak Boga.

- **Giordano Bruno:** panteizam, Priroda je Bog u stvarima

Pojam: panteizam.

- Spinoza: Sugestija je nužno jedna: Bog ili priroda, natura, naturans. Ponovno osamostaljenje (laiciziranje) filozofije.

Pojmovi: jedinstvenost supstancije, monizam.

- Prosvjetiteljski mehanicistički materijalizam.

Pojam: mehanicistički materijalizam.

- **Hegel**: apsolutni idealizam i panlogizam; ideja je bitak i bit svega. Cjelina i sistem.

Pojmovi: apsolutni idealizam, panlogizam.

- **Ruđer Bošković**: dinamistički atomizam u odnosu na stvarni.
  Anticipacija rezultata i pojmova suvremene fizike i koncepcija suvremene filozofije prirode.

Pojmovi: dinamički atomizam.

Naznaka o ontološkim problemima suvremene filozofije: Nicolai Hartmann: od anorganskoga do duhovnoga.

3. ŠTO JE SPOZNAJA? (Spoznajna teorija)

Počeci

- **Demokrit:** mračna (osjetilna) i svijetla (umna), spoznaja,
- spoznajemo osjetilima i umom.

Pojmovi: osjetilna i umna spoznaja.

- **Sokrat/Platon**: znanje (episteme) i mnijenje (doxa): um iznad osjetila, ideja iznad pojavnosti.

Pojmovi: znanje i vjera; dvije istine.

- **Novovjeka razmatranja**
- **Locke** kao utemeljitelj suvremene spoznajne teorije: o porijeklu, sigurnosti i opsegu ljudske spoznaje. Ideje potječu iz iskustva: empirizam

Pojmovi: novovjekovna spoznajna teorija; empirizam.

- **Descartes**: metodička sumnja; jedina izvjesnost je misleći subjekt. Urođene ideje, djelatnost uma: racionalizam.

Pojmovi: mislim, dakle jesam; racionalizam.

- **Kant:** nadilaženje spoznajnoga antagonskoga empirizma i racionalizma. Transcendentalizam spoznajemo sukladno vlastitim spoznajnim moćima. Dvanaest kategorija te prostor i vrijeme apriorni su svakom iskustvu: stvar po sebi kao granica spoznaje.

Pojam: transcendentalizam; stvar po sebi.

- **W. James**: pragmatizam kao metoda pronalaženja istine. Pojam: pragmatizam.
- Naznake o kasnijim preobrazbama koncepcije spoznaje: filozofija znanosti, filozofija jezika.

4. ŠTO JE MORALNO DOBRO? (Etika 1)

- **Aristotel:** kontemplacija kao najviše dobro, sreća je djelovati prema srednjoj mjeri, između krajnosti.

Pojmovi: moral, sreća, umjerenost.

- **Epikur:** hedonizam, izbjegavanje boli.

Pojam: hedonizam.

- **Seneka:** stoički ideal mudraca. Pojmovi: stoa, mudrac.
- **Kršćanstvo:** moralno je ljubiti bližnjega svoga kao Božju sliku, slijediti zapovijedi Božje, moralni su zakoni čovjeku kao Božjem stvoru darovani i zadani; nagrade i kazne u zagrobnom životu ovise o Božjoj milosti (milosrđu)i kršćanskome životu (djelovanju) u ovozemaljskoj egzistenciji.

Pojmovi: Sveto pismo, Božje zapovijedi (naravni moral) i Kristov zakon ljubavi (kršćanski moral).

- **J. Bentham**: moralno dobro je ono što je korisno. Pojam: utilitarizam.

5. VRIJEDNOSTI I VRLINE (Etika 2)

- **Sokrat:** znanje je vrlina.

Pojam: vrlina.

- **Kant:** Kategorički imperativ proizlazi iz zakona uma; čovjek je moralno i stoga autonomno biće; moralno i legalno.

Pojmovi: kategorički imperativ; čovjek kao samozakonodavac morala autonomno biće.

- **Hegel**: pravo preuzima sistemsko mjesto morala. Pojam: filozofija prava.

6. SLOBODA I ZAJEDNICA (Etika 3)

Fysis i nomos.

- **Sofisti**: zakon je silnik nad prirodom čovjeka
- **Platon:** zakoni su mjera života u zajednici.

Pojmovi: prirodno stanje i zakon.

- **Država i sloboda** - društveni ugovor.

Pojam: društveni dogovor.

- **Spinoza:** odvajanje crkve i države. Pojmovi: crkva i država.
- **Hobbes:** država kao negacija (egoistične) slobode svojstvene prirodnom stanju.

Pojmovi: prijelaz iz prirodnoga u civilno stanje.

- **Locke:** izobrazba za civilno stanje - prosvjetiteljstvo; država kao jamac vlasništva i civilnoga društva.

Pojmovi: prosvjetiteljstvo; privatno vlasništvo, civilno društvo.

- **Trostruka podjela vlasti** (Locke, Montesquieu).

Pojam: podjela vlasti.

- **Suverenost naroda** (Locke, Rousseau). Pojam: suverenost naroda.

Sloboda i povijest

- **Hegel:** umna država u kojoj se ozbiljuje sloboda, cilj je povijesnoga razvoja.

Pojam: država.

- **Marx:** "carstvo nužnosti" i "carstvo slobode"

Pojmovi: carstvo slobode.

- **J. S. Mill**: o granicama vlasti društva nad pojedincem.

Pojmovi: liberalizam: vlast društva nad pojedincem svesti na najmanju moguću mjeru.

7. LIJEPO I UGODNO (Estetika)

- **Kasno nastala estetika**: Baumgarten-disciplina/znanost o osjetilima; učenje o osjetilnom opažanju; učenje o lijepom.

- **Umjetnost kao eminentno područje lijepog**.
- **Kant:** lijepo i uzvišeno.

Pojam: uzvišeno.

- **Hegel:** umjetnost kao osjetilno predstavljanje ideje,
- **Schiller**: dobar građanin postaje se putem estetičke izobrazbe; lijepo i dobro; lijepo kao dobro, kao ugodno.

Pojam: estetička izobrazba.

- **Kasni Shelling**: estetičko obuhvaća ono što je diskurzivnom mišljenju nedostupno.

Pojam: naddiskurzivna priroda umjetnosti.

8. ŠTO JE ČOVJEK (Antropologija)

- **Filozofijska antropologija** kao zasebna disciplina o prirodi čovjeka nastaje kasno. Vrlo rana razmatranja o čovjeku.

Pojmovi: filozofijska antropologija; priroda čovjeka.

- **Sofisti:** Čovjek je mjerilo svih stvari.

Pojam: homocentrizam.

- **Sokrat**: Čovjeka odlikuje umna spoznaja,
- **Platon**: požudni, voljni i umni dio duše.

Pojam: dijelovi duše.

- **Kršćanstvo**: jedinstvo duha, duše i tijela; problem dvojstva duše i tijela.

Pojam: dualizam duše i tijela.

- **Augustin:** povijest kao borba dobra i zla, kraljevstva nebeskoga i zemaljskoga.

Pojam: borba dobra i zla.

- **G. Bruno:** Čovjek je *homo faber*.

Pojam: *homo faber*.

- **Prosvjetiteljski mehanicizam**: ljudsko tijelo je stroj.

Pojam: čovjek - stroj.

- **Kant:** Čovjek kao umno biće postoji kao svrha po sebi, a ne kao sredstvo. Sloboda, samoodređenje i samo-odgovornost čovjeka.

Pojmovi: samosvrhovitost i (samo)odgovornost čovjeka.

- **Hegel**: čovjek samo samosvijest: čovjekovo samostvaranje.
  Filozofija duha - filozofijska antropologija.

Pojmovi: samosvijest; samoproizvođenje.

- **Naznake problema smisla čovjekove egzistencije** kao središnje problematike u suvremenoj filozofiji: **Max Scheler**, filozofija, egzistencije, personalizam.

Pojmovi: filozofija egzistencije, personalizam.

9. SMISAO EGZISTENCIJE

- **Sreća kao filozofijski pojam**.
- **Osobne** (individualno zrenje, moralno vladanje) **i društvene** (društvo urediti po umnim-moralnim zakonima; sklad općega i pojedinačnog) **pretpostavke sreće**.
- **Kršćanski eshatološki odgovor**: obećanje života u raju kao nagrade za krijepost vjere i dobrih djela (služenja) u ovozemaljskoj egzistenciji.

Pojam: eshatologija.

- **Filozofija:** traganje za smislom života nastaje iz spoznaje o smrtnosti ljudskoga bića.

Pojmovi: smisao života, svijest o konačnosti egzistencije.

10. KLASIČNI FILOZOFSKI PROBLEMI

Sustavno mišljenje:

- **Platon i Aristotel kao pročelnici**: metafizika kao traganje za izapojavnim.

Pojam: metafizika.

- **Ontologija kao središnja filozofijska disciplina** iz koje se izvode ostale osobine bića.

Pojam: temeljnost ontologije.

- **Hegel:** istina je cjelina i moguća je jedino u obliku sustava.

Pojmovi: cjelina, filozofijski sustav, enciklopedija filozofijskih znanosti.

- **Nagovještaji kasnijih zbivanja**. **Kant** i deontološke teorije morala. **Marx:** bit povijesnoga kretanja umjesto filozofijske (spekulativne) (re)konstrukcije cjeline.
- **Filozofija egzistencije**: prednost problema egzistencije nad problemima prirode/svemira.
  Analitička filozofija.

Pojmovi: deontologizacija morala, filozofija egzistencije.

DRUGI DIO

ODABRANI PROBLEMI SUVREMENE FILOZOFIJE

Pregled programskih sadržaja:

11. FILOZOFIJA MATEMATIKE

- **Što su matematički objekti**? Što je točka ("Ono što nema dijelova", **Euklid**)? Što je broj? Matematički objekti su "opisi" fizičkoga svijeta, apstrakcije skinute s fizičkih predmeta. Zbilja ima matematički ustroj ("Knjiga prirode pisana je matematičkim jezikom", **Galilei**).
  Matematika pruža model zbilje. Matematički objekti su ideje u našem duhu, s korelatom ili bez njega u zasebnom svijetu ideja (platonizam). Kako onda matematika biva primjenljiva? Radi li se o prestabiliranoj harmoniji? Operacionalistička definicija broja: "Jedinica je broj, koji pri množenju ostavlja druge brojeve nepromijenjenima". Proširenje skupa prirodnih brojeva (negativni brojevi, nula, iracionalni brojevi).
- **Problem matematičke egzistencije**.

Pojmovi: matematički objekti; točka, broj matematika-zbilja.

- **Matematika kao logički sustav.**
  Geometrija kao logički ustroj: **Euklidovi** "Elementi". Aksiomi shvaćeni kao očite činjenice, *clare et distincte*.
  Geometrijski dokaz. Peti postulat ili postulat o paralelama.
  Geometrija **Riemana i Lobočevskog**. Što se zbiva s očitošću postulata?
  Geometrija i prostor. U kojem prostoru, odnosno u kojoj geometriji živimo (**Gauss**)?
  Apstraktna logička forma i njena interpretacija. Svijet kao model formalnoga sustava.
  Relativiziranje **Kanta**; teorije, relativnosti (opća i posebna) i različite geometrije.

Pojmovi: matematika kao logički sustav, geometrija-zbilja, **Rieman, Lobočevski**, geometrija prostora; vrste prostora, teorija relativnosti.

- **Apriorno i aposteriorno, analitičko i sintetičko znanje.**
  Definicija apriornih, aposteriornih, analitičkih i sintetičkih istina (sudova). Kakav je položaj geometrijskih postulata.
  Apriorne istine i deduktivna metoda u znanosti (**Descartes**).
  Aposteriorne istine i induktivna metoda (**Bacon**).
  Znanost kao znanost kombinacija dviju metoda i istina (**Newton**).
  Problem utemeljivanja znanstvenih istina. Nepouzdanost indukcije (**Hume**) i tautologija dedukcije. Opovrgljivost univerzalnih iskaza (**Popperov** falsi-fikacionizam). Potvrdljivost singularnih iskaza (**Carnapov** verifikacionizam). Problem znanstvene istine: istina kao korespondencija sa zbiljom, istina kao koherencija s temeljnim stavovima, istina kao provjerljivost, odnosno uspješnost.
  Pojmovi: vrste znanja; vrste istina, postulat, geometrijska znanost, znanstvena istina i njeno utemeljenje, falsifikacionizam; verifikacionizam.

12. FILOZOFIJA ZNANOSTI

- **Empirijsko i teorijsko u znanosti.**

Znanost kao u jeziku otjelovljeno znanje izvan prostora i vremena i znanost kao povijesna ljudska djelatnost.
Podjela jezika u znanosti na jezik opažanja i jezik teorije.
Utemeljenost znanosti u opažanju kao svođenje ili prevođenje jezika teorije u jezik motrenja eksplicitnim definicijama i pravila korespondencije.
Osiromašenje jezika znanosti u ovoj pozitivističkoj interpretaciji, nužnost uvođenja implicitnih definicija i raspad programa. Neodređenost prevođenja, inficiranost opažanja teorijom i holističko poimanje teorije (**Quine**).
Odnos teorija u vremenu: obuhvaća li nova teorija staru ili su one neusporedive cjeline (T. **Kuhn)**.
Razvoj znanosti i "pesimistička indukcija".

Pojmovi: znanost; empirijsko i teorijsko u njoj, "jezik opažanja", "jezik teorije", implicitna definicija, holističko poimanje teorije, odnos između nove i stare znanstvene teorije.

- **Položaj znanstvenih teorija.**

Znanstveni realizam kao tvrđenje da teorijskim pojmovima zrele znanosti odgovara "nešto" u realnosti (Galileo, Einstein).
Instrumentalizam kao tvrđenje da teorijski pojmovi služe samo kao sredstvo za uređivanje našega iskustva i predviđanje budućih iskustava (kardinal **R. Belarmin, Mach**).
Karakter klasične fizike: determinizam (**Laplace)**, logicizam.
Svijet je logički (matematički) uređen i predvidljiv.
Karakter suvremene fizike; indeterminizam (**Heisenberg**) i probabilizam. U stanju smo predviđati samo vjerojatnosti mogućih događaja, priroda se ne da potpuno kontrolirati.
(Literatura: **Hans Reichenbach**, Rađanje naučne filozofije).

Pojmovi: znanstveni realizam; instrumentalizam, uređivanje iskustva i predviđanja budućih događaja, determinizam, logicizam, indeterminizam, probabilizam.

13. FILOZOFIJA JEZIKA

- **Jezik, spoznaja, zbilja.**

Okretanje filozofije jeziku: "rastakanje" filozofijskih problema u pitanju o smislenom i nesmislenom iskazu "razgraničenje" znanosti i filozofije.
Filozofijska raščlamba jezičnoga izričaja, filozofija običnoga jezika (**Ayer)**.
Odnos spoznaje prema zbilji kao odnos jezika prema zbilji.
Istinitost i referencija. Semantika, odnos znaka i označenoga.
Jezik kao "slika" ili "model**": Wittgenstein**, *Logičko-filozofski trakat*.
Klasične teorije značenja.

Pojmovi: filozofija jezika; filozofija običnog jezika, semantika; jezik kao "slika" zbilje; teorija značenja.

- **Jezik kao sustav.**

Razlikovanje značenja kao referencije i kao smisla.
Smisao kao mjesto u jezičnom sustavu, povezivanje značenja s cjelinom kao mjesto u jezičnom sustavu, vezanje značenja uz cjelinu izričaja (**Frege)**. Novije teorije značenja (**Quine**). Logička struktura jezika. Umjetni jezici. Sintaksa kao odnos znaka prema znaku.
Strukturalizam (**F. de Saussure**) i transformacijska gramatika (**Chomskv**).
Pragmatika. Značenje i uporaba jezika. Jezik kao jezična igra: **Wittgenstein**, *Filozofska istraživanja.*

Pojmovi: refrencija, smisao, prirodni i umjetni jezik, sintaksa, ustroj, strukturalizam, pragmatika; jezična igra.

- **Jezik kao medij odnošenja prema svijetu.**

Jezik kao diskurs. Jezik kao interpretacija zbilje. Kroz jezik uvijek dohvaćamo već interpretirani predmet.
Teorije interpretacije, hermeneutički krug razumijevanja (**Gadamer**).
Heidegger: jezik je kuća bitka.

Pojmovi: diskurs; tumačenje, hermeneutika.

14. RASPAD FILOZOFIJSKOG SUSTAVA (I.):

Marx i marksizam

- **Postajanje filozofije praktičkom,**

  Prosvjetiteljstvo: Filozofija zahtijeva razložnost i umnost te traži njihovo ozbiljenje: filozofija postaje praktičkom i hoće van iz sebe.

  Marx: Filozofi trebaju mijenjati svijet.

  Nesistemska misao; kritika kao metoda izlaganja

  Koncepcija čovjeka - koncepcija povijesti - revolucija/ komunizam.

Pojmovi: ozbiljenje filozofije, filozofija i mijenjanje svijeta, kritika kao metoda, Marxov pojam čovjeka, povijesti, revolucije.

- **Oporba između tendencija sistemske refilozofikacije i kritičkoga promišljanja biti epohe**.

  Marksistička filozofska misao.

  Mladi **Lukacs**: povezanost "teorije" i "prakse".

  E. Bloch: nada kao temelj ljudskoga opstanka.

  "Frankfurtska škola": Filozofijska analiza društvenog stanja.

Pojmovi: marksizam; teorija-praksa; nada; kritička teorija društva.

15. RASPAD FILOZOFIJSKOG SUSTAVA (II):

Filozofija egzistencije

Kierkegaard: primat egzistencije i njenih problema; tjeskoba i strah; ironija.

Nietzsche: Razvoj zapadne metafizike slijedi iz antičkoga raskola filozofije. Čovjek kao biće razuma i čovjek kao biće poriva/volje; (nat)čovjek u harmoniji s prirodom/ svemirom.

Heidegger: filozofija egzistencije. Zaborav biti bivstvovanja analitika tubivstvovanja.

Sartre: bačenost u svijet i samoodređenje; egzistencija.

Pojmovi: egzistencija, tjeskoba, ironija, dionizijsko, apolonsko, nadčovjek, samoodređenje, (samo)odgovornost.

16. ESTETIZACIJA EGZISTENCIJE

Kant: lijepo kao temelj rasuđivanja. Obrat u ukusu: estetika ružnoga. Moderna umjetnost: preokupiranost vlastitim medijem.

Industrijska civilizacija: tendencija ukidanja prirodno lijepoga. (**Adorno**: promjena passagea).

Ugodno/lijepo kao proizvod industrije zabave: estetiziranje kao anesteziranje osjetilnosti.

Drukčiji pristupi: **Adorno**: suvremena umjetnost potrebuje (filozofsku) refleksiju; **Marcuse:** umjetničko djelo nagovješćuje novo.

Pojmovi: ukus; estetika ružnog, industrija zabave, umjetnost-refleksija; umjetničko djelo-novum.

17. TKO JE ČOVJEK

Suvremena filozofijska antropologija približava se povijesno postavljenom pitanju o biti čovjeka: tko je čovjek, kako je sebe uspostavio; pitanja o supstanciji subjektivnosti.

Scheler: položaj čovjeka u svemiru; moderni evolucionizam.

Gahlen: djelovanje objedinjuje "prirodno" i "kulturno".

Levi-Straus: socijalna antropologija teži spoznaji totalnoga čovjeka.

Psihoanaliza: psihički život eminentno je nesvjestan, svijest je sekundarna psihička pojava – dalekosežne posljedice za filozofijski pojam čovjeka.

Pojmovi: priroda - bit čovjeka, subjekt ljudskoga djelovanja, evolucionizam, dualizam, djelovanje kultura, povijest, sinteza spoznaja o čovjeku, **Freud**, psihoanaliza; nesvjesno.

18. FILOZOFIJA POLITIKE

- **Kraj političke Moderne; spor o liberalizmu**

  kritika liberalizma o totalitarnim implikacijama (boljševizam, **Carl Schmit**),

  kritika totalitarizma kao osnova slobodne zajednice (**K. Popper, H. Arendt, G. Hayak, R. Aron, F. Neumann**).

- **Nastojanja oko nove utemeljenosti političkih institucija**

rehabilitacija prirodno-pravnoga utemeljenja (**L. Strauss, E. Bloch**),
ugovorna teorija pravednosti (**J. Rawis**),
teorija ultraminimalne države na osnovi opravdanja zaposjedanja (**R. Nozick**).

Pojmovi: liberalizam, totalitarizam, kritike totalitarizma, prirodno pravo, pravednost, ugovorna (ultra) minimalna država.

19. ČEMU JOŠ FILOZOFIJA?

Svaki filozofski odgovor potiče novo pitanje: stalnost filozofskoga postavljanja pitanja i otvaranja novih problema u traženju istine novovjekoj filozofiji konkuriraju znanosti.
Raspad metafizičke i kršćanske univerzalnosti (**M. Weber**)

- **Mnoštvo raznorodnih odgovora na pitanje o smislu čovjekove egzistencije.**

Filozofija traži odgovore (I.) na pitanja o srži znanosti, jezika, tehnike.
Osporavanja uma kao temelj klasičnih filozofijskih koncepcija: instrumentaliziranje uma (**Horkheimer i Adorno**); decentriranost (strukturalizam); destrukcija (**Heidegger)** i dekonstrukcija (**Derrida**) tradicionalnoga metafizičkog diskursa;
mnoštvo uzajamno nesrodnih motiva (**Lyotard**) - postmoderna "meka misao".
Reafirmacija uma: čovjek kao biće jezika, komunikativno konstituiranje uma (**K.-O. Apel, J. Habermas**).

Pojmovi: raspad filozofskog univerzuma; smisao, egzistencijalno mišljenje; "instrumentalni um"; strukturalizam; dekonstruktivizam; postomoderna; komunikativno djelovanje.

PSIHOLOGIJA

CILJ I ZADAĆE

Temeljni je cilj nastave iz psihologije proširivanje spoznaja iz psihologije, omogućivanje boljega razumijevanja ponašanja i postupaka ljudi s kojima se učenici susreću u svakodnevnom životu, bolje razumijevanje samih sebe, svojih osobnih vlastitosti, problema i teškoća. Obradbom nastavnih sadržaja treba ostvariti aktivan i stvaralački odnos učenika prema stečenim znanjima, radi poticanja prihvatljivih oblika ponašanja važnih za intelektualni, emocionalni i socijalni razvoj te sustavno prenositi učenicima humanistički pogled na svijet i društvo.

PROGRAM A

PRIMIJENJENA PSIHOLOGIJA

Uvod (pregled gradiva, udžbenika i načina rada).
Odnos opće i primijenjene psihologije.

Pregled programskih sadržaja:

1. SOCIJALNA PSIHOLOGIJA
Razvoj pojma o sebi. Vježbe.
Percepcija osobne kompetentnosti. Vježbe.
Kriza identiteta - Eriksonova teorija ličnosti. Vježbe.

Lokus kontrole. Vježbe.
Kako savladati napetost. Vježbe.
Kako se zauzeti za sebe. Vježbe.
Metode ispitivanja ličnosti. Vježbe.
Socijalna zrelost. Vježbe.
Komunikacija. Vježbe.
Verbalna komunikacija. Vježbe.
Neverbalna komunikacija. Vježbe.
Konflikt i rješavanje konflikta. Vježbe.
Sistematizacija gradiva.

2. ZDRAVSTVENA PSIHOLOGIJA
Psihološka gledišta i bolesti. Vježbe,
Psihički poremećaji - teškoće prilagođavanja, poremećaji ponašanja ličnosti. Vježbe,
Psihički poremećaji - neuroza, depresija, shizofrenija, poremećaji psihomotorike, mentalna retardacija. Vježbe,
Ovisnost o drugoj osobi. Vježbe tretmana ovisnosti o drugim osobama,
Ovisnost o alkoholu. Vježbe,
Ovisnost o narkoticima. Vježbe,
Ovisnost o nikotinu - pušenje. Vježbe,
Sistematizacija gradiva.
Provjera znanja.

3. PSIHOLOGIJA LJUBAVI I RODITELJSTVA
Kako branimo partnera. Vježbe.
Prilagodba na zajednički život. Vježbe.
Promjene u obiteljskoj dinamici za vrijeme trudnoće.
Promjene u obiteljskoj dinamici nakon poroda.
Abortus. Vježba - rasprava o abortusu.
Odnos roditelj - dijete. Vježbe.
Sistematizacija znanja.

4. PSIHOLOGIJA STVARALAŠTVA I INTELIGENCIJA
Kako prepoznati stvaralaštvo.
Stvaralaštvo i socijalna sredina. Vježbe pojedinačnoga stvaralaštva, Vježbe grupnoga stvaralaštva.
Mnemotehnike bržega i točnijeg zapamćivanja. Vježbe mnemotehnika.
Psihologija humora. Vježbe.
Inteligencija. Vježbe.
Stvaralačko rješavanje problema i stvaralačko mišljenje. Vježbe.
Sistematizacija gradiva.

DIDAKTIČKE UPUTE

Ovaj se izborni program izvodi u jednoj ili dvije godine. Ako učenici izaberu izborni program psihologije, treba im se prikazati obje inačice. Profesor sam izrađuje izvedbeni program za jednu ili dvije godine, a opseg i dubinu obradbe utvrđuje sam, u suradnji s učenicima, u skladu s njihovim interesima i po raspoloživoj satnici. Važno je svaku temu i uvježbati, na što upućuje i prijedlog programa.

PROGRAM B

Pregled programskih sadržaja:

1. FORENZIČKA PSIHOLOGIJA
Pojam i predmet sudske psihologije.
Metodologija sudske psihologije.
Zadaci sudske psihologije.
Psihologija kriminaliteta i njegova suzbijanja.
Odnos sudske psihologije sa socijalnom psihologijom.
Razvoj ličnosti, biološka objašnjenja u sudskoj psihologiji.
Motivacija kriminalnoga ponašanja.
Kriminalna gomila i kriminalitet masa.
Psihologija iskaza u sudskom postupku.
Vjerodostojnost iskaza.
Krivičnopravna psihologija.

2. MENTALNA ZAOSTALOST – INTELEKTUALNA DEFEKTNOST
Definicija mentalne zaostalosti.
Klasifikacija mentalne zaostalosti.
Teratogeni čimbenici.
Prenatalni uzroci mentalne retardacije.
Postnatalni uzroci mentalne retardacije.
Djelomični poremećaji razvoja.
Posjet - "Centru za smještaj mentalno retardirane djece - Stančić".

3. PSIHOPATOLOGIJA - PSIHIJATRIJA
Opća etiologija i patogeneza psihičkih poremećaja.
Opća psihopatologija.
Opažanje i smetnje opažanja.
Pamćenje i smetnje pamćenja.
Poremećaji i mišljenja.
Inteligencija i njezini poremećaji.
Svijest i poremećaji svijesti.
Afekti i njihovi poremećaji.
Poremećaji volje, psihomotorike i nagona.
Klinička psihologija i uloga kliničkoga psihologa.
Alkohologija.
Pušenje
Ovisnost o drogama.

4. PSIHOLOGIJA U GOSPODARSKOJ PROMIDŽBI
Psihologija potrošača.
Podražaj i reakcija.
Percepcija rizika.
Odluka i stavovi.
Ličnost i potrošačko ponašanje.
Što zanima potrošača.
Motivi i motivacija.
Ispitivanje i mjerenje motiva i stavova.
Slika proizvoda.
"Model potrošačkog ponašanja".
Psihologija promidžbene poruke.
Prilagođavanje promidžbene poruke.
Razumijevanje promidžbene poruke.
Pamćenje promidžbene poruke.

"Apel oglasa".
"Emocionalni ton" ili "prijenos čuvstava".
Testiranje uspješnosti i oglasa.
Psihologija prodavača i prodaje.
O kakvom se kupcu radi i za koga kupac kupuje.

Tijekom godine obavit će se pismena ispitivanja, a za to se planiraju četiri sata.

PROGRAM C

CILJEVI I ZADAĆE

Proširiti i produbiti znanja iz psihologije kao temeljne znanosti svih društvenih znanosti i time im olakšati praćenje i razumijevanje povijesti sociologije književnosti i filozofije. Pomoći im pri odabiru studija i budućega zvanja, jer se većina učenika kroz izbornu nastavu usmjerava na studij. Olakšati im odrastanje i formiranje osobnosti budućega intelektualca, koji će djelovati u novima i vrlo složenima društvenim, gospodarskim i psihološkim uvjetima. Odgovoriti im na mnoga pitanja, koja ih zanimaju o vremenu u kojemu žive, a u kojemu su izbila na površinu ponašanja, ideje i ličnosti neviđeni na ovim prostorima. Pomoći im u razumijevanju sebe i drugih ljudi da lakše rješavaju probleme u životu i na radnome mjestu, izbjegavaju nepotrebne konflikte i tako svoj život svoje okoline učine boljim i snošljivijim.

Držimo da će im se na takva pitanja najbolje odgovoriti, ako upoznaju ono područje, koje se u psihologiji definira kao ličnost. Time će biti zadovoljena njihova znatiželja o normalnom i o abnormalnom u čovjeka, o uzrocima svih šarolikosti svih osobina, o mogućima granicama veličine jedne ličnosti, ali i padovima i porazima do kojih se može stizati na razne načine.

Program temeljen i vezan uz ličnost najpotpunije će odgovarati na mnoga pitanja, koja postavljaju mladi ljudi na satovima redovne nastave i ostalim kontaktima, s obzirom na to da su gurnuti u neželjeno i nesretno doba, koje žele shvatiti i nadomjestiti. Ličnost, određenje, moguća definicija. Metode upoznavanja ličnosti. Biološki i socijalni čimbenici u formiranju ličnosti.

Razne teorije ličnosti izlagat će se na temelju referata i samostalnoga rada učenika. U sklopu programa treba posjetiti sve institucije, koje se bave čovjekovim duševnim životom i formiranjem, liječenjem ili preodgojem čovjeka.

Najraniju dob upoznati u vrtiću, kao i psihologiju djetinjstva i prvih sedam godina života. Korisno bi bilo posjetiti dom gdje odrastaju djeca bez roditeljske ljubavi. U osnovnoj školi se treba upoznati s metodama otkrivanja djece sa smetnjama u govoru, sluhu, kretanju, učenju i postupcima rada s njima. Posjetiti jednu ustanovu, koja se bavi delikventima.

Obraditi kriminalnu osobu uz posjet ustanovi, koja se bavi proučavanjem, gonjenjem, kažnjavanjem i čuvanjem kriminalaca, a također i proučavanjem i izobrazbom kadrova koji će to biti u stanju sve obaviti (Fakultet za kriminalistiku).

Treba posjetiti i psihijatrijske ustanove, koje liječe duševno bolesne osobe svih dobi, od dječje psihijatrije do gerijatrije (Centar za autizam, odjele za narkomaniju, alkohologiju i druge ovisnosti, itd.).

Analizirati neke istaknute osobe iz znanosti, umjetnosti, športa i politike, po izboru samih učenika, a putem njihova samostalnog rada. Također obraditi neke čuvene, a negativne osobe iz povijesti, književnosti i filma - opet po zboru učenika (Hitler, Staljin). Za referate koristiti knjige Dražena Neimarovića, *Umjetnici tamnoga sjaja* i po knjizi *Tragedija genija*, o genijalnim slikarima, piscima - duševnim bolesnicima.

Na kraju upoznati se s metodama kojima raspolaže moderna psihološka znanost. Zato treba provesti testiranje inteligencije te rješavanje raznih tekstova ličnosti u užem smislu (neurotske crte itd.), a u Zavodu za profesionalnu orijentaciju treba vidjeti kako izgleda kompletna psihološka obrada prije odabira buduće profesije.

SOCIOLOGIJA

A. SVJETSKE RELIGIJE

CILJEVI I ZADAĆE:
Izborni predmeti iz sociologije pod nazivom Svjetske religije predlaže se izvoditi u općim gimnazijama u jednoj godini. Cilj mu je proširivanje znanja i opće kulture iz područja religije i zadovoljenja duhovne radoznalosti učenika za objašnjenja i izvorišta pojedinih religija, s njihovom povezanošću u kulturnom okruženju u kojemu su nastale. Građa je korelacijski povezana s vjeronaukom i etikom, ali i drugim predmetima u kojima se izravno ili neizravno dotiče ili obrađuje navedena nastavna građa.

Pregled programskih sadržaja:

1. Hinduizam
Razvoj hinduske religije,
Hinduski bogovi,
Osnovni pojmovi sadržaja hinduizma,
Karma i dharma: hinduska etika,
Hinduski kult i blagdani.

2. Religija Gurua, vjera Sihha

Zlatni hram,
Đainizam,
Đainska vjerovanja,
Hramovi i kućna svetišta.

3. Budizam
Značenje Budina nauka,
Nirvana tamo gdje žudnja prestaje,
Budisti Zapada,
Širenje budizma.

4. Kineska religija
Značenje kineske religije (osnovni pojmovi),
Konfucijanizam,
Mudraci kineske religije.

5. Japanska religija
Šintoizam (osnovni pojmovi nauka),
Šintoistički obredi,
Japanski budizam.

6. Judaizam
Osnovni pojmovi nauka,
Mojsije,
Talmud,
Židovska filozofija (osnovni pojmovi).

7. Islam
Islamska religija (osnovni pojmovi nauka),
Kur'an,
Islamski zakon,
Jedinstvo i raznolikost islama.

8. Kršćanstvo
Kršćanska religija,
Biblija,
Kršćanki nauk (Vjerovanje)
Kršćansko bogoslužje,
Glavne struje kršćanstva,
Raširenost kršćanske religije,
Sljedbe.

9. Svijet duhova
Afričke religije,
Ego Lube,
Zulu,
Kršćanstvo i primitivne religije.

DIDAKTIČKE UPUTE

Predmet se ostvaruje na temelju učeničkih domaćih radova u kojima su obrađene pojedine teme. Preporučuje se rasprava o iskustvima i spoznaja učenika ili raspravljanja o informacijama, koje o pojedinim temama imaju iz dragih izvora.

B. PROSTORNO UREĐENJE I ZAŠTITA OKOLIŠA

Pregled programskih sadržaja:

NAZIV SADRŽAJA I NAJZNAČAJNIJI POJMOVI
Prostorni planovi,
Osnovni pojmovi,
Ciljevi i zadaće prostornoga planiranja,
Zakonske osnove izrade prostornih planova.

OSNOVNI POKAZATELJI O URBANISTIČKOM PLANIRANJU I PROSTORNIM PLANOVIMA
Općine i županije i njihova uloga u zaštiti i promicanju kakvoće okoliša.
Prostor i zemljište kao činitelj urbanističkoga planiranja.
Geografske predispozicije (reljefno - geološke, klimatske, hidrološke i sl.) u izradi prostornih planova i zaštiti čovjekova okoliša.
Imovinsko-pravna, problematika (nacionalizacija, eksproprijacija, položajna renta i sl.).
Urbanističko planiranje novih gradova i gradskih četvrti.
Plan namjene površina (stambene, rekreativne, šumske, pješačke, prometne i sl.), odraz zahtjeva zaštite te promicanja čovjekova okoliša.
Građevinska područja i parcele te pripremanje zemljišta za gradnju novih četvrti i objekata.
Prostorno planiranje industrijskih zona (posebni ekološki, tehnološki i gospodarski zahtjevi).
Urbanističko planiranje i saniranje starih gradova i gradskih četvrti i njegova uloga u očuvanju ambijentalnih vrijednosti.
Ekološka i gospodarska načela izrade prostornih planova općina.
Prostorno planiranje ruralnih područja (kategorija, površina, uzroci i posljedice prenamjena, egzodus i depopulacija).

OSNOVNI POKAZATELJI O REGIONALNIM I ŽUPANIJSKIM PROSTORNIM PLANOVIMA
Prirodnogeografske i demografske pretpostavke razvojnih pravaca (poljoprivreda, stočarstvo, rudarstvo, industrija, promet, turizam),
Okosnice, žarišta i težišta prostornoga razvoja regije ili države s isticanjem prednosti i nedostataka monocentričnoga i policentričnoga razvoja i ekoloških posljedica,
Urbana mreža regije i države,
Odraz povijesnoga i političkoga razvoja (objasniti pojmove: gradovi po stupnju centraliteta, trabanti, dormitorij i sl.),
Razvojna kretanja (u skladu ili mimo planerskih odredbi) i njihov utjecaj na demografske i socijalne tijekove (depopulacija, egzodus, koncentracija, dnevna kretanja),
Promet i njegova uloga u ostvarivanju planerskih ciljeva funkcioniranju gospodarskih sustava i planerskih opredjeljenja (gradski promet, tranzitni promet, prometala i sustavi, prometnice, ustrojenost i sl.).

POREMEĆAJI KVALITETE OKOLIŠA U SUVREMENOM GLOBALNOM SVIJETU
Porast stanovništva u nesrazmjeru s prostornima mogućnostima Zemlje, država ili regija,
nužno povećanje poljodjelske proizvodnje i njezin pojačani utjecaj na ugrožavanje kakvoće okoliša (umjetna gnojiva, pesticidi i ostala kemijska sredstva, način obrade, ugrožavanje tla, erozija tla i sl.)
povećanje industrijske proizvodnje i proizvodnje, odnosno potrošnje raznolikih energenata
čimbenici napretka, ali i ugrožavanja kvalitete okoliša (emisije, imisije, toplinsko onečišćenje, prašina, buka, radioaktivnost, otpad, odlagališta, rudnici, ugrožavanje pejsažnih osobitosti i sl.).

UGROŽENI ELEMENTI ČOVJEKOVA OKOLIŠA
Ugrožena kakvoća voda (otpadne tvari, toplinsko opterećenje, eutrofikacija, pročišćavanje voda i uređaji za pročišćavanje, zakonske obveze pročišćavanja),
narušena kakvoća morskih voda (na primjeru Sredozemlja i Jadranskog mora),
opasnost od ugrožavanja rijeka i podzemnih voda (na primjeru Save ili rijeke u užem zavičaju, odnosno podzemnih voda u regiji i vrela iz kojih se žiteljstvo opskrbljuje vodom),

opasno ugrožavanje kakvoće zraka (na primjerima iz svijeta i naše zemlje te zavičajne regije, ukazati i obraditi problematiku onečišćenja zraka (emisije, imisije, granične vrijednosti, zakonske odredbe i sl.), Ugrožene biljne i životinjske vrste i način njihove zaštite.

PRIRODNA I KULTURNO-POVIJESNA PODRUČJA I NUŽNOST NJIHOVE ZAŠTITE
Zadaće nastave:

- razvijati sposobnost shvaćanja važnosti prostornoga uređenja i uloge prostornih planova u racionalnom korištenju prostora i zaštiti čovjekova okoliša,
- osposobljavati učenike za aktivno sudjelovanje u raspravama o prostornim planovima,
- razvijati svijest kod učenika da je:
  - suvremeno društvo suočeno sa sve bržim nestajanjem ravnoteže između prirodnih sustava za održavanje života i potreba čovječanstva,
  - kriza i degradacija okoliša obuhvaćaju sva živa bića, cjelokupni biljni svijet, čitav sustav u kojemu živimo i sve države, velike i male, razvijene i nerazvijene,
  - čovjek industrijskoga doba upustio se u zastrašujući samoubilački rat s prirodom, u kojemu se uništavaju golema prirodna bogatsva, istrebljuju brojne vrste biljaka i životinja, rijeke i jezera osuđuju na prijevremenu smrt i iscrpljuju velike rezerve čistoga zraka i vode, a planet Zemlja se vrlo brzo pretvara u "kantu za smeće",
- učenici trebaju dobiti osnovna znanja o biološkim, prirodnim i društvenim osobinama okoliša koji ih okružuje,
- svaki je čovjek jedinka, dio globalnoga okoliša i globalno razmišljanje mora zamijeniti usko lokalno i nacionalno,
- uočavanjem i rješenjima krize vlastitoga okoliša možemo se uključiti u poboljšavanje jednoga od najvećih svjetskih problema.

DIDAKTIČKE UPUTE
Program se može ostvarivati u jednoj i u dvije godine tako što će ga nastavnik ponuditi učenicima u cjelini, a kad se oni opredijele za taj izborni predmet, nastavnik će napraviti razradu po godinama. Dubinu izlaganja tema ostavljamo slobodi nastavnika i izraženom zanimanju učenika za pojedine teme.

POLITIKA I GRAĐANKO DRUŠTVO, GOSPODARSTVO

NAPOMENA:
Prijedlog ovoga izbornoga programa obuhvaća i proširuje nastavnu građu redovite nastave iz područja politike, građanskoga društva i gospodarstva. Predložena je građa opsežna pa će učenicima ponuditi veći broj tema s njima izabrati one koje najviše odgovaraju potrebama i interesima učenika. Osobito će se imati u vidu potreba odgoja i obrazovanja učenika za promicanje pravedna demokratskoga građanskoga društva, temeljnih ljudskih prava i sloboda, prihvaćanja aktivnoga i odgovornoga građanstva, vrjednote, stavove i vrijednosti odnosno kompetencije koje promiču dostojanstvo svake ljudske osobe te građanske kompetencije učenika kao pripadnika europskoga društva, svoje države i aktivnoga člana svoje lokalne zajednice.

Pregled programskih sadržaja:

1. ODREĐENJE POJMA POLITIKA

Politika kao znanje i vještina

Etimološkim određenjem riječi politika rasvijetliti njezine aspekte društvene zbilje i znanstvene discipline, pojasniti različite razine političke zbilje njene domete u sadržajima društvenoga života.

Racionalno djelovanje i društveno stanje
Politika kao svjesno usmjerena djelatnost prema unaprijed zadanim ciljevima izrasta iz postojećeg društvenog stanja (razine društvene svijesti, društvenih odnosa).

Politika kao čovjekova sudbina
Čovjek je po svojoj biti *zoon politikon*, pa je stoga zabluda svako stajalište da je moguća potpuna politička zabluda. Pojedinac je nužno određen i društvenim smislom, općim interesima i ciljevima te je slobodan sam izabrati razinu svoje društvene (političke) angažiranosti.

2. LJUDSKO DRUŠTVO KAO POLITIČKI PROSTOR

Društveni odnosi i politička htijenja
Političko htijenje pretpostavlja upravljanje ljudima, kako se ono ostvaruje, društvena pravila i politički poredak, je li pokoravanje jačemu nužnost, moral, pravo ili potreba za redom i sigurnošću.

Politička moć
Politička moć osigurava ostvarenje određenih interesa, a zasniva se na vojnoj, gospodarskoj i kulturnoj moći.

Pravo kao politički cilj
Pravni poredak i političko djelovanje, društvena ravnoteža interesa u pravnoj utemeljenosti, pravo kao zaštita i ograničenje.

Pravni i politički sustav
Državna stabilnost i nestabilnost, kao posljedica sukladnosti prava i politike.

Egalitarizam i elitizam
Društveni sustav vrijednosti i društvena zbilja, ustroj društva i nositelj političke moći, interesi društva i društvenih elita u borbi za dominaciju, socijalna sukobljavanja i njihovo prevladavanje.

Akteri politike
Pojedinac, društvene skupine (kao političke stranke i interesne skupine), političke institucije, parlament, vlada, politička predstavništva.

Politički ciljevi:
S obzirom na opseg političke moći: unutarnji i vanjskopolitički.
S obzirom na društveni ustroj i zahtjeve koji iz nje izlaze. Nacionalni interes u cilju opstanka uvjetovan međunarodnim zbivanjima.

Politička sredstava:
Sredstva kojima se utječe na društvenu svijest (politička komunikacija),

- ekonomska sredstva,
- sredstva sile (vojska i policija).

3. DRŽAVA, PRAVO I POLITIKA

Ustroj države
Geopolitički, demografski i gospodarski čimbenici društvena ustroja, ustroj države s obzirom na podjelu vlasti (zakonodavna, izvršna i sudska), oblik vladavine i oblik državnoga uređenja.
Državna politika
Društveni ustroj i državna politika (unutarnja i vanjska); formiranje nacionalnoga interesa države.

Odnos cilj - sredstvo u političkom djelovanju države.
Ustav - kao temeljna institucija poretka
Smisao ustava kao osnovnoga zakona, problem suvereniteta.

4. POLITIČKI SUSTAVI

Politička kultura i politički stilovi
Definicija političke kulture i političkoga stila kao odraza tradicionalnoga vrijednosnog sustava i neprekinutih društvenih promjena (analogija sa stilovima u umjetnosti i kulturi općenito).
Definicija političkoga sustava, koji izrasta iz političke kulture i tradicije.
Očitavanja političkih sustava:

- demokracija,
- totalitarizam.

Povijesni i suvremeni primjeri demokracije i totalitarizma.

Ustrojstvo političkoga sustava
Političke institucije.
Oporba.
Stupanj stabilnosti političkoga sustava.

Suvremeni politički sustavi
Objasniti povijesne temelje političke kulture i njezin odraz na utemeljenje političkih sustava. Temeljem ustava analizirati način djelovanja političkih sustava: Francuske, Velike Britanije, SAD-a, Mađarske, Argentine i Kine.

5. POLITIČKI SUSTAV REPUBLIKE HRVATSKE I BiH

Politička kultura i politički sustavi na hrvatskom prostoru
Hrvatska politička povijest u okrilju suvremenih zbivanja. Tuđi interesi i teritorijalne podjele, demografsko ustrojstvo kao političko očitovanje, hrvatska dijaspora i problem identiteta.
Hrvati BiH, povijesni, politički interesi i demografija.

Ustrojstvo političkoga sustava Republike Hrvatske i BiH
Političke institucije (Vlada, Sabor, sudovi u RH, BiH i F BiH).
Ustav RH i BiH (državni, entitetski)
Oporba i stupanj demokracije.
Stabilnost hrvatske politike i političkoga sustava u Hrvatskoj i BiH.

6. MEĐUNARODNI POLITIČKI ODNOSI

Subjekti međunarodnih političkih odnosa.
Čimbenici međunarodnih političkih odnosa.
Komunikacije u međunarodnim odnosima.
Tipovi međunarodnih odnosa.
Međunarodno pravo.
Ljudska prava.

7. GRAĐANSKO DRUŠTVO, DEMOKRACIJA, LJUDSKA PRAVA

Građansko društvo i građansko obrazovanje (status građanina u ustavnoj demokraciji).
Demokracija i ljudska prava (razvoj kroz povijest, osnovni dokumenti, ljudska prava u nacionalnim državama i EU, shvaćanje, podjela, kršenje ljudskih prava, doprinos razvoju ljudskih prava).
BiH i Europska Unija (globalizacije, ujedinjavanje, uloga i značaj EU te njezinih institucija, itd.).

DIDAKTIČKE UPUTE:

Ovaj izborni program može biti dopuna nastavnoga predmeta politika i gospodarstvo.
Predlaže se da ga se izvodi dva sata tjedno.
Najprimjereniji oblici su rasprave, nakon obradbe učeničkih seminarskih radova.

PRIRODOSLOVNO PODRUČJE

FIZIKA, KEMIJA, BIOLOGIJA, ZEMLJOPIS

FIZIKA

SVRHA I CILJ

Nastavnim planom za opće gimnazije predviđeni su izborni programi u II., III. i IV. razredu s dva sata nastave tjedno. U slučaju izbora programa u sklopu fizike cilj je osposobiti učenike za nastavak školovanja i ostvarenje njihovih posebnih interesa za posebne sadržaje i ciljeve nastave fizike koji nisu zastupljeni u redovnom programu, ali su s njima blisko povezani.
Posljednje obrazovno razdoblje četvrtoga razreda uputno je iskoristiti za ponavljanje i rezimiranje obrađenih sadržaja zbog polaganje državne mature i nastavka školovanja na višoj razini izobrazbe

IZABRANA POGLAVLJA FIZIKE

NAPOMENA:
Program se sastoji od šest poglavlja, svaki za jedno obrazovno razdoblje, počevši od drugoga razreda. Škole mogu kombinirati poglavlja i u drugom redoslijedu, ovisno o interesu učenika, potrebama proširenja i pojačanja učenja pojedinih dijelova redovitoga programa te broju godina izbornoga programa.

Pregled programskoga sadržaja.

I. KONDENZIRANO I PLINOVITO STANJE TVARI

1. Toplinsko gibanje molekula.
Jedinstveni pristup svim pojavama kojima je u osnovi kaotično gibanje molekula: tlak, temperatura, toplinski kapacitet, difuzija, toplinska vodljivost, viskoznost.

2. Rad i količina topline.
Kružni procesi, ravnotežni i relaksacijski procesi. Rad u kružnom procesu. Entropija i slobodna energija, ireverzibilnost toplinskih procesa. Obrnuti Carnotov proces. Rashladni uređaji.
Zagađivanje atmosfere.

3. Stabilnost i uređenost kondenziranoga stanja.
Kristali. Tekućine i amorfne tvari. Tekući kristali i polimeri. Otopine i slitine.

4. Fazni prijelazi.
Isparavanje i kondenzacija. Sublimacija. Kristalizacija i taljenje. Vlažnost zraka.

5. Površinske pojave. Napetost površine. Kapilare u živim organizmima.

II. MAGNETSKO POLJE

1. Gibanje nabijene čestice u magnetskom polju. Načelo ciklotrna. Magnetno zrcalo. Magnetna boca. Prirodna magnetska boca oko Zemlje.

2. Faradayev zakon indukcije. Promjenjiva električna i magnetska polja. Lenzovo pravilo. Vrtložne struje. Energija magnetskog polja.

3. Izmjenične struje. Dobivanje izmjeničnih napona i struja. Efektivne vrijednosti napona i struje. Grafički prikaz izmjenične struje i napona. Fazni pomak. Elektromotori.

4. Električni krugovi izmjenične struje. RLC-krugovi, LC-krugovi. Rezonancija. Trofazne struje.

III. ZAKONI OČUVANJA I NJIHOVE PRIMJENE

1. Podrijetlo zakona očuvanja.
Zatvoreni i otvoreni sustavi. Međudjelovanje sustava i okoline. Simetrija prostora i vremena i zakoni očuvanja. Prirodne pojave u kojima možemo uopćiti zakone očuvanja.

2. Primjeri u mehanici.
Očuvanje količine gibanja, energije i momenta.

3. Primjeri u hidrodinamici.
Bernoulijeva jednadžba za strujanje tekućina, realne struje, ponori i izvori strujanja. Turbulentno strujanje, vrtlozi.

4. Očuvanje količine tvari i električnoga naboja.
Kirchhoffova pravila.

5. Relativistički zakon očuvanja energije i mase.

IV. ELEKTROMAGNETSKI VALOVI I ZRAČENJE

1. Elektromagnetsko zračenje. Nastanak i primjena. Energija i intenzitet elektromagnetskog vala. Radiovalovi. Mikrovalovi. Infracrveno, ultraljubičasto, rendgensko i gama zračenje. Vidljiva svjetlost.

2. Brzina svjetlosti. Mjerenje brzine svjetlosti.

V. ELEKTROMAGNETSKI VALOVI I ZRAČENJE

1. Korpuskularno ionizirajuće zračenje. Alfa, beta i neutronsko zračenje.

2. Djelovanje zračenja na čovjeka. Ionizacijsko djelovanje zračenja na čovjeka. Zračenje sa Sunca i ozonske rupe. Primjena zračenja u medicini i defektoskopiji.

3. Elementi zaštite od zračenja.
Prirodni umjetni izvori ionizirajućega zračenja. Fizikalne veličine i jedinice ionizirajućega zračenja.

VI. ATOMI I MOLEKULE

1. **Energijski spektar elektrona u atomu.** Grupiranje stanja u jednoelektronskom spektru. Paulievo načelo isključenja. Elektronski kvantni oblaci i orbitale jednoelektronskih stanja. Kvantni brojevi jednoelektronskih stanja.

2. **Valna uloga elektrona u atomu.** Usporedba jednoelektronske valne uloge s mehaničkim stojnim valovima.

3. **Kvantnomehanički model atoma**

4. **Veze u molekuli.**Tipovi veze: ionska, kovalentna, dipolne interakcije, vodikova veza**.**

5. **Objašnjenje kemijske veze u kvantnoj fizici.** Molekularne orbitale. Kovalentna veza sa stanovišta molekularnih orbitala. Hibridne orbitale.

VII. SUPRAVODLJIVOST

1. **Objašnjenje supravodljivosti u kvantnoj fizici.** Supravodljivi energetski rascjep. Vođenje električne struje kroz supra vodič.
2. **Supravodljivi dijamagnetizam.**
   Magnetsko polje u supravodljivom prstenu. Kvantizacija magnetskoga toka.

3. **Tuneliranje elektrona kroz izolacijski sloj.**
   Josephsonovi efekti.

4. **Visokotemperaturna supravodljivost.**
   Novi supravodljivi materijali.

POSEBNA NAPOMENA

U izborni program, ako za to postoje potrebe i interesi, osobito u prirodoslovnim i prirodoslovno-matematičkim gimnazija, mogu se izabrati i neke teme ili tematski sklopivi (moduli) iz područja astronomije. Svaki je modul previđen za jedno obrazovno razdoblje. Škole će ih kombinirati ovisno o zanimanju i mogućnostima.

Predlažemo tri modula A, B i C. Tematski sadržaj prvoga modula pripremljeni su na osnovi izborne nastave astronomije u osnovnoj školi, s time da je podignut na razinu znanja i zanimanja učenika srednje škole. Međutim, ovisno o tome koliki je dio učenika već bio obuhvaćen izbornom astronomijom u osnovnoj školi, modul se može i preskočiti. Tada se, npr. može odmah početi s modulom C):

A. OPĆEPRIRODOSLOVNI MODULI

1. Opća astronomija.
2. Planetologija**.**

B. MATEMATIČKI USMJERENI MODULI

1. Osnove sferne (položajne) astronomije,
2. Dinamika planetskih i zvjezdanih sustava,
3. Mjesec i efemeridna astronomija.

C. FIZIKALNO USMJERENI MODULI

1. Zvijezde,
2. Zvjezdani sustavi,
3. Kozmologija.

DIDAKTIČKO-METODIČKE UPUTE

Da bi se zadaci koje treba rješavati u nastavi fizike, u suštini teški, različiti i odgovorni, mogli s uspjehom rješavati, potrebno je da nastava bude dobro organizirana, suvremena i na razini prilagođenom uzrastu učenika. Izborna nastava sadrži prošireni i dodatni sadržaj redovnoj nastavi. Potrebno je kombinirati različite oblike rada, metode i metodske postupke s aktivnim szdioništvom učenika. Nastava se mora voditi principom da je kvaliteta usvojenog gradiva važniji od opsega prijeđenog gradiva. To se može postići uvažavajući principe sustavnosti, znanstvenosti, zornosti i pristupačnosti koje je postavila didaktika.

KEMIJA

SVRHA I CILJ

Izborni programi kemije su dio programske strukture gimnazijske izobrazbe. Očekuje se da će se gimnazijski polaznici u biranju izbornoga programa iz kemijskih znanosti oslanjati na mogućnosti što ih pojedini predloženi program pruža u ostvarivanju njihovih želja, koje su usmjerene na osposobljavenje za nastavak izobrazbe (studij) ili zadovoljavanje osobnih potreba za šire i dublje ulaženje u pojedina znanstvena područja. Glede toga predlažu se tri modela okvirnih programa kemije, i to iz područja analitičke kemije, radiokemije i biokemije. Ako učenici izaberu pojedini od predloženih programa, nastavnici kemije će ih razraditi i operacionalizirati, vodeći računa o predznanju učenika, kadrovskim i prostornim uvjetima za ostvarivanje programa.

PROGRAMSKA GRAĐA

PROGRAM KEMIJE - I. (70 SATI)

Pregled programskih sadržaja:

1. Nastavna cjelina: UVOD U LABORATORIJSKI RAD

1.1. Nastavni sadržaji: Oprema kemijskoga laboratorija, pravila reda i rada u kemijskom laboratoriju, mjere sigurnosti za rad u kemijskom laboratoriju, pružanje prve pomoći.
Izvori topline, laboratorijsko posuđe i pribor, reagensi, otopine, voda (destilirana i deionizirana).
Vage i vaganje.

2. Nastavna cjelina: OSNOVNE KVALITATIVNE I KVANTITATIVNE ANALIZE

2.1. Nastavna tema: **Kemijske metode kvalitativne analize**
2.1.1. Nastavni sadržaji i praktični radovi: Metode "suhim putem" (prethodna ispitivanja u laboratoriju, terenska analiza u geološkim ispitivanjima). Metode "morkrim putem".
Karakteristične reakcije za neke izabrane ione
$(FE^{2+}, Cu^{2+}, Ca^{2+}, Mg^{2+}, Na_4^+, NH^+, Cl^-, SO_4^{2-} NO_3^- NO_2^-)$ u otopinama njihovih čistih soli.
Osnovne tehnike rada u kvalitativnoj semimikro analizi.
Analiza anorganskih uzoraka. Analiza organskih uzoraka.
Podjela kationa i aniona u analitičke grupe po taložnima grupnim reagensima.

2.2. Nastavna tema: **Metode kvantitativne analize**
2.2.1. Nastavni sadržaji i praktični radovi: Kemijska metoda i fizičko-kemijska (instrumentalna) metoda i njihova podjela po tipu završnoga mjerenja.
Analitičke vage i njihova uporaba.
Laboratorijsko posuđe i pribor u gravimetrijskoj i titrimetrijskoj analizi.
Točnost mjerenja mase i volumena.
Osnove operacije u gravimetrijskoj analizi.
Izračunavanje u gravimetrijskoj analizi.
Tehnika titrimetrijske analize uz vizualnu indikaciju završne točke titracije.
Podjela tritrimetrijskih metoda po tipu titracijske reakcije.
Indikatori - vrste i uporaba.
Izračunavanje u titrimetrijskoj analizi.
$Fe^{3+} Al^{3+}$ u smjesi – taloženje $FE(OH)_3$ i $Al(OH)_3$ s amonij-hidroksidom u prisustvu amonij-klorida.

Gravimetrijsko određivanje smjese Fe_2O_3 i Al_2O_3
Titrimetrijsko određivanje Fe^{2+} s kalij-dikromatom.
Izračunavanje masene koncentracije željeza i aluminija u smjesl.

PROGRAM KEMIJE - II. (70 sati)

1. Nastavna cjelina: RADIOKEMIJA

1.1. Nastavna tema: **Povijesni razvoj radiokemije**
1.1.1. Nastavni sadržaji: Kratki osvrt na otkriće radio-aktivnosti Becquerel (1896. godine) i razlozi da se radiokemija izučava kao zasebna oblast.
Povijesni razvoj radiokemije - osvrt na pojedine faze istraživanja te značenje tih istraživanja za daljnji razvoj radiokemije i njene primjene.
Vrste zračenja i karakteristike toga zračenja, s obzirom na naboj i prodornost. Građa jezgre i osnovne čestice jezgre, njihove karakteristike i značenje za radiokemiju.

1.2. Nastavna tema: **Radioaktivni raspad**
1.2.1. Nastavni sadržaji: Radioaktivni elementi u prirodi i njihovo pronalaženje.
Spontano prelaženje jedne atomske vrste u drugu te nastojanje radioaktivnih nizova.
Uranov niz.
Osnovni zakon radioaktivnoga raspada (izvesti ga na primjeru urana).
Definicija vremena poluraspada i njegova primjena za pojednostavljenje osnovnoga zakona radioaktivnoga raspada.
Određivanje vremena polurasprada grafičkom metodom.
Jedinice za izražavanje jačine radioaktivnosti.

1.3. Nastavna tema: **Nuklearne reakcije i dobivanje radionuklida**
1.3.1. Nastavni sadržaji: Definicije pojma radionuklida i izotopa (istaknuti pojmovne razlike). Nuklearne reakcije.
Dobivanje radionuklida iz prirodnih izvora. Dobivanje radionuklida umjetnim putem pomoću reaktora i akceleratora.
Princip rada nuklearnoga reaktora i ciklotrona. Značajke proizvedenih radionuklida.

1.4. Nastavna tema: **Mjerenje radioaktivnosti**
1.4.1. Nastavni sadržaji: Ionizacijski detektori - ionizacijske komore i Geiger-Mullerov brojač. Scintilacioni brojač - kruti i tekući scintilatori.

1.5. Nastavna tema: **Osnovne metode odjeljivanja i njihova primjena u radiokemiji**
1.5.1. Nastavni sadržaji: Metoda odjeljivanja pojedinih sastavnica esktrakcijom.
Zakon podjele sastavnica između vodene i organske faze. Prikazati metodu na primjeru odjeljivanja galija od cinka.
Kromatografske metode - vrste kromatografije i njihove posebnosti.
Određivanje zona pojedinih sastavnica primjenom radioaktivnih elemenata. Određivanje Rf vrijednosti.
Ionski izmjenjivači i njihova primjena. Vrste ionskih izmjenjivača i mogućnost odjeljivanja pojedinih iona.
Metoda destilacije. Prikazati metodu odjeljivanja arsena i germanija.

1.6. Nastavna tema: **Primjena radionuklida u kemiji**
1.6.1. Nastavni sadržaji: Uvjeti u kojima se mogu koristiti radionukilidi u kemiji.
Zračenje, vrste zračenja, vremena poluraspada i energije zračenja.
Primjena radionuklida u kemiji kod taloženja teško topivoga taloga i ispitivanje adsorpcije iona

na površini.
Značenje i definicija izotopnih nosača i zadržavača i primjena u kemiji.
Izotopno razrjeđivanje i primjena za određivanje malih količina sastavnica u smjesl.
Određivanje nepoznatoga volumena (na primjeru određivanja volumena krvi u čovjeka).

1.7. Nastavna tema: **Primjena radionuklida u industriji i medicini**
1.7.1. Nastavni sadržaji: Primjena radionuklida u industriji (ugrađivanje radionuklida u visoku peć, kontrola trošenja obloga visoke peći, u transportu tekućih goriva- naftovodi, u industriji papira i folija). Primjena radionuklida u medicini (u terapeutske i dijagnostičke svrhe). Biološki učinci zračenja organizma. Mogućnost kontrole primljenoga zračenja (princip rada dozimetra).

PROGRAM KEMIJE - III. (70 sati)

Naziv programa: OSNOVNE DINAMIČKE I FUNKCIONALNE BIOKEMIJE

1. Nastavna tema: Uvod u proučavanje biokemije
1.1. Nastavni sadržaji i praktični radovi:
Postanak života na Zemlji.
Princip evolucije.
Fotosinteza i bioenergetika
- energija živih bića potječe od Sunca,
- proces fotosinteze i disanja,
- uloga ATP-a u organizmu.

Prirodne makromolekule i njihove uloge u stanici i organizmu.
- Fotosinteza osvijetljenih algi pod staklenim lijevkom, dokaz škroba u osvijetljenoj polovici lista primule.
- Mjerenje temperature vode u koju se ulijeva sulfatna kiselina, dokazivanje vode i Co2 kod respiracije.
- Svojstva makromolekula: inhibicija, adsorpcija i dijaliza.

2. Nastavna tema: Dinamička biokemija
2.1. Nastavni sadržaji i praktični radovi:
Enzimi. Način djelovanja enzima, optimalni uvjeti za enzimsku djelatnost, inhibicija enzima, uloga koezima, lokalizacija enzima u stanici.
Metabolizam dušikovih spojeva.
Probava proteina. Portna cirkulacija.
Metabolizam aminokiselina.
Razgradnja aminokiselina.
Promet dušika na Zemlji.
Metabolizam ugljikohidrata.
Probava u nepreživača i preživača.
Uloga glikogena u stanici.
Glikoza - anareobna i aerobna.
Citratni ciklus i njegove funkcije.
Reakcije u kojima se generira ATP.
Glukoneogeneza.
- Djelovanje različitih razrjeđenja sline na škrob (uz jod):
- Inaktiviranje amilaze toplinom;
- Djelovanje kvasca na šećer;
- Inhibicija fluorid - ionima;
- Dokazivanje mlječne kiseline u soku mesne kašice;

- Albumin i globulin u krvnom serumu. Denaturacija i deproteinacija;
- Djelovanje ureza na mokraću (dokazivanje amonijaka);
- Promatranje škrobnih zrnaca iz krumpira pod mikroskopom;
- Reakcije škroba s jodom;
- Izoliranje glikogena iz jetre i reakcije glikogena s jodom;
- Dokazivanje glukoze u škrobu i glikogenu;
- Razgradnja celuloze (vata) i dokazivanje glukoze;
- Dokazivanje lignina u drvu (šibica).

Metabolizam lipida.
Probava masti.
Sinteza masnih kiselina i triglicerida. Biološka oksidacija.
Mitohondrij kao energana stanica. Dišni lanac i
oksidativna fosforilacija.
Korisni učinak cjelokupnoga metabolizma i
energetska bilanca.
Voda, minerali i vitamini.
Voda kao otapalo i reaktant.
Acido-bazna ravnoteža. Puferski sustav krvi i
mokraće.
Mineralni elementi i elementi u tragovima. Uloga vitamina u stanici.
Pregled vitamina i njihovih uloga u organizmu.
Hormoni.
Vrste hormona.
Najvažniji hormoni i njihova uloga.
Prikaz povratne veze između triju razina hormonske djelatnosti.

- Emulgantno djelovanje žučnih kiselina;
- Djelovanje lipaze na trigliceride;
- Detekcija slobodnih masnih kiselina;
- Otapanje ulja u vodi, alkoholu, benzinu i kloroformu;
- Prerezana jabuka u evakuiranom eksikatoru i izvan njega;
- Polifenoloksidaze trebaju kisik za svoju djelatnost;
- Dokazivanje vitamina c u voću i povrću (pomoću etilenskog modrila uz natrij-karbonat);
- Dokazivanje kalcija i fosfora u mlijeku;
- Dokazivanje vitamina A i B u ribljem ulju (pomoću stibij (III) - klorida).

3. Nastavna tema: Funkcionalna biokemija
3.1. Nastavni sadržaji: Sličnost metaboličke situacije organizma u gladovanju, teškom fizičkom radu, dijabetesu i alkoholizmu.
Pretilost.
Tabelarni prikaz vrijednosti raznih sastojaka vrsta hrane u kJ.
Međuodnosi organa u sisavaca.
Uloga jetre i masnoga tkiva u organizmu.
Biokemijsko značenje krvi, bubrega, mišića i živaca.
Međuodnos organa u čovjeka i podjela njihovih uloga.
Prehrana.
Stanica kao otvoreni termodinamički sustav.
Ireverzbilni procesl. Kalorimetrija.
Bazalni metabolizam, Respiracijski količnik, gladovanje. Type aqation here.

BIOLOGIJA

SVRHA I CILJ

Nastavnim planom gimnazija izborna je nastava predviđena samo za opće gimnazije, po dva sata tjedno. Učenici se u izbornu nastavu biologije uključuju po osobnoj želji, bez obzira na ocjenu iz biologije.
Temeljna je zadaća izborne nastave omogućiti svakom učeniku bavljenje onim područjima za koje ima poseban interes. Potrebno je pomoći učenicima u ostvarivanju njihovih želja koje su usmjerene u pravcu osposobljavanja za nastavak obrazovanja (studij), ili zadovoljavanja osobnih interesa za šire ulaženje u pojedina znanstvena područja.
U slučaju izbora programa u okviru područja biologije predlažemo tri modela okvirnih programa sa sadržajima iz područja citologije, histologije i organografije, fiziologije, antropologije, genetike i ekologije.
Kada se učenici opredijele za pojedini od predloženih programa, nastavnici biologije će ih razraditi i racionalizirati, vodeći računa o predznanju učenika te kadrovskim i prostornim uvjetima za ostvarivanje programa.
Provoditelji programa (nastavnici) mogu pojedine nastavne teme kombinirati i u drugom redoslijedu, ovisno o interesu učenika, potrebama proširenja pojedinih dijelova redovnog programa, te broju godina učenja izbornog programa.

PROGRAMSKI SADRŽAJI

PROGRAM BIOLOGIJE I. (70 sati)

DRUGI RAZRED

Pregled programskih sadržaja:

I. Nastavna cjelina: CITOLOGIJA

1. Stanica - osnovna jedinica organizma.
   Otkriće stanice. Stanična teorija.
   Metode istraživanja stanica. Mikroskop (sitnozor)
   Mikroskopske tehnike, ostali načini istraživanja stanica.
2. Oblik, veličina i struktura stanice.
   Organizacijski plan prokariotske stanice (bakterije, modrozelene alge).
   Organizacijski plan eukariotske stanice.
   Biomembrane, organeli, ostale stanične strukture i makromolekularni kompleks. Biljna i životinjska stanica - sličnosti i razlike.
3. Kemijski sastav žive tvari.
   Kemijska evolucija zemlje.
   Kemijska građa stanice i organizma.
   Kemijski elementi. Anorganski spojevi
   Organski spojevi - ugljikohidrati, lipidi, bjelančevine, nukleinske kiseline (DNA i RNA).
   Enzimi – nositelji i regulatori biokemijskih promjena ustanici. Hormoni i imunoglobulini.
   Biosinteza bjelančevina - nositelja čovjekove biološke specifičnosti.
4. Osnovna fizička svojstva protoplazme.
   Koloidni sustavi. Propustljivost stanične membrane, diferencijalna selektivna propustljivost.
   Pasivni prijenos (difuzija, dijaliza, osmoza).
   Aktivni prijenos supstanci u stanici.

5. Metabolizam stanice - skup svih biokemijskih procesa.
   Anabolizam - fotosinteza, kemosinteza (obraditi detaljno).
   Katabolizam - disanje, vrenje (obraditi detaljno).

II. Nastavna cjelina: RAZMNOŽAVANJE I RAZVITAK STANICA

1. Dioba stanice. Organizacija kromosoma. Mitoza. Faze mitoze i pojave u njima. Mejoza. Spolne rasplodne stanice. Degenerativne promjene na stanici izazvane vanjskim čimbenicima (radijacija, kemijski agensi i dr.).
2. Osnovni oblici razmnožavanja.
   Nesporno razmnožavanje (dioba, vegetativno razmnožavanje, razmnožavanje sporama). Spolno razmnožavanje. Spolno razmnožavanje jednostaničnih organizama. Spolno razmnožavanje viših biljaka. Procesi individualnog razvića cvjetnica. Spolno razmnožavanje višestaničnih životinja. Spermatogeneza i organogeneza. Oplodnja.
3. Razviće živih bića. Procesi rasta i diferencijacije.
   Embrionalni razvitak. Proces i etape razvitka.
   Fetalni razvitak, posembrionalni razvitak.
   (Zigot - morula - blastocista - gastrula - neurula).
   Histogeneza i organogeneza.

III. Nastavna cjelina: HISTOLOGIJA I ORGANOGRAFIJA

1. Tkiva
   Tvorna biljna tkiva (merisistemi).
   Trajna biljna tkiva - o svakom tkivu pojedinačno.
   Vegetativni biljni organi - korijen, stablo, list – njihove funkcije.
   Rasplodni biljni organi - cvijet, sjemenka, plod.
2. Životinjska tkiva - o svakom tkivu pojedinačno.
   Organi, organski sustavi'.
   Organizam. Starenje i smrt.

PROGRAM BIOLOGIJE II. (70 SATI)

TREĆI RAZRED

Pregled programskih sadržaja:

I. Nastavna cjelina: FIZIOLOGIJA

A - 1. Životni procesi u biljkama (fiziologija biljaka).
   Mijenjanje tvari i energije.
   Primanje i provođenje vode i mineralnih tvari u biljci.
   (Apsorpcija i transpiracija).
2. Autotrofna ishrana - fotosinteza, primarne i sekundarne reakcije.
   Kemosinteza.
   Heterotroma ishrana - saprofiti, paraziti, biljke mesožderke.
3. Biološka oksidacija. Glikoliza.
   Disanje.
   Vrenje.
4. Rastenje i razvitak biljnog organizma. Klijanje sjemenke. Fitohormoni. Razvitak cvijeta i ploda.
5. Fotoperiodizam, vernalizacija, biološki ritmovi. Gibanje u biljkama - taksije, tropizmi, nastije.

B - 1. **FIZIOLOGIJA ŽIVOTINJA** - uvod u animalnu fiziologiju.
Tipovi probave kod životinja.
Probava kod kralješnjaka.
Put hrane kroz probavni sustav.

2. **Tjelesne tekućine** - hidrolimfa, hemolinfa, krv ilimfa.
Neorganski sastav, regulacija osmotskog pritiska i pH - vrijednosti tjelesnih tekućina.
Cirkulacija tjelesnih tekućina.
Srce i krvne žile - funkcija.
Imunitet.

3. **Disanje** - Izmjena plinova preko kože, škrga i traheja.
Plućno disanje.

4. **Metabolizam** (ugljikohidrati, masti, bjelančevine) Gasni i energetski metabolizam. 5. **Ekskrecija**. Beskralješnjaci i kralješnjaci. Bubreg - funkcija.

6. **Živčana stanica** - živci. Podražljivost. Provođenje živčanog impulsa. Živčani sustav - funkcija.

7. **Sustav organa za kretanje**, kostur. Građa i uloga mišića.
Poremećaji u funkciji i bolesti.

8. **Reproduktivni u funkcioniranju i bolesti spolnog sustava.**

II. Nastavna cjelina: ANTROPOLOGIJA

1. **Znanost o čovjeku** - antropologija.
Čovjek kao biološko, društveno, stvaralačko i duhovno biće. Ljudski organizam - građa tkiva.

2. **Izvori bioenergije u organizmu**. Hrana.
Minerali i vitamini.
Mehanizam probave hrane.
Probavni organi - poremećaji i bolesti.

3. **Metabolizam ugljikohidrata**.
Metabolizam masti i bjelančevina.

4. **Tjelesne tekućine**. Promet i poremećaj vode i elektrolita.
Krv i krvotvorni (hematopoetski) sustavi.
Bolesti krvotvornih organa
Imunološki sustav. Imunološka reaktivnost prema stranim transplantima.
Alergijske reakcije. AIDS.
Srce i krvne žile. Srčana aktivnost.
Poremećaji srčanog ritma i krvnog tlaka, infarkt.

5. **Proces disanja**.
Građa i funkcija pluća. Mehanika i regulacija disanja.
Poremećaji respiracijskog sustava.

6. **Građa i funkcija bubrega.**
Bolesti bubrega. Umjetni bubreg.

7. **Sustav organa za pokretanje**.
Kostur. Građa i rast kosti.
Građa i funkcija mišića.
Poremećaji u funkciji i bolesti organa za pokretanje.

8. **Endokrini sustav**. Funkcija. Poremećaji i bolesti endokrinih žlijezda.

9. **Živčani sustav**. Neuron i njegova uloga.
Uloga receptora u prijemu informacija.
Građa i funkcija mozga.
Osjetila. Poremećaji živčanog sustava.

10. **Fiziologija spolnog života čovjeka**
Spolno sazrijevanje dječaka i djevojčica.
Menstruacija. Hormonalna regulacija aktivnosti, gena.

Psihički razvitak u pubertetu.
Muški i ženski spolni organi čovjeka i njihove funkcije.
Mehanizmi živčane regulacije. Spolne aktivnosti.
Mehanizmi oplodnje i razvitka zametka.
Embrionalni razvitak čovjeka. Trudnoća.
Fiziologija porođaja i dojenja. Planiranje obitelji. Metode zaštite.
Sredstva mehaničke i kemijske zaštite od začeća.
Higijena spornih organa. Spolno prenosive bolesti i njihovi uzročnici.
Humani odnosi među spolovima.

11. **Štetno djelovanje bioloških, fizikalnih i kemijskih čimbenika na zdravlje čovjeka.**
Zarazne bolesti i higijena.

PROGRAM BIOLOGIJE III. (64 SATA)

ČETVRTI RAZRED

Pregled programskih sadržaja:

I. **Nastavna cjelina: GENETIKA**

1. Genetika - znanost o nasljeđivanju.
Kemijska struktura, organizacija i funkcija nasljedne tvari -DNA i RNA (kod prokariota i enakorita).
Kromosomi - nosioci gena. Spolni i tjelesni kromosomi -razlike.
Genetska kontrola sinteze bjelančevina, sinteza proteina. (DNA...RNA...PROTEIN).
Replikacija (autoreprodukcija) i popravak oštećene DNA. Regulacija djelovanja gena.
Organiziranje i funkcija nasljedne tvari na mikroskopskoj razini.
Struktura kromosomo i kromosomska garnitura. Autosomalno i heterosomalno nasljeđivanje (spolno vezano nasljeđivanje).
Genetska uputa - kodogen (DNA), kodon (mRNA), antikodon (tRNA) i njihova uloga u sintezi
Kontinuitet i promjenjivost genetskog materijala.
Mutacije, mutageneza i mutageni činioci.
Modifikacije. Distribucija i međugeneracijski kontinuitet genetskog materijala. Mitoza i stanični ciklus.
Mejoza, krosingover, rekombinacije genske mape. Mendelovi zakoni.
Geni i osobine. Genom, genotip i fenotip, probojnost i ekspresivnost gena.
Genski lokusi i aleli, interakcija alelnih gena.
Monogensko i poligensko nasljeđivanje.
Metode proučavanja nasljeđivanja u ljudi.
(Citogenetička istraživanja, proučavanje rodoslovlja, populacijska genetika).
Geni u populaciji, genetička ravnoteža i struktura populacije.
Genetika i društvo - genetičko savjetovanje.
Genetika patoloških stanja i osobina.
Genski i kromosomski poremećaji kod čovjeka.
Matematičke i statističke metode istraživanja u genetici (vjerojatnost, Harady -Weinberegov postupak, Hi-kvadratna metoda, varijacijski poligon i krivulja, srednja vrijednost, varijabilnost, standardna devijacija, srednja pogrješka, srednje vrijednosti).
Genetske opasnosti današnjeg vremena.

2. Genetsko inženjerstvo: Metode i pravci istraživanja i postupaka

Prirodni i sintetizirani geni: "tehnika rekombinantne DNA", mentriranje DNA, izolacija transfer i kloniranje gena. Genetski vektori (virusi i plazmidi).
Kromosomsko inženjerstvo: transfer pojedinačnih kromosoma, konstrukcija umjetnih kromosoma.
Genetsko inženjerstvo, kloniranje somatičnih genoma, bridizacija stanica, monoklo antitijela,
Primjena genetskog inženjerstvo u medicini, poljoprivredi šumarstvu, industriji i zaštiti životne sredine. Biotehnologija: tipovi i područja primjene.
Aktivni agensi u biotehnološkim procesima: biokemijsko i enzimsko inženjerstvo, mikroorganizmi i kultura tkiva,
Klasične biotehnologijske metode i njihova primjena: genetsko inženjerstvo, razine, metode i pravci genetsko-inženjerskih istraživanja i postupaka.

II. Nastavna cjelina: EKOLOGIJA

1. Predmet istraživanja, podjela, ekološki principi, ekološki pojmovi.
Ekološki čimbenici (abiotički i biotički). Ekološka valencija.
Stupnjevi biološki i ekološki integracije: individua i populacija.
Temeljne osobine bioceneza i eksosistema.
Ekosustavi i biosfera.
Sastav, raspored i promjene bioceneza.
Međuodnosi biljaka, životinja i okoliša (akcije, reakcije, koakcije).
Odnosi prehrane, hranidbeni lanci u biocenezi. Producenti, konzumenti, reducenti. Organska proizvodnja ekosustava. Kruženje tvari i biogeokemijski ciklusl. Ciklus vode u prirodi i protjecanje energije.

2. Ekologija čovjeka
Temeljne karakteristike ljudskih populacija - veličina, struktura, rastenje, distribucija migracije.
Ekološka valencija čovjeka u odnosu na osnovne ekološke činioce.
Temelji socijalne ekologije. Zdravlje kao ekološki činioci.
Ekološke osnove prostornog planiranja; sadržaj, ciljevi i metode.
Globalno, regionalno i lokalno planiranje. Planiranje u oblasti poljoprivrede i šumarstva. Planiranje u oblasti materijalne i duhovne kulture.
Analiza lokalnog urbanističkog plana na terenu. (Biološko-nastavna ekskurzija).

ZEMLJOPIS

PROGRAMSKA GRAĐA

PROSTORNO UREĐENJE I ZAŠTITA OKOLIŠA

Pregled programskih sadržaja

NAZIV SADRŽAJA I NAJZNAČAJNIJI POJMOVI

- Prostorni planovi,
- osnovni pojmovi,
- ciljevi i zadaće prostornoga planiranja,
- zakonske osnove izrade prostornih planova.

OSNOVNI POKAZATELJI O URBANISTIČKOM PLANIRANJU I PROSTORNIM PLANOVIMA

- Općine i županije te njihova uloga u zaštiti i promicanju kakvoće okoliša.
- Prostor i zemljište kao činitelji urbanističkoga planiranja.
- Geografske predispozicije (reljefno - geološke, klimatske, hidrološke i sl.) u izradi prostorni planova i zaštiti čovjekova okoliša.
- Imovinsko-pravna problematika (nacionalizacija, eksproprijacija, položajna renta i sl.).
- Urbanističko planiranje novih gradova i gradskih četvrti.
- Plan namjene površina (stambene, rekreativne, šumske, pješačke, prometne i sl.) odraz zahtjeva zaštite te promicanja čovjekova okoliša.
- Građevinska područja i parcele te pripremanje zemljišta za gradnju novih četvrti i objekata.
- Prostorno planiranje industrijskih zona (posebni ekološki, tehnološki gospodarski zahtjevi).
- Urbanističko planiranje i saniranje starih gradova i gradskih Četvrti te njihova uloga u očuvanju ambijentalnih vrijednosti.
- Ekološka i gospodarska načela izrade općinskih prostornih planova.
- Prostorno planiranje ruralnih područja (kategorije površina, uzroci i posljedice prenamjena, egzodus i depopulacija).

OSNOVNI POKAZATELJI O REGIONALNIMA I ŽUPANIJSKIM PROSTORNIM PLANOVIMA

- Prirodnogeografske i demografske pretpostavke razvojnih pravaca (poljoprivreda, stočarstvo, rudarstvo, industrija, promet, turizam).
- Okosnice, žarišta i težišta prostornoga razvoja regije ili države s isticanjem prednosti i nedostatka monocentralističkoga i policentričnog razvoja i ekoloških posljedica.
- Urbana mreža regije i države - odraz povijesnoga i političkog razvoja (objasniti pojmove: gradovi po stupnju centraliteta, trabanti, dorrnitorij i sl.).
- Razvojna kretanja (u skladu ili mimo planerskih odredaba) i njihov utjecaj na demografske i socijalne tijekove (depopulacija, egzodus, koncentracija, dnevna kretanja).
- Promet i njegova uloga u ostvarivanju planerskih ciljeva, funkcioniranju gospodarskih sustava i planerskih opredjeljenja (gradski promet, tranzitni promet, prometna sredstva i sustavi, prometnice, ustrojenost i sl.).

POREMEĆAJI KAKVOĆE OKOLIŠA SUVREMENA POJAVA GLOBALNIH RAZMJENA SLOŽENI UZROCI I POSLJEDICE

- Porast stanovništva u nesrazmjeru s prostornim mogućnostima Zemlje, država ili regija.
- Nužno povećanje poljodjelske proizvodnje i njezin pojačani utjecaj na ugrožavanje kakvoće okoliša (umjetna gnojiva, pesticidi i ostala kemijska sredstva, način obrade, ugrožavanje tla, erozija tla i sl.).

- Povećanje industrijske proizvodnje i potrošnje raznolikih energenata - čimbenici napretka, ali i ugrožavanja kakvoće okoliša (emisije, imisije, toplinsko onečišćenje, prašina, buka, radioaktivnost, otpad, odlagališta, rudnici, ugrožavanje pejzažnih osobitosti i sl.).

UGROŽENI ELEMENTI ČOVJEKOVA OKOLIŠA

- Ugrožena kakvoća voda (otpadne tvari, toplinsko opterećenje, eutrofikacija, pročišćavanje otpadnih voda i uređaji za pročišćavanje zakonske obveze pročišćavanja).
- Narušena kakvoća morskih voda (na primjeru Sredozemlja i Jadranskoga mora).
- 0 Opasnost od ugrožavanja rijeka i podzemnih voda (na primjeru Save ili rijeke u užem zavičaju, odnosno podzemnih voda u regiji i vrela iz kojih se žiteljstvo opskrbljuje vodom).
- Opasno ugrožavanje kakvoće zraka (na općim primjerima iz svijeta i naše zemlje te zavičajne regije ukazati i obraditi problematiku onečišćenja zraka - emisije, imisije, granične vrijednosti, zakonske odredbe i sl.
- Velike količine otpada odraz stupnja razvoja, ali i ugroženost čovjekova okoliša (skupljanje, odlaganje, recikliranje, sekundarne sirovine i sl.).
- Ugrožene biljne i životinjske vrste te način njihove zaštite.

PRIRODNA I KULTURNO-POVIJESNA PODRUČJA I NUŽNOST NJIHOVE ZAŠTITE

Zadaće nastave:

- razvijati sposobnost shvaćanja važnosti prostornoga uređenja i uloge prostornih planova u racionalnom korištenju prostora i zaštiti čovjekova okoliša,
- osposobljavati učenike za aktivno sudjelovanje u raspravama o prostornim planovima,
- razvijati svijest kod učenika da je suvremeno društvo suočeno sa sve bržim nestajanjem ravnoteže između prirodnih sustava za održavanje života i potreba čovječanstva,
- shvatiti da kriza i degradacija okoliša obuhvaća sva živa bića, cjelokupni biljni svijet, cjelokupan sustav u kojemu živimo, i sve države, velike i male, razvijene i nerazvijene,
- shvatiti da se čovjek industrijskoga doba upustio u zastrašujući samoubilački rat protiv prirode u kojemu se uništavaju golema prirodna bogatstva, istrebljuju brojne vrste biljaka i životinja, rijeke i jezera osuđuju na prijevremenu smrt i iscrpljuju velike rezerve čistoga zraka, vode, a planet Zemlja se vrlo brzo pretvara u "kantu za smeće",
- učenici trebaju dobiti osnovna znanja o biološkima, prirodnima i društvenim osobinama okoliša koji ih okružuje,
- razumjeti da je svaki čovjek jedinka, dio globalnoga okoliša i globalno razmišljanje mora zamijeniti usko lokalno i nacionalno,
- uočavanjem i rješenjima krize svoga okoliša učenik se treba uključiti u poboljšavanje jednoga od najvećih svjetskih problema.

DIDAKTIČKE UPUTE

Program se može ostvarivati u jednoj i u dvije godine, tako da ga nastavnik ponudi učenicima u cjelini, a kad se oni opredijele za taj izborni predmet, nastavnik će ga razraditi po godinama. Dubinu izlaganja ovih tema ostavljamo slobodi nastavnika i izraženom zanimanju učenika za pojedine teme.

NAPOMENA: U sklopu nastave zemljopisa mogu se kao izborni program obrađivati i teme:

1. GEOMORFOLOGIJA,
2. KLIMATOLOGIJA,
3. HIDROGRAFIJA

Vidi prilog 1.

Moguće je obrađivati i geografske osobitosti općine, regije ili županije u kojoj se škola nalazi, s geografskoga ili sociološkoga stajališta.

Zemljopis - prilog 1.

FIZIČKA GEOGRAFIJA

KARTOGRAFIJA
Zemlja u svemiru.
Najnovija istraživanja svemira i njihovo značenje za geografiju.
Kretanje Zemlje (rotacija, revolucija) i posljedice:
smjena dana i noći; spljoštenost Zemlje; lokalno i zonsko vrijeme; računanje vremena - kalendar; godišnja doba i toplinski pojasevi.
Oblik i veličina Zemlje - povijesni osvrt. Orijentacija na horizontu (pomoću Sjevernice, Sunca, sata, kompasa, žirokompasa, satelita).
Geografske koordinate i određivanje položaja na Zemlji.

RELJEF I PEDOLOGIJA ZEMLJE - GEOMORFOLOGIJA
Zemljina reljefnost (oblici i elementi; faktori oblikovanja reljefa).
Endogeni procesi i reljef
Geofizičke osobine Zemlje (kora, plašt i jezgra - pojam litosfere i njen razvoj; sila teža, geoid: plima i oseka Zemlje; geometrijsko polje; toplinska i fizikalna svojstva Zemlje; potresi - uzroci; valovi, jačina, magnituda i njihove posljedice).
Geološke osobine Zemlje (Zemljina kora i njezin sastav -vulkanske taložne i metaforne stijene; prošlost i razvoj Zemljine kore; endogeni pokreti i oblici - boranje, rasjedanje i epirogenetska gibanja; vulkanizam i njegove posljedice; mineralni resursi i njihov prostorni raspored).
Reljef oblikovan endogenim procesima - Morfostrukture (oblici reljefa oblikovani boranjem; oblici reljefa oblikovani rasjedanjem; oblici reljefa oblikovani epirogenetskim gibanjem; potresi i reljef; planetarni reljefni oblici; kontinenti; geosinklinalne prijelazne oblasti; oceanski bazeni i srednjooceanski hrbtovi).
Reljef oblikovan egzogenim (izvanjskim) procesima (trošenje - fizičko i kemijsko; stijena i reljef; padine, padinski procesi i reljef padine; iluvijalni proces o oblici; marinski i limički procesi i oblici - obale; glacijalni i periglacijalni procesi i oblici; krš, krški procesi i oblici; eolski procesi i oblici; biogeni procesi i oblici; antropogeni procesi i oblici; utjecaj klime na oblikovanje reljefa - klimamorfološke oblasti).
Reljefi njegov utjecaj na društveno-gospodarski razvoj
Regionalna geomorfologija (geomorfologija kontinenata, BiH i Hrvatske).

PEDOLOGIJA I PEDOGRAFSKE OSOBINE ZEMLJE - TLA
(Što je tlo; činitelji nastanka tla; organski činitelji; klimatski činitelji; geomorfološki činitelji; činitelj vrijeme; pedogenetski procesi nastanka tla; profili tla i horizonti; građa i boja tla; klasifikacija tla, vrste tala - njihova geografska rasprostranjenost; plodnost tla i njegovo značenje za društveno - gospodarski razvoj).

KLIMA
Sastav i visina atmosfere. Insolacija i radijacija.
Klimatski elementi. Temperatura zraka. Dnevni i godišnji hod temperature zraka. Promjene temperature i amplitude. Mjerenja temperature; termometri, njihovo prikazivanje, izoterme. Vertikalna i horizontalna promjena temperature. Temperaturna inverzija. Tlak zraka. Mjerenje tlaka zraka; barometar. Promjene tlaka s visinom. Dnevno i godišnje kolebanje tlaka zraka.
Raspored tlaka na Zemlji: izobare. Postanak, vrste i zonalna raspodjela vjetrova. Apsolutna i relativna vlažnost zraka i njezino mjerenje; psihometar i higrometar. Ishlapljivanje, zgušnjavanje i oblici padalina, vrste padalina na Zemlji, Hrvatskoj i BiH. Klimatski modifikatori: zemljopisna širina, raspored kopna i mora, reljef, atmosfera, morske struje, tlo i biljni pokrov, čovjek. Zračne mase i fronte; ciklone i anticiklone.
Vrijeme i njegovo predskazivanje. Mjerenje vremenskih elemenata. Sinoptičke karte. Vremenske

prognoze. Meteorološka služba. Glavni razredi klima: tropske kišne klime, suhe klime i snježne klime. Društveni utjecaj na klimu. Mikroklima. Promjene klime. Značenje klime u životu.

HIDROGEOGRAFIJA

Suvremeni pojam hidrosfere, Hidrogeografske značajke vode "hidrološki ciklus" Hidrogeografski uvjeti obnove vode. Hidrogeografske mogućnosti samočišćenja vode. Hidrogeografske posebnosti gibanja vode u topivim stijenama. Hidrografske značajke vrulja.

Led - smrznuta voda - uvjeti nastanka - raširenost

Geografska raspodjela leda "kriosfera" - geografska raspodjela snijega - "hionosfera". Geografska raspodjela ledenih pokrova. Hidrogeografske značajke ledenih pokrova. Hidrogeografske posebnosti ledenih santi. Geografska raširenost ledenjaka. Led - najveći obujam slatke vode na Zemlji.

Vrste jezera prema razini mora. Prirodna jezera - geografski razmještaj. Hidrotermička klasifikacija jezera.

Hidrološka tipologija jezera. Umjetna jezera - spomenici -značenje u suvremenom svijetu. Geografska raspodjela umjetnih jezera. Geografsko značenje jezera.

Hidrogeografske posebnosti močvara (mlaka).

Tekućice - hidrogeografski elementi.

Porječja - hidrogeografski elementi. Gustoća mreža tekućica. Porječje - osnovna hidrogeografska cjelina. Otjecanje vode - važan hidrodinamički proces. Glavne hidrološke veličine - vodostaj - protoka - posebno otjecanje.

Hidrološka godina. Hidrološki tipovi tekućica. Režimi tekućica prema M. Pardeu. Režimi tekućica u Hrvatskoj i BiH

MATEMATIČKO PODRUČJE

MATEMATIKA

SVRHA I CILJ

Nastavnim planom gimnazija izborna je nastava predviđena samo za opće gimnazije u drugom, trećem i četvrtom razredu s po dva sata tjedno.
Učenici se u izbornu nastavu matematike uključuju po osobnoj želji, bez obzira na ocjenu iz matematike. Izbornom nastavom želi se još temeljitije i sustavnije obuhvatiti što više učenika koji imaju poseban interes i sposobnost za matematiku i omogućiti im bavljenje matematikom.
Temeljna je zadaća izborne nastave omogućiti svakom učeniku da se posebno bavi onim područjima za koje ima interes, čime se izbjegava prisila i nasilje nad individualnošću učenika. Svojim odnosom nastavnik matematike treba poticati želju učenika za učenje matematike. Kako bi učenici bili što više motivirani za usvajanje matematičke apstrakcije, mora se uvijek isticati kako matematika ima korijene u konkretnoj realnosti, u životnim situacijama, u praktičnim potrebama.
Metode i oblici rada te odnosi profesora prema učenicima, trebaju učenike postupno uvoditi u matematičke pojmove kako bi osjetili da se matematika može naučiti i da se u njoj može napredovati. Tako će se mnogi učenici odlučiti za učenje matematike i postizati dobre rezultate.

PROGRAMSKA GRAĐA

Pregled programskih sadržaja

DRUGI RAZRED

1. DJELJIVOST U SKUPU CIJELIH BROJEVA
Djeljivost. Teorem o dijeljenju. Prosti brojevi. Eratostenovo slovo. Beskonačnost skupa prostih brojeva. Osnovni teorem aritmetike. Diofantske jednadžbe ax+by=c, ax+by+cd=d. Problemi. Pitagorina jednadžba. Nelinearne diofantske jednadžbe.

2. NEJEDNAKOSTI
Nejednakosti. Nejednakost aritmetičke i geometrijske sredine. Primjene u zadacima određivanja minimuma i maksimuma. Nejednakost u geometriji.

3. IZOMETRIJE RAVNINE
Osna simetrija. Rotacija. Centralna simetrija. Translacija. Kompozicija izometrija. Primjene u geometrijskim konstrukcijama.

4. MATRICE I SUSTAVI LINEARNIH JEDNADŽBI
Sustav linearnih jednadžbi i deteminante 2. i 3.. reda. Kramerovo pravilo. Gaussova metoda eliminacije. Kvadratne matrice 2. i 3. reda. Umnožak matrica. Inverzna matrica. Rješavanje sustava linearnih jednadžbi pomoću matrica.

TREĆI RAZRED

Pregled programskih sadržaja:

POLINOMI I ALGEBARSKE JEDNADŽBE

1. POLINOMI
Pojam polinoma. Jednakost polinoma. Zbrajanje i množenje polinoma. Djeljivost polinoma. Dijeljenje polinoma x-a. Homerov algoritam. Najveća zajednička mjera dvaju polinoma. Euklidov algoritam.

2. NULTOČKE POLINOMA I ALGEBARSKE JEDNADŽBE
Nultočke polinoma. Cjelobrojni korijeni algebarske jednadžbe. Racionalni korijeni algebarske jednadžbe. Kompleksni korijeni algebarske jednadžbe. Reducibilni i ireducibilni polinomi. Osnovni teorem algebre.

3. POLINOMI DVIJU VARIJABLI
Prsten polinoma dviju varijabli. Simetrični polinom Newtonove formule. Osnovi teorem o simetričnim polinomima. Sustavi simetričnih jednadžbi. Rastavljanje simetričnih polinoma na faktore. Simetrične jednadžbe.

ČETVRTI RAZRED

Pregled programskih sadržaja:

1. SLUČAJNI POKUSI
Slučajni događaji. Prostor osnovnih događaja. Operacije s događajima. Vjerojatnost kao relativna frekvencija. Klasična definicija vjerojatnosti.

2. VJEROJATNOSNI PROSTOR
Definicija i osnovna svojstva vjerojatnosti. Konstrukcija vjerojatnosnoga prostora. Razni načini zadavanja vjerojatnosti. Geometrijske vjerojatnosti.

3. KOMBINATORIKA
Osnovni principi prebrajanja. Varijacije i permutacije. Kombinacije. Binomi i polinomijalni teorem. Primjer kombinatorike na osnovne probleme iz vjerojatnosti.

4. UVJETNA VJEROJATNOST
Nezavisnost uvjetne vjerojatnosti. Nezavisnost događaja. Formula potpune vjerojatnosti. Bavesova formula.

5. STATISTIKA
Bernoullijeva shema. Diskretne slučajne veličine i zakoni njihovih razdioba. Normalna razdioba. Zakon velikih brojeva. Očekivanje slučajne razdiobe. Sređivanje statističkih podataka. Linearna korelacija. x2-test.

NACRTNA GEOMETRIJA
Program je sastavljen za 70 nastavnih sati

I. DVOCRTNI POSTUPAK:

1. **Mongeov dvocrtni postupak i projekcije točke** (tlocrt i nacrt).

2. **Tlocrt i nacrt dužine**. Prava veličina dužine. Prikloni kutovi dužine prema ravninama i nacrta. Prava veličina trokuta.

3. **Projekcija pravca**. Prikloni kutovi pravca prema ravninama tlocrta i nacrta. Projekcije paralelnih i ukriženih pravaca. Posebni položaji pravaca prema ravninama projekcije.

4. **Zadavanje ravnine tragovima**. Ravnine prometalice. Određivanje tragova ravnine određene: s dva paralelna pravca, s dva ukrižena pravca, pravcem i točkom i s tri točke. Projekcije točka i pravaca, koje se nalaze u ravnini zadanoj svojim tragovima. Prelaganje ravnine. Projekcije likova koji se nalaze u ravnini određenoj tragovima. Sjecište dviju ravnina. Presječnica dviju ravnina. Probodište pravca i ravnine. Okomitost i paralelnost pravca i ravnine. Udaljenost točke od ravnine i udaljenost točke od pravca.

5. **Projekcije uglatih tijela s bazom u ravnini tlocrta i nacrta**. Uglata tijela s bazom u općoj ravnini.

II. KOSOCRTNI POSTUPAK:

1. **Pojam kose projekcije.** Kosa projekcija točke i pravca. Ravnina u kosoj projekciji. Kosa projekcija uglatih tijela s bazom u osnovnoj ravnini.

2. **Presjeci uglatih tijela ravninama u kosoj projekciji**.

TEHNIČKO-INFORMATIČKO PODRUČJE

INFORMATIKA

NAPOMENA

U ovome nastavnome *Planu i programu* donesen je gimnazijski program informatike sa 70 sati nastave za opće, jezične i klasične gimnazije, dvogodišnji program za prirodoslovne te četverogodišnji program informatike za prirodoslovno-matematičke gimnazije s dva odnosno tri sata nastave tjedno. Već je u redovitom programu informatike naznačeno da će profesori, u suradnji s potrebama gimnazijskih planova, učeničkih potreba i interesa prilagođavati dodatne sate informatike, bilo redovite bilo izborne nastave. Kad je riječ o prirodoslovnim i prirodoslovno-matematičkim gimnazijama, onda se postojeći program podrobnije prolazi, proširuje i produbljuje, osobito izborom nekoga posebnog programskog jezika i praktičnim vježbama.

U općim, jezičnim i klasičnim gimnazijama, postojećem redovitom programu informatike, u skladu s gimnazijskim godišnjim kurikulumom, učenicima se može ponuditi i izborna nastava iz informatike. Prilikom izbora programa, mogu se koristiti već razrađeni tematski sklopovi odnosno sadržaji koji se nalaze u četverogodišnjim programima informatike i, jednako tako, nastavnik s učenicima može izabrati neki od programskih jezika, primjerice PASCAL, i obraditi ga u sklopu izborne nastave.

Budući da se na informatičkom području događaju brze promjene i računalna se tehnologija ubrzano osuvremenjuje, nastavnici su informatike dužni pratiti te promjene i stalno osuvremenjivati informatičke nastavne programe.

Ovdje donosimo samo osnovni tematski okvir kao jednu od mogućnosti strukturiranja izborne nastave iz informatike u općim, jezičnim i klasičnim gimnazijama:

DRUGI RAZRED

1. **Napredna obrada teksta**
2. **Baza podataka**
3. **Program za izradu prezentacija**
4. **Multimedija**

TREĆI RAZRED

1. **Mreže računala**
2. **Programiranje – algoritmi**
3. **Programski jezik (C, C++ ili Pascal) – odabir jezika ovisi o zainteresiranosti učenika**.

ČETVRTI RAZRED

1. **Matematička logika (priprema za maturu)**
2. **Napredno programiranje**

3. Izrada web stranica (HTML uređivači)

Naznačujemo i osnovne programske sadržaje za programski jezik PASCAL:

1. UVOD U PASCAL

- Kako napisati i pokrenuti prvi program Pascal
- Radno okruženje Turbo Pascala (izbornici: File, edit, search..)
- Pojam i deklaracija varijable
- Definicija konstanti
- Naredba pridruživanja

2. OSNOVE PROGRAMSKOG JEZIKA PASCAL

- Moduli (Units)
- Struktura programa
- Elementi
- Tipovi podataka
- Standardni jednostavni tipovi podataka
- Izrazi
- Procedure za učitavanje i ispis podataka
- Modul Crt
- Nestandardni jednostavni tipovi podataka

3. NAREDBE GRANANJA

- Naredba if
- Naredba case

4. NAREDBA ZA PONAVLJANJE

- Naredba for
- Naredba while
- Naredba repeat

5. POTPROGRAMI

- Razlozi uporabe potprograma
- Rješavanje programskog zadatka metodom top-down
- Pojam strukturnog programiranja
- Vrste potprograma
- Funkcije
- Procedure.
- Lokalne i globalne varijable.
- Rekurzivni potprogrami.

PODRUČJE TJELESNE I ZDRAVSTVENE KULTURE

TJELESNA I ZDRAVSTVENA KULTURA

Odabirom i trajnim sudjelovanjem u jednoj kineziološkoj aktivnosti omogućuje se učenicima stjecanje dodatnih teorijskih i motoričkih obavijesti, pospješuje se razvoj određenih osobina i sposobnosti, stvara se mogućnost potvrđivanja u športskom stvaralaštvu i trajnoga bavljenja tom aktivnošću.

S tog stanovništva, izborni programi u TZK bi trebali imati istaknuto mjesto u svim školama. Provedbom tih programa učenici će u većoj mjeri zadovoljiti svoje potrebe za kretanjem, što će rezultirati i povećanjem općih stvaralačkih sposobnosti i prilagodbom na suvremene uvjete života i rada.

Program svake izborne kineziološke aktivnosti obuhvaća sljedeće:

1. **OSNOVNE ZNAČAJKE I KLASIFIKACIJU ŠPORTSKE AKTIVNOSTI.**
   Sustavno-strukturalna analiza: prepoznavanje tipičnih struktura, faza, subfaza gibanja i strukturalnih jedinica. Raščlamba faza obrane i napada. Raščlamba aktivnosti športaša glede osnovne uloge u igri.

2. **BIOMEHANIČKA ANALIZA**
   Identifikacija kinematičkih i dinamičkih parametara športske aktivnosti.
   Modeliranje na temelju biomehaničkih parametara.
   Utjecaj biomehaničkih obilježja na djelotovornost i učinak u športskoj aktivnosti.

3. **ANATOMSKA RAŠČLAMBA**
   Uključenost mišića, mišićnih skupina i zglobova tijekom izvođenja gibanja.
   Tipovi mišićnog naprezanja.

4. **FUNKCIONALNA RAŠČLAMBA**
   Dominacija energetskih procesa.
   Funkcionalna osnova u tijeku aktivnosti.

5. **ENERGETSKA RAŠČLAMBA**
   Raščlamba opterećenja jačine, opsega situacijskih parametara.

6. **INFORMACIJSKA RAŠČLAMBA**
   Raščlamba frekvencijskih situacijskih parametara.
   Utjecaj na konačni rezultat.

7. **TEMELJI TEHNIKE I TEHNIKE ZNAKOVITE ZA ŠPORTSKU AKTIVNOST**

8. **VALORIZACIJA TEHNIČKIH ELEMENATA GLEDE KONAČNIH NATJECATELJSKIH UČINAKA**

9. **RAŠČLAMBA TAKTIKE**
   - Definicija taktike,
   - Situacije, sustavi, zamisao, taktički plan i taktičke inačice,

- Taktika obrane i taktika napada,
- Kriterij za izbor taktike i taktičkih inačica,
- Metode i postupci za raščlambu taktičkoga djelovanja,
- Razvojni aspekti taktike kroz pojedine dobne i kvalitativne kategorije,
- Uočavanje i vrednovanje situacijskih parametara natjecanja.

10. PRAVILA, POVIJEST, USTROJSTVA

- Razvoj pravila, njihov utjecaj na evoluciju modela natjecateljske aktivnosti, aktualna pravila športske aktivnosti, suđenje,
- Povijest razvoja športske aktivnosti,
- Ustrojstvena shema športske aktivnosti u svijetu i u nas s ustrojstvom natjecanja.

11. ANTROPOLOŠKA ANALIZA

- Antropološke osobine športaša (u športskoj aktivnosti - odabranoj) različite životne dobi,
- Primarna i posebna antropološka obilježja i njihovo značenje za uspjeh u športskoj aktivnosti,
- Faktorski ustroj športske aktivnosti,
- Antropološka dijagnostika - ocjena stanja treniranosti,
- Antropološka prognostika - procjena razvoja antropoloških značajki pod utjecajem endogenih i egzogenih čimbenika.

12. BAZIČNA TJELESNA PRIPREMA.

Na temelju ovih podataka škola treba izraditi izvedbeni program za svaku športsku aktivnost u provedbi i pratiti njihovo ostvarivanje.

Izborni programi mogu se ostvariti i u suradnji s nekom drugom školom ili športskom udrugom.

VII. STRUČNA SPREMA I KADROVSKI UVJETI

Ovdje se navode potrebni kadrovski uvjeti i obvezna stručna sprema sa stečenim kompetencijama za izvođenje nastave prema ***Nastavnome planu i programu za gimnazije na hrvatskome jeziku u BiH.*** Za provođenje navedenoga Plana i programa, u svim predmetima, **obvezna je visoka stručna sprema (VSS VII/1) ili završen II. ciklus visokoškolskoga obrazovanja sa stečenom diplomom magistarskoga studija (master studij) odnosno ukupno ostvarenih 300 ECTS bodova.**

Donosimo katalog stručnoga nazivlja predmetnih nastavnika odnosno predmetnih profesora u gimnazijama prema odgojno-obrazovnim područjima i nastavnim predmetima.

JEZIČNO-KOMUNIKACIJSKO PODRUČJE

HRVATSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

- Profesor hrvatskoga jezika i književnosti,
- Magistar hrvatskoga jezika i književnosti,
- Diplomirani kroatolog,
- Magistar kroatologije,
- Profesor jugoslavenskih jezika i književnosti koji je diplomirao do 1991. godine i čiji je temeljni studij hrvatski jezik i književnost,
- Profesor hrvatske kulture,
- Diplomirani komparatist književnosti (ili profesor komparativne književnosti) pod uvjetom da ima položen razlikovni ispit iz hrvatskog jezika na Filozofskom fakultetu u Zagrebu ili Filozofskom fakultetu na Sveučilištu u Mostaru,
- Profesor jugoslavenskih jezika i književnosti sa smjerom animacija kulture, koji je diplomirao na Pedagoškom fakultetu u Rijeci do 1991. godine, pod uvjetom da ima položen razlikovni ispit iz hrvatskog jezika na tom Fakultetu.

STRANI JEZICI

ENGLESKI JEZIK

- Profesor engleskog jezika i književnosti,
- Diplomirani anglist,
- Magistar engleskoga jezika i književnosti.

NJEMAČKI JEZIK

- Profesor njemačkoga jezika i književnosti,
- Magistar njemačkoga jezika i književnosti.

FRANCUSKI JEZIK

- Prof. francuskoga jezika i književnosti,
- Magistar francuskoga jezika i književnosti.

TALIJANSKI JEZIK

- Profesor talijanskoga jezika i književnosti,
- Magistar talijanskoga jezika i književnosti.

LATINSKI JEZIK

- Prof. latinskog jezika i rimske književnosti,
- Profesor klasične filologije,
- Diplomirani klasični filolog,
- Magistar latinskoga jezika i književnosti,
- Magistar klasične filologije.

GRČKI JEZIK

- Prof. grčkog jezika i književnosti;
- Magistar grčkoga jezika i književnosti,
- Prof. klasične filologije;
- Magistar klasične filologije.
- Diplomirani klasični filolog.

UMJETNIČKO PODRUČJE

GLAZBENA UMJETNOST

- Diplomirani muzikolog,
- Prof. muzikologije,
- Magistar muzikologije,
- Prof. glazbene kulture,
- Magistar glazbene kulture,
- Prof. teorijskih glazbenih predmeta,
- Magistar teorijskih i glazbenih predmeta.

LIKOVNA UMJETNOST

- Prof. povijesti umjetnosti;
- Magistar povijesti i umjetnosti,
- Prof. likovne kulture;
- Magistar likovne kulture,
- Diplomirani povjesničar umjetnosti,
- Prof. likovnog odgoja i umjetnosti;
- Magistar likovnoga odgoja i umjetnosti.

DRUŠTVENO-HUMANISTIČKO PODRUČJE

POVIJEST

- Prof. povijesti,
- Diplomirani povjesničar,
- Magistar povijesti.

LOGIKA

- Prof. filozofije,
- Diplomirani filozof,

- Magistar filozofije,
- Prof. filozofije i religijske kulture,
- Magistar filozofije i religijske kulture.

FILOZOFIJA

- Prof. filozofije,
- Diplomirani filozof,
- Magistar filozofije,
- Prof. filozofije i religijske kulture,
- Magistar filozofije i religijske kulture,
- Diplomirani teolog
- Magistar teologije,
- Diplomirani kateheta i religijski pedagog,
- Magistar religijske pedagogije i katehetike.

PSIHOLOGIJA

- Prof. psihologije,
- Diplomirani psiholog,
- Magistar psihologije.

SOCIOLOGIJA

- Prof. sociologije,
- Diplomirani sociolog,
- Magistar sociologije.

KATOLIČKI VJERONAUK

- Diplomirani teolog; Magistar teologije,
- Diplomirani kateheta; Profesor vjeronauka – diplomirani kateheta,
- Magistar religijske pedagogije i katehetike.

Napomena: Sukladno *Temeljnom ugovoru između Svete Stolice i Bosne i Hercegovine*, *Zakonu o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u BiH*, te školskom i crkvenom zakonodavstvu, profesor odnosno vjeroučitelj katoličkoga vjeronauka u školi (gimnaziji) mora imati kanonsko poslanje ili crkvenu ovlast mjesnoga dijecezanskog biskupa.

ETIKA

- Prof. filozofije;
- Diplomirani filozof,
- Magistar filozofije,
- Diplomirani teolog;
- Magistar teologije,
- Prof. filozofije i religijske kulture;
- Magistar filozofije i religijske kulture,
- Profesor vjeronauka – diplomirani kateheta,
- Magistar religijske pedagogije i katehetike,
- Diplomirani religiolog – Magistar religiologije,
- Nastavnik s visokom stručnom spremom društveno-humanističkog smjera uz uvjete utvrđene planom i programom.

POLITIKA I GRAĐANSKO DRUŠTVO, GOSPODARSTVO

- Prof. sociologije,
- Diplomirani sociolog,
- Magistar sociologije,
- Diplomirani politolog,
- Magistar politologije,
- Diplomirani pravnik,
- Magistar prava,
- Diplomirani ekonomist,
- Magistar ekonomije.

MATEMATIČKO PODRUČJE

MATEMATIKA

- Prof. matematike,
- Magistar matematike,
- Prof. matematike i fizike,
- Magistar matematike i fizike.
- Prof. matematike i informatike,
- Magistar matematike i informatike,
- Diplomirani inženjer matematike.

PRIRODOSLOVNO PODRUČJE

FIZIKA

- Prof. fizike,
- Magistar fizike,
- Prof. fizike i matematike,
- Magistar fizike i matematike,
- Diplomirani inženjer fizike.

KEMIJA

- Prof. kemije,
- Magistar kemije,
- Diplomirani inženjer kemije,
- Diplomirani inženjer kemijske tehnologije,
- Magistar kemijske tehnologije,
- Diplomirani kemijski inženjer,
- Diplomirani inženjer biotehnologije,
- Magistar biotehnologije.

BIOLOGIJA

- Prof. biologije,
- Magistar biologije,
- Diplomirani inženjer biologije,
- Diplomirani inženjer biotehnologije s položenom pedagoško-psihološkom skupinom predmeta.

ZEMLJOPIS

- Prof. geografije,

- Magistar geografije,
- Diplomirani geograf,
- Diplomirani inženjer geografije.

TEHNIČKO-INFORMATIČKO PODRUČJE

INFORMATIKA

- Prof. matematike i informatike,
- Magistar matematike i informatike,
- Diplomirani informatičar,
- Magistar informatike,
- Diplomirani ing. elektrotehnike te smjerovi: računarska tehnika i telekomunikacije i informatika,
- Magistar elektrotehnike te smjerovi: računarska tehnika i telekomunikacije i informatika,
- Diplomirani ing. matematike, smjerovi informatika,
- Dipl. ing. matematike uz uvjete utvrđene nastavnim planom i programom,
- Dipl. ing. računarstva,
- Prof. informatologije (osim u prirodoslovno-matematičkim gimnazijama) uz uvjete utvrđene nastavnim planom i programom.
- Osoba s visokom stručnom spremom osposobljena za vođenje informatičkog školskog kabineta prije uvođenja informatike ili računalstva kao nastavnog predmeta, ako je zatečena na tim poslovima na dan uvođenja tog predmeta u školu u kojoj je nastavnik bio zaposlen (osim u prirodoslovno-matematičkoj gimnaziji).

TJELESNA I ZDRAVSTVENA KULTURA

TJELESNA I ZDRAVSTVENA KULTURA

- Prof. tjelesne i zdravstvene kulture,
- Magistar tjelesne i zdravstvene kulture,
- Prof. za fizičku kulturu,
- Prof. fizičkoga odgoja.